NEVŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
KAPADOKYA ARAŞTIRMA VE UYGULAMA MERKEZİ (NEVKAM)

1. Uluslararası

NEVŞEHİR TARİH VE KÜLTÜR SEMPOZYUMU

BİLDİRİLERİ

16-19 Kasım 2011, **Nevşehir**

Editör
Yrd. Doç. Dr. Adem ÖGER

3. Cilt

1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri

Nevşehir Üniversitesi Yayınları: 2

Editör
Yrd. Doç. Dr. Adem ÖGER

ISBN: 978-605-4163-02-1 (tk)
978-605-4163-06-9 (3.cilt)

1. Baskı
Nisan, 2012 / Ankara

Kapak ve Sayfa Tasarımı
Grafiker®
Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık
Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
1. Cadde 1396. Sokak No: 6
06520 (Oğuzlar Mahallesi)
Balgat-ANKARA
Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx
Faks : 0 312. 284 37 27
E-mail : grafiker@grafiker.com.tr
Web : grafiker.com.tr

Baskı, Cilt
Grafiker®
Ofset Yayıncılık Ltd. Şti.
Kazım Karabekir Caddesi
Ali Kabakçı İşhanı 85/3
İskitler-ANKARA
Tel : 0 312. 384 00 18
Faks : 0 312. 342 16 52

DESTEKLERİ İÇİN
Nevşehir Valiliği'ne, Nevşehir Belediyesi'ne, TÜBİTAK'a,
Avanos Belediyesi'ne, Başdere Belediyesi'ne, Çat Belediyesi'ne,
Derinkuyu Belediyesi'ne, Göre Belediyesi'ne, Gülşehir Belediyesi'ne,
Göreme Belediyesi'ne, Hacıbektaş Belediyesi'ne, Kavak Belediyesi'ne,
Mustafapaşa Belediyesi'ne, Uçhisar Belediyesi'ne, Ürgüp Belediyesi'ne
TEŞEKKÜRLERİMİZLE

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİLER

(Bildiriler Alfabetik Olarak Sıralanmıştır)

Emin SELAMOĞLU
Karamanlıların Niğde'si 5

Emin TOROĞLU
Bir Osmanlı Şehir Tesisi: Nevşehir 17

Ercan KAÇMAZ
Aynı Adı Taşıyan ve Benzer Resimleri İçinde
Bulunduran Kapadokya Kiliseleri 41

Erol SEYFELİ
Milli Mücadelenin Önemli Kilometre Taşı Olan Hacıbektaş 63

Esra IŞIK
Bir Hemşehrilik Örgütlenmesi Örneği
"Nevşehirliler Kültür Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği" 75

Eva CSAKI
Türkülerin Metinlerine Dair 87

Evrim ÖLÇER ÖZÜNEL
Peri Bacalarına Sihirli Değnek:
Nevşehir Turizminin Kültürel Animasyon ve
Uygulamalı Halkbilimi Bağlamında Değerlendirilmesi 93

Fahri MADEN
XIX. Yüzyıl Sonları ve XX. Yüzyıl Başlarında
Nevşehir'de Rum Mektepleri 103

Famil ŞAMİLOĞLU - Serap SERİN KARACAER
Kapadokya Yöresinin Turizm Potansiyeli ve
Türkiye Ekonomisindeki Yeri 129

Fatma Gül ÖZTÜRK
Açıksaray: Mimari Bir Okuma Manastır Yaşamı ve
Seküler Yerleşimin Sorgulanması 151

Fehmi DİNÇER
1584 Yılında Karamanlıca Alfabe ile Yazılmış Bir İtikatname 173

Fikret TÜRKMEN- Ferah TÜRKER
Folklor ve Turizm (Folklorik Ürünlerin Turizmde Kullanılması Meselesi) 195

Filiz Meltem - ERDEM UÇAR
Nevşehirli Şair Nedim Uçar'ın Şiirlerinde Kelime Dünyası 199

Funda NALBANTOĞLU YILMAZ
Öğrencilerin Kampüs Olanakları Tercihlerinin Belirlenmesi:
Nevşehir Üniversitesi Örneği 227

Funda SOLMAZ - Neriman ŞAHİN GÜÇHAN
Geleneksel Konutlarının Mimari Özellikleri 237

Gençay AKGÜL- Nefise YILMAZ
Nevşehir'in Endemik Bitkileri 265

Gençay AKGÜL - Nefise YILMAZ
Nevşehir'in Dekoratif Ağaç ve Çalıları 277

Gülin ÖZTÜRK
Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinde Nevşehirli Niğde Mebusu Ata Bey 289

Gülser OĞUZ
7 Numaralı Nevşehir Şer'iye Sicilinin Işığında
Nevşehirlilerin Yatırım Araçları 313

Günil Özlem AYAYDIN CEBE
Basılı Metinlerin Sayısal Analizi Yoluyla Karamanlı Halkını Tanımak 331

Hafize PEKTAŞ
Avanos'lu Ressam Nihat Tandoğan ve Eserleri 351

Hakan YEKBAŞ
Bir Mecmuadan Hareketle Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya
Dair Bazı Tespitler 363

Hanife YÜKSEL - Serap YILDIZ İLDEN
Heykeltıraş Hakkı Atamulu 389

Harun GÜNGÖR
Bir Rus Araştırmacı Gözü ile Karamanlılar 401

Hasan YAVUZER
Sosyolojik Açıdan Nevşehir'de Din Hizmetleri 407

KARAMANLILARIN NİĞDE'Sİ

KARAMAN PEOPLE'S NİĞDE

Emin SELAMOĞLU*

ÖZET

Karamanlılar, anadili Türkçe olan Rum Ortodoks Cemaatini anlatmak için kullanılan bir genel bir deyimdir, ama Niğde için bu çalışmada, Konya Metropoliti'ne bağlı olan Rum Ortodoks Kilisesi'ne bağlı cemaat kastedilmektedir. Biz bu çalışmamızda Niğde'de ki Karamanlı yerleşimlerinden bahsedeceğiz, Trabzon Metropolitine bağlı olan Niğde'ye 19. yy'da madenlerde çalışmak için gelmiş olan Rum Ortodoks cemaatleri çalışmamızın dışında tuttuk. Sunacağımız yerleşimler sınıflandırmada 20. yy'lın Niğde Sancağı idari yapısı göz önüne aldık.

Niğde'de ki Karamanlılar,20. yy'lın başlarında, Niğde Merkez, Bor Merkez ve Karacaören Köyü, Niğde Merkez ilçeye bağlı köyler ve Misli Nahiyesine bağlı yerleşimlerde yaşamaktadır.

Niğde Merkez İlçeye bağlı yerleşimler; Fertek, Dilmusun-Dermusun-Telmusun (Hançerli) İlusun (İlhasan - Küçükköy), Aravan (Kumluca), Kurdunus (Hamamlı), Teneği (Yeşilburç), Sazalca (Taşlıca), Madala (Ballı), Uluağaç, Semendire (Ovacık), Hasaköy, Andaval (Aktaş), Çarıklı'dır

Misli Nahiyesi'nde ise nahiye merkezi olan Gölcük (Limna), Misli (Konaklı), Kiçağaç, Tırhan ve Suvermez'dir. (Flogita) Yerleşimler coğrafya olarak ise, yamaçta yer alan yerleşimler, ovada yer alan yerleşimler olarak ikiye ayırabiliriz.

Yamaç yerleşimleri Üçkapılı Dağı ve Melendiz Dağı'nın eteklerindedir. Bu yerleşimler üzüm bağları ve meyve bahçeleri ile çevrilidir, Bahçe ve bağlardan elde edilen gelir önemlidir.."Ahalisinin % 90'nı bu sayede temin-i maişet ederler" Ayrıca küçük baş hayvan yetiştiriciliği, süt ve süt ürünleri, yapağı başka bir gelir kaynağıdır.Yaygın olarak halı üretimi yapılmakta ve ihraç edilmektedir.

Ova yerleşimleri ise Bud Ovası diye de bilinen Misli Ovası'nda yer alır. Geniş düzlüklerin yer aldığı ovada, buğday başta olmak üzere hububat üretimi, tütün ve bakliyat yetiştirilmektedir. Ovada meyve

* Gazeteci Araştırmacı Yazar, e-posta: selamoglu56@gmail.com

bahçeleri ve üzüm bağları sınırlı alanlardadır.Ova yerleşimleri diğer yerleşimlere göre, görece gelir seviyeleri düşüktür.

Anahtar Kelimeler: Karamanlılar, Niğde, Yerleşim Yerleri, Nüfus, Mimari Eserler.

ABSTRACT

"Karaman people" is a general saying which is used to tell Greek Orthodox Community whose native language is Turkish,but in this study, the community that belongs to the Church of Greek Orthodox of Konya Metropolitan is meant for Niğde. Karaman settlements in Niğde will be discussed in this study,but Greek Orthodox communities who came to Niğde of Trabzon Metropolitan to work in mines in 19th century have been excluded from the study. While categorizing the settlements, the administrative structure of Niğde Sanjak in 20th century has been regarded.

In the early 20th century, Karaman people in Niğde have lived in the central district of Niğde and Bor, Karacaören Village,the villages connected to the central district of Niğde and the settlements connected to Misli Township.

The settlements connected to the central district of Niğde are ; Fertek, Dilmusun-Dermusun- Telmusun (Hançerli) İlusun (İlhasan - Küçükköy), Aravan (Kumluca), Kurdunus (Hamamlı), Teneği (Yeşilburç), Sazalca (Taşlıca), Madala (Ballı), Uluağaç, Semendire (Ovacık), Hasaköy, Andaval (Aktaş), Çarıklı.

As for the settlements in Misli Township, they are Gölcük(Limna) which is the township seat, Misli (Konaklı), Kiçağaç, Tırhan and Suvermez. (Flogita) To categorize the settlements geopraphically,they can also be divided into two as being the settlements on the hillsides and the settlements in the lowlands.

The settlements of lownlands are on the foothills of Melendiz and Üçkapılı Mountains. These settlements are surrounded by vineyards and fruit gardens. The income earned from these gardens and vineyards is important. " By this means,%90 percent of its people make their livings." Moreover; sheep and goat breeding,milk and milk products and fleece wool are the other means of existence. Carpeting labour and its exportation are also widespread.

As to the lowland settlements, they are located in Misli Lowland which is known as Bud Lowland. Wheat in particular;cereal,weed and legumes growing is widespread in the lowland which is composed of large plains. Fruit gardens and vineyards are scarce in the lowland. The income level of lowland settlements is low in comparison to the income level of other settlements.

Key Words: Karaman People,Niğde,Settlements,Population,Archit ectural Performances.

1- Giriş

Karamanlılar, anadili Türkçe olan Rum Ortodoks Cemaatini anlatmak için kullanılan bir genel bir deyimdir, ama daha özgül olarak bu çalışmada Niğde için, Konya Metropoliti'ne bağlı olan Rum Ortodoks Kilisesi'ne bağlı cemaat kastedilmektedir. Biz bu çalışmamızda Niğde'de ki Karamanlı yerleşmelerinden bahsedeceğiz, Trabzon Metropolitine bağlı olan Niğde'ye 19. yy'da madenlerde çalışmak için yerleştirilmiş olan Rum Ortodoks cemaatleri çalışmamızın dışında tuttuk. Sunacağımız yerleşimler sınıflandırmada 20. yy'lın Niğde Sancağı idari yapısı göz önüne aldık. Çalışmamızın temelini oluşturan kaynaklar 'Niğde Sancağı' (İdari ve Demografik Yapı) İbrahim Öztürk- Kömen Yayınları Birinci Baskı- Konya 2008, 'Niğde Sancağı' Dr.Mehmet Hayri-Yayına Hazırlayan İlhan Gedik'-Niğde 1994,Nevşehir Salnamesi' Çevrim Yazı Fehmi Dinçer.Nevşehir Salnamesi Fehmi Dinçer tarafından düzenlenen çevrim yazıda sayfa numarası belirtilmemiştir.[1]

Arama: Karamanlılar, Niğde Kiliseleri,Niğde Karamanlı yerleşimleri

Niğde'de ki Karamanlılar, 20. yy'lın başlarında, Niğde Merkez, Bor Merkez ve Karacaören Köyü, Niğde Merkez ilçeye bağlı köyler ve Misli Nahiyesine bağlı yerleşimlerde yaşamaktadır.

2- Karamanlı Yerleşimleri

Niğde Merkez İlçeye bağlı yerleşimler; Fertek, Dilmusun-Dermusun-Telmusun(Hançerli) İlusun (İlhasan-Küçükköy),Aravan (Kumluca), Kurdunus (Hamamlı), Teneği (Yeşilburç),Sazalca (Taşlıca), Madala (Ballı), Uluağaç, Semendire (Ovacık), Hasaköy, Andaval(Aktaş), Çarıklı'dır

Misli Nahiyesi'nde ise nahiye merkezi olan Gölcük (Limna), Misli (Konaklı), Kiçağaç, Tırhan ve Suvermez'dir. (Flogita) Yerleşimler coğrafya olarak ise, yamaçta yer alan yerleşimler, ovada yer alan yerleşimler olarak ikiye ayırabiliriz.

Yamaç yerleşimleri Üçkapılı Dağı ve Melendiz Dağı'nın eteklerindedir. Bu yerleşimler üzüm bağları ve meyve bahçeleri ile çevrilidir, Bahçe ve bağlardan elde edilen gelir önemlidir. "Ahalisinin % 90'nı bu sayede temin-i maişet ederler."[2] Ayrıca küçük baş hayvan yetiştiriciliği, süt ve süt ürünleri, yapağı başka bir gelir kaynağıdır.Yaygın olarak halı üretimi yapılmakta ve ihraç edilmektedir.

1 http://blog.milliyet.com.tr/Blogger.aspx?UyeNo=512841 çevrim yazılara ulaşılabilinir.
2 Niğde Sancağı S.22 M.Hayri.

Ova yerleşimleri ise Bud Ovası diye de bilinen Misli Ovası'nda yer alır. Geniş düzlüklerin yer aldığı ovada, buğday başta olmak üzere hububat üretimi, tütün ve bakliyat yetiştirilmektedir..Ovada meyve bahçeleri ve üzüm bağları sınırlı alanlardadır.Ova yerleşimleri diğer yerleşimlere göre, görece gelir seviyeleri düşüktür.

3- Niğde

En büyük Karamanlı yerleşimi Niğde'dir.1880'lerden itibaren yapılan sayımlar nüfusun 1/3'ünün Karamanlı Cemaatine mensup olduğunu göstermektedir.[3]

Şehrin Kayabaşı, Eskisaray, Sungur, Burhan ve Sarıhan mahalleri, Karamanlı Cemaati'nin oturduğu yerleşimlerdir. Karamanlılara ait iki kiliseden birisi Sungur Mahallesi'nde, Nalbantlar Önü diye bilinen mevkideki Aya Protromus Kilisesidir.

Fotoğraf 1

3 'Niğde Sancağı' (İdari ve Demografik Yapı) İ.Öztürk 2008 s.133.

Kilise cemaatinin büyük çoğunluğu bu bölgede oturmakta veya Çarşı esnafından oluşmaktadır. Eski bir manastırın yerine 1866' da yapılan kilisenin birde kitabesi mevcuttur. Şehrin merkezine biraz uzak olan Cemaatini ise mahallede oturanlar oluşturduğu Kayabaşı Kilisesi bu gün camii olarak kullanılmaktadır. Kitabesi günümüze ulaşmıştır.

Aya Protromus Kilisesi'nin bitişiğinde bu günde okul (1924'ten sonra Dumlupınar İlk Öğretim Okulu) olan topluluğa ait 1913 yılında yapılmış okul ve Kayabaşı'nda ikinci bir okulda yer alır

Fotoğraf 2

Gerek Kayabaşı'nda, gerekse Nalbantlar Önü'nü kuşatan mahallelerde çok sayıda konut, sivil mimari örneği olarak günümüze ulaşmıştır. Yüksek duvarlarla çevrili avlusu olan bu konutlara sütunların eşlik ettiği gösterişli verandalardan girilir. Genellikle İki katlı olan binaların alt katları kiler, mutfak gibi günlük kullanıma ait odalar bulunurken üst kattaki odalarda yüklük diye bilinen ahşap işçiliği özenilmiş dolaplar yer alır.

Kayabaşı ile Sarıhan Mahallesi arasındaki bölgede, Müslümanlarınki ile bitişik olan ve Topcu Sokak'a bir dil gibi giren mezarlık, sokağı ikiye böler. Buradan çıkan yolun biri mezarlığın güney duvarını boydan boya geçerek Çarşıya-Nalbantlar Önü'ne, diğer yol ise Resmi Dairelerin yer aldığı meydana ulaşır.

Çoğunluğunu Karamanlı esnafın oluşturduğu çarşı, Nalbantla Önü'dedir. 20. yy'lın başına kadarda şehrin idari merkezi burasıdır. Karamanlılar tuhafiye ve manifatura mağazaları işlettikleri gibi, çeşitli dış firmaların(Halı – Tütün gibi) temsilciliğinin yanı sıra, demircilik, fırıncılık, yapı ustalığı, şarap ve rakı imali ve meyhanecilikte yapmaktadırlar.

4- Bor

Şehrin Aşağı ve Yukarı Sokubaşı Mahallesi'nde oturan Karamanlılardan, 3 kitabesi bulunan kilise ve şapel günümüze ulaşmıştır.

Fotoğraf 3

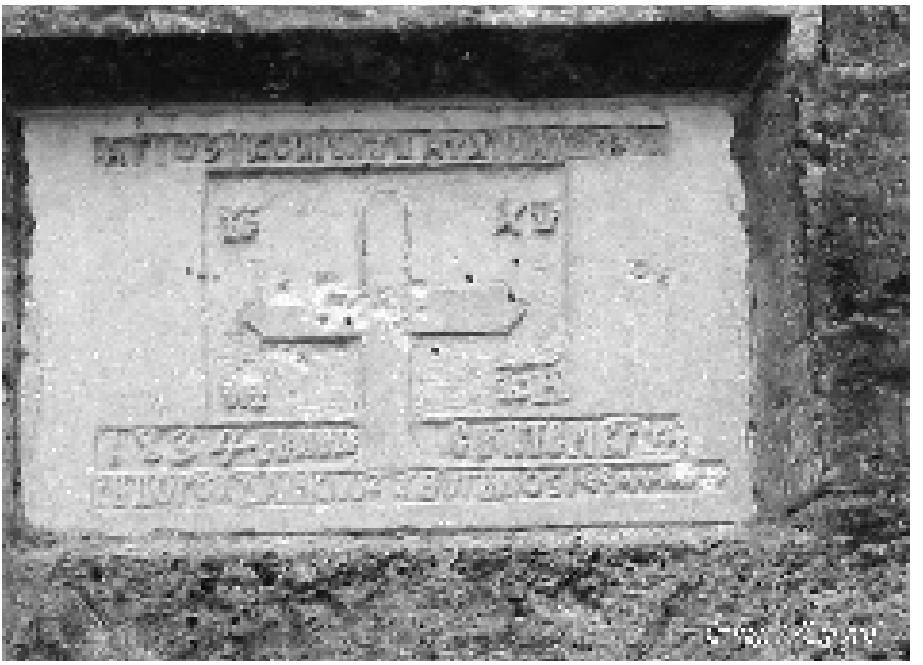

Nüfusun % 6.24'sini oluşturan topluluk.[4] (Nevşehir Salnamesi'nde 300 hane Karamanlı olduğu ifade edilmektedir) bağ, bahçe işleri ile uğraşmakta

4 'Niğde Sancağı' (İdari ve Demografik Yapı) İ.Öztürk - 2008 s 150).

olup, çarşı esnafı içinde de Niğde'de ki gibi Karamanlılara rastlamaktayız. ''… vatanlarında ticaret, sanat ve ziraatla meşgul….ziraattan sonra halıcılıktır ki …halı ve seccadeler çıkarılmakta ve bu surette çok aileler temin-i mayişet etmektedirler….mükemmel ve müceddet mektebe maliktirler."[5] Aşağı ve Yukarı Sokubaşı Mahallesi'nde yer yer sivil mimari örneği olarak konutlar görülmektedir. Niğde'nin aksine bu konutlarda kerpiç malzemenin kullanılması günümüze ulaşan örneklerin az olmasına neden olmuştur.

Bor'a bağlı yerleşimlerde Karamanlı Cemaate mensup yerleşimin bulunmadığı genel bir kanaat olmakla birlikte "Karacaviran Köyü'nde ki 20 aile Pontuslu olmayıp, Misli ve Niğde'den gelmiş ve rençperlik ile uğraşıyorlardı."[6]

5- Fertek

Melendiz Dağı'nın kuzeye kapalı bir yamacında bulunan, geniş meyve bahçeleri ve bağlarla kuşatılmış yerleşimin 1920'de 1368 Karamanlı ve 1590 Müslüman yaşamaktadır.[7] 20.yy'lın başlarında bir ara nahiye merkezi de olan kasabada, Kamanlılara ait ilk ve orta okul düzeyinde okullar, hamam, ayazma, 16 adet kilise ve şapeli vardır. 19. yy'lın son çeyreği ile 20. yy'lın başlarında yapılmış çok sayıda kasabayı süsleyen konut, gelişen refahında göstergesidir, bahçelerde yetişen elma, bağlardan elde edilen üzümlerle yapılan şarap ve rakı ihraç edilmektedir. İstanbul'da çok sayıda Fertekli meyhane işletmekte, Fertek'ten rakı geldiği zaman gazetelere ilan verilmektedir. Fertek Karamanlılarından dikkat çekici isimler olmuştur. Fransa'dan getirdiği makinelerle İstanbul'da ilk defa Mısırlıoğlu Markası ile gazoz üreten Aleksandr Mısırlıoğlu ve devamında Fertek ve Olimpos markası ile üretim yapan G. Baslamaçoğlu Fertekli'dir.

Fertek'te kilise, şapel, hamam, okul binası ve ayazma günümüze ulaşmıştır. Şapelin ve hamamın kitabeleri ile halen cami olarak kullanılan kilisenin freskleri dikkat çeker.

6- Dermuson / Telmison -Dilmusun- (Hançerli)

Fertek'in hemen kuzeyindeki yerleşim de,1920'de 1283 müslüman 1045 Karamanlı yaşamaktadır.[8] Karamanlıların dinsel idarece bağlı oldukları

5 Nevşehir Salnamesi Bor Bölümü yazı çevrim F.Dinçer
6 Georgios Nakracas Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni s. 172 Aktaran Ö.Fethi Gürer Kasabadan Kente Bor Şehri, say.95.
7 Niğde Sancağı, S.97 M.Hayri.
8 Niğde Sancağı S.97 M.Hayri).

Konya Metropoliti'nin de makamı olan yerleşimde, iki kilise ve konutlar günümüze ulaşmıştır. Ünlü Dermison Fasulyesi'nin ana vatanı olan yerleşim bağ ve bahçelerle çevrilidir.

7- İlyusun-İlhasan (Küçükköy)

Günümüze bir kilisenin ulaştığı yerleşimin nüfusu 272 olup tamamı Karamanlıdır.[9] Taşa işlenmiş ağzından alevler fışkıran Çift başlı ejder figürü, kurban sahnesinin bulunduğu freskler ve çatı kaplaması kilisenin dikkat çekici özelliğidir.

Fotoğraf 4

8- Aravan (Kumluca)

Niğde Kayaardı Bağları'nın hemen kıyısında yer alan iki yerleşimden biridir.1920'de 867 nüfusu bulunan yerleşimde,[10] camii olarak kullanılan kilise, karamanlıca kitabesi bulunan çeşme günümüze ulaşmıştır. Kara-

9 Niğde Sancağı, S.97 M.Hayri
10 Niğde Sancağı, S.97 M.Hayri.

manlıların 19 yy ortalarından itibaren büyük şehirlerde yaptıkları ticaret vb işler nedeniyle ulaştıkları refah seviyesini yansıtan çok sayıda konuttan maalesef az sayıda örnek görülmektedir.

"Aravan'lı, Bodosaki adlı bir Rum, I. Dünya Savaşı'ndan önce İstanbul'da Pera Palas Oteli'nde kalmak ister. Ancak kıyafeti nedeniyle otele sokulmaz. Bu olaya çok kızan Bodosaki, yetkililere hemen oteli satın almak istediğini bildirir. İlgililer onun bu isteğine set çekmek umudu ile çok yüksek bir bedel talep ederlerse de Bodosaki bu fiyatı kabul ederek oteli satın alır."[11]

9- Kurdunus (Hamamlı)

Kayaardı Bağları kıyısında yer alan ikinci yerleşimdir. Halkın Kisle Dağı dediği bir tepenin yamacında yer alan yerleşimde 1000 kadar kişi yaşamaktadır. Günümüze sütunlarında bulunan figürlerle dikkat çeken kilise ve sivil mimari örneği olarak konutlar ulaşmıştır. 1909'de bitişiğinde yer alan Aravan'la birlikte, Teneği'de bulunan su kaynaklarından künklerle getirilen su (1883'te inşası bitmiştir) 1909'da yapılan hamamın su ihtiyacını karşıladığı gibi, hem de her iki yerleşimin su ihtiyacını karşılayan çeşmelere dağıtılmıştır.[12] Kurdunus'un Karamanlı Cemeat'ın tamamı başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlerde ticaret ve sanatla uğraşmaktadır.[13] İstanbul'a babasının yanına hamallık yapması için gönderilen Pandeli Lokantası'nın sahibi Pandeli bu yerleşimin yetiştirdiği ünlülerdendir.[14]

10- Teneği - Deneği (Yeşilburç)

Niğde Merkezi'nin kuzeyinde Gicimik Vadisi'nin sarp yamacında yer alan yerleşimde 316 hanede 1327 kişi yaşamakta olup, tamamı Karamanlıdır.[15] Geniş meyve bahçeleriyle çevrili yerleşimi 1913 'de ziyaret eden Bella Harwot yediği Tokaloğlu Kayısılarında övgüyle bahseder.[16] Şapel, çan kulesi de bulunan kilise ile hamam günümüze ulaşmıştır. Kilisenin kitabesi mevcut olup şapelin kitabesi yakın zamanda kaybolmuştur. Cemaate mensup öğrencilerin okuması için yaptırılan okul binası ise mevcut değildir.

11 http://thegate.boyut.com.tr/index.asp?ct=459,460&a=65523
12 Nevşehir Salnamesi Kurdunus Bölümü.
13 Nevşehir Salnamesi Kurdunus Bölümü.
14 http://www.pandeli.com.tr/
15 Niğde Sancağı, M.Hayri, Sayfa 96.
16 Bella Harwot Anadolu 1913 sayfa 24.

11- Sazalca (Taşlıca)

Niğde merkez ilçenin kuzey batısında yer alan yerleşimde 20 hane Müslüman, 45 hane Karamanlıdır.[17] 1919'da Müslüman sayısı 90, Rum Ortodoks Karamanlı sayısı ise 229'dur.[18] 1876'da Karamanlı cemaatin çocukları için okul, 1882'de ise Aya Trias namına küçük bir kilise inşa edilmiştir.[19]

12- Madala (Ballı)

Melendiz Dağı yamaçların da yer alan yerleşimde, günümüze okul, çan kulesi olan kilise ve Kemikli Mağara diye anılan mezarlık ulaşmıştır. 1920'de nüfusu 343 olan yerleşim,[20] meyve bahçeleri ile çevrilidir. Cemaat mensupları çalışma amacıyla büyük vilayetlere gitmektedir.

13- Uluağaç

Adını yüksek ağaçlardan alan yerleşim, Üçkapılı Dağı Eteklerinde Endevit Deresi yamaçlarında yer alır. Meyve bahçelerinin ve halıcılığın önemli bir gelir kaynağı oluşturduğu yerleşimin 1920'de nüfusu 1229'dur.[21] Endevit Vadisi'nde ki diğer yerleşimlerde olduğu gibi Müslümanlar ve Rum Ortodoksların bir arada yaşar. Anadili Türkçe olan cemaatten günümüze Kilise, Okul ve iki şapel kalmıştır.

14- Kiçağaç-Yeşilova

Endevit Vadisi'nde ki diğer bir yerleşim olan Kiçağaç'ta 1920'de 482'dir. Okul binası Uluağaç'la müşterek olan cemaatten günümüze kilise ve başta Papaz Evi olmak üzere çok sayıda sivil mimari örneği ulaşmıştır. Ayrıca kilise içinde kırık bir mezar taşı da bulunmaktadır.[22]

15- Semendire-Ovacık

Endivit Deresi'nin Misli Oavası' na kavuştuğu düzlükte yer alan yerleşimde, Karamanlılar Kiçağaç ve Uluağaç yerleşimleri gibi Müslümanlarla birlikte yaşamakta olup, anadili Türkçe olan cemaatin nüfusu 454'tür.[23] Günümüze Camii olarak kullanılan çan kulesi de bulunan kilise ve okul binası ulaşmıştır. Yaygın olarak yapılan çömlekçilik halen devam etmektedir.

17 Nevşehir Salnamesi, Sazalca Bölümü.
18 Niğde Sancağı, M. Hayri, Sayfa 96.
19 Nevşehir Salnamesi Sazalca Bölümü.
20 Niğde Sancağı, M. Hayri, Sayfa 96.
21 Niğde Sancağı, M. Hayri, Sayfa 96.
22 http://www.defterk.com/yazar.asp?yaziID=148
23 Niğde Sancağı İdari ve demografik yapı s.203 İ.Öztürk.

16- Andaval(Aktaş)

Antik çağlardan bu yana aynı ismi taşıyan(Andavalis) yerleşimde yaşayanların tamamı Karamanlılardan olup,1920'de nüfusu 1590'dır.[24] Günümüze Camii olarak kullanılan kilise ve sivil mimari örneği konutlar ulaşmıştır.

17- Gölcük

Misli Ovası'nda yer alan Gölcük, 1920 de Misli Nahiyesi'nin merkezidir. Yerleşimin halkı yarı yarıya Karamanlılar ve Müslümanlardan oluşmakta olup yaklaşık 500 hanede 2500 kişi yaşamaktadır. Anadil Türkçedir. Halkın temel geliri ziraattır. Ama Karamanlı Cemaat'ten büyük şehirlere tütün fabrikalarında çalışma amacıyla gidenler görülmüştür. 19. yy'da yapılan kilisenin vakfiyesi olan bir handan gelen gelirle kilisenin onarım vb. masraflar karşılanmaktadır.[25]

18- Misli (Konaklı)

Günümüze üç Karamanlıca kitabesi bulunan Kilise ulaşmıştır.1920'de nüfusu 2310'dur,[26] tamamı da Karamanlılardan oluşur ve anadili Türkçedir. Ziraatın yanında, dışarı gidenler yorgancılık yapmaktadır.[27] Keçecilik başlıca mesleklerden biridir.[28]

19- Çarıklı

Misli'den gelip buraya yerleşen ailelerden oluşan Karamanlılardan günümüze camii olarak kullanılan bir kilise ulaşmıştır.1920'de nüfusu 492'dir.[29]

20- Hasaköy

Misli Ovası'nda bulunan diğer bir yerleşim olan Hasaköy'ün 1920'de nüfusu 2445'dir ve tamamı Karamanlılardan oluşur.[30] Çan kulesi ayakta bir kilise ve okul olduğu düşünülen bina günümüze ulaşmıştır.

21- Tırhan

İki kilisenin günümüze ulaştığı yerleşimin 1920'de 574 olan nüfusunun tamamı Karamanlıdır.[31]

24 Niğde Sancağı, M.Hayri, s.94.
25 Nevşehir Salnamesi Gölcük Bölümü.
26 Niğde Sancağı, M. Hayri, s.104.
27 Nevşehir Salnamesi Misli Bölümü.
28 Niğde Sancağı, M. Hayri, s.53.
29 Niğde Sancağı, M. Hayri, s.103.
30 Niğde Sancağı, M. Hayri, s.103.
31 Niğde Sancağı, M. Hayri, s.103.

22- Suvermez (Flogita)

1896'da 390 hanede 1975 kişi yaşamaktadır.[32] Niğde Sancağı İdari ve demografik yapı s.203 İ.Öztürk) Nüfusun % 88'ni Karamanlılar oluşturur. Ziraat önemli bir gelir kaynağı olmakla birlikte 19. yy. sonlarına doğru İstanbul vb kentlerde yağcılık, lambacılık, bakkallık ve tüccarlık yapmaktadır.[33] Nevşehir Salnamesi Flogita Bölümü)

Kaynaklar

Anadolu 1913 Bella Harwot, Tartih Vakfıt Yurt Yayınları, İstanbul 2017, 3. Baskı.

Nevşehir Salnamesi' Çevrim Yazı Fehmi Dinçer http://blog.milliyet.com.tr/Blogger.aspx?UyeNo=512841

'Niğde Sancağı' (İdari ve Demografik Yapı) İbrahim Öztürk- Kömen Yayınları, 1. Baskı- Konya 2008.

'Niğde Sancağı' Dr.Mehmet Hayri-Yayına Hazırlayan İlhan Gedik' Niğde 1994.

32 Niğde Sancağı İdari ve demografik yapı s.203 İ.Öztürk.
33 Nevşehir Salnamesi Flogita Bölümü.

BİR OSMANLI ŞEHİR TESİSİ: NEVŞEHİR

NEVŞEHİR: AN OTTOMAN CITY STRUCTURE

Emin TOROĞLU*

ÖZET

Osmanlı tarihi boyunca farklı nedenlerle yeni şehirler kurulmuş olduğu gibi, bazı köy yerleşmeleri de şenlendirilerek şehirleşmesi sağlanmıştır. 18. yüzyıl başında dönemin baş veziri Damat İbrahim Paşa'nın memleketi olan Muşkara'yı imar ederek adını Nevşehir olarak değiştirmesi bunların en güzel örneklerinden birisidir. Bu çalışmada; Damat İbrahim Paşa'nın 1718 yılında başlayan Muşkara'yı Nevşehir'e dönüştürme sürecinde yapmış olduğu faaliyetler incelenecektir. Böylece arşiv ve arazi incelemelerin yöntemiyle Osmanlı döneminde bir köyün devlet görevlileri desteğiyle şehire dönüşüm süreci açıklanmış olacaktır. 1584 tarihinde 187 haneli bir köy olan Muşkara, sonraki dönemde çeşitli nedenlerle nüfusunu iyice kaybetmişken, 1718 yılında başlayan imar hareketleri sonucunda kısa sürede kasaba, daha sonra kaza merkezi haline gelmiştir. 1954 yılında ise kendi adıyla anılan ilin idari merkezliği görevini üstlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muşkara, Nevşehir, Damat İbrahim Paşa, Osmanlı Şehri.

ABSTRACT

During the Ottoman era, for different reosens, new cities had been established. Some cities had been made out of villages. In the 18th century, Muşkara, a village of Sadrazam Damat İbrahim Pasha, was turned into the City and it's name was changed in to Nevşehir by Grand Vezir himself. This work focuses on Grand Vezir Damat İbrahim Pasha's efforts to change his village, Muşkara, into Nevşehir. In this way, by using archive materials and field study, a village's change into a city, with to help of a high state official, is explained. Muşkara was a small village in 1584 with 187 houses. Later it lost

* Yrd. Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, e-posta: etoroglu@ksu.edu.tr

some population. Yet, starting in 1718 it became first a town, and later a kaza (subprovince). It finally become a center of a province, Nevşehir, in 1954.

Key Words: Muşkara, Nevşehir, Damat İbrahim Paşa, Ottoman City.

Giriş

Osmanlı tarihi boyunca farklı nedenlerle yeni şehirler kurulmuş olduğu gibi, bazı köy yerleşmeleri de şenlendirilerek şehirleşmesi sağlanmıştır. Bir taraftan mevcut şehirler vakıf eserleri ile süslenirken, diğer taraftan Uzunköprü, Gebze, Belen, Bosna, Hezargrad, Sultaniye, Nevşehir v.s. gibi şehirler de vakıf şehirler olarak inşâ edilmiştir (Karadeniz, 2008:2) .

Osmanlı Devleti'nde gelişmesi istenen yerleşmelere genel olarak cami, medrese-mektep, imaret, darüşşifadan oluşan külliyeler yapılmıştır. Gelişmesi istenen veya yeni kurulan yerleşmelerdeki inşa edilen külliyelerin mimarî üslûpları da dikkat çekici olmuştur. Devrine göre kurulan şehir ve kasabalara yeni boyutlar ve imkânlar kazandıran bu tip taş ve kârgîr binalar, yapılış gayelerine göre; dini eserler (cami, mescit, tekke, türbe), eğitim gayesi ile yapılmış olanlar (medrese, mektep), hastahâne (dârüşşifâ, bimârhâne), hamam, yemek pişirilen ve dağıtılan imarethane ile bu müesseselerde çalışanların kalacakları ikametgâhlar, su-yolu ve kanalizasyon gibi medenî tesisler ve nihayet bunlara gelir sağlamak için yapılmış olan han, çarşı, fırın, değirmen, boyahane, başhane, pazar yerleri gibi kuruluşlar olarak sınıflandırılmışlardır (Orhonlu, 1984:1). Nevşehir'de bunlara ek olarak bir şehir suru ve kale de inşa edilmiştir. Bu yapılar yeni kurulan veya eski yerleşmelerin çekirdeğini teşkil etmiştir.

Osmanlı döneminde yeni kurulan veya imar edilerek kasaba ve şehre dönüştürülen yerleşmelerde içme ve kullanma sularının temini için de önemli su yapıları yapılmıştır. Özellikle su probleminin bulunduğu Karapınar'da imar esnasında yerleşmeye 55 km mesafedeki Karacadağ'ın Ovacık yaylasından su getirilmişti (Karadeniz, 2008:3). Ayrıca Belen'in kuruluşu esnasında da Atik denilen su yerleşmeye getirilerek çeşmelere dağıtılmıştır (Müderrisoğlu, 1994:253).

Osmanlı döneminde yeni kurulan veya geliştirilerek kasaba ve şehir haline dönüştürülen yerleşmelerde sadece mimari yapı faaliyetleri yürütülmemiştir. Bu yerleşmelerin fonksiyonel bakımdan da kasaba ve şehir olabilmesi için her defasında idari (nahiye, kaza ve sancak) merkezlik görevi yüklenerek, kadı, müderris, dizdar, kethüda, yeniçeri serdarlığı vb çok sayıda idari

görevli de atanmıştır. Bazen de ulaşım (derbent, menzil) veya güvenlik için ufak bir garnizon da oluşturulmuştur.

Osmanlı Devleti'nde yeni kurulan ve geliştirilerek kasaba ve şehre dönüştürülen yerleşmelerde bir taraftan inşa işleri yapılırken, diğer taraftan yerleşmenin nüfusunu artırmak için çevredeki konar-göçer aşiretler bu yerleşmelere bazı vergi muafiyetleri ile iskân olunmuşlardır. Kanuni döneminde han ve külliye yapılmak suretiyle kurulan Belen'e 1553 yılında çevredeki konar-göçer aşiretlerden 250 hane iskân edilerek tekalif-i örfiye ve tekalif-i harbiyeden muaf tutularak derbentçi tayin edilmişlerdir. Birkaç yıl sonra 65 hane daha yerleştirilerek yerleşmeye bir saatlik mesafedeki miri araziler tarım olanı olarak bunlara dağıtılmıştır (Müderrisoğlu, 1994:238). Yine 1560 tarihinde kurulan Sultaniye (Karapınar)'de ilk iskandaki 120 hane ve sonradan 1118 nefere ulaşan iskancılar avarız ve tekalif-i örfiye vb vergilerden muaf tutulmuşlardır (Karadeniz, 2008:4-5).

Osmanlı'da yerleşmelerin kasabalaşması ve şehirleşmesi sürecinde burların ticaret yeri olması da istenmiştir. Öncelikle yerleşmenin belirli bir sahanın ticaret merkezi olması için bazar kurulma günleri belirlenir ve bir bazar küşad edilirdi. Aynı zamanda şehir merkezini oluşturan külliyenin hemen yakınında konaklama hanlarından başka ticaret hanları da inşa edilirdi. Çevreden gelen tüccarların mallarını bu hanlarda muhafaza etmesi ve ticari işlerini bu hanlarda görmesi istenirdi.

Bu çalışmada, İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak Bölümü'nde yer alan Muşkara Köyü'nün Damat İbrahim Paşa tarafından 1718 yılından başlayıp, 1730 yılında sona eren Nevşehir'e dönüşüm süreci incelenmiştir. Araştırmada, dönemler için yayımlanmış tarih yayınları ve arşiv kayıtlarından derlenen veriler kullanılmış, saha çalışması ile birlikte elde edilen veriler tarihi coğrafya perspektifi ile değerlendirilmiştir.

Çalışmada amaç, Muşkara köyünün Nevşehir'e dönüştürülmesi sürecini şehir ve tarihi coğrafya persfektifleriyle incelemek, bu sayede Türkiye'de şehirlerin kuruluş ve gelişmesi konusunda coğrafyaya katkı sağlamaktır.

Nevşehir Yöresinin Genel Coğrafi Şartları

Bir yerleşmenin kurulup gelişmesi doğal çevrenin yerleşme birimine sağladığı imkânlara ve kaynaklara bağlıdır (Koçman, 1991:102). Bu bakımdan Nevşehir, Erdaş Dağı'ndan başlayarak güneye doğru Kızılırmak kavsine kadar uzanan volkanik platolar üzerindeki Kahveci Dağı'nın kuzey ucundaki bazalt bünyeli tanık bir tepe ve yamaçlarında yer almaktadır. Oylu Dağı

ve Kahveci Dağı arasına yerleşmiş Göre Suyu'nun derin vadisi Nevşehir'in hemen önünden geçer. Bu boğaz vadiden sonra Göre Suyu volkanik plato üzerinde ortalama 100 metre derinliğindeki dar tabanlı bir vadi içerisinde Kızılırmak'a kadar uzanmaktadır (Şekil 1).

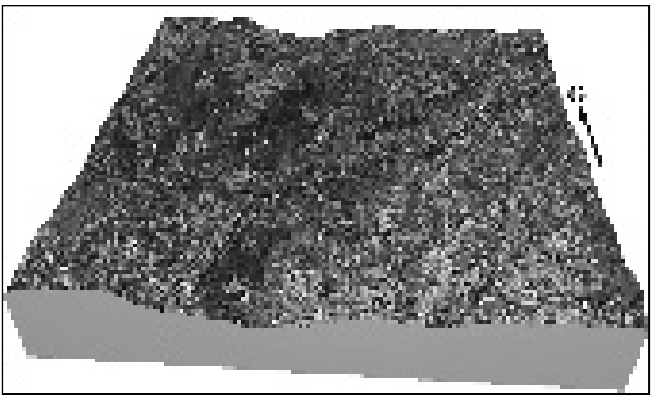

Şekil 1: *Nevşehir'in Konumu.*

Yerleşme, İbrahim Paşa'nın imar faaliyetlerine başladığı esnada 1300 m yükseltiye sahip siyah bazalt kayaçlarından oluşmuş tepenin yamaçlarında yer almakta, tarım alanları ise Göre Suyu'nun vadi tabanlarında bulunmakta idi (Foto 1).

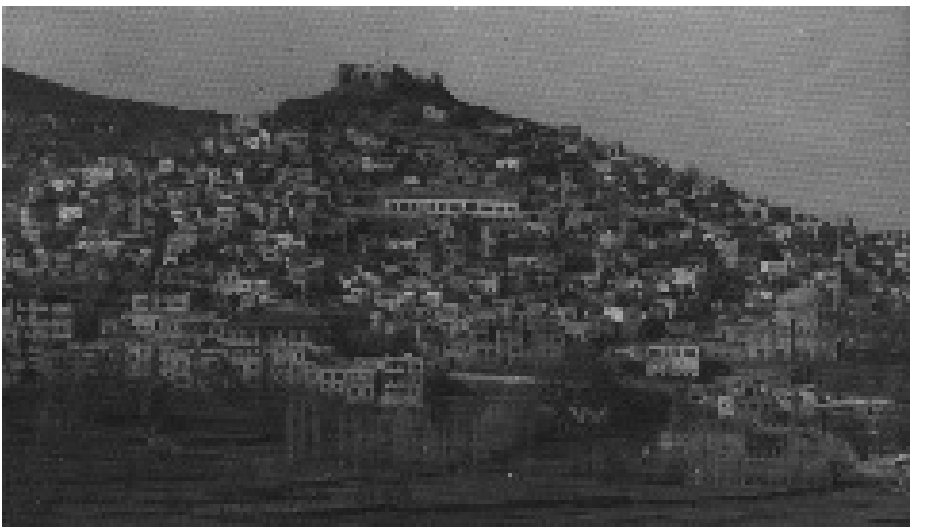

Foto 1: *Nevşehir'in üzerinde yer aldığı tepe ve önündeki tarım alanları (1963).*

Şehrin üzerinde yer aldığı arazi, bazalt ve tüflerden meydana gelmekte ve yatay tabakalanma göstermektedir. Silis, süngertaşı, dasit, riyolit içerikli olan tüfler bazalt kırıntılarını da kapsarlar. Birikme depoları ve alüvyonlarla kaplı Göre Suyu vadisi 16 km kuzeyde Kızılırmak vadisine bağlanır (Güney, 2008:4). Şehir çevresi sahip olduğu jeolojik yapı nedeniyle su kaynakları bakımından zengin değildir. Şehir çevresinde sayıca az olan su kaynakları ise, volkanik eriyikli içerikleri nedeniyle tuzlu, acı yada çoraktır. Mevcut kısa boylu küçük akarsular düşük debiye sahip olduğu gibi, çoğu yaz başından itibaren kurumaktadır.

Nevşehir'de yağış azamisi ilkbaharda olan İç Anadolu Karasal İklimi tipi hüküm sürmekte olup, iklimin en belirgin özelliği yarı kurak olmasıdır. Nevşehir'de *Köppen İklim Tasnifi*'ne (1921) göre; (Csa) kışı ılık, yazı sıcak ve kurak, mezotermik iklim, *De Martonne Kuraklık İndis Formülü*'ne (1923) göre; "*yarı kurak iklim tipi*", *Torntwaite İklim Tasnifi*'ne (1955) göre ise, ($C_1B'_1sb'_3$) kurak ve az nemli, birinci dereceden mezotermal, kış mevsiminde orta derecede su fazlası olan ve denizel şartlara yakın iklim tipi, *Emberger Metodu*'na (1954) göre ise; kışı çok soğuk, yarı kurak Akdeniz iklimi görülmektedir (Toroğlu, 2006:38).

Nevşehir Meteoroloji İstasyonu verilerine (1970-2001) göre; yıllık ortalama sıcaklık 10.4 °C iken, aylık ortalama sıcaklıklar -0.5°C (ocak) ve 21.1°C (temmuz) arasında değişmektedir. Minimum ortalama sıcaklıkların 0°C'nin altına düştüğü ortalama gün sayısı 82.6 gün ise de, mutlak minimum sıcaklıklar yılın 9 ayında, 0°C'nin altına düşebilmektedir. Isıtıcıların yanma süresi yaklaşık olarak Ekim ayı ortalarından başlamak üzere Mayıs ayı ortalarına kadar 210 gündür.

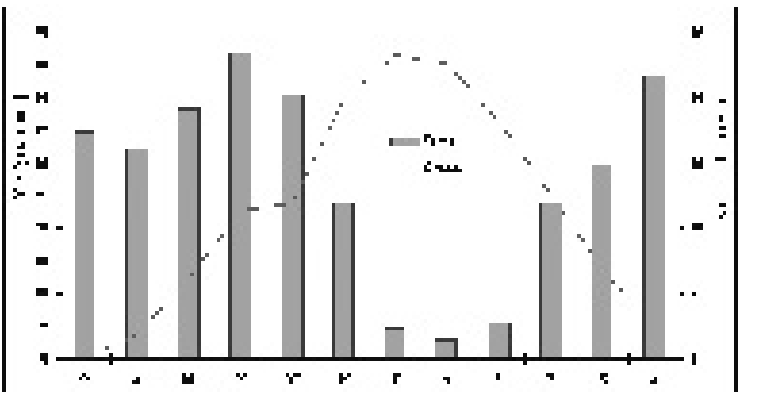

Şekil 2: *Nevşehir'in sıcaklık ve yağış grafiği.*

Nevşehir'de yıllık ortalama yağış 409.8 mm olup, yıllık yağışın %38'i ilkbahar, %33'ü kış, %18'i sonbahar ve %11'i yaz mevsimlerinde düşmektedir. Yıllık ortalama yağışın standarttan sapma oranı %78 olup, yerleşme sahasının kuraklık afetine sık olarak maruz kaldığını ifade etmektedir. Günlük yağışların %98'i 25 mm'nin altındadır. 25-50 mm arasındaki hafif şiddetli yağışların oranı %1.9, 50-100 mm arasındaki şiddetli sağanak yağışların oranı ise % 0.1'dir. Oranlar nadir de olsa sahanın sel ve taşkınlara uğrama riskinin varlığını göstermektedir.

Nevşehir'de hakim ve etkili rüzgarlar (maksimum 38.3 m/sec) güney sektörlüdür (Şekil 3). Ortalama rüzgar hızı 2.5 m/sec ile yerleşme için olumlu şartlar göstermektedir. Sahada hakim olan güney sektörlü ılık rüzgarlar nedeniyle, şehir dağın kuzey yamaçlarına yayılabilmiştir.

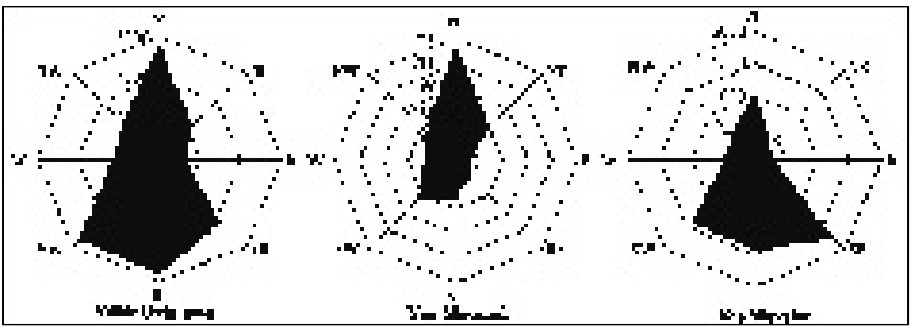

Şekil 3: *Nevşehir'de rüzgâr yönleri ve esme sayıları.*

Muşkara'nın İmar Öncesi Durumu

Yerleşme incelemelerinde ortaya çıkarılması gereken en önemli hususlardan birisi yerleşmenin ne zaman kurulduğunun belirlenmesidir. Bu konudaki çalışmalarda rastlanan en belirgin hatayı ise, genetik bağlantılarına bakılmaksızın yakın ve uzak çevredeki tüm eski yerleşme isimleri ile yerlerinin sıralanması oluşturmaktadır. Tarihi coğrafya çalışmalarında zaman ve mekân ile olaylar arasındaki genetik bağın belirtilmesi zorunludur. Helen, Roma ve Bizans dönemlerinde sahada Muşkara isminde bir yerleşmeye rastlanmadığı gibi, kaynaklarda mevcut yerleşmenin coğrafi mekânını gösteren bir iskândan da söz edilmemektedir.

Muşkara'nın, ortaçağın Nyssa isimli yerleşmesi olduğu düşüncesi yaygın olarak yerel tarih eserlerinde yer almaktadır. Yeterli kanıtlara dayanmayan

bu düşünce, batılı kaynakları neredeyse hatmederek Anadolu'ya gelen seyyah Texier'in heyecanlı bir tahmininden başka bir şey değildir. Seyyah isim değişikliğini bile açıklamaya ihtiyaç duymadan bir tahminde bulunmakta, Muşkara yada Narköy'ün eski Nyssa şehri olabileceğini belirtmektedir. 11. ve 13. yüzyıllarda Türk akıncıların kale ve cami inşaatları ile Anadolu'da yeni yerleşmeler kurdukları (Kessler; 1936:3), ayrıca önemli geçitler ve yol güzergâhlarında asayişin ve yolculuğun temini için bir derbent yerinde kolonizatör dervişler tarafından zaviye tesisi ile yeni yerleşmeler kurdukları (Barkan, 1942) bilinmektedir.

Nevşehir'in bulunduğu saha her ne kadar geçmiş zamanlardan beri kullanılan yol kavşağı olsa da, Muşkara yakın çevresi coğrafi şartlar bakımından uzun süreli önemli bir şehir yerleşmesi ortaya koyacak nitelikte değildir. Asıl önemini Karamanoğulları döneminde sınır yerleşmesi olması dolayısı ile kazanmış olabilir. Uçhisar, Ortahisar ve Ürgüp'ün zaman zaman el değiştirmesi esnasında Karamaoğlu ülkesine ulaşan doğal yol güzergâhı üzerinde geniş bir alanı kontrol edebilen kale mevkinde ufak bir garnizon yerleşmesi geçici olarak bulunmuş olabilir. Ağın'a (1959:10) göre; Nevşehir kalenin bulunduğu tepe 80-100 km'lik bir ufku içine alıp kontrol edebilecek bir konumdadır.

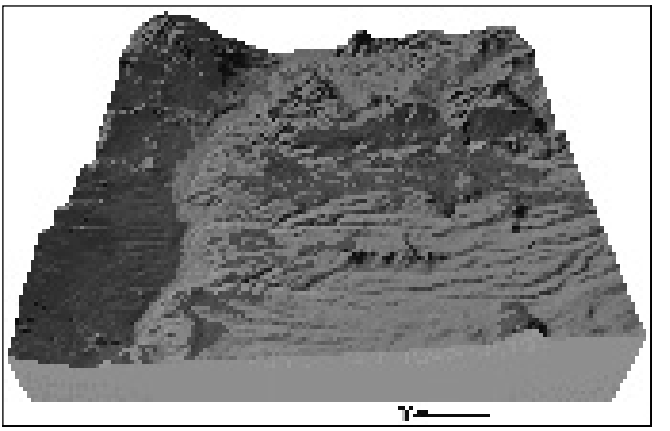

Şekil 4: *Nevşehir Kalesinin 25 km mesafeli görünürlük Analizi.*

Damat İbrahim Paşa'nın Muşkara'da imar faaliyetlerine başlamasından önce, mevcut kalenin yerinde (Gala nam mahalde) eskilerden sade taş duvarları bina olunan bir kalenin varlığı (Refik,1340:179) bilinmektedir.

Muşkara yakınında bulunan Ürgüp, Uçhisar ve Ortahisar Selçuklular ve Karamanoğulları zamanında önemli birer kale olmuşlardır. Selçuklular döneminde II. İzzettin Keykavus Ürgüp'e sığınmış (Refik, 1340:156), Kadı Burhaneddin ile Karamanoğulları Beyliği arasındaki mücadelelerde Uçhisar kalesi ve Ürgüp için savaşlar yapılmıştır (Esterebadi, 1990:394-396). Şayet bu dönemde Muşkara önemli bir yerleşme olsaydı kayıtlarda bir şekilde geçerdi. Klasik Osmanlı döneminde Muşkara'da bir menzil yada derbent olmadığı da bu konuda yapılan çalışmalardan anlaşılmaktadır. Ancak Muşkara uzun dönem; Sivas, Malatya ve Kayseri'den gelip, Aksaray ve Konya'ya giden yol ile Gülek Boğazı'ndan geçerek Niğde üzerinden kuzeye giden ticari ve askeri yolun kavşak noktasında bir menzil ve konaklama yeridir. İbrahim Paşa Muşkara halkını bütünüyle derbentçi tayin ettiğinde Muşkara'nın harman yerindeki Çiftehan isimli eski bir hanı tamir ettirmesi de bu fikri doğrulamaktadır.

Muşkara'nın adı etimolojik olarak incelenirse Anadolu'da Türklerden önce yaşamış olan milletlerin kullandığı Latince yada Rumca bir terimden gelmez. Selçukluların kullandığı Farsça'da ise Muş; fare, kara ise siyah rengi ifade etmektedir. Kara fare anlamında Muş-u kara (muş-gir; sıçan tutan) anlamı çıkmaktadır. Ayrıca Farsça'da aşkara; aşçı anlamına gelmekte olup (Develioğlu,2000:689), ma-aşkara; aşçının bulunduğu yer anlamına gelebilir. Bir diğer etimolojik yaklaşım ise Arapça'da ma-aşgar; kumral yer anlamı taşımaktadır. Muşkara bu adı gerçekten burada yaşayan bir siyah fareden almış olamaz. Muşkara'nın üzerinde yer aldığı siyah renkli bazaltların oluşturduğu yerin şekli bu terimi vermeleri için uygun olup, siyah renkli bazaltlar doğal haliyle sahanın diğer alanlarından hemen ayırt edilebilmektedir. Ayrıca önemli ulaşım güzergahları üzerinde bir konaklama yeri olarak yemek ve aşçının bulunduğu yer anlamı da doğru olabilir.

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u almasından sonra, İstanbul'a Türk nüfusu yerleştirmek için Anadolu'ya, mecburî ya da ihtiyari iskânla ilgili fermanlar gönderdiği, 1471'de İshak Paşa'nın Larende (Karaman) Seferinde Aksaray kasaba ve köylerindeki halktan bir kısmının İstanbul'a göçürüldüğü bilinmektedir. Bu göçler esnasında Muşkara halkının da göçe katıldığı ve bir kısmının sonradan geri döndüğünü belirtilmektedir (Ağın, 1959:10; Korkmaz, 1994:3). Yukarıdaki ifadeler doğru kabul edildiğinde Muşkara'yı Karamanlılar döneminde kurulmuş bir köy olarak kabul etmek gerekmektedir.

Ancak 1530 tarihli Muhasebe Defterinde göre Muşkara; Ürgüp Kazası'na bağlı 2286 akça vergi geliri bulunan bir mezra olarak kaydedilmiştir. Bunun arkasından Uçhisar kazasına bağlı olan ve biraz zorlama ile Muşkara olarak okunabilen bir mezra daha yer almaktadır. Bu mezrada 70 hane ve 150 nefer kaydı mevcut olup, 8551 akça vergi gelirine sahiptir (BOA, 1996:v.178-180). Tahrir defterlerinde mezra olarak yazılan yerler ekilen yer anlamına gelmekte ve nüfus barınmamaktadır. Ancak zaman zaman bu defterlerde boşalan köy yerleşmeleri mezra olarak yazılmakta ve tekrar yerleşildiğinde bir sonraki defterlerde köy olarak geçebilmektedir.

Tablo 1: *1584 Tarihinde Muşkara Köyünün Nüfus ve Vergi Kayıtları.*

Karye-i MUŞKARA, Tâbi'-i UCHİSAR				
C	1			
Nim	49			
Bennâk	65			
Caba	65			
S	5	**Birimi**	**Ölçüsü**	**Vergisi**
Gendüm		Keyl 410	Kıymet	2.870
Şa'ir ve gayrih		Keyl 410	Kıymet	2.050
Resm-i çift ve bennâk ve caba				2.088
Resm-i ganem				200
Öşr-i kovan				100
Öşr-i giyah ve kendir				300
Öşr-i bostan				40
Öşr-i bağ ve meyve-i zerdalu ve cevz ve gayrih				2.137
Bezirhâne		Bâb 2	Resm	50
Âsiyâb		Bâb 3	Resm	90
Bezirhâne		Bâb 3 hâdes	Resm	75
Resm-i tapu ve deştbâni				500
Nısf-ı bâd-ı hevâ ve resm-i arus				800
Yekûn				11.000

Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü arşivinde yer alan 135 no'lu 1584 tarihini taşıyan Tahrir Defterindeki kayıtlara göre; Uçhisar bağlı Muşkara köyü 185 hane nüfusuna sahiptir. Bu karyenin 11.000 akçalık vergi kaydı bulunmaktadır (Tablo 1). Yerleşmede cizye vergi kaydının bulunmaması tüm nüfusun Müslüman Türklerden meydana geldiğini göstermektedir.

16. yüzyıl kayıtlarındaki bu iskân durumu daha sonra Celali isyanları ve eşkıyalık hareketleri nedeniyle bozulmuştur. İbrahim Paşa'nın imara başla-

ması esnasında 18 haneye kadar düşmüştür (Yurt Ansk. 1983:6067). Gerçekte Bağdat seferinden sonra, IV. Murad'ın kendisine hizmeti dokunan Muşkaralı bazı kimseleri beraberinde İstanbul'a götürmesi bu nüfus azalmasında etkili olabilir. Bu göç esnasında İbrahim Paşa'nın amcası ile babası Ali Ağa da İstanbul'a giderek saraya girmişlerdir (Korkmaz, 1993:4). Ancak İbrahim Paşa'nın memleketinde imar faaliyetlerine başlamasından evvel yörede eşkıyalık hareketleri devam etmekteydi.

Damat İbrahim Paşa'nın Muşkara'daki İmar Faaliyetleri

Osmanlı Sultanı III. Ahmed, 1716'da vezirlik ile Rikab-ı hümayun kaymakamlığına getirdiği İbrahim Paşa'yı, 1717'de kızı Fatma Sultan'a nikâhlamak sureti ile kendine damat yapmıştır. Nihayet 6 Mayıs 1718'de İbrahim Paşa Osmanlı İmparatorluğu'nun sadaret mevkiine getirilmiştir (Aktepe, 1963:18). III. Ahmed, kızı ile nikahlayarak kendisine damat yaptığı İbrahim Paşa'ya, Muşkara köyü ve tevabiini, Ahlat köyüne bağlı Uçhisarı'nı, Murdar Sahrınç mezrasının Muşkara mukataasına dahil kısımlarını temlik ettiği gibi, İstanbul ve İzmir'de de daha birçok yerlerde, han, çarşı, arsa ve bahçeleri temlik olarak verdi (Aktepe, 1960:152-153).

18. yüzyılda III. Ahmed devrinde Anadolu'da bulunan han ve derbentlere yeni bir şekil ve nizam verildiği (Orhonlu, 1987:110) esnada İbrahim Paşa, kendi doğduğu yer olan ve aynı zamanda kendisine temlik olarak veriliş olan Muşkara köyü halkını derbetçi tayin etti. Ahmet Refik'e (1340:161) göre; "*bu dönemde Muşkara civarında rahat ve emniyet yoktu. Esasen köy korkulu ve tehlikeli bir mahalde bulunuyordu. Yol kesen eşkıyası gelenlere ve geçenlere rahat vermezler, birçok kişilerin mallarına ve canlarına saldırırlardı. Bu sebepten Muşkara ahalisine bir vazife verildi. Bütün karye ahalisi Derbentçi tayin olundu. Vazifeleri gece ve gündüz bu mahalli gereği gibi muhafaza ve yola gidenleri yol kesen eşkıyasından muhafaza etmek idi. Buna mukabil kendilerinden avarızları afvedilecek, ve aşar-ı şeriyye, ve rüsum riayetlerinden başka kaftan-ı baha ve menzil bargiri ve vilayet harici vesair tekelif-i örfiye ve eziyetli vergiler alınmayacaktı. Ahali bu vazifeyle görevlendirildiği tarihten beri Muşkara civarında asayiş ve emniyet hasıl oldu*"

Sadrazam Damat İbrahim Paşa neden köyünün bağlı bulunduğu Ürgüp kazası ya da Uçhisar nahiyesini geliştirmek yerine kendi doğum yeri olan Muşkara köyünü geliştirmeyi düşünmüştü? Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'un fethinden sonra söylediği belirtilen; "*Hüner, bir şehir bünyad itmetir. Reaya gönlün abad eylemektir*" sözünü bir devlet adamı olarak

gerçekleştirmek istemiş olabilir. Ancak dönemin vaka-i nüvisti Küçük Çelebizâde Asım; sadrazamın İslam dinindeki "*vatan sevgisi imandadır*" düsturu gereği doğduğu köyde imar faaliyetleri gerçekleştirdiğini belirtmektedir (Çelebizade, 1282:385). Ancak Çelebizade Asım bu olayı ifade ederken yazdığı farsça beyitte; *Yâ Rab! Bâd-ı fitne nigehâr-ı hâk-i û; Çendân ki, âb-râ buved-u nâr-râ bekâ* (Türkçesi: Ya Rab! O memleketin topraklarını fitne rüzgarlarından koru!, Nasıl ki; suyun ateşi sonsuza kadar söndürdüğü gibi) adeta sadrazamın doğduğu köy çevresindeki eşkıyalık ve fitne hareketlerini bitirmek için bu köyde imar faaliyetlerine başladığını ima etmektedir. Sadrazam İbrahim Paşa'nın bütün köy ahalisini derbentçi tayin ederek işe başlamasının temel nedeni de budur.

Yörede emniyet ve asayişin sağlanmasından sonra İbrahim Paşa, "*vatan-ı veladeti*" olan ve henüz evleri ve en yakın akrabalarının bulunduğu Muşkara köyünde 1718 tarihinde evvela bir cami, hamam, muallim hane (Refik, 1340; 161; Aktepe, 1960:152; Halaçoğlu, 1997:73) ve birkaç tane de ev (Ağın, 1959:10) yaptırmış, harman yerindeki Çiftehanı onartmış (Refik, 1340:170) ve Muşkara'ya 10 km mesafedeki Aşıklı Dağ'dan su getirterek (Ağın, 1959:11) ilk yaptırdığı 8 çeşmeye dağıtmıştır. Ahmed Refik'e (1340:161) göre kayıtlarda Cami-i Atik denilen bu ilk cami, "*Ürgüp kazasına tabii Muşkara karyesi ahalileri umumen ehl-i İslam'dan olup, ancak beş vakit namazı eda edecek camileri olmadığından ızdırap üzereler iken yaptırıldı*".

İbrahim Paşa, Muşkara'da yaptırdığı yukarda belirtilen eserler ile köyde daha önceden var olup tamir ettirilen Yukarı Mahalle mescidi ve Küçük mescid isimli iki mescit ile Ürgüp kazasına bağlı Nar köyündeki Halil Beşe mescidi, Güre köyü camii, Ürgüp ve Uçhisar'daki Karamanoğlu İbrahim Bey camiileri, Muşkara ve Ürgüp'teki çeşmelerine ait suyollarının bakımı ve masraflarının karşılanması için (Aktepe, 1960: 152-154) kendisine temlik olarak verilen yerlerin gelirinin bir kısmını vakfetmişti.

İbrahim Paşa, Muşkara'nın nüfusunu artırmaya ve ahalinin rahatını temine çalışmıştır. Muşkara'ya başlangıçta iyi 150 hane nüfusu kadar ahali gelmiş ve hepsi de tahrir defterlerine kaydolunmuştur. Bu ilk gelenlere Kara Nasuh isminde biri akça ve hayvan isteyerek zorluk çıkarmıştır. İstanbul'a şikayet edilmiş, bir daha bu gibi ahvale cüret edecek olursa kendisinin Konya'da kalebend edileceği ihtar olunmuştur (Refik, 1340:173).

1718 yılında başlayan Muşkara'daki bu ilk imar ve iskân faaliyetleri Muşkara köyünü kasabaya dönüştürdü. Çünkü Osmanlı'da kasaba yerleşme-

leri "*cuma kılınır, bazarı durur*" yer olarak tanımlanmıştır (Aliağaoğlu ve Uğur, 2010:42). Haftanın pazartesi günleri kasabada bazar kurulmaya başlanmıştı. Muşkara ahalisi mahkeme işleri için Ürgüp kadısına gitmekteydi. Ürgüp, kazanın doğu sınırında bulunduğundan kazanın diğer taraftaki köylerine uzaktı. Ahali gerekli adli ve şeri işleri için Ürgüp'e gidip gelirken hayli sıkıntı çektiklerini belirterek, Muşkara'nın kazanın merkezinde olması nedeniyle etrafındaki köylerin üçer dörder saat mesafede bulunması nedeniyle kadının bazar kurulan günlerde Muşkara'ya gelmesini arzu eden bir beyanı İstanbul'a gönderdiler. Kasabayı geliştirmek için her fırsatı değerlendiren İbrahim Paşa, Muşkara'nın "*gittikçe daha ziyade şenlenip, mamur ve abadan olması için*" kadının Muşkara'da oturmasını uygun gördü. Ürgüp kadısının sürekli Muşkara'da ikamet etmesi ve bazarın kurulduğu cuma günleri Ürgüp'e giderek halkın adli ve şer'i işlerini gördükten sonra tekrar Muşkara'ya dönmesi için 1720 (H.1133) tarihinde hüküm gönderdi (Refik, 1340:161-162).

İbrahim Paşa Muşkara'da 1720'de Mavrukçu Çeşmesini, 1721'de Şeref Bey (Damgacı) çeşmesini, 1724'de 1 ve 1726'da 5 çeşme daha yaptırdı. İbrahim Paşa'nın Muşkara'da tekrar çeşmeler yaptırmasının asıl sebebi Muşkara'yı büyütmekti. O, Muşkara'yı güvenli ve benzersiz, şanına yakışır geniş bir şehir suretine dönüştürdükten sonra derhal etraf ve dışarıdan nüfus nakli ile şen ve abadan etmeyi düşünüyordu (Refik, 1340:168). İbrahim Paşa Muşkara'da daha önce yaptırdığı cami-i şerifin müslüman halkın kalabalığına yetecek büyüklükte olmadığından ve genişletilmesine de bulunduğu yerin imkân vermemesi nedeniyle bu camii yakın ve civarında olan Müslüman halk için iyileştirmeyi, ayrıca bir cami, bir medrese, bir imaret, bir de mektep inşa etmeyi düşündü (Refik, 1340:164).

Bu düşünce ile İbrahim Paşa 1725 yılında Muşkara'da ikinci defa esaslı bir imar faaliyetine girişti. Hazine-i Evrak Ahkam Defteri'ne (133:65) göre yapılmasına karar verilen binalar; yeni bir cami-i şerif, faydalı ilimlerin yayılması için bir büyük medrese, fukara düşkünlere yemek yedirmek için bir imaret, çocukların talimi için bir mektep ve cami civarında imam ve ailesi için bir hane binası, daha önce yaptırılan hamam kadınlara tahsis edilerek erkeklere mahsus yeni bir hamam, 30-40 kadar dükkan binası ve tüm bu binaları saracak büyüklükte bir meydan bırakılmak suretiyle ve tüm kasabayı çevreleyen bir sur, ve kala ağası için dahi bir haneden ibaretti (Refik, 1340:169-170). Ağın (1959:11) bunlara; bir kütüphane, kızlara mahsus bir okul ve 50 hane eklemektedir.

Bütün bu inşaat Muşkara'nın aşağı tarafında vaktiyle İbrahim Paşa tarafından tamir ettirilen Çiftehan'ın yanındaki harman yerlerinde sahiplerinden satın alınmak suretiyle yaptırılacaktı. İbrahim Paşa bu cami ve diğer eserlerin sair vezirlerin camilerinden aşağı kalmasını istemiyordu. Anadolu'da bu tarzda yapılmış Eskişehir'de ve Gökbüze'de (Gebze) Süleyman Kanuni'nin damatlarından Mustafa Paşa'nın yaptırdığı camiler vardı ki, bunların medreseleri ve mektepleri gayet zarifti. İbrahim Paşa'ya kendi camiini bunlar gibi inşa ettirmesi teklif edildi.

İbrahim Paşa; 1725 yılının ekim ayında hassa mimarbaşısı Mehmed Ağa'yı Gökbüze'ye (Gebze) gönderdi. Kendisine yazdığı hatt-ı hümayunda; "*Sen ki Mimarbaşı-yı münaileyhsin, maiyetine istihsab edilecek halifeler zikrolunan cevami-i şerife varıp, kemalinini defaat-i nazar ile muayene ve hüsn-ü suret ve ferd-i metanet cihetlerinden hangisi matbua ve mergub ve dilniş ve hüsn'ül üslub ise onun resmini alıp ve gökbüze'ye vardığında dahi anda olan salif'ül zikr cami-i şerif ve medrese ve imaret ve mektebe kezalik imham-ı nazar ve onların dahi resimlerini çıkarıp mahalline revan olasın*" diyordu. Hükümde inşaat için bütün detaylar mevcuttu. Hatta Muşkara'ya ne mikval taifenin yerleştirileceği ve iskanının uygun olacağı da onların keyfiyetine bırakılmıştı. Bilhassa Mimarbaşı'ya ait olan kısımlar önemliydi. Caminin kesinlikle İstanbul'da olan camiler ve medreseler ve imaret ve hamamlara denk olması kati surette istenmekteydi. Mimarbaşı "*masrafta israf olunmamak üzere*" bir keşif yapacak, bütün masraflar teker teker deftere kaydolunacak ve hüccet-i şeriyye alındıktan sonra İstanbul'a dönecekti. Yalnız İstanbul'dan giden ustalar orada kalacaklardı. Bina eminliğine Seyyid Mustafa tayin olunmuştu (Refik, 1340:170-171).

İbrahim Paşa, inşaatların masraflarını karşılamak için Kayseri, Kırşehir, Konya, kadılarına hükümler yazdırarak, gelir için emlak temin edilmesi, hanlar ve dükkânlar alınarak varidat elde edilmesini istedi. Varidatın teminine bu suretle çalışıldığı gibi, inşaata lazım olan arabacı ve taşçıların tedariki için de Niğde, Kayseri, Kırşehir, Sivas ve Aksaray kadılarına ve mütesellimlerine ve o civarda oturan Boynuincelü Türkmenlerinin boy beylerine kati emirler yazıldı. Bu derece büyük inşaata pek çok para gideceği tabiiydi. Bu nedenle inşaat için tasarrufa son derece riayet ediliyordu.

İnşaat için lüzumu olan kireç Kayseri'nin Urumdiğin köyündeki on adet kireç fırınlarından tedarik olunacak, her batmanı birer akça ücret ile Muşkara'ya taşınacaktı. Bu vazife Boynuincelü Türkmen aşiretine ihale edilmişti. Bina Emini Seyyid Mustafa'nın yerine Osman Ağa tayin olundu

ise de, bir müddet sonra Osman Ağa da vefat edince yerine Mustafa Ağa tayin olundu. İnşaat fevkalade bir surette ilerledi (Refik, 1340:171). Külliyeyi teşkil eden eserlerden medrese, imaret, sıbyan mektebi 1726; cami, medresedeki başoda, hamam 1727, Han ise 1730 yılında tamamlanmıştır. (Ekiz, 2006:216). Cami, medrese, kütüphane, imaret ve mektebin bütün tarih taşları İstanbul'da yazdırdı.

İbrahim Paşa şairlerin nefis eserleriyle camiinin, medresesinin, mektebinin, imaretinin kapılarını süslettikten ve inşaatların önemli kısmı tamamlandıktan sonra Muşkara'nın adını da değiştirmeye karar verdi. Anadolu'nun en güzel bir köşesinde tesis eden yeni şehre Nevşehir demeyi uygun gördü. Derhal Karaman valisine, Niğde Sancağı mutasarrıfına, Konya kadısına kati bir hüküm gönderdi. Haziran 1726 tarihli bu hükümde; "*Niğde sancağında vaki Muşkara kasabası şen ve abadan olduğundan ismi tebdil lazım gelmekle fimabad kasaba-i mekumeye Muşkara ıtlak olunmayıp, Nevşehir tesmiye olunmak üzere defterhane-i amirede mahalli tevkim kalemi ile tashih ve sebt-i defter ve baş muhasibine ve mevkufat ve haremeyn kalemlerine ilmuhaber kaimesi verilmekle fimabad kasaba-i mezkureye Muşkara ıtlağı yasak ve men-i külli ile men olunsun*" diyordu (Refik, 1340:177; Çelebizade, 1282:385).

İbrahim Paşa sürekli Nevşehir'le meşgul olmaya devam etti. İnşaatın bitirilen kısımların muntazam ve yerinde inşa edilip edilmediğini, inşaatı süren medrese, hamam, imaret ve dükkânların inşaat düzeni için İstanbul'da kendisinin saray ve yalılarını muntazam bir surette inşa eden Serkis kalfayı Nevşehir'e gönderdi. Serkis kalfanın vazifesi inşa olunan kısımlara "*birer birer bakıp, münasib ve mevkiinde vaki olanları ibka ve mahallinde olmayanları var ise münasib gördüğü mahallere bina olunmak üzere nakil ve tebdil*" eylemekti. Ayrıca Nevşehir'de iken yeğeni Mehmed Bey için de ayrıca bir ev inşa edilecek, bu ev de mimar "marifetiyle gönderilen resme göre" bina olunacaktı.

İbrahim Paşa imarına çalıştığı yerleşmeyi sadece mimari yönden değil, sosyal ve ekonomik yönden de güzide bir şehir yapmaya çalışmıştır. Bu amaçla inşaatı tamamlanan medresesine zamanının muhakkik ve müdakkiki olarak nam salmış Konevi Çelebi'yi müderris tayin etti (Refik, 1340:178). Bunu müteakip Mart 1727 tarihli hatt-ı hümayun gereğince kadı artık sürekli Nevşehir'de oturacaktı. Nevşehir'de bir mahkeme bina olunacak ve haftanın Pazartesi ve Perşembe günleri pazar kurulacaktı. Aynı hükme göre Ürgüp'de kadı oturmayacak pazar kurulmayacaktı. Ayrıca kaza yö-

neticilerini hepsi (nakib'ül eşraf, kaymakam, kethüda, yeniçeri serdarı vs.) Nevşehir'de ikamet edecek, Nevşehir'e gelip yerleşenlere dışarıdan hiçbir şekilde müdahale edilmeyecekti. (Refik, 178-179; Çelebizade, 1282:479).

Foto 2: Nevşehir Kalesi'nden görünüm (1963).

Nevşehir'i mimari ve sosyal açıdan refah ve saadete kavuşturmak isteyen İbrahim Paşa, şehirdeki eskiden sade taş duvarları bina olunan kale yerine, bedenli ve kârgir bir kale inşası ve kale içinde dizdarı ve kethüdası, topcubaşısı ve kale neferlerinin sakin olacağı kadar birkaç ev ile bir de sarnıç bina edilmesi için Serkiz kalfayı görevlendirdi. Gerçekten İbrahim Paşa'nın emri üzerine kalenin (Foto 2) inşaatı tamamlandı (Refik, 1340:179). Kale topçularına dergah-ı ali topçuları ocağı emektarlarından Otuzyedinin Musa Çavuş zabit tayin edildi. Altı adet Timur topu İstanbul'dan gönderildi. Ayrıca kale neferleri de Niğde ve Karahisar'dan alındı. Bu konudaki hükümde "*uzun süredir harab olan Niğde ve Karahisar kalelerine koruyucular lazım olmadığından dizdar, kethüda, topçu ve imamdan başka Niğde'den 52, Karahisar'dan 33 neferin kadük tımarları Nevşehir kalesine tahsis edildiği*" bildiriliyordu.

Paşa, şehrin kârgir bir sur ile çevrilmesi için 1726 (1139) yılında emir göndermişken (Halaçoğlu, 1997:74) bir kale inşasına neden ihtiyaç duydu? Aslında bu ilk emirden sonraki kayıtlarda şehir çevresini saran bir surun tamamlandığına dair bilgi bulunmamaktadır. Dinamik gelişme gösteren şehrin sur ile çevrelenmesi yerleşme alanını kısıtlaması sebebiyle bu işten

vazgeçilmiş olabilir. Bu nedenle de şehirde bir kalenin çağına uygun inşası düşünülmüştür.

Gerçekte şehirdeki inşaatlar senelerce devam etti. İnşaat devam ettikçe, vakıf edilen karyelerin miktarı da seneden seneye arttı. İnşaata başlandıktan altı sene sonra Niğde'ye tabi Uçhisar ile Ürgüp kazasına tabi Ahlad Karyesi (1726), Develi Karahisar'a tabi karyelerin hasılatı (1727), Ürgüp'e tabi daha birkaç karye, nihayet Ürgüp Nevşehir Evkafı idaresine dahil oldu (1728). Ürgüp'ün tahriri emir edildi. Bağlarından sair tahrir olunan yerlerde olduğu gibi, aşar alınacak ve yahut her dönümden otuz akça bedel-i aşar kaydolunacaktı. Bahçe, ağaç ve meyvelerden de aşar veya aşara muadil bir vergi alınacaktı (Mart 1728). Neticede bir taraftan Nevşehir evkafına yeni yeni köyler vakfedilirken, diğer taraftan alınan vergilerle Nevşehir'in imarına çalışılmıştı.

İbrahim Paşa, ticaretin bir şehir için önemli bir fonksiyon olduğunun farkındaydı. Nevşehir'in ticaretgâh bir şehir olmasını istiyordu. Bu nedenle Kayseri'ye dışarıdan gelip yerleşmek isteyen zenginler Nevşehir'e gönderildi. Ayrıca yeğeni Mehmed Bey ile Nevşehir kadısına gönderdiği hüküm de; "*imar-ı memlekete medar-ı külli kesret-i ticaret olunmakla sair benderler gibi Nevşehir'in de ticaret merkezi olması lazım geldiği anlaşıldığından, İstanbul hanları gibi 20-30 odalı yeni bir han-ı kargir yapılması (Şubat 1728)*" kararlaştırıldı. Tüccar, emtia ve eşyasını bu handa muhafaza edecekti. Ayrıca bunlardan başka, şehrin ticaretgâh olabilmesi için her ne lazımsa bildirilmesi de emir edildi. Beylik hanı denilen ve 15 kadar odası bulunan hanın inşası az zamanda (1730) tamamlandı. Han içindeki dükkânlarda kuyumcu eşrafı oturacaktı. Payas'tan gelen bezirgânlar doğru bu hana inecekler, başka yere gitmeyeceklerdi. Handa oturan tüccar arasında zuhur eden davalara han zabiti karışacak, mütesellim veyahut da yeniçeri serdarı, sipahi ve silahtar kethüdaları karışmayacaktı (Refik, 1340:181).

İbrahim Paşa'nın imar ve iskân çalışmaları ile kısa bir zamanda Nevşehir zarif camii, medresesi, mektebi, imareti ve kalasıyla Niğde sancağında mühim bir mevki kazandı. Hal böyle olunca Paşa; "*kaza-i mezbur hısret'ül kazaat bir münasib ve haddizatında hamse rütbesinde kalması namünasib olmakla sane rütbesine terfi kılınmasını*" emir eyleyerek Nevşehir'in kazalık derecesini yükseltti.

Paşa 1718 senesinden 1730 senesine kadar Nevşehir'i imar etmek ve nüfusunu artırmak için her fedakârlığı yaptı. Doğduğu kasabayı ihya için etraf ve civar beldeleri oraya bağlamaktan geri durmadı. Nevşehir'deki tüm evkafının yönetimi ile görevlendirdiği yeğeni Mehmed Bey'e de İstanbul

tarzında zarif bir ev inşa edilmesi için camii mimarı Serkis kalfayı görevlendirdi. Resmi ve planı İstanbul'dan gönderilen ve 6000 guruştan fazla sarf edilmemesi emir olun ev, 1728 yılında tamamlandı (Rerfik,1340:182). İbrahim Paşa'nın yukarı mahallede yaptırdığı cami-i atik'in kubbesi ile minaresinin külahına kurşun döşenmediğinden letafeti olmadığı kendisine haber verilince, kubbe ile minare külahına kurşun döşenmesi ve üzerine yaldızlı alemler konulması emir olundu (Ekim 1727). Ayrıca Nevşehir kalesine temin olunan 20 nefer muhafız için de evler yapılması tavsiye edildi.

III. Ahmed, "*Vezir- i azam ve damad- ı mükerremim*" diye tavsif ettiği İbrahim Paşa'ya yalnız Muşkara, Uçhisar, Güzelhisar ve daha bazı yerlerde bulunan köyleri, bağ ve bahçeleri temlik etmekle kalmamış; bunun yanın da şüphesiz daha birçok yerleri damadına mülk olarak vermişti. Şubat 1728 (Receb 1140) tarihli mülkname ile ona bağlı vesikalardan, III. Ahmed'in İbrahim Paşa'ya vakfiyelerde adı geçen yerler dışında daha nerelerini temlik eylediğini, Nevşehir'de yaptırdığı müesseselere, başka nerelerden gelir temin edildiği öğrenilmektedir. Mülknameye göre; "*Nevşehir'de ihyasına muvaffak oldukları cami-i şerif ve medrese-i latif ve sair evkaf-ı cemilelerine ilhak olunmak üzere*"; (1) Haleb vilayetinde Nefs-i Karye-i Harim ve tevabiinin hasıl ve ber vech-i maktu ve rüsum-u Örfiyesi: 17.992 akça, (2) Niğde livasında Nefs-i Ürgüp'ün Zeamet gelirleri: 24.000 akça, (3) Niğde livasında Ürgüp kazasına tabii Eneği (Kaymaklı) Zeamet ve Divani gelirleri: 27.000/25.000 akça, (4) Niğde livasında Uçhisar nahiyesine tabi Göre karyesinin mirliva hassı olan gelirler: 7.000 akça, (5) Niğde livasında Melegübi karyesinin Mirimiran-ı Karaman hassı olan gelirler: 22.548 akça, (6) Aksaray livasında Tuz karyesi ve memlehasının mirliva hassı olan gelirler: 33.500 akça, (7) Gümüşhane Mukatası'ndan; 2500 guruş, (8) Mora Muhasıllığı'ndan; 2500 guruş, temlik ve vakfedilmişti (Aktepe, 1963:22-26).

Nevşehir'de imar faaliyetleri sürdürülürken şehir nüfusunun artırılması yönünde de çalışmalar yapıldı. İbrahim Paşa bir şehrin kurulup gelişmesinde insanların belli bir kültür seviyesinde ve belli bir nüfus seviyesinde olması gerektiğine inandığından şehrin nüfuslanması için çok çaba gösterdi. Nüfusun artması için Muşkara köyünü derbentçi olarak tayin ettirdiği tarihten itibaren yerleşecek olanlara yer verilmesi, dışarıdan geleceklere engel olunmaması, yerleşenlerin birçok vergiden muaf tutulması yönünde hükümler göndermiştir. Ayrıca görevlendirilen yöneticilere, muhafızlara, usta ve ticaret erbaplarına Nevşehir'de ikamet ettirilmesi zorunluluğu getirmiş ve nüfusunun azalmaması için hiçbir kimsenin haremini İstanbul'a göndermemesi de kural haline getirilmiştir (1728).

Paşa, Nevşehir'in nüfusunu artırmak için Nevşehir ve çevre kazalardaki konar-göçer aşiretleri bir kasım vergilerden muaf tutarak Nevşehir ve çevresine yerleştirdi (Tablo 2). Bunların, vakıf topraklarından kendilerine eve yapmak, bağ bahçe yetiştirmek ve ziraat için yeteri kadar yer vermek suretiyle yerleşmesini şart koşan hükümler yazdırdı. Gelen ahaliye evler yaptırıldı ve keresteler verildi. Sadece Nevşehir'e yerleşen aşiretler 1638 hanedir.

Tablo 2: *Nevşehir ve Çevresine Yapılan Aşiret İskânları.*

Cemaat Adı	**Geldikleri yer**	**Yerleştikleri Yer**	**Hane**
Çayan	Karaman Eyaleti (konar-göçer)	Abuçlu Köyü	120
Karahacılu	Çukurova'da kışlar-Hasan ve Erciyes Dağı'nda Yaylar, (konar-göçer)		18
İnallu	Orta Anadolu (konar-göçer)	İnallu Köyü	43
Eskil	Aksaray Eskiil Kazası	Nevşehir (Eskil Mh.)	65
Karaca araplu	Aksaray (konar-göçer)		6
Dumanlu	Orta Anadolu Boynuincelü'den (konar-göçer)	Eyübili ve Süleymanlu harap köylerinde ekinlik verilmiş, Bağluca Köyü	138
Kızılkoyunlu	Kayseri Yöresi Receplü avşarı'ndan (konar-göçer)	Avanos ve Süleymanlu kazası	65
Kaşıkçı Danişmendlisi	Aksaray Alibeylü Köyü	Karalar Köyü	25
		Eyübili Kazası Virabşehir Karyesi (Hatabkeşan)	18
Danişmendlü	Boynuincelü'den (konar-göçer)	Nevşehir (Arzumanoğlu Mh)	45
Danişmendlü	Boynuincelü'den (konar-göçer)	Nevşehir (Şahnazaroğlu Mh)	37
Danişmendlü	Boynuincelü'den (konar-göçer)	Nevşehir (Harbandalu Mh)	9
Musahacılu	Yeniil Kazası (konar-Göçer)		35
Şereflü	SivasYenil kazası (konar-göçer)	Nevşehir (Sadıklu Mh)	85
Boynuincelü	Aksaray Eyübili (konar-göçer)	Nevşehir (Salarlu-i Kebir)	102
		Nevşehir (Salarlu-i Sağir Mh: Bey Mh.+Dere Mh.)	106
		Nevşehir (Boynuincelü-Pirioğlu Mh.)	90
Kürd Mehmedlü	Boynuincelü'den	Nevşehir (Kürd Mehmedlü)	72
Horasanlu	Boynuincelü'den	Nevşehir (Horasanlu)	22
Bektik	Aksaray Koçhisar Kazası	Nevşehir (Bektik Mh)	79
Heriklü	Avanos	Nevşehir (Heriklü Mh:Türkmen Mh)	107

Kütüklü	Boynuincelü'den	Nevşehir (Kütüklü)	35
Dumanlu	Boynuincelü'den	Nevşehir (Dumanlu)	127
Karacakurd	Kırşehir	Nevşehir (Karacakurd -Türkmen Mh)	59
Delüler	Boynuincelü'den	Nevşehir (Deliler)	29
Savcılı	Boynuincelü'den	Nevşehir (Savcılu)	174
Kurutlu	Boynuincelü'den	Nevşehir (Kurtulu)	43
Hacı Ahmedlü	Boynuincelü'den	Nevşehir (Hacı Ahmedlü)	60
Kursulu	Boynuincelü'den	Nevşehir (Kursulu)	40
Kurutlu	Boynuincelü'den	Nevşehir (Kurutlu)	40
Ada Kurutlusu	Boynuincelü'den	Nevşehir (Ada Kurutlusu)	65
Tohtimurlu	Boynuincelü'den	Nevşehir (Karacakurd mh.)	6
Hızırlu	Aksaray (konar-göçer)	Aksaray (Viranşehir Ky) hatabkeşan	21

Kaynak: Nevşehir Evkaf Defteri kayıtlarına göre (Korkmaz, 1994:11-26; Halaçoğlu, 1997:73-77).

Nevşehir yakınındaki Eyübili kazasında oturan Boynu incelü cematinin Nevşehir'e iskanı tavsiye edildi. İçlerinde okur ve yazar ve hac'cül haremeyn ve ehli huruf ve zikudret kimesne vardı. Bunlar Nevşehir'e geleceklerdi, fakat davarları için mera lazımdı. Bunun üzerine Temmuz 1728'de Aksaray sancağında Eyübili kazasında ve Süleymanlu-yı kebir kazasında "*şenliği ve mevcut reayası olmayan karyeler*" ziraatgah ve otlak tahsis edildi (Refik, 1989:169). Boynu incelü aşiretinden Nevşehir'e 800 hane geldi. Ancak gelenler konar göçer olduklarından onları iskan etmek için toprağa bağlamak gerekiyordu. Gelen bu ahalinin tarla ve bağlara muhtaçlardı. Bu durum İstanbul'a yazılınca Paşa, kendine temlik edilen arazide "*Ürgüp yolundan Göre hududuna kadar olan yerlerin meşelerini kırdırıp, toprağını kazdırarak yeni bağ yapılmasını ve vakf-ı şerif tarafından herkese istediği kadar yer verilmesini*" istedi. Daha bağ yerlerine ihtiyaç duyulursa "*Kurt Deresi başından Uçhisar sınırına kadar olan düz yerlerin de bağlara tahsis olunmasını*" emir etti (1728).

Mayıs 1729 tarihinde gönderilen hükme göre; Boynuincelü Türkmenlerine tabii olan cemaatler ve oymaklardan Nevşehir'e iskân olunmak üzere belirlenen 800 hane ahali şehirde taştan metin ve müstahkem haneler bina eyleyip, aileleriyle birlikte kış aylarında şehirde iskân olacaktı. Bunların yaylak ve çiftlik bahaneleriyle taşrada dolaşmaları men edilmekte, yerleşenlerin koyun ve keçi ve deve gibi hayvanlarını çobanlarıyla idare ve otlatması şartıyla iskânları hususuna dikkat edilecekti. Şehre yerleşen her oymağa yakın

çevre ile Eyübili ve Süleymanlu-yı Kebir kazalarında ziraat etmek için diledikleri mahallerden yeterli miktarda çiftlik yerleri gösterilmesi, kime, nerede ve ne kadar yer verildiyse kaydedilmesi de istenmiştir. Ayrıca Nevşehir'e yerleşmeyip hariçte kalanlar da bu kazalardaki harabe köy arazisine yerleştirilecek, bunlara da arazi ve çiftlikler tahsis edilecekti. Ayrıca bunlardan mevcut sakin oldukları mahallerde ikamet eylemeleri uygun görülenlere zorluk çıkarılmayıp, yerlerinde bırakılmaları istenmekte ve sahip oldukları hayvanlarını otlatmak için civarlarında bulunan Melendiz ve Üçkapılu yaylakları ile Dündarlu ve diğer mahallerde münasib görüp talip oldukları yerlerden yaylaklar verilecekti. Nevşehir dışına iskan olunanların vergilerinin bir kısmı alınacak, kalan kısımlarını Nevşehir imareti amiresi için rugani sade ve odun getirmek suretiyle ödeyeceklerdi (Refik, 1989:175-176).

Nevşehir ahalisi odunsuzluktan da şikâyet edince, Nevşehir'in güneyinde bulunan Erdaş Dağı'nın odunu kamilen Nevşehir ahalisine tahsis olundu ve bunun için uzun bir emir gönderildi. Aslında Nevşehir'deki inşaatlar için gerekli olan kereste de bu dağdan getirtilmişti. Bu emirle aynı zamanda diğer yerlerin ahalisinin bu dağın odun ve kütüklerinden faydalanması da yasaklanmıştır.

İbrahim Paşa hayatının sonuna kadar Nevşehir ile meşgul oldu. Ay geçmiyordu ki divandan "*vezir-i azam ve damad-ı mükerremin*" inşa ve binalarına lazım olan taş ve kireç için hükümler yazdırılmasın. Nihayet 1730 yılındaki Patrona Halil isyanı bu faaliyetlere son verdi. İbrahim Paşa'nın ölümü ile Nevşehir'in gelişimi sona ermemiştir. Sadece paşanın imar faaliyetleri sonlanmıştır. Şekil 5'te İbrahim Paşa'nın Nevşehir'deki imar ve iskân faaliyetlerinden sonraki muhtemel planı verilmiştir. Esasen Paşa, banisi olduğu Nevşehir'i kendi gözleriyle hiç görmedi, sadece hayal etti. Ancak Nevşehir'de yaptığı şehirleştirme faaliyeti bu konuda İbrahim Paşa'nın ne kadar isabetli kararlar verdiğini göstermektedir.

Sonuç

Karamanlılar döneminde küçük bir garnizon yerleşmesi olarak kurulmuş olan Muşkara, Osmanlı topraklarına dahil olunduğunda sınırda bulunma özelliğini kaybetmiştir. Bu dönemde köy halkının İstanbul'a iskân amacıyla götürülmesi nedeniyle 16.yüzyıl başında mezraya dönüşmüştür. Sınırlı sulu tarım alanları ve tüflü arazideki geniş kuru tarım alanları sayesinde aynı yüzyılın sonunda 185 haneli bir köy durumuna tekrar dönüşmüştür. Köy engebeli bir sahada yer aldığından 17. yüzyılda tüm Anadolu'yu kasıp

kavuran eşkıyalık hareketlerinden etkilenerek nüfus kaybetmiştir. Sultan IV. Murat'ın Bağdat seferi dönüşünde bir kısım köy halkını İstanbul'a götürmesiyle 18. yüzyıl başlarında nüfusu 18 haneye kadar düşmüştür.

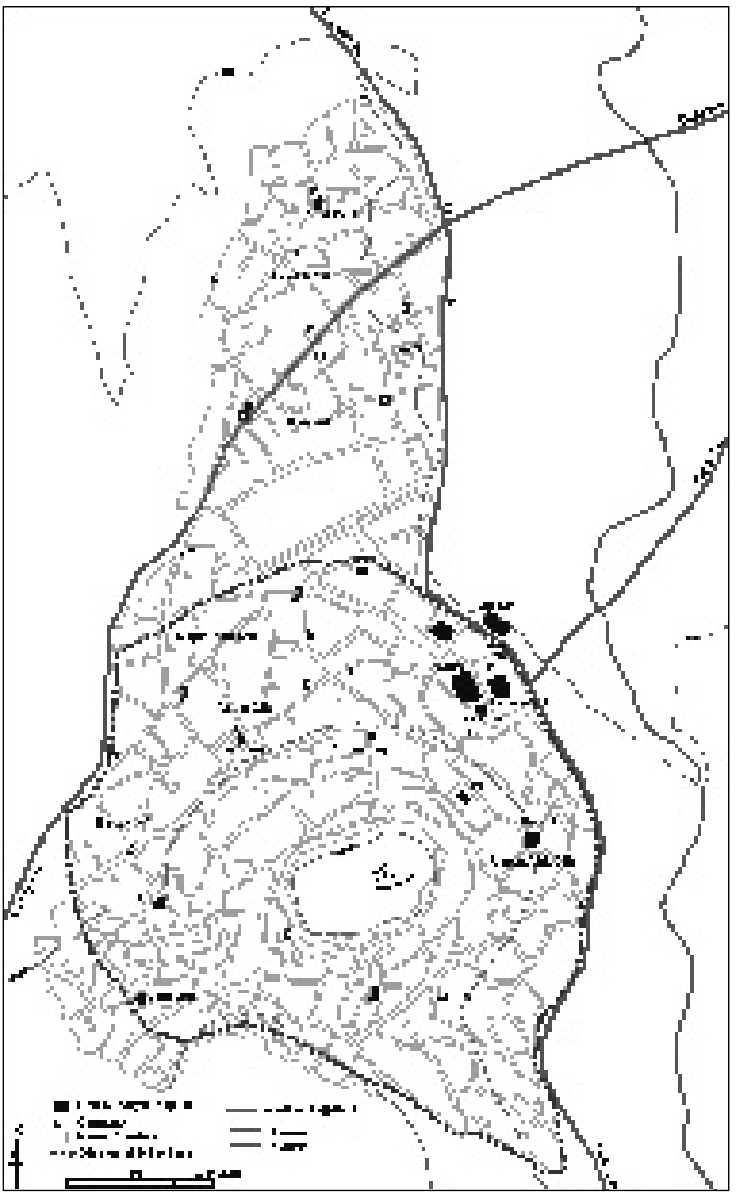

Şekil 5: *1730 yılında Nevşehir'in olası şehir planı.*

Damat İbrahim Paşa devri Muşkara köyü için her bakımdan bir dönüm noktası olmuştur. Aydın ve kültürlü bir vezir olan İbrahim Paşa bir şehrin kurulması ve gelişmesi için ne gibi şartlatın yerine getirilmesi icap ettiğini iyi bilmektedir. Paşa, "*vatan-ı veladeti*" olan Muşkara'yı, inancındaki "*vatan sevgisi imandadır*" düsturu gereği bünyâd ve abâd etmek istedi. İşe, köyün en fazla muzdarip olduğu eşkıyalık hareketlerini önlemek için köyü bazı vergi muafiyetleri ile derbentçi yapmakla başladı. Bu esnada yerleşmeye cami, hamam, muallimhane ile birkaç ev yaptırmış ve harman yerindeki Çiftehanı onartmıştır. Paşa'nın bu inşaat işleri sürerken köyde su problemi de bulunduğundan 13 km mesafedeki Aşıklıdağ'dan köye su getirterek yaptırdığı 8 çeşmeye dağıtmıştır. İbrahim Paşa Muşkara'da yaptırdığı eserler ile Muşkara Sultan III. Ahmed tarafından kendisine temlik olarak verilen yerlerin gelirinin bir kısmını da vakfetti. Paşa'nın 1718 yılında yaptığı Muşkara'daki bu küçük sayılabilecek imar faaliyeti kısa sürede yerleşmeyi kasabaya dönüştürmeye yetmiş, kasabada pazartesi günleri bazar kurulmaya da başlanmıştı. 1720 yılında ise Muşkara'nın "*gittikçe daha ziyade şenlenip, mamur ve abadan olması için*" Ürgüp kadısının Muşkara'da oturmasını uygun gördü.

İbrahim Paşa Muşkara'yı güvenli ve benzersiz, şanına yakışır geniş bir şehir suretine dönüştürmek düşüncesi ile yerleşmeyi bünyâd ve halkını abâd etmek için 1725 yılında Muşkara'da ikinci defa esaslı bir imar faaliyetine girişti. Bu faaliyet bir yandan kasabayı fiziki görünümüyle, diğer taraftan idari, sosyal ve kültürel açıdan şehre dönüştürmek yönünde gerçekleştirilmiştir. Yerleşmenin fiziksel olarak şehir görünümü kazanması için merkez oluşturmak için seçilen yere camii, medrese, imaret, sıbyan mektebi, kütüphane ve hamamdan oluşan bir külliye yaptırmıştır. Bunu 30-40 kadar dükkan binası ve bir tüccar hanı izlemiştir. Şehrin külliye binalarını saracak büyüklükte bir meydan bırakılmak suretiyle tüm kasabayı çevreleyen bir sur yapılması istenmişse de, bu surun tamamlandığına dair bir kayıt belirlenememiştir. Ancak yerleşmeye bir de kale inşa ettirmiştir. Paşa şehirde görevlendirdiği kadı, kala ağası, müderris, topçu zabiti, bina emini vb kişiler için de mimarlara bina yaptırtarak şehrin fiziki görünümünü güzelleştirmeye çalışmıştır.

İbrahim Paşa 1726 yılında adını Nevşehir değiştirdiği bu yeni şehrin bir ticaret merkezi olmasını istediğinden, şehirde bazar kurulan günleri 2'ye çıkarmış, 1730 yılında 15 odalı İstanbul'daki hanlara benzeyen Beylik hanını yaptırmış, başka yerlerden gelip buraya yerleşen tüccarlar için dükkânlar inşa ettirmiştir.

İdari açıdan şehir olmasını sağlamak için kadı ve nakib'ül eşraf, kaymakam, kethüda, yeniçeri serdarı, kale dizdarı, topçubaşı, müderris ve kale neferleri vs. idari görevlileri yerleşmede topladıktan sonra Nevşehir'i kaza merkezi haline getirmiş ve kazalık derecesini de yükseltmiştir. Bu sayede yerleşmeyi idari açıdan da şehir haline getirmiştir.

İbrahim Paşa bir şehrin gelişmesi belli bir nüfus miktarına sahip olması gerektiği kadar, insanların belli bir kültür seviyesinde olması gerektiğini biliyordu. Nüfusu artırmak için Nevşehir'e yerleşeceklere bazı vergi muafiyetleri sağlayarak nüfus artışını teşvik ederken, çevrede yaşayan konar-göçerlere iskân olmaları halinde ev yeri, bağ alanı ve tarla verilmesini sağlamıştır. Şehrin kültür seviyesini yükseltmek için eğitim kurumları inşa ettirdiği gibi, İstanbul'dan gönderdiği görevlilerin buraya yerleşmesini de istemiştir. Çevreden yerleştirilen insanların okur-yazar ve kudret sahibi olmalarını tavsiye etmiştir. Nüfusun azalmasını engellemek için ise, Nevşehir'dekilerin aile bireylerini İstanbul'a göndermesini yasaklamıştır.

İbrahim Paşa'nın doğum yeri olan Muşkara'yı 1718 yılında başlayıp 1730 yılına tamamlanan Nevşehir'e dönüştürme sürecinde yaptığı imar ve iskân faaliyetleri, paşayı Osmanlı döneminin en önemli şehir kurucularından birisi yapmaktadır.

Kaynaklar

Ağın, A., 1959, "Nevşehir Hakkında Bilgiler" *Türk Coğrafya Kurumu Coğrafya Haberleri*, 3:10-13. Ayyıldız Matbaası, Ankara.

Ahmet Refik, 1340, "Anadolu Şehirleri: Damat İbrahim Paşa Zamanında Ürgüp ve Nevşehir", Türk Tarih Encümeni Mecmuası, III/80 (1340), s. 156-185.

Ahmet Refik, 1989, Anadolu'da Türk Aşiretleri(966-1200). Enderun Kitabevi, İstanbul.

Aktepe, M., 1960, "Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya Aid İki Vakfiye" *Tarih Dergisi*, 15:149-160.

Aktepe, M., 1963, "Damat İbrahim Paşa Evkafına Dair Vesikalar" *Tarih Dergisi,* 17-18: 17-26.

Aliağaoğlu, A.; Uğur, A., 2010, Şehir Coğrafyası. Nobel Yayınları No:1570, Ankara.

Aziz B. Erdeşir-İ Esterebadi, 1990, *Bezm-u Rezm* (Çev: M. Öztürk). Kültür Bakanlığı Yayınları No:1203, Ankara.

Barkan, Ö. L., 194), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I; İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler". *Vakıflar Dergisi*, 2:279-365.

BOA, 1996, 387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rûm Defteri (907/1530). Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayın No:32, Ankara.

Develioğlu, F., 2000, Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lügat. Aydın Kitabevi, Ankara.

Ekiz, M., 2006, Nevşehir'de Türk Dönemi Mimari Eserleri. Ankara Ünv. Sos. Bil. Enst., Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

Güney, E., 2008, "Nevşehir'in Yerleşme Tarihçesi ve Şehirleşme Hareketleri" *Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları Dergisi*. 10:3-13.

Halaçoğlu, Y., 1997, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi* (3. Baskı). Türk Tarh Kurumu Basımevi, Ankara.

Karadeniz, H. B., 2008, "Sultaniye (Karapınar)'nin Kuruluşu, ilk sakinleri ve Vakıfları (1560-1585)". *Akademik Bakış*, 14:1-9.

Kesler, G., 1936, "Şehir Tipleri ve Şehre Müteallik Meseleler" *Komün Bilgisinin Esas Meseleleri* (Ed: Dr. Fritz Neumark) İ.Ü., Hukuk Fak., İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Neşriyatı No:2, İstanbul.

Korkmaz, Z, 1994, *Nevşehir ve Yöresi Ağızları I*. Türk Dil Kurumu Yayınları: 582, Ankara.

Küçük Çelebizade Asım, 1282, *Tarih*. İstanbul.

Müderrisoğlu, F., 1994, "Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen", Vakıflar Dergisi, 24:237-257.

Orhonlu, C., 1987,Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı. Eren Yayıncılık, İstanbul.

Orhonlu, C., 1984, *Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar (Der: S. Özbaran)*. Ticaret Matbaası, İzmir.

Toroğlu, E., 2006, Niğde İli Yerleşmeleri ve Lokasyon Planlaması. Ankara Ünv. Sos. Bil. Enst., Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

TKGM, 1854, Defter-i Mufassal-ı Liva-i Niğde. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi Defter No:135, Varak 220, Ankara.

Yurt Ansiklopedisi, 1983, Nevşehir Maddesi, Cilt 8, Anadolu Yayıncılık, İstanbul.

AYNI ADI TAŞIYAN VE BENZER RESİMLERİ İÇİNDE BULUNDURAN KAPADOKYA KİLİSELERİ

THE CAPPADOCIAN CHURCHES THAT HAVE THE SAME NAMES AND THE SIMILAR FRESCOES

Ercan KAÇMAZ*

ÖZET

Kapadokya deyince ilk akla gelen çekiciliklerden birisi kaya kiliseleri, onların yapılış ve boyama yöntemleri ve günümüze kadar canlılığını korumalarıdır. Bu kiliselerin korunması konusunda ne yazık ki çok fazla çalışma yapıldığı söylenemez. Kilisler ile ilgili yeterince bilgiye rastlamak da mümkün değildir. Biz çalışmamızda Kapadokya bölgesinde bulunan, Göreme, Mustafapaşa, Soğanlı, Ihlara ve Gülşehir yörelerindeki adları aynı olan ve resimleri benzerlik taşıyan bazı kiliseleri ele alıp karşılaştıracağız. Bu konularda yapılan çalışmalar ışığında kiliseleri yerlerinde inceleyip aynı adı taşıyan ve benzer freskleri içinde bulunduran bu kiliselerin Kapadokya bölgesinin geleceğini daha iyi şekillendirmesi için daha fazla nelerin yapılması gerektiği konusunda görüşlerimizi ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Kapadokya, Kaya kiliseleri, Fresk.

ABSTRACT

One of the main things that come into minds when someone hears the word Cappadocia, is the rock churches, their structures and painting techniques and how they have kept their originality so far. We regret to say that these churches have not carefully been protected. Moreover it is hard to find enough information about these churches. With this study we have selected some churches which have the same names and similar frescoes in Cappadocia from the regions; Göreme, Mustafapaşa, Soğanlı, Ihlara and Gülsehir. With the studies done about these issues we will go to the churches that

* Okt., Nevşehir Üniversitesi, Turizm Fakültesi, e-posta: ercan@nevsehir.edu.tr

have the same names and find out similar frescoes and we will try to determine the facts to do what more to protect these churches and to frame a better future of the Cappadocian Region.

Key Words: Cappadocia, Rock churches, Fresco.

Hani medeniyetlerin beşiği,
Hani hayatımızın ilk eşiği,
Hani yeni bir çehre teker teker takar ya!
İşte orası Kapadokya…
E. Kaçmaz

I. Giriş

Kapadokya sanki doğaüstü güçlerin elleriyle donatılmış bir tarih cennetidir. Kuşkusuz bu güzellik ilk bakışta anlaşılacak kadar açık ve net değildir. Yani Kapadokya'yı tanımak ve sevmek ve hatta ona bağlanmak için zamana ihtiyaç vardır. Çünkü insan burada yaşadıkça anlar doğanın güzelliğini. Vadilerde gezdikçe, o eşsiz manzarayı gördükçe kendini bulur doğada. Burada kendini bulma herkes için geçerli olmasa da son hep olumlu ve mutlu bitecektir. Yani Kapadokya eşsizdir. Onu eşsiz kılan bir yönü yoktur. Kapadokya'yı eşsiz ve doğaüstü kılan birçok yönü vardır. Eşsizdir çünkü Anadolu'nun en önemli şeyhi olan Hacı Bektaş-ı Veli buradadır. Eşsizdir çünkü tarihi yer altı şehirleri vardır. Eşsizdir çünkü tarihi kaya kiliseleri vardır. Eşsizdir çünkü doğaüstü güzelliğe sahip olan peri bacaları vardır. Eşsizdir çünkü 100 dereceye kadar çıkan sıcak suları ile Kozaklı Termal Kaplıcaları buradadır. Çanak çömlek yapımı buradadır. Halıcılık buradadır. Bağcılık buradadır. Şarapçılık buradadır. Doğal klimalı Butik Otelleri vardır. Balonculuk, at biniciliği ve kayaların içine oyulmuş geceleri ziyaretçilere açık olan eğlence yerleri ile Kapadokya buradadır, eşsizdir ve tektir.

Onca güzelliği içinde barındıran bölgeye Kapadokya denmektedir. Resmi kaynaklarda İç-Anadolu Bölgesi diye geçse de buranın eski adı Kapadokya'dır. Kapadokya adı ise "Persler'in bölgeye "Güzel Atlar Ülkesi" anlamında verdikleri "Katatuka" adından gelmektedir" (Değirmencioğlu: 1999, 213). Mehmet Çuhadar ise Kapadokya adının "Katpadukya" sözcüğünden ortaya çıktığını ve yine güzel atlar ülkesi anlamına geldiğini yazmıştır (2003, 23). Ali Canip Olgunluya göre ise Kapadokya güzel atlar ülkesi anlamında değildir. Olgunluya göre: "Kapadokya adını, Kızılırmağın kollarından biri olan Delice (Kappadox) çayından alır" (2004, 189). Gürsel Korat da bu fikri benimseyenlerdendir. Korat'a göre: "Kızılırmağın kollarından biri olan Delicenin eski adının Kappadoks olmasıdır" (2004, 19).

Murat Gülyaz ise "Cins Atlar Ülkesi" anlamına gelen sözcüğün "Katpatuka" olarak kullanıldığını ve eski Pers dilinden geldiğini yazmıştır (1997, 18). Bunca farklılığa rağmen her ne olursa olsun Kapadokya adıyla bile gizemini korumaktadır.[1]

İsminin nerden geldiği konusunda kesin bir noktaya ulaşamadığımız Kapadokya, alan olarak da kaynaklara göre çeşitlilik göstermektedir. Bir zamanlar Ankara, Kayseri, Niğde, Kırşehir, Nevşehir, Aksaray illerini, (bazı kaynaklara göre bu alan daha geniş) içine alan bir bölgenin adı olan Kapadokya, şimdilerde ise Avanos, Göreme ve Ürgüp üçgenine sıkışmış durumdadır. Kapadokya deyince yurt içerisinde bile merkez il olan Nevşehir'den ziyade ilçeleri ve kasabaları akla gelmektedir. Hatta Kapadokya'yı şehir olarak bilenler de vardır. Yurt dışından gelen yabancı ziyaretçilerde de bu ismin bir şehir ismi olduğunu düşünenler oldukça fazla sayıdadır. Sorun aslında bizim Kapadokya tanıtımını hem yurt içi fuarlarda hem de yurt dışı fuarlarda doğru bir şekilde tanıtamıyor olmamızdan kaynaklanmaktadır.

Kapadokya'nın hem Avrupa'da hem de bütün dünyada tanıtımına katkıda bulunmuş kişilerin başında ilk gezginlerden Paul Lucas gelmektedir. Lucas'ı Charles Texier izlemiştir. Daha sonra William J. Hamilton, William Francis Ainsworth burada çeşitli araştırmalar yapmışlardır. XX. yüzyıl gezgin ve yazarlarından Pere Guillaume de Jerphanion, ikisi de doktor olan Fransız çift Nicole ve Michel Thierry ile Marcell Restle Kapadokya'da bulunan tarihi ve mimari yapılar ve kiliseler hakkında inanılmaz çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Bizim şuan var olan bilgimiz bu kişilerin araştırmalarından gelmektedir.[2]

Biz bu çalışma ile yörenin beklide en önde gelen çekiciliklerinden olan kaya kiliseleri ve onlar adına yapılmayan ve yapılması gerekenler üzerinde duracağız. Ancak bütün kiliseleri incelemek çok daha uzun çalışmaları gerektireceğinden biz bu çalışmada aynı adı taşıyan kiliselerin iç ve dış fiziki durumlarını ortaya koymaya çalışacağız. Aslında daha geniş bir ekip çalışması ile Kapadokya bölgesinde bulunan bütün kaya kiliseleri çıkarılır hatta karşılaştırılır ve onların belli bir sıraya koyularak restorasyon çalışmaları yapılabilir.

---

1 Altın Soylu'nun koordinatörlüğünde hazırlanan ve geniş kapsamlı bir çalışma olan *Kapadokya* adlı eserin içindekiler bölümünün bulunduğu sayfanın bir önceki sayfasında Kapadokya mı? Kappadokia mı? başlıklı bölümde Kapadokya sözcüğünü günümüz Anadolu'sunun bir yöresinden söz ederken kullanmayı, Kappadokia sözcüğünü ise tarihteki Kapadokya'dan söz ederken kullanmayı yeğlemişlerdir.

2 Kapadokya gezginlerinin bazılarından Altın Soylu'nun koordinatörlüğünde hazırlanan *Kapadokya* adlı eserde bahsedilmektedir. (s. 484-511)

Göreme, Mustafapaşa, Soğanlı, Ihlara ve Gülşehir bölgelerinde bulunan yüzlerce kilise ve şapellerin çoğu iyi korunmamaktadır. Göreme Açık Hava Müzesinde bulunan ve bir bakıma yörenin en iyi fresklerini içlerinde barındıran kiliseler dışında kalan yerlerdeki kilise ve şapellerin korunması hiç de iç açıcı değildir. Örneğin Soğanlı'da bulunan kiliselerin hemen hemen hiç biri iyi durumda değildir. Bazıları pis bir ortamı andırırken bazıları da yıllar önce asılan eski levhalar ile ziyaretçi beklemektedir. Bu kiliselerin restore edilmesi, özellikle Kubbeli kilise, yapılacak restorasyon çalışmaları ile yörenin çekiciliğini daha fazla artacak durumda ve güzelliktedir. Bakımsızlık ne yazık ki Mustafapaşadaki ve Ihlaradaki bazı kiliseler için de geçerlidir. Gülşehir'de bulunan Karşı Kilise 1995 yılında yapılan restorasyon çalışmaları ile bir adım önde bulunmaktadır. Yukarıda adı geçen yerlerdeki kiliselerin korunması ve restore edilmesi güzel projeler ile gerçekleşebilir. Bunun için de Kayseri, Nevşehir, Aksaray ve hatta Niğde belediyeleri bir araya gelerek bazı projeler ile bu illerdeki kiliselerin bir envanterini çıkararak bunlar arasında düzenli olarak seçilenleri restore ettirebilir. Buralarda yapılacak restore çalışmaları için de Avrupa birliğinden destek alınabilir.

Kapadokya'da bulunan kaya kiliseleri Hıristiyanlık dönemine ışık tutan en önemli eserler olarak tarihi ve kültürel belgelerde yerlerini almışlardır. Kesin sayıları bilinmese de yörede içerisinde resim olan 200 kadar kilise ve şapel bulunmaktadır. Bir o kadar da resimsiz kilise ve şapelin olduğunu söyleyebiliriz. Bu sayıların net olmayışının iki sebebi vardır. Birincisi her kaya oyma yapının kilise olarak tanımlanıp tanımlanmamasıdır. İkincisi ise içerisinde resim olup olmadığına bakılıp bakılmayacağıdır. Çünkü resimli olan bir yapı kilise olamayacağı gibi resimli olmayan bir yapı da kilise olarak kullanılmış olabilir. Bu çalışma ile Kapadokya bölgesinde bulunan tarihi ve kültürel değerleri olan bütün bu kiliselerden hangilerinin benzer resimleri içerisinde barındırdığını ve aynı adı taşıdığını ortaya koymaya çalışacağız.

II. Aynı Adı Taşıyan Kiliselerin Karşılaştırılması

Çalışma alanımızı, Göreme, Mustafapaşa, Soğanlı, Ihlara ve Gülşehir beldeleri ile sınırlı tuttuk ancak daha önce de bahsettiğimiz üzere Kapadokya daha geniş bir alandır. Ayrıca sadece yukarıda adı geçen yörelerde kilise yoktur aynı zamanda başka yerlerde de kiliseler bulunmaktadır. Aslında bütün Kapadokya bölgesinde böyle bir karşılaştırma yapılması daha güzel olur kanaatindeyiz. Kiliselerin en yoğun olarak bulunduğu alan XI. ve XII. yüzyıllar arasında manastır hayatının yoğun bir şekilde yaşandığı, dini merkez durumundaki Göreme'dir. Göreme Vadisinde en güzel örnekleri

görülen kilise ve şapellerin mimarisinde ve dekorasyonunda dönemin etkileri görülmektedir.

Bundan dolayıdır ki Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Alanları (Göreme National Park and the Rock Sites of Cappadocia) dünya mirası listesinde 1985 yılından itibaren yerini almıştır. Bugün Göreme Açık Hava Müzesi olarak ziyarete açık olan yer bölgenin en güzel resimlere sahip kiliselerinin bulunduğu yerdir. Güzellik ve estetik açısından bakınca Ihlara vadisinde bulunan kiliseleri ikinci, Soğanlı vadisinde bunan kiliseleri üçüncü, Mustafapaşadaki kiliseleri dördüncü sıraya Gülşehir'deki Karşı kiliseyi ise sonuncu sıraya koyabiliriz. Tabi ki bu yapılan sıralama resimlerin yıpranmış olmasına bakılırsa değişebilir. Bize göre yapılan bu sıralama resimlerin estetik açısından değerlendirildiğinde ortaya çıkan bir sıralamadır.

Yöredeki en çok rastladığımız kiliseler arasında; Göreme Açık Hava Müzesinden:

1 Aziz Basil Şapeli, 2 Elmalı Kilise, 3 Azize Barbara Şapeli, 4 Yılanlı Kilise (Aziz Onuphrius Kilisesi), 5 Karanlık Kilise, 6 Çarıklı Kilise, 7 Azize Catherine Şapeli, 8 Tokalı Kilise, 9) Saklı Kilise, 10 El Nazar Kilisesi

Mustafapaşa'dan:

1 Aios Vasilios Kilisesi, 2 Alakara Kilisesi, 3 Sinagog Kilisesi, 4 Konstantin Helena Kilisesi, 5 Basil Kilisesi, 6 Aios Nichole Manastırı

Soğanlı'dan:

1 Karabaş Kilisesi, 2 Yılanlı (Canavar) Kilisesi, 3 Kubbeli Kilise, 4 St. Barbara (Tahtalı) Kilisesi, 5 Saklı Kilise

Ihlara'dan:

1 Ağaçaltı Kilisesi, 2 Kokar Kilise , 3 Yılanlı Kilise , 4 Sümbüllü Kilisesi, 5 Pürenliseki Kilisesi, 6 Karagedik Kilisesi

Gülşehir'den:

1 Aziz Jean (Karşı) Kilisesi bulunmaktadır.

Bu saydığımız kiliseler isimlerini ya içinde resmi bulanan aziz ya da azizeden ya da yine içerisinde resmi bulunan hayvan figürlerinden ya da çevredeki bitki ve ağaçlardan almışlardır. Kilislerin çoğu içerisinde resim(fresk) barındırmaktadır. Bir şekilde yapılan ibadetin yansıtılması olarak karşımıza çıkan boyama ya da resmetme işi XI. ve XII. yüzyıllarda zirveye ulaşmıştır. Genelde iki türlü boyama tekniği ile karşı karşıya kalmaktayız. Birincisi doğrudan duvar üzerine ya da çok ince bir sıva çektikten ya da düzeltme yaptıktan sonra

yapılan boyama, ikincisi ise önce duvar yüzeyinin düzeltilmesi ve daha sonra alçı ile sıvanmasının arkasından yapılan boyama ki bu zor olan bir çalışmadır. Hatta alçı henüz tam kurumadan bu çalışmalar yapılmış ve kök boyalar kullanılmış böylece freskler günümüze kadar canlılığını korumuşlardır.[3]

Kapadokya bölgesinde manastır, kilise, şapel adı altında birçok eser bulunmaktadır. "Tek mekândan oluşan küçük kilise [veya] [katedral] ya da kilisede bir azize adanmış küçük tapınma mekânı [na] (Saltuk: 1997, 170)" şapel denir. Oxford Advanced Learners Sözlüğüne göre ise kilise: Hıristiyanların ibadet amaçlı gittiği yer olarak tanımlanmıştır. Aynı sözlükte şapel, Secda Saltuk'un dediği gibi kilisenin ya da katedralin kendi içerisinde sunak yeri olan ayrı bir bölüm olarak tanımlanmıştır ancak Saltuk'un aksine bir azize adanıp adanmadığı hakkında bilgi verilmemiştir. Belki de bu ayrımın kesin yapılmamasından dolayı yörede bezen bir kiliseye şapel bir şapele de kilise denmektedir. Örneğin Aziz Basil Kilisesi dendiği gibi Aziz Basil Şapeli de denmektedir. Hatta Murat Gülyaz bu kiliselerin adlarının Türkçe karşılığını kullanmıştır. Bu adlandırmaların da gözden geçirilerek bir yapının kilise mi ya da şapel mi olduğu belirlenmeli ve ona göre yazılı olarak kaynaklara geçirilmelidir.

Yukarıda saydığımız kiliselerden farklı yörelerde bulunan ve aynı adı taşıyan kiliseleri aşağıda numaralandırarak karşılaştıracağız. Karşılaştırmalarda fresk yerine resim kelimesi kullanılacaktır. Bu karşılaştırma bazen resimlerin benzerliklerini bazen ise resimlerin estetik yönlerini içerecektir. Boyama tonları, kilisenin yapısı, kilisede bulunan resimlerin boyama tonları ve resim yapımında alçı kullanılıp kullanılmaması da çalışmamızda karşılaştıracağımız unsurlar arasındadır.

II. I. Göreme Açık Hava Müzesinde bulanan Aziz Basil Şapeli & Mustafapaşa'da bulanan Aziz Basil Şapeli

Göreme Açık Hava Müzesi'nin girişindeki sütunlara ayrılan nartekste mezar çukurları bulunan Aziz Basil Şapeli XI. yüzyıla tarihlenmektedir. Gomeda Vadisinin batı tarafında, Mustafapaşa kasabasının 2 km batısında bulunan Aziz Basil Şapeli[4] dikdörtgen planlı, iki apsisli, iki nefli olup, iki

3 Marcell Restle Byzantine Wall Painting in Asia Minor adlı eserinde boyama teknikleri hakkında kitabında bilgi aktarmıştır. (s. 198-234)

4 Cappadocia Peri Bacası Dergisi 12. sayısında bu şapel için birkaç sayfa ayırmıştır. Gürsel Korat'da *Taş Kapıdan Taçkapıya Kapadokya* adlı eserinde bu şapeli Aios (Ayios) Vasilios kilisesi ile karıştırmış olsa gerek. Çünkü Aziz Basil şapelinde Korat'ın anlattığı sahneler yoktur. Bakınız s. 220-221.

sütunla desteklenen düz bir tavana sahiptir. Araştırmacılara göre Aziz Basil Şapeli ikonoklazm (putkırıcılık, ikonakırıcılık) dönemine (726-843)[5] ya da daha geç bir periyoda tarihlenmektedir. Göremedeki şapelde ve Mustafapaşa'da bulunan şapelde ortak resim bulamadık. Ancak bazı farklılıkları dile getirmek istiyoruz.

Göremedeki şapelde, ana apsiste İsa portresinin bulunması bu kiliseyi diğer bütün kiliselerden ayıran bir özelliktir. Genelde ana apsiste karşımıza çıkan resim Deisis sahnesidir. Diğer bir önemli nokta ise Göreme'de bulunan şapelin doğrudan duvar zeminine yapılmış resimlerden oluşmasıdır. Mustafapaşadaki şapel de ise resimler alçı üzerene yapılmıştır. Mustafapaşadaki şapelde tavanda bulunan haç resmi dışında daha çok ikonoklazm dönemin izlerini taşıdığı için çok belirgin bir resim veya duvar resmine rastlanmaz. Ancak haç resminin büyüklükleri farklılık gösterse de diğer kiliselerde içerisinde de karşımıza çıkmaktadır. Hatta bazı kiliselerin resmileri ikonoklazm sonrasına tarihlendirilmiş ve yine tavanlarında haç resmine rastlanmıştır.[6] Aşağıda her iki kiliseden bazı sahneler sunulmuştur.

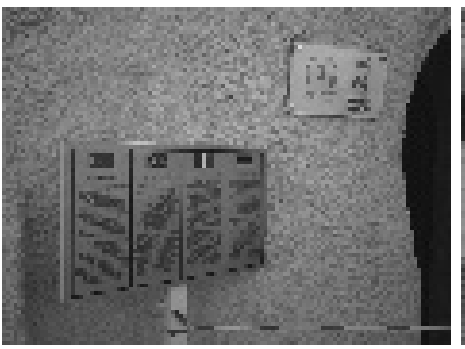

Resim 1
Aziz Basil Şapeli (Göreme)
Fotoğraf: Ercan Kaçmaz

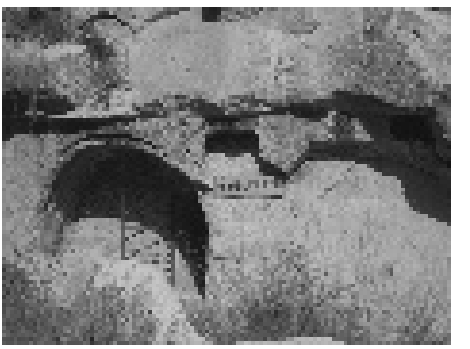

Resim 2
Aziz Basil Şapeli (Mustafapaşa Gomeda Vadisi)
Fotoğraf: Azad Arpacı

5 İkonoklazm dönemi için bakınız: Anna Ballian v.d s. 22-23; Nicole Thierry, *The Rock Churches* (Arts Of Cappadocia) s. 132-137; Nicole Thierry, *La Cappadoce De L'antiquite Au Moyen Age* s. 135. (Not: Nicole Thierry yöredeki kilise çalışmalarında en önde gelen kişilerden biridir. Bunun için Cappadocia Peri Bacası Dergisi 13. sayısında Thierry ile yaptıkları bir röportajı okuyucularına sunmuştur.)

6 Tavanında haç resmi bulunan kiliseler için bakınız: Nicole Thierry, *The Rock Churches* (Arts Of Cappadocia) s. 163.

Göreme Açık Hava Müzesinde bulunan Aziz Basil şapeli iyi korunan bir şapeldir. Ama Gomeda vadisinde bulunan şapelin aynı şekilde korunduğu söylenemeyeceği gibi şapele ulaşacak doğru dürüst yolu bile yoktur. Ulaşımı ya vadinin üst kesiminden inerek ya da aşağıdan tırmanılarak yapılmaktadır. Her iki durumda kaygan zeminde olumsuzluklara yol açmaktadır. Girişi o kadar düzenli değildir ve girişte şapel hakkında hiçbir bilgi yoktur.

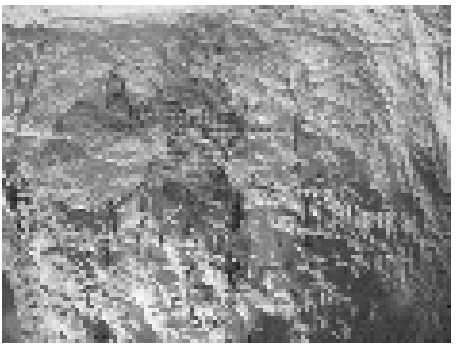

Resim 3
Aziz Basil Şapeli (Göreme)
Fotoğraf: Barış Şahin

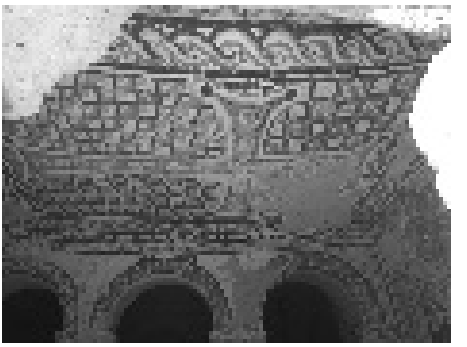

Resim 4
Aziz Basil Şapeli (Mustafapaşa Gomeda Vadisi)
Fotoğraf: Azad Arpacı

Resim 5
Aziz Basil Şapeli
(Mustafapaşa Gomeda Vadisi)
Fotoğraf: Azad Arpacı

Göremedeki şapelde çoğu kilisede karşımıza çıkan ve genelde at sırtında resmedilen Aziz George[7] ve Aziz Theodore bulunur. Gomeda vadisindeki şapelde ise tavanda büyük bir haç ve doğu apsisinde ise üç adet Malta haçı resmedilmiştir. Azizlerin resimleri tanınmayacak kadar yıpranmıştır.

7 Ali Canip Olgunlu Aziz George'un daima beyaz at sırtında resmedildiğini ve Libya'da bir ejderi öldürerek Kral'ın kızını kurtardığını yazmıştır. Bakınız *Ana Tanrıça'dan Hz. Mevlana'ya*, s. 194-195 ve 274.

II. II. Göreme Açık Hava Müzesinde bulanan Azize Barbara Şapeli & Soğanlı Vadisinde bulunan Azize Barbara (Tahtalı) Şapeli

Göreme Açık Hava Müzesinde bulunan ve içerisindeki resimlerden birinin adıyla anılan Azize Barbara Şapeli XI. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilir. Zengin geometrik desenler ve mitolojik motifler kırmızı boya ile doğrudan kaya üzerine işlenmiştir. Renklerin solukluğu, karakterlerin belirgin olmayışı fresklerin amatör bir çalışmanın ürünü olduğu izlenimi vermektedir. Soğanlı Vadisinde bulunan Azize Barbara Şapelinin (Tahtalı Kilise) de resimleri 11. yüzyıla tarihlenmektedir. [8]Soğanlı Köyünden batıya uzanan vadinin sonunda yer alır.[9] Aşağıda bu iki şapelden birkaç resim sunulmuştur.

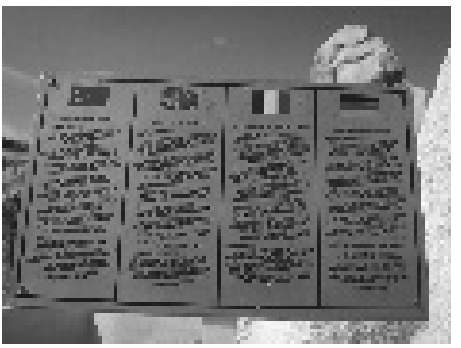

Resim 6
Azize Barbara Şapeli (Göreme)
Fotoğraf: Ercan Kaçmaz

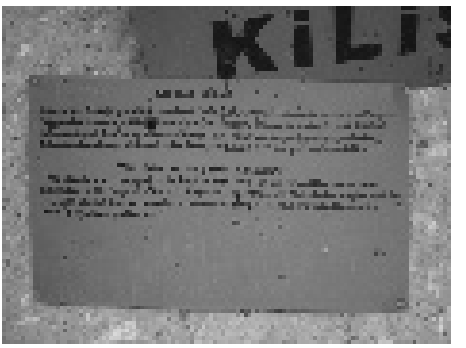

Resim 7
Azize Barbara Şapeli (Soğanlı Vadisi)
Fotoğraf: Ercan Kaçmaz

Kilise girişinde bulanan levhaların kalitesinden tutunda üzerlerindeki bilgiler bile o kadar fark göstermektedir ki, örneğin; Soğanlıdaki şapelin İngilizce çevirisi yıllar önce yanlış yazılmış ve hala aynı yanlışlıkla ziyaretçi beklemektedir.

8 Lyn Rodley, Jerphanion'dan aldığı, bu kilisenin tarihinin nasıl hesapladığı bölümünü kitabına eklemiştir. Bakınız: *Cave Monasteries of Byzantine Cappadocia* s.206

9 Daha fazla bilgi için bakınız: Marcell Restle, *Byzantine Wall Painting in Asia Minor* s. 160-161; Lyn Rodley, *Cave Monasteries of Byzantine Cappadocia* s. 203-207

Resim 8
Azize Barbara Şapeli (Göreme)
Fotoğraf: Barış Şahin

Resim 9
Azize Barbara Şapeli
(Soğanlı Vadisi)
Fotoğraf: Ercan Kaçmaz

Bu iki kilisedeki benzer resimler Göreme'de bulunan "kutsal atlılardan" (Korat 158) Aziz George ve Theodore'un ejderi öldürme sahnesi ile Soğanlıda bulunan Aziz George'un canavarı öldürüş sahnesi dikkatimizi çekmiştir. Onun dışında Soğanlı Vadisindeki kilise bazıları yıpranmış olsa da çok güzel resimlere sahiptir. Ancak karşılaştırmak için Göremedeki kilisede fazla resim bulunmamaktadır.

II. III. Göreme Açık Hava Müzesinde bulanan Yılanlı Kilise (Aziz Onuphrius Kilisesi)& Soğanlı Vadisinde bulunan Yılanlı Kilise & Ihlara Vadisinde bulunan Yılanlı Kilise

Görmede bulunan Yılanlı Kilisesinin (Aziz Onuphrius Kilisesi) girişi kuzeydendir. Ana mekân enlemesine dikdörtgen planlı, beşik tonozlu, güneyde mezarların bulunduğu ek mekân ise düz tavanlıdır. Apsisi sol uzun duvara oyulmuştur. XI. yüzyılda yapılan kilise tamamlanmadan bırakılmıştır. Tonozunun her iki yanında Kapadokya'da yaşamış azizelerin tasvirleri yer almaktadır. Ejderle savaşan George ve Theodore'un resminden dolayı buraya Yılanlı kilise denmiştir. Diğer bir adı da kilise içinde resmi bulunan Aziz Onuphrius'dan gelmektedir. Soğanlı Vadisinde bulanan Yılanlı (Canavar) kilise ise XI. ila XIII. yüzyıllar arasında resmedilmiştir. Burada bulunan kompozisyonlar, diğer kiliselerde yoktur. Kilisenin duvarları, karşılıklı harp nizami almış mızraklı askerler, Hz. İsa ve Azizlerin resimleri ile süslenmiştir. Adını at üzerinde olan Aziz George'un yılana saldırısından alır. Ihlara Vadisinde bulunan Yılanlı Kilise ise haç planlı, beşik tonozlu ve apsislidir. Kuzey duvarında bulunan şapelin içinde keşiş mezarları yer alır. Batı duvarındaki yılan-

ların saldırısına uğramış dört çıplak günahkâr kadınla ilgili sahneden dolayı kiliseye bu ad verilmiştir. Yılanlı Kilise IX. yüzyılın sonlarına tarihlenmektedir.

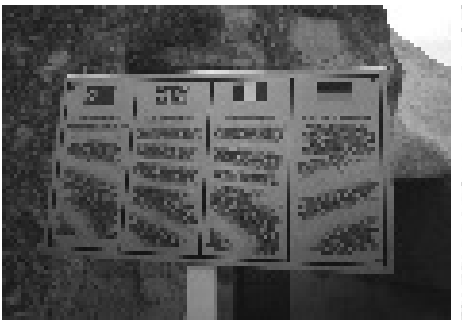

Resim 10
Yılanlı Kilise (Göreme)
Fotoğraf: Ercan Kaçmaz

Resim 11
Yılanlı Kilise (Soğanlı Vadisi)
Fotoğraf: Ercan Kaçmaz

Resim 12
Yılanlı Kilise (Ihlara Vadisi)
Fotoğraf: Recep Yüce

Göreme de bulunan Yılanlı kilise ile Soğanlıdaki ve Ihlaradaki Yılanlı kiliseleri çalışmamızın başında da belirttiğimiz gibi aynı düzeyde korunan kiliseler değildirler. Tabi bu yerlere gelen ziyaretçi sayısı da birbirinden farklılık göstermektedir. Ziyaretçi sayısının çok oluşu da kiliselerin korunmasında etkili olmaktadır. Bu olay girişlerindeki tabelalardan bile bellidir.

Resim 13
Yılanlı Kilise (Göreme)
Fotoğraf: Barış Şahin

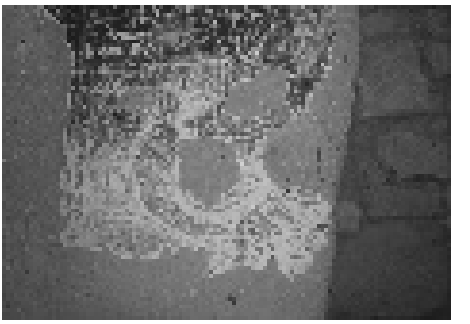

Resim 14
Yılanlı Kilise (Soğanlı Vadisi)
Fotoğraf: Ercan Kaçmaz

Hem Göremedeki hem de Soğanlıdaki yılanlı kiliseler de ejder ile resmedilmiş Aziz George ve Theodore'un resimleri öne çıkmaktadır. Bu resimler kiliseye ad vermişlerdir. Ancak Ihlaradaki yılanlı kilise diğer yılanlı kiliselerden biraz farklı olarak cehennem sahnesinin tasvir edildiği bir bölümü içermektedir. Bundan dolayı bu yılanlı kilise Gülşehirdeki Aziz Jean (Karşı) Kilisesindeki sahne ile benzerlik göstermektedir.

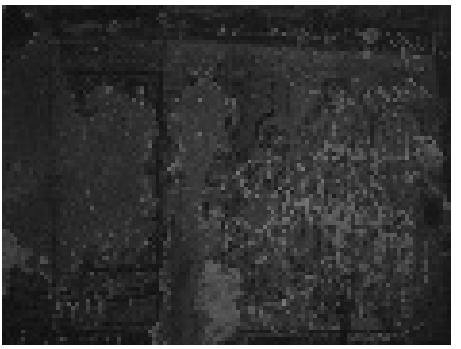

Resim 15
Yılanlı Kilise (Ihlara Vadisi)
Fotoğraf: Recep Yüce

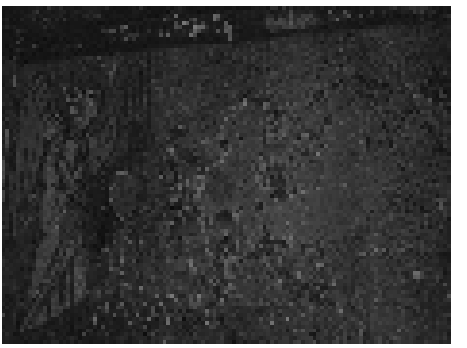

Resim 16
Yılanlı Kilise (Ihlara Vadisi)
Fotoğraf: Recep Yüce

Resim 17
Karşı Kilise (Gülşehir)
Fotoğraf: Özlem Yorulmaz

Ihlara ve Gülşehir'de bulunan kiliseler konu işleyişi bakımından benzerlik göstermektedir.

Ihlara Vadisindeki Yılanlı Kilisesinde bulunan göğe yükseliş sahnesi (resim 18) ile Soğanlı Vadisindeki Yılanlı Kilisesinde bulanan Pantocrator (Pantokrator) sahnesi (resim 19) karşılaştırmak için ilginç yönlere sahiptir. Her iki resim de bulunan Hz. İsa'nın yaptığı işaret farklılık gösterirken buna ek olarak Soğanlıdaki kilisede bulunan Hz. İsa saçı beyaz olarak resmedilen muhtemelen tek kilisedir. Ancak bir ayrıntı diğer azizlerinde saçlarının beyaz çizilmesidir.

Resim 18
Yılanlı Kilise (Ihlara Vadisi)
Fotoğraf: Recep Yüce

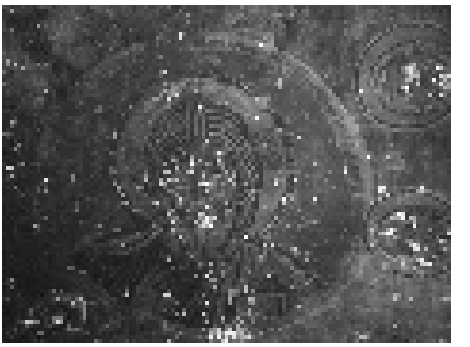

Resim 19
Yılanlı Kilise (Soğanlı Vadisi)
Fotoğraf: Ercan Kaçmaz

Resim 20
Yılanlı Kilise (Soğanlı Vadisi)
Fotoğraf: Ercan Kaçmaz

Yandaki bu resmi herhangi bir karşılaştırma yapmak için değil önemli bir konuyu dile getirmek için buraya eklemiş bulunmaktayız. Korunmayan kiliselerin üzerlerine yazılan isimler veya atılan tarihler veya imzalar veya taşlar ancak iyi korunursa azalır ve bunlar önlenir. Örneğin Resimdeki Mustafa Fidan kim ise ona ulaşmalı ve bir çeşit ceza verilmelidir. Tabiî ki bu sadece Mustafa Fidan için değil diğer kiliselerde bulunan kişi isimleri için de uygulanmalıdır. Ya da bu hale getirmemek için korunmasının daha dikkatli yapılması gerekmektedir.

II. IV. Göreme Açık Hava Müzesinde bulanan Tokalı Kilisesi & Soğanlı Vadisinde bulunan Tokalı Kilise

Göreme Açık Hava Müzesinin biletle girilen ana bölümünün dışında kalan Tokalı kilise hediyelik eşya satılan yerden müze girişine doğru giderken hemen yolun solunda yer alır.

İçerisine girildiğinde haç planlı tek bir yapı gibi görünse de dört ayrı mekândan oluşur. Eski Kilise, Yeni Kilise, Eski Kilise'nin altındaki kilise ve Yeni Kilise'nin kuzeyindeki Şapel. X. yüzyılın başlarına tarihlendirilen

Eski Kilise, Hz İsa'nın hayatının kronolojik bir sıralama ile aktarıldığı ve sahne geçişlerinin belirgin olmadığı tek kilisedir. Tek nefli olan Eski Kilise günümüzde Yeni Kilise'nin giriş alanı olarak kullanılmaktadır. Doğudaki apsisi yıkılarak Yeni Kilise eklenmiştir. Dikdörtgen planlı olan Yeni Kilise'nin (Yeni Tokalı) doğu duvarında kemerlerle birbirine bağlı dört sütun, sütunların arkasında yükseltilmiş bir koridor, koridordan sonra ana apsis ile iki yan apsis yer alır. X. yüzyılın ortalarına tarihlenen Yeni Tokalıda bulunan resimler daha çok kırmızı ve mavi renkler kullanılarak işlenmiştir. Lapis mavisi, Tokalı Kilise'yi diğer kiliselerden ayıran en önemli özelliğidir.[10]

Soğanlı vadisi içinde bulunan Tokalı kilisesi Yeşilhisar ve Ürgüp'ten gelen yolun sağ yamacındadır ve kilise XI. yüzyıla tarihlenmektedir. Köyden 2 km uzaklıkta olan Tokalı Kilise'ye basamak şeklindeki merdivenle çıkılır. Üç ayrı kaya yerleşiminin ortasındaki büyük kayaya oyulmuş ve üç neflidir. Her nefin başında birbiri ile bağlantılı üç apsis bulunmaktadır. Neflerin sonunda bulunan açıklıklar tam olarak oyulup bitirilmeden bırakılmıştır. Kilisede kolonlar çok kalın, kubbe ve tonozlar çok yüksek yapılmıştır. Soğanlı kiliseleri arasında en yüksek tonozlu ve en geniş olanıdır. Üç kolon bitirilmiş durumdadır, dördüncü kolon ise yarım kalmış, bitirilememiştir.

Resim 21
Tokalı Kilise (Göreme)
Fotoğraf: Ercan Kaçmaz

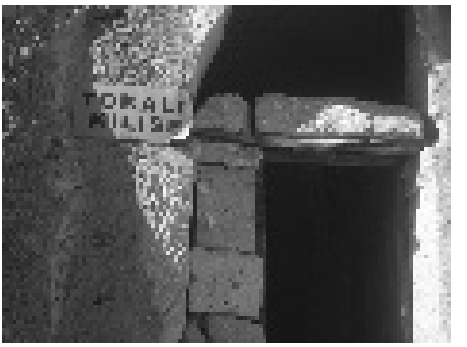

Resim 22
Tokalı Kilise (Soğanlı Vadisi
Fotoğraf: Ercan Kaçmaz

10 Daha fazla bilgi için bakınız: Lyn Rodley, Cave Monasteries of Byzantine Cappadocia s. 213-222.

Resim 23
Tokalı Kilise (Soğanlı Vadisi
Fotoğraf: Ercan Kaçmaz

Soğanlı vadisinde bulunan Tokalı kilise nispeten yıpranmış bir durumdadır. Yapı olarak hala ayakta ve iyi konumda olmasına rağmen resim olarak hiç iyi durumda değildir. Girişi (Resim 22) bile iki ince dalın üzerinde duran taş yığınından oluşmaktadır. Diğer taraftan Göremedeki Tokalı Kilise şuan itibari ile oldukça iyi korunan kiliselerdendir.

Resim 24
Tokalı Kilise (Göreme)
Fotoğraf: Barış Şahin

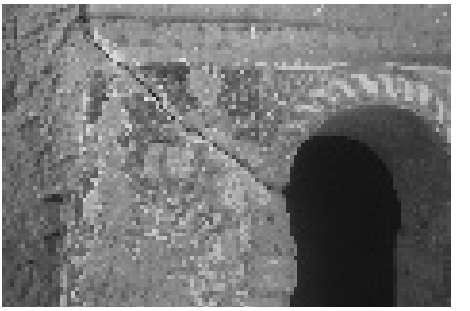

Resim 25
Tokalı Kilise (Soğanlı Vadisi)
Fotoğraf: Ercan Kaçmaz

Yeni kilisede Lapis mavisinin baskın olduğunu görmekteyiz. Soğanlıda bulunan kilisede ise kırmızı ve yeşilin tonları hâkim durumdadır. Ancak çoğu resim zarar görmüştür ve anlaşılır durumda değildir.

Resim 26
Tokalı Kilise (Göreme)
Fotoğraf: Barış Şahin

Resim 27
Tokalı Kilise (Soğanlı Vadisi
Fotoğraf: Ercan Kaçmaz

Göremedeki Yeni Tokalıda ana apsiste bulunan çarmıha geriliş sahnesi yöredeki diğer kiliselerde hiç rastlamadığımız bir yerde karşımıza çıkmaktadır. Ana apsiste yaygın kullanılmış olan kompozisyon Deisis sahnesidir. Soğanlıdaki Tokalı Kilise ise sütunları üzerinde hala ziyaretçi beklemeyi sürdürmektedir.

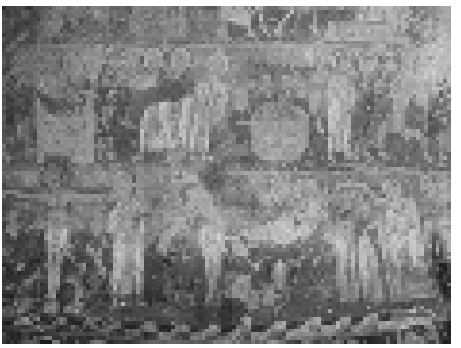

Resim 28
Tokalı Kilise (Göreme)
Fotoğraf: Barış Şahin

Eski Tokalı'da (Resim 28) bulunan Hz. İsa'nın hayatının kronolojik bir sırayla anlatıldığı alandan bir kesiti göstermektedir.

II. V. Göreme'de bulanan Saklı Kilise & Soğanlı Vadisinde bulunan Saklı Kilise

Göreme'de bulunan Saklı Kiliseye[11] 1957 yılında bulunduğu için Saklı Kilise denmiştir. El-Nazar Kilisesi'ne yakındır ancak bulunması bir hayli zordur. Bir rehber eşliğinde gitmek işi kolaylaştırır. Kırmızı rengin hâkim olduğu freskleri doğrudan kaya üzerine yapılmıştır. XI-XII. yüzyıllar arasında yapılmıştır. Soğanlıda bulunan Saklı kilise ise Küçük Kubbeli Kilise'nin alt katında yer alır bundan dolayı buraya Saklı Kilise denir. Saklı Kilise'nin yakınlarında daha başka kaya kiliseleri ve kaya yerleşmeleri bulunmaktadır. Saklı Kiliseye kuzeyinde bulunan kapıdan girilir. Güneyinde üç bitişik odası daha bulunmaktadır.

Göremedeki Saklı Kilisenin (Resim 29) girişine baktığınızda aklınıza ilk gelen fikir burasının kilise olmayacağı yönündedir. Hatta Göremedeki Saklı kilisenin her zaman açık olmadığını bilmek gerekir. Açtırmak için sorumlu

11 Arts of Capapdocia adlı eserde Saklı Kilise için Aziz John Kilisesi de denmiştir. Bakınız: s. 202. Ancak biz her iki kiliseyi de Saklı adıyla karşılaştırdık.

kişiyi bulmalı ve yardım istenmelidir. Ancak içerisinde güzel resimleri barındırır ve bazı resimlerin çok iyi durumda olduğunu girişteki demir parmaklıklardan bakarak bile anlayabilirsiniz. Soğanlı Vadisindeki Saklı kilisesini gösteren tabelaya (Resim 30) baktığınızda, zaten yazıdan kilisenin saklı olduğu anlaşılmaktadır. Kubbeli Kilisenin alt katından ibarettir ve girişi çok belirgin değildir. Çok fazla estetik çekiciliği olan resimleri yoktur. Çünkü oldukça yıpranmış durumdadır.

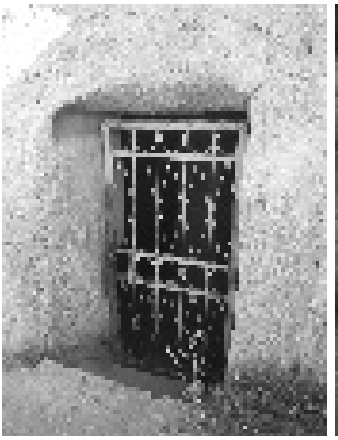

Resim 29
Saklı Kilise (Göreme)
Fotoğraf: Özlem Yorulmaz

Resim 30
Saklı Kilise (Soğanlı Vadisi)
Fotoğraf: Ercan Kaçmaz

Göreme'de genelde kilitli durumda bulanan Saklı Kilisenin içerisinde çok güzel resimler bulunmaktadır. Bazı bölümleri yıpranmış olsa da resim yapım tekniği açısından oldukça kaliteli bir alt yapıya sahiptir.

III. Sonuç

Yapılan çalışma bazı beldeler ve birkaç kilise ile sınırlı tutulsa da bu çalışma ile bir farkındalık yaratmak istedik. Bu farkındalık ise yörede hem değişik çalışmaların yapılmasının teşvik edilmesi hem de yörenin en önemli tarihi ve kültürel değerlerinin (bu yerler en önemli gelir kaynağıdır) daha iyi korunması konusunda yetkililere düşen görevlerin hatırlatılmasını da kapsamaktadır. Yapılan çalışma şunu apaçık ortaya koymuştur. Bölgedeki bazı yerler daha iyi korunmakta diğer yerler hala yıpranmaya açık ve korunmasız durumdadır. Bunun için herkes elini taşın altına koymalı ve bu tarihi yerlerin ayakta kalmasına katkıda bulunmalıdır. Bu bir belediye

başkanı olabileceği gibi Soğanlı'da bebek yapıp satan bir yaşlı teyze de olabilir. Katkı sağlayacak bir turun rehberi olabileceği gibi o turun kaptanı da olabilir. Bir restoran sahibi olabileceği gibi bir sivil vatandaş da olabilir. Yerli halk olabileceği gibi yabancı ziyaretçilerde olabilir.

Karşılaştırdığımız adları aynı olan beş kilise dışında aynı adı taşıyan başka kiliseler de bulunmaktadır. Biz çalışmamızı 5 belde ile sınırlı tuttuğumuz için diğer adı aynı olan kiliseleri buraya almadık. Aynı adı taşıyan bu beş kilisenin genelde hem dönemleri birbirinden farklı hem de içerisindeki mimari yapının birbirlerine benzerlik göstermediği anlaşılmıştır. Resimlerin benzerlikleri söz konusudur. Çünkü bütün Kilisler sonuç olarak Hz. İsa'nın hayatı, havariler, aziz ve azizeler, kiliseye bağış yapmış kişilerin resimlerinin yanı sıra doğadan yararlanılarak yapılan bazı motif ve süslemeler, desenler, geometrik şekiller ve bazı hayvan figürlerini görmek mümkündür. Hem İncil'den hem de Tevrat'tan alınan sahneler bulunmaktadır. Burada dikkat edilecek hususlardan biri, kilise içlerine resim yapanların kimler olduğudur. Bazılarının gerçek bir sanat şaheseri ortaya koyduğunu düşünürsek, bu işin o kadar kolay olmadığını ve belki ayları alan bir çalışma sonucu bu eserleri çıkardıkları göz önünde bulundurulduğunda basit çalışmalar olmadığını, bu çalışmaların arkasında bir eğitimin yattığını anlamak zor olmayacaktır. İnsanların inancı gereği bu resimlere karşı gelmesi ve onları yok etmeye çalışması, resimlere taş atması, adını yazması, resimlerdeki kişilerin gözlerini oymaları, ya da toptan resmi ortadan kaldırması gibi yapılan davranışlar iyi olmadığı gibi tarihi ve kültürel değerlere de gerekli özenin gösterilmediğinin apaçık bir delilidir.

1997 yılında düzenlenmiş olan Kapadokya Toplantıları III, Kapadokya'nın Tabii ve Kültürel Değerlerinin Koruma sorunlarına yer vermiş ve o toplantıda Nevşehir Kültür ve Tabiat Varlıları Koruma Kurulu Müdürü Mevlüt Coşkun "Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlılarının Korunması Ve Kapadokya'nın Önemi" adlı bildirisinde, Kim Koruyor? sorusunu: "Her toplum kendi tabii ve kültürel değerlerini korumakla yükümlüdür. O halde koruma ilk önce o toplumun en küçük parçası olan birey [tarafından gerçekleştirilmek] zorundadır" (1997, 7-8) diyerek cevaplamış ve korumada bireyin önemini vurgulamıştır. Sadece bireyin koruma bilincine sahip olması yetmez aynı zamanda diğer kurum ve kuruluşların da koruma ve yaşatma bilincine sahip olması gerekir.

Türkiye'de bulunan ve UNESCO Dünya Miras Listesinde yer alan 10 değerden ilk sıradaki Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Alanları, (Göreme National Park and the Rock Sites of Cappadocia) 1985 yılında bu listeye girmiş olmasına rağmen, bizce yeterli şekilde korunmamakta ve dahası yeni değerlerin de Dünya Miras listesinde yer alması için yeterli çalışmalar yapılmamaktadır. Türkiye'de tam on adet Dünya Mirası bulunup bunlardan ikisi karma kategoride, diğerleri ise kültürel özellikleri yönünden listeye alınmıştır. Durum, sayı açısından bakıldığında aslında vahimdir. Sadece 10 adet dünya mirası çıkaran Türkiye daha başka onlarca dünya mirası çıkartabilecek değerlere sahiptir. Var olan Dünya mirası sayısının arttırılması ve Yeni Dünya Mirası aday yerlerinin belirlenmesi için çalışmaların hızlandırılmasında, 25 Ağustos 1949 tarihli ve 3-9862 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla kurulan UNESCO Türkiye Milli Komisyonu'nun daha duyarlı olması gerekmektedir.

Kapadokya'da bulunan bu eserlerin ortaya konması çok dikkatli çalışmaları gerektirmiştir. Ancak var olan eserlerin korunması ise çok daha dikkatli çalışmalar gerektirdiğini apaçık ortaya koymuştur. Bizce en önemli sorun birlikte çalışamamaktan kaynaklanmaktadır. Belediye ayrı, Valilik ayrı, Kültür ve Turizm bakanlığı ayrı, Çevre ve Orman Bakanlığı ayrı, STK lar ayrı ayrı çalışırsa bazı karışıklıkların ortaya çıkması doğaldır. Önemli olan burası benim il sınırlarım dışında beni ilgilendirmez dememeli, gerekirse diğer ilin valisi ve belediye başkanı ile irtibata geçerek birlik ve ekip çalışması ile bu yerlerin korunmasını sağlamalı ve bilinmeyen yerleri de gün yüzüne çıkarmak için elimizden geleni yapmalıyız. Bir başka konu ise bu değerleri diğer yüzyıllara aktaracaksak, belli dönem ziyaretçi kabul etmemeli, ya da buralarını kısıtlı sayıda ziyaretçiye açmalıyız. Ne kadar çok kişi ziyaret ederse o kara gelirimiz artar düşüncesinden sıyrılıp bu yerleri gelecek yüzyıllara nasıl iyi bir şekilde aktarabiliriz düşüncesine hâkim olmalıyız.[12]

TÜRSAB'ın internet sitesinde yer alan Kapadokya Bölgesel Yürütme Kuruluna bağlı iller, (Nevşehir – Kayseri – Sivas – Aksaray – Niğde – Kırşehir) aslında bölgenin eskiden sınırları içerisinde yer alan illerdir. Kapadokya Bölgesel Yürütme Kurulu, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, yukarıda isimleri yazılı illerin Valilikleri, Belediyeleri, Müze Müdürlükleri, İl Kültür

12 Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları Dergisi 10. sayısında UNESCO Dünya Miras Alanları Çalıştayında sunulan bildiriye yer vermiştir. Yazıda Kapadokya'nın diğer sorunlarından da bahsedilmektedir.

ve Turizm Müdürlükleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlükleri, KAPTİD, TUREB, TÜRSAB, Üniversiteler, SKAL[13] gibi Sivil Toplum Kuruluşları ve aynı zamanda Ahiler Kalkınma Ajansı gibi Ajansların birbirleri ile işbirliği içerisinde olmaları durumunda, bizim bu çalışmamızda yer alan ve almayan bütün kültürel ve tarihi değerlere sahip olan yerlerin korunması ve tanıtılması daha iyi bir şekilde sağlanabilir düşüncesindeyiz.

Kullanılan Kaynaklar

Ballian, Anna. Nota Panteleaki; Ioanna Petropoulou. *Cappadocia Travels in the Christian East,* Çev. Judy Giannakopoulou, Adam Editions, Tarih yok.

Çuhadar, Mehmet. *Kapadokya*, Kantürkler Turizm Gıda Tarım Ürünleri Paz. Tic. Ltd. Şti, Nevşehir, 2003.

Değirmencioğlu, A. Özdal. , Suavi Ahipaşaoğlu. *Anadolu'da Turizm Rehberliği: Temel Bilgileri*, Detay Yayıncılık, Ankara, 1999.

Gülyaz, Murat E., Halis Yenipınar. *Doğanın Mucizesi Kapadokya,* Ajans Matbaacılık, Ankara, 1997.

Kapadokya Toplantıları III: Kapadokya'nın Tabii - Kültürel Değerleri ve Koruma Sorunları, Erciyes Üniversitesi Nevşehir Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu Bildiri Kitapçığı, Ankara: 1997.

Korat, Gürsel. *Taş Kapıdan Taçkapıya Kapadokya*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Lercaro, Giacomo Card. *Religious Thought in Anatolia in the Early Christian Period* (der.) Art of Cappadocia içinde, Nagel publishers, Geneva, 1971.

Olgunlu, Ali Canip. *Ana Tanrıça'dan Hz. Mevlana'ya*, Panel Medya Matbaacılık, İstanbul, 2004.

Restle, Marcell. *Byzantine Wall Painting in Asia Minor – I, III*, Çev. Irene R. Gibbons, New York Graphic Society Ltd, Germany, 1967.

Rodley, Lyn. Cave Monasteries of Byzantine Cappadocia, Cambridge UP, Cambridge, 1985.

Sağdıç, Ozan. *Kapadokya Komple Gezi Rehberi*, Pan Matbaacılık, Ankara, 1994.

Saltuk, Secda. *Arkeoloji Sözlüğü*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1997.

Soylu, Altın. *Kapadokya*, Mas matbaacılık, İstanbul, 1998. Derleme Thierry, Nicole. *La Cappadoce De L'antiquite Au Moyen Age*, Prepols Publishers, Belgium, 2002.

13 Cappadocia Peri Bacası Dergisinin 9. sayısı Skal International Kapadokya hakkında bilgi vermiştir.

Thierry, Nicole. *The Rock Churches* (der.) Art of Cappadocia içinde, Nagel publishers, Geneva, 1971.

Oxford Advanced Learners Dictionary

Yararlanılan Kaynaklar

Açıkgöz, Ali İhsan. *Kapadokya'da Geçmişten Bugüne Gülşehir*, İnkansa Matbaacılık, Ankara, 2007.

Arslan, Aytuğ. *Christianity for Turkish Tour Guides: English and Biblical Knowledge*, Alter Yayıncılık, Ankara, 2009.

Eravşar, Osman. *Kapadokya'da İnsan Yerleşim Alanları ve Sorunları*, Damla Ofset, Nevşehir, 1996.

Güney, Emrullah; Hatice Güney, v.d. *Nevşehir İli "Kapadokya"*, Ankara: MEB, 1988.

Jolivet-Levy, Catherine. *Les Eglise Byzantines De Cappadoce*, Editions du Center National de la Recherche Scientifique, Paris, 1991.

Yararlanılan İnternet Siteleri

http://www.goreme.bel.tr

http://www.kultur.gov.tr

http://www.kulturvarliklari.gov.tr

http://www.tursab.org.tr

http://whc.unesco.org

http://www.unesco.org.tr

Yararlanılan Dergiler

Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları Dergisi

Cappadocia Peri Bacası Dergisi

MİLLİ MÜCADELENİN ÖNEMLİ KİLOMETRE TAŞI OLAN HACIBEKTAŞ

HACI BEKTASH TOWN: IMPORTANT MILE STONE OF NATIONAL STRUGGLE- CONTRIBUTIONS OF THE PEOPLE OF HACIBEKTASH IN NATIONAL STRUGGLE

Erol SEYFELİ*

ÖZET

Milli mücadele yıllarında Hacıbektaş ve Hacıbektaşlılar malları ve canlarıyla milli mücadeleye katılmışlardır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsun'a çıkışından itibaren onu izlemişler ve Hacıbektaş'ta karşılayarak kendisine gerekli katılımı ve desteği vermişlerdir.

Milli mücadele yıllarında kurulan Hacıbektaş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kanalıyla her türlü yaklaşımda bulunmuşlardır. Anadolu'da 2.5-3 milyona yakın alevi-bektaşi'nin temsilcisi durumundaki Hacıbektaş'ta tekke sorumlusu Çelebi Cemaleddin Efendi ve Niyazi Baba aracılığı ile her türlü desteği vermişlerdir.

Milli mücadele kazanılıp yeni Türk devleti kurulunca da Çelebi Cemaleddin Efendi de milletvekili seçilerek PTT komisyonlarında görev alarak gerekli desteği sürdürmüşlerdir. Böylece Hacıbektaş- Hacıbektaşlılar da milli mücadelede üzerlerine düşen görevi yeterince yerine getirmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Milli Mücadele, Hacıbektaş, Hacıbektaşlılar ve Mustafa Kemal Atatürk.

ABSTRACT

Hacıbektash and the people of Hacıbektash participated in national struggle with goods and persons in the years of national struggle.

* Prof. Dr., Nevşehir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fak.,Tarih Bölümü. e-posta:eseyfeli@nevsehir.edu.tr

They had followed Mustafa Kemal Ataturk since he launched of Samsun. They met and supported Atatürk with the necessary participation.

They had made the approach of all kinds through Hacıbektash Mudafaa-i Hukuk Cemiyeti established in the years of national struggle. Hacıbektash town is reprepresentative of 2.5-3 million alevis-bektashis in Anatolia and the people of Hacıbektash town gave all the necessary support to Ataturk through Celebi Cemalettin Efendi and Father Niyazi.

After national struggle the new Turkish state was established and Cemaleddin Efendi was elected as a member of parliament. He continued to give support while he was in charge of commission of Turkish Mail Organisation (PTT). Thus, the people of Hacıbektash fulfilled their duty enough in national struggle.

Key Words: National Struggle, Hacıbektash, Hacıbektashis, Mustafa Kemal Ataturk.

Hacıbektaşlıların Milli Mücadeleye Katkıları

Giriş

I. Dünya Harbi'nin galipleri vatanımızı bölmek ve milletimizi esir yapmak için değişik girişimlerde bulunmuşlar ve bu amaca ulaşmak için her türlü yollara başvurmuşlardır. Fakat, bütün çabalarına rağmen, Osmanlı Devleti'nden daha güçlü ve tam anlamıyla bağımsız bir Türk devletinin kurulmasına engel olamamışlardır.

Türk Milletinin üstün askerlik yeteneği yanında, engin yurtseverlik anlayışı ile birlikte ülkesine ve milletine bağlılıkta sağlamlık ve kesin kararlılık gibi genlerinde var olan özellikleriyle düşmanlarla mücadelede başarısını noktalayan etkenler olmuştur.

İzmir'in işgal edildiği 15 Mayıs 1919 tarihinde doruk noktasına ulaşan ve 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun semalarından bir kurtuluş güneşi gibi tüm Türkiye'ye doğmasıyla başlayan Milli Mücadele ve ruhu, Samsun, Havza, Erzurum, Sivas, Kayseri, Hacıbektaş, Kırşehir ve Ankara'ya kadar hızla yayılmaya başlamış, 27 Aralık 1919'da Temsil Heyeti'nin Ankara'yı Milli Mücadele'nin merkezi yapmasıyla yeni bir şekil almıştır.

Türk Milli Mücadelesi-Türk Bağımsızlık Savaşı ekonomik güçsüzlük, birçok siyasal ve sosyal çalkantılar, iç ve dış engeller ve sorunlar yanında inanılmaz boyutlardaki yoksulluk ve işgaller aşılarak kazanılmıştır.

Milli Mücadelemizin önderi Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktığında; *"Osmanlı Devleti, I. Dünya Harbi'nde yenilmiş, ordusu dağıtılmış ve silahları elinden alınmış, şartları ağır bir ateşkes imzalamış, millet yorgun ve yoksul düşmüş, harp sorumluları ülkeden kaçmış, Padişah, Sadrazam ve kabine kendi çıkarlarını düşünmekte ve bezginlik içinde, Anlaşma Devletleri ülkeyi işgale başlamış, azınlıklar devletin parçalanmasına çalışmakta"*[1] idiler. Yunanlılar, Anlaşma Devletlerince her türlü destek verilerek, Anadolu'ya çıkarılmış, Osmanlı Devleti'nin başkenti bile işgal edilmişti.

Türk Milleti, XIX. Yüzyıl sonlarından başlayan ve XX. Yüzyıl başlarında da süren Trablusgarp (1911-1912), Balkan Savaşları (1912-1913) ve I. Dünya Harbi'nde (1914-1918) 7 yıl süren ve adını bilmediği, haritada görmediği, dilinin dönmeyerek söyleyemediği cephelere genç evlatlarını göndermekten perişan olmuştu. Bu harplerde bir genç nesil yok olmuş, Anadolu'da şehit vermeyen hiçbir lise kalmamış, bağlar, bahçeler, tarlalar sürülüp ekilememiş, ülkedeki diğer işyerlerinde de üretim durma noktasına gelmişti.

İşte tüm bu olumsuz koşullarda yeni bir savaşa kalkışmak, Milli Mücadeleye başlamak ve bu harp için gerekli örgütlenmeyi yapmak çok çetin bir işti. Milli Mücadele tüm bu olumsuzluklara karşı tam bir özveriyle, kadın-kız-erkek milli bilinç ve milli dayanışma içerisinde üstün çabalarla ve kahramanlıklarla kazanılmıştır.

Milli Mücadelemizin temel harcını oluşturan Mustafa Kemal Paşa, daha işin başında Samsun'a ayak bastığında amacını belirlemişti: "Milli egemenliğe dayalı, kayıtsız şartsız bir Türk Devleti" kurmaktı.[2] Mustafa Kemal Paşa, askeri zaferleri bir amaç olarak değil, bir araç olarak kullanarak bundan sonraki esas sorunun medeniyet-uygarlık sorunu olduğunu çok iyi kavramıştı. O, ayrıca çağdaş dünyanın kurumlarını ve kültürlerini de özümsemiş ve bu nedenle Türk toplumunu ortaçağ karanlıklarından çağdaş uygarlığın aydınlığına ulaştırmak hedefini güdüyordu. Yine Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıkışından itibaren bağımsız ve medeni bir toplum yaratmak için tüm çabalarında gençlere güvenmiş ve gençler de onun fikirlerini benimseyerek, onu tüm benlikleriyle desteklemişlerdi.

Başta Samsun ve tüm Anadolu halkı, bu arada Hacıbektaş ve Kırşehir halkı Mustafa Kemal Paşa'yı Ankara'ya kadar izlemiş ve onunla özdeşleşmiştir.

1 Atatürk, *Nutuk,* C. I, s. 1. Vd.
2 Atatürk, *Nutuk,* C. I, s. 12.

30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından henüz 7 ay geçtikten sonra Türk milletinin Milli Mücadeleye başlaması ve bunu 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barışı'na kadar geçecek süre içerisinde 7'den 77'ye tüm Türk milletinin üstün gayretleri sonucunda dünya haritasında modern, çağdaş, ileri, demokrat, laik yeni bir hukuk devleti olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulması mucizeden başka bir şey değildi.

Milli Mücadele içerisinde önemli görevler üstlenen Orta Anadolu coğrafyası, Selçuklular ve Osmanlı Devleti dönemlerinde tehlikelerden uzak kalmış ve herhangi bir yabancı devlet işgaline uğramamıştı. Nitekim Mondros'tan sonra da Nevşehir-Hacıbektaş yöresi ülkenin genelde karşılaştığı olumsuzluklara ve tehlikelere karşı asla duyarsız kalmamış ve karşılaşılan tüm tehlikelere karşı sürdürülen kalemli ve silahlı mücadeleye, maddi-manevi yardım ve desteğini esirgememiştir. Ve böylece 1918-1922 yılları arasında sürdürülen Milli Mücadele yıllarında Yeni Türk Devleti'nin kurulması sırasında her türlü özveride bulunmuş ve üzerine düşeni yapmaya çalışmıştır.

Bir bölgede Milli Mücadelenin yapılabilmesi için o bölgenin milli birlik ve beraberliğini oluşarak, güçlenmesi gerekmektedir. Nitekim Hacıbektaş yöresinde de bu birlik ve beraberlik dinsel kökene dayalı olarak çok iyi kurulmuştu.

Hacıbektaş, Milli Mücadelede ülkenin genelinde olduğu gibi bütünlüğünü korumuş, özellikle İzmir'in işgaliyle başlayan felaketi sezmiş, işgallere karşı protesto telgrafları çekerek tepkisini ortaya koymuştur.

Hacıbektaş halkı ve siyasi-dini liderlerinin Cumhuriyetin ilanı yıllarından günümüze kadarki süreçte ve bilhassa çok partili dönemlerde izlemiş olduğu politikalar ne yazık ki Milli Mücadele dönemindeki kadar akılcı, önsezili ve iktidardakilerle fazlaca barışık biçimde olmamış, yanlış anlaşılan mezhep taassubuna dayanılarak devlet yatırımlarından yeterinde nasibini alamayarak, Kırşehir-Nevşehir arasında gidip gelmiştir.

1- Mustafa Kemal Paşa Ve Temsil Heyeti'nin Hacıbektaş'a Gelişleri ve Faaliyetleri

Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra ülkemizin genelinde olduğu gibi, Hacıbektaş yöresinde de halkın bir karamsarlığa düştüğü, böylesine ağır şartlar taşıyan antlaşmanın gelecekte büyük tehlikeleri beraberinde getirebileceğini düşündüğü ve bu nedenle gittikçe yaklaşan kötü günleri göğüsleyebilmek için birtakım çareler ve çıkış yollarının arandığı görülmektedir. Bu cümleden olarak Hacıbektaş halkı, dernek ve cemiyet

çalışmalarına hız vererek, Milli Mücadele için gerekli hazırlığa başlamış ve İstanbul Hükümeti'nin teslimiyetçi anlayışına şiddetle karşı çıktığı gibi çevresinde ortaya çıkan isyanlara karşı da gereken tepkiyi göstermiştir.

Hacıbektaş halkı, Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Mustafa Kemal Paşa'yı, Samsun'a çıkışından itibaren, Milli Mücadele yolunda yapmış olduğu tüm çabalarını, her türlü haberleşme ve iletişim araç ve gereçlerini son derecede kısıtlı olduğu bir dönemde onun tüm çalışmalarını olabildiğince takip etmiştir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa'nın ve Temsil Heyeti'nin Mucur'a gelişleri sırasında ve oradan Hacıbektaş'a uğramaları üzerine göstermiş oldukları sıcak ilgi ve bağlılıktan ülkenin içinde bulunduğu durumu bilinçli olarak kavramış olduklarını anlayabiliyoruz.

Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti'nin Sivas Kongresi'nden sonra (4-11 Eylül 1919) Ankara'ya gelmeleri için izleyecekleri yolun planlaması Sivas'ta Hüsrev Bey (Berlin Elçisi) tarafından önceden yapılmıştır.[3] Bu planda öngörülen konaklama yerleri, yalnız yolculuk gereği uğranılması zorunlu olan yerler olmayıp, Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele'nin gerçekleşmesinde düşündüğü bir planın gereğidir. Ankara yolculuğu için Hüsrev Bey tarafından hazırlanan program, Mustafa Kemal Paşa'ya sunulduğunda O, Mucur'dan Hacıbektaş'a gitmenin de zorunlu olduğunu, ancak Mucur'a varıncaya kadar bu durumun gizli tutulması gerektiğini bildirmiştir.[4] Zira Hacıbektaş'ta Mustafa Kemal Paşa için yaklaşık 2,5-3 Milyon civarındaki Anadolu Alevilerinin önderi konumunda olan çok önemli bir kişi bulunmaktadır. Ve İstanbul'a da dirsek çevirmiş durumdadır. Ankara Kalesi'nin yanı başında, kendiliğinden meydana gelen bu güç elbette görülmeye, ilgilenilmeye değerdir.[5] Şüphesiz ki bu plan yapılırken askeri ve siyasi ortam da dikkate alınmıştır. Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti'nin Ankara yolu üzerinde bulunmayan Hacıbektaş'a yönelmeleri, Mustafa Kemal Paşa'nın siyasi ve askeri planının bir gereğidir. Kayseri'den sonra doğrudan Hacıbektaş'a gitmeyip Mucur'a geldikten sonra tekrar Hacıbektaş'a dönmeleri ise, o tarihlerde doğrudan Hacıbektaş'a gidebilecek ve otomobillerin geçebileceği bir yolun bulunmamasından kaynaklanmaktadır.

Bilindiği gibi Sivas-Ankara yolunun izlenmesi bir tesadüfi durum değildir. Çünkü Mustafa Kemal Paşa, hayatı boyunca yapacağı işleri hep önce-

3 Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber,* C. II, Ankara, 1988, s. 486.
4 Kansu, *Erzurum'dan…,* C. II, s. 487.
5 Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyan,* C. V, İstanbul, 1970, s. 213.

den planlamış ve amaca ulaşmak için gerekli her şeyleri yapmayı prensip edinmiştir. Nitekim bu yolu seçerken de şu hususları göz önünde tutmuş olması muhtemeldir: **Birincisi;** Sivas-Ankara yolu, Anadolu'nun ortasında ve merkez konumunda bulunmaktadır ve Milli Mücadele için ihtiyaç duyulabilecek kaynağı düzenli olarak üretmeye ve sağlamaya uygun olan bu yolun aynı zamanda işgal edilme ihtimali de coğrafi açıdan son derece zordur. **İkinci olarak;** bu bölgedeki yerleşim birimlerinde kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve dernekler çok etkin bir şekilde çalışmaktadırlar.

Yukarıda öne sürülen görüşleri doğrular biçimde Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, bu bölgedeki milli faaliyetler için şunları belirtmektedir: *"Kayseri ve Kırşehir gibi Orta Anadolu'nun önemli şehirleriyle civarındaki milli teşkilatların durumlarını yerinde incelemek üzere geldiğinde, bu yörelerde kurulan örgütlerdeki gelişmeleri ve gerekse milli heyecanı memnuniyetle görmüştüm."*[6]

Türk devlet geleneğinin bir gereği olarak bu yöreler halkının benliğine yerleşmiş olan padişah ve halifeye bağlılık ve sevgiyi, İstanbul Hükümeti, Ankara Valiliği aracılığıyla kendi yararları için kullanmaya çalışmışsa da, yöre halkının güçlü olan önsezisi ve çok yüksek bir milli bilince sahip olması sayesinde başarıya ulaşamamıştır. İstanbul Hükümeti tarafından 16.09.1335 (1919) tarihinde Konya'da bulunan 12. Kolordu Komutanlığı'na gönderilen yazıda Mucur Kaymakamı ve Kırşehir Mutasarrıfının Hacıbektaş'a gelerek*; "…Çelebi Efendi ile Tekkenişin Babalarını teslih için iğfalat ve teşfikatta bulunmuşlar ise de nail-i emel olamayarak avdet ettikleri …"*[7] nin belirtilmesi, İstanbul Hükümeti'nin bu yörede açık bir şekilde çalışma yaptığını, ancak başarılı olamadığını göstermektedir. Böylece Ali Fuat Paşa da, bu bölgede İstanbul Hükümeti'nin çalışmalarının olduğunu şu sözlerle doğrulamaktadır: *"Birkaç ay evvel Ankara Valisi Muhittin Paşa'nın bu yörelerde çevirmek istediği entrikalar tamamen boşa çıkmış, Hacıbektaş-Kırşehir halkı milli davaya sadakatini ispat etmiştir."*[8]

2- Milli Mücadele'ye Destek İçin Kurulan Hacıbektaş Müdafaa-İ Hukuk Cemiyeti

Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra (1918) Hacıbektaş'ta yurtseverlerden Deli İmamın Oğlu Halil Efendi tarafından Hacıbektaş'ta kurulmuş-

6 Bayram Sakallı, *Ankara ve Çevresinde Milli Faaliyetler,* Ankara, 1988, s. 24.
7 Sakallı, *a.g.e.,* s. 24.
8 Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatırlarım,* İstanbul, 1953, s. 263.

tur. her ne kadar cemiyetin başkanı Halil Efendi ise de, Hacıbektaş halkı, daha çok Anadolu genelindeki tüm Alevi-Bektaşiler üzerinde etkili olan Çelebi Cemalettin Efendi'nin etrafında toplanmış bulunmaktadır. Böylece Çelebi Cemalettin Efendi, Hacıbektaş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin görevini de üstlenmiş bulunmaktadır. Nitekim Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti'nin 22 Aralık 1919'da Hacıbektaş'ı ziyaretleri sırasında Çelebi Efendi ile yaptıkları görüşme sonucunda, Milli Mücadele'ye katılma konusunda tam bir görüş birliğine varmışlar ve Çelebi Efendi; Anadolu genelindeki Alevi-Bektaşi birliklerinin Milli Mücadelenin yanında olacağı hususunda Mustafa Kemal Paşa'ya kesin olarak güvence vermiş ve bu doğrultuda gerekli çalışmalara başlamıştır.

3- Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti'nin Hacıbektaş'ı Ziyaretleri

Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti 21 Aralık 1919 Pazar günü saat 20.30'da Mucur'a gelmiştir. Geceyi kaymakamlık binasında geçirmişler ve 22 Aralık 1919 Pazartesi günü sabah iki otomobil ile Hacıbektaş'a hareket etmişler ve öğle üzeri Hacıbektaş yakınındaki Yenice Çiftliği'nde Hacıbektaşlılar tarafından karşılanmışlardır.

Hacıbektaş'ta Anadolu Alevilerinin önderi ve dini lideri olan Çelebi Cemalettin Efendi ile Hacıbektaş Dedepostu Vekili Salih Niyazi Baba ile görüştükten sonra 23 Aralık 1919 Salı günü tekrar Mucur'a hareket etmişlerdir.

22 Aralık 1919'da Hacıbektaş'a varan Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti'ni Hacıbektaş girişinde Salih Niyazi Baba'ya ait çiftlik önünde Hacıbektaş ileri gelenleri tarafından karşılanmış ve heyet, çiftliğin selamlık denilen kısmında kabul edildikten sonra kısa bir süre sonra gelen Salih Niyazi Baba ile öğle yemeği yemişlerdir. Yemekten sonra kahveler içilmiş ve Hacıbektaş'a hareket edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey, Salih Niyazi Baba ve Mazhar Müfit (Kansu) Bey bir otomobille, diğer heyet üyeleri ve Mucur Kaymakamı Cevat (Akın) Bey de diğer bir otomobil ve atlı arabalarla Hacıbektaş'ta Çelebi Cemalettin Efendi'nin dergâhına gelmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa ile aynı otomobilde bulunan Salih Niyazi Baba'nın zayıf görünümlü, sakallı, orta boylu, güler yüzlü, nazik yapılı ve hoş sohbet bir insan olduğu gözlemlenmiştir.[9]

9 Kansu, *Erzurum'dan…*, C. II, s. 492-493.

Daha önce Ankara Valisi Sırrı Paşa'nın, İttihat ve Terakki Partisi'nin bir numaralı adamı olan Enver Paşa ve Sadrazam konumunda olan Talat Paşa'nın Çelebi Cemalettin Efendi'yi ziyaret etmek için geldiklerinde, onları karşılamaya çıkmayan Çelebi Efendi, Mustafa Kemal Paşa'nın geleceğini öğrenince Hacıbektaş'tan hareket ederek karşılama yeri olan Baştarla'ya kadar geldiği görülmüştür. Böyle bir karşılama yapılmasının nedeni, Çelebi Efendi'nin Mustafa Kemal Paşa'ya verdiği önemi ve onun konumunu şimdiden çok iyi kavramış olduğunu göstermektedir.[10]

Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti'ni Hacıbektaş'ta karşılayanlar arasında bulunan Hacıbektaş Kaymakam Vekili Nihat Bey*: "Paşam, Çelebi'nin bu davranışı davamız için iyi hayırdır."*[11] Diyerek, Çelebi Efendi'nin Milli Mücadele yanlısı olduğunu belirtmek istemiştir. Karşılama sırasında Mustafa Kemal Paşa, Çelebi Cemalettin Efendi'ye Heyet üyelerini tanıtmış ve daha sonra Çelebi Efendi'nin dergâhında dinlenmeye çekilmişlerdir.

Akşam yemeği sırasında Çelebi Efendi ile bir araya gelen Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti üyeleri, Çelebi Efendi'nin Kuva-yı Milliye taraftarı olması hususunda kesin söz almışlar ve Hacıbektaş ziyareti de böylece amacına ulaşmıştır. Yine yemek sırasında Mustafa Kemal Paşa, ülkenin içinde bulunduğu durumu açıklayan bir konuşma yaptıktan sonra Çelebi Efendi, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisinden öğrenmek istediği hususu hemen kavrayarak Kuva-yı Milliyenin desteklenmesi hususunda adamlarına gerekli talimatları vermiş ve daha ileri giderek, Cumhuriyet yönetiminden yana olduğunu üstü kapalı olarak da olsa anlatmaya çalışmışsa da Mustafa Kemal Paşa böyle çok önemli bir konunun kritik bir ortamda görüşülmesinin henüz erken olduğunu bildirerek bu konuda daha fazla açıklama yapmak istememiştir.

Yemekten sonra Mustafa Kemal Paşa ve Çelebi Cemalettin Efendi yatak odasında beş-altı saat baş başa özel bir görüşme yapmışlar; tüm Alevi vatandaşların Milli Mücadeleye tam destek vermeleri konusundaki kararlarını iyice pekiştirdikten sonra tüm Alevi örgütlerine vermiş olduğu bir talimatla ve yayınladığı bir bildiriyle Milli Mücadele önderi Mustafa Kemal Paşa'ya ve Temsil Heyeti'ne yardımda bulunmalarını emretmiştir. Nitekim Çelebi Efendi'nin bu olumlu yaklaşımı sadece askeri alanda olmamış si-

10 Dinamo, *Kutsal…*, C. V, s. 213.
11 Dinamo, *Kutsal…*, C. V, s. 214.

yasi alanda da devam etmiş ve nitekim TBMM'nin 23 Nisan 1920'deki ilk açılışında Hacıbektaş-Kırşehir'i temsilen Milletvekili olarak katılmış ve TBMM'nin 25 Nisan 1920 tarihli oturumunda alınan bir kararla Meclis Başkan Vekilliği görevine seçilmiştir.[12]

23 Aralık 1919 günü Mustafa Kemal Paşa ve Heyet üyeleri Hacıbektaş Türbesi'ni ziyaret etmiş ve Salih Niyazi Baba tarafından hazırlanan öğle yemeğini bu türbedeki **Meydanevi** denilen bölümde küçük ve alçak masalarda yemişlerdir.

Mustafa Kemal Paşa ve Heyet üyeleri yemekten sonra türbenin diğer bölümlerini de ziyaret etmişler; türbenin iç bölümlerindeki tertip ve düzeni beğenerek, bölüm görevlilerine 50'şer Lira bahşiş verdikten sonra edindikleri iyi bir izlenimle Mucur'a gitmek üzere Hacıbektaş'tan ayrılmışlardır.

Şurası bir gerçek ki, Hacıbektaş halkı ile tüm Anadolu Alevilerinin Milli Mücadelede yer almaları hususunda daha önceden de yoğun bir çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Zira Milli Mücadele'nin önderi olan Mustafa Kelam Paşa, 22 Haziran 1919'da Amasya'da yayınladığı İhtilal Beyannamesi niteliğindeki bildirgesinden sonra, 26-27 Haziran'da Tokat'a uğramış ve buradaki Alevi vatandaşlarla da yakından ilgilenmiştir. Burada Alevi vatandaşlarla yapmış olduğu konuşmalarına kurulacak olan yeni Türk Devletinin din ve mezhep üzerine değil, milliyet esasına dayalı olacağı görüşünün bilinmesini de istemiş ve bu amaçla 26 Haziran'da Konya'da bulunan İkinci Ordu Müfettişliği'ne aşağıdaki telgrafı çekmiştir:

"Konya'da İkinci Ordu Müfettişliği'ne

Tokat, 26 Haziran 1919

Tokat çevresini İslam nüfusunun %80'i, Amasya çevresinin de önemli bir bölümü Alevi mezhepli olup Kırşehir'de Baba Efendi Hazretleri'ne çok bağlıdırlar. Baba Efendi, ülkenin ve ulusal bağımsızlığın bugünkü güçlüklerini görmekte ve yargılamakta gerçekten yeteneklidir. Bu nedenle güvenli kimseleri görüştürerek kendilerinin uygun gördüğü 'Ulusal Hakları Koruma' ve 'Başka Ülkeye Bağlanma' derneklerini destekleyecek birkaç mektup yazdırılarak, buralardaki etkili Alevilerin Sivas'a gönderilmelerini pek yararlı görüyorum. Bu konuda içten yardımlarınızı dilerim.

12 Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı,* Ankara, 1983, s. 170.

3. Ordu Müfettişi Fahri Yaver
Mustafa Kemal"[13]

Yukarıdaki telgrafta bulunan cümlelerden Mustafa Kemal Paşa'nın, Çelebi Efendi'nin konumunu, içinde bulunduğu ruh halini çok iyi bildiği ve siyasi desteğini de alabilmek için önemli girişimlerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim henüz Temsil Heyeti Sivas'ta iken, Hacıbektaş'tan Milli Mücadele'nin benimsendiğini bildiren bir telgraf alınmıştır. Mustafa Kemal Paşa da Temsil Heyeti adına Hacıbektaş Dergâhı Posnişini ve Türbedarı Salih Niyazi Baba'ya 12 Ekim 1919 tarihli bir telgraf göndermiştir.[14]

Salih Niyazi Baba'nın 8 Ekim 1919 tarihinde göndermiş olduğu telgrafta; vatanın kurtuluşu için girişilen kutsal mücadele ve yapılan çalışmanın uygun görüldüğü anlatılmıştır. Buna karşılık 12 Ekim 1919 tarihli Mustafa Kemal Paşa tarafından gönderilen telgrafta ise Salih Niyazi Baba'dan yardımlarının devam etmesi dileğinde bulunulmuştur. Nitekim Sivas'tan Ankara'ya giderken Hacıbektaş'a uğrayan Ali Fuat Paşa'ya, Çelebi Cemalettin Efendi; *"Paşam, Milli birliğe ve teşkilata elimden gelebilen tüm maddi ve manevi yardımı yapacağım."*[15] Sözünü vermiştir.

26 Haziran 1919 tarihinde Çelebi Cemalettin Efendi'nin, Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya çekmiş olduğu telgraftan Milli Mücadeleye karşı olumlu düşüncelerinin devam ettiğini görmekteyiz*: "Devlet, millet, mukaddes vatanın bekası ve haklarının muhafazası hususunda kurulan Heyet-i Temsiliye'ye vaki, iştiraki fakranemizin kabul ve takdir buyurulduğunu tebriş eden telgrafınız alınmakla tazimlerimizi ve teşekkürlerimizi arz ederiz.*

13 Mustafa Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları,* C. I, Ankara, 1995, s. 94.
14 Sakallı, *a.g.e.,* s. 23.
15 Cebesoy, *Milli…,* C. I, s. 263.

Hacıbektaş Çelebisi
Cemalettin"[16]

Nitekim, Mustafa Kemal Paşa ile Çelebi Cemalettin arasındaki ilişkiler sürekli canlı kalmıştır. Bu durumu Mustafa Kemal Paşa'nın 20 Ocak 1920'de Çelebi Cemalettin Efendi'ye gönderdiği ve yapmasını istediği hususları belirten telgraftaki ifadelerden bu samimiyeti açıkça görebilmekteyiz: *"… yolculuğumuz sırasında görüp işittiklerimiz bizlere, gerçek koruyucu ulu Tanrı'nın yardımıyla kurulan, ulusal birliğimizi dayanağı olan ulusal örgütün kök salmış, ulusun ve yurdun geleceğini kurtarmak için gerçekten güvenilir bir güç durumuna gelmiş olduğunu sevinçle gösterdi… dış durum bu ulusal dayanma ve birlik yüzünden Erzurum ve Sivas kongreleri ilkelerine göre ulusun ve yurdun yararına göre elverişli duruma girilmiştir… kutsal birliğimize, dayanma inancımıza güvenerek, töreye uygun isteklerimizin elde edileceği güne kadar hiç yılmadan çalışılması ve bu bildirimizi üyelerimize ve bütün ulusa duyurulması rica olunur.*

Anadolu ve Rumeli Mudafaa-i Hukuk Cemiyeti
Heyet-i Temsiliye Namına
Mustafa Kemal"[17]

Çelebi Cemalettin Efendi, TBMM üyesi olarak Meclise girdikten sonra, hastalığı nedeniyledir ki kendi isteğiyle Meclis Başkan Vekilliği görevinden ayrıldığı gibi, Yozgat yöresinde başlayan Çapanoğlu İsyanı'nı bastırmak için Mustafa Kemal Paşa'nın Mucur Askerlik Şubesi Başkanı aracılığıyla kendisinden istemiş olduğu desteğe olumlu cevap vermemiş ve fiili bir harekette de bulunmamıştır.[18]

Çelebi Cemalettin Efendi'nin son zamanlardaki bu olumlu diyemeyeceğimiz davranışıyla ilgili olarak şöyle bir bilgi bulunmaktadır: *"Çapanoğlu İsyanı başladığı tarihlerde (27 Mayıs 1920) Mustafa Kemal Paşa da, Yıldızeli ve Zile'de bulunan Alevileri uyarmak ve olumlu fikirler aşılamak için Alevi Dedesi Çelebi Efendi'nin harekete geçirilmesini Mucur Askerlik Şube-*

16 Kırşehir İl Yıllığı, 1973, s. 13.
17 Atatürk, *Nutuk,* C. I, s. 444-445.
18 Belen, *a.g.e.,* s. 205.

si Başkanına emretti. TBMM üyesi olan Bektaşi Şeyhi Çelebi Efendi Mucur'da bulunuyordu. Askerlik Şubesi Başkanı keyfiyeti kendisine bildirince Şeyh Dede, hastalığını ileri sürerek böyle bir yardıma yanaşmadı."[19]

Sonuç olarak belirtebiliriz ki, Anadolu genelindeki tüm Alevi-Bektaşilerin, bağlı bulundukları Çelebi Cemalettin Efendi ve Hacıbektaş halkının Milli Mücadele süresince Mustafa Kemal Paşa'yı destekleyerek, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşunda önemli katkılarda bulundukları ancak Çelebi Efendi'nin son zamanlardaki hastalığı nedeniyle daha sonraları yeterince yardımda bulunamadığı gözlemlenmektedir.

19 T.İ.H., C. VI, s. 93; ayrıca bu konuda geniş bilgi için Bayram Sakallı'nın Ankara ve Çevresi'nde Milli Faaliyetler, adlı kitabının 26. Sayfası ve bu kitabın 72 nolu dipnotuna bakılabilir.

BİR HEMŞEHRİLİK ÖRGÜTLENMESİ ÖRNEĞİ "NEVŞEHİRLİLER KÜLTÜR DAYANIŞMA VE YARDIMLAŞMA DERNEĞİ"

EXAMPLE OF AN ORGANIZATION CITIZENTRY "NEVŞEHİR CULTURE AND SOLIDARITY ASSOCIATION"

Esra IŞIK*

ÖZET

Bu çalışma İstanbul'daki Nevşehirliler Kültür Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği'nden hareketle hemşehrilik bilincini sosyolojik açıdan incelemeyi amaçlamaktadır. Hemşehrilik aynı coğrafi mekânı paylaşan insanların durumunu ifade eden bir kavramdır. Ancak bu ifadenin ötesinde sosyolojik bağlamda hemşehrilik dendiği zaman, biz ve onlar ayrımına vurgu yapılır ve bu ayrım "aynı memleketli" olmanın sağladığı ortak kültürel değerlerden güç alır.

İstanbul'daki Nevşehirliler Kültür Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği'de bir dernek olarak hemşehrilik bilincini İstanbul'da yaşatmayı amaçlamaktadır. Söz konusu dernek İstanbul'da yaşayan Nevşehirlileri, sahip oldukları Nevşehirli kimliğinin bütünleştirici etkisinden yola çıkarak bir araya getirmekte ve hemşehriliğe dayalı ilişkiler ağı üretmektedir.

İşte bu ilişkiler ağının sosyolojik bağlamda okunması amacıyla gerçekleştirilen bu çalışma Nevşehirli olma bilincini Nevşehirliler Kültür Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği vasıtası ile inceleyecektir.

Anahtar Kelimeler: Hemşerilik, Kimlik, Kültür.

ABSTRACT

This study aims to examine the citizentry consciousness by focusing on Nevşehir Culture and Solidarity Assosiation in İstanbul from a sociological perspective. Citizentry is a concept that is used to define the status of people who share the same geographical area. Yet,

* Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, e-posta: esraisik@istanbul.edu.tr

above all, citizentry emphasizes the distinction between "us" and "them", and this rooted in being from the same geographical area.

Nevşehir Culture and Solidarity Assosiation in İstanbul aims to protect citizentry consciousness in İstanbul. This assosiations produced the network of relations of Nevşehirs live in İstanbul.

That network of relation in order to read the sociological context of this study Nevşehir Nevşehir Culture and Solidarity Association of consciousness through the space.

Key Words: Citizentry, Identity, Culture.

"Aynı memleketli" olmanın ürettiği bir ilişki biçimi olarak hemşehrilik, özellikle kentleşme ile önem kazanmış ve kentleşme süreci içinde hemşehri dernekleri vasıtası ile kurumsallaşmıştır. Sadece ortak bir coğrafi alanı işaret etmenin ötesinde, hemşehrilik kültürel, dinsel ve hatta ekonomik benzerliklerin bireyler arasında kurduğu bağları temsil eder. Bu bağlar vasıtası ile memleketleri dışında bir yerde bir araya gelen bireyler, daha kolay iletişim kurarlar. Söz konusu iletişime güç veren hemşehriliği (özellikle kentlerde) görünür kılan unsur ise göçtür.

Eğer bir komşu hemşehri olarak tanımlanıyorsa, bu komşuluk ilişkisi ancak göç ettikten sonra göç edilen yerde ve göç etmeden önce aralarında bağ olmayan kişilerin komşuluğunu tanımlar. Tekrar etmek gerekirse hemşehri, memleketi aynı yer olan kişidir ve bir birlerini hemşehri olarak tanımlayan kişiler memleket dışındadır. (Kurtoğlu; 2005, 6) O halde hemşehriliğin ürettiği ilişkiler ağını okumayı hedefleyen bu çalışmada göç olgusundan hareket etmek gerekecektir. Göçle birlikte değişen yaşam koşullarının zorlayıcı etkilerini hafifleten bir unsur olarak hemşehrilik ve hemşehriğin kurumsal biçimi olarak hemşehri dernekleri çalışmamızın ana konusunu oluşturmaktadır.

Yine çeşitli nedenlerle İstanbul'a göç eden Nevşehirlileri bir araya getiren İstanbul'daki Nevşehirliler Kültür Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği de, sosyal faaliyetleri, organizasyon yapısı ve bugüne kadar yaptığı çalışmalar ekseninde değerlendirilecek ve sosyolojik perspektiften hemşerilik olgusuna bakma çabamızda bize rehberlik edecektir. Çalışmanın başında belirtilmesi gereken önemli bir nokta da hemşehrilik ilişkiler ağının sadece ülke sınırları içerisinde geçerli olmadığıdır. Özellikle ülke dışına göç eden insanların da aynı memleketli olmanın sağladığı güven ve yardımlaşma duygusu ile bir araya gelmesi ve kurumsallaşması olağan bir durumdur.

Ancak bu çalışmada hemşehrilik daha çok iç göçlerle şekillenen ve iç göçler neticesinde kentlerde kurumsallaşan yönü ile ele alınacaktır. Hemşehrilik ilişkisi elbette ki sadece göç olgusunun ürettiği bir unsur değildir. Ancak özellikle kentlerde hemşehri dernekleri ile kurumsallaşan hemşehriliği göçle ilişkilendirmek yanlış olmaz.

İç Göçler ve Hemşehrilik

Göç en az insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Tarihin hemen her döneminde insanlar çeşitli nedenlerle yaşadıkları yerlerden farklı yerlere göç etmişlerdir. Daha iyi koşullarda yaşama arzusu, savaşlar, doğal afetler, politik gerekçeler ve buna benzer pek çok neden insanı toprağından koparak başka topraklarda hayatını sürdürme mücadelesine sokmuştur.

Göç olayı, toplumsal değişmenin göstergelerinden biri olarak kabul edilir. Bu bakımdan göç, özellikle toplumbilimciler tarafından, toplumdaki değişmelere bağlı olarak nüfusun mekânda yeniden dağıtılmasını sağlayan bir süreç olarak da tanımlanır. Ancak herhangi bir mekân değişikliğinin göç olarak tanımlanabilmesi için, bu mekân değişikliğinin, etki yaratabilecek kadar anlamlı bir uzaklık ve süreklilik içinde olması gerekmektedir. (Erder; 2006, 23) Bu nedenle göç, yer değiştirmek gibi fiziksel bir eylemin ötesinde sosyolojik bir boyutta taşımaktadır. Özellikle sanayileşmenin etkisi ile hızla büyüyen kentlerin nüfusunu besleyen en önemli faktör iç göçlerdir.

Türkiye'de iç göçlerin genel tabir ile 1950–1980 yılları arasında yoğun bir biçimde yaşandığını söyleyebiliriz. 1923 ile 1950 yılları arasında memur tayinleri, küçük grupların göçleri dışında ciddi bir göç dalgasından bahsetmek mümkün görünmemektedir. 1950 sonrası ise ekonomik ve toplumsal değişimlerin tetiklediği kırdan-kente göç furyası baş göstermiştir. 1975'lere kadar artarak süren kırdan kente göçün yoğunluğu daha sonraki yıllarda azalarak kırdan-kıra ve kentten-kente göçlerle de dengelenmiştir. 1990'lara gelindiğinde ise nüfusun büyük bir bölümünün artık kentlerde yaşadığına tanık olunmaktadır. (İçduygu, Sirkeci; 1999, 250–253)

Elbette göç kavramı sadece iç göçlerden ibaret değildir. Dış göçler, mevsimlik işçi göçleri de yaşandıkları toplumlarda önemli değişimlerin nedeni olmuştur. Ancak Türkiye açısından bakıldığında, ülkemizin toplumsal yapısının en önemli belirleyicilerinden birinin iç göçler olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Batıda olduğundan farklı olarak doğal bir süreçten ziyade imkânların ve koşulların neticesi olarak yaşanan Türkiye'nin kentlileşme

serüveni, pek çok sosyal bilimciye göre ikili yapılanmanın, çarpık kentleşmenin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Kentlere, ekonomilerinin talep ettiğinden daha fazla nüfusun göç etmesiyle, işsizlik, gecekondu, altyapı eksiklikleri, çevre kirliliği, arsa ve arazi spekülasyonu gibi sorunların yanısıra, yeni bir kültürle karşılaşmanın yarattığı sarsıntılar, iç çatışmalar, bunalımlar gibi birey ve toplulukları derinden etkileyen sorunlar da ortaya çıkmaktadır. (Bayhan; 1996, 183) Kentleşme sürecinin ürettiği bu sorunlar, sürecin düzensizliğine bağlı olarak artarken, kentler de hızla büyüyerek daha fazla nüfusu barındırmanın sorumluluğu ile yüzleşmişlerdir. Eğitim, sağlık, altyapı, çevre gibi alanlardaki eksikliklerin giderilmesi için hızlı bir dönüşüm ve yapılanma sürecine girilmiştir. Ancak bu dönüşüm ve yapılanma çoğu kez yetersiz kalmaktadır.

Batıda kentleşme, kalkınma ile birlikte yürümüştür. Türkiye'de ise ekonomik büyüme hızı, kentleşme hızından daha düşük olmuştur. Batıda kentlere göç edenler genellikle iş olanakları bulabilmişken, Türkiye'de köyden göçenler içinde işsizlerin, gizli işsizlerin veya kayıt dışı sektörde çalışanların sayısı oldukça fazladır. (Bulut; 2011, 23) Yukarıda özetlemeye çalıştığımız Türkiye'nin kentleşme sürecinde meydana gelen olumsuzluklar dışında bu sürecinin ürettiği tampon kurumlar da vardır. Çalışmamıza konu olan hemşeri dernekleri bahsettiğimiz tampon kurumların başında gelir. İleride daha ayrıntılı değineceğimiz hemşehri derneklerinden önce hemşehri ve hemşehrilik kavramlarına göz atmak gerekir.

Hemşehri sözcüğü bir kişiyi ve o kişinin bir toplumsal durumunu tanımlar, ancak hemşehri tanımlamasının ortaya çıkması için en az iki kişinin olması gerekir. Yani hemşehri, tanımı gereği ilişkiseldir. Bu ilişkiselliği içinde hemşehri, aile kökeni aynı coğrafi alan olan ve kendisiyle hemşehrilik bağı tanımlanan kişidir. (Kurtoğlu; 2005, 6) Hemşehrilik ise en genel tabiri ile hemşehri olmanın ürettiği ilişkiler ağıdır. Bu ilişkiler memleketli olma durumundan türetilmiş bir dayanışma mekanizmasının ifadesidir.

Hemşehrilik aynı zamanda bir coğrafi yere ait olmayı bildiren kimlik ve/veya kimlikleri tanımlar ve kentsel mekânlar bağlamında memleketi aynı yer olanların paylaştığı ortak kültür özellikleri temelinde kurulmuş olan ilişki ağlarını ve bu ilişki ağları aracılığıyla geliştirilmiş örgütsel ve birleştirici/ilişkilendirici (associational) pratikleri ifade eder. (Kurtoğlu; 2004, 19) Bu pratikler hemşehriler arasında sosyolojide birincil gruplar diye ifade edilen bizlik duygusunun hâkim olduğu ilişki biçimlerini üretir.

Yapılan araştırmalar, özelikle kent hukuku dışında oluşan kentsel alanlarda, aile ve akrabalık ilişkilerinin, göç, yerleşme ve kentte yaşamı sürdürme bakımından yaşamsal önemi olduğunu doğrulamaktadır. (Erder; 1999, 71–72) Kentle bütünleşme ve kente uyum sağlama çabasında başat rol oynayan aile ve akrabalık ilişkilerine eklenen hemşehri ilişkileri de, kent yaşamında yönlendirici ve kurtarıcı olabilmektedir.

Kente gelen göçmen için aile ve akrabalık ilişkilerinden sonra en rahat ilişki kurulabilecek kişiler ise kente daha önce gelmiş olan hemşehrileri olacaktır. Zira "hemşehri", kentsel ortamda eksik kalan akraba ilişkilerinin yerine ikame edilebilecek bir noktada durmaktadır. Öyle ki, kente yeni gelmiş birisi için çevreyi iyi tanıyan "*hemşehri*" güvenilirlik bakımından önemli görülmekte, ilişkileri etkileyerek hemşehri kimliğini ve ilişki ağlarını besleyebilmektedir. (Yılmaz; 2008, 15) Yeni gelinen bir kentte benzer kültür örüntülerini paylaşan, aynı topraktan göç eden insanların himayesi, göç edenler için en önemli sorunsal faktör olan güven ihtiyacının giderilmesinde ciddi bir yardım mekanizması üretir. Kenti tanıma, iş bulma, sosyal etkinliklere katılma gibi durumlarda hemşehri yardımı son derece önemlidir. Nitekim Kemal Karpat'da Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm adlı eserinde hemşehrilik ilişkilerinin göç sürecinde anahtar rol oynadığının altını çizer. (Karpat; 2003, 143)

Bunun yanı sıra hemşeriliğin ürettiği ilişkiler ağının iç göçü teşvik edici bir yönü olduğunu da söylemek yanlış olmayacaktır. Yani hemşehrilikten doğan güven aslında göç öncesinde de göç etmeyi etkileyecek ilişkiler yaratabilir. Göç edeceği yer hakkında endişeler taşıyan ve bildiği bir yeri terk edecek olmanın tedirginliğini yaşayan bireyler için, kendisinden önce göç etmiş memleketlisi karar verme konusunda aracı olabilir. Ondan duydukları, onun hayatına dair gördüğü kesitler var olan tereddütlerin giderilmesi için iyi bir kaynaktır ve bireyin karar verme sürecini hızlandırır.

Hemşehri Dernekleri

Çalışmamızın başında da belirttiğimiz gibi hemşehrilik ilişkilerinin kurumsallaşmış hali olan hemşehri dernekleri, kentleşme süreci içerisinde yaşanılan sıkıntıların hafifletilmesi adına birer tampon kurum olarak görev alırlar. Bu dernekler hemşehrilerin bir araya gelmesini kolalaştırıcı bir vazife üstlendiğinden aynı zamanda hemşehrilik ilişkilerinin sürekliliğini de sağlarlar. Özellikle hemşehrilik ilişkisinin ürettiği yardım ve güven duygusunun çok ehemmiyetli olduğu İstanbul gibi metropollerde hemşehri dernekleri,

hemşehrilik ilişkilerinin düzenlenmesi, yaygınlaşması ve iletişim açısından örgütsel bir boyuta taşınması adına son derece önemlidir. İstanbul'da belli bölgelerde aynı memleketten insanların kümeleştiği gözlemlenebilir. Bu yapılanmanın oluşmasında hemşehrilerin birbirini bireysel ölçekte yönlendirmesi söz konusudur. Bu ilişkiler ağının biçimlenmesinin kurumsal boyutunu da hemşehri dernekleri oluşturmaktadır. Hemşehri dernekleri dolaylı olarak kentsel dokunun şekillenmesinde etkili olmaktadırlar. (Bu çalışmaya emsal teşkil eden Nevşehirliler Kültür Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği ile yaptığımız görüşmeler neticesinde İstanbul'da yaşayan Nevşehirlilerin en fazla bulundukları semtin Yenibosna olduğunu öğrendik. Bu durumda yukarıda bahsettiğimiz kentsel dokunun şekillenmesine örnek olarak verilebilir.)

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığının 01.10.2011 tarihinde güncellediği sayısal veriler bize Türkiye'de 89172 faal dernek olduğunu ve bu derneklerin % 10'nu hemşehri derneklerinin oluşturduğunu göstermektedir. Hemşehri dernekleri en fazla İstanbul, Bursa ve Kocaeli illerinde yer alırken, bölgelere göre hemşehri derneklerinin dağılımı şu şekildedir;

Bölge	**%**
Marmara Bölgesi	58,80
Akdeniz Bölgesi	6,22
Doğu Anadolu Bölgesi	1,29
Ege Bölgesi	9,83
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	1,57
İç Anadolu Bölgesi	17,55
Karadeniz Bölgesi	4,75

(Kaynak: İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı, http://www.dernekler.gov.tr)

Bütün bu rakamlar bize hemşehri derneklerinin son derece yaygın olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda Marmara gibi çok göç alan bölgelerde de hemşehri derneklerinin yoğunlaşması tesadüf değildir. Sayıları git gide artan ve yaygınlaşan bu dernekler siyasi alanda da etkin bir gücün temsilcileridir. Bu güç, hemşehrilerin nicelik ve niteliği ile orantılıdır. Sayısal çoğunluk, seçmen olma anlamında siyasal bir gücü ifade eder. Bu siyasal planda pazarlık gücünü arttırır, yerel yönetim organlarına- Belediye Meclisi- girmeyi, baskı grubu olarak kendini ifade etmeyi ya da kentin yarattığı fırsatlardan pay almayı sağlar. (Bal; 1997, 431) Hemşehri derneklerinin siyasi alanda üstlendiği bu rol hemşehri derneğine üye olanlar için de bazı

kolaylıklar sağlar. Aynı zamanda hemşehrilik ilişkisiyle kurulan bağlar siyasi tercihler için de benzer yaklaşımların üretilmesine sebep olabilir. Elbette hemşehri dernekleri sadece siyasi yönü ile tanımlanmamalıdır. Bazı dernekler düzenledikleri etkinlikler sayesinde üyelerinin sosyal hayata katılımını kolaylaştırırken, ekonomik işlevleri ile de üyelerine yol gösterirler.

Zira derneklerin üstlendiği ekonomik işlevler, üyelerine ayni ve nakdi yardım sağlanmasından istihdam olanaklarına, ticari kazanç sağlanmasından iş olanaklarına, ev, arsa, dükkan vb. gayrimenkul alımından bu tür gayrimenkullerin kiralanmasına, üyelerinin belli iş kollarında tekelleştirilmesinden kooperatifleşme yoluyla ekonomik kazanç elde edilmesine akla gelebilecek her türlü ticari ve ekonomik faaliyetleri kapsayabilmektedir. (Yılmaz; 2008,148) Özetle hemşehri dernekleri gerek göç sürecinde gerekse göç sonrasında bireylerin kente uyumunu kolaylaştırıcı etkinlikler gerçekleştirmesi bakımından son derece önemlidir.

Hemşehri dernekleri kentsel yapı içerisinde son derece önemli bir konumda bulunmaktadır. Geleneksel hemşehrilik ilişkileri daha sınırlı ağlar oluştururken, günümüzde hemşehri dernekleri ile kurumsallaşan hemşehriliğin, daha geniş bir ilişki ağı ile tanımlandığını söylemek mümkündür. Derneklerin yerel kimliklerinden sıyrılarak bulundukları şehirlerde farklı iş alanlarında öncü kurumlar haline dönüşmeleri, memleketlerinin tanıtımına yönelik faaliyetlerde bulunmaları yani yerel değerleri ulusal ölçekte yaygınlaştırma çabaları sık karşılaşılan bir durumdur.

Nevşehirliler Kültür Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği

Çalışmamıza konu olan hemşehrilik ilişkisini İstanbul'da sürdüren sayısız dernekten biri de Nevşehirliler Kültür Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği'dir. Buraya kadar kısaca bahsetmeye çalıştığımız hemşehrilik, göç gibi önemli bir toplumsal olgunun neticesinde önem kazanırken aynı zamanda kurumsal bir boyuta taşınarak hemşehri derneklerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nevşehirliler Kültür Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği de İstanbul'daki Nevşehirlileri bir araya getirmekte ve çeşitli organizasyon ve etkinlikler düzenleyerek hemşehrilik ilişkisini dernek çatısı altında sürdürmektedir. Dernek 1965 yılında Vefa Poyraz tarafından kurulmuştur. Şuan derneğin 900 üyesi vardır. Yaptığımız görüşmeler neticesinde Kültür Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği'nin ayda bir yemek ve davet organizasyonları düzenleyerek Nevşehirlilerin katılımını sağladığını ve yaptıkları çalışmaları dernek üyeleri ile bu organizasyonlar vasıtası ile

paylaştığını öğrendik. Dernek aynı zamanda derneğe üye ihtiyaç sahibi hemşehrilerinin çocuklarına eğitim bursu vermekte, üye iş adamları vasıtası ile işsiz üyelere iş bulmakta ve resmi kurumlar aralarındaki irtibatı sağlamaktadır.

Nevşehirliler Kültür Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği bu sene 140 öğrenciye burs verecektir. Burs başvurusunda bulunacak öğrencilerin İstanbul'da bir üniversite kazanmış olması ve Nevşehir kütüğüne kayıtlı olması aranılan şartlardır. İhtiyaç sahibi bu öğrencilere eğitim hayatları süresince verilecek burs aylık olarak ödenmekte ve her eğitim yılında 10 ay süresince devam etmektedir. Ayrıca derneğin yöneticileri şahsi olarak da (yaklaşık yirmi yıldır) Nevşehir iline yardımda bulunmaktadır. Görüşmelerimizde Nevşehir ilinde okul, camii, yurt, park, yol yapımı gibi faaliyetlerde etkin olarak yer aldıklarının altını çizen dernek yöneticileri, çalışmalarının sadece İstanbul ili ile sınırlı kalmadığını belirtmiştir.

Nevşehirliler Kültür Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği'nin merkezi İstanbul Bahçelievler'dedir. Şuan ki Yönetim Kurulu Başkanı Aşiret Dalcı, derneğin misyonunu "*Her şey Nevşehir ve Nevşehirliler için"* diye özetlerken, derneğin İstanbul'daki diğer 28 köy, kasaba ve ilçe dernekleriyle de temas halinde olduklarını belirtmektedir. Nevşehirliler Kültür Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği'nin kuruluş amacı ise şu şekilde belirlenmiştir; "*Nevşehir'de veya ilçelerde kurulacak üniversite, fakülte, yüksek okul, sanat okulları yapımına destek sağlamak veya bina, lojman ve yurtlarını yaptırmak. İstanbul'da veya diğer illerimizdeki Nevşehirliler arasında sosyal dayanışma ve yardımlaşmayı sağlamak bunun için senenin muayyen günlerinde toplantılar tertip etmek, muhtaç durumdaki hemşerilerimize maddi ve manevi destek sağlamak, mahalli örf, adet, folklor ve kültürümüzü yaşatacak faaliyetlerde bulunmak. Nevşehir merkez ve ilçeleri, beldeleri, köyleri arasında dayanışmayı ve yardımlaşmayı sağlamak, Nevşehirli olup yurdumuzun dört bir tarafında resmi görev almış veya özel teşebbüsü ile kendini ispatlamış hemşerilerimizin albümünü çıkarmak ve bunu yenileyerek yaşatmak*" Dernek bu amaçlar doğrultusunda her sene düzenli olarak öğrencilere burs olanağı da sağlamaktadır. Aynı zamanda dernek, üyelerini bir araya getiren organizasyonlar düzenlemekte ve Nevşehir'i tanıtmak gibi görevi de üstlenmektedir.

Derneğin 2011 yılında çıkarmaya başladığı "*Nevşehirliyiz*" adlı birde dergisi de bulunmaktadır. Dernek faaliyetleri ve çalışmalarına bu dergide yer

vermektedir. Söz konusu derginin ilk sayısında dernek faaliyet, hedef ve projelerini şu şekilde özetlemektedir;

- İstanbul'daki üniversitelerde okuyan, ihtiyaç sahibi, başarılı öğrencilere burs vermek,
- Nevşehir'in ünlüleri kitabının çıkartılması,
- İstanbul'da yaşayan Nevşehirlilerin semtlere göre, nüfus dağılımının tespit edilmesi ve kitap halinde yayınlanması,
- Nevşehirli dernek yöneticileri ile (ilçe, belde, köy dernekleri) aylık periyodik toplantılar yapılması,
- Burs verilen üniversiteli gençler ile aylık toplantılar ve etkinlikler yapmak,
- Üyelerle haberleşme ağı kurmak,
- Tüm Türkiye'deki yöneten, hizmet edenlerle iletişim ve paylaşım oluşturmak,
- Belli dönemlerde geniş katılımlı yemek organizasyonları ve etkinlikler düzenlemek,
- İstanbul'daki tüm Nevşehirlileri kucaklayan kültür kompleksinin yapılmasını sağlamak,
- Nevşehir'in tarihi ve kültürel dokusunu, arkeolojik yapısını içeren bir kitap çıkartmak,
- Nevşehir'de geleneksel, uluslar arası Kapadokya Film Festivalinin düzenlenmesi,
- Nevşehir'de geniş katılımlı Türkmen Şöleninin geleneksel hale getirilmesi,
- Nevşehir'de topyekûn eğitim seferberliğinin başlatılması,
- Sosyal, kültürel, ekonomik kalkınma projelerinin gerçekleştirilmesi,
- Nevşehir'de kültür ve turizm de eğitimli insan eksikliğinin tamamlanması doğrultusunda çalışmaların yapılması,
- Sivil toplum örgütlerinin dayanışma içinde olması,

Yukarıda bahsettiğimiz hedef ve faaliyetlerinden de anlaşılacağı üzere, çalışmamıza örnek teşkil eden Nevşehirliler Kültür Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği, bize hemşehri derneklerinin pek çok konuda faal bir biçimde çalıştığını, hemşehri ilişkilerinin düzenlenmesi dışında da toplumsal alanda etkin bir rol üstlendiği göstermektedir. Burada dikkat çeken bir diğer nokta

da derneğin etkinliklerinin sadece İstanbul'daki üyelerine yönelik olmaması, aynı zamanda Nevşehir'e dönük çalışmaların da önemsenmesidir. İlk bakışta göç eden hemşehrilerin ilişkilerini kurumsal açıdan düzenleyici bir unsur gibi görünen hemşehri dernekleri günümüzde memleketlerine karşı da sorumluluk hissetmektedir. Özetle ifade etmek gerekirse birçok bakımdan ciddi yararlılıklar sağladığı düşünülen hemşehri kimliği ve bu kimliğe bağlı olarak ortaya çıkan örgütlenmeler, sayısal olarak artarken, niteliksel olarak da gelişmekte ve güçlenmektedirler. (Yılmaz; 2008,149) ilk ortaya çıktıkları yıllardan farklı olarak pek çok alanda çalışmalar yürüten derneklerin iletişim ağlarını genişletmeleriyle de, hemşehrilik kavramı örgütsel boyutuyla toplumsal yapıda dikkat çeken bir unsur olarak varlığını devam ettirmektedir.

Sonuç

Bu çalışma yerel bir kimlik örüntüsü olan hemşehriliği ve hemşehriliğin kurumsal boyutunu temsil eden hemşehri derneklerini incelemeyi amaçlamıştır. Özellikle iç göçler neticesinde kentlere gelen bireylerin, kentlerde tutunabilme çabasına destek sağlayan hemşehrilik ilişkisi, güven temeline dayalı olarak ortaya çıkmış ve zaman içerisinde örgütlenerek hemşeri derneklerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Çalışmamızda ele aldığımız Nevşehirliler Kültür Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği de bize göstermektedir ki, hemşehri dernekleri artık "*memleketli yardımlaşması*" gibi yerel kökenli bir ilişki ağı üretmenin ötesine geçerek ulusal boyut kazanmaya başlamıştır. Sadece aynı coğrafyadan olanlarla değil, o coğrafyadan olanların yardımları ile kuruldukları kente ve kentin diğer insanlarına da yönelik etkinlikleri, hemşehri derneklerinin giderek güç kazandığını göstermektedir. Ayrıca bu derneklerin uluslararası alanda memleketlerini tanıtma çabası önemli bir girişimdir. Günümüzde toplumsal gelişmenin ve siyasetin kentler üzerinden yapıldığı gerçeğini de göz önünde bulundurursak hemşehri derneklerinin önemini daha iyi kavrayabiliriz. Yine hemşehrilik olgusu kentleşmenin etkisi ile geleneksel ilişki tipinden kurumsal ilişki tipine hemşehrilik dernekleri aracılığıyla yönelmektedir. Artık hemşehri dernekleri sadece küçük birer dayanışma mekanizması değildir ve kentlerin şekillenmesinde de payda sahibidir. Bu derneklerin ürettiği ekonomik, ticari ve sosyal ilişkiler belli kesimlerin aynı çatı altında toplanarak faaliyet sürdürmesine yol açmaktadır. Bu nedenle belli bir coğrafyadan gelen insanların benzer iş sektörlerinde çalışmaları, aynı semtlerde oturmaları şaşırtıcı değildir. Çünkü dernekler vasıtası ile hemşehriler arasında örgütlenme daha kolay ve düzenli olabilmektedir.

Kaynaklar

Bal, Hüseyin, "Kentsel Toplumda Anomi-Yabancılaşma Olgusu Kente Göç Edenlerin Alternatif Çözümü: Hemşehri Birlikleri", *Toplum ve Göç*, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, DİE Yayınları, Kasım 1996, Ankara.

Bayhan, Vehbi, " Türkiye'de İç Göçler ve Anomik Kentleşme", *Toplum ve Göç*, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, DİE Yayınları, Kasım 1996, Ankara.

Bulut, M. Furkan, "Taşralaşan Kentler", Sosyal Bilimler, Sayı 9, Bahar 2011, İstanbul.

Erder, Sema, *Refah Toplumunda Getto*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Nisan, 2006.

Erder, Sema, "Göç, Yerleşme ve "Çok" Kültürel Tanışma", *Birikim*, Temmuz, 1999, Sayı 123, İstanbul.

İçduygu, A.; Sirkeci, İ., "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri", *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, Şubat, 1999.

Karpat, Kemal, Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm, Çev. Abdülkerim Sönmez, İmge Yayınları, Aralık, 2003, Ankara.

Kurtoğlu, Ayça, *Hemşehrilik ve Şehirde Siyaset (Keçiören Örneği*), İletişim Yayınları, 2004, İstanbul.

Kurtoğlu, Ayça, "Mekansal Bir Olgu Olarak Hemşehrilik ve Bir Hemşehrilik Mekanı Olarak Dernekler", http://www.ejts.org/document375.html, 25.10.2011.

"Nevşehirliyiz", *Nevşehirliler Kültür Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Dergisi,* Eylül-Ekim 2011, Yıl 1, Sayı 1, İstanbul.

Yılmaz, Nail, Hemşehri Kimliği "Kastamonululer Örneği", Beta Yayınları, Ekim, 2008, İstanbul.

http://www.dernekler.gov.tr, 25.10.2011

http://www.nevsehirplatformu.com, 20.10.2011

TÜRKÜLERİN METİNLERİNE DAİR

ABOUT THE TEXTS OF FOLK SONGS

Éva CSÁKİ*

ÖZET

1978'den bu yana Nevşehir ve çevresinde birkaç defa bulunduğum için kendimi şanslı kabul ederim. Turist olarak ya da ailemle gezerken yoksa kongre vesilesiyle olsun, hep hayran kaldığımı hatırlatırım. Elli sene önce (1958-1960) Zeynep Korkmaz, Nevşehir ve yöresinde bir araştırma yapıp iki ciltte bir eser çıkartmıştır. Birincisinde ses bilgisi ve metinler, ikincisinde şekil bilgisi ve söz dizimi yer almaktadır. Saha çalışmalarının önemini, değerini Wilhem Radloff'tan sonra herkes anlar. Biz de Kúnos, Németh, Ligeti, Kakuk, Mándoky, Hazai ve diğer Macar Türkologlar sayesinde elde ettiğimiz birçok eşi bulunmayan derlemeyi gözden geçirdik. Ağız derlemelerinden birçok şey öğrenmek mümkündür. Ağız özelliklerini göstermekte olan ses ve şekiller, söz dizimi gibi dil tarihi bakımından son derece önemli bir kaynaktır. Ancak halk kültürü, halk edebiyatı, görenek gelenekler, inançlar ve birçok diğer detay bakımından ışık tutan bu malzemeyi doğru bir şekilde kayıt edip ortaya koymak gerekir. Kendim de etnomüzikolog olan eşimle beraber Türk Dünyasında birçok saha çalışmasını gerçekleştirdik. Türkülerin metinlerini inceleyip birkaç makale yazdıktan sonra bu sefer Zeynep Korkmaz'ın Nevşehir derlemelerinden seçtiğim metinlerle ilgili düşüncelerimi yazacağım.

Anahtar Kelimeler: Türkü, Nevşehir, Derleme

ABSTRACT

I consider myself lucky to have been a couple times in Nevşehir and its surrounding since 1978. I remember that I have admired

* Péter Pázmány Katolik Üniversitesi, Macaristan. Csaki.eva@btk.ppke.hu

Nevşehir as a tourist or during a tour with my family or else with the occasion of a congress. By researching Nevşehir and nearby, Zeynep Korkmaz produced a work in two volumes fifty years ago (1958-1960). The work's first volume involves phonetics and texts and the second one involves morphology and syntax. Everybody understands the importance and significance of the fieldworks after Wilhelm Radloff .We have run over a lot of unique collected works thanks to Kúnos, Németh, Ligeti, Kakuk, Mándoky, Hazai and other Hungarian Turcologists. It is possible to learn much from dialect collections. Syntax, phone and form, etc., the indicative of dialect characteristics, are extremely important sources in terms of history of language. However, it needs to inscribe and introduce this enlightening material with regards to many other details such as popular culture, folk literature, customs and beliefs. I and my husband who is an ethnomusicologist have done many fieldworks in Turkish world. After studying the texts of folk song and writing a few articles, this time, I will pen my remarks about some texts that I choose from Zeynep Korkmaz's collected works.

Key Words: Folk song, Nevşehir, Collected works.

1978–den bu yana Nevşehir ve çevresinde birkaç defa bulunduğum için kendimi şanslı olarak kabul ederim. Turist gibi tek başıma ya da ailemle gezerken yoksa kongre vesilesiyle olsun, hep hayran kaldığımı hatırladım.

Elli sene önce Zeynep Korkmaz Nevşehir ve yöresinde bir araştırma yapıp iki ciltte bir eser çıkartmıştı. Birincisinde ses bilgisi ve metinler, ikincisinde şekil bilgisi ve söz dizimi yer almaktadır. *Nevşehir ve yöresi ağızları* adlı kitabının birinci cildinde sevgili hocamız Zeynep Korkmaz kendi araştırmalarıyla ilgili şunları söyledi:

"Doğum yerimiz ve aile memleketimiz olması dolayısiyle bu bölge ağızlarını yakından tanıma imkanlarına sahip"… Saha çalışmalarını 1958-1960 yılları arasında gerçekleştirmişti.

Saha çalışmalarının önemini, değerini Wilhelm Radloff'tan sonra herkes anlar. Biz de Kúnos, Németh, Ligeti, Kakuk, Mándoky, Hazai ve diğer Macar Türkologlar sayesinde elde ettiğimiz birçok eşi bulunmayan derlemeyi, ve devami olan metin incelemesi, sözlüğüne de sahip olduk.

Ağız derlemelerinden birçok şey öğrenmek mümkündür. Ağız özelliklerini göstermekte olan ses ve şekiller, söz dizimi gibi detayları her dilin tarihi

bakımından da son derece önemli bir kaynaktır. Ancak halk kültürü, halk edebiyatı, görenek – gelenekler, inançlar ve birçok diğer detay bakımından ışık tutan bu malzemeyi doğru bir şekilde kayıt edip ortaya koymak, incelemek gerekir.

A. R. Yalgın'ın Cenupta Türkmen Oymakları adlı kitabında Toroslarda 1928'de gerçekleştirdiği çalışmalarından detayları, yoksa ünlü Macar besteci Béla Bartók'un 1936 Anadolu Türk halk müziği derlemeleri ile ilgili notlarından hep aynı şey seslemektedir. Halk arasında saklanmış eski gelenekler sayesinde çok eski zamandan kalmış töre, adet, ağız ve dil özellikleri birer kültüre ait özelliklerini aydınlatmaktadır.[1] Ağızdan ağıza bırakılmış efsane, hikaye, bilmece ve diğer bilgiler bazen çok eskilere, asırlardan çok daha uzun zamanlara dayanmaktadır.

Kendim de etnomüzikolog olan eşimle beraber Türk Dünyasında birçok saha çalışmasını gerçekleştirdik. Türkülerin metinlerini inceleyip birkaç makale yazdıktan sonra bu sefer Zeynep Korkmaz'ın Nevşehir derlemelerinden seçtiğim metinlerle ilgili düşüncelerimi yazacağım.

Malzemesini çoğunlukla okuma yazması olmayan, köyünden neredeyse ayrılmamış, dısarıya hiç çıkmamış kadınlardan derlemiştir. Bu önemli noktasına dikkat çekmek isterim. Dışarı çıkan, askerlik görevini bambaşka bir ortamda yerine getirmiş, ve orada azçok yazmayı da öğrenmiş erkekler bu tür derleme için kadınlar kadar elverişli sayılmazlar. Béla Bartók da bu konuya büyük bir önem verip bu konuda şunları yazmıştır: „*It is a pity that I could not get any women singers (except the old woman from Ankara and the little girl form Höyük), in spite of all my efforts, because of the still prevalent religious superstitions of the Mohammedans. This is a serious handicap in collecting Turkish folk songs…. If this situation does not change, then half of the Turkish population will be artificially excluded from making any contribution to folk music collections!"* (Bartók 1976:XVII-XVIII).

Korkmaz'ın eserinin birinci cildinde son derece ilginç ve önemli, ağız derlemesinden metinler yer alıp, sayfa 194-te ise dörtlükler var.

1 Her kültür için geçerli ki dil esas oluyor, ve yazı ikincildir. İnsanları dil ile kültürü ise yazıyla tanımlarız.

No 55:

Dam ardında tavıhlar,
Ġumbür ġumbür yımırtlar,
Ötāçeniŋ gızları,
Çoban diyin sayıhlar.

Gidene bah gidene,
Boyu beŋzer fidana,
Fidanda bi ġul bitmiş,
Kohulatmaz adama.

Kendi derlemelerimizden, Trakya'daki manilerden (2003 3b-14) örneklerimizi birbirinin varyantleri olarak incelemek mümkündür.

A,
Gelene bak gelene
Gül sarılmış dikene
Allah sabırlar versin
Gizli sevda çekene.

B,
Gidene bak, gidene
Gül sarılmış tikene
‖:Mevlam saburluk verse
Gül gibi sevda çekene:‖

Ağız derlemelerin bu özellikleri çok doğal, hiç de şaşırtıcı değildir. Hatta üstelik kendi arşivimizdeki (aşağıda birinci sütunda yer alanlar) türkülerin birçok varyantı başka yerlerden de ortaya çıktı.

Adana çevresinden derlediğimiz (368 ADA 4.1) ve önderimiz olan I. Kúnos'un birinci dünya savaşı sırasında esir kampında Kırım Tatarlarından derlediği ve çok daha sonra elyazmasından hocamız olan Zs. Kakuk tarafından yayımlanmış (ikinci sütun), ve diğer hocamız olan H. Eren tarafından incelenmiş kitapta basılmıştır.

(368 ADA 4.1) Şu dere derin dere Gölgesi serin dere Gızım sana tuzak gurdum Gız sana duzah [tuzak] gurdum Gorkarım gelin gele [geliyor].	(Kakuk 1993:80) Šu dere teren dere Külgesi seren dere Kel kadayïm yatayïh Ekimiz bir mindere.

(III/4A-145) Hey, hey Bir taş attım pencerenize tık dedi, tık dedi Bir gız çıktı, annem evde yok dedi vay, vay Aslan garam gel garam fındıkları kır garam Eller yarini almış, sen de beni sar garam	(Kakuk 1993:28) Bir daš attïm dereye Kız kelgen pencereye Kız beni süyer iseŋ Al beni ičeriye

Nevşehir'li bir maninin kendi derlemelerimizden bir benzeri çıkmıştır:

(Korkmaz 1977:195) Dam başında üç ōlan, Siyaraŋı iç ōlan, Beni saŋa vermezler, Bu sevdadan geç ōlan,	(296 ADA 14.1), (S2/B-132c) Dam başıda [başında] su tası Cıngır cıngır ötesi Beni sana vermezler Hıçkırıgıları dutası

Manilerden başka halk türkülerinin en eski dönemlere ait olan ağıtlarda, ninnilerde ya da başka üslup ve tarzlarda da aynen varyantler ortadadır.

Eski Macar kültürünün oluşturmasında büyük pay sahibi olan Türk halklarının etkisi Macar halk türkülerinin metinlerinden başka, Macar halk edebiyatında, masal, destan (Csáki 2010) ve bilmecelerimizde, Macar halk müziğinde, ama herşeyden önce Macar dilinde de incelenebilir. Bu saha ilgi duyan bütün herkese açık, siz da ararsanız, katkınıza ihtiyacımız var.

Sonuç

Halk edebiyatının ilk özelliği olan ağızdan ağıza yayılması, ve bunun sırasında herkesin kafasında biraz olsun değişmesinden dolayı varyantlerin ortaya çıkması beklenir. Doğal olarak bu değişmeler hep geleneğin sınırların içerisinde gerçekleşmektedir. Kimse halka ait olmayan bir varyant bekleyemez. Yalnız bu varyantler çok eski dönemlere ait yağmur dualar dan çeşitli dini ezgilerin metinlerine kadar de gözükmekte (Csáki 2009).

Kaynaklar

Bartók, B. (1976): Turkish Folk Music from Asia Minor. Ed. by B. Suchoff. Princeton.

Csáki, É. (2009): On the Variability of Texts as Seen in Bektashi Nefes. In: Yılmaz, E. – Eker, S. – Demir, N (eds): Articles on Turcology. Festschrift to commemorate the 80th Anniversary of Prof. Dr. Talat Tekin's Birth. International Journal of Central Asian Studies 13. Seoul. pp. 123-135.

Csáki É. (2010): A török népdal és a szeretet próbája. In: Dévényi K. (ed.): Varietas Delectat. Tanulmányok Kégl Sándor emlékére. (Keleti Tanulmányok / Oriental Studies 14) Budapest. pp. 99-114.

Kakuk, Zs. (1993): Kırım Tatar Şarkıları. I. Kúnos'un derlemesinden yayımlayan ~. (Türk Dil Kurumu Yayınları 564) Ankara.

Kakuk Zs. (2004): Hoztam tenger mélyéből. Krími tatár népdalok és találós kérdések. Karcag.

Kakuk Zs. (2005): Bükkönyrét a Volga partján. Kazán tatár és miser népdalok. Karcag.

Korkmaz, Z. (1977): Nevşehir ve yöresi ağızları. I. cilt. Ikinci baskı. (Ankara Üniversitesi DTC Fak. Yayınları 142.) Ankara.

Kúnos I. (1906): Ada-kálei török népdalok. Budapest.

Kúnos, I. [?1996]: Türk halk türküleri. Yayıma hazırlayan A. O. Öztürk. (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 369) Ankara.

Sipos J. (1994-5): Török népzene I-II. (Műhelytanulmányok a Magyar Zenetörténethez 14-15) Budapest.

Sipos, J. (2000): In the Wake of Bartók in Anatolia. (Bibliotheca Traditionis Europae 2) Budapest.

Yalman (Yalkın), A. R. (1977): Cenupta Türkmen Oymakları II. (Kültür Bakanlığı Yayınları 256) Ankara.

PERİ BACALARINA SİHİRLİ DEĞNEK: NEVŞEHİR TURİZMİNİN KÜLTÜREL ANİMASYON VE UYGULAMALI HALKBİLİMİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

A MAGIC WAND ON THE FAIRY CHIMNEYS: THE ASSESSMENT OF NEVŞEHIR IN TERMS OF CULTURAL ANIMATION AND APPLIED FOLKLORE SCIENCES

Evrim Ölçer ÖZÜNEL*

ÖZET

Bugün, deniz-güneş-kum sacayağına hapsedilmiş turizm anlayışının bir açmaz olduğu pek çok turizmci tarafından fark edilmiştir. Önceleri küçük ve mütevazı bir "kültür turizmi cenneti" olarak anılan Türkiye, 1990'lardan sonra "ucuz tatil cenneti" olarak algılanmaya başlamıştır. Turistler fiziksel olarak, sözde beş yıldızlı otellerde, sahte geleneksel yemeklerle donatılmış açık büfelerde karınları tıka basa doldurularak ağırlanırken, kültürel anlamda âdeta aç bırakılmışlardır. Bu durum kültür turizmi ile ön plana çıkabilecek diğer pek çok turizm bölgesini de bir buhrana sürüklemiştir. Böylece, yürütülen çarpık turizm politikaları "özgün" ve "biricik" olanı da hızla tek tipleştirmiştir.

Bir kültür turizmi başkenti olabilecek niteliklere sahip Nevşehir bölgesinin de bu durumdan nasibini aldığı söylenebilir. Oysaki bölgenin sahip olduğu kültürel miras, kültür turizmi bağlamında etkin ve özgün bir biçimde kullanılabilecek potansiyeldedir. Kültürel miras kavramı da zaman içerisinde "somut" olandan "somut olmayana" doğru bir dönüşüm geçirmiştir.

UNESCO 1972 yılında sunduğu Dünya Kültür Mirası listesinde dışarıda bıraktığı "somut olmayan miras"ları 2003 yılında hazırladığı "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi" ile dikkate almaya başlamıştır. Söz konusu sözleşme, gösteri sanatları, top-

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi. e-posta:evrimolcer@gmail.com

lumsal uygulamalar, halk bilgisi, doğa ve evrenle ilgili uygulamalar ve el sanatları gibi kültür turizmini de yakından ilgilendirebilecek pek çok olguyu koruma altına almayı ve sürdürülebilirliklerinin sağlanmasını hedeflemektedir. Bu noktada, kültürel miras ve kültür turizminin birleştirici unsuru olabilecek "kültürel animasyon" ve "uygulamalı halkbilimi" kavramları önem kazanmaktadır. Bu bildiride hedeflenen de Nevşehir bölgesindeki turizm anlayışının somut olmayan kültürel mirasla birleştirilmesinin önemini vurgulamaktır. Bu amaçla, öncelikle Nevşehir bölgesinin somut olmayan kültürel mirası üzerine alan çalışmaları yapılacak ve elde edilen veriler somut önerilere dönüştürülecektir. Ayrıca, etkin kültürel animasyonların oluşturulabilmesi için uygulamalı halkbiliminden yararlanma alanlarının tartışılabilmesi ve uygulanabilir örneklerin ortaya konulması da bildirinin öncelikleri arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Peri Bacaları, Kültür Turizmi, Uygulamalı Halkbilimi, Kültürel Animasyon.

ABSTRACT

Today, it has been recognized by many tourism companies that the imprisonments of tourism in a culture of sea, sand and sun have come to an impasse. Turkey which was know as a "modest and small paradise of cultural tourism", after the 1990's it has started to be perceived as a "cheap tourist paradise". The tourists that are being fed with artificial traditional food in so called five start hotels in fact are being starved culturally. As a result of this many areas in Turkey that should have been prioritized as cultural tourism areas, have fallen into crisis. Thus, the wrong tourism policies have managed to standardise the "uniqueness" and "authenticity" of these places at a very high speed.

Nevşehir which has the potential to be a capital of tourism has also been affected by this situation. The cultural heritage of Nevşehir has an authentic potential which can be effectively utilized in terms of cultural tourism. Over a period of time, the concept of cultural heritage has been transformed to an "intangible cultural heritage".

UNESCO which has excluded the concept of Intangible Cultural Heritage from its Convention Concerning the Protection of the Worlds Cultural and Natural heritage in 1972 has paid a great attention to it in 2003 by developing the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage 2003. The Convention defines

The "intangible cultural heritage" as the practices, representations, expressions, knowledge, skills – as well as the instruments, objects, artefacts and cultural spaces associated therewith – that communities, groups and, in some cases, individuals recognize as part of their cultural heritage. This intangible cultural heritage, transmitted from generation to generation, is constantly recreated by communities and groups in response to their environment, their interaction with nature and their history, and provides them with a sense of identity and continuity, thus promoting respect for cultural diversity and human creativity. Within the framework of this definition, the concept of "cultural animation" and "applied folklore sciences" has emerged as an integrating and important of elements of cultural heritage and cultural tourism.

This paper focuses on the importance of integration of the concept of tourism and Intangible Cultural Heritage in Nevşehir area. Therefore, studies will be carried out to investigate the Intangible Cultural Heritage of Nevşehir and the data gathered will be analyzed to develop concrete proposals. Additionally, the research will prioritise to discussing and presenting practical and workable examples of forming effective cultural animations making use of the applied folklore sciences.

Key Words: Fairy Chimneys, Cultural Tourism, Applied Folklore, Cultural Animation.

Seyahat etmek, değişik kültürleri görmek ve yolculuk yapmak günümüz insanı için son derece önemlidir. Ancak insanın seyahate karşı bu vazgeçilemez ilgisi günümüzde küreselleşmenin de etkisiyle tek tipleşmiş ve sıradanlaşmıştır. Turizm anlayışının deniz-güneş-kum sacayağına hapsedilmişliğinin bir açmaz olduğu pek çok turizmci tarafından fark edilmiştir. İlk etapta küçük ve mütevazı bir "kültür turizmi cenneti" olarak anılan Türkiye, 1990'lardan sonra "ucuz tatil cenneti" olarak algılanmaya başlamıştır. Turistler fiziksel olarak, sözde beş yıldızlı otellerde, sahte geleneksel yemeklerle donatılmış açık büfelerde ağırlanırken, kültürel anlamda âdeta aç bırakılmışlardır. Bu durum kültür turizmi ile ön plana çıkabilecek diğer pek çok turizm bölgesini de bir buhrana sürüklemiştir. Böylece, yürütülen çarpık turizm politikaları "özgün" ve "biricik" olanı da hızla tek tipleştirmiştir. Turistin olduğu her yerde gerçeğinden uzaklaştırılmış adeta bir simülasyona dönüştürülmüş, sahteleştirilmiş ürünlerle karşılaşmak mümkün hale gelmiştir.

Oysaki turizm tüm dünyada yükselen bir değer olarak karşımıza çıkmakta ve bacasız sanayi olarak değerlendirilmektedir. Faruk Pekin, *Çözüm: Kültür Turizmi* adlı yapıtında turizm ihracatının gelişmişlik düzeyiyle doğru orantılı olarak dünyanın ticari hizmet ihracatının %30 ila %45 arasında olduğunu söyler. Ayrıca dünyada 80 ülkenin turizmden yılda bir 1 milyar dolardan fazla gelir elde ettiğini ve turizmin sektör olarak dünya çapında 75 milyon insana istihdam alanı yarattığını (37) ekler. Bu veriler turizmin yalnızca pazar payını gözler önüne sermekle kalmaz aynı zamanda bu konunun çarpık turizm anlayışıyla ele alınmayacak kadar ciddi olduğunun da altını çizer.

Bir kültür turizmi başkenti olabilecek niteliklere sahip Nevşehir bölgesinin de bu durumdan nasibini aldığı söylenebilir. Oysaki bölgenin sahip olduğu kültürel miras, kültür turizmi bağlamında etkin ve özgün bir biçimde kullanılabilecek potansiyeldedir. Tarih boyunca 20'yi aşkın medeniyetin merkezi olmuş, 1985 yılında Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü UNESCO tarafından Dünya Kültür Mirası Listesi'ne alınmış bu bölge hem mistik hem ekolojik hem de kültürel turizm için sürdürülebilir kaynaklara sahiptir. Bu bağlamda bildiride öncelikle uygulamalı halkbilimi, kültürel animasyon, somut olmayan kültürel miras ve kültür turizmi arasındaki ilişki irdelenecek ardından Nevşehir bölgesindeki kültür turizmi yaklaşımları eleştirel bir gözle değerlendirilecektir. Sonuç olarak ise Nevşehir bölgesi özelinde geliştirilebilecek uygulamalı halkbilimi ve kültürel animasyon modelleri önerilecektir.

Kültürel miras kavramı zaman içerisinde "somut" olandan "somut olmayana" doğru bir dönüşüm geçirmiştir. UNESCO, 1972 yılında sunduğu Dünya Kültür Mirası listesinde dışarıda bıraktığı "somut olmayan miras"ları 2003 yılında hazırladığı "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi" ile dikkate almaya başlamıştır. Söz konusu sözleşme, gösteri sanatları, toplumsal uygulamalar, halk bilgisi, doğa ve evrenle ilgili uygulamalar ve el sanatları gibi kültür turizmini de yakından ilgilendirebilecek pek çok olguyu koruma altına almayı ve sürdürülebilirliklerinin sağlanmasını hedeflemektedir. Bunu yaparken de "insanlığın bugüne kadar yaratmış olduğu uygarlıkların birer göstergesi olan tarihsel yapıların, sit alanlarının ve doğal zenginliklerin korunmasını" esas almıştır.

1972 yılında imzalanan uluslar arası bu sözleşme turizmin dünya ölçeğinde işlerlik kazanmasına olanak sağlamış ve dünya kültür mirası listesi

oluşturulmasına öncülük etmiştir. Kabul edilen bu listede yer almak zamanla adeta bir itibar meselesine dönüşmüş ve turizmden elde edilen geliri arttırmakla eşdeğer görülmüştür. Bunun nedenlerinden biri de bu listedeki yerlerin hem UNESCO hem de dünyanın önemli güçleri tarafından birer turizm odağı olarak işaret edilmelerinden kaynaklanmıştır (Özünel 4). Böylece UNESCO bu sözleşme ile maddi kültür miraslarını korumayı kısmen de olsa başarmış ancak somut olmayan kültürel ürünlerin bu kapsamda ele alınmamış olması ilerleyen yıllarda yapılan eksikliği gözler önüne sermiştir. Özellikle tarihi ve arkeolojik alanların etrafındaki bu koruma çemberi somut olmayan kültürel miras dediğimiz o bölgeye ait hikâyeleri, efsaneleri, masalları, yaşam ve yeme içme kültürünü korumayı başaramamıştır. Somut olmayan kültürel miras dikkate alınmadan yürütülen turizm faaliyetlerinin sonucu ise ya eksik yalmış ya da ülkedeki turizm potansiyelini deyim yerindeyse "ucuzlaştırmıştır". Oysaki SOKÜM Sözleşmesi'ne bakıldığında turizm sektörünün can simidi olabilecek yaklaşımlar içerdiği görülür. Örneğin 17 Ekim 2003'te imzalanan Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde somut olmayan kültürel miras şu biçimde tanımlanmaktadır:

> Somut olmayan kültürel miras toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar-anlamına gelir. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu somut olmayan kültürel miras, toplulukların ve grupların çevreleriyle, doğayla ve tarihleriyle etkileşimlerine bağlı olarak, sürekli biçimde yeniden yaratılır ve bu onlara kimlik ve devamlılık duygusu verir; böylece kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına duyulan saygıya katkıda bulunur. (http://www.thbmer.gazi.edu.tr/sokum/sokum/sozlesme.pdf)

Görülebileceği gibi sözleşmede yapılan somut olmayan kültürel miras tanımı, kültür turizmi ile yakından ilişkili olup sürdürülebilir turizmi de desteklemektedir. Sürdürülebilir turizm anlayışı ile sözleşmenin somut olmayan kültürel mirasın kuşaktan kuşağa aktarımı ilkesi birebir örtüşür niteliktedir. Somut olmayan kültürel mirasın bir özelliği de bağlamı ile birlikte ele alındığında değer kazanmasıdır ki bu durum bizi mekân-insan-kültür arasındaki derin bağı fark etmeye sevk eder. Kapadokya bölgesi özelinde ise her üç öğenin de oldukça zengin olduğu dikkat çeker. Konu-

ya ilişkin olarak Özlem Karakul, "İbrahimpaşa Köyünde Somut Olmayan Kültürel Miras" adlı makalesinde Nevşehir'in bir köyü olan İbrahimpaşa'yı mekânları ve bu mekânlar etrafında oluşturulmuş kültür mirasını ele alır. Karakul makalesinde öncelikle turizmin somut olmayan kültürel mirası tehdit ettiğini vurgular ve somut olmayan kültürel mirası "ender", "ilginç", "ulusal" bir durum olmaktan çıkartıp, yöresel farklılıklar gösteren gündelik yaşantımızın ve yapılı çevrelerin her bir noktasında bulunan ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan geleneksel değerler olarak bakmak gerektiğini söyler (Karakul 39). Karakul somut olmayan kültürel mirasa yaklaşımında haklıdır. Ayrıca yazar bu değerler bütününün turizm tarafından tehdit edildiğini söylemekle de önemli bir noktaya temas etmiş olur. Yazarın bu ifadelerine karşın turizmi, somut olmayan kültürel mirası tehdit eden bir olgu olarak değerlendirmek tam anlamıyla mümkün görünmemektedir. Çünkü doğru stratejiler geliştirildiğinde turizm ve somut olmayan kültürel miras sürdürülebilir turizm, eko-turizm, sorumlu turizm, sosyal turizm, inanç turizmi ve kültür turizmi alanları için yeni ufuklar açabilecek niteliktedir.

Bu noktada, somut olmayan kültürel miras ve kültür turizminin birleştirici unsuru olabilecek "kültürel animasyon" ve "uygulamalı halkbilimi" kavramları önem kazanmaktadır. Etkin kültürel animasyonların oluşturulabilmesi için uygulamalı halkbiliminden yararlanma alanlarının tartışılabilmesi ve uygulanabilir örneklerin ortaya konulması önemlidir. Ancak, turizmi deniz-güneş-kum üçgenine sıkıştıran anlayışın bir benzeri turizme halkbilimi gözlüğüyle bakmaya çalışırken de karşımıza çıkar. Uygulamalı halkbilimi ve kültür turizmini birlikte ele alan çalışmaların çoğu tüketim-turizm-hediyelik eşya üçlüsünü ön plana çıkartmaktadır. Oysa kültürel animasyon ve uygulamalı halkbilimi kültür turizmini bir tüketim alanı olarak görmeyen yaklaşımları içerir. Uygulamalı halkbilimi ve kültürel animasyon, sürdürülebilir turizm anlayışını somut ve somut olmayan kültürel mirasla bir bütün olarak değerlendirir. Bu da elde bulunan somut miras ve bunun etrafında oluşan kültürel zenginliğin bir bütün olarak turistin hizmetine sunulmasıyla gerçekleşir.

Uygulamalı halkbilimi Avrupa ve Amerika'da 1940'lı yıların ardından gündeme gelmiş bir yaklaşım olup yoğunlukla halkbilimi ürünlerinin kültür endüstrisi, turizm, müzecilik, medya ve film sektörü gibi alanlarda kullanımına yönelik modellerin oluşturulmasına odaklanmıştır. Uygulamalı halkbilimi, gerçek sosyal problemlerin üzerinde düşünmek ya da çözmek

için geleneksel kültürün ve folklorun kullanımı ya da çalışılmasıyla ilgilenen folklorun bir alt dalıdır. Terim 1939 yılında halkbilimci Benjamin A. Botkin'in Alan Lomax'la birlikte bir konuşmasında ilk olarak kullanılmıştır. Eleştiri alan pek çok yönü bulunmasına karşın uygulamalı halkbilimi hala pek çok araştırmacı tarafından halk biliminin can simidi olarak görülmeye devam etmektedir.

Animasyon ise genelde ya turizm çevrelerinde ya da medya sektöründe sıkça gündeme gelen bir kavramdır. Turizm sektöründe daha çok turiste hoşça vakit geçirten aktivite ya da bir boş zaman etkinliği olarak değerlendirilen animasyon medya sektöründe ise gösteri ya da çizgi film anlamı taşır. Ancak her iki sektörün de animasyon kavramına bakışında bazı eksiklikler bulunmaktadır. Örneğin turizm sektöründeki animasyonlarda genelde ithal bir kültürü ucuz tatil cennetlerine yamama yaklaşımının hâkim olduğu görülür. Otantiklik ve yöresel olma adına özellikle büyük otellerde düzenlenen "Türk geceleri", gene büyük otellerin göbek taşı soğuk ve plastik terlikli "Türk hamamları", sahil kentlerinin plastik ve bambu sandalyeli "gözleme çadırları" ve restoranları, safari adı altında deve üzerinde gerçekleştirilen sözde yöresel turlar, hediyelik eşya tezgâhlarını süsleyen Çin malı "yöresel ve otantik" eşyalar bu çerçevede ele alınabilecek sorunlar arasında ilk akla gelenlerdir.

Kapadokya bölgesindeki kültürel animasyon ürünlerinde de turizm sektörünün benzer bir yaklaşımda olduğu görülmektedir. Bu noktada bölgenin kültür turizmine yaklaşımının çıkmazlarını birkaç temel noktada incelemek mümkündür. Bunlardan ilki bölgedeki turizmden gelir elde etme yollarının hediyelik eşya sektörüne aşırı biçimde odaklanmasıdır. Elbette turizmde hediyelik eşya satışı önemli bir ticari kaynak olup yerel halkın gelir elde edebilmesini de kolaylaştıran bir unsurdur, yanı sıra gittiği yerden aldığı hediyelik eşya turist için gittiği yerle ilgili hoş anıları belleğinde saklayabilmesinin önemli bir aracıdır. Ancak Kapadokya bölgesindeki turistik eşya satışlarının görüntüsü içler acısıdır. Kovboy şapkası takmış köylü teyzeler, el örgüsü şallarını satmaya çalışırken kendi kültürel bağlamlarından kopuk görünmektedirler. Başında kovboy şapkası, ağzında yarım yamalak İngilizce davet sözcükleri ile kaldırım kenarlarında turisti kendine çekmeye çalışmaları kültürel bir erozyonu işaret etmektedir. Oysa yerel halkın kültürel değerlerini yansıtan bir mekânda satış yapmaları sağlanabilir. Gözlenen bir diğer çarpık nokta da satılan ürünlerin çoğunlukla ithal ürünler olduğu gerçeğidir. Hediyelik eşyaların çoğu Çin'den ithal edilmiştir ve kültürel bir

istilayı andırır niteliktedir. Çin'de dokunmuş Hint işi masa ve yatak örtülerinin satılması dokuma kültürü bu denli gelişmiş Türk kültürü için olumsuz bir örnektir. Hindistan cevizi kabuklarından yapılmış minik para keselerinin üzerine basılan Türkiye logoları Hindistan cevizi yetişmeyen topraklarda ironik görünmektedir. Peçeli ve Noel Baba formalarındaki matruşkalar ise görülmeye değerdir. Yaşanan bu bağlamsal göç, kültür endüstrisini çıkmaza sürüklemiş bağlamlarından kopartılan ürünlerin anlamsızlaşmasına ve turizmin ucuzlamasına yol açmıştır Verilebilecek diğer bir örnek de satılan kuklalarla ilgilidir. Türk kukla kültürü ve gösteri sanatlarının tarihi Orta Asya'ya dek uzanmasına karşın bölgede satılan kuklalar gene Çin'de üretilmiş Pinokyo ya da Hintli kız kuklalarıdır. Oysa Türk kukla geleneğini icra eden bir sanatçı eşliğinde geleneksel kuklaların pazarlanması turizmin kalitesini arttıracak ve çarpık kültürleşmenin önüne geçecektir. Bu konuda verilebilecek örnekler çoğaltılabilir fakat burada bölge turizmin görülen bir başka çarpık anlayışı da dile getirmek gerekir.

Kapadokya çok renkli ve çok katmanlı bir kültürel mekân olduğu için kadim seyyahların da ilgisini çeken bir bölge olmuş, Evliya Çelebi'den batılı seyyahlara pek çok kişi Kapadokya'dan övgüyle söz etmiştir. Örneğin Paul Lucas peri bacalarını kukuletalı rahiplere benzeterek hayranlığını dile getirmiştir[1]. Ne var ki bu seyyahların oryantalist bakış açıları gravürlerine ve yazılarına da yansımıştır. İlginç olan ise, seyyahların oryantalist bakış açılarının bugün de bölgenin turizm kaderini etkilemesi ve geçen iki ya da üç yıllık süreye karşın bölgenin hala bir şark bölgesi olduğu algısının devam etmesidir. Üstelik bu algı modern Türkiye'nin turizm politikalarıyla da beslenmektedir. Bunun en tipik örneği bir karayolu kenarında turistlerin develerle gezdirilmesi, devenin "safari" turunu yaptığı yerin yakınındaki hediyelik eşya satanlarında fesler, dansöz kıyafetleri ve nargileler satılması ve tüm bunlara eş zamanlı olarak da stantlardan arabesk müzik seslerinin yayılmasıdır. Nispeten kaliteli ve daha pahalı mekânların isimlerinin ya "Orient Restaurant" ya da "Tribal Collections: Nomadic Rugs and Textiles" olması ise bu kültür trajedisini desteklemektedir. Bu isimlerle hem köklü bir yemek kültürü oryantalizme kurban edilmekte hem de eşsiz halı dokuma sanatı kabile etkinliğine dönüştürülmektedir. Tüm bunlar bir araya geldiğinde sürdürülebilir ve somut olmayan kültürel mirasa duyarlı bir turizm anlayışından söz edilmeyeceği açıktır.

1 Bu konuda ayrıntılı bilgi için Melih Karakaya'nın "Seyahatnamelerde Nevşehir" başlıklı yüksek lisans tezine bakılabilir.

Yukarıda özetlenmeye çalışılanların yerine nasıl bir turizm modeli oluşturulmalıdır? Örneğin Ürgüp'teki "Üç Güzeller Kayası" taş kesilme efsaneleriyle birlikte değerlendirilerek daha can alıcı bir görkeme kavuşturulabilir. Konuya ilişkin olarak Ryan Methews, *Senin Hikâyen Ne?* adlı yapıtında pazarlama ve turizm sektörlerinde hikâyelemenin gücüne değinir. Yazara göre bir ürünün yanında iyi bir hikâye anlatmak başarıyı da beraberinde getirir. Bir ürünle birlikte mükemmel bir hikâye anlattığınızda ise bir hareket yaratabilirsiniz. Mükemmel hikâyeyi bir ikon niteliğinde bir sembolle sarmaladığınızda ise bazen bir bazen bir sektör yaratabilirsiniz (40). Üç güzeller kayasının hikâyesi tam da Methews'ın söyledikleri için kullanılabilecek bir örnek teşkil etmektedir. İkonları ve mükemmel hikâyesi hazır olan bu doğal mekân için yapılması gereken tek şey hikâyenin pazarlanmasıdır.

Yemek kültürünün Türk sofra kültürü ve sofranın etrafında oluşan toplanma ve bir araya gelme kültürü ile birleştirilerek sunulması ise gene kültürü bağlamından uzaklaştırmadan yapılabilecek turizm faaliyetleri arasında sıralanabilir. Ayrıca bölgede Türk mutfağının yerel halk tarafından öğretildiği kursların açılarak yemek eğitim turlarının düzenlenmesinin sağlanması da bölgedeki yemek kültürünü hak ettiği yere taşıyacaktır. Aynı şey halı dokumacılığı, çömlekçilik ve el işleri için de geçerlidir. Bu ve benzeri uygulamalar bölgede hâlihazırda yaygın olan oryantalist bakış açısını dönüştürücü etkiye sahip olabilir. Bunun yanı sıra bölge doğal olarak bir açık hava müzesi görünümünde olmasına karşın bu açık hava müzesinde yalnızca somut kültürel miras görülebilmekte ama bu olağanüstü mekânın ürettiği somut olmayan kültürel miras görülememektedir. Bu nedenle dünyadaki örnekleri incelenerek bölgede oluşturulacak bir yaşayan kültür müzesi uygulamalı halkbilimi alanında atılabilecek önemli adımlardan biri olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak varoluşu itibarıyla büyülü bir mekân olan peri bacalarının bugün yitirmiş gibi göründüğü o büyüsel atmosferini tekrar kazandırmak için beklenilen sihirli değneğin kendindeki özgün kültürel kodlarından oluşturulması gerektiğini söylemek mümkündür. Kültür turizminin canlanması ve ucuz değil kaliteli turistin bölgeye çekilebilmesi için somut olmayan kültürel mirasın kültürel animasyon ve uygulamalı halkbilimi modellerine göre yeniden düzenlenmesi bölgenin hak ettiği saygınlığı tekrar kazanmasını sağlayacaktır.

Kaynaklar

Karakaya, Meliha. "Seyahatnamelerde Nevşehir" Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, 2007.

Karakul, Özlem. "İbrahimpaşa Köyünde Somut Olmayan Kültürel Miras." *Geçmişten Geleceğe Nevşehir.* Sayı: 13, 2010, s.39.42.

Methews, Ryan. *Senin Hikâyen Ne?* İstanbul: Mediacat Yayınları, 2010.

Oğuz, M. Öcal. *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* Ankara: geleneksel Yayıncılık, 2009.

Urry, John. *Mekânları Tüketmek.* çev. Rahmi G. Öğdül. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999.

_____. *Turist Bakışı.* İstanbul: Bilgesu Yayınları, 2009.

Pekin, Faruk. *Çözüm: Kültür Turizmi.* İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

Rıtzer, George. *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek.* çev. Şen Süer Kaya. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999.

_____. *Toplumun McDonaldlaştırılması. Çağdaş Toplumun Yaşamın Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme.* çev. Şen Süer Kaya. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996.

http://www.thbmer.gazi.edu.tr/sokum/sokum/sozlesme.pdf)

XIX. YÜZYIL SONLARI VE XX. YÜZYIL BAŞLARINDA NEVŞEHİR'DE RUM MEKTEPLERİ

THE END OF XVIII. CENTRUY AND THE BEGINNING OF XIX. CENTRUY GREEK SCHOOLS İN NEVSEHİR

Fahri MADEN*

ÖZET

XX. yüzyılın başlarında Nevşehir ve çevresinde on yedi adet Rum mektebi bulunuyordu. Bunlar Nevşehir şehir merkezi ile Arapsun ve Ürgüp kazalarında yaygınlık kazanmıştı. Nevşehir merkezinde kız ve erkek çocuklara mahsus pek çok Rum mektepleri açılmıştı. 1899-1900 tarihli Maarif Salnamesine göre Nevşehir ve çevresinde 6'si rüşdi ve 11'i ibtidai olmak üzere toplam 17 gayrimüslim okulunda 1.365 erkek, 957 kız olmak üzere toplam 2.322 öğrenci eğitim görmekteydi. Bu mekteplerin öğretmen maaşları ve sair masrafları bölgedeki ve İstanbul'daki Rum cemaati tarafından karşılanıyordu. XIX. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul peynir esnafından toplanan yardımlarla ayakta kalan bu mektepler için yine İstanbul'da çeşitli tiyatrolar düzenlenerek bilet satışlarından elde edilen gelirler mektep masraflarına harcanmıştı. Ürgüp kasabasındaki Rum Mektebi'nin zamanla harap olup kullanılmaz hale gelmesi dolayısıyla buranın yıkılarak yerine yeni bir mektep inşasına ruhsat verilmişti. 1920'lerde Nevşehir Rum halkının Yunanistan'daki Türklerle mübadelesine kadar sözü edilen okullar varlıklarını sürdürmüşlerdi. Bu çalışmada Nevşehir ve çevresinde bulunan gayrimüslim okullarından özellikle Rum mektepleri ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nevşehir, Rum Patrikhanesi, Rum Cemaati, Rum Mektepleri.

ABSTRACT

Beginning of XX. the century, seventeen units the Greek school were in Nevsehir and around. These are the city center of Nevsehir

* Yrd. Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. fahri_maden©hotmail.com

with Urgup and Arapsu accidents, had won widespread. The center of Nevsehir, girls and boys off, many Greek schools had been opened. According to Ministry of Education Salname dated 1899-1900, Nevsehir and around, 6 rusdi 11 ibtidai including, a total of 17 non-school, 1,365 male, 957 female for a total of 2,322 students were studying. This schools teachers' salaries and other costs in the region and funded by the Greek community in Istanbul. The second half of XIX. the century, cheese merchants gathered in Istanbul to aid Schools that survived the various theaters in Istanbul organized ticket sales revenues from the cost of school been spent. Greek School was destroyed in the town of Urgup and used over time, this place has become so instead of demolishing the building of a new school was given a license. During 1920s, exchange of Turks in Greece, the Greek people of Nevsehir mentioned schools sustaining their existence. In this study, the non-Muslim schools, especially in the vicinity of Nevsehir and Greek schools are discussed.

Key Words: Nevsehir, The Greek Patriarchate, Greek Community, Greek Schools.

Giriş

Nevşehir Rum nüfusunun yoğun olarak bulunduğu bir bölgeydi. Bunlar geçmişi Karamanoğullarına kadar uzanan Ortodoks Rumlar (Karamanlılar) olup Büyükkaya denilen dağın eteklerindeki mahallelerinde yaşıyorlardı (*Yurt Ansiklopedisi*, 1982-1983-VIII: 6068). 1839 yılında bölgeye bir seyahatte bulunan Ainsworth bu tarihte Nevşehir nüfusunun 15.000 civarında olduğunu ve çoğunu Rumların teşkil ettiğini belirtmekteydi. Şehirde Rum nüfusunun çok fazla olmasını çevrede pek çok mağara köy bulunmasına bağlamaktaydı. Ainsworth Nevşehir Hıristiyan ahali ile sıcak ilişki kurmuş, kilise ve okullarını ziyaret etmişti (Ainsworth, 1842-I: 170-180; Karakaya, 2008: 41). Ainsworth'dan altı yıl sonra Ürgüp'ü gezen Barth ise şehrin 1.500 hanesinin sadece 500 hanesini Rumların oluşturduğunu, diğerlerinin Müslümanlar tarafından iskan edildiğini haber vermekteydi. Barth, Ürgüp'teki Rumların Türklerle beraber yaşamaya alıştıklarını, sadece Sinasos köyünde Rumların sayısının Müslümanlara göre fazlalığına dikkat çekmekteydi 8 Karakaya, 2008: 43)[1]. 1883-1884 yıllarında Nevşehir'e uğra-

[1] 1850'lerde Ürgüp'e gelen Mordtmann da buradaki nüfusla ilgili aynı bilgileri vermektedir (Karakaya, 2008: 44).

yan Sitlington Sterrett, Melegobi köyü üzerinde durmuştu. Ona göre çok gösterişli bir yer olan bu köyün halkının neredeyse tamamı Rumca konuşan Rumlardan meydana geliyordu (Sterrett, 1885: 18; Karakaya, 2008: 47). Oysa uzun yıllar Türkiye'de ikamet eden ve 1890'larda Anadolu'nun pek çok yerini gezen Ramsay, o dönemde Rumların kendi dilleriyle beraber Türkçeyi de konuştuklarını, hatta kapısında Yunan harfleriyle yazıtlar bulunan kiliselerde papazlardan başka hiç kimsenin Yunanca bilmediklerini söylemekteydi (Ramsay, 1897: 247; Karakaya, 2008: 49). Seyyahların verdikleri bilgilerden Nevşehir'e bağlı Rum nüfusun yaşadığı köylerden biri olan Enegi'de 1899 yılında 300 Türk aileye karşılık 160 Hıristiyan aile yaşıyordu (Karakaya, 2008: 51).

XIX. yüzyılın sonlarına ve XX. yüzyılın başlarına ait salnamelerde bölgedeki Rum nüfusunun sayısını tespit etmek mümkündür. Buna göre Hicri 1299 (Miladi 1881-1882) tarihli salnameye göre Nevşehir merkezinde 3.526 kadar erkek Rum nüfus mevcut iken 11.121 adet Müslüman nüfus gözüküyordu. Ayrıca 52 Katolik ve 8 Protestan vardı. Ürgüp kazasında ise erkek Rum nüfus 1.352, Müslüman 10.947 idi. Arapsun'daki Rum nüfusu 1.582'ye tekabül ediyordu. Orada da Müslüman nüfus ekseriyeti teşkil edip 9.768 kadardı (*Salnâme*, 1299: 161). Bununla birlikte Hicri 1303 (Miladi 1885-1886) tarihli salname kayıtları da detaylı bilgiler vermekteydi. Bu tarihte Nevşehir'in Rum nüfusu toplam 8.528 kadardı. Bunların 4.355'i erkek, 4.173'ü kadındı. Ayrıca 34 Katolik ile 20 de Protestan mevcuttu. Ürgüp'te 1.376'sı erkek, 1.493'ü kadın, toplam 2.869 adet Rum yaşamaktaydı (*Salnâme*, 1303: 227)[2]. Hicri 1317 (Miladi 1899-1900) tarihli Salname kaydına göre ise Nevşehir şehir merkezi ve köylerinde 9.636 kadar Rum nüfus bulunmaktaydı (*Konya Vilayeti Salnâmesi*, 1317: 287, 338)[3]. Ürgüp kazasında 4.997 adet Rum nüfus mevcuttu (*Konya Vilayeti Salnâmesi*, 1317: 308, 329). Arapsun (Gülşehir) kazasında ise aynı dönemde 4.202 adet Rum yaşıyordu (*Konya Vilayeti Salnâmesi*, 1317: 312). Şemsettin Sami'nin verdiği bilgiye göre Nevşehir'deki bu Hıristiyan Rum ahali Türkçe konuşmaktaydı (Şemsettin Sami, 1316-VI: 4620).

2 Şemsettin Sami, Ürgüp'te 1889'da 2.500 kadar Hıristiyan nüfus bulunduğunu haber vermektedir (Şemsettin Sami, 1306-II: 280).

3 Şemsettin Sami aynı dönemde Nevşehir'de Rum nüfusun 3.039 olduğunu söylemektedir ki bu nüfus erkek veya kadın nüfus kadar bile değildir (Şemsettin Sami, 1316-VI: 4620).

Osmanlı Devleti'nin en geniş kapsamlı ve modern sayımı olan 1881-1882/1893 tarihli nüfus sayımında Nevşehir merkezinde 30.320 adet Müslüman nüfus yer alırken bunun 8.918 adetini Rum nüfus meydana getiriyordu. Bu sayı Ürgüp'te 19.880 Müslüman, 3.134 Rum şeklindeydi. Arapsun'da ise 11.029 Müslümana karşılık 3.935 Rum mevcuttu (BOA, Y.PRK.A, 8/78, varak 27-28). Bu durumda Nevşehir nüfusunun %76'sı Müslüman, %23'ü Rum'du. Ürgüp'te oranların %86'sı Müslümanlara, %13'lük kesim Rumlara denk geliyordu. Arapsun'a gelince Müslümanlar %73, Rumlar %26 oranına karşılık gelmekteydi (Kaya, 2006: 200).

1896 tarihine ait "Kayseri Metropolitleri ve Malumat-ı Mütenebbia" isimli Karamanlıca[4] bir eserde Nevşehir'in 22.000 nüfusa sahip olduğu, bunun 2.500 hanesinin İslam, 1.500 hanesinin Ortodoks, 105 hanesinin ise Ermenilerden mürekkep bulunduğu nakledilmektedir. Ayrıca bu dönemde Nevşehir'de Müslüman mahalleleri düz ova üzerinde iken Hıristiyan mahalleleri Mibas, Orta ve Aşağı isimleriyle anılan 3 mahalle olarak tepelik alanın eteklerinde kaimdi. Nevşehir Rum halkının çoğu ticaret ve çeşitli zanaatla meşgul olup çalışkan ve hamiyetli insanlardı. Hemen hepsi Türkçe konuşmakla birlikte zamanla mekteplerinin açılıp ilerlemesi sayesinde özellikle gençler arasında kendi lisanlarını konuşanların sayısı artmıştı ("Nevşehir 1896", 2008: 11).

Öte yandan Dawkins'e göre XX. yüzyılın başlarında Ürgüp'te Müslümanların yarısı oranında olmak üzere 5.000, Nevşehir'de ise 10.000 Hıristiyan yaşıyordu. Buradaki Rumlar okulları sayesinde varlıklarını ve kimliklerini devam ettirebiliyorlardı. Dawkins özellikle Ortaköy'deki Rumların lehçelerinin Yunanlılardan etkilendiğini, bunun da bölgedeki Rum okullarının devamlı İstanbul ile yakın temasta olmasından kaynaklandığını ifade etmekteydi (Dawkins, 1916: 30; Karakaya, 2008: 59). 1913 yılında at sırtında Nevşehir'e bir seyahatte bulunan Béla Horváth Nevşehir nüfusunun miktarını belirtmek yerine Türklerle Rumların eşit nüfusa sahip olduklarını söylemekle iktifa etmişti. Bununla birlikte Melegobi köyünün 400 haneden meydana geldiğini, nüfusun yarsını Türklerin diğer yarsını ise Rumların teşkil ettiğini belirtmekteydi. Horváth'a göre Melegobi köyünde bu dönemde bir ilkokul bir de ortaokul vardı (Horváth, 1996: 95-100; Karakaya, 2008: 59-60). Aynı döneme ait arşiv kayıtlarında Ürgüp kazasında

4 Nevşehir çevresindeki Rumlar Türkçe konuşup bunu Grek Alfabesi ile yazıyorlardı. Bu alfabeye ve metinlere Karamanlıca denilmekteydi.

5 mahallede 814 hane içerisinde 2.104 erkek, 1.907 kadın Rum nüfusu ikamet ediyordu (BOA, ŞD, 1772/14). Bununla birlikte Nevşehir Rum cemaatinin 1913'te yayınladıkları salnameye göre Nevşehir nüfusunun 13.210'u Müslüman, 7.306'sı Rum'du (*Yurt Ansiklopedisi*, 1982-1983-VIII: 6068).

Nüfusun yanı sıra Nevşehir bölgesindeki kilise mevcudiyetleri de dikkat çeken bir hususdu. Kiliseler mekteplere nazaran daha umuma hizmet verdiklerinden sayılarının nispeten fazla olması beklenirdi. Hicri 1303 (Miladi 1885-1886) tarihli Salname'ye göre Nevşehir'de 10 kilise açıktı (*Salnâme*, 1303: 221). Oysa Hicri 1317 (Miladi 1899-1900) tarihli Salname kaydına göre Nevşehir şehir merkezinde 4 adet kilise bulunmaktaydı (*Konya Vilayeti Salnâmesi*, 1317: 287, 338)[5]. Bu son tarihte Ürgüp kazasında 2 kilise mevcuttu (*Konya Vilayeti Salnâmesi*, 1317: 308, 329)[6]. Hicri 1332 (Miladi 1913-1914) tarihinde ise Ürgüp'te kilise sayısı 5 olarak yer almaktaydı (*Konya Vilayeti Salnâmesi*, 1332: 645). Salnamelerin verdiği bu değişik rakamların kesin olarak doğruluğu iddia edilemez. Ancak yöresel başka kaynakların azlığı salnamelerin ortaya koyduğu bilgileri değerlendirmeye almamızı zorunlu kılmaktadır. Örneğin az olduğunu belirttiğimiz kaynaklardan biri olan Seyyah Horváth'a göre Rum nüfusunun yoğun olduğu Melegobi köyünde 1913'te 6 adet kilise faaliyetteydi (Horváth, 1996: 95-100).

Nevşehir'de Rum Mekteplerinin Açılması ve Öğrenci Sayısı

XIX. yüzyılın başlarına kadar Rum cemaatlerin eğitimi kilise tarafından karşılanmakta ve bu hiyerarşi içerisinde belirlenmekteydi. Tanzimatla birlikte kilise dışındaki unsurlar da eğitim konusunda söz sahibi olmaya başlamıştı. Böylece kilise merkezli eğitimin karşısında modern ve Batı tipi bir eğitim anlayışı ortaya çıkmıştı (Benlisoy, 2000: 24). Nevşehir'deki Rum cemaatinin (Karamanlılar) eğitim faaliyeti XIX. yüzyılın ortalarında genel mekteplerin açılmasına kadar özel öğretmenler vasıtasıyla gerçekleştirilmişti. Bu örgütlenme aile içi eğitim ve özel öğretmenler tarafından yürütülen "ev okulları" temeline dayanıyordu. Cemaat içerisinde durumu iyi olanların çocukları bir takım ev mekteplerinde eğitim görmekteydi. Rahil adlı hanı-

5 1896 tarihinde Nevşehir'de Aziz Yorgios ve Panaiya isimlerinde iki büyük ve sağlam kilisenin mevcut olduğu nakledilmektedir ("Nevşehir 1896", 2008: 11).

6 Şemsettin Sami, 1889'da kazada 5 Kilise bulunduğunu haber vermektedir (Şemsettin Sami, 1306-II: 280).

mın evinde tesis ettiği kız mektebi 1880 yılına kadar açık kalmış ve cemaat içerisinde büyük hizmetler ifa etmişti. Konstandinos Fertekoğlu'nun kendi evinde açtığı mektep ise 1882 yılına değin eğitime devam etmişti. Eğitimini İstanbul'da tamamlayan Simeon'un 1814 yılında Nevşehir'de babasının evinde açtığı özel okul ise kısa bir süre devam etmesine rağmen oldukça yeni eğitim usulleri getirmişti. Bu itibarla Simeon, Nevşehir Rum cemaatini modern eğitim yöntemleriyle tanıştırmıştı. Gayet başarılı olduğu anlaşın bu eğitim anlayışı ile Simeon öğrencileri sınıflara ayırarak yazıp okumayı ve hesap ilmini Lancaster adı verilen Allilodidaktik yöntem[7] üzere öğretmişti. Bununla birlikte babası Avraam etraftaki dağlarda tebeşire benzer bir taş keşfettiğinden bu taşlarla siyah tahtalar üzerine yazı yazmıştı. Ancak bu dönemde eğitimin modernleşmesi beraberinde bir takım tepkileri de getirmişti. Okullara "dinsizliğin ve ahlaksızlığın öğretileceği" zannıyla saldırılar vuku bulmuştu. Simeon da okulunun günden güne gelişmesini çekemeyen bazı cemaat mensupları tarafından böyle bir saldırı ve iftiraya maruz kalıp Nevşehir'i terk etmek zorunda kalmıştı. Cemaat içerisindeki çekişmeler başka eğitim gönüllülerini de aynı akıbete uğratmıştı. Nevşehir Rum cemaatinin önde gelenlerinden Papa Yeorgios da övgüye layık hizmetlerde bulunmasına rağmen atılan iftiralar nedeniyle Nevşehir'den ayrılmak zorunda kalmıştı (Benlisoy, 2000: 25-26). Her şeye rağmen adı geçen kişiler bireysel olarak Rum cemaatinin eğitim problemine çözüm getirebilmede öncü rolü oynamışlardı.

Nevşehir'de ilk cemaat okulu 1804 yılında kurulmuştu. Ancak cemaat içi çekişmeler bireysel girişimleri etkilediği gibi bu okulun da kapanmasına neden olmuştu. Bu süreçte Nevşehir'deki Rumlara ait cemaat okullarının açılabilmesi için örgütlü çabalar 27 Temmuz 1820 yılında başlatılmıştı. İstanbul'da yaşayan Nevşehirli Rumlar bu amaçla adı geçen tarihte bir mütevelli heyeti (Eforia) oluşturmuşlardı[8]. Bu çabalarla 1820 yılında Nevşehir'de açılan mektepte 1856 yılına kadar Talaslı Keşiş Germanos, Zincidere Manastırı talebesinden Nevşehirli İerodiakonos Germanos, Tav-

7 Joseph Lancaster (1771-1838) tarafından geliştirilen Allilodidaktik yöntem Anadolu'daki Rum okullarında uygulanan ilk ciddi öğretim yöntemiydi. Bu yönteme göre okulun ilk iki sınıfındaki öğrencilere yaş bakımından daha büyük ve ileri sınıflardaki başarılı öğrenciler ders verirdi. Dönemin ekonomik güçlükleri ve öğretmen yokluğu bu yöntemin yaygınlaşmasına neden olmuştu (Benlisoy, 2000: 33).

8 Bu cemiyetin kuruluşunun 100. Yılı anısına 1920 yılında hem Rumca hem de Türkçe (Karamanlıca) bir eser yayınlanmıştı. *Nevşehir Mekteplerinin Dersaadet Eforiasının Yüzüncü Sene-i Devriyesi 1820-1920* (Dersaadet, Anatoli matbaası 1920) adlı bu kitapta Nevşehir'deki cemaat mekteplerindeki yüz yıllık gelişmeler ve cemaatin eğitim konusunda yaptığı faaliyetler anlatılmaktaydı (Benlisoy, 2000: 24).

lasunlu Keşiş Dorotheos, Talaslı Keşiş İosaf ve Zincidereli Dimitrios İlyadis gibi daha çok ruhban kökenli kişiler bir veya ikişer sene öğretmenlik yapmışlardı (Benlisoy, 2000: 27).

Bu örgütlenme çabaları 1856 yılında Nevşehir'deki Rum okullarının idaresini Philippos Aristovoulos'un üstlenmesiyle hız kazanmıştı. Aristovoulos hayatını mekteplere vakfederek kırk yıl yorulmak nedir bilmeden çalışmıştı. Bu sebeple Nevşehir Rum mekteplerinin bundan sonraki tarihi adeta Aristovoulos'un hayat hikayesinden ibaret olup cemaat onu "muallim-i ekber" olarak adlandırmıştı. Zira Aristovoulos mektepte gençlere milli mefkuresini benimsetmeye çalışırken Pazar günleri kilisede ahalinin sadakat ve sebatlarının muhafazasına çalışmıştı. Aristovoulos göreve başladığında Nevşehir'de Elliniki Sholi denilen büyük mektepte 20 kadar öğrenci bulunuyordu. Bu mektep Dimitri İliyadis'in yönetimindeydi. Ayrıca Allilodidaktikon Sholi'den gelen talebenin teşkil ettiği ibtidai sınıfta 60 öğrenci vardı. Burada Rumca'dan Türkçe'ye tercüme, İlmi-i Hesap ve muhtasar bir Coğrafya dersi veriliyordu (Benlisoy, 2000: 28).

1857 yılında Dimitri İliyadis'in emekli olmasından sonra mektepler tamamen Aristovoulos'un idaresine geçmiş, böylece gittikçe ilerleme kaydetmişlerdi. Aristovoulos'un gayretleriyle kısa zamanda 2 kız mektebi (parthenagogion) ve 1 anaokulu (nepiagogion) kurulmuştu. İlk kız mektebi Fertekli Ekaterini N. Makri idaresinde 3 Kasım 1869'da açılmıştı. Bunu 1870'de ikincisi izlemiş, onun başına İstanbul'dan Eftalya Ahileos isimli ilim sahibi bir hanım getirilmişti. 1872 yılında ise anaokulu açılıp yönetim görevi Nevşehir'deki Vasilias Maarifperver Cemiyeti (Filekpedevtiki Leshi Vasilias) ile Lukas Oreopulos tarafından ortaklaşa deruhte edilmişti. Anaokulunda öğrencilere çeşitli kelime oyunları, şarkılar, masallar vs ile Yunanca öğretilmeye çalışılıyordu. Bu dönemde ileride Nevşehir okullarının müdür olacak olan Askitopulos yabancı ve Yunan kitaplarından anaokulu öğrencileri için dil egzersiz kitapları hazırlıyordu (Benlisoy, 2000: 28). Anaokulu ilk açıldığında 4-7 yaş arası 65 kız ve erkek öğrenciye sahipti (İşçen, Erişim 25 Ekim 2011). Nitekim bu dönemde Rum mahallelerinde 3 anaokulu (Nepiagogeia), 6 sınıflı (yıllık) bir kız okulu (Partenagogeion) ve 8 sınıflı (yıllık) bir erkek okulu (Ellinikon Sholio) faaliyete geçirilmişti (İşçen, Erişim 25 Ekim 2011). Ellinikon Sholio'nun beş sınıfında pervechi ati dersler okutuluyordu. Bunlar Yunan-ı Kadim Muharrirleri, Tarih-i Umumi, Coğrafya, Kosmografya, Geologya, Antropologya, Logiki, Aritmetik ve Geometri idi. Son üç sınıfta bu derslere Türkçe ilave edilirdi. Bu okuldan mezun olanlar

Fener Mekteb-i Kebiri'nin ikinci, bazıları üçüncü sınıfına kabul edilirlerdi. 1877-1878 öğretim yılına yeni Astiki usul getirilip müzik, jimnastik ve resim derslerinin de eğitimine başlanmıştı (Benlisoy, 2000: 29).

1874 yılında Nevşehir'deki Rum okullarında toplam 880 öğrenci öğrenim görüyordu. Öğretmen maaşları 4-9.000 guruş arasında değişmekteydi. Yardımcı öğretmenler ise 2.500 guruş alıyordu. Okulların eğitim öğretime devam etmeleri 66.000 guruşa mal oluyordu (Benlisoy, 2000: 32). 1879 yılında Nevşehir'de 13-18 yaşları arası erkekler için nispeten iyi kütüphaneli bir Rum mektebi mevcut olup burada 80 kadar öğrenci okumakta idi. Genç erkekler için ise iki büyük okul vardı. Buralarda ise 500 öğrenci okuyordu. Yine 250 kızın okuduğu bir kız okulu olup bu okulun yatakhanesi çok iyi durumdaydı. Sınıfları büyük olup burada okuma, yazma, matematik, coğrafya, Rumca ve tarih dersleri okutulmaktaydı. Yine Nevşehir'e yakın Sinasos köyünde iyi durumda okullar vardı (Şaşmaz, 2002: 88). Arşiv kayıtlarına göre 1897 yılında Nevşehir'de iki adet erkek ve iki adet kız toplam 4 adet Rum mektebinde 1.300 kadar öğrenci mevcuttu (BOA, MF.MKT, 381/16). XIX. yüzyılın sonunda ise anaokullarında 300, kız okulunda 257, erkek okulunda ise 357 öğrenci olmak üzere toplam 914 öğrenci okuyordu. 1904 yılında bu sayı 1.200'e yükselmişti. Rum okullarının idaresini üstlenen Aristovoulos görevi süresince (1856-1893) Rum mahallesindeki kütüphaneyi de geliştirmişti. Zira Aristovoulos öldüğünde bu kütüphanede ciltlenmiş 1.300 kitap bırakmıştı (İşçen, Erişim 25 Ekim 2011; *Yurt Ansiklopedisi*, 1982-1983-VIII: 6071; Benlisoy, 2000: 31).

XIX. yüzyılın sonlarına ait salname kayıtlarından da bu dönemde Nevşehir ve çevresindeki Rum mekteplerinin ve buralarda okuyan öğrencilerin sayısını tespit etmek mümkün olmaktadır. Ancak görüleceği üzere elimizdeki vesika ve kaynaklar mektepler konusunda birbirinden farklı rakamlar vermektedir. Hicrî 1317 (Miladi 1899-1900) tarihli salnameye göre Nevşehir merkezinde gayrimüslimlere ait rüşdi derecesinde 4 mektepte 403 erkek, 280 kız; ibtidai derecesinde 12 mektepte 598 erkek, 532 kız öğrenci vardı (*Konya Vilayeti Salnâmesi*, Konya 1317: 287). Bunlar içerisinde ibtidai derecesindekilerin Rumlara ait olanların sayısı çoğunluğu oluşturuyordu. Nevşehir merkezindeki 3 ibtidai derecesindeki Rum mektebinde 450 erkek, 236 kız talebe yer alıyordu. Günümüzde Derinkuyu ilçesi olarak geçen Melegobi köyündeki 2 ibtidai derecesindeki Rum mektebinde ise 200 erkek, 50 kız öğrenci vardı. Buraya bağlı Enegi köyünde 2 ibtidai Rum

mektebinde 80 erkek, 50 kız öğrenci; Civar Zile köyünde ise yine 2 ibtidai Rum mektebinde 60 erkek, 40 kadarda kız öğrenci eğitim görmekteydi. Bu durumda Nevşehir merkezine bağlı mahalle ve köylerde toplam 9 ibtidai Rum mektebinde 1.166 adet Rum öğrenci eğitim görüyordu (*Konya Vilayeti Salnâmesi*, 1317: 245).

1896 yılında Nevşehir'deki Rum mekteplerini beş kademede değerlendirmek mümkündü. Birinci kademede erkek çocuklarına mahsus olan ana okulu yer alıyordu. İki sınıftan ibaret olan ana okuluna 5, 7 ve 8 yaşına kadar 250-300 kadar çocuk devam ediyordu. Bu okulun bir öğretmenle bir de gözetmeni vardı. Burada basit bir şekilde Din, Fizik, Aritmetik, Müspet Bilimler ve Güzel Sanatlar dersleri veriliyordu. Kızlar için de aynı eğitimi veren bir ana okulu vardı. Üçüncü kademede 7, 8 ve 12 yaşına kadar 300 talebeye hizmet veren ilk iki sınıfı birer şubeden oluşan dört sınıflı okul bulunuyordu. Bu okulda dört erkek öğretmenle bir gözetmenin riyasetinde Din, Yeni Yunanca, Aritmetik, Fizik, tarih, Coğrafya, Müspet Bilimler, Güzel Yazı, Türkçe ve Fransızca dersleri okutuluyordu. Dördüncü kademede 12-16 yaş aralığında erkek öğrencilere mahsus üç sınıftan meydana gelen 80 mevcutlu okuldu. Burada Din, Eski ve Yeni Yunan Felsefesi, Matematik (Teorik Aritmetik ve Geometri), Fizik, Biyoloji, Teknik Bilimler, Gökbilimleri, Ticaret, Ticaret Hukuku, Yeni Tarih, İngilizce ve Türkçe (Osmanlıca) dersleri vardı. Okul müdürü B. Iwannis Efendi'den başka iki öğretmen ve bir bakıcı mevcuttu. Din dersleri okul bir önceki müdürü Filippos B. G. Aristopulos Efendi tarafından veriliyordu. Beşinci kademe ise 12-16 yaş aralığındaki kızlara mahsustu. 4 sınıftan ibaret olan okulda 200 kız öğrenci ve 4 adet öğretmen bulunuyordu. Din, Helence, Aritmetik, Teknik Bilimler, Tarih, Biyoloji, Müspet Bilimler, Coğrafya ve Güzel Yazı başlıca derslerdi ("Nevşehir 1896", 2008: 11-12).

Nevşehir Rum mektepleri ve öğrenci sayıları ile ilgili en tafsilatlı bilgiler maarif salnamelerinde bulunmaktadır. Hicrî 1317 (Miladi 1899-1900) tarihli Maarif Salnamesi'ne göre o tarihte Nevşehir'de 6'sı rüşdi, 11'i ibtidai olmak üzere toplam 17 gayrimüslim okulunda 1.365'i erkek, 957'si kız olmak üzere toplam 2.322 öğrenci eğitim görmekteydi. Rum Patrikhanesine bağlı olan bu 17 okulun 15'i Rum cemaatine mensup iken ikisi Ermeni ve Protestan cemaatine bağlıydı. Bu mekteplerin 5'i Nevşehir merkezindeki Orta Mahalle'de; 5'i Nevşehir'e bağlı Enegi, Melegobi, Civar Zile ve Develli köylerinde; 4'ü Arapsun kazasında ve 1'i Ürgüp kazasında idi (Tablo 1) (*Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1317: 1362-1365;

Çelik, 2010: 154). Arşiv kayıtlarına göre ise 1900 yılında Nevşehir'deki 2'si erkek, 2'si kız 4 mektepte 1.280 adet öğrenci eğitim görüyordu (BOA, MF.MKT, 595/6).

Tablo 1. 1317 Tarihli Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye'ye Göre Nevşehir Rum Mektepleri (*Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1317: 1362-1365; Çelik, 2010: 154-155).

Şehir	Mektep İsmi/Yeri	Mensup Olduğu Cemaat	Mektebin Derecesi	Öğrenci Sayısı		Yapılış Tarihi	Ruhsat Tarihi
				Erkek	Kız		
Nevşehir	Orta Mahalle	Rum	Rüşdi	97	-	1236	1 Şubat 1309
Nevşehir	Orta Mahalle	Rum	Rüşdi	250	-	1264	1 Şubat 1309
Nevşehir	Orta Mahalle	Rum	İbtidai	240	-	1264	1 Şubat 1309
Nevşehir	Orta Mahalle	Rum	Rüşdi İnas	-	280	1281	1 Şubat 1309
Nevşehir	Orta Mahalle	Rum	İbtidai İnas	-	275	1281	1 Şubat 1309
Nevşehir	Enegi Köyü	Rum	İbtidai	25	25	Kadim	1 Şubat 1309
Nevşehir	Melegobi	Rum	Rüşdi	99	-	Kadim	1 Şubat 1309
Nevşehir	Melegobi	Rum	İbtidai	75	144	Kadim	1 Şubat 1309
Nevşehir	Civar Zile	Rum	İbtidai	96	34	Kadim	1 Şubat 1309
Nevşehir	Develli	Rum	İbtidai	63	24	Kadim	1 Şubat 1309
Nevşehir	Ermeni Mahallesi	Ermeni	İbtidai	65	-	Kadim	1 Şubat 1309
Nevşehir	Protestan	Protestan	İbtidai	25	20	1309	11 Şubat 1309
Arapsun	Kasaba Mektebi	Rum	Rüşdi	50	-	-	11 Şubat 1309
Arapsun	Kasaba Mektebi	Rum	İbtidai	80	5	1200	11 Şubat 1309
Arapsun	Sinasos	Rum	Rüşdi	100	-	1290	11 Şubat 1309
Arapsun	Sinasos	Rum	İbtidai	100	150	1290	11 Şubat 1309
Ürgüp	Kaptanoğlu	Rum	İbtidai, Rüşdi	-	-	Kadim	11 Şubat 1309
Toplam				1.365	957	**2.322**	

1903 tarihli maarif salnamesinde de Nevşehir'de 17 gayrimüslim mektebinden bahsedilmekte, ancak öğrenci sayıları olarak 982'i kız, 1.287 erkek rakamı verilmektedir. Bu durumda toplamda 2.269 sayısı ortaya çıkmaktaydı. Oysa 1904 yılına Nevşehir okullarında 1.200 dolaylarında öğrenci bulunduğu, 12 öğretmen ve 4 yardımcı öğretmen görev yaptığı nakledilmektedir. Bu yıl okullara toplam 80.000 guruş harcama yapılmıştı (Benlisoy, 2000: 32). Hâlbuki Mavrides 1913 yılında Rumların Nevşehir'de

3 ilkokulu, 6 sınıflı 1 kız okulu ve 7 sınıflı 1 din okulu bulunduğunu yazmaktaydı. Karma olan ilkokullarda 300, kız okulunda 257 ve diğerinde 357 öğrenci eğitim görüyordu. Hepsindeki öğretmen sayısı 16 idi (*Yurt Ansiklopedisi*, 1982-1983-VIII: 6071). 1912 yılında yeniden inşa edilen Ürgüp Rum mektebi üç sınıfı ibtidai, dört sınıfı ise rüşdi olarak hizmet vermekte olup o dönemde 400 kadar talebeye sahipti (BOA, ŞD, 1772/14). Hicri 1332 (Miladi 1913-1914) tarihli salnameye göre ise Ürgüp kazasında Hicri 1309 (Miladi 1891-1892) tarihinde inşa edilmiş olan Rum erkek ibtidai ve rüşdi mekteplerinde 575 kadar Rum öğrenci vardı. Yine aynı tarihli kız ibtidai mektebinde 150 adet talebe mevcuttu. Protestan mektebinde ise 20 kız 20 erkek, toplam 40 öğrenci bulunmaktaydı (*Konya Vilayeti Salnâmesi*, 1332: 727). Bunlarla birlikte Nevşehir'in Derinkuyu ilçesine bağlı Suvermez kasabasında da önemli bir Rum nüfus bulunuyordu. Burada Osmanlı'nın son döneminde 800 kadar Rum yaşamaktaydı. Bir kilisenin[9] faaliyette olduğu anlaşılan kasabada 1897-1898 yıllarında inşa edilen bir adet Rum mektebi mevcuttu ("Suvermez'in Altında Tarihi Bir Kent Yatıyor", Erişim 25 Ekim 2011). Suvermez Rumları çalışkanlıkları sayesinde kilise ve okullarında modern bir yaşama ve ileri bir kültüre sahip olmuşlardı. Bu sebeple Rumlar arasında okuma yazma düzeyi çok yüksekti (Güney, 2007: 4).

1893 yılında Aristovulos yaşlılığı sebebiyle okulların müdürlüğünden ayrılmıştı. Yerine Vasilios Yoanidis getirilmişti. Bu zat 1896 yılında kadar mektepleri iare ettikten sonra eforia ile arasında meydana gelen bir ihtilaftan dolayı istifa etmişti. 1901 yılına kadar mektepleri Agios Nissis Paisios Efendi ve Anastasios Angelidis idare etmişlerdi. Daha sonra sırasıyla Yordan Seferiadis (1901-1904, 1907-1910), Yeorgios K. Askitopulos (1904-1906, 1911-1914), A. Kosmidis (1906-1907) ve Hr. Stergiou (1910-1911) müdürlük görevinde bulunmuşlardı. Yeorgios K. Askitopulos iki devrelik müdürlüğünde mekteplerin ıslahına çalışıp, yeni program hazırlatmış, ana okullarına Frevel usulünü getirmiş ve mektepler için kütüphane tesis etmişti. Ayrıca okulların faydasına kongre ve konferanslar düzenlemişti. Askitopulos yoğunlaştığı bir başka nokta Yunancanın öğretilmesi olmuştu. Mekteplerde bunu başarmak amacıyla pedagojik yöntemler denemişti.

9 Bu kilisenin 1839 sonrası yapıldığı tespit edilmektedir. Günümüzde çatısı komple ortadan kalmış olup sadece 3 duvarı mevcuttur. Okul ile birlikte kilisede de restorasyon çalışmaları yapılmaktadır ("Suvermez'in Altında Tarihi Bir Kent Yatıyor", http://www.kapadokyagazetesi.com, Erişim 25 Ekim 2011).

Buna göre önce sözlü öğretim, sonra okuma ve yazma eğitimi esas alınmıştı. Ancak getirdiği bu yenilikler Askitopulos'un çok fazla eleştiri almasına ve istifa etmek zorunda kalmasına sebep olmuştu (Benlisoy, 2000: 32).

Nevşehir Rum Mekteplerinin İhtiyaçlarının Karşılanması

XIX. yüzyılda Rum cemaatlerinde eğitimle ilgili hususları üç kurum tarafından takip edilmekteydi. Başlangıçta ihtiyar heyeti okulların yönetimi, okul inşası ve mali sorunlar gibi meseleleri yürütüyorlardı. Öğretmenlerin tutulması, maaşlar, müfredatın belirlenmesi konularında sorun oluştuğunda daha yetkili bir müdahale (piskopos vs) yaşanıyordu. Sözü edilen yüzyılın ikinci yarısında ihtiyar heyetleri okulların sorumluluğunun bir kısmını mütevelli heyetlerine (Eforia) bıraktı. Cemaatlerin biri büyükşehirler diğeri memleketlerinde olmak üzere iki eforiası bulunuyordu. İstanbul eforiası okulların ihtiyacı olan kaynak bulmakla meşguldü. Bu konudaki girişimlerden ilki tiyatro temsilleri yapılmasıydı. Nevşehir eforiası ilk defa 1876 yılında tiyatro tesis etmiş, bu gelenek I. Dünya Savaşı'na kadar devam etmişti. Ayrıca 1875'te Savas Yoanof, Yoannis Vayanis, Vasilis Kehayoğlu, Hacı Yoannis Vlasiu ve Kiryakos Kayıkçıoğlu gibi faal zevat Nevşehirli peynircilerden zorunlu alınan ve "mektep parası" denilen ianeyi icat etmişlerdi. Bu iane zamanla diğer esnafa da teşmil edilmiş, okullar için en mühim varidattan biri haline gelmişti. Hatta bu paralarla 1902 yılında okullara gelir getiren Nevşehir Hanı yaptırılmıştı. İstanbul'daki eforia ders kitabı, araç ve gereçleri temin ediyor, öğretmenler temin edip maaşları ödüyordu. Nevşehir'deki eforia ise okulların idaresi, personelin gözetimi, sınav sisteminin işletilmesi, eğitim harcının toplanması, ders saatlerinin düzenlenmesi gibi işleri hallediyordu. Bununla birlikte başarılı öğrencilere burs verip öğretmen olmalarını ve cemaat okullarında ders vermelerini yerel eforialar sağlıyordu (Benlisoy, 2000: 30).

Eforialarla bağlantılı eğitim ve edebiyat cemiyetleri de ekonomik ihtiyaçların teminine çalışıyorlardı. Bunların okulların idaresinde de nüfuzları söz konusuydu. 1861 yılında İstanbul Helen Filoloji Cemiyeti'nin kurulmasıyla Osmanlı Devleti'nin farklı yerlerinde eğitim cemiyetleri oluşturulmuştu. Bu cemiyet Rum cemaatinin eğitim sorunlarına eğilip, onlara maddi yardımlarda bulunarak okul kitaplarının geliştirilmesi, programların düzenlenmesine çalışmıştı. 1870'lerde eğitim cemiyetlerinin sayısı çok artmıştı. Cemiyetler hem gelir getiren etkinliklere imza atıyorlar hem de Rum kültürünün kaynaklarıyla (Patrikhane, Yunanistan gibi) bağlantı kurup cemaat arasın-

da ulusak kültürü güçlü bir şekilde yaymaya uğraşıyorlardı. Bunlardan biri olan ve 1866'da kurulan Vasilias Maarifperver Cemiyeti kısa bir zaman sonra dağılmış, ancak 1872'de yeniden kurulmuştu. İki yıl sonra iktisadi sebeple kapanan cemiyet 1879'da tekrar faaliyete geçirilmişti. Bu cemiyet konferanslar ve kurslar düzenlemiş, kütüphane tesis etmişti. Dahası Vasilia Maarifperver Cemiyeti yöneticileri kaybettikleri ana dillerinin öğrenilmesi ve çocuklarının ahlaki formasyonunun tamamlaması amaçlarıyla bir ana okulu açmayı hedeflemişler, bu hedefe de ulaşmışlardı (Benlisoy, 2000: 30-31; Renieri, 2011: 9-10).

Nevşehir Rum mekteplerinin yıllık 750-800 lira masrafı olup bunun 250 lirası Nevşehir'deki okul emlakından, 150 lirası kiliselerin hasılatından, 150-200 lirası İstanbul'daki Nevşehirli Rumlardan, geri kalanı ise Nevşehir'deki Rumlara ait hamamın kira gelirleri ile Rum ahalinin teberrüken verdikleri ianelerden karşılanıyordu. Bununla birlikte Nevşehir'de Rum mekteplerinin açılması konusunda kısa sürede yaşanan hızlı gelişmede, İstanbul'da yaşayan Nevşehirli Rumların oluşturdukları eforiya cemiyeti üyelerinin gayretinin, maddi ve manevi desteklerinin payı büyüktü ("Nevşehir 1896", 2008: 12; *Yurt Ansiklopedisi*, 1982-1983-VIII: 6071). Gizli oluşturulan bu cemiyetin üyeleri imar faaliyetlerine hız verebilmek amacıyla 1875 yılından itibaren *mektep parası* denilen bir tür zorunlu bağış politikası uygulamışlardı. Bu politika ile İstanbul'da yaşayan Nevşehirli peynir tüccarları sattıkları her teneke peynir başına belli bir bağış ödemek zorunda bırakılmışlardı. Toplanan paralar okulların yapımına aktarılmıştı (İşçen, Erişim 25 Ekim 2011). Ayrıca yine bu gizli cemiyetin çabalarıyla mektepler için daimi gelir getirecek olan şehrin güneyinde bir hamam inşa edilmişti ("Nevşehir 1896", 2008: 12). Ancak gayri resmi olarak yürütülen bu politika bir süre sonra hükümet tarafından haber alındığında ve resmiyete geçirilmek istendiğinde buna izin vermemişti.

İstanbul'da Balık Pazarı'nda Taşçılar içinde bulunan Karamanlı peynirci esnafının İstefan ve Hacı Nikola isimli kişilerin riyaseti altında 1881 yılında kurulan eforia yardım cemiyeti faaliyetlerini 8 yıl gizli olarak sürdürmüştü. İstanbul'a götürülen peynirlerden Nevşehir Rum mektepleri için para toplandığı haber alınınca 1889 yılında hükümet geniş bir soruşturma başlatmıştı. Soruşturma neticesinde İstanbul'a peynir getiren tüccarlardan adeta vergi gibi Müslüman-Hıristiyan ayırt etmeksizin peynirlerin her tulumundan 20, çuvalından 40 ve fıçısından 60 para alınarak senelik 25.000 guruş toplanmıştı. Daha sonra para miktarları fıçı başına 2, çuval ve san-

dık başına 1 guruş olarak ayarlanmıştı. Ayrıca bu gizli cemiyet geride kalan fazla para ile İstanbul'da 240.000 guruş değerinde Fener'de 4 hane, Balmumcu'da 1 dükkan ve Süngerciler'de yarım han satın almıştı. Bu emlakı muteber buldukları esnaf üzerine kayd ettirerek ruhsatsız bir şekilde işletmişti. Tüccarlardan bu parayı vermek istemeyen olur ise ondan alış veriş yapılmadığı yapılmıyordu. Soruşturma sırasında bu emlakın işlemlerine dair defterler bulunmuş, cemiyetin nakit parasının olmadığı anlaşılmıştı. Bununla birlikte cemiyetin Zindan Han'ında mektep odası adını verdikleri bir idaresi, katip ve sandığı bulunuyordu. Toplanan paralar Salı ve Cuma günleri burada toplanıyordu. Cemiyet 6 ayda bir esnaf tarafından seçilen 6 üye tarafından idare ediliyordu. Hükümete göre bu durum açıkça eğitime hizmet ise de gizli bir maksadı olup olmadığı bilinememekteydi. Cemiyetin kurucuları olan İstefan ve Hacı Nikola münferit bir şekilde polis karakoluna çağrılmış ve ifadeleri alınmıştı. Onlar böyle bir cemiyet kurmaktaki maksatlarının memleketlerinde mektep olmamasından çoluk çocuklarının eğitimden mahrum kalmamaları amacına yönelik olduğunu söylemişlerdi. Elde ettikleri yıllık 25.000 guruşu mekteplerin çeşitli masraflarına, kitap ve sar ihtiyaçlarına sarf olunmak üzere gönderdiklerini bildirmişlerdi. Böyle cemiyetlere öteden beri müsaade edilmemesi dolayısıyla peynir tüccarından İstefan ve balık pazarından Hacı Nikola tarafından gizlice kurulmuş mezkur cemiyetin men edilmesi, ayrıca o zamana kadar toplanan paranın sahiplerine iade edilmesi emredilmişti (BOA, DH.MKT, 1650/42; 1655/28; 1656/41; 1687/106; 386/11; BOA, ŞD, 1291/27).

Hükümetin bu kararı üzerine Nevşehir Rum cemaati 1891 yılında Nevşehir'deki 5 adet erkek ve kız Rum mektebinin yıllık masrafı olan 700 altının (lira) büyük kısmının İstanbul'da ikamet eden Nevşehirli Rumlar tarafından karşılaması için Eforiya adıyla beş üyeden meydana gelen bir cemiyet kurulmasına izin verilmesini istemişti. Hükümet Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin 3. maddesine istinaden sıbyan mekteplerinin öğretmen maaşları ve sair masraflarının karşılanmasında mektebin bulunduğu mahalledeki ve köydeki cemaatin sorumlu tutulduğunu, İstanbul'da ikamet eden cemaatten toplanacak yardım için ayrıca resmi bir cemiyet kurmaya gerek bulunmadığını, bu yardımın basit bir komisyon tarafından toplanabileceğine karar vermişti (BOA, DH.MKT, 1869/2; 386/11; BOA, ŞD, 2572/20; 1291/27).

Öte yandan mekteplerin ihtiyaçları için doğrudan yardım toplanmasının mümkün olmadığı durumlarda bütçe açıklarını kapatmak için İstanbul'da

tiyatro gösterisi gibi çeşitli organizasyonlar düzenlenmişti. Hatta bu tiyatro organizasyonlarının her yıl düzenlenmesi adet haline gelmişti. Bunlardan biri 20 Şubat 1898 tarihinde Beyoğlu'nda Odeon tiyatrosunda düzenlenmişti. Zira o yıl Nevşehir Rum mekteplerinin 33.500 guruş bütçe açığı bulunuyordu. Mekteplerin 1897 yılında öğretmen maaşları, tamir ve sair masrafları olarak 75.100 guruş gideri bulunuyordu. Buna karşılık öğrencilerden ve kiliselerden tahsil edilen parlar ile Nevşehirli Rumlardan toplanan yardımlar ve mektep mülklerinden elde edilen gelirler sadece 41.600 guruş kadardı. Bu durumda geri kalan 33.500 guruşun karşılanması amacıyla Nevşehir Rum mekteplerinin İstanbul mütevellileri Beyoğlu'ndaki Odeon tiyatrosunda düzenlenecek piyes için izin istemişlerdi. Osmanlı yönetimi bu tür mekteplerin nizamnamesi dikkate alınarak ve adı geçen mekteplerin gerçekten bütçe açığının olup olmadığı kontrol edilerek Odeon tiyatrosunda 20 Şubat 1898 Pazar günü tiyatro düzenlenmesine izin vermişti. İzin işlemleri öncelikle İane Mekatip komisyonunda ele alındıktan sonra sırasıyla dahiliye, maarif ve zaptiye nezaretleri ile Şehremaneti arasındaki yazışmalardan sonra mütevellilerce sunulan okul bütçe defterleri incelenip yalnız bütçe açığı kadar (33.500 guruş) bilet basılması şartıyla kabul edilmişti (BOA, MF.MKT, 381/16).

1901 yılında Nevşehir Rum mekteplerinin 74.235 guruş gideri bulunuyordu. Buna karşılık öğrencilerden alınan, kiliselerden toplanan, Rum ahaliden ve mektep akaratından tahsil edilen gelir miktarı 41.765 guruştu. Açığı kapatmak için Nevşehir Rum mekteplerinin İstanbul mütevellileri Teodos Kozmidis, Kozma Nikolaidis, Vasil Aratovulos, Yordan Hıristokoris ve Yuvan Vasilyadis tarafından 2 Mart 1902 Pazar günü Beyoğlu'nda Odeon tiyatrosunda bir oyun sahnelenmesi için izin alınmıştı. 1.020 guruş kadar eksikle mekteplerin o yılki bütçe açığı kapatılmıştı (BOA, MF.MKT, 595/6). Aynı yıl Ürgüp'teki Rum mekteplerinin bütçe açığını kapatmak için de Odeon tiyatrosunda bir piyes düzenlenmişti (BOA, MF.MKT, 594/4).

Aynı tarzda bir tiyatronun 22 Şubat 1903 tarihinde bir önceki yılın açığı olan 35.000 guruşu karşılamak için düzenlenmesi kararlaştırılmıştı. Nevşehir Rum mekteplerinin İstanbul mütevellileri Teodos Kozmidis, Vasil Artovulos, Perveromos Yosifidis ve Kasati Gabrilidis oynatılacak piyese ve bastırılacak biletlere izin verilmesini istemişti. Ancak tiyatro önce 15 Mart'a, sonra 5 Nisan'a ertelenmiş, yeri Odeon'dan Beyoğlu Tepebaşı tiyatrosuna alınmıştı. Tiyatronun ardından bastırılan biletlerin 4.070 guruşu satılama-

dığından geri iade edilmişti (BOA, MF.MKT, 683/54). Bununla birlikte 5 Nisan 1903'te oynatılan tiyatronun sansürsüz olması sebebiyle sakıncalı görülen bir takım haller zuhur etmişti. Adı geçen tiyatroda Alexandre Dumas'ın "Prens Leonitin" adlı eserinden tercüme edilen bir oyun sahnelenmişti. Oyunda "Prens" kelimesi aynen kullanılmakla birlikte oyunun ikinci perdesinde "Prens Leonitin" adını taşıyan oyuncunun bir kadınla gayrı meşru münasebette bulunması anlatılmıştı. Ayrıca oyunun sonunda aktörlerden biri sağ omuzunda Yunan devletine has renkler ile yapılmış bir kokartın üzerinde uzun bir kurdele olduğu halde sahneye çıkmış, sanki vatanından hicret etmiş biri gibi gurbet şarkıları okumuş, orada bulunanlar ise sürekli alkışlarda bulunmuşlardı. Bunun üzerine hükümet zaptiye nezareti tarafından tasdik edilen piyeslerin halka gösterilmeden önce kontrol edilmesini ve bu tür topluma tesir eden hallerin yaşanmamasını istemişti (BOA, DH.MKT, 715/47; BOA, MF.MKT, 707/13).

Nevşehir Rum mekteplerinin bütçe açığını kapatmak amacıyla bir diğer tiyatro 21 Şubat 1904 tarihinde düzenlenmişti. Hükümet elde dilecek hasılatın yüzde onu Darülaceze'ye ayrılmak şartıyla bu tiyatroya izin vermiş, ancak basılan biletlerin 6.192 guruşluk kısmı satılamadığından geri iade edilmişti (BOA, MF.MKT, 760/44). Aynı yıl 17 Nisan Pazar günü ise Nevşehir'in Melegobi köyündeki Rum erkek ve kız mekteplerinin 80 liralık (16.000 guruş) bütçe açığını kapatmak amacıyla bir piyes sahnelenmişti (BOA, MF.MKT, 767/54).

1905 ve 1906 yıllarında da mekteplerin bütçe açıkları meydana gelmişti. Daha önceki yıllarda olagelen usul devam ettirilerek Odeon tiyatrosunda bir oyun sahnelenip bütçe açığı kapatılmaya çalışılmıştı. 1905 hasılatı beklenilen seviyedeyken 1906 yılında 9.400 guruş değerinde bilet satılamayıp geri iade edilmişti. Oysa 38.740 guruşla en fazla bütçe açığı o yıl çıkmıştı (BOA, MF.MKT, 902/48; BOA, MF.MKT, 971/46). Daha sonraki yıllarda da bütçe açıklarının kapatmak amaçlı tiyatro etkinlikleri sürmüştü. 1 Mart 1908 tarihinde yine Beyoğlu'ndaki Odeon tiyatrosunda 33.783 guruşluk bütçe açığının kapatılması amacıyla bir oyun tertip edilmişti. Nevşehir Rum mekteplerinin İstanbul mütevellileri Vasilaki Artovulos, Pavlos Burlogi, Yorgi Kavaklı, Nikolay Çilingiroğlu ve Berusagi Yosfidis tarafından Nevşehirde'ki Rum mekteplerinin varidat ve masrafları için gerekli olan bütçenin açık verdiği ifade edilerek bu açığın kapatılması amacıyla düzenlenecek tiyatroya izin alınmıştı. Bu tür mekteplerin nizamnamesi dikkate alınarak ve adı geçen mekteplerin gerçekten bütçe açığının olup olmadığı

kontrol edilerek Odeon tiyatrosunda 1 Mart 1908 Pazar günü gündüz saat 7'de tiyatro düzenlenmesine izin verilmişti (BOA, MF.MKT, 1028/40).

Nevşehir Rum Mekteplerinde Meydana Gelen Hadiseler

Rum mektepleri Osmanlı Devleti'nin denetimi altında açılmışlar ve faaliyetlerini yürütmüşlerdi. Zaman zaman okullara müfettişler gönderilir ve denetlenirdi. XX. yüzyılın hemen başında Melegobi Rum mektebinde Türkçe (lisan-i Osmanî) muallimlerinin yetersiz oldukları ile ilgili bir şikayet mevzu bahis olmuştu. Okulun mütevellileri hükümete gönderdikleri arzuhallerinde Türkçe dersi öğretmenin şehadetnamesiz ve ehliyetsiz olduğunu, bu sebeple başka bir öğretmenin tayin edilmesini istemişlerdi. Bunun üzerine hükümet usul-i tedris ve talim nizamnamesine göre muallimlerin ehil kişilerden seçilmesi ve ellerinde şehadetnamenin bulunması esasının göz önüne alınmasını, talebelerin iyi bir eğitimden mahrum bırakılmamalarını emretmişti. Bu arada Rum Patrikhanesi'ne de şikayete konu olan öğretmenin şehadetnamesinin ve dersi yürütmeye kudretinin olup olmadığının araştırılması uyarısında bulunulmuştu. Hükümet gerek Türkçe derslerinin gerekse sair derslerin hüsn-i talimini ve imtihanların dahi ehliyetli öğretmenler eliyle yapılmasını bildirmişti (BOA, MF.MKT, 589/42).

Oysa Nevşehir'deki cemaatin eğitim faaliyetlerinin bir amacı Rumcanın öğretilmesi ve bu yolla halkın Hellenleşmesiydi. Bu amaca yönelik Türkçe konuşmakta olan çocuklarına Yunanca ders verilebilmesi için özel ders kitapları hazırlanmışlardı. Ancak bu konuda istenilen başarı elde edilememişti[10]. Zira XX. yüzyılın başlarında Nevşehir'de hala cemaatin büyük çoğunluğu Rumca değil Türkçe konuşuyordu. Bu nedenle Rumcayı yaygınlaştırmak isteyen cemiyetlerin hazırladıkları nizamnameler ve yıllıklar bile hem Rumca hem de Türkçe (Karamanlıca) idi. 1913 yılında Papa Yergios cemiyetinin neşrettiği yıllıkta Rumcayı bilenlerin sayısının çok az olmasından dolayı Türkçe'nin kullanıldığı ifade edilmekteydi. Bu uğurda Aristovulos Rumcanın konuşulduğu Sinasos'tan bir kadınla evlenmiş, Rumcayı ailesi arasında muhafaza ederek çocuklarına öğretmişti. Ancak bu milli vazifede hiçbir aile onu takip etmemişti. Bu itibarla dil konusunda istenilen başarı elde edilememekle birlikte açılan mektepler sayesinde belli bir

10 Nevşehir'deki Rum halkının Yunanca dil eğitimi çabaları mekteplerle birlikte gelişme göstermişti. Bu konuda özellikle metropolit piskopos Kleovoulos'un çabaları dikkat çekmektedir. Nevşehirli Rumların eğitim ve dil konusundaki bu çabaları hakkında detaylı bilgiler için bkz. Renieri, a.g.m, s.10-15.

ölçüde ilerleme kaydedilmişti. Son durumda beklenti Rumcanın çarşıda olmasa bile evlerde konuşulur olması yönündeydi (Benlisoy, 2000: 28-29).

Öte yandan 1912 yılında Ürgüp Rum mektebinin yıkılarak yeniden inşası söz konusu olmuştu. Ürgüp mektebi eski usule göre yapılmış olup zamanla sağlık açısından eğitim öğretimde kullanılamaz bir hale gelmişti. Yeni mektebin mevcut arsa üzerine yapılması söz konusu olmuştu. Mektebin inşası sırasında mevcut arsanın kifayet etmemesi üzerine çevreden bir miktar daha arazi satın alınmıştı. Mektep arsasının bir kısmında (200 zira) 5.000 guruş kıymetinde Ürgüp Rum cemaatinden Dedelipaşa mevkiindeki Ayavasil Kilisesi mütevellisi Aleksi oğlu Hacı Eftim Efendi'nin ev arsası yer alıyordu. Burası da mektep arazisine dahil edilmişti. Ayrıca mektebin yapıldığı arsanın etrafındaki belediyeye ait olan yol fazlası bölüm de (600 arşın) satın alınmıştı. Böylece yeni mektep 26,5 metre zemin üzerinde 63 metre uzunlukta ve 10 metre yükseklikte inşa edilmişti. Hükümet yeni mektebin yapımı sırasında çevre incelemesi yaptırmış; yakın civarda cami, mescit, medrese ve kabristan bulunmadığı anlaşılıp, Maarif-i Umumiye Nizamnâmesi'nin 129. maddesine göre gerekli izin verilmişti. Bununla birlikte yeni mektep 1.200 liraya mal olmuştu. Bunun 300 lirası Maarif Nezareti tarafından karşılanmış; geride kalanın 200 lirası birikmiş paradan ve 700 lirası ise Ürgüp Rum cemaatinden toplanan iane ile ödenmişti (BOA, ŞD, 1772/14; BOA, DH.İD, 30-2/23).

Öte yandan İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla iktidara gelen İttihat ve Terakki Partisi Rum okulları üzerindeki denetimi artırmıştı. 23 Eylül 1913 tarihinde yayınlanan Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati ile gayrimüslim okulları üzerindeki denetim sıklaştırılmıştı. Bunu 1915'te Mekâtib-i Hususiye Talimnâmesi izlemiş, bu talimnamenin 6. Maddesi ile Rum okullarında Türkçe, Türkiye Tarihi ve Türkiye Coğrafyası derslerinin Türkçe olarak ve Türk öğretmenler tarafından okutulması kararı alınmıştı (Vahapoğlu, 1992: 95). Osmanlı hükümetinin bu kararı almasında Rum mekteplerinde Yunan milliyetçiliğinin telkin edilmesinin payı bulunmaktaydı. Zira Konya vilayetinden gelen bir şifre telgrafta bu dönemde Doktor Erhangelos ve rüfekasının Rum mekteplerinde Yunanlılık propagandası yaptıklarının tespit edildiği bildirilmişti. Bunun üzerine tutuklanarak Divan-ı Harb-i Örfî'de yargılanan Nevşehirli Doktor Erhangelos Aralık 1914'te hapis cezasına çarptırılmıştı (BOA, DH. ŞFR, 449/82; BOA, MV, 241/289)[11]. Bununla bir-

11 Erhangelos 12 Mart 1916 tarihinde Meclis-i Vükela kararıyla affedilmiştir (BOA, MV, 241/289).

likte Türkçe dersi uygulaması zamanla Meclis-i Vükela tarafından Rum mekteplerinden tamamen kaldırılmıştı[12].

Öte yandan XIX. yüzyılın sonlarında Rumların eğitim faaliyetleri giderek Yunanistan'daki eğitim sisteminin örnek alınmasına yol açmıştı. Bu da beraberinde Yunan ulusçuluğunun siyasi olduğu kadar kültürel açıdan da yaygınlaşmasını getirmişti. Ayrıca Nevşehir'deki ve Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerindeki Rum eğitimi entelektüel anlamda Yunanistan'dan etkilenmeye başlamıştı. O kadar ki okullardaki kitaplar başta olmak üzere malzemeler Yunanistan'la benzeşiyordu. Artık Rum okullarında görev yapacak öğretmenler Atina Üniversitesi'nde yetiştiriliyordu. Hatta Yunan konsolosları Rum okullarının kurulmasında yardımda bulunup okul programlarının oluşturulmasına müdahalede bulunuyorlardı. Böylece Osmanlı'nın son döneminde Nevşehir Rum okullarında ve diğerlerinde ulusal kimlik anlayışı yaygınlaştı ve geleneksel din birlikteliği yerini ulusal topluluğa bıraktı. Zira XVIII. yüzyıldan itibaren Karamanlıca yayınlanan kitaplarda Rumlardan bahsedildiğinde Hıristiyan Ortodokslar veya Anadolu Hıristiyanları gibi tabirler kullanılırken XX. yüzyılın başlarında Yunan ulusal topluluğuna aidiyet ima eden ifadeler yer almaktaydı (Benlisoy, 2000: 32-33).

Birinci Dünya Savaşı, okullardaki eğitimi ve Rumların imar faaliyetlerini sekteye uğratmıştı. Beyoğlu'ndaki Ermiş Pastanesi sahibi Kiriakidis'in bağışlarıyla 1913 yılında temeli atılan spor kompleksi savaş nedeniyle bitirilemeyip yarım kalmıştı (İşçen, Erişim 25 Ekim 2011). Türk Kurtuluş Savaşı'nın başlaması da Anadolu'daki Rum cemaati açısından sıkıntılı günlerin yaşanmasına neden olmuştu. Savaş sırasında paranın değer kaybetmesi sonucu iktisadi güçlükler okulların faaliyetlerine zarar vermişti (Benlisoy, 2000: 32). Savaş sonrası ise imzalanan Lozan Antlaşması ve alınan mübadele kararı ile Anadolu'daki Rumlar ile Yunanistan'daki Türkler karşılıklı göçe tabi tutulmuştu. Bu süreçte Nevşehir Rum cemaati Yunanistan'a gönderilmiş, dilleri Türkçe olan bu cemaat orada büyük zorluklar yaşamıştı. Böylece onlardan kalan bölgedeki mektepler bir süre atıl bir duruma düşmüştü. Bir misal olarak 1924 yılında Rumların Yunanistan'a mübadelesinden sonra Suvermez köyündeki mektep on yıl boş kalmış, ancak 1934 yılında Türk okulu olarak tekrar hizmete açılmıştı ("Suvermez'in Altında Tarihi Bir Kent Yatıyor", Erişim 25 Ekim 2011).

12 1919 yılında Türkçe derslerinin Rum mekteplerinden kaldırıldığı ifade edilen kayıtlarda bu dersi veren öğretmenlerin maaşlarının tesviyesi mevzu bahis edilmiş (BOA, MV, 216/57), neticede bu öğretmenlerin maaşlarının yarısı kesilmiştir (BOA, MV, 216/85).

EKLER

Belge 1. Nevşehir Rum mekteplerinin masraflarının karşılanması için İstanbul'da Odeon tiyatrosunda piyes oynatılması (1907) (BOA, MF.MKT, 1028/40).

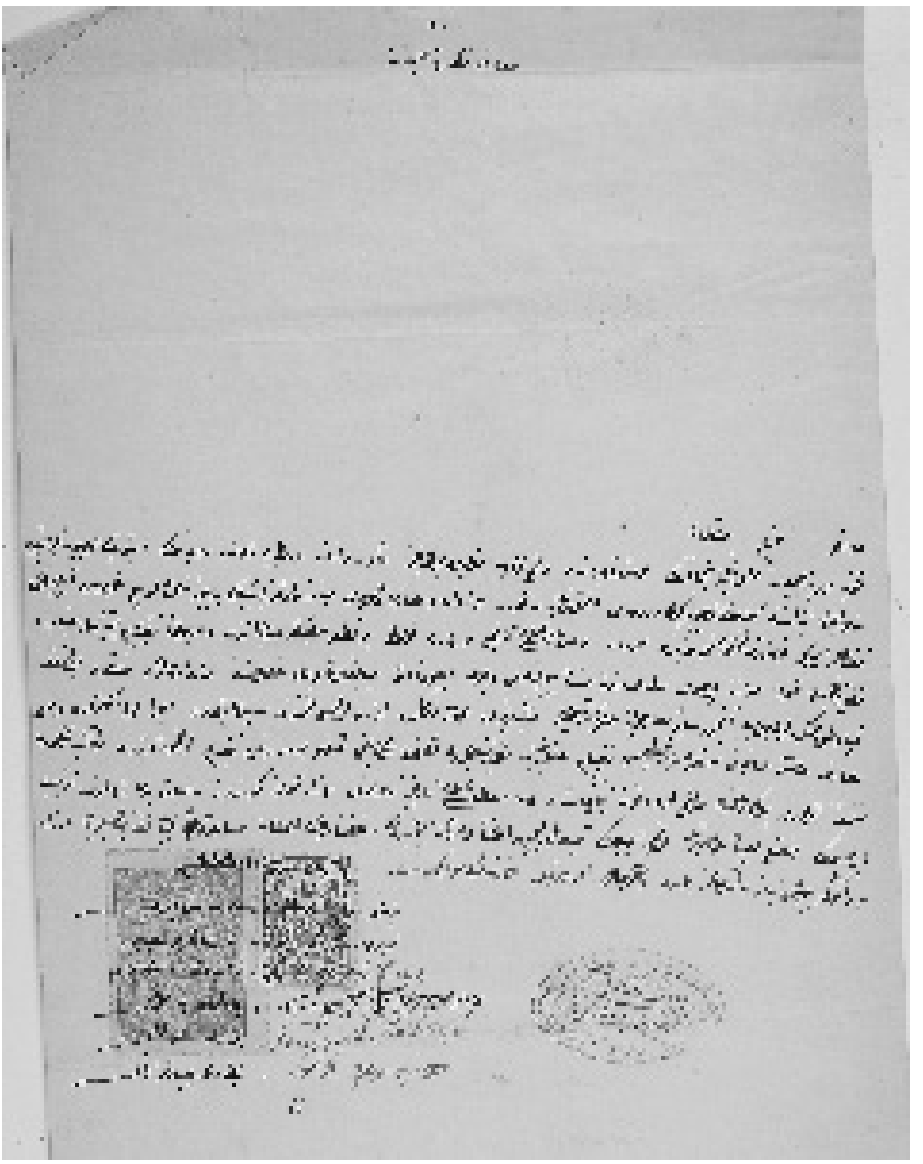

Belge 2. Ürgüp Rum mektebinin yeniden inşa edilmesi (1912) (BOA, ŞD, 1772/14).

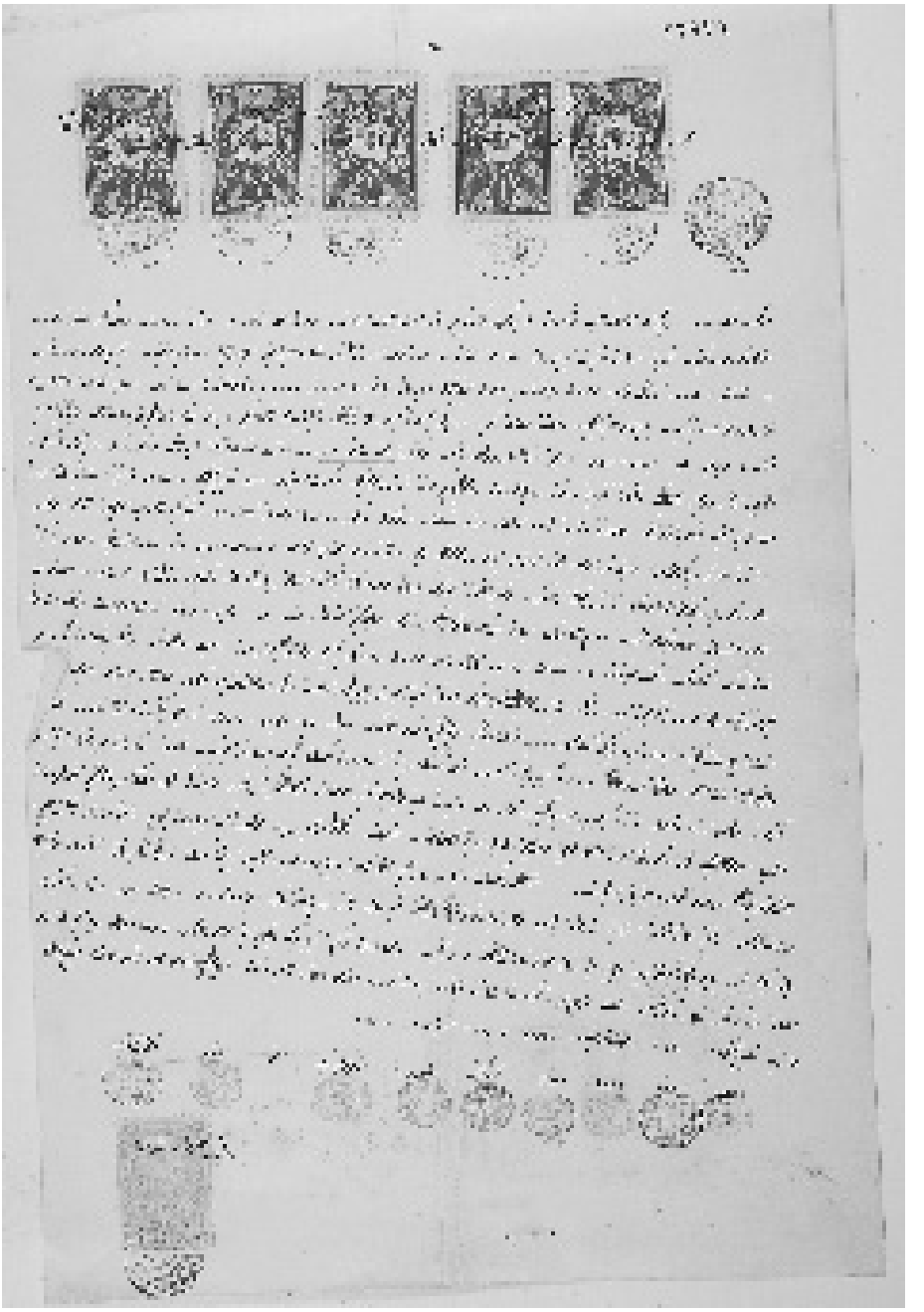

Belge 3. Nevşehir Rum mekteplerinde Yunanlılık propagandası yaptığından dolayı hapsedilen Doktor Erhangelos'un affedilmesi (1916) (BOA, MV, 241/283).

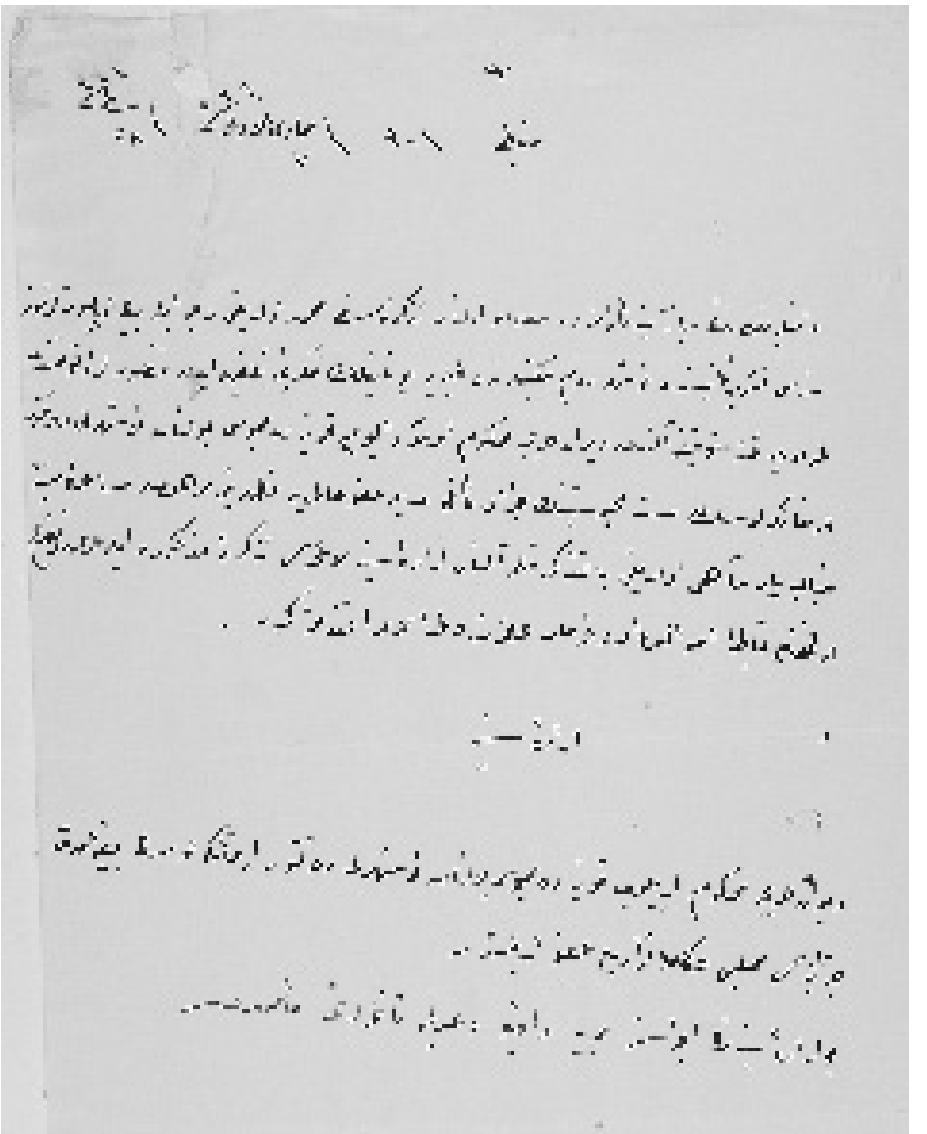

Belge 4. Rum mekteplerinde Türkçe derslerinin kaldırıldığına dair Meclis-i Vükela kararı (1919) (BOA, MV, 216/85).

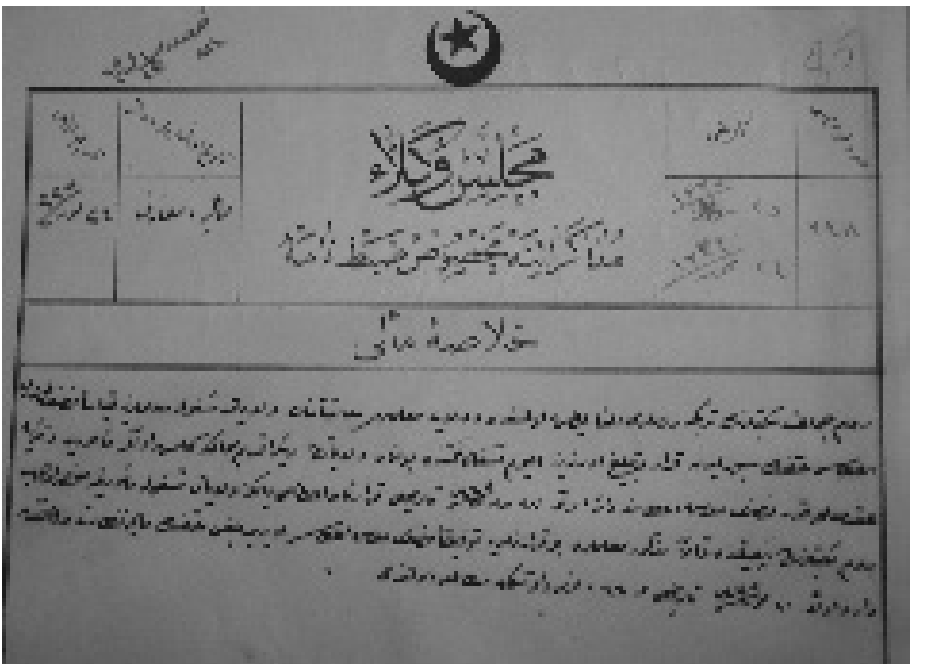

Resim 1. Nevşehir'de Bir Rum Mektebinin İnşası (XIX. Yüzyıl) (Renieri, 2011: 9)

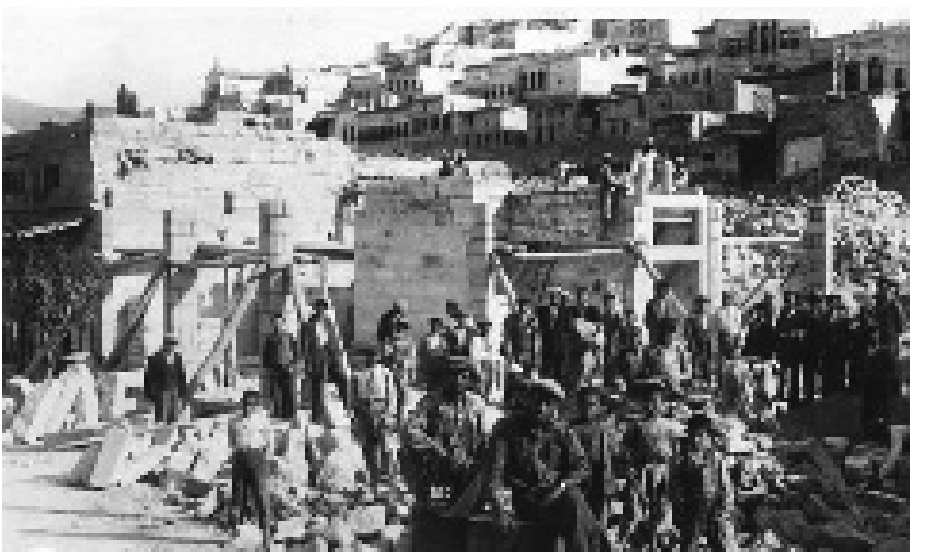

Resim 2. Nevşehir'de Rum Erkek Okulu (Astiki Sholi-XIX. Yüzyıl) (Renieri, 2011: 11)

Resim 3. Nevşehir Rum Okullarından biri (XIX. yüzyıl sonları) (Benlisoy, 2000: 27).

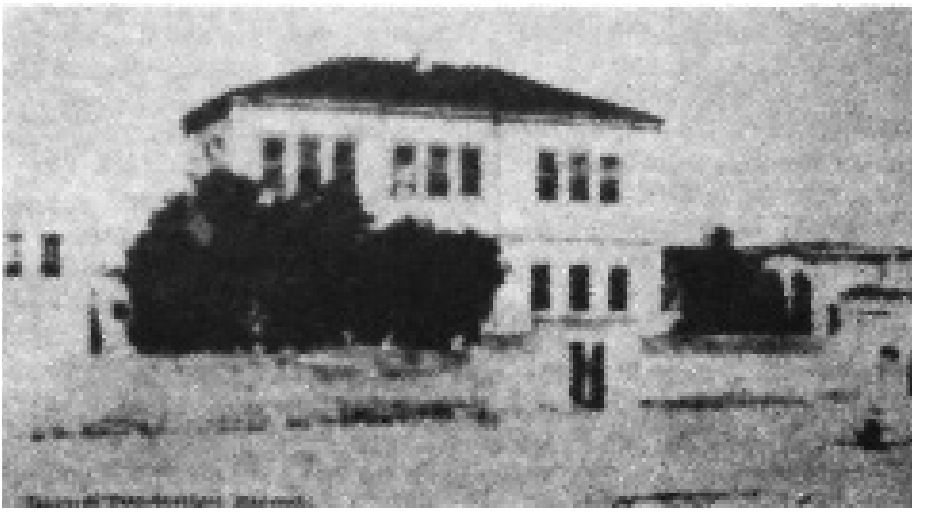

Kaynaklar

A. Arşiv Belgeleri

BOA, DH.İD, 30-2/23.
BOA, DH.MKT, 1650/42.
BOA, DH.MKT, 1655/28.
BOA, DH.MKT, 1656/41.
BOA, DH.MKT, 1687/106.
BOA, DH.MKT, 1869/2.
BOA, DH.MKT, 386/11.
BOA, DH.MKT, 715/47.
BOA, DH.ŞFR, 449/82.
BOA, MF.MKT, 1028/40.
BOA, MF.MKT, 381/16.
BOA, MF.MKT, 431/27.
BOA, MF.MKT, 589/42.
BOA, MF.MKT, 594/4.
BOA, MF.MKT, 595/6.
BOA, MF.MKT, 683/54.
BOA, MF.MKT, 707/13.
BOA, MF.MKT, 760/44.
BOA, MF.MKT, 767/54.
BOA, MF.MKT, 902/48.
BOA, MF.MKT, 971/46.
BOA, MV, 216/57.
BOA, MV, 216/85.
BOA, MV, 241/289.
BOA, ŞD, 1291/27.
BOA, ŞD, 1772/14.
BOA, ŞD, 2572/20.
BOA, Y.PRK.A, 8/78, varak 27-28.

B. Kaynak Eserler ve Araştırmalar

"Nevşehir 1896", çev. Mustafa Kaya-Çaylan Ulutaş, *Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 11, Şubat 2008, s.10-13.

"Nevşehir", *Yurt Ansiklopedisi*, c.VIII, İstanbul 1982-1983, s.6051-6144.

"Suvermez'in Altında Tarihi Bir Kent Yatıyor", http://www.kapadokyagazetesi.com, Erişim 25 Ekim 2011.

Ainsworth, William Francis, *Travels and Researches Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia*, c.I, Londra 1842.

Benlisoy, Foti-Benlisoy, Stefo, "19. Yüzyılda Karamanlılar ve Eğitim Nevşehir Mektepleri", *Toplumsal Tarih*, Sayı 74, Şubat 2000, s.24-33.

Çelik, Ahmet, "1901/1317 Tarihli Maarif Salnamesine Göre Konya'da Eğitim Öğretim-2", *Merhaba Gazetesi Akademik Sayfalar*, c. X, Sayı 10, 24 Mart 2010, s.153-155.

Dawkins, R. M., *Modern Greek in Asia Minor*, Cambridge 1916.

Güney, Emrullah, "Suvermez Köyü Halk Âşıkları", *Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 8, Kasım 2007, s.3-7.

Horváth, Béla, *Anadolu 1913*, çev. Tarık Demirkan, İstanbul 1996.

İşçen, Yavuz, "Nevşehir Rum Mahallesi", *Peribacası Kapadokya Kültür ve Tanıtım Dergisi*, Mayıs 2010, http://www.cappadociaexplorer.com, Erişim 25 Ekim 2011.

Karakaya, Meliha, "Seyahatnamelerde Nevşehir", *Niğde, Aksaray ve Nevşehir Tarihi Üzerine*, ed. Musa Şaşmaz, Kitabevi yayınları, İstanbul 2008, s.27-68.

Kaya, Mehmet, "XX. Yüzyıl Başlarında Niğde Sancağı'nın Nüfusuna Dair", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 19, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü yayınları, Konya Bahar 2006, s.193-210.

Nevşehir Mekteplerinin Dersaadet Eforiasının Yüzüncü Sene-i Devriyesi 1820-1920, Dersaadet 1920.

Ramsay, W. M., *Impressions of Turkey During Twelve Yearss' Wanderings*, London 1897.

Renieri, Irini, "1870'ler Nevşehiri'nde Rum Halkının Dil Eğitimi Çabaları", *Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları*, Sayı 14, Mart 2011, s.9-16.

Konya Vilayeti Salnâmesi, İstanbul 1332.

Konya Vilayeti Salnâmesi, Konya 1317.

Salnâme, Konya 1299.

Salnâme, Konya 1303.

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, Matbaa-i Amire, İstanbul 1317.

Sterrett, J. S. Sitlington, *Archaeological Journey Asia Minor*, Boston 1885.

Şaşmaz, Musa, "İngiliz Konsolosu Stewart'ın Konya Vilayetine Dair Genel Raporu (1879)", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2002, Sayı 12, s.57-97.

Şemsettin Sami, *Kamusü'l- 'Alam*, c.II, VI, İstanbul 1306, 1316.

Vahapoğlu, Hidayet, *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları,* İstanbul 1992.

KAPADOKYA YÖRESİNİN TURİZM POTANSİYELİ VE TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ

THE TOURISM POTENTIAL AND POSITION OF CAPPADOCIA REGION IN TURKISH ECONOMY

Famil ŞAMİLOĞLU* - Serap SERİN KARACAER**

ÖZET

Turizm, günümüzde telekomünikasyon ve enformasyondan sonra 21. yüzyıla damgasını vuran, dünyanın üç temel hizmet sektöründen biri durumundadır. Turizm sektörü, son yıllarda tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de hızlı bir gelişme kaydetmektedir. Turizm, ülkeler için "özellikle de kriz dönemlerinde" bir çıkış noktası haline gelmiş, ekonomik sıkıntılar yaşayan ülkeler için bir can simidi olmuştur. Türkiye de turizmin bu kurtarıcı rolünden fazlasıyla yararlanan bir ülkedir.

Türkiye'de turizm faaliyetleri uzun yıllar boyunca, hem gelen turistler açısından hem de Türk turizmcileri açısından deniz, güneş, kum üçgeninde algılanmıştır. Ancak son yıllarda değişen turizm anlayışı ve turist profili, sektörü yeni destinasyon arayışlarına yöneltmiştir. Bu arayışlar kapsamında öne çıkan destinasyonlardan birisi de Kapadokya'dır.

Kapadokya, dünya turizminden aldığı payı her yıl arttıran Türkiye, özellikle inanç ve kültür turizmi açısından öne çıkan destinasyonlarından biridir. Özellikle yabancı turistler tarafından en çok ziyaret edilen kültür ve inanç turizm merkezlerinden biri olan Kapadokya bölgesi, çok özel jeolojik yapısı ve Hıristiyanlığın yayılma noktası olması sebebiyle diğer turizm merkezlerinden ayrılmakta ve dikkatleri üzerine çekmektedir. Ancak, Kapadokya'nın tarihi ve kültürel açıdan sahip olduğu zenginlik dikkate alındığında, bölgenin henüz hak ettiği yere ulaşamadığı da bir gerçektir.

Bu çalışma ile başta Nevşehir olmak üzere, Kapadokya yöresinde var olan turizm potansiyelini, olması muhtemel alternatif turizm çeşitle-

* Prof. Dr., Aksaray Üniversitesi, İİB Fakültesi, İşletme Bölümü, e-posta:famılsamiloglu@gmail.com
** Öğr. Gör., Aksaray Üniversitesi, Aksaray Meslek Yüksekokulu, Turizm ve Otel İşletmeciliği Programı, e-posta: skaracaer@aksaray.edu.tr - serinserap@hotmail.com

rini ve turizmin bölge ve ülke ekonomisine katkısını değerlendirmek amaçlanmaktadır. Dünyada eşine az rastlanır doğal ve kültürel zenginliklere sahip, Türkiye'nin dünyaya tanıtılmasında önemli bir payı olan Kapadokya hakkında kavramsal olarak hazırlanmış olan bu çalışmanın; başta Türk turizmine, sonrasında ise yeni araştırmacılara ve literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Kapadokya, Ekonomi.

ABSTRACT

Tourism after informations and telecommunications industries today is one of the world's three major service providers. Tourism sector in recent years, notes that a rapid development in Turkey as well as all over the world.Tourism, for the countries, "especially in times of crisis" has become a point of departure, has been a lifeline for countries in economic distress. Tourism in Turkey is a country benefiting from this saving role, too.

Tourism activities in Turkey for many years was considered as 3s`s, sea, sun and sand. However, the understanding of tourism and tourists in recent years, with the changing profile of the sector led the to the search for new destinations. Cappadocia is one of the highlights within the scope of these efforts.

Cappadocia is one of the prominent destinations of Turkey, which is increasing each year its share in world tourism especially in terms of religious and cultural purposes. In particular it is one of the tourism centers of culture and faith with the most foreign tourists, a very specific point due to being one of the spreading points of Christianity in the geological structure and its being divided into centers draws attention. However, the region's history and cultural wealth has taken into account, a fact that can not reach the level it deserves yet.

This study aims to assess the contribution of existing and potential tourism types in Cappadicia Region to regional and national economy, particularly to Nevsehir. Natural and cultural values which are seldom seen another places have important role in the promotion of Turkey to the world. This study about Cappadocia was prepared as a conceptual contribution especially to the Turkish tourism but also to the new researchers in the history and culture.

Key Words: Tourism, Cappadocia, Economy.

1. Giriş

Günümüzde, dünyanın üç temel hizmet sektöründen biri durumunda olan turizm, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de hızlı bir gelişme kaydetmek-

tedir. Ülkemizde turizmin gelişimi 1960'lı yıllarla birlikte gelişme göstermeye başlamış olsa da, asıl hızlı gelişim süreci 1980 yılından sonra yaşanmaya başlanmıştır. Özellikle, 1982 yılında yürürlüğe giren 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu sektörün bugünkü düzeyine ulaşmasında belirleyici rol oynamıştır.

Türkiye'nin turizm gelirlerine bakıldığında hiç de küçümsenemeyecek rakamlar karşımıza çıkmaktadır. 2001 yılı itibariyle 10,1 milyar dolar olan turizm geliri, 2010 yılında bu rakamın iki katına ulaşarak 20,8 milyar dolar olmuş; 2001 yılında 13,5 milyon olan ziyaretçi sayısı da 2010'da 33 milyon gibi bir rakama ulaşmıştır (www.kultur.gov.tr). Türkiye uzun vadeli bir turizm stratejisine sahiptir ve bu stratejinin ana hedefi 2023 yılında dünyanın en çok turist çeken ve en fazla turizm geliri elde eden ilk beş ülkesinden biri olmaktır.

Türkiye'de turizm faaliyetleri uzun yıllar boyunca, hem gelen turistler açısından hem de Türk turizmcileri açısından deniz, güneş, kum üçgeninde algılanmıştır. Ancak son yıllarda değişen turizm anlayışı ve turist profili, sektörü yeni destinasyon arayışlarına yöneltmiştir. Bu arayışlar kapsamında öne çıkan destinasyonlardan birisi de Kapadokya'dır. Kapadokya, 60 milyon yıl önce; Erciyes, Hasandağ ve Güllüdağ'ın püskürttüğü lav ve küllerin oluşturduğu yumuşak tabakaların, milyonlarca yıl boyunca yağmur ve rüzgar tarafından aşındırılmasıyla ortaya çıkmış, başta Nevşehir olmak üzere Kırşehir, Niğde, Aksaray ve Kayseri illerine yayılmış bir bölgedir.

Kapadokya bölgesi, çok özel jeolojik yapısı ve Hıristiyanlığın yayılma noktası olması sebebiyle diğer turizm merkezlerimizden ayrılmakta ve dikkatleri üzerine çekmektedir. Kültür ve inanç turizmiyle öne çıkan Kapadokya, birçok alternatif turizm çeşidi için de son derece uygun koşullara sahip bir bölgedir. Bunlardan ilk akla gelenleri kongre turizmi, golf turizmi ve şarap turizmidir. Özellikle kongre ve golf turizmi, Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde de değerlendirmeye alınmış ve Türkiye Turizm Stratejisi 2023 belgesinde bu konuya yönelik yapılacak çalışmalar ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

2. Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisindeki Yeri

2.1. Türkiye'de Turizm Sektörünün Gelişimi

Son yıllarda dünyada ve ülkemizde hızlı bir gelişme gösteren ve bacasız sanayi olarak nitelendirilen turizm sektörü, özellikle de gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümenin sağlanmasında alternatif sektörlerden birisi olarak görülmektedir. Turizm potansiyeli bulunan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler özellikle uluslararası turizm faaliyetlerine ağırlık vererek, hem

ekonomik gelişmelerini hızlandırmak hem de geliri tabana yaymak suretiyle ülkedeki refah düzeyini yükseltmeyi amaçlamaktadırlar (Çetintaş ve Bektaş, 2008: 37). Türkiye de hem doğal güzellikleri hem de tarihi değerleriyle turizm potansiyeli yüksek bir ülke olarak sektörün ekonomik gücünden fazlasıyla yararlanabilecek durumdadır. Ancak, Türkiye turizmde önde gelen İspanya, Fransa, İtalya gibi ülkelerle birçok ortak turistik özelliği bulunmasına rağmen turizm gelirleri bakımından bu ülkelerden geri kalmış bir Akdeniz ülkesidir (Özdemir ve Öksüzler, 2006:110).

Türkiye'de 1960 yılına kadar turizm konusunda bazı girişimler ve gelişmeler olmuşsa da bunlar ülkenin turizmde hak ettiği yeri edinmesi için yeterli olmamıştır. 1960 yılı sonrasında turizm alanında gerçekleşen olaylardan ilki, turizmin hizmetler sektörünün bir alt dalı olarak kalkınma planlarında yer almaya başlamasıdır. 1963 yılında Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nın kurulmasıyla birlikte, turizm konusunda daha ciddi adımlar atılmaya başlanmış ve hem Türkiye turizmini tanıtmak, hem turizm yatırımlarını geliştirmek ve desteklemek, hem de turizm gelirlerini artırmak amacıyla beş yıllık dönemleri kapsayan kalkınma planları hazırlanmıştır.

Kalkınma planlarının ardından, 1980'li yıllarla birlikte Türkiye turizm konusunda ciddi bir gelişme hızı yakalamış, bu konuda yapılan hukuki ve ekonomik düzenlemeler sonucunda dünya ülkeleriyle rekabet eder hale gelmiştir. 1980 sonrası turizm ile ilgili olarak alınan kararlar içerisinde en önemli olanı, 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'dur. Bu yasal düzenlemeyle Türkiye'de turizm sektörüne o zamana değin uygulanmayan pek çok teşvik getirilmiştir. Bu teşvikler Kozak (2000)' ne göre;

- Düşük faizli kredi,
- Yatırım indirimi,
- Finansman fonu istisnası,
- Bina inşaat istisnası,
- Vergi, resim, harç istisnası,
- Teşvik primi,
- Döviz tahsisi,
- Katma değer vergisi ertelemesi,
- Yabancı personel çalıştırma,
- Elektrik, havagazı ve su ücretlerinde indirim,
- Haberleşme kolaylıkları şeklindedir.

1980'li yıllarla birlikte ivme kazanan turizm sektörü, 2000'li yıllarda önemli gelişmeler kaydetmiş ve bugün artık dünya ülkeleriyle başa baş rekabet eder hale gelmiştir. Ülkemiz turizminde yaşanan tüm bu gelişmelere paralel olarak, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 2007 yılında hazırlanan "Türkiye Turizm Stratejisi – 2023" çalışması ile de; ülkemizin doğal, kültürel, tarihi ve coğrafi değerlerini koruyarak kullanmak ve turizm alternatiflerini geliştirerek ülkemizin turizmden alacağı payı arttırmak hedeflenmiştir.

2.2. Türkiye'de Turizmin Ekonomik Boyutu

Türkiye'de ekonomi politikalarının geniş bir perspektifle tartışılmaya başlandığı 1960'lı yıllar, turizmin öneminin de kavranmaya başladığı yılları ifade etmektedir. Ancak hedefler ve gerçekleşme sonuçlarına göre turizm yatırımlarına ayrılan pay 1980'li yıllara kadar toplam sabit sermaye yatırımlarının %0,7'sini geçememiştir. 1982 yılında yürürlüğe giren 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu sektörün bugünkü düzeyine ulaşmasında belirleyici rol oynamıştır. Avrupa turizm pastasından %2,5, dünya turizm pastasından %1,8'lik pay alan Türkiye turizmi, özellikle gelişmiş Batı Avrupa ülkelerinde moda ülke konumuna gelmiştir (Çımat ve Bahar, 2003:3).

Türkiye'de turizmin ekonomi üzerindeki etkileri incelendiğinde birçok yönden dolaylı ya da dolaysız olarak etkileşim söz konusudur. Turizm, öncelikle ülkemiz için büyük bir sorun olan işsizlik konusunda yarattığı istihdam etkisiyle önemli bir yere sahiptir. Bazı araştırmalarda turizmin dış ülkelere bağımlılık, mevsimlik dalgalanma, yabancı işgücü etkisi, bölgesel enflasyon etkisi gibi olumsuz yönlerinin olduğu vurgulansa da olumlu etkilerinin payı küçümsenemeyecek ölçüdedir. Söz konusu olumlu etkiler şunlardır:

- ***Dış ödemeler dengesi üzerine etkisi,***

  Turizm sektörü ülkeden ülkeye döviz akışına sebep olur. Turizm hareketi sayesinde turist gönderen ülkelerde döviz talebini, turist kabul eden ülkede de döviz arzını artırdığından ülkelerin dış ödemeler dengesini etkilemektedir (Yıldırım, 2005: 29).

- ***İstihdam yaratması,***

  Turizm eğitimli ve yetenekli işgücüne istihdam alanı sağlarken, yeterli düzeyde eğitimi olmayan insanlara da istihdam sağlamaktadır. Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi'nin verilerine göre dünya turizmi 2005 yılında Dünya'daki toplam istihdamın %8,3'üne tekabül eden 221 milyonun üzerinde işgücü istihdam etmekte ve küresel gayrisafi hâsılaya %10,6 oranında katkıda bulunmaktadır (Çetintaş ve Bektaş, 2008: 37).

- ***Ekonomik büyümeye katkı sağlaması,***

  Turizmin bir bölgede gelişim göstermesiyle birlikte, döviz gelirleri artmakta, ödemeler dengesi ile dış ticaret açığı azalmakta, ülkenin dış borç yükü hafiflemekte, diğer sektörlerdeki mal ve hizmetlere olan talep düzeyi artmakta, yeni iş ve istihdam kaynakları ortaya çıkmakta, vergi gelirleri artmakta ve sonuçta ülke insanının refah düzeyindeki artışla birlikte ekonomik büyüme bundan olumlu yönde etkilenebilmektedir (Bahar ve Bozkurt, 2010: 258).

- ***Gelir yaratıcı etkisi,***

  Bir bölgeye gelen turist günlük yaşantısını sürdürmek için harcamalarda bulunur. Turistin yaptığı bu harcamalar yerli ülkenin turizm gelirini oluşturur. Turizm sektöründe oluşan bu gelir ülkenin milli gelirinde belirli bir yer tutar (Yıldırım, 2005: 29)

- ***Altyapı ve üstyapının geliştirilmesi,***

  Turistlerin gezi ve konaklama bölgeleri, bu faaliyetlerin yapılmasına elverişli hale getirilmeye çalışılır. Dolayısıyla gelişmiş altyapı, temiz içme suyu, elektrik, telefon, yol ve havaalanı gibi yatırımlar bölgeye çekilmiş olur, bölgenin ekonomik gelişimine doğrudan katkı sağlar (Çetintaş ve Bektaş, 2008: 38).

- ***Diğer ekonomik sektörlere katkı sağlaması,***

  Turizm sektöründe yapılan bir yatırım diğer sektörler için de bir ekonomik faaliyeti beraberinde getirebilmekte ve yeni istihdam alanlarının yaratılmasına katkıda bulunabilmekte; yaratılan bir birimlik gelir ise, hem turizm sektöründe hem de diğer sektörlerdeki yatırımlara etkide bulunmaktadır (Kozak, 2001: 78).

Türkiye'de "Planlı Dönem" olarak ifade edilen 1963 yılı ve sonrasında, tüm sektörlerde olduğu gibi turizm sektöründe de yatırımlar hız kazanmıştır. Sağlanan teşvikler ve buna bağlı olarak yapılan yatırımlar neticesinde, ülkemizde özellikle 2000'li yıllar itibariyle büyük gelişme kaydeden turizm sektörü, ülke ekonomisine yaptığı katkı açısından da büyük öneme sahiptir. Tablo 1'de görüldüğü üzere, 2001 yılı itibariyle 10,1 milyar dolar olan turizm geliri, 2010 yılında bu rakamın iki katına ulaşarak 20,8 milyar dolar olmuş; 2001 yılında 13,5 milyon olan ziyaretçi sayısı da 2010'da 33 milyon gibi bir rakama ulaşmıştır (www.kultur.gov.tr).

Tablo 1: Yabancı Ziyaretçi ve Yurt Dışında İkamet Eden Vatandaş Ziyaretçi Turizm Gelirlerinin Yıllara Göre Dağılımı

Distribution of Tourism Receipts of Foreign Visitor and Turkish Citizens Residing in abroad by Years

	TOPLAM - Total			**YABANCI -** Foreigner			**VATANDAŞ -** Citizen		
YILLAR	**TURİZM GELİRİ**	**ZİYARETÇİ SAYISI**	**ORTALAMA HARCAMA**	**TURİZM GELİRİ**	**ZİYARETÇİ SAYISI**	**ORTALAMA HARCAMA**	**TURİZM GELİRİ**	**ZİYARETÇİ SAYISI**	**ORTALAMA HARCAMA**
Years	Tourism Receipt	Number of Visitors	Average Expenditure	Tourism Receipt	Number of Foreigner	Average Expenditure	Tourism Receipt	Number of Citizens	Average Expenditure
	(1000 $)		**($)**	**(1000 $)**		**($)**	**(1000 $)**		**($)**
2001	***10 067 155***	***13 450 121***	***748***	7 386 246	11 276 532	655	2 680 908	2 173 589	1233
2002	11 900 925	15 214 516	782	9 009 677	12 921 981	697	2 891 247	2 292 535	1261
2003	13 203 144	16 302 050	810	9 676 623	13 701 418	706	3 526 520	2 600 632	1356
2004	15 887 699	20 262 640	784	12 124 059	17 202 996	705	3 763 639	3 059 644	1230
2005	18 153 504	24 124 501	752	13 929 300	20 522 621	679	4 224 203	3 601 880	1173
2006	16 850 947	23 148 669	728	12 556 829	19 275 948	651	4 294 117	3 872 721	1109
2007	18 487 008	27 214 988	679	13 989 952	23 017 081	608	4 497 055	4 197 907	1071
2008	21 950 807	30 979 979	709	16 801 618	26 431 124	636	5 149 189	4 548 855	1132
2009	21 249 334	32 006 149	664	15 853 074	27 347 977	580	5 396 260	4 658 172	1158
2010	***20 806 708***	***33 027 943***	***630***	15 577 357	28 510 852	546	5 229 352	4 517 091	1158
2011*	**8 472 459**	**13 736 311**	**617**	**6 726 970**	**12 103 033**	**556**	**1 745 489**	**1 633 278**	**1069**

Not* : Altı aylık geçici veriler (Ocak - Haziran)
Kaynak: www.kultur.gov.tr

Turizm dünyada ve ülkemizde, ekonomiye sağladığı olumlu katkılarla önemi göz ardı edilemeyecek bir hizmet endüstridir. Dünya Turizm ve Seyahat Konseyi'nin verilerine göre, 2009 yılında turizm sektörünün dünya GSMH'nın %9,4'ünü ve toplam ihracat gelirinin %10,9'unu gerçekleştireceği öngörülmektedir (Bahar ve Bozkurt, 2010: 256). Türkiye'de ise 1982'de GSMH içindeki payı ancak %0.7 olan turizm sektörünün, 2006 yılına gelindiğinde GSMH içindeki payının %4.2 seviyesine ulaştığı görülmektedir.

Tablo 2: Turizm Gelirlerinin GSMH İçindeki Payı.

Yıllar	Gayrisafi Milli Hasıla (Milyon $)	Turizm Gelirlerinin GSMH İçindeki Payı (%)
1982	52 853	0,7
1985	52 597	2,8
1990	150 758	2,1
1995	170 081	2,9
2000	200 002	3,8
2006	399 673	4,2

Kaynak: www.kultur.gov.tr

Türkiye Turizm Stratejisi 2023 belgesinde belirlenen stratejik yaklaşımlar çerçevesinde yapılacak çalışmaların tamamlanması, geliştirilmesi öngörülen bölgelerdeki altyapı ve konaklama ihtiyaçlarının karşılanması durumunda, 2023 yılında 63 milyon turist, 86 milyar dolar dış turizm geliri ve turist başına yaklaşık 1350 dolar harcamaya ulaşılması öngörülmektedir (www.kultur.gov.tr).

Son yıllarda istihdam ve gelirdeki hızlı artışla turizm hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için lokomotif görevi gören bir sektör konumundadır. Çünkü ekonominin diğer sektörlerine kıyasla daha az maliyetle döviz yani ihracat geliri getirmesi ve yine diğer sektörlere göre çok daha sofistik bir teknolojiyi gerektirmemesi, bu sektörün önemli özellikleri arasındadır. Bir ülkedeki zengin ve eşsiz doğal, kültürel ve tarihi alanlar ve varlıklar, turizmin temel kaynaklarıdır. Bunların altyapısı tamamlanmış, sürdürülebilir ve korumacı politikalarla tanıtımı ve pazarlanması bölgenin ekonomik canlılığına büyük katkılar sağlayacaktır (Bahar ve Bozkurt, 2010: 258).

3. Kapadokya'nın Turizm Potansiyeli

Kapadokya, dünya turizminden aldığı payı her yıl arttıran Türkiye'nin, özellikle de inanç ve kültür turizmi açısından öne çıkan destinasyonlarından biridir. Tarihi ve kültürel değerleriyle bölge, insanlık tarihinin tüm evrelerine tanıklık eden özellikler taşımaktadır. Çok sayıda uygarlığa ait izleri barındırmakta ve aynı zamanda üç semavi din açısından da kutsal sayılan mekanlara ev sahipliği yapmaktadır. Uygarlıkların bıraktığı kültürel iz ve tarihi miraslar bölgeyi sadece ülkemiz açısından değil evrensel değerler bakımından da son derece çekici kılmaktadır. Bu çekicilik, dünyada da benzer bir algılamaya neden olmuş ve bölge, 1985 yılında kültürel ve doğal koruma alanı ve insanoğlunun ortak mirası olarak UNESCO Dünya Mirasları listesine alınmıştır (Ersun ve Arslan, 2009: 144).

Başta Nevşehir olmak üzere Kırşehir, Niğde, Aksaray ve Kayseri illerine yayılmış olan Kapadokya bölgesi, 60 milyon yıl önce Erciyes, Hasandağ ve Güllüdağ'ın püskürttüğü lav ve küllerin oluşturduğu yumuşak tabakaların, milyonlarca yıl boyunca yağmur ve rüzgâr tarafından aşındırılmasıyla ortaya çıkmıştır.

Şekil 1: Kapadokya Haritası.

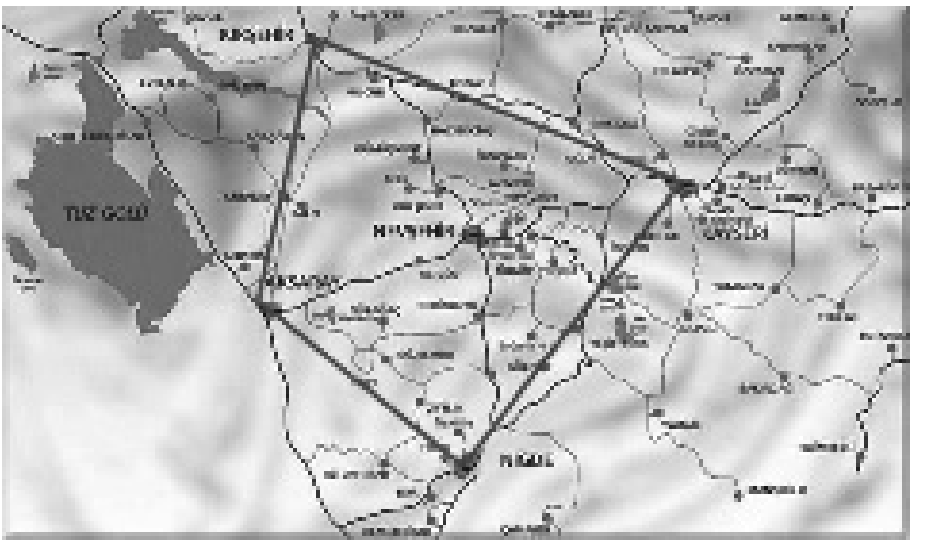

Kaynak: www.travelturkey.us

Nehir kenarlarına yakın vadiler, su yataklarının varlığı, jeolojik yapının barınma ve korunmaya elverişli olması Kapadokya'yı günümüzde olduğu

gibi, ilk çağlarda da çekici kılmıştır. Tarih öncesi dönem uygarlıkları için Kapadokya bölgesi, temel ihtiyaç maddesi olan su yataklarına sahip olmasının yanı sıra, herhangi bir alete ihtiyaç duymadan şekillendirilebilecek kayalıkları ile de bölgede yaşayan insanların barınma ve korunma ihtiyaçlarını karşılamıştır (www.cappadocia.gov.tr).

İnsan yerleşiminin Paleolitik döneme kadar uzandığı Kapadokya bölgesinde, Hititler'in yaşadığı topraklar daha sonraki dönemlerde Hrıstiyanlığın en önemli merkezlerinden biri olmuştur. Kayalara oyulan evler ve kiliseler, bölgeyi Roma İmparatorluğu'nun baskısından kaçan Hıristiyanlar için devasa bir sığınak haline getirmiştir (www.tr.wikipedia.org).

İnsanoğlu, oyulmaya çok elverişli olan kalın kaya kütlelerini oyarak günün şartlarına göre evler, manastırlar, kiliseler ve yer altı sığınakları yapmışlardır. Bölgeye yerleşen insanlar tarafından Hıristiyanlık dini benimsenmiş ve kayalar içinde mistik bir manastır hayatı başlamıştır. Birçok uygarlığın esareti altında yaşamış olan bölge halkı, Selçuklular Dönemi'nde ibadetlerini serbestçe yapmışlar hatta kiliseler inşa etmişlerdir. Ancak 1308 yılında Moğol kökenli İlhanlılar bölgeyi yakıp yıkmışlardır. Bu durum da uzun sürmemiş ve bölge Osmanlılar Dönemi'nde rahat ve huzura kavuşmuştur. Tarih boyunca ticaret kolonilerini barındıran ve ülkeler arasında ticari ve sosyal bir köprü kuran Kapadokya, İpek Yolu'nun da önemli kavşaklarından biridir.

Günümüzde ise Kapadokya, geçmişte sahip olduğu bu ticari, sosyal ve kültürel köprü olma görevini, farklı birçok tematik turizm rotalarının kesişme noktası olarak farklı kültürden coğrafyadan gelen insanları kendine has doğal ve kültürel peyzajı üzerinde buluşturarak, değişik bir boyutta sürdürmektedir (Ersun ve Arslan, 2009: 144).

Kapadokya dünyada benzersiz bir jeolojik formasyona sahip olmasının yanı sıra tarihi ve kültürel değerleriyle Türkiye'de ve dünyada önemli kültür ve inanç turizmi merkezlerinden biridir (İşçen, 2009: 16). Coğrafi olaylar neticesinde meydana gelen ve dünyanın birkaç bölgesinde de görülen Peribacaları, hiçbir yerde Kapadokya'da olduğu kadar yoğun bir şekilde bulunmamaktadır. Doğa, tarih ve kültürün bir bütün olduğu Kapadokya, dünyanın her köşesinden keşif tutkunu turistleri kendine çeken bir çekim merkezidir.

Kapadokya bölgesi, çok özel jeolojik yapısı ve Hıristiyanlığın yayılma noktası olması sebebiyle diğer turizm merkezlerimizden ayrılmakta ve dik-

katleri üzerine çekmektedir. İlk Hıristiyanların kaya içine oydukları yer altı şehirleri ve yüzlerce kaya kilisesi bugün binlerce yabancı turistin bölgeyi ziyaret etmesine sebep olmaktadır. Yabancı turistlerin yanı sıra bölgenin doğal yapısından kaynaklanan müthiş güzelliği, yerli turistler içinde bir çekim gücüdür. Ancak Kapadokya'yı bir destinasyon haline getiren asıl olgu, bu özel yapı temelinde yükselen geleneksel kültür değerlerinin özünü yitirmeksizin bugüne kadar taşınması ve günümüzün modern anlayışıyla harmanlanmış olmasıdır.

Son yıllarda dünya turizmi ile birlikte Türkiye turizminde de, kitlesel özellik gösteren deniz-güneş-kum üçgenindeki tatil turizmine karşı alternatif olarak sunulan kültür ve doğa turizmi açısından Kapadokya oldukça elverişli bir bölgedir. Nitekim bölgede mevcut turizm faaliyetleri de bu doğrultuda gerçekleşmektedir.

Kapadokya'ya turizm çeşitliliği açısından baktığımızda özellikle doğa, kültür ve inanç turizminin öne çıktığı görülmektedir. Ancak, Kapadokya gibi geniş bir görsel alana ve doğaya sahip olan bölgede çok çeşitli alternatif turizm olanakları geliştirmek mümkündür. Bunların başında kongre turizmi, golf turizmi, şarap turizmi ilk akla gelenler olmakla beraber bu çeşitliliği arttırmak mümkündür.

3.1. Kapadokya'daki Mevcut Turizm Çeşitleri

3.1.1. Kültür Turizmi

Kültür-Turizm ilişkisi incelenecek olursa; eski sanat eserlerinin, tarihi yapıların, müzelerin, eski uygarlıklara ait kalıntıların görülmesi amacıyla yapılan seyahatler, araştırma ve inceleme için yapılan geziler kişilerin ufuklarını açmakta ve kültür turizmini oluşturmaktadır (Hacıoğlu ve Avcıkurt, 2008: 190).

Kültür turizmi, bireylerin her zaman ikamet ettikleri yerlerden ayrılarak, kültürel ihtiyaçları tatmin etmek üzere bilgi edinmek amacıyla kültürel çekiciliklere seyahat etmesi şeklinde tanımlanır (Kozak ve Bahçe, 2009: 148).

Kültür yaratıldığı bölge veya topluma özgüdür ve eşsizdir. Başka bir yerde üretilemez ve yaşanamaz. Doğal ortamda görülmeli ve kültür turisti, o kültürün bulunduğu yere gitmelidir. Bu nedenle, kültür turizm talebi yaratır. Ayrıca, turistler gittikleri yerlere beraberlerinde kendi kültürlerini götürür (Kozak ve Bahçe, 2009: 145).

Dünya Turizm Örgütü (WTO), seyahat endüstrisinde yeni yüzyıl trendlerini açıklarken, kültür turizminin yükseliş göstereceğini ve dünya insanlarının birbirini anlama ve kültürlerini keşfetme, etnik tatları arama arayışının artarak devam edeceğini ve kültür turizmi merkezlerinin yüzyılın gözdeleri arasında yer alacağını ortaya koymaktadır (Hacıoğlu ve Avcıkurt, 2008: 190-191).

Türkiye, birçok uygarlığın gerek tarih gerekse kültürel mirasını geçmişten günümüze taşıyan son derece zengin değerlere sahip bir ülkedir. Kültür turizmi açısından büyük bir potansiyele sahip olan ülkemiz, alışılmışın dışında farklı ve özgün turizm destinasyonları arayan turistler için fazlasıyla tatminkârdır.

Kültür turizmi açısından Türkiye'nin en zengin ve çekici bölgelerinden birisi Kapadokya'dır. Kapadokya'ya bakıldığında, zengin bir kültürel mirasın hem yerli hem de yabancı turistleri çektiği görülmektedir. Prehistorik dönemlerden bu yana insan yerleşimine sahne olan Kapadokya'dan, Hititler, Frigler, Persler, Roma İmparatorluğu, Bizans Devleti, Selçuklular, Moğollar, Karamanoğulları ve Osmanlı İmparatorluğu başta olmak üzere birçok uygarlık geçmiştir. Bütün bu uygarlıkların izler bıraktığı Kapadokya, geçmişini arayan yerli ve yabancı birçok ziyaretçi için son derece önemli bir cazibe merkezidir.

Turizm açısından tabii ve kültürel zenginliği oldukça geç keşfedilen Kapadokya, 1923 yılında gerçekleşen Türk-Yunan mübadelesi sonucu bu bölgeden göç edenlerin bugün geçmişlerini ve köklerini aramak için gerçekleştirdikleri ziyaretlerle de önemli bir turizm merkezidir. Kurtuluş Savaşı sırasında ve sonrasında yaklaşık bir buçuk milyon Rum Yunanistan'a; en az 600 bin Müslüman ise Türkiye topraklarına göç etmiştir (www.aksiyon.com.tr). Mübadele ile Yunanistan'a göç edenlerin torunları her yıl, özellikle mübadele öncesi Rumların yaşadığı Ürgüp'e bağlı Mustafapaşa Kasabası'nı ziyaret etmektedirler.

"Deniz-kum-güneş" ana sloganı ve "herşey dahil" konseptinde üretilen paket turlarla kitle turizmine büyük ağırlık verilen ülkemizde, hem Kapadokya bölgesindeki hem de ülkemizin dört bir yanındaki tarihi ve kültürel kaynakların değerlendirilmesiyle birlikte kültür turizminin bugün olduğundan çok daha yüksek bir potansiyele sahip olması kaçınılmazdır.

3.1.2. İnanç Turizmi

İnsanların sürekli ikamet ettikleri ve her zamanki olağan ihtiyaçlarını karşıladıkları yerlerin dışında dini inançlarını gerçekleştirmek ve dinlerce kutsal sayılan merkezleri görmek amacıyla yaptıkları turistik seyahatlerin tümüne inanç ya da din turizmi denilmektedir (Şenol, 2008: 62). İnanç turizminde, diğer turizm çeşitlerinden farklı olarak insanlar inançlarının gerektirdiği dini vecibelerini yerine getirmek için dini açıdan önemli gördükleri yerleri ziyaret etmektedirler (Hacıoğlu ve Avcıkurt, 2008: 209).

Anadolu toprakları dünyanın en esrarengiz ve gizemli coğrafyalarından biridir. Ülkenin her bir kentinde dinsel bir motif ya da esere rastlamak mümkündür. Pek çok inancın hoşgörü içerisinde yüzyıllardır bir arada yaşadığını gösteren sayısız değerler ve kaynaklar vardır (Şenol, 2008: 62). Bütün bu değerlere sahip olan Türkiye'nin dünyanın sayılı inanç turizm merkezlerinden birisi olması kaçınılmazdır. Özellikle Hıristiyan dünyası için kutsal olarak kabul edilen sekiz dini merkezin altısı ülkemiz topraklarındadır. Bunlar; Selçuk, Demre, Tarsus, İskenderun, İznik ve Kapadokya'dır.

Üç semavi din (Müslümanlık, Hıristiyanlık, Musevilik) açısından kutsal sayılan mekanlara ev sahipliği yapan Kapadokya, özellikle Hıristiyanlar için oldukça kutsal bir bölgedir. Hıristiyanlığın yayılma noktası olarak kabul edilen Kapadokya, aynı zamanda Ortodoks mezhebinin de doğuş noktasıdır. Hıristiyan dininin öncü azizleri ve liderleri, siyasi baskılardan kaçarak, yüzyıllar boyunca bölgede bulunan yeraltı sığınaklarında ve kayalardan oyarak oluşturdukları barınaklarda yaşamışlardır.

Bölgede, kayalara oyularak oluşturulmuş 600'den fazla kilise bulunmaktadır. Zaman içerisinde bu kiliselerin büyük çoğunluğu tahribata uğramış olsa da, günümüze kadar gelmeyi başarmış olanları, her yıl dini inançlarını yerine getirmek ve atalarının miras bıraktığı dini merkezleri görmek amacıyla gelen binlerce Hıristiyan kökenli yabancı turisti ve din adamını ağırlamaktadır.

3.1.3. Doğa Turizmi

Doğa, turizmin ve destinasyonların en önemli çekicilik unsurlarından biri olmasının yanında, insanları seyahat etmeye yönelten güdülerden biri olarak da önemlidir. Doğaya dayalı turizm, genel olarak doğal güzellik (man-

zara), topografya, habibat, su yolları, vahşi yaşam ve kültürel miras dahil nispeten bozulmamış doğal kaynakların kullanımına dayanan aktivitelerden oluşmaktadır (Kozak ve Bahçe, 2009:167-168).

Kapadokya taşıdığı kültürel mirasın yanı sıra, eşsiz doğal dokusuyla da doğa turizmine hizmet etmektedir. Birçok doğa sporunun yapılmasına imkân tanıyan bölgede, doğa aktivitelerinin bir kısmı başarılı bir şekilde yapılmakta ve turizmin bölgede gelişimine önemli katkılar sağlamaktadır.

Bölgede yapılan ve öne çıkan doğa aktiviteleri, Türkiye'de adı artık Kapadokya ile anılan balon turları, dağ bisikleti ve atlı safaridir. Kapadokya'da 1989 yılından bu yana hızla gelişen balon turları, 1997'de I.Dünya Hava Oyunları'nın Kapadokya'da organize edilmesinin ardından yeni bir ivme kazanmıştır (İşçen, 2009: 18). Kapadokya'nın simgelerinden biri olmaya başlayan balonlarla yapılan turlar, bölgenin eşsiz güzelliğini görmenin ve yürüyerek ulaşılamayan noktaları görmenin en etkili yoludur.

Doğanın tarihle buluştuğu Kapadokya'da, son yıllarda uluslararası düzeyde gerçekleştirilen dağ bisikleti yarışları da önemli bir doğa turizmi aktivitesidir. 12 yıldır gerçekleştirilen ve "Kapadokya Bisiklet Festivali" adıyla yapılan bu yarışlar, her yıl yüzlerce yerli ve yabancı katılımcıyı ve izleyiciyi bölgeye çekmektedir.

Kapadokya'yı at sırtında değerlendirmek ayrı bir eğlence ve hoş bir deneyimdir. Yörede yeni başlayanlar için binicilik dersleri verilmekte, at sırtında geziler düzenlenmektedir. Geziler sırasında doğallığını koruyan vadiler ve kültürlerini muhafaza etmiş köyler ziyaret edilmektedir. Kelime anlamı "Güzel Atlar Diyarı" olan Kapadokya'yı atlarla gezip görmek gerçekten sıra dışı bir turizm faaliyeti olmaktadır (www.nevsehirkulturturizm.gov.tr).

3.2. Kapadokya'da Yapılabilecek Alternatif Turizm Çeşitleri

3.2.1. Kongre Turizmi

Kongre turizmi, bilimsel araştırmacıların, akademisyenlerin, uzmanların ve belirli meslek kollarında çalışanların, önceden belirlenmiş konu ve konularda bilgi alışverişinde bulunmak üzere davetli veya gönüllü, konuşmacı veya dinleyici olarak sürekli konakladıkları ya da çalıştıkları yerler dışında bir araya gelmelerinden ortaya çıkan seyahat, konaklama ve boş zaman değerlendirme etkinliklerinden doğan ilişkilerin toplamıdır (Kozak ve Bahçe, 2009:212).

Kongre turizmi, yılın on iki ayına yayılma imkânının olmasından dolayı oldukça önemli bir turizm çeşididir. Turizm işletmecilerinin bölgesel durumlarına göre ölü sezon olarak değerlendirdikleri zaman dilimlerinde kongre turizminden yararlanmaları, hem işletme açısından hem de turizm gelirleri açısından son derece önemlidir. Kongre turizmi, dünyada kişi başına ülkeye bırakılan para açısından en önemli turizm türlerinden biri olmakla birlikte, ülkelerin turizm gelirlerindeki artışa büyük katkı yapan ve ülke tanıtımının yapılması ve ülke imajının üst seviyelere taşınması için de büyük fırsatlar sunan önemli bir turizm çeşididir (Hacıoğlu ve Avcıkurt, 2008: 242).

Misafirlerinin büyük bir çoğunluğunu ilkbahar ve sonbahar aylarında ağırlayan Kapadokya bölgesi için de kongre turizmi büyük önem taşımaktadır. Kapadokya'da özellikle kış aylarında yaşanan ölü sezonunun canlandırılmasına kongre turizmi büyük katkı sağlayacaktır. Bölgede kongre turizminin öneminin fark edilmeye başlanması ile birlikte, coğrafi yapıyı yansıtan mimariye sahip, modern ve yenilikçi anlayışla inşa edilen kongre otellerinin sayısı giderek artmaktadır. Ancak, kongre turizmi bir ülkede kendiliğinden ortaya çıkıp gelişme şansına sahip olan bir turizm türü değildir. Diğer turizm türlerindeki gibi doğal veya tarihi miras gibi hazır bir altyapıya sahip olmadığı için, önemli maliyet gerektiren fiziki altyapı oluşturmak gerekmektedir (Ersun ve Arslan, 2009: 146).

Kapadokya bölgesinde ise konaklama, yeme-içme, eğlence, ulaşım, seyahat acentesi, alt yapı olanakları ve yöre halkının tutumu gibi kongre turizmi açısından önemli olan kriterler mevcut olanaklarla karşılanamamaktadır.

3.2.2. Golf Turizmi

Golf; tüm dünyada her geçen gün daha fazla sayıda sporcunun ve izleyicinin ilgisini çeken bir spor dalıdır. Aynı zamanda yorumlardan, beklenti ve eleştirilerden uzak bir spordur. Çünkü golf, bireysel başarılarla ülkelere ve takımlara gurur kaynağı olsa da, sadece beceri açısından değil, sportmenlik, centilmenlik ve kültür açısından da "gelişmiş" toplumların sporudur (Hacıoğlu ve Avcıkurt, 2008: 413).

Sportif bir faaliyet olan golf, turizm sektöründeki farklı destinasyon arayışları kapsamında giderek popülerlik kazanmıştır. Golf sporunun toplumun hem ekonomik hem de kültür açısından zengin kesimine hitap etmesi,

golf turizminin önemini daha da artırmaktadır. Diğer turizm çeşitlerine göre elde edilen gelirin oldukça yüksek olması golf turizminin tüm dünyada hızla yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Türkiye'de son yıllardaki genel eğilime uyarak golf turizmine yönelmiş ve bu alanda ciddi yatırımlar yapmıştır. Ancak, yapılan yatırımların büyük çoğunluğu zaten turizm olayının yoğun olarak yaşandığı kıyı kesimlerinde gerçekleştirilmiştir. Ülkemizde turizmin yılın on iki ayına yayılması ve bölgesel yığılmaların önlenmesi için golf turizmi gibi alternatif turizm türlerinin ülkenin iç bölgelerine kaydırılması gerekmektedir.

Kapadokya golf turizmi açısından zengin arazi yapısına ve eşsiz manzaraya sahip bir bölgedir. Turizm yatırımcılarının bunları dikkate alarak golf turizmi yatırımlarını kıyı kesimlerden bu bölgeye kaydırmaları doğru bir tercih olacaktır. Nitekim Türkiye Turizm Stratejisi 2023 çalışmasında da bu konuya değinilmiş; kültür turizmi ile ön plana çıkan Kapadokya Bölgesinde turizm potansiyelinin yeterince değerlendirilebilmesi ve turizmin çeşitlendirilmesi için bölgenin golf alanları ile cazibesinin artırılması planlanarak, Kapadokya Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesi içerisinde yapılacak projelerle, bölgede 18 delikli 5 golf turizmi tesisi yapımı öngörülmüştür (Türkiye Turizm Stratejisi 2023, 2007: 29)

3.2.3 Şarap Turizmi

İki ayrı endüstri, şarap ve turizm birleştirildiğinde ortaya çıkan şarap turizminin üç temel bileşeni olmalıdır. Bunlar; üzüm bağları, şarap üretim faaliyeti ve şarapların üretildiği ve saklandığı imalathanelerdir. Şarap turizmi, üzüm bağlarının bulunduğu alanların, şarap imalathanelerinin, şarap festivallerinin ve şarap şovlarının ziyaret edilmesidir ve şarapların tadılması veya denenmesi, ziyaretçi motivasyonunda temel faktörlerdir (Kozak ve Bahçe, 2009: 239).

Şarap turizmi, yerel ürünlerin satışı ve yarattığı istihdam ile sürdürülebilir kırsal gelişmede önemli bir faktördür. Şarap turizmi mevcut bağcılık gelirlerinin artırılmasını sağladığı gibi bağcılık da sürdürülebilir arazi kullanımı sağlama kapasitesine sahiptir (İlhan, 2007: 57).

Avrupa ülkelerinde, özellikle bölgesel ve kırsal turizm ürünlerinin bir parçası ve bir özel ilgi turizm biçimi olarak şarap turizmi güçlü ve hızlı bir şekilde büyümektedir. İtalya'da 1996 yılında 2,5 milyon turist şaraphaneleri ziyaret etmiş (3000 milyar İtalyan lireti gelir), aynı yıl Mayıs ayında bir

hafta sonu Cantina Aparte (Açık Mahzen) festivalinde 500.000 turist 700 şaraphaneyi ziyaret etmiştir (İlhan, 2007: 57).

Dünya ülkelerinde ve özellikle de Avrupa'da hızla gelişen şarap turizmi açısından ülkemizde son derece elverişli durumdadır. Günümüzden yaklaşık 4000 yıl önce Anadolu'da yaygın bir içki olarak karşımıza çıkan şarap, Hititlerde krallara sunulan bir tören içkisidir ve bu konumu gereği kutsal kabul edilir (İşçen, 2009: 18). Türkiye'nin en eski şarap üretim bölgelerinden biri olan Kapadokya'da, uzun yıllar hüküm sürmüş Hititlerin üzüm bağları ve şarap geleneği günümüze kadar uzanmıştır. Bölgenin bu potansiyeli iyi değerlendirip, halen Hıristiyanlar için kutsal kabul edilen şarap kültürüne yönelik turizm faaliyetlerini geliştirmesi gerekmektedir.

4. Kapadokya Turizminin Ekonomik Boyutu

Asya ile Avrupa arasında geçiş noktası olan ve her karış toprağı tarih kokan Türkiye, birçok tarihi ve kültürel mirasa sahip bölgeye sahiptir. Ancak, hem doğal oluşum coğrafi özelliği hem de birbirinden farklı birçok turizm çeşidini bünyesinde bulunduran Kapadokya, Türkiye'nin tartışmasız önemli bir turizm değeridir.

Turizmde görsel kaynak olarak kullanılan ve "doğa anıtları" olarak kabul edilen yer şekillerinin başlıca çekim gücü oluşturduğu Kapadokya bölgesi, özellikle patates ve üzüm yetiştiriciliği ile önemli bir tarım ekonomisinin yanı sıra turizm gelirleriyle de güçlü bir ekonomidir. Tarımın bölge ekonomisine halen büyük katkı sağladığı düşünülmekle birlikte, son yıllarda popülerliği artan turizm sektörü, geleneksel ekonomik sektörler olan halı dokuma, üzüm ve patates yetiştiriciliği, şarap üreticiliği sektörlerini geçmiştir ve eşsiz coğrafi özellikleri, tarihi, turistik bölgeleri ve faaliyetleri sayesinde, bölge gelecekte de bütün dünyadan ziyaretçileri kendine çekmeyi başarması muhtemel bir bölgedir.

Her yıl binlerce yerli ve yabancı turistin ziyaret ettiği ve konakladığı Kapadokya bölgesinde, Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nden alınan bilgilere göre; belediye belgeli tesis sayısı 215, yatak sayısı 11.994; turizm işletme belgeli tesis sayısı 48, yatak sayısı 8.925 ve turizm yatırım belgeli tesis sayısı 20, yatak sayısı ise 2.956'dır. Bu tesislerin toplam yatak kapasiteleri ise 23 875'dir. Ayrıca bölge de 86 adet turizm seyahat acentesi de hizmet vermektedir.

Son yıllarda bölgeye yapılan ve yapılmakta olan yatırımlar, bölgenin tanıtımına ve reklamına verilen önem, dünyada hızla değişen turist profiline göre turistlerin farklı destinasyon arayışları gibi etkenler Kapadokya'da turizmin hızla gelişmesine katkı sağlamıştır. Buna bağlı olarak; Tablo 3'de de görüldüğü gibi bölgeye yapılan ziyaretler her geçen yıl artış eğilimi göstermiştir. 1990 yılında 1.257.083 olan ziyaretçi sayısı yaklaşık %75'lik bir artışla 2008 yılında 2.139.427 kişiye ulaşmıştır.

Tablo 3: Yıllara Göre Kapadokya'ya Gelen Yerli ve Yabancı Ziyaretçi Sayıları.

YIL	YERLİ TURİST SAYISI	YABANCI TURİST SAYISI	TOPLAM TURİST SAYISI
1990	315.024	942.059	1.257.083
1995	330.561	581.356	911.917
2000	1.109.624	641.174	1.750.798
2001	776.122	838.534	1.614.656
2002	1.024.439	708.397	1.732.836
2003	1.260.393	468.113	1.728.506
2004	819.783	571.846	1.391.629
2005	954.042	860.239	1.814.281
2006	1.053.481	765.740	1.819.221
2007	890.899	984.781	1.875.680
2008	989.681	1.149.746	2.139.427

Kaynak: www.nevsehir.gov.tr

Bölge özellikle 2000'li yıllarla birlikte hem yerli hem de yabancı turistler tarafından daha fazla fark edilmeye başlanmıştır. Tablo 3'deki verilere bakıldığında yabancı turistlerin Kapadokya'ya ilgilerinin yerli turistlerden daha yoğun olduğunu görmek mümkündür. Yerli turistler için ise, 2000 yılından itibaren çekilen dizi ve filmler bölgenin çekiciliğini ve cazibesini arttırmıştır. Ancak, yabancı turistler, yerli turistlerin harcadığı miktarın iki buçuk katından daha fazla harcama yaptıkları için, yabancı turist sayısındaki artış bölge için oldukça yararlı olmuştur (Williams, Öz ve Gülensoy, 2009: 46).

Kayseri ABİGEM (Avrupa Birliği Türkiye İş Geliştirme Merkezleri Ağı) tarafından hazırlanan "Kayseri – Kapadokya Turizm Kümelenmesi Nihai Raporu'na" göre 2007 yılında Kapadokya'daki turizm geliri 612.117.577 $ olmuştur. Bunun 463.218.743 $'ı (toplam turizm gelirinin %75,7'si) yabancı turistler tarafından; 148.898.834 $'ı ise (toplam turizm gelirinin %24,3'ü) yerli turistler tarafından gerçekleştirilmiştir. Yine aynı rapora göre; 2007 yılında yabancı turistlerin bölgede ortalama kalış süreleri 1,9; yerli turistlerin ise 0,8 olarak gerçekleşmiştir (Williams, Öz ve Gülensoy, 2009: 55-56).

Son yıllarda gerek ülkemizin genelinde gerekse Kapadokya bölgesinde hızlı bir gelişme kaydeden turizm sektörü, ekonomik büyümenin en önemli dinamiklerindendir. Kapadokya'da özellikle istihdam konusunda turizmin önemli bir yer tuttuğu, her ne kadar bölgenin tek geçim kaynağı turizm olmasa da, turizmin bölge kalkınmasında ve işsizlik sorununun çözümünde önemli bir paya sahip olduğu da bir gerçektir.

5. Sonuç

Türkiye gibi üç tarafı denizlerle çevrili, dört mevsimin bir arada yaşanabildiği, zengin bir tarihi ve kültürel mirasa sahip bir ülkenin dünyadaki turizm pastasından hak ettiği payı alması kaçınılmazdır. Ancak, Türkiye'nin diğer Akdeniz ülkelerine bakıldığında, özellikle son 20 yılda turizm sektöründe gerçekleştirdiği hızlı atılıma rağmen pazar payının küçük olduğu görülmektedir. Dünya turizminin odak noktalarından biri olabilecek potansiyele sahip olan Türkiye için, pazar payını üst seviyelere çıkarmak bir zorunluluktur.

Türkiye'nin dünya turizm pazarındaki payının artması doğal olarak Kapadokya bölgesindeki turizm hareketlerinde de kendisini gösterecektir. Kapadokya, dünyada eşine az rastlanır doğal ve kültürel zenginliklerin bulunduğu bir bölgedir. Ancak bütün bu zenginlikleri bünyesinde bulunduran ve birçok turizm çeşidinin bir arada yapılabileceği bir bölgenin, Türkiye'nin turizm gelirleri içinde küçük bir paya sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Tablo 1 ve Tablo 3'deki 2008 yılı verilerine bakıldığında; ülkemizi ziyaret eden yaklaşık 31 milyon ziyaretçinin sadece 2 milyon kadarı Kapadokya bölgesini ziyaret etmiştir. Bu durum bölgenin barındırdığı büyük turizm potansiyeline rağmen, istenen seviyenin oldukça altında bir turizm gelirine sahip olduğunu göstermektedir.

Bölgenin sahip olduğu doğal çekicilikler, tarihi ve kültürel zenginlikler dikkate alındığında bugünkünden çok daha fazla ziyaretçiyi misafir etmesi kaçınılmazdır. Ancak, bölgeyi ziyaret eden yerli ve yabancı turistlerin geliş nedenleri incelendiğinde; bölgenin coğrafi yapısının ve kültürel mirasının ilk sırayı aldığı, konaklama, yeme-içme, ulaşım, farklı turistik aktiviteler gibi kriterleri ise yetersiz buldukları görülmektedir. Bu nedenle de bölgede kalış süreleri çok kısadır. Mevcut durumda turistlerin doğal ve kültürel gezilerini tamamladıktan sonra yapabilecekleri aktiviteler balon gezisi ve akşamları yapılan Türk gecesiyle sınırlıdır. Oysa ki; atlı doğa yürüyüşü, trekking, bisiklet turları, safari, yamaç paraşütü, üzüm bağı gezisi gibi alternatif olanaklar sunulduğunda bölge turistler açısından daha cazip ve çekici hale gelecek ve kalış süreleri de uzayacaktır.

Aynı zamanda, özellikle kongre ve golf turizmi gibi elde edilen gelirin kitle turizmine göre çok daha yüksek olduğu ve turizm hareketinin yılın on iki ayına yayılabileceği alternatif turizm çeşitleri bölgeye kazandırılmalıdır. Böylece bölge hem ekonomik açıdan hızlı bir büyüme yakalayacak, hem de bölge nüfusunun büyük bir kısmının turizmde çalıştığı düşünüldüğünde istihdam olanakları artacaktır.

Kapadokya bölgesinde, turizm sektörünün büyüme sürecini hızlandırıcı rolünün artırılmasında hem yerel yönetimlere hem de özel sektöre önemli görevler düşmektedir.

Ulaşım olanaklarının iyileştirilmesi, alt ve üst yapı sorunlarının giderilmesi, yatırımcılara kolaylıkların sağlanması, bölge tanıtımının daha etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi gibi çalışmalar yerel yönetimler tarafından yapılmalı; özel sektör ise, özellikle son dönemlerdeki "her şey dahil" konseptiyle düşen hizmet kalitesini yükseltmeli, sektörün ihtiyacına karşılık veren nitelikli ve eğitimli işgücü istihdamını artırmalıdır.

Zengin kültürel mirası, tarih boyunca çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapması, coğrafyası ve çoğu henüz keşfedilmemiş zenginlikleriyle gerek ülkemizin gerekse dünya turizminin önemli destinasyonlarından birisi olan Kapadokya'nın turizm potansiyelinin artması ülkemizin ve bölgenin ekonomik büyümesini hızlandırıcı rol oynayacaktır.

Kaynaklar

Bahar, O. ve Bozkurt, K., 2010. "Gelişmekte Olan Ülkelerde Turizm-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Dinamik Panel Veri Analizi", *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt 21, Sayı 2, 255-265 s.

Çetintaş, H. ve Bektaş, Ç., 2008. "Türkiye'de Turizm ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Kısa ve Uzun Dönemli İlişkiler", *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt 19, Sayı 1, 37-44 s.

Çımat, A. ve Bahar, O., 2003. "Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme", *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, Antalya.

Ersun, N. Ve Arslan, K., 2009. "Alternatif Turizm Çeşidi Olarak Kapadokya Bölgesi'nde Kongre Turizmini Geliştirme Olanakları", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 34, Temmuz-Aralık 2009, 139-164 s.

Hacıoğlu, N. ve Avcıkurt, C., 2008. "Turistik Ürün Çeşitlendirmesi", *Nobel Yayın Dağıtım*, Ankara.

İlhan, İ., "Şarap Turizmi", *I.Ulusal Gastronomi Sempozyumu ve Sanatsal Etkinlikler Bildirileri*, Mayıs 2007, Bildiriler Kitabı, 54-61 s.

İşçen, A.O. ve İşçen, Y., 2009. "Kapadokya Yaşam ve Gezi Rehberi", *Peribacası Kapadokya Kültür ve Tanıtım Dergisi*, Ankara.

Kozak, M.A. ve Bahçe, A.S., 2009. "Özel İlgi Turizmi", *Detay Yayıncılık*, Ankara.

Kozak, N., Kozak, M.A. ve Kozak, M., 2000. "Genel Turizm", *Turhan Kitabevi*, Ankara.

Kozak, N., Kozak, M.A. ve Kozak, M., 2001. "Genel Turizm", *Detay Yayıncılık*, Ankara.

Özdemir, A.R. ve Öksüzler, O., 2006. "Türkiye'de Turizm Bir Ekonomik Büyüme Politikası Aracı Olabilir mi? Bir Granger Nedensellik Analizi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Balıkesir.

Şenol, F., 2008. "Turizm Coğrafyası Yöresel Turizm Kaynaklarımız ve Dünya Harikaları", *Detay Yayıncılık*, Ankara.

Williams, A.E., Öz, Ö. ve Gülensoy, A., "Kayseri – Kapadokya Turizm Kümelenmesi Nihai Rapor", Kasım 2009, Kayseri ABiGEM.

Yıldırım, C., *"Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisindeki Yeri"*, Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, SOSYAL BİLİMLER Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Bolu, 2005.

İnternet Kaynakları

http://tr.wikipedia.org/wiki/Kapadokya, (E.T 09.09.2011).

http://www.cappadocia.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=168&Itemid=100, (E.T 09.09.2011).

http://www.kultur.gov.tr/TR/belge/1-74210/eski2yeni.html, (E.T 12.09.2011).

http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-15101-34-kapadokya-aci-bacalari.html, (E.T 16.09.2011).

http://www.dijimecmua.com/index.php?c=sw&v=238&s=1545&p=33, (E.T 16.09.2011).

http://www.nevsehirkulturturizm.gov.tr/belge/1-41460/atli-doga-yuruyusu.html, (E.T 20.09.2011).

http://www.google.com.tr/imgres?q=kapadokya+haritas%C4%B1&um=1&hl=tr&sa=N&rlz=1W1ADRA_trTR439&tbm=isch&tbnid=vftqPuP7f4lKtM:&imgrefurl=http://www.travelturkey.us/Tours/cappa/locationtr.html&docid=n2d9EXRi3GNLdM&w=706&h=416&ei=4Vx8TpDqEoG30QXPj4TlDw&zoom=1&biw=1360&bih=540&iact=rc&dur=437&page=1&tbnh=110&tbnw=187&start=0&ndsp=13&ved=1t:429,r:7,s:0&tx=136&ty=56, (E.T 16.09.2011).

AÇIKSARAY: MİMARİ BİR OKUMA
MANASTIR YAŞAMI VE SEKÜLER YERLEŞİMİN SORGULANMASI

AÇIKSARAY: AN ARCHITECTURAL READING
QUESTIONS OF MONASTIC AND SECULAR SETTLEMENT

Fatma Gül ÖZTÜRK*

ÖZET

Günümüzde doğal ve arkeolojik sit alanı olan Açıksaray Nevşehir-Gülşehir yolu üzerinde Gülşehir merkezine 4 km mesafede bulunmaktadır. Burası zamanında canlı bir Orta Bizans yerleşimine ev sahipliği yapmıştır. Heybetli cepheleri, bir avlu oluşturacak biçimde volkanik kayaya oyulmuş salonları ve servis alanlarıyla birbirine yakın sekiz kompleks tespit edilebilmektedir. İlk olarak araştırmacılar Kapadokya'nın fazlaca genelleştirilmiş monastik kimliğine dayanaraktan Açıksaray'daki bu kayaya oyma mekânları da manastır olarak tanımlamışlardır. Ancak, son yıllardaki bölge üzerine yapılan çalışmalardaki farklılaşmaya paralel olarak Açıksaray'ın işlevi de yeniden gözden geçirilmiştir; bazı araştırmacılar tarafından Açıksaray artık seküler bir yerleşim olarak önerilmektedir. Gerçekten de, bir yandan buradaki komplekslerde kiliselere nadiren rastlanması, diğer yandan askeri yollara yakınlığı Açıksaray'ı monastik ve seküler sorgulamalar için özellikle cazip hale getirmektedir.

Yakından incelemeler işçilik ve mimari düzen açısından kompleksler arası bir takım farklılıklar olduğunu göstermektedir. Gerçekten de, en azından üç ayrı atölyenin varlığından bahsedilebilir. Bu bağlamda, Açıksaray kompleksleri tasarım kaliteleri ve arazideki konumlarına dayanaraktan üç gruba ayrılabilirler. Ana yerleşimi oluşturan Grup II beş kompleksten oluşmaktadır. Burada, 1'den 5'e kadar numaralanan kompleksler hem Açıksaray'daki en ince işçiliğe ve düzene sahiptirler hem de arazideki en uygun yerlere konumlanmışladır.

* Öğr. Gör. Dr., Çankaya Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, e-posta: gulozturk@cankaya.edu.tr - fgulozturk@gmail.com

Bütün bunlara dayanaraktan, bildiride ana kurgu topografya analizi, komplekslerin yerleşke üzerindeki ve birbirlerine göre konumları üzerinedir. İnsan eliyle şekillendirilmiş topografya, komplekslerin kazılma sıraları ve topluluğun sınırları açısından değerlendirilmektedir. Bu bildiri aynı zamanda Açıksaray'ın ilk sakinlerinin kimliğini fiziksel bulgular ve tarihi çerçeve üzerinden yeniden sorgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Açıksaray, Bizans-Kapadokya, Avlulu Kompleksler.

ABSTRACT

Açıksaray which is a protected natural and archaeological heritage site today is located west of the present Nevşehir- Gülşehir road, 4 km south of Gülşehir. The site once housed a lively middle Byzantine settlement. Eight complexes are identified in proximity, each with monumental façade as well as receptional and utilitarian areas around a courtyard carved in the volcanic tuff. Stuck to the inordinately generalized monastic identity of Cappadocia, scholars had initially categorized these carved complexes in Açıksaray also as monasteries. However, parallel to the recent shift in the scholarship of the region, the function of Açıksaray has been reconsidered; it is now regarded as a secular settlement by several scholars. Indeed, the scarcity of attached churches on the one hand and proximity to military roads on the other, make Açıksaray a particularly promising case for questions on monastic and secular settlement.

Closer scrutiny reveals differentiation in the degree of elaboration and architectural organization within the different areas. Indeed, there appear to have been at least three separate workshops. In this respect, complexes in Açıksaray can be divided into three groups according to design quality and location. Group II forming the main settlement contains five of the Courtyard Complexes. Here, complexes numbered from Area 1 to 5, with the most elaborate design and organization occupied the most convenient topographical settings.

Correspondingly, the main discussion in the paper centers on the topographical analysis of the site, the orientation of each complex and its position in relation to others and to the landscape. Man-shaped topography is examined concerning carving sequences of complexes and determination of the community's boundaries. The paper also reconsiders the identity of the initial inhabitants of Açıksaray with respect to the physical evidence and historical background.

Key Words: Açıksaray, Byzantine Cappadocia, Courtyard Complexes.

1. Giriş

Günümüzde 1. dereceden doğal ve arkeolojik sit alanı olan Açıksaray,[1] Nevşehir-Gülşehir yolu üzerinde Gülşehir merkezine 4 km mesafede, yolun güneybatı tarafında bulunmaktadır (resim 1). Daha çok erozyon sonucu aldığı özel şeklinden dolayı Mantar Kaya olarak adlandırılan ve Gülşehir'in simgesi haline gelen oluşumla –ki bu da tescillidir- tanınmasına rağmen (resim 2), aslında Açıksaray'da kayaya oyma dikkat çekici cephelerden ve bunların ardında bulunan büyük salonlar ve diğer mekânlardan oluşan yan yana açılmış sekiz kompleks yer almaktadır (resim 3). Üstelik bunlar Kapadokya genelinde "Avlulu Kompleksler"[2] olarak adlandırılan plan tipolojisinin iyi korunmuş örnekleri arasında başta gelmektedir.

Açıksaray'ın uzaktan fark edilen gösterişli cephelerine ve daha iyi tanınan Saint Jean Kilisesi'ne (Karşı Kilise) olan yakınlığına rağmen uzun süre bilim insanları tarafından da hak ettiği ilgiyi görememiş olması da ilginçtir. Gerçekten de, Roman Oberhummer ve Heinrich Zimmerer 1896'da gerçekleştirdikleri ziyaretlerinde herhangi bir resme ve yazıta rastlayamadıkları Açıksaray üzerine duydukları hayal kırıklığını abartılı bir şekilde "trostlosen leere"[3] yani tesellisi olmayan boşluk/ hiçlik olarak ifade etmişlerdir. 1908'de Hans Rott (1908, 242-5) buradaki avlulu komplekslerden, kiliselerden ve cephelerden bahsederken Kapadokya'nın o dönemdeki ve yakın bir tarihe kadar süregelmiş olan genel algısını destekleyecek şekilde manastır yakıştırmasında bulunmuştur.[4] Kapadokya'daki birçok kilisenin ilk defa envanterini çıkararak Kapadokya çalışmalarına öncülük etmiş Guillaume de Jerphanion ise 1912'de halen kullanımda olan Saint Jean Kilise'ni ziyaret etmiş ancak 1 km mesafede olmasına rağmen sadece bir kaç resim kalıntısı ("quelques fragments de peintures") olduğunu duy-

1 Açıksaray ören yeri Nevşehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 12.11.1999 gün ve 1123 sayılı kararı ile 1. derece doğal + 1. derece arkeolojik sit alanı olarak belirlenmiştir. Burada bulunan kaya oyma mekânlardan birçoğu 1997 tarihinde tescillenmiştir.

2 Rott (1908, 242-5) manastır yerleşimi olduğunu düşündüğü Açıksaray'dan bahsederken Almancada "kayadan avlulu yerleşme" anlamına gelen *Felsenhöfe Anlagen* ibaresini kullanmıştır. Rodley (1985) Açıksaray dışında kalan örnekleri manastır olarak tanıdığından bu tipolojiyi İngilizcede "avlulu manastırlar" anlamına gelen *Courtyard Monasteries* kategorisi altında tanımlamıştır. Daha sonra avlulu komplekslerin manastır değil de konut olduğunu savunan Mathews and Daskalakis-Mathews (1997); Ousterhout (1997a); Kalas (2000); Tütüncü (2008); ve Öztürk (2010) bu tipolojideki örnekleri avlulu komplekler veya avlulu evler olarak adlandırmışlardır; Ousterhout ve Kalas'ın bu konudaki diğer çalışmaları için bkz. Kaynakça.

3 Oberhummer ve Zimmerer'den (1899, 144-5) bu alıntı Schiemenz'den (1973-4, 233) alınmıştır.

4 Kapadokya'nın manastırlar merkezi olduğuna dair genel yaklaşım üzerine kritik bir değerlendirme için bkz. Ousterhout (1996a; 1997a; 2005a, 176-181; 2005b; 2010) ve Kalas (2004; 2009a).

duğu Açıksaray'a uğramamıştır.[5] Açıksaray'ın yeniden bilim insanlarının dikkatini çekebilmesi için aradan yaklaşık bir yarım yüzyıl daha geçmesi gerekmiştir. Paulo Verzone 1962'de ilk olarak tamamıyla Açıksaray'a atfedilmiş bir makale kaleme almıştır. Ne var ki, burada ve 1985'de Lyn Rodley'nin (1985, 121-150) kapsamlı çalışmasına kadar olan bundan sonraki çalışmalarda da Açıksaray'dan genelde manastır yerleşimi olarak bahsedilmiştir.[6]

Rodley (1985) *Cave Monasteries of Byzantine Cappadocia*, "Bizans Kapadokyasının Mağara Manastırları" başlıklı kitabında belli bir plan çerçevesinde bir avlu oluşturacak şekilde düzenlenmiş yerleşimleri *Courtyard Monasteries* yani "Avlulu Manastırlar" olarak tanımlamıştır (resim 4). Ne var ki, Rodley bu tipolojinin en iyi örneklerini barındırmasına rağmen özellikle çok az sayıda kiliseye sahip olması nedeniyle Açıksaray'ı bu manastır kategorisine sokamamış ve buradaki kompleksleri ayrı bir grup olarak ele almıştır (Rodley, 1985, 9, 121-150, özellikle 148). Seküler olduğunu düşündüğü yerleşim için kesin bir sonuca varamamakla birlikte kervansaray, yazlık saray ve garnizon olasılıkları üzerinde durmuştur (Rodley, 1985, 148-150). Rodley'nin kitabı hem Açıksaray özelindeki hem de avlulu plan tipolojisi genelindeki çalışmalar için bir dönüm noktası oluşturmuştur. Yüzyıl sonuna doğru Çanlı Kilise ve Selime-Yaprakhisar gibi yoğunluklu olarak avlulu kompleksler barındıran benzer yerleşimlerde yapılan araştırmalar doğrultusunda bilim insanları avlulu tipolojinin Rodley'nin zamanında işaret ettiği gibi sadece Açıksaray'da değil genelde seküler karakterini öne çıkarmışlar ve manastır kimliğini reddetmişlerdir.[7] Avlulu tipolojinin işlevi konusunda anlaşmazlıklar süregelse de çoğunluk bunların Orta Bizans döneminde 10.-11.yy.'da kısa süreli kullanımında hem fikirdir.[8]

5 Jerphanion'dan (1925/ 1942, vol. I, 27) bu alıntı Açıksaray'a karşı süregelen ilgisizliğe işaret etmek için daha önce Schiemenz (1973-4, 234) tarafından vurgulanmıştır.

6 Kostof (1972, 58) Açıksaray'ı Ihlara, Soğanlı Dere ve Göreme ile birlikte Kapadokya'da başta gelen manastır merkezleri arasında tanımlamıştır; Schiemenz (1973-4) komplekslerle doğrudan ilişkisi olmayan ancak alandaki tek resimli kilise olma özelliği taşıyan kare içinde haç planlı kaya kilise üzerine yazdığı makalede yerleşimden bahsederken Almancada "mağara manastır kompleksi" anlamına gelen *Höhlenkloster-Komplex* ibaresini kullanmıştır; Hild ve Restle (1981, 135) Açıksaray'dan bahsederken işlev önermemişlerdir.

7 Çanlı Kilise için bkz. Ousterhout (1996b; 2005a); Selime-Yaprakhisar için bkz. Kalas (2000); Ousterhout ve Kalas'ın diğer ilgili yayınları için bkz. Kaynakça; Ayrıca bkz. Dipnot 2.

8 Rodley (1985, 223-4); Mathews and Daskalakis-Mathews (1997); Ousterhout (1997a); Kalas (2000); Tütüncü (2008); ve Öztürk (2010); Ousterhout ve Kalas'ın bu konudaki diğer çalışmaları için bkz. Kaynakça.

Alexander Grishin 2002 tarihli Açıksaray üzerine yayınlanan makalesinde Açıksaray'da askeri ve monastik olmak üzere birbirini takip eden iki farklı yerleşimin varlığına işaret etmektedir. Ne var ki, 2010 yılında tamamlamış olduğum "Açıksaray - Kapadokya'da Orta Bizans Dönemine Ait Açık Avlulu Kompleksler Üzerine Karşılaştırmalı Bir Mimari Araştırma: Manastır Yaşamı Ve Seküler Yerleşimlerin Sorgulanması" başlıklı tezimde ulaştığım sonuçlar Açıksaray'da en az üç farklı evreye ya da atölyeye işaret etmekle birlikte bunların hiçbirinde manastır niteliklerine rastlanmamıştır (Öztürk, 2010). Bu yazıda, topografya analizi ve tipolojik çalışmalar ışığında Açıksaray yerleşimi yakından tanıtılarak buradaki farklı gruplaşmalara işaret edilmesi ve bu mimari okumanın sonucunda Açıksaray'ın işlevinin yeniden sorgulanması amaçlanmıştır.

2. Genel Görünüm

Nevşehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu belgelerinde Açıksaray olarak geçen yerleşimin eski adı bilinmemektedir. Saray ibaresi Açıksaray'ın ilk işlevine işaret etmek zorunda değildir. Nitekim Anadolu'da pek çok yere saray isminin cömertçe verildiğini biliyoruz (Rodley, 1985, 149). Bu ismin zaman içerisinde yıkılan cephelerin arkasından boy gösteren büyük mekânlardan dolayı sonradan verilmiş olması olasıdır (Açıkgöz, 2007, 107, 129) (resim 5). Açıksaray'ın 4 km kuzeyinde yer alan Gülşehir ise antik dönemde Zoropassos olarak bilinen ve Bizans döneminde de varlığını sürdürdüğü düşünülen (Hild ve Restle, 1981, 308-9) ve zamanında önemli bir Bizans askeri yolu üzerinde yer almış eski bir yerleşimdir (Ramsay, 1890/ 2005, 220-1,269).

Gerek doğal nedenlerle geçirdiği tahribat gerekse yakın zamana kadar farklı amaçlar için dönüştürülerek kullanılmış oluşu Açıksaray'ın bir zamanlarki nüfusu hakkında bir yargıya varmamızı zorlaştırmaktadır.[9] Yine de burada ilk sakinlerinin kurduğu canlı bir Orta Bizans yerleşiminin varlığını hayal etmek zor değil.

Kızılırmak Nehri Açıksaray'ın sadece 1,5 km kuzeyinden geçmektedir. Söz konusu olan Açıksaray yerleşimi volkanik oluşumların sınırlandırdığı ve bugünkü Çat ilçesine kadar uzanan 7 km'lik vadinin kuzey girişindedir.

9 Gülşehir Eski Eserleri Koruma, Yaşatma ve Turizm Derneği'nin çalışmaları doğrultusunda 1961 yılında boşalttırılana kadar kimi mekânlar ahır ve güvercinlik olarak kullanılmaktaydı (Açıkgöz, 2007, 109).

Yazları tamamen kuruyan baharda ise taşan Açıksaray Çayı vadi tabanını yerleşim için elverişsiz kılarken, doğu ve batı yönünde yükselen kaya kütleleri oyularak yaşam alanları açılmıştır.

3. Mimari Bir Okuma

Açıksaray'da topografyanın bir arada yaşamaya uygunluğu, ana yollara ve su kaynaklarına yakınlık yerleşim alanı olarak seçiminde belirleyici olmuş görünüyor. Gerçekten de, batıdaki kaya kütlesi çizdiği yaylar ile avlulu komplekslerin birbirine yakın konumlandırılmasına olanak sağlamış. İçbükey hat boyunca doğal avlular biçimlenirken dışbükey kıvrımlar kompleksleri birbirinden ayırmış. Sonuç olarak, doğal yollarla ve insan eliyle geçirdiği değişikliklere ve arada kalan bazı düzensiz oyulmuş mekânlara rağmen bu bölgede sekiz kompleksi kesin olarak ayırt edebiliyoruz. Bunlardan biri hariç hepsi batı kütlesi boyunca açılmış. Tezimde (Öztürk, 2010) Rodley'nin (1985) anlaşılması zor sistemini bir kenara bırakarak yeni bir numaralandırma sistemi önerdim. Buna göre her bir komplekse en kuzeydekinden başlamak üzere (bu bugünkü ören yeri girişine en yakın olanıdır) ve doğu yakasına açılan tek kompleksle bitecek şekilde Alan 1'den Alan 8'e kadar numara verilmiştir (resim 3). Bu komplekslerin arasında kalan düzensiz oyuntulara kendilerine en yakın tanımlanabilir komplekse göre örneğin Alan 1a, 1b şeklinde numara verilmiştir.

Vadiyi sınırlayan kaya kütlelerinin yükseklikleri burada en fazla iki katlı mekânların açılmasına olanak tanımış görünüyor. Komplekslerden beşinin günümüze kısmen ulaşmış işlemeli ve büyük cepheleri varken bir diğeri de bir zamanlar benzeri bir cepheye sahip olduğuna işaret eden ipuçları vermektedir (resim 6). Komplekslerin yarısı bir tarafı açık avlular çevresine oyulmuş salon ve servis alanlarından oluşmaktadır (resim 3 ve 7). Komplekslerin yarısının büyük ve özenli oyulmuş ahıra (resim 8) sahip olmasına karşın komplekslerle doğrudan ilişkili kiliselere nadiren rastlanması Açıksaray'ı benzer yerleşimlerden ayırmakta ve bilim insanlarınca ilkin önerilen manastır kimliğini çürütmektedir (Rodley, 1985, 148; Kalas 2000, 65).

Açıksaray'da avluların hem kompleksin sınırlarını belirleyerek hem de içerisi ve dışarısı arasında geçiş bölgesi tanımlayarak tasarımı biçimlendiren başlıca unsurlar olduğu anlaşılıyor. Alan 6 ve 7'de olduğu gibi topografyanın doğal avlu oluşumlarına elvermediği yerlerde dahi kaya mimarları kompleksin önünde sınırlı da olsa bir dış mekân tanımlamaya çalışmışlar

(resim 3). Diğer taraftan Alan 3.2, 4 ve 5 büyük doğal bir avlu çevresinde konumlanmış (resim 3). Açıksaray'da komplekslerle bağlantılı iki kilise ile büyük salonların bu ortak avluya açıldığı ve yerleşimin mezarlığının da yine buraya yukarıdan bakan platoya oyulmuş olduğu düşünülünce burası yerleşimin merkezi durumundadır. Çevreye hâkim konumlarıyla bu geniş meydana açılan Alan 4 ve 5 bütün yerleşimdeki en düzenli plana ve en büyük salonlara sahip komplekslerdir.

Açıksaray'da komplekslerin yarısının salonlarının önüne eklenmiş vestibüller olduğunu görüyoruz (resim 9). Alan 8'de ise alışılmışın dışında vestibül zemin kat yerine 1. katta konumlanmıştır. Büyük ana salonlara gelince, çeşitlilik göstermekle birlikte bunlar bütün yerleşimde karşımıza çıkan en kararlı mimari elemanlardır (resim 10 ve 11). Kabul işlevi gördüğünü düşündüğümüz bu salonlar ve kâgir yapıları taklit eden cepheler bu kompleksleri uzaktan fark edilen çekim alanlarına dönüştürmüş olmalı (resim 5 ve 6). Bu da Açıksaray'ın ilk sakinlerin gizlenmeyi ve yalnızlığı değil aksine sınırlarının ötesindeki kişi ve kişilerle iletişimi hedeflediklerini gösteriyor.[10] Ana yaklaşım aksı üzerindeki vestibül ve salon mekânlarının umuma açık; avlunun iki yanında kalan çok işlevli mekânlarla servis mekânların ise hususi olduğu anlaşılıyor. Ne var ki, yanda da kalsa, avluya ya da vestibüle açılan mekânların tamamen özel alanlar olduğundan bahsedilemez. Diğer taraftan, komplekslerin en az yarısında rastladığımız birbirine açılan odalar belli ölçüde mahremiyete izin veriyor olmalıydı. Benzer şekilde, bazı komplekslerde vestibül veya salona açılan bazı odalar arkadaki başka bir oda üzerinden de avluya bağlandığından ikinci bir girişe sahipti.

Sadece Alan 5 ve 8'de kompleksle doğrudan ilişkili bir kilise bulunurken (resim 12 ve 13), avlulu plan tipolojisine uymayan Alan 3.2'de *atypique* bir kilise yer alır.[11] Bunun yanı sıra komplekslerin yarısından çoğunun büyük devasa bacalı mutfakları (resim 14) ve yarısının her biri 20 atı barındırabilecek büyüklükte ahırları (resim 8) olması dikkat çekicidir. Salonların yarısı büyüklüğünde ve çok işlevli olabilecek odaların sayıca çokluğu da kayda değer. Alan 3.2'nin üzerindeki platoda Açıksaray'ın asıl yerleşimiyle aynı döneme ait olduğunu düşündüren mezarlıkta çocuk mezarlarını da içeren 100'den fazla mezar sayılabilmektedir (Resim 15).

10 Ousterhout (2005b, 215) ve Kalas (2007a, 290; 2009a, 165, 168-9) cepheleri statü göstergesi olarak yorumlamaktadırlar.

11 Rodley (1985, 131) bu mekânı kilise olarak tanımlarken herhangi bir tarih önermiyor.

3.1. Farklı Dönemler

Açıksaray'da yürüttüğüm incelemeler gerek işçilik gerekse mekânsal organizasyon açısından bazı alanlar arası farklılıklar olduğunu ortaya koydu. Gerçekten de en azından üç farklı atölyenin varlığından bahsedilebilir. Bir başka değişle Açıksaray'daki kompleksler tasarım dili ve konumları gözetilerekten üç grupta toplanabilirler (resim 3).

Batıda yarımada gibi vadiye doğru uzanan kaya kütlesine açılmış olan Alan 3.2 düzensiz oyulmuş mekânlarla ilk yerleşim yani Grup I olma özellikleri taşımaktadır. Grup II'de bulanan ve ortak özellikler gösteren beş kompleks batıdaki oluşumun kuzey kısmında yer almaktadır. Burada Alan 1'den 5'e kadar numaralandırılmış kompleksler hem bütün yerleşimdeki en düzenli organizasyona ve özenli tasarıma sahiptirler hem de en uygun topografyaya açılmışlardır. Doğal kıvrımlara yerleşerek araziden azami derecede faydalanmışlardır. Bu nedenle Grup II'nin de erken bir dönemde, araziye henüz neredeyse hiç el değmemişken açıldığı sonucuna varılabilir. Beklenileceği gibi buradaki kompleksler "ideal" avlulu plan tipolojisine en çok yaklaşanlardır (resim 4).[12]

Grup III yine batı yakasında en güneydeki iki kompleks olan Alan 6 ve 7'den oluşuyor. Grup III Grup II'den plan ve dekoratif öğeler açısından ayrılmaktadır. Burada kaya oluşumunun izlediği düz çizgi de doğal avlu oluşturmuyor. Yarım bırakılmış mekânlar ve kaba bitişler kullanımının Grup II'den daha kısa sürdüğüne işaret ediyor. Bir başka değişle Grup III başka bir atölye tarafından Grup II'den sonra ve ivedilikle açılmış olmalı. Yine de Alan 7'nin gösterişli cephesinden geriye kalanlar dahi halen uzaktan geçenlere karşı gururlu bir duruş sergilemekte (resim 5). Bu nedenle, Grup II ve III aralarındaki bazı farklılıklara rağmen belli ortak hedefler gözetilerek açılmış görünüyor.

Doğu tarafına açılmış olan tek kompleks Alan 8 ise hem Grup II hem de Grup III'e dair özellikler gösteriyor. Büyük avlu çevresindeki organizasyon ve yarım kalmış cephenin dekoratif özellikleri (resim 7) Grup II ile bağdaşırken, kabaca açılmış ve bitirilmemiş mekânlar Alan 8'i Grup III'e yakınlaştırıyor. Bu nedenle Alan 8'in açılmasına Grup II ile birlikte başlanmış ol-

12 Rodley (1985)'nin kitabında yer alan ilk avlulu örnek Ortahisar'da bulunan Hallaç kompleksidir. Hallaç örneği, kâgir bir yapıyı andıran düzgün ortogonal planından dolayı aralarında Mathews and Daskalakis-Mathews (1997), Ousterhout (1997b; 2005a) ve Kalas'ın (2000) olduğu daha sonraki bilim insanları tarafından da tipolojiyi tanımlamak için tercih edilmiş görünüyor.

duğu ve Grup III zamanında bazı değişiklikler geçirmiş ancak hiçbir zaman tamamlanmamış olduğu düşünülebilir. Şaşırtıcı olan Alan 8'in komplekslere ait sadece iki kiliseden daha sofistike olanına sahip olmasıdır (resim 13). Yine Alan 8'in yakınında hiçbir komplekse ait olmayan ve birbirinden bağımsız farklı planda üç kilise bulunmaktadır.[13]

Grup I'e dönecek olursak, Alan 3.2 ve barındırdığı kilise plan tipolojisi ve işlev bakımından yerleşimin geri kalanından ayrılmaktadır. Alan 3.2'nin Grup II'yi oluşturan komplekslerin arasında kaldığını, Alan 3.1 ve Alan 4 arasında kısa yol olanağı sağlamak ve kiler, güvercinlik gibi servis alanları olarak kullanılmak üzere sonradan bazı değişiklikler geçirdiğini görüyoruz.

Geleneksel kaya oymacılığı teknikleriyle bir işçi en iyi şartlarda günlük 1 m³'e kadar kazabiliyordu ki bu da tek başına bir kişinin basit bir salonu 10 ayda açması demekti.[14] Mekânlara dar kapılardan girildiğinden aynı anda 3-4 işçiden fazlasının çalışmış olması zor görünüyor. Dahası, birkaç kişinin yan yana çalışabileceği genişlikte bir alanı açana kadar bir işçinin yalnız ilerlemesi gerekirdi. Tabii ki, komplekslerin fazla sayıda işçi tarafından eş zamanlı açılmış olması olasıdır. Ne var ki, bir grup içindeki komplekslerin bitişlerindeki benzerlik ince işçiliğin az sayıda zanaatkârın elinden çıktığına işaret ediyor. Burada önerilen bu süreç doğrultusunda Açıksaray büyüklüğünde bir yerleşimin yıllar içerisinde tamamlanmış olması gerekir.

4. Sonuç

Başta da bahsettiğimiz gibi Rodley (1985, 148-150) Açıksaray yerleşimi için yazlık saray, kervansaray ve garnizon olasılıkları üzerinde durmuştur. Rodley'nin (1985, 149) mekânların kış koşullarına elverişsizliğini öne sürerek önerdiği yazlık saray işlevini ele alacak olursak Mathews ve Daskalakis-Mathews'un (1997, 298) da belirttiği gibi mevsimsel zorluklar sadece Açıksaray için değil bölgedeki bütün yerleşimler için geçerliydi. Ayrıca kaya mekânların mikroklimasının avantajlarını da göz ardı etmemek gerekir. Diğer yandan, Açıksaray'da olduğu gibi birden çok kervansarayın bir noktada toplanmış olması normalde günlük katedilebilecek mesafe aralıklarında konumlanan kervansaray ağ sistemiyle bağdaşmamaktadır

13 Bunlardan en dikkat çekici olan kare içinde haç planlı kilisedir; Rodley'nin (1985) sistemine göre 1 numaralı kilise; Jolivet-Lévy (1991, 225-7) bu kiliseden Saint-Georges olarak bahsediyor; Bir zamanlar narteksinin ve naosun tümü resimli olan bu kilise Açıksaray'da bir istisnadır.

14 Kapadokya'da geleneksel yöntemlerle kaya oymacılığı için bkz. Öztürk (2009).

(Mathews and Daskalakis-Mathews, 1997, 298).[15] Garnizon önermesine gelince, bu Grishin tarafından Açıksaray üzerine 2002'de ele alınan makalede desteklenmiştir. Aslında daha önce de bahsettiğimiz gibi Grishin (2002) Açıksaray'da birbirinden bağımsız biri askeri diğeri monastik iki yerleşim önermektedir. Grishin'e göre batıda yer alan kompleksler Bizans imparatorluk süvarilerinini ağırlamak üzere 10. yy.'ın 2. yarısında ivedilikle açılmıştır. Doğuda yer alan hem kendi içinde bir kiliseye sahip olan hem de yakınında bağımsız kiliseler bulunan Alan 8 ise Grishin'in önermesine göre yerleşimin geri kalanından bir yüzyıl sonra manastır olarak açılmıştır (resim 3). Gerçekten de, çok sayıda atın varlığına işaret eden geniş ahırlar Kapadokya'nın bir zamanlar "güzel atlar diyarı"[16] olduğuna dair genel söylemi desteklediği gibi süvarileri de akla getirmektedir. Ne var ki, az önce de bahsedildiği üzere Açıksaray'da komplekslerin açılması yıllar içerisinde gerçekleşmiş olmalı ki bu da Grishin'in önerisi olan batıdaki yerleşimin ivedilikle açıldığı olasılığını zayıflatıyor. Farklı dönemlere gelince, burada ortaya konulduğu üzere Açıksaray'da iki değil en azından üç farklı grup olduğu anlaşılıyor ve hiçbir şey bunlardan birinin ya da ötekisinin manastır olarak kullanıldığına işaret etmemekte.

Rodley'e (1985, 148-150) dönecek olursak, önermiş olduğu işlevlerden biri ya da diğeri hakkında kesin bir yargıya varamamakla birlikte, Açıksaray yerleşiminin 11.yy.'da bölgede artan monastik aktivitenin sivil bir karşılığı olabileceğini düşünüyor ve Açıksaray için bir grup kompleksin tek bir alanda toplanmasını gerektirecek bir işlevin sorgulanması gerektiğini belirtiyor. Gerçekten de, incelemelerim Açıksaray'da ana yerleşimdeki komplekslerin (Alan 1-5) bilinçli bir şekilde bir bütünü oluşturmak üzere planlandığını gösteriyor (Öztürk, 2010, 244) (resim 3). Örneğin, ana yerleşimde (Alan 1-5) Alan 1, 2 ve 3.1' in Alan 4 ve 5'de görülen mekânsal hiyerarşiden yoksun olduğu dikkat çekiyor. Büyük ortak avluya açılan Alan 4 ve 5 yerleşimin kabul ve tören yerlerini oluştururken, Alan 1, 2 ve 3.1 muhtemelen günlük aktivitelere, dinlenmeye ve belki de misafirlerin konaklamasına ayrılmıştı.

15 Rodley (1985, 149-150) buradaki olası kervansarayların Selçuklu hanlarından farklılıklarına işaret ediyor ve bir zamanlar kâgir yapıların Açıksaray'ı da içine alan kervansaray ağını tamamlamış olabileceğini öneriyor.

16 Bilim insanları Kapadokya isminin eski Persçe *Katpatuka* kelimesinden geldiği konusunda genelde hemfikirdirler (Tütüncü, 2008, 8). Ne var ki, son dönemdeki etimolojik çalışmalar *Katpatuka*'nın "güzel atlar diyarı" anlamına geldiği yönündeki genel inanışı tartışılır kılmaktadır. Bu bağlamda ve Kapadokya kelimesinin kökeni üzerine yakın zamandaki etimolojik çalışmaların faydalı bir özeti için bkz. Tütüncü (2008, 8-10).

Diğer taraftan, Alan 4'de bulunan ve muhtemelen kadınlara ayrılmış gizli galeri, Alan 8'de bulunan *piano nobile*, Alan 2'de üst kotta birbirine açılan süslemeli küçük salonlar, büyük mutfaklar ve çocuk mezarları burada bir zamanlar ailelerin varlığına işaret eden kanıtlar arasında sayılabilir (Öztürk, 2010, 249). Ayrıca, Açıksaray'da tanımlı komplekslerin yakınında bulunan düzensiz mekânlar ve büyük ahırlar hâkim aileye kendisine bağlı bir hizmetliler topluluğunun da eşlik ettiğine işaret ediyor.[17] Bu kişiler evde ve tarlada çalışıyor ve gerektiğinde evin efendisiyle birlikte çatışmada at sırtında savaşıyor olmalıydı (Öztürk, 2010, 249).[18] Askeri yolla olan doğrudan bağlantısı nedeniyle Açıksaray'ın efendilerinin zaman zaman askeri birlikleri ağırlamış olmaları da mümkündür. Buna ilaveten, sahip oldukları arazi karşılığı orduya donanımlı süvari yetiştirmiş olmaları da olasıdır. (Öztürk, 2010, 250).[19]

Sonuç olarak, sürekli bir garnizon olmak yerine Çanlı Kilise ve Selime-Yaprakhisar ile benzerlikler gösteren Açıksaray, bu iki yerleşim için de önerildiği gibi,[20] askeri aristokratlar ve aileleri ile onlara tabi olan bir gruba ev sahipliği yapmış görünüyor (Öztürk, 2010, 250).

Kaynaklar

Açıkgöz, A. İ. (2007) Kapadokya'da Geçmişten Bugüne Gülşehir, Ankara.

Cheynet, J.-C. (2003) "L'Aristocratie Cappadocienne aux Xe-Xie Siècle", *Dossiers d'Archeologie* (283) 42-9.

Grıshın, A. (2002) Açık Saray and Medieval Military Campaigns, *Our Medieval Heritage. Essays in Honour of John Tillotson for his 60th Birthday*, eds. L. Rasmussen, V. Spear and D. Tillotson, Cardiff; 164-71.

Hıll, F., Restle, M. (1981) *Kappadokien (Kappadokia, Charsianon, Sebasteia und Lykandos).* Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Vienna.

17 Ousterhout (2005a) avlulu kompleksler arasında kalan düzensiz mekânları daha önce benzer şekilde yorumlamıştır.

18 Açıksaray özelindeki bu yorum Ostrogorsky'nin (1971, özellikle Sayfa 11-14 ve Dipnot 51) genel olarak Bizans Askeri Aristokrasisinde ev halkının heterojen yapısı hakkında yazdıklarına dayanmaktadır; Ayrıca, 10.-11.yy.'da Kapadokya Aristokrasisi için bkz. Cheynet (2003).

19 Patlagean (1987, 567) İngilizce *military household* "askeri hane" olarak adlandırdığı grubun orduya tam donanımlı asker verme yükümlülüğünden bahsediyor; Selime-Yaprakhisar'da bulunan avlulu kompleksleri araştıran Kalas (2000, 65) Açıksaray'ın sürekli kullanılan iki yol arasında kalan bir askeri toplanma noktası olabileceğini düşünmektedir; Çanlı Kilise yerleşimini araştıran Ousterhout (2005a, 183) son dönemdeki çalışmaların Çanlı Kilise, Selime ve Açıksaray yerleşimlerinin bölgede bulunan ordu ile ilişkilendirilebileceklerini gösterdiğini belirtiyor; Avlulu kompleksler genelinde ahırları inceleyen Tütüncü (2008, 38, 94, 97-8) büyük ahırlarıyla Açıksaray komplekslerinin 10.-11. yy.'da ordu için at yetiştiren askeri aristokratlara ait elit konutlar olduğunu vurgulamaktadır.

20 Çanlı Kilise için bkz. Ousterhout (2005a); Selime-Yaprakhisar için bkz. Kalas (2000); Ousterhout ve Kalas'ın ilgili diğer çalışmaları için bkz. Kaynakça.

Jerphanıon, G. de (1925-42) *Une Nouvelle Province de l'Art Byzantine: Les Églises Rupestres de Cappadoce,* 4 vols., Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris.

Jolıvet-Lévy, C. (1991) *Les Eglises Byzantines de Cappadoce: Le Programme Iconographique de l'Abside et de ses Abords*, Editions du CNRS, Paris.

Kalas, V. (2000) *Rock-Cut Architecture of the Peristrema Valley: Society and Settlement in Byzantine Cappadocia*, unpublished Ph.D. dissertation, New York University, New York.

—. (2004) Early Explorations of Cappadocia and the Monastic Myth, *Byzantine and Modern Greek Studies* (28) 101-19.

—. (2005) The 2004 Survey at Selime-Yaprakhisar in the Peristrama Valley, Cappadocia, *23. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Antalya; 253-66.

—. (2007a) The 2004 Survey of the Byzantine Settlement at Selime-Yaprakhisar in the Peristrema Valley, Cappadocia, *Dumbarton Oaks Papers* (60) 271-93.

—. (2007b) Cappadocia's Rock-Cut Courtyard Complexes: A Case Study for Domestic Architecture in Byzantium, *Housing in Late Antiquity: From Palaces to Shops*. Supplementary Volume to Late Antique Archaeology 3.2., eds. L. Lavan, L. Özgenel and A. Sarantis, Brill, Leiden; 393-414.

—. (2009a) Challenging the Sacred Landscape of Byzantine Cappadocia, *Negotiating Secular and Sacred in Medieval Art*, eds. A. Walker and A. Luyster, Ashgate, Aldershot; 147-73.

—. (2009b) Sacred Boundaries and Protective Border: Outlying Chapels of Middle Byzantine Settlements in Cappadocia, *Sacred Landscapes in Anatolia and Neighboring Regions*, BAR International Series, eds. C. Gates, J. Morrin and T. Zimmermann, Oxford; 79-91.

—. (2009c) The Byzantine Kitchen in the Domestic Complexes of Cappadocia, *Archaeology of the Countryside in Medieval Anatolia*, PIHANS 113, eds. T. Vorderstrasse and J. Roodenberg, Leiden; 109-127.

Kostof, S. (1972) *Caves of God: The Monastic Environment of Byzantine Cappadocia*, MIT Press, Cambridge, Mass. and London.

Mathews, T. F., DASKALAKIS-MATHEWS, A. C. (1997) Islamic-Style Mansions in Byzantine Cappadocia and the Development of the Inverted T-Plan, *Journal of the Society of Architectural Historians* (56:3) 294-315.

Oberhummer, R., ZIMMERER, H. (1899) *Durch Syrien und Kleinasien, Reiseschilderungen und Studien*, Berlin.

Ousterhout, R. (1996a) An Apologia for Byzantine Architecture, *Gesta* (25:1) 21-33.

—. (1996b) The 1994 Survey at Akhisar-Canli Kilise, *13. Araştırma Sonuçları Toplantısı*; 165-80.

—. (1997a) Questioning the Architectural Evidence: Cappadocian Monasticism, *Work and Worship at the Theotokos Evergetis 1050-1200*, eds. M. Mullett and M. Kirby, Belfast; 420-31.

—. (1997b) Secular Architecture, *The Glory of Byzantium: Art and Culture of the Byzantine Era, A.D. 843*-1261, eds. H. Evans and W. Wixom, The Metropolitan Museum of Art, New York; 193-9.

—. (1997c) Survey of the Byzantine Settlement at Çanlı Kilise in Cappadocia: Results of the 1995 and 1996 Seasons, *Dumbarton Oaks Papers* (51) 301-306.

—. (2005a) *A Byzantine Settlement in Cappadocia*, Dumbarton Oaks Studies 42, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, Washington, DC.

—. (2005b) The Ecumentical Character of Byzantine Architecture: The View from Cappadocia, *Byzantium as Oecumene,* National Research Foundation, Athens; 211-32.

—. (2010) Remembering the Dead in Byzantine Cappadocia: The Architectural Settings for Commemoration, *Architecture of Byzantium and Kievan Rus from the 9th to the 12th Centuries*, *Materials of the International Seminar, November 17-21, 2009*, The State Hermitage Publishers, St. Petersburg; 89-100.

Ostrogorsky, G. (1971): "Observations on the Aristocracy in Byzantium", *Dumbarton Oaks Papers* (25) 3-32.

Öztürk, F. G. (2009) *Kapadokya'da Dünden Bugüne Kaya Oymacılığ [Rock Carving in Cappadocia From Past to Present]*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Istanbul.

—. (2010) *A Comparative Architectural Investigation of the Middle Byzantine Courtyard Complexes in Açıksaray - Cappadocia: Questions of Monastic and Secular Settlement*, unpublished Ph.D. dissertation, Middle East Technical University, Ankara.

Patlagean, E. (1987) "Byzantium in the Tenth and Eleventh Centuries", *A History of Private Life*, vol. 1, ed. P. Veyne, Belknap Press, London; 567-591.

Ramsay, W. M. (1890/ repr. 2005) *The Historical Geography of Asia Minor*, J. Murray, London; repr. Elibron Classics.

Rodley, L. (1985) *Cave Monasteries of Byzantine Cappadocia*, Cambridge University Press, Cambridge.

Rott, H. (1908) *Kleinasiatische Denkmäler aus Pisidien, Pamphylien, Kappadokien, Lykien.* Dieterich, Leipzig.

Schıemenz, G. P. (1973-4) "Die Kreuzkirche von Açıksaray", *Istanbuler Mitteilungen* (23/24) 233-62.

Tütüncü, F. (2008) *The Land of Beautiful Horses: Stables in Middle Byzantine Settlements of Cappadocia*, unpublished M.A. thesis, the Department of Archaeology and History of Art, Bilkent University, Ankara.

Verzone, P. (1962) "Gli Monasteri de Acik Serai in Cappadocia", *Cahiers Archeologiques* (13) 119-36.

Resimler

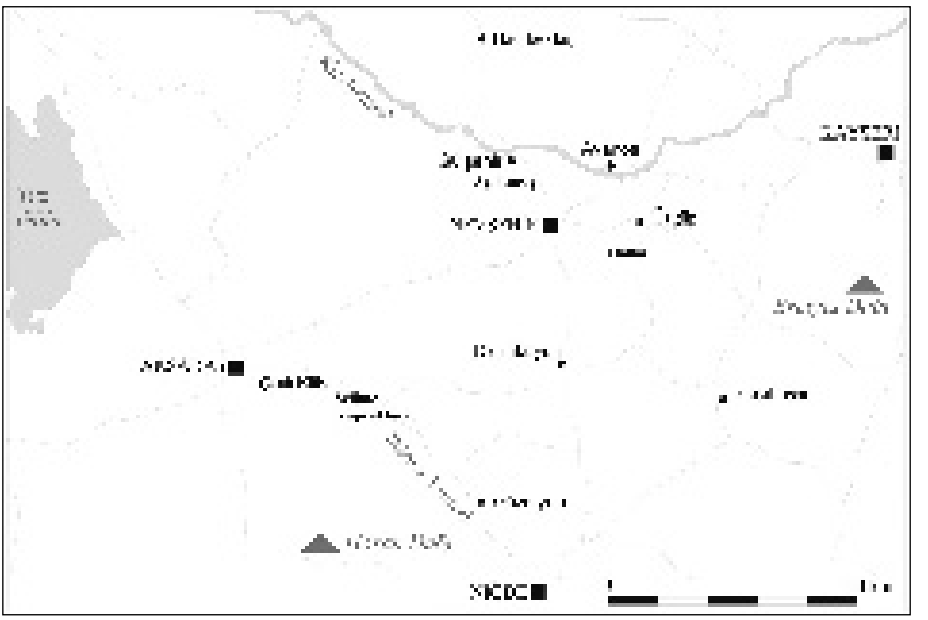

Resim 1: Kapadokya haritası (yazara ait).

Resim 2: Gülşehir'in simgesi Mantar Kaya (yazara ait).

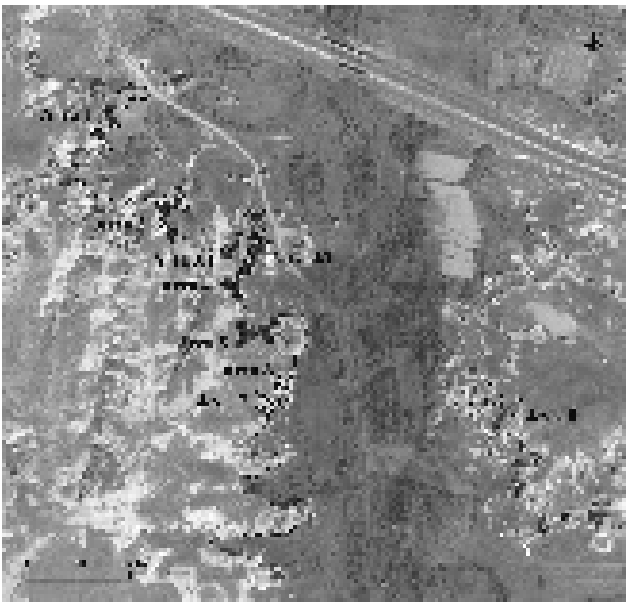

Resim 3: Açıksaray vaziyet planı (planlar Rodley'e (1985, res. 19-27) dayanaraktan yazar tarafından yeniden çizilmiş, düzeltilmiş ve hava fotoğrafına (Google Earth resmi, erişim: 19.03.2009) uyarlanmıştır.)

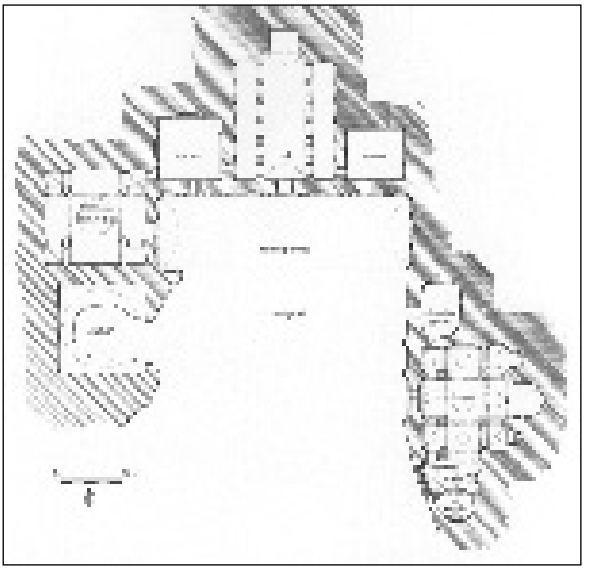

Resim 4: Hallaç kompleksi planı (Rodley'e (1985, res. 2) dayanaraktan: Ousterhout, 2005, res. 238).

Resim 5: Alan 7, cephe (yazara ait).

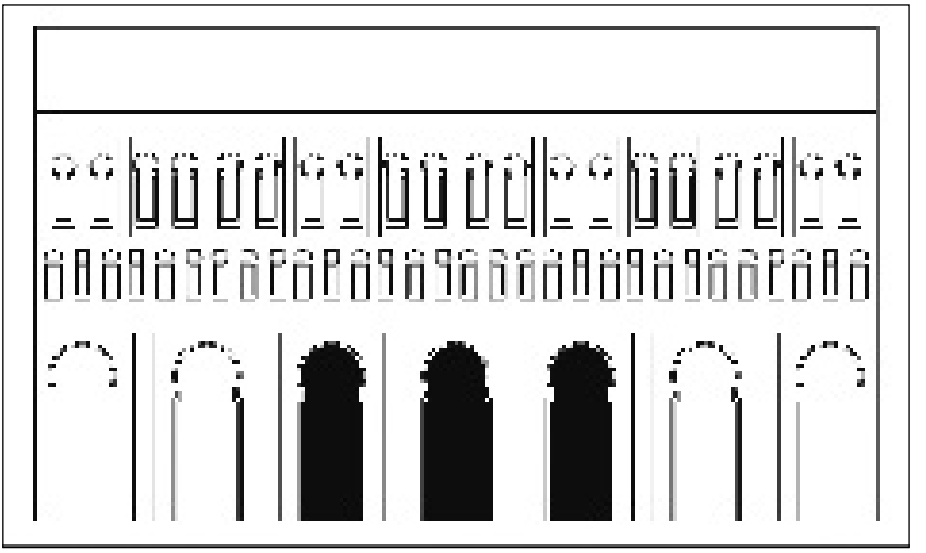

Resim 6: Alan 5, cephe (yazara ait).

Resim 7: Alan 8, avlu (yazara ait).

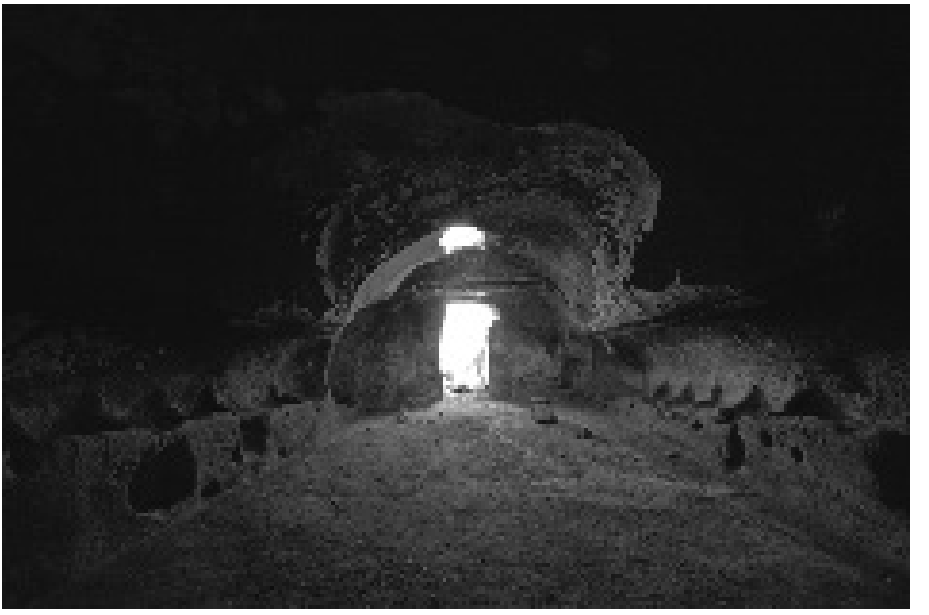

Resim 8: Alan 2, ahır (yazara ait).

Resim 9: Alan 5, vestibül (yazara ait).

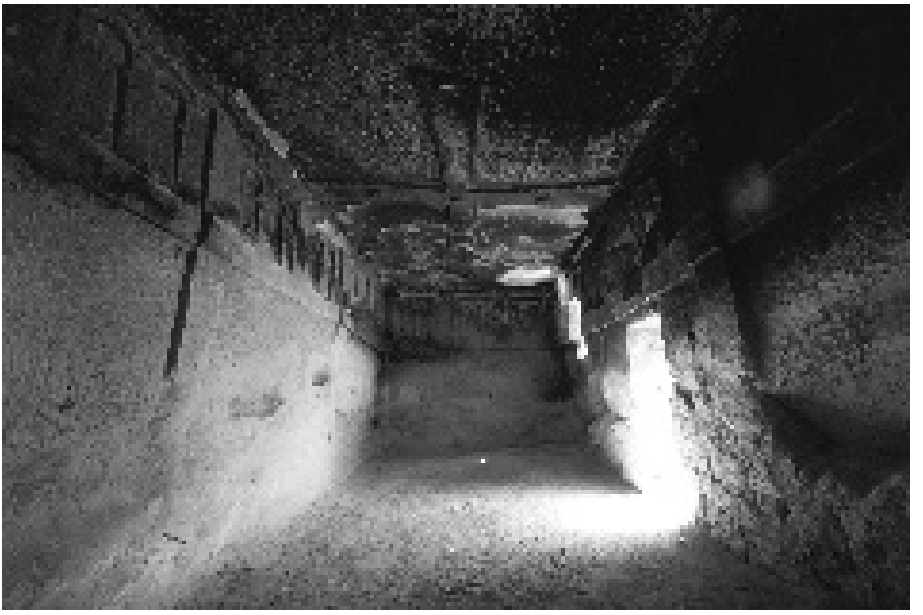

Resim 10: Alan 1, salon (yazara ait).

Resim 11: Alan 4, salon (yazara ait).

Resim 12: Alan 5, kilise (yazara ait).

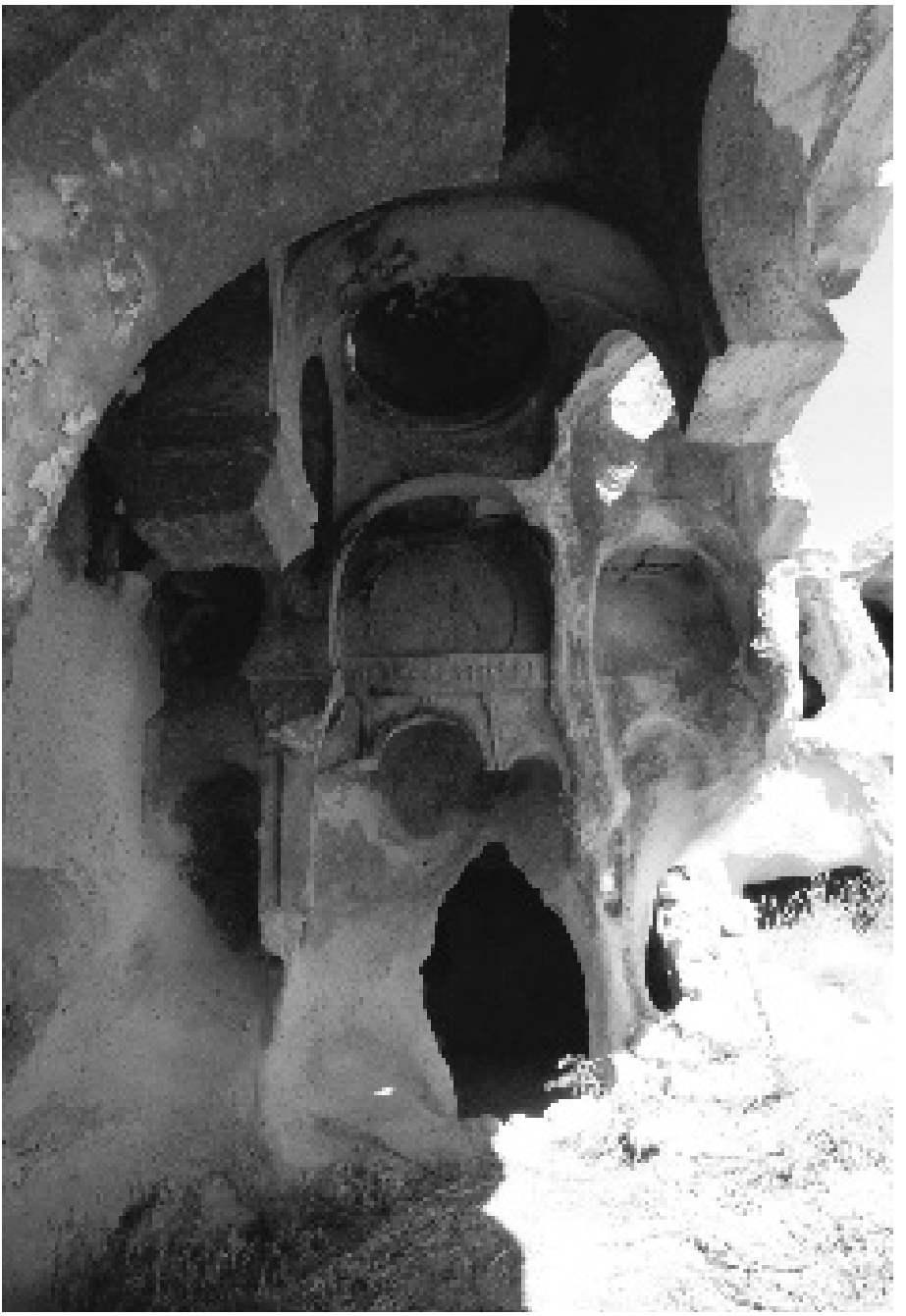

Resim 13: Alan 8, kilise (yazara ait).

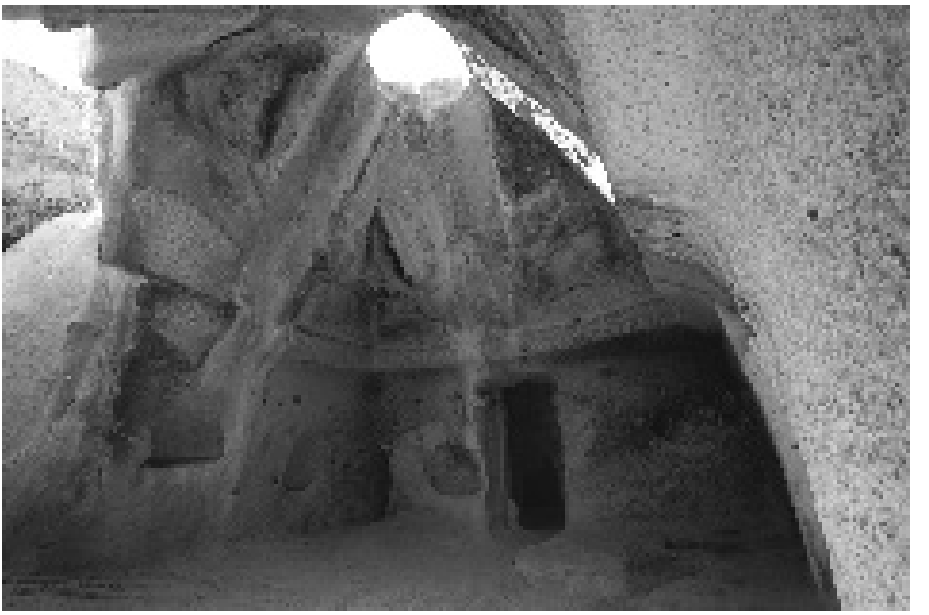

Resim 14: Alan 3.1, mutfak (yazara ait).

Resim 15: Mezarlık (yazara ait).

1584 YILINDA KARAMANLICA ALFABE İLE YAZILMIŞ BİR İTİKATNAME

A CONFESSION OF FAITH WRITTEN IN KARAMAN ALPHABET IN 1584

Fehmi DİNÇER*

ÖZET

Türkçe tarihsel süreç içerisinde çeşitli alfabelerle yazılmıştır. Bu alfabelerden birisi de Anadolu'da yaşamış Karamanlıların Grek harfleriyle yazdıkları Karamanlıca olarak ifade edilen Karamanlıca Alfabedir. Bu alfabe ile yazılmış en önemli metinlerden birisi de Rum Patriği Gennadios Scholarios'un Fatih Sultan Mehmet'e sunduğu İtikadnamedir. Makalemizde ilk olarak 1584 yılında Karamanlıca olarak yazılmış İtikatname metnini değerlendireceğiz. Daha sonra da bu İtikatnamenin yayımlanan değişik metinleri üzerindeki bilgileri inceleyerek, bunun tarihsel önemini vurgulamaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Karamanlıca, Karamanlılar, İtikatname, Gennadios Scholarios, Fatih Sultan Mehmet.

ABSTRACT

Turkish language had been written in various alphabets in the history. One of these alphabets which was used by Karamanlides who lived in Anatolia is the Karamanlidika Alphabet written with greek letters but expressed as Karamanlidika dialect. One of very important texts written in this alphabet is "the Confession of Faith" submitted by the Greek Patriach Gennadios Scholarios to Mehmed the Conqueror (Fatih Sultan Mehmet). Firstly, in this paper; we are going to interpret on this manifest text written in Karamanlidika language in 1584.

* Müşavir, Türkiye Kalkınma Bankası, e-posta: fehmidincer@gmail.com

Then, we are going to try to emphasize its historical significance by analyzing informations on different texts published of this manifest.

Key Words: Karamanlidika, Karamanlides, Confession of faith, Gennadius Scholarius, Mehmed the Conqueror.

Türkçe tarihsel süreç içerisinde çeşitli alfabelerle yazılmıştır. Bu alfabelerden birisi de Anadolu'da yaşamış karamanlı hristiyan ortodoksların grek harfleriyle yazdıkları **"karamanlıca"** olarak ifade edilen alfabedir. Bu alfabe ile yazılmış en önemli metinlerden birisi de Rum Patriği **Gennadius Scholarios**'un **Fatih Sultan Mehmet**'e sunduğu **"itikadname"**dir. Türk filolojisinin en önemli metinlerinden birisi olan itikatnamenin en önemli özelliklerinden birisi de **Martinus Crusius** tarafından 1584 tarihinde yayınlanan latince, grekçe ve karamanlıca metinlerine ilaveten latin harfli türkçe metninin de yayınlanmasıdır. (Crusius:1584,107-119) Latin harfli bu metin **Bartholomeo Georgievits**'in **"De Turcarum Moribus"** adlı eserinden bizim yayınladığımız **"1553 tarihli ilk latin harfli türkçe metin"**den (Dinçer:2009) sonra yayınlanan **"ikinci latin harfli türkçe metindir."** Bu nedenle türkoloji açısından tarihi bir değere haiz bir metindir. 1584 tarihli bu metin **Crusius**'tan sonra **Migne** tarafından 1866 tarihinde yayınlanmıştır. **Crusius** bu metni türkçe olarak hem karamanlıca hem de latince alfabe ile yayınlamasına rağmen günümüze kadar bu metin üzerinde bir değerlendirme yapılmamıştır.

Karamanlıcanın tarihi:

Osmanlı türkçesinin grek harfli karakterle yazılışının tarihi yüzyıllar öncesine uzanan bir süreç içermektedir. Bu süreçte grek harfleri ile yayınlanan ilk karamanlıca metin 1584 tarihinde rum patriği **Gennadius Scholarios**'un İtikatnamesidir. Aslında literatürde **"Gennadius İtikatnamesi"** tabir edilen itikatnamenin bu sürece ilk ivmesini verdiği söyenemez. Çünkü itikatnamenin 1584'te yayınlanmasından sonra ikinci karamanlıca yazılmış eseri ancak 1718 yılına tarihleyebiliyoruz. 1718 yılına yayınlanan **"Gülzar-ı İman-ı Mesihi"** adlı kitap karamanlıca (bazı bölümleri rumca) olarak yazılmıştır. Bu kitapta itikatnamenin takdimi **"İstanbul hakim ve faziletli Patriği olan Sholairos Kir. Gennadios'un babları Hristiyanların salih dininin beyanındadır."** ifadesi ile 20 madde halinde karamanlıca olarak yayınlanmıştır. Dolayısıyla XVI. yy.da karamanlıca olarak yayınlanmış tek bir risale bu itikatnamedir. Karamanlıca eserlerdeki esas artış XVIII.yy.da başlamaktadır.

XVIII.yy.ın ilk yarısında 2 kitap ikinci yarısında da 14 kitap yayınlanmıştır.

Anadoluda yaşayan karamanlı hristiyan ortodoksların osmanlı türkçesi metinleri grek harfleri ile yazmalarının nedeni kısmen Anadolu ortodoksluğunun kadim geçmişinden kaynaklanan bu harflere olan alışkanlık ve dinsel gerekçelerden, kısmen de arap harfleri ile yazmanın zorluklarının ötesinde grek harflerinin arapça harflerinin transkripsiyonunda daha uygun bir alfabe olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Sonuç olarak anadili türkçe olan hristiyan bir cemaatın kendi meramını anlatmasında grek harflerini kullanması herhalde en uygun seçenek olsa gerekir.

Gennadius Scholaios'un yaşamı:

Gennadius II (Georgios Kourtesios Scholarios (1400-1472)) muhtemelen 1400 yılında İstanbul'da doğdu. Bizans döneminin en önemli teolog, hukukçu ve felsefecilerinden birisiydi. Özelikle de dönemin Aristoteles felsefesine dayanan **Aquinum'lu Thomas** felsefesinin (thomism) Bizanstaki son temsilcisi olarak, İmparator **VII. Ioannis Paleologos**'un (1425-1448) yanında teoloji danışmanı ve imparatorluk mahkemesi hakimi olarak görev yaptığı dönemde, Katolik ve Ortodoks kiliselerinin birleşmesi için **Papa Eugenius IV**'ün daveti üzerine yapılan Ferrara ve Floransa Konsilerinde (1439-1440) imparatora ve **Patrik Joasaph**'a refakat etmişti. Ancak dönüşünde Bizans halkının ve özellikle ruhban sınıfının bu birleşmeye karşı aleyhdarlığını görünce fikrini değiştirerek katolik karşıtı oldu. **Gennadius**'un bu konsillerde savunduğu katolik ve ortodoks kiliselerinin birleşme yanlısı görüşlerine rağmen daha sonra bu görüşlerinden vazgeçerek birleşme karşıtı bir görüşü savunması bir paradoks olarak görünse de kilise ile devletin ayrı ve özerk alanlara sahip olduğu görüşünü savunan thomist bir çizgide tutarlı olduğu söylenebilir. Katolik karşıtlığı onu müslümanlara karşı hala batının yardımını isteyen **VII. Ioannis Paleologos**'un halefi ve son Bizans İmparatoru olan **XI. Konstantin**'den (1448-1453) uzaklaştırdı. Bu nedenle 1448'de **Paleologos**'un ölümünden sonra Pantokrator Manastırında (günümüzün Zeyrek Camii) inzivaya çekildi. İhtimaldir ki burada rahip oldu ve adını **Gennadius** olarak değiştirdi. (Decei:1953,102)

Fatih İstanbul'u fethettiğinde Ortodoks Kilisesi Patrikliği makamı 2 yıldır boş bulunuyordu. Katolik ve ortodoks kiliselerinin birleşmesine karşı olanlar tarafından istenmeyen **Patrik III.Gregory** 1451 yılında İstanbul'u terketmişti. Padişah, rum cemaatine yeni patrik seçmelerini istediği zaman

Bizans ruhbanı, katolik karşıtı bir siyaset sergileyen **Gennadius** kendi arzusu hilafına oy birliği ile Ocak 1454 tarihinde patriklik makamına seçildi. Takdis töreni ise Marmara Ereğlisi (Herakleia) kilisesinde yapıldı. Bu görevinden 1457 (veya 1459) tarihinde istifa etti ve önce Aynaros'a sonrada Makedonya'da Serres'deki Prodromos manastırına çekildi ve burada 1472 yılında öldü.

Fatih Sultan Mehmet ve İtikatnamenin yazılışı:

Muhtemelen 1455'in başlarında ya da belki 1456'nın baharında **Fatih Sultan Mehmet** İstanbul'u fethetmesinden 2 ila 3 yıl sonra yanında ki ulema ve udeba ile birlikte o zamanın patriği hukukçu, teolog ve felsefeci olan **Gennadius**'u ziyaret ederek hristiyan dini hakkında kendisinden bilgiler almıştır. Bu ziyarette **Fatih**, Patrikten kendisinden dinlerini anlatan bir risale yazmasını istemiştir. (Halasi-Kun:1992,5-6) Bunun üzerine **Gennadius "Kuruluşun tek yolu hakkında"** adlı bu risaleyi grekçe olarak yazmış ve bunu katip **Mahmut Çelebi**'nin babası **Karaferyeli Kadı Ahmet** türkçeye tercüme etmiş ve padişaha sunulmuştur. Ancak **Fatih** bu risaleyi uzun ve muğlak bulmuş ve **Gennadius**'a risaleyi daha kısa bir şekilde yazarak kendisine göndermesini istemiştir. Bunun üzerine Patrik risaleyi yeniden yazmış ve **Kadı Ahmet**'in tekrar osmanlı türkçesine çevirmiş ve bu metin Padişaha sunulmuştur. İşte **Gennadius** İtikatnamesi olarak bilinen ve 20 bab halinde yazılan tarihi metin budur. (Decei:1953,106)

Fatih'in patrikle yaptığı görüşmeleri siyasi stratejisinin dışında sadece bir merak olarak yorumlamak mümkün değildir. Hristiyan ortodoks tebaasının Papa'nın nüfuzuna girmesinin Osmanlı devletinin çıkarlarına uygun olmadığını görmüş ve bu nedenle de hristiyan batı ve doğunun birbirinden ayrılmasını, stratejisinin temeli yapmıştı.

Protestan-Ortodoks diyalogu ve itikatname:

Gennadius İtikatnamesinin yayınlanmasının da ilginç bir tarihi süreci sözkonusudur. İtikatname yazılışından itibaren yaklaşık 75 yıl pek bir yankı uyandırmadı. İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı hakimiyetinin Avrupa'ya doğru genişlemesi katolik dünyasını kendi içine çekilmeye zorlamıştı. Bu süreçte ortaya çıkan reform hareketi hristiyan dünyasında yeni ve ikinci kopuş yaratmış ve **Luther**'in protestan harekatı Avrupa'yı şiddetli bir şekilde sarsmıştı. Aslında erken protestan reformcuların hristiyan dokt-

rinin de bir **"yenilik"** yapma niyetleri yoktu. Avrupa hristiyan birliği ciddi tehdit altındaydı. 16.yüzyılda Avrupa uluslarının siyasetinin ana sorunu tam olarak **"doğu sorunu"**ydu. Bu süreçte gerek protestanlık ve gerekse de katolik güçler üstünlük için savaşıyorlardı. Bu durum onlar için aciliyet taşıyan bir sorundu. Hristiyan doğu protestan mı katolik mi olacaktı. (Florovsky:1974,144)

Habsburg hakimiyeti altındaki Almanya'da yayılan Protestanlık hareketine yön veren protestan teologlar, hümanizm felsefesine odaklanarak yoğun bir şekilde klasik filoloji ve felsefe üzerinde çalışmalara başladılar. Eski latin ve grekçe kaynaklar üzerinde yoğun çalışmalar sürdürüyorlardı. Bu hümanist akımın merkezi durumunda olan Tübingen Üniversitesinin latin ve grek filolojisi kürsüsünün hümanist lutherci profesörlerinden **Martin Crusius** (1526-1607) eski genç teoloji öğrencisi olan **Stefan Gerlach**'ı (1546-1612) (daha sonra da **Salomon Schweigger**'i (1551-1622)) Babıalide, Osmanlı Devleti nezdinde 1573 yılından beri Habsburgların elçisi olarak görev yapan **Baron David Ungnad von Sonnegk**'in yanında görevlendirdi. **Gerlach**, protestanların İstanbul delegasyonunda bulunurken hocası **Crusius** ile sürekli iletişim halinde bulunuyor ve mektuplaşıyorlardı. İlk gelişinde **Gerlach**, hocaları **Martin Crusius** ve **Jacop Andreae**'nın imzaları bulunan bir mektubu da **Patrik Jeremiah II**'ye vererek **Württemberg Luther Kilisesi** ile Patriklik arasında diyalog görüşmelerini de başlatmıştı. Diğer yandan bu görüşmelerin farkına varan Osmanlı yetkilileri özellikle bu protestanla iletişimde bulunan büyük kilisenin hatibi ve İncil'in mütercimi **Ioannis Zygomalas** ve patrikliğin birinci noteri oğlu **Theodosius Zygomalas**'ı(1544-1614) fitne çıkardıkları için bunlarla ilişkilerini kesmeye zorladı. Bunun sonucu olarak **Gerlach**'ın ardılı olarak İstanbul'da bulunan alman protestan vaiz **Schweigger**'de İstanbul'dan ayrılmak zorunda kaldı. Ancak bütün bunlara rağmen **Crusius**'un öğrencileri aracılığı ile **Theodosius Zygomalas**'la başlattığı mektuplaşmalar devam etti. **Zygomalas**, **Crusius**'a 1453'ten beri Bizans tarihi ile igili (siyasi ve kilise) kaynaklar gönderdi. Bunlardan en önemlisi de **Zygomalas**'ın derlediği ve **Crusius**'un 1584'te yayınladığı yayınladığı **"Bizans Patriklik Tarihi"** adlı eserdir. **Melanchthon**'un eski öğrencisi **Micheal Neander**'in (1525-1575) belirttiğine göre, **Crusius**'a İstanbul'dan gönderilen turcogrek (karamanlıca) mektuplar olduğu gibi İskitçe (Sycithian) ve antik-avam grek dilinde deyimler bulunan mektuplar da olduğunu belirtmektedir. (Florovsky:1974,153)

16.yy.ın son çeyreğindeki bu görüşmelerle (1578-1584 yılları arasında) ilgili mektup ve dökümanların gerek Osmanlı ve gerekse de Avrupa tarihi açısından çok büyük önemi vardır. Bu belgeler Protestan-Ortodoks diyalogunun ilk sistematik teolojik görüş değişimini göstermektedir. Ancak bütün bu görüşmelerde bir anlaşmaya varılamadığı gibi az da olsa bir uzlaşma umudu da doğmadı. Her iki tarafta da bir aldatıcı bir yanılgı ve şaşkınlık yaratmıştı. Bu süreci yakından takip eden ve görüşmeleri izleyen Roma'nın eline Polonyalı papaz **Stanislaus Socolovius** aracılığı ile patrikliğin protestanlara verdiği ilk cevabın bir kopyası geçti. **Socolovius** 1582 yılında bu cevabı yorumlarıyla birlikte saldırgan bir başlıkla (**"Doğu Kilisesinin Yargısı: Çağımızın Heretik Dogmalarının İlkeleri üzerine"**) Krakow'da yayınladı. Kitap oldukça yaygın bir şekilde sirküle edildi. 1584 yılında Köln ve Paris'te yani basımları yapıldı. Hatta Papa, Patriği de bu görüşmelerdeki tututmundan dolayı özel bir habercisi ile kutladı. Bunun üzerine Tübingenli lutherci protestanlar bu görüşmelerin bütün belgelerini **Martin Crusius**'un önsözüyle 1584 yılında Württemberg'de yayınlamak zorunda kadılar.

İşte **Luther**'in başlattığı protestan hareketi, itikatnamenin de tarih sahnesine ortaya çıkmasına neden oldu. 75 yıllık bir sessizlikten sonra Gennadius İtikatnamesi, yayınlandığı 1530'da lutherci hümanistlerden **Johannes Alexander Brassicanus** tarafından latince tercümesi ile birlikte grekçe olarak Viyana'da basılmıştı. (Decei:1953,107) Ancak yayınlanmasının ilgili çevrelerde pek bir etkisi olmadı. Gennadius İtikatnamesinin esas etkisi daha çok yukarıda belirttiğim gibi protestan-ortodoks diyalogu sonrası meydana geldi. **Martin Crusius**, 1584 yılında kendisine **Zygomalas** ailesi (veya **Emmanuel Mataxas**) tarafından gönderilen metnin grekçe aslı ve grek harfli karamanlıca metnine ilaveten kendisinin yaptığı latince çevirisi ve karamanlıca metnin latin harfli Türkçe transkripsiyonunu da yaparak 1584 yılında **"Turcograeca"** adlı eserinde yayınladı. Daha sonra 1809 ve 1811 tarihlerinde **Joseph von Hammer** tarafından **Crusius**'un karamanlıca ve latin harfli türkçe metnini esas alarak yazdığı osmanlı türkçesinin transkripsiyonunu latincesi ile birlikte yayınladı. (Hammer:1809,461 ve 1811:105-106, 164-166, 316-318) **Hammer**'den sonra İlminskiy'de itikatnameyi yayınladı. **Jarques Paul Migne** ise 1866 yılında **"Patrologia"** adlı eserinde **Crusius**'un metnini çok küçük değişikliklerle tekrar yayınlamıştır. (Migne: 1866, 334-351)

İtikatnamenin şerhli metnini ise ilk yayınlayan ise macar türkologlardan **Tibor Halasi-Kun** 1936 yılında yayınladı. Bu yazının İngilizcesi ise 1992 yılında Chicago Üniversitesinin **"Archivum Ottomanicum"** dergisinde yayınlandı.

İtikatname metninin değerlendirilmesi:

Gennadius İtikatnamesi genelde hristiyanlığın ve özelde ortodoksluğun içeriğini açık ve anlaşılır bir şekilde özetlediği gibi hristiyan olmayanlar tarafından da şerh ve tefsirine gerek kalmadan idrak edilebilmesini sağlayan bir risaledir. Latin Katolik Kilisesi ile Bizans Ortodoks Kilisesi arasındaki ihtilafa girmeksizin kadim hristiyan doktrini çerçevesinde tanrı, teslis, İsa'nın kişiliğinin iki doğası, ruhun ölümsüzlüğü ve bedenin dirilmesi konularını açıklamaktadır. (Schaff:1919,58) Kronolojik olarak Ortodoks Kilisesinin en önemli ve ilk sembolik eserlerinden birisi olan bu risalenin bir diğer önemli boyutu hristiyan felsefesi ile hristiyan teolojisi arasındaki bağlantıyı metaforlarla anlatarak risaleye didaktik bir özellik kazandırmaktadır. Yaşamı boyunca verimli bir yazar da olan Gennadius, bu risalede, son bizanslı bir thomist felsefeci ve teolog olarak, akıl ve iman arasındaki ayrım ve aynı zamanda bunların zorunlu uzlaşmasını başka bir deyişle akıl ve vahiy arasındaki thomasçı sentezi sergilemektedir. **Saint Agustinus**'un sistemleştirdiği Platon felsefesine dayanan Patristik Felsefe ile Aristoteles Felsefesine dayanan Skolastik Felsefeyi sistemleştiren **Aquinum'lu Thomas Felsefesi** arasındaki felsefi tartışmanın nihai formunun bir örneğini ve bir thomist olarak **Gennadius**'un düşüncelerinin izlerini bu risalede görebilmekteyiz.

Sonuç

Bu tebliğimizde Osmanlı döneminin ilk Rum Patriği **Gennadius Scholarios**'un **Fatih Sultan Mehmet**'e sunduğu Gennadius İtikatnamesinin 1584 yılında **Martin Crusius** tarafından **"Turcograeciae"** adlı eserinde karamanlıca türkçe metinleri ile birlikte yayınladığı **"ilk latin harfli metnini"** de aşağıda veriyoruz. Hem itikadi ve hem de siyasi etkiler yaratmış olan bu metnin filolojik değeri ise şüphesiz çok büyüktür. 1584 yılında yazılmış bu itikatnamenin metninin Türkçenin üç ayrı alfabesi ile yazılmış nüshalarının bulunması karşılaştırmalı filoloji incelemeleri için çok önemli bir temel oluşturacaktır.

Gennadius İtikatnamesi:

I.

İtikadumuz bunun üzerindedür kim Allah varudur, haliki cümle mevcudattur kim yoktan var eyledi. Ne cisimdür ne cismanidür; haydur, akıl gibi ve hem akıldur; akla benzemez; kamil ve mükemmil. Alim, basit, kadim, bilanihaye. Alem içündedür ve dışındadur, lamekandur; her yerde hazırdur. İşbu zikir olunan sıfatlar Allah'a mahsustur. Bunlarla mahlukunda mümtaz olur, dahi neki bunlara benzer varısa.

II.

Yani alimdür ve halimdür, gerçektür; ve gerçek kendidür. Ne kadar haslet varsa mahlukunda taksim olunmuş mecmuusi ali mertebe ile kendi de mevcudur. İşbu zikrolunan hasletler mahlukunda da vardur. Zira kim mahlukuna dahi virür. Görmezmisün, kendi halim olduğu içün mahlukunda dahi hilim vardur; alimdür, mahlukunda da ilmi vardur, sadıktur. Mahlukunda dahi sıdık vardur. Dahi ne kim bunlara benzer varsa. İlla bu kadar vardur kim baride ol hasletler zatidür, mahlukuna andandur.

III.

Yani itikadumuz bunun üzerindedür kim baride üç sıfat vardur. Gayr sıfatların mebdei ve madeni gibidür. Ve bu üç sıfatla haydur, hayatı gayri mer'i ile. Alemi yaratmazdan öndün dahi. Ve alemi dahi bu üçile yaratdı. Ve alem içinde harekat ve sekenat bu üçiledür. Eyle olsa bu üç sıfata (üç mahiyet) (burası çizilmiştir) ve üç suret deyü tesmiye iderüz. Şunun içün kim işbu sıfat ayırmaz ol bir hakikatını barinün. Bunun için işbu üç sıfatla bir Allahtur, üç değül.

IV.

Yani itikadumuz bunun üzerindedür kim bariden zahir olur nutuk ve iradet, netekim oddan hararet ve şule; eğerçikim odun hararet müteharrir ve şulesi vardur. Hem de mevcudiyle hararet ve şule gönderür. Biaynihi kainat yoğuken dahi nutku ve iradesi barinün kadimi evvel idi. (Burada bir iki cümle eksikler vardır) Ol üçi kim diriz: akıl ve nutuk ve iradet. Bu üçe biz Tanrı dirüz. Netekim Ademün canında aklı ve nutuk aklı ve iradet aklı vardur. Öyle olsa ol üçü canun hakikatına nazar bir candur ve ilmi görü barinun nutkuna İlmullah ve Kudretullah ve İbnullah deyü tesmiye iderüz. Zira kim anlar barinun hakikatinde mütevellid oldu. Netekim Ademden

doğana İbni Adem dirüz ve netekim Ademün fikrine ruhtan mütevellüd oldu; ve dahi giru İradetullah ve Ruhü Kudsi ve Muhabbetullah deyü tesmi ɛderüz ve dahi akla Eb diriz; zira kim aklı kimiseden doğmadı. Nutuk ve iradet bundan doğar ve dahi eytüruz kim barinün marifeti heman mahlukunun hakikatini bilmek içün değüldür, belki kendinün hakikatını dahi yegrek bilür ve anlar, niteliksüz kendinün hakikatın taakkul ittiği içün. Anın içün nutku vardur ve ilmi vardur. Ol ilmi ile ebedi hakikatını anlar ve bilür. Zira heman ve dahi dirüz kim heman mahlukatını sever ve diler değildür belki kendüni daha yigrek sever ve diler. Onun içün nutku ve ruhi kudsi daim haktan gelir ve ebedi kendiyledür. O sebepten bariye bir Allah derüz.

V.

İtikadumuz şunun üzerinedür: bari nutkiyle ve ilmiyle ve kudretiyle alemi yarattı ve hem ruhu kutsiyle kim kendünün ahseni ihtiyari ve muhabbetidür, anunla tahiyye ider ve hem kadirdür ve tahrik eder alem içinde. Herşey Allah'ta. Kendi hassasına göre ve dahi anın içün inanıruz kim ol vaktın kim Allah tebareke ve taala diledi kendünün kemali şefkatinden döndürmek içün ademleri şeytan itmaından ve putperestlikten. Zira kim Beni İsrail kavmi barinün birliğüne ve Musa'nın kitabına itikat ederler ve inanırlardı. Anlardan gayri ademler kim yer yüzündeki var idi Allaha'a itikat itmezlerdi, belki mahlukına taparlardı. Put bigi ay bigi gün gibi. Çok tanrıya taparlardı. Bir gerçek tanrıya tapmazlar idi. Şeytan mağlatası ile nefisleri havasına uyarlardı. Allah emrine imtisal idüb Musa kitabına inanmazlardı.

VI.

Anın içün adem suretinde nutkule ve ruhi kudsi ile bunları irşad eyledi. Bundan ötürü nutku bari adem suretini kisveledi, adem gibi ademlerle müsahabede de, nutukla ve ilimle alemde irşad idüp fasid itikadlarini iptal eyleye, Allahun vahdaniyetine itikat ede(r)ler, İsa gösterdiği kibi. Ve hem adem bigi alemde amel edibu (edip) ilim ile irşadını tekmil eyleye. Ve hem öyle eyledi ve hem allah nutku ve kudreti birle kadir olup cemi alemi ıslah ide kendi ihtiyarı üzere. Zira mümkün değüldür kim bir kişi cemii alemi haktın(an) yana döndüre. Öyle olduğu içün ol padişahı alemi ezel, kadiri kayyum nutku ile gerçeği kudsi mübarekde andı ve hem ol ruhü kudsi ile Havariyyunu münevver eyledi ve kuvvetlendirdi. Ol gerçeği cemi' aleme anmak içün. Ve hem ölümünden korkmayıp gerçeğin muhabbeti ve amirün emri muhabbetinden ötürü alemi dalaletten kurtarmaktan ötürü. Ve dahi İsa gibi kendi ihtiyariyle, ademlik suretiyle öldüğü gibi ölmek içün;

mahlukatı Hazreti Bariye yetişdirmek içün. Öyle itikad iderüz biz, ol bir Allah bu üçiyle hep(imizi) Ruh Kudüs ile irşad eyledi. (Burada bir cümle eksik.) Rabbümüz İsa kendü gerçek olduğu içün itikad ederiz kim irşadı dahi gerçekdür. Şakirtleri dahi anunla irşad eylediler. Dahi ahseni re'yile anlaruz. Biz dahi ilim kuvvetiyle.

VII.

Yani itikadumuz bunun üzerinedür kim Allah sözü ve ademlik anın gibi ademlik ki nutku barimuz Allah sözü anı kisfeledi: İsadur. İsanun hayatı cismanisi adem hayatı veliler hayatı gibidür. Dahi Allah ev(s)in ve ilmi külli mucizeleri kuvveti ilahidür.

VIII.

Yani itikadumuz bunun üzerinedür kim bir adem şol canile ten kim bir şahsa nazir bir adem oldu. Biaynihi barinun nutku tahlisi bir taraftan ve bir taraftan ruh ile cismi İsa ibni Meryem sureti İsa oldu ve nitekim cismi daim ademde iki hakikat idi her bir Allah idi hakikatli hakikatiyle birbirinden ayrı idi ne hod ol nutku ilahi cesedi İsa oldu anasır gibi ve ne hod can oldu ve ne hod İsanıın kanı ve canı nutku ilahi oldu. Evet daim hemçün nutkı ilah nutkı ilahi ve ademlik ademlik. Ve dahi her nes(n)e kim baridedür ve andandur hakikati baridür. Zira kim baride arizi değildür zatidür. Anın içün barinin nutkı tahlisine bari der ve inanuruz zira bu nutkı bari İsa'da olduğu içün İsa'ya tanrı ve adem dirüz. Adem tesmiye olundu ruh ile cesede nazar ismi Bariye tesmiye olundu barinün nutkı tahlisine nazar.

IX.

Yani itikadumuz bunun üzerinedür kim nutkı bari idi İsa idi ve dünyada idi ve gökte idi ve yerde idi ve baride idi ve bari atasında idi. Zira nutkı bari lamekandur. Nitekim bunu doğuran bari lamekandur, kudreti dahi lamekandıur. İlla bu kadar vardur kim baride ayrıksı cihetledür ve İsa'da ayrıksı ve alemde ayrıksı cihetledür.

X.

Yani itikadumuz bunun üzerinedür kim şu vakti ki(m) bari kemali hilminden ve bahşayişinden mahlukatından birine ata ide, bu atadan kendü içun noksan gelmez, belki dahi kemal bulur. Zira kim mahlukundaki kemalden kendi azameti zahir olur. Ol mikdar Allah'ın ilmi ve kemali zahir olur. Ve dahi bunun içün kim Allahun şefkatini ve muhabbeti ademlere ve gayrı

ademlere gönderdiğinden dahi ziyade oldu. Ol nutku bari cem'i kemaliyle İsa'ya geldiği içün bundan öndün gelen peygamberlere ala kadri meratib geldüğünde hasıl olandan. İsa'ya gelicek, mahlukundan şefkatullah ve muhabbetullah dahi ziyade oldu.

XI.

Yani itikadumuz bunun üzerinedür. İsa çarmıh oldu ve öldü kendi ihtiyariyle çok türlü faidelerden ötürü. İş bunlar ademliğe nazardır. Yani barinün sözü ne cürm ile ölür ve ne ölür ne girü hayat bulur. Evet kendi ihyayı mevat itti, hem kendi kisvelediği cismi ihya ittiği gibi ve hem girü hayat bulduktan so(n)ra göğe su'ud eyledi geri yere enüp hakim o(l)sa gerek.

XII.

Yani itikadumuz bunun üzerinedür kim ademlerin ruhı ölmez. Zira anlarun tenleri geri hayat bulacaktur hayatı ebedi ile zahmetsüz münevver hafif yimeden içmeden beri olalar ve kisveden filcümle nefsani arzulardan beri olalar. Şol ervah kim hayrı ameller kılmışlar idi ve itikatlarında halel olmamışdı anlar Cennete girerler. Şunlar kim günah işledi ve günahlarında musir oldular ısrarı üzre geldiler anlar madeni olacakdur. Cennet gökte ve cehennem yerde. Ve veliler oldur kim bundan taklit ile bildikleri esrarullahı anda muayene (ile) göreler.

XIII.

Yani nutkı bari cesedi İsa'yı kisvelediğine hikmet nedür diyü istifsar olursa muhkem cevaba kadiriz. Ol cevaplardan gayri yedi türlü hüccetimiz vardur kim bu dinün hakikatine şahittür.

XIV.

Yani evvelki hüccet oldur ki Beni İsrail kavmi peygamberleri kim biz de anları tasdiklerüz İsa içün her ne kim işledi ve kendine vaki' olduğu cem'isini didiler ve şakirdleri kim Havariyyundur anlar işlediğin ve onlara vaki' olanın ulu tazimat ile İsa'nun menakıbın biz didiğümüz gibi şahadet kıldılar şahadet(leri) gerçeği dinin istiftar olunursa cevaba kadiriz.

XV.

Yani ikinci hüccet oldur kim ne kadar dinimüze müteallik kitaplarumuz varsa biribirine muhalif değil. Zira kim me'hazları bir idi kim bari idi. Eğer öyle olmaya idi birbirine muhalif ola idi.

XVI.

Yani üçüncü hüccet oldur kim işbu din yeni ve aceb din idi. Rağbet ve muhabbet birle ol putperestler ve ateşperestler heryerde kabul eylediler. Çok zahmet ve çok meşakkat çiğiben; hemen cahilleri bu dine iman getirmedi, belki alimleri ve akıllıları dahi yeğrek itikat eylediler. Bununla ol batıl din fasid oldu.

XVII.

Dördüncü hüccet oldur. Bu din içinde vecihten muhalif ne(s)ne yoktur mübtedaı nefsani değildür mübtedaıda ruhanidür, bir tariki müstakimdür kim ruhlarımızı muhabetullah ve hayatı ebediyye iletür.

XVIII.

Yani beşinci hüccet oldur kim şunlar kim işbu dini kabul kıldılar, bunun üzerine t(s)abit oldular ve hayri amel işlediler, mertebe hasıl kıldılar, hem çok mucizeler işlediler, İsa adıyla. Bu böyle olmazdı eğer bu din hak olmayaydı.

XIX.

Yani altıncı hüccet oldur her kimse kim işbu dinin aleyhisine masluh ola cevaba kadiriz.

XX.

Yani yedinci hüccet oldur. Üçyüzonsekiz yıl işbu dinin iptaline mukatele ile muharebe ile mücadele ile ol zamanun padişahları kim çok tanrıya ve putlara taparlardı mesluh olup iptal idemediler belki kuvvet buldu alemde ta şimdiye değin. Eğer Allahun rızası öyle olmayaydı böyle olmaz idi.

Yani öyle diriz biz dinimiz babında ihtisar idiben (idüb).

Temmet tamam oldu.

Gennadius itikatnamesi (Karamanlıca):

I.

ἰχτικατουμοῦς μπουνοῦν οὐζεριτέτουρ κὶμ ἀλὰχ βάρουτʊρ, χαλικὶ τζούμλε μεβτζουδάτουρ κὶμ γιοκτάν βάρ ἐηλετὶ. νὲ τζισμίτʊρ νὲ τζισμανίτʊρ; χέητʊρ, ἄκιλ κιπὶ βὲ χὲμ ἄκιλτʊρ; ἀκλὲ μπενιζεμὲς; κεαμίλ βὲ μουκεμὶλ. Ἀλίμ, μπασίτ, κατὶμ, μπίλα νιχαγὲ. ἀλὲμ ἰτζιντέτʊρ βὲ τανιστέτʊρ, λαμεκιάντουρ; ἔρ γερτὲ

χατ(ζ)ίρτσρ. ἴσιμποῦ δ(ζ)ίκιρ οὺλουνὰν σϊφετλὲρ ἀλὰχα μακ(χ)ξ(σ)ούστσρ. μπουναρονῦλα μαχλουκουντὲ μουτζαζ ὀλοὺρ, ταχὶ νέκι μπουναρὰ μπενιζὲρ βάρισα.

II.

Γιάνι ἀλίμτσρ βὲ χελίμτσρ γκεριτζέκτουρ; βὲ γγεριτζέκ γκεντίτουρ. νεκατὰρ χασλέτ βάρισα μαχλουκουντὲ ταξὶμ ουλοὺνμίσι μετζιμοὺουσι ἀλί μερτεμπέηλε γκεντιτέ μεβτζσδσρ. ἴσιμπου δίκιρ ὀλουνὰν χασλετλὲρ μαχλοκουντάτε βάρουτσρ. ζήρα κὶμ μαχλουκουνὲ ταχὶ βιροὺρ. Γκιορουμσέμισιν, γκεντοῦ χελὶμ ὀλτουγούτζιν μαχλοκουντὲ ταχί χίλιμ βάρουτσρ, ἀλίμτσρ μαχλουκουντάτα ἔλμι βάριτσρ σατικτσρ. μαχλουκουντὰ ταχὶ σίτκι βάρουτσρ. ταχί νέκὶμ μπουναρα μπενίζερ βάρισα. ἴλα μποῦκατὲρ βάρουδσρ κὶμ μπαρὶτέ ὅλ χασλετλὲρ δατίτσρ, μαχλουκινὲ ἀνάντσρ.

III.

Γιάνι ίχτικατουμούς μπουνοῦν οὺζεριτέτσρ κὶμ μπαρὶτέ οὔτζι σιφάτ βάρουτσρ. γάηρι σιαφτλαροὺν μεπτιὴ βὲ ματενὶ κιπίτσρ. βὲ μποῦ οὔτζι σιφέτλε χέϊτσρ, χαγιατή γαηρὶ μέρήιλε. ἀλεμὶ γιαρατϊμαστάν ὄντοῦν ταχὶ. βὲ ἀλεμὶ ταχὶ μπσ οὔτζίλε γιαρατι. βὲ ἀλέμ ἰτζιντέ χερεκιάτ βὲ σεκιανάτ μποῦ οὔτζίλετσρ. ἐηλὲ ὀσὰ μποῦ οὔτζι σιφατά (οὔτζι μαχιγέτ) βὲ ιτζι σουρέτ τεγίου τεσμιὲ ἰτέρους. σονούτζουν κὶμ ἴσιμπσ σιφέτ ἀηρμὰς ὅλ πὶρ χακϊκατινὶ μπαρὶνοῦν. μπσνούντζουν ἴσιμποῦ ούτζι σιφάτλα μπὶρ ἀλάχτουρ, οὔτζι τεγιούλ.

IV.

Γιάνι ἰχτικατουμούς μπουνοῦν οὺζεριτέτσρ κὶμ μπαρὶτέν δαχίρ ὀλούρ νούτκου βέ ἰραδέτ, νετέκιμ ὀττάν χαραρέτ βὲ σοχλὲ εγέρτζικιμ ὀτούν χαραρέτ μουτεχερίρ βὲ σοχλεσί βάριτσρ. χὲμτε μεβιτζούηλε χαραρέτ βὲ σοχλε γκιοντερούν. μπιανιχὶ γκιαηνάτ γιόγγουκεν ταχὶ νούτκου βὲ ἰραδέτ μπαρὶνοῦν κατιμὶ ἐυαλίητι. ὅλ οὔτζι κὶμ τίρις:α ἄκιλ βὲ νότκου βὲ ἰραδέττσρ. μποῦ οὔτζέ μπίς ταarὴ τέρις. νέτεκιμ ἀτεμιν τζανιτέν ἄκλι βὲ νούτκου ἄκλὶ βὲ ἰραδέτ ἄκλί βάριτουρ. ἐηλὲ ὀσὰ ὅλ οὔτζι τζανοῦν χακϊκατινὲ ναδάρ μπίρ τζάντσρ βὲ ἔχμι γκουροῦ μπαρινοῦν νούτκουνὲ ἐλμουλὰχ βὲ κουτρετουλὰχ βὲ ἰπνιλάχ τεγιοῦ τεσμιὲ ἰτέρους. ζήρα κὶμ ἀνλάρ μπαρινοῦν χακϊκατιντέ μουτεβελλίτ (sic.) ὀλτί νέτεκιμ ἀτεμτέν τογανὰ ἴπνι ἀτέμ τέρις βὲ νετέκιμ ἀτεμουν φικιρινὲ ρσχτὲν μουτεβελήτ ὀλτὶ; βὲ ταχὶ γκορὶ ἰρατετσλαχ (sic.) βὲ ροὺχ κούτζου βὲ μεχεμπετουλάχ τεγιοῦ τεσμὶ ἐτέρους βὲ ταχὶ ἀκλέ ἔπ τίρις; ζήρα κὶμ ἀκλι κιμίσετεν τόγματι. νούτκου βὲ ἰραδέτ μπουντὰν τογὰρ βὲ ταχὶ ἐητσρους (sic.) κὶμ μπαρινοῦν μαριφετὴ ἀμὰν μαχλουκουνοῦν χακϊκατινὶ μπιλιμέγιτζιν τεγιούλτσρ. πέλκι γκιντινοῦν

χακϊκατίν ταχὶ γεκρέκ μπιλʁρ, βὲ ἀνλάρ νετελικξούς γκεντινοῦν χακϊκετούν ταακοὺλ ἰτίγϊτζουν ἀνοῦν οὐτζοῦν νούντκὶ βάριτʁρ βὲ ἰλμί βάριτουρ. ὅλ ἵλμῖλε ἐπετι χακϊκετοῦν ἀνλάρ βὲ μπιλʁρ. ζήρα ἀμὰν βὲ ταχὶ τίρις κὶμ χαμὰν μαχλουκουνὶ σεβὲρ βὲ τιλέρ τεγιούλτʁρ. μπέλκι γκεντιη ταχὶ γιγρέκ σεβὲρ βὲ τιλέρ. ἀνούνουτζιν νούτκου βὲ ρούχι κούτζου τάημ χακτάν γκελʁρ βὲ ἐμπετί γκεντιηλέτʁρ. ὅ σεμπεπτέν μπαριὲ μπὶρ ἀλὰχ τέρις.

V.

ἰχτικατουμούς σονοῦν οὐζεριτέτʁρ: μπαρὶ νούτκιλε βὲ ἵλμιλε βὲ κουτρέτιλε ἀλεμὶ γιαρατί βὲ χὲμ ρούχ κούτσιλε κίμ γγεντουνοῦν ἀχσένη ἰχτιγιαρὴ βὲ μουχαμπετίτουρ, ἀνούνηλε τεχηγὲ ἰτὲρ βὲ χὲμ κατιροὺρ βὲ τεχρικ ἰτέρ ἀλέμ ϊτζιντέ. χὲρ σεὴ ἀλaχιτέ. γγεντὶ χασασινὲ γγιορὲ βὲ ταχὶ ἀνούνιτζοκα ἠνανούρους κίμ ὅλ βάκτιν κὶμ ἀλάχ ταμπάρεκε βὲ ταάλα τιλετί γγεντινοῦν κεαμάλ σευκατιντέν τοντʁρμέγιτζιν ἀτεμλερὶ σεητάν ἠτμαηντέν βὲ μπούτ περεσληκτέν. ζήρα κὶμ μπέν ἰσραὴλ καβμὶ μπαρϊνοῦν μπιρλιγινὲ βὲ μουσανοῦν κιταπινὲ ἰχτικάτ ἰτερλέρ βὲ ἠνανουρλάριτι. ἀνλaρτάν γάηρϊ ἀτὲμλὲρ κὶμ γὲρ γιογζουντέ κι βάριτι. Ἀlaχὰ ἰχτικάτ ἰτμεσλέριτι, μπέλκι μαχλουκινὲ ταπαρλάριτι. μπούτ μπιγὶ ἅη μπιγὶ γκιούν γκϊμπὶ. τζόκ τααριγὲ ταπαρλάριτι. μπὶρ γκεριτζέκ τααριγέ ταπμασλάριτι. σεητάν μαγλατασίειλα νευσλερὶ χαβασινὲ οὐγιαρλάριτι. ἀλὰχ ἐμρινὲ ἰμτιϑάλ ἰτʁπ μουσὰ κιταπινὲ ἵνανμασλάριτι.

VI.

Ἀνούνοytζιν ἀτέμ σουρετιντέ νούτκουλε βὲ ρούχι κούττζιλε (sic.) μπουναρὶ ἰρσιάτ ἐηλετί. μπουντάν ὀτουρὶ νούτκου μπαρὶ ἀτέμ σουρετίν κισφελετίν, ἀτέμ κιμπί ἀττεμλέριλε μουσαχιμπέτ ἐτὲ νούτκουλε βὲ ἵλμιλε ἀλεμτὲ ἰρσάτ ἰτούπ φασίτ ἰχτικατλερινὶ ἰπτάλ ἐηλεὲ ἀλὰχὶν βεχτανιγετινὲ ἰχτικάτ ἐτελὲρ, ἰσὰ γγιορσετιγί κιμπὶ. βὲ χὲμ ἀτέμ μπιγὶ ἀλὲμτέ ἀμέλ ἐτίπου ἔλμιλε ἰρσατινὶ τεκμίλ ἐηλεὲ βὲ χὲμ ἐηλὲ ἐηλετὶ. βὲ χὲμ ἀλὰχ νούτκι βὲ κʁτρετι μπιρλὲ κατὶρ ὀλούπ τζεμὶ ἀλεμὶ ἰσλὰχ ἰτὲ γγεντί ἰχτιγιαρὴ οὐζερὲ. ζήρα μουκίν τεγίλτιρ κὶμ μπὶρ κισὶ τζεμὶ ἀλὲμὶ χάκτὶν γιανὰ τοντουρὲ. ἐηλὲ ὀλτίγιτζιν ὅλ μπατισὰχ ἀλεμὶ ἐζὲλ, κατίρ καγοὺμ νούτκουηλε γκέρτζικι κούτζου μουμπαρεκτὲ ἀντί βὲ ἔμ ὅλ ρούχι χούτσιλε χαβαριγουνί μουνεβὲρ ἐηλετί βὲ γκουβετλετιρτὴ. ὅλ κεριτζεγὶ τζεμὶ ἀλεμὲ ἀνουμάγιτζιν. βὲ χὲμ ὀλουμουντὲν κόρκιμαίπ (sic.) γγεριτζεγοῦν μουχαμπετὶ βὲ ἀμιροῦν ἐμρὶ μεχεμπετιτέν ὀτʁρι βὲ ἀλεμὶ δαλαλετέν γκουρταμακτάν ὀτουρί. βὲ ταχὶ ἰσὰ κιμπί γγεντί ἰχτιαρίηλε, ἀτέμλίκ σουρετίηλε ὀλτουγὶ γκιπὶ ὀλμάγϊτζιν; μαχλʁκατί χαδρετὶ ἠμπαριὲ γκετϊστιρμέγιτζουν. ἐηλὲ ἰχτικάτ ἐτέρους μπίς, ὅλ μπίρ ἀλάχ μποῦ οὔτζιλε ἔπ ἴπνι ρούχ κουτούσσιλε ἰρσιάτ ἐηλετί. ραμπουμούς ἰσὰ γγεντοῦ γκεριτζέκ

ὸλτίγιτζιν ἰχτικάτ ἐτέρις κὶμ ἰρσάτὶ ταχί γγεριτζέκτɜρ. σαγιρτλερὶ ταχί ἀνοῦνλε ἰρσιάτ ἐηλετιλέρ. ταχί ασανι (sic.) ράκλε ἀνλάρους. μπίς ταχί ΐλμι κουβετίηλε.

VII.

Γιάνι ἰχτικατουμοῦς μπουνοῦν οὐζεριτέτουρ κὶμ ἀλὰχ σοζ ὶ βὲ ἀτεμλὶκ ανοῦν κιμπι ἀττεμὶλκ κὶ νούτκου μπαρουμούς ἀλὰχ σοζὶ ἀνὶ κισφελεντὶ: ἐσάτουρ. ἐσανοῦν χαγετί τζισμανισὶ ἀτέμ χαγιατί βελιλὲρ χαγιατί κιμπίτɜρ. ταχὶ ἀλὰ(χ) εβὶν9 βὲ ἰλμὶ γκουλὶ βὲ μεβτζισλερὶ γκουβέτι ἰλαχίτουρ.

VIII.

Γιάνι ἰχτικατουμούς μπουνοῦν οὐζεριτέτουρ κὶμ μπὶρ ἀτέμ σόλ τζάνιλε τέν κὶμ μπὶρ σαχσὲ νασὶρ μπὶρ ἀτέμ ὸλτί. μπαηνιχὶ μπαρινοῦν νούτκου ταχλησὶ μπὶρ ταραφτάν βὲ μπὶρ ταραφτάν ρούχιλε τζισμί, ἐσά ἴπνι μεργέμ σουρετί ἰσα ολτὶ βὲ νετέκιμ τζίσμι τάημ ἀτεμτέ ἰκὶ χακϊκάτητι, ἔρ μπιρὶ ἀλαχητὶ, χακϊκατλὶ χακικάτιλε μπιίρ μπιριντϊέν ἀηρίητι, νεχὸδ ὅλ νούτκου ἰλαχὶ τζεσέτι ἰσα ὸλτὶ, ἀνασὶρ κιμπὶ βὲ νεχὸδ τζάν ὸλτὶ βὲ νεχὸδ ἰσανὶν κανὶ βὲ τζανὶ νούτκι ἰλαχὶ ὸλτὶ. ἐβέτ τάημ ἔμτζοῦν νούτκου ἰλαχὶ νούτκου ἰλαχὶ βὲ ἀτεμλίκ ἀτεμλίκ. Βὲ ταχὶ ἔρ νέσε κὶμ μπαριτέτουρ βὲ ἀντάντɜρ, χακϊκάτ μπαρίτɜρ. ζήρα κὶμ μπαριτέ ἀριδὶ τεγίλτɜρ; ζατίτɜρ. ἀνούνουτζιν μπαρινοῦν νούτκι ταχλισινὲ μπαρὶ τέρους βὲ ἰνανούρους; ζήρα μποῦ νούτκου μπαρὶ ἰσατε ὸλτούγουτζουν ἐσαὲ ταρὶ βὲ ἀτέμ τέρις ἀτέμ τεσμιὲ ὸλουντὶ ρούχϊλε τζεσετὲ ναδὰρ; ἴσμι μπαριὲ τεσμιὲ ὸλουντὶ, μπαρὶνοῦν νούτκι ταχλησινέ ναδὰρ.

IX.

Γιάνι ἰχτικατουμοὺς μπουνοῦν οὐζεριτέτɜρ κὶμ νούτκι μπαρὶ ἐσάητι βὲ τουνιατέειτι βὲ γγιογτέητι βὲ γερτέητι βὲ μπαρὶτέητι βὲ μπαρὶ ἀτασιντάητι. ζήρα νούτκου μπαρὶ λιαμεκιάντɜρ. νετέκιμ μπουνοῦ τογουρὰν μπαρὶ λιαμεκινάτουρ, κουτρετὶ ταχὶ λιαμεκιαντɜρ. ΐλα μποῦκατὰρ βάριτουρ κὶμ μπαρὶτέ ἀηριξὶ τζϊχετιλέτɜρ βὲ ἰσατε ἀηριξι βὲ ἀλεμτέ ἀηριξὶ τζϊχετιλέτουρ.

X.

Γιάνι ἰχτικατουμοὺς μπουνοῦν οὐζεριτέτουρ κὶμ σὸ βάκτι κὶ μπαρὶ κεαμάλϊ χιλμιντέν βὲ μπαξαησιντέν μαχλουκουντέν μπιρινὲ ἀτα εἰτε μποῦ ἀτατέν γκεντὶ ἴτζινοξάν γκελιμες μπέλκϊ ταχὶ κεαμὰλ μπουλούρ. ζήρα κὶμ μαχλουκουνταγὶ κεαμαλτὲν γκεντὶ ἀδαμετὶ δαχὶρ ὸλοὺρ. Ὅλ μικτὰρ ἀλὰχοῦν ἰλμὶ βὲ κεαμαλὶ δαχΐρ ὸλοὺρ. βὲ ταχὶ μπουνούντζουν κὶμ ἀλὰχοῦν σευκατινὶ βὲ μεχεμπετὶ ἀτεμλερε βὲ γάηρι ἀτεμλερέ γκιοντερτουγουντέν ταχὶ ζιγιατέ ὸλτὶ ὅλ νούτκι μπαρὶ τζεμὶ γκεαμαλίηλε ἐσαὲ κελτίγιτζουν μπουντὰν ὸντοῦν γκελὲν μπεγαμπερλερὲ ἀλεκάτρι μερατίπ γκελτιγιτέ χασὶλ ὸλαντάν ἐσαὲ κελιτζέκ μαχλουκουντὲ σευκατουλὰχ βὲ μεχεμπετούλὰχ ταχὶ (sic.) ζιατὲ ὸλτὶ.

XI.

Γιάνι ἰχτικατουμοὺς μπουνοῦν οὺζεριτέτουρ. ἐσα τζαρμίχ ὸλτὶ βὲ οὺλτί γκεντι ἰχτιαρίηλε τζὸκ τουρλὶ φαητελερτέν ὸτουρὶ. ἴσιμπουνὰρ ἀτεμλιγιὲ ναδάρτουρ. Γιάνι μπαρὶνοῦν σοζὶ νὲ τζούρμιλε ὸλουρ βὲ νὲ οὺλοὺρ. βὲ νὲ γκιροῦ χαγιάτ μπουλοὺρ. ἐβέτ γκεντοὺ ἐχγιάη μεβάτ ἰτὶ χὲμ γκεντοὺ κισφελετιγὶ τζισμὶ ἰχγια ἐτιγί κιμπὶ βὲ χὲμ γκουροῦ χαγιάτ μπουλτουκτάν σορα γκογὲ σοούτ ἐηλετί. γκερὶ γερὲ ἐνούπ χακὶμ ὸσὰ γκερέκ.

XII.

Γιάνι ἰχτικατουμοὺς μπουνοῦν οὺζεριτετουρ κὶμ ἀτεμλεροῦν ρούχι ὸλμες. ζήρα ἀνλαροῦν τενλερί γκερί χαγιὰτ μπουλισάτʁρ; χαγιὰτι ἐμπετίηλε ζαχμετζοὺς, μουνεβὲρ, χαβὶβ, γϊμετὲν, ἰτζιμετὲν μπερί ὸλαλὰρ βὲ γκισφετὲν φὶλτζούμλε νευσανὶ ἀρζουλερτὲν μπερί ὸλαλὰρ. σὸλ ἐρβὰχ κὶμ χάηρι ἀμελὲρ γκιλμισάριτι βὲ ἰχτικατλέριτε χαλὲλ ὸλμαμισίτι, ἀνλαρ τζενετὲ γκιρελὲρ. σουνὰρ κὶμ γκουνὰχ ἰσετὶ βὲ γκουναχλαριντὲ μουσὶρ ὸλτὶλαρ, ἰσραρὶ οὺσρε γκετιλὲρ ἀναρ ματενὶ ὸλαλὰρ. τζενέτ γκιογτὲ βὲ τζεχενὲμ γερτὲ. βὲ βελιλὲρ ὅλτουρ κὶμ μπουντὰ τακλίτιλε μπιλτικлερὶ ἐσραρουλαχὶ ἀντὰ μοαγενὲ γκϊορелέр.

XIII.

Γιάνι νούτκι μπαρὶ τζεσέτι ἐσὰη κισφελετιγινὲ χεκιμέτ νέτουρ τιγϊου ἰσιφθὰρ ὸλουνούρσα (sic.) μοχκεμ τζουαμπὲ χαδίρίς ὅл τζοαπлертέν γάηρι γетί тоурлὶ χοτζέτημеις βάртʁр кὶм μποῦ тинὶν χакϊкатинὲ саχίтоур.

XIV.

Γιάνι ἐβελκι χοτζέτ ὅлтоурки μпенὶ ἰсраηὶл каβоумὶ μпеγамперлерὶ кὶм μпίστе ἀнлὰрὶ тасикlέроус, ἐсάητζин ἔр нέкὶм ἰслетὶ βὲ γкентиὲ βакὶ ὸлтὶγоῦн тζемίησι титилὲр βὲ саγиртлерὶ кὶм χаβариγоῦнтʁр ἀнлὰр ἰслетϊγὶн βὲ ὸнларὰ βакὲ ὸлὰнин оὺли таδимάтиле ἐсаὴн менакимпὶн μпίς титιγоумὶς кимпὶ саχатίт килтϊлάр, саχатетлерὶ керитζегὶ тинин ἰсифθάр ὸлоунούрса тζоуампὲ кат ίрис.

XV.

Γιάνι ἰкинтζι χотζέт ὅлтоур кὶм νὲкатὰр тίноумиζὲ моуталὶк киταплароумоὺс βάриса пирὶ пиринὲ моухалὶф тегίоὺл. ζήра кὶм маχасδарὶ μпίрити кὶм μпарίηти. ἐгὲр ὸηлὲ ὸлмагиάηти пирὶ пиринὲ моухалὶф ὸлάηти.

XVI.

Γιάνι оὺтζинтζι χотζέт ὅлтоур кὶм ἴсимποῦ тίν генὶ βὲ ἀтζέп тίнηти. рагμпέт βὲ мехамπέт μпίриле ὅл μпоύт μпереслὲр βὲ ἀтέси μпереслὲр ἔр гертὲ камποῦл

ἐηλετιλὲρ. τζόκ ζαχιμέτ βὲ τζόκ μεσιακάτ τζιγγίμπεν; χαμὰν τζαχιλερὶ μποῦ τίνὲ ἰμὰν γκετίρμετι, πὲλκι ἀλίμλερὶ βὲ ἀκλιλερὶ ταχὶ γεγρὲκ ἰχτικάτ ἐηλετιλὲρ. μπουνοῦνλε ὅλ μπατὶλ τίν φασίτ ὀλτὶ.

XVII.

Τορτιντζι χοτζέτ ὅλτʁρ μποῦ τίν ἰτζιντε βετζιχτὲν μουχαλὶφ νέσε γιόκοτουρ μουπταδάν νευσανὶ τεγίλτουρ μουπταδάν ρούχανίτουρ, μπίρ ταρὶκ μουσακιμίτουρ κὶμ ρούχλεριμιζί μεχεμπετουλὰχ βὲ χαγιάτ ἐμπετιγιὲ ἰλτʁρ.

XVIII.

Γιάνι μπεσιντζὶ χοτζέτ ὅλτουρ κὶμ σονλαρ κὶμ ἴσιμποῦ τινί καμποῦλ κιλτιλάρ, μπουνοῦν οὐζερινὲ ϑαπίτ ὀλτιλὰρ βὲ χάηρ ἀμελ ἰσλετιλὲρ, μερτεμπὲ χασὶλ κιλτιλάρ, χὲμ τζόκ μουετζισλερ ἰσλετιλὲρ, ἰσα ἀτίηλα. μποῦ μποηλὲ ὀλμάζητι ἐγὲρ μποῦ τίν χὰκ ὀλμαγιάγιτι.

XIX.

Γιάνι ἀλτιτζὶ χοτζέτ ὅλτουρ ἔρ κίμισε κὶμ ἴσιμποῦ τινὶν ἀλεηχισινὲ μασλούχ ὀλα, τζουαμπὲ κατίρις.

XX.

Γιάνι γετιντζί χοτζέτ ὅλτʁρ. οὔτζου γιοὺς ὅν σεκίς γὶλ ἴσιμποῦ τινὶν ἰπταλινε μουκαταλέηλε μουχαρεμπέηλε μουτζατελέηλε ὅλ ζαμανοῦν μπατισαχλαρὶ κὶμ τζόκ τακριὰ βὲ πουτλαρὰ ταπαρλάριτι μεσλούχ ὅλʁπ ἰπταλ ἰτέμετίλερ. (sic.) μπέλκι κουβέτ μπουλτί ἀλεμτὲ τά σιντιέτεην. ἐγὲρ ἀλὰχοῦν ριδασὶ ὀηλε ὀλμαγιάγιτι μποηλὲ ὀλουμάστι.

Γιάνι ἐηλὲ τίρις μπὶς τινιμοὺς μπαμπιντέ ἰχτισάρ ἰτίπεν.

Τέμετ ταμὰμ ὀλτί. (Crusius:1584,107-119 ve Migne: 1866, 334-351)

Gennadius itikatnamesi (latin harfli türkçe metin-1584):

I.

Ichticatumus bunun uzerindetur kim alach barutur, chaliki tzcumle mest-zudatur kim gioctan bar ecleti. Ne tzesmitur ne tzisınanitur; cheitur, akil kibi be chem akiltur; akle benizemas; keamil be mukemil. Alim, basit, catim, bilalichage. Alem itzindetur be tanistetur, lamekiandur; er gerte chatirtur. İsibu diker uleam siphetler alacha maszustur. Bunarınla machlu-cunde mutzaz olur, tachi ne ki bunara benizer barisa.

II.

Giani alimtur be chelimtur, gkeritzectur; be gkeritzek gkenditur. (Ne)ctar chailet barisa machlucunde l(t)axim (h)olunmisi metzimuusi ali mertebe ile gkendite mestzutur. İsibu dikir olunan chasterler machlucundate barutur. Zira kim machlucune tachi birur. Gkiorumesmisin, gkendu chelim olthugutzin machlocunde tachi chilim barutur; alibeur, machlucundata elmi baritur, satictur. Machlucun dachi sitki barutur. Tachi ne kim bunara benizer barisa. İla bu cater barutur kim bariter ol chaslatler l(z)atitur machlukine andatur.

III.

Ginai (Ich)ticatumus bunun uzerindetur kim barate utzi siphat barutur. Gairi siphatlarun meptij be manteni kipitur. Be bu utzi siphetle cheitur, chagiati gairi meri gile. Alami giaratmastan ontun tachi. Be alemi tachi bu utzile giarati. Be alem itzinte cherekiat be sekianat bu utziletur. Eile hosa bu utzi siphata be utzi suret tegiu tesmie. Sonuntzun kim isiblu siphet airmas ol pir chakicatini barinun. Bunundzur isibu utzi sipharla bir alachtur, utzi tegiul.

IV.

Giani ichticatumus bunun uzerindetur kim barigen diachir olur nutcu be iradet, netekim hotan chararet be sochle; egerkitzim hotun chararet mutecheri o be sochlesi baritur. Chemte mebitzucle chararet be sochle gkionterun. Bianichi gkiatinat gioguken dachi noutcu be iradet barinun catimi eualiiti. Ol utzi kim tiris akıl be notcu be iradettur. Bu utze bir taari teris. Netekim atemin tzaniden acli be nutku acli be iradet acli baritur. Eile osa ol utzi tzanun chakicatine nadar bir tzanizur be achmi gcuru barinun nutcune helmulach be ecuntetulac be ipnilach tegiu tesmiye iterun. Zira kim anlar barinun chakicatinde monteselit oldi. Netekim atemun phikirine rhucten mutes(b)elit oldi; be tachi gkuri iratetulach be rhuch (c)utzu be mechembetulach tegiu tesmi eterur be tachi acle hep tiris; zira kim encli kimeseten togmati. Nutcu be iradet buntan doğar. Be tachi em turus kim ba(t)rinun chakicatini bilime gitzinde giultur, belki gkimtinun chaikatin tachi geirec bilur be anlar, neteliczus gkentinun chakacatunda acul itigitzun. Anun utzun nuntki baritur be ilmi baritur. Ol ilm ile ebenti chaciketun anlar be bilur. Zira aman be tachi tiris kim chaman machlucuni seber be tiler tegioltur. Beki gkentij tachi gigrec seber be tiler. Anunutzin nutcu be rhuchi (c)utzu taim chaitan gkelur be ebendi gkektiletur. Ho sebepten barie bir alach teria.

V.

Ichticatimis sonun uzerindetur: bari nutkile be ilmila be cutretile alemi giariti be chem ruch cutsile kim gkentonun achseni ichthigiari be muchampetitur, anun ile techige iter be chem catirur be techric iter alem itzinde. Chersee alachite. Ggendi chasasıne ggiore be tachi anundi tzoca inanurus kim ol vaktin kil(m) alach tambareke be taala tilepi gkendtinun keamal senkatinden (ton)turmegitzin atemleri seitan itmainden be butpereslikten. Zira kim barinun birlilige ve musa'nun kitapine echtikat iterler be inanurlariti. Anlartan gairi atemler kim ger giuzunteki variti. Alacha ichtikat itemsleriti, mbelki machlukine taparlariti. But bigi ai bigi gkiun gkipi. Tzoi taarige taparlariti. Bir gkeritzek tarige tapcaslariti. Seitam malatasıilta nesıleri chabaine ugiarlariti. Alach emrine imtithal itup musa kitapine inanmaslariti.

VI.

Anunutzin atem suretinte nutcule be ruchi cutzile bunari irsiat ecleti. buntan hoturi nutcu bari atem suretin kispheletin, atem kimbi atemlerile musachimber ete nutcule be ilmile alemte irsat itup phasit ichtikatlerini iptal eile, alachin bechtanilegine ıiticat eteler. İsa ggiorstetigi kimbi. Be chem atem bigi alemte amel etip elmile irsatini tecmil eilee be che eile eileti be chem alach nutki be cutretim birle catir olup tzemi alemi islach ite ggenti ictigiari uzere. Zira monkin tegiltir bir kisi tzemi alemi chactin giana tonture. Eile oltigitzin ol batisach alemi ezel, catir cagum nutcuıle gkertziki kontzu mubarecte andi be em ol rhuchi t(k)utsile chabariguni muneber eileti be gcubetletirti. Ol kerhitzegi tzemi aleme anumegitzen. Be chem alumuten corumaır ggeritzegun muchambeti be amirun emri mechembetiten oturi be alemi dalaleten gcurtamactan oturi. Be tachi isa kimbi ggenti ichtiarijle ate(m)lic suretjle oltugi gkimbi olmagitzın machlucati chadretii (m)barie ghetistirmegitzun. Eile ichticat eterus bir(z), ol bir alachi bu utzile er ipni rhuch cutusile irsiat eileti. Rhabumus isa ggentu gkerutzec oltigitzi icthicat eteris kim irsati tachin ggeritzectur. Sagitleri tachi asani rhacle anlarus. Bir(z) tachi ilmi cubetijle.

VII.

Giani ichtikatumus bunun uzerindetur kim alach sozi be atemlic anun kibi atemlic ki nutku barumus alach sozi ani kispelendi:Esadur. Esanun chageti tzismanisi atem chagiati beliler chagiati kibitur. Tachi ala(ch) eb(s)in be ilmi gculi mestzisleri gcubeti ilachitur.

VIII.

Giani ichtikatumus bunun uzerindetur kim bir atem sol tzan ile ten kim bir sachse nasir bir atem oldi. Bacnichi barinun nutcu tachlisi bir taraphtan be bir taraphtan rhuchile tzesmesi esa ipni mergem sureti isa oldi. Be netekim tzismi taim atemte iki chakikatiti. Er b(t)iri alachti. Chakikatli chakikatile bir biriden aerijiti nechod ol nutcu ilachi tzeseti isa olndi anasir kimbi be nechod tzan olndi be nechod isanın kani be tzani nutkı ilachi oleti. Evet z(d)aim emtzun nutcu ilachi be atemlic be tachi er neste kim barindetur be andatur chakikat baritur. Zira kim barinde arid(z)i tetiltur zatıtur anun ontzin barinun nutki tachlisine bari terus be inanurus. Zira bu nutcu bari isate oltugutzun esae taari be atem teris atem tesmiye olundı rhuchile tzesete nad(z)ar ismi barie tesmie olundi bari nutki tachlisine nad(z)ar.

IX.

Giani ichtikatumus bunun uzerindetur kim nutki bari esa iti be tutiate ici be gkiute iti be gerte iti be barite iti be bari atasında iti. Zira (n)utcu bari lamekiandur netekim bunu(n) togurun baru lamekiandur cutreti tachi liamekiandur ila bu catar baritur kim barinde airizitze chechetiletur.

X.

Giani ichtikatumus bunun uzerindetur kim so vaiti kim bari keamali chilminten be baxaisinden machlocunden birine ara ite bu araten gkendi itzi nozan gkelimes belki tachi keamal buler zira kim machlucundagi keamalten gkendi adameti dachir olur ol mictar alachun ilmi be keamali dachir olur be tachi bunutzun kim alachun seukatini be mechembeti atemlere be gairi atemlere gkiondertugunden tachi zichiate olndi. Ol nutki bari tzemi gkeamali ile esae keltigitzun bundan ondun gkeleb begamberlere ale catri meratic gkeldigide chasıl olandan esae melitzes machlucunde sevcatulach be mechembetulach tachi ziate olndi.

XI.

Giani ichtikatumus bunun uzerindetur esa tzarmich olndi be ulnz gkendi ichtiari ile tzoc turb(l)i phaitelerten oturi isibunas(r) atemlige nad(z)atur giani barinun sozi ne tzurmile olur be ne gkiru chagiat bulur eber gkentu echgiai mebat iti chem gkendu kispheletigi tzismi ichgia etigi kibi be chem gcuru chagiat bultuktan sora gkoge sout ecleti gkeri gere enup chakim hosar (osa) gkerec.

XII.

Giani ichtikatumus bunun uzerindetur kim atemlerin rhuchi olmes zira anlarun tenleri gkeri chogiat bulisatur chogiati ebentijle zachmetzus muneber chafif gime ten itzimeten beri olachar be gkispheten philtzumle neusani arzulerter beri olalar sol erbach kim chairi ameler gkilmisariti be ichticatleriti chalel olmammisiti anlar tzenete gkirelir sunar kim gcunach istedi be gcunahlarinde musır oltılar ısrari ustre gkentiler anar mateni olalar tzenetmi onda be tzechenem gerte be ueliler oltur kim buntan taclitile bilticleri esrarulachi anda moagene gkioreler.

XIII.

Giani nutki bari tzeseti esac kisphiletigine chekimer(t) netur tigiu istiphthar olonursa mıchkem (t)zuabe chatiris ol tzoaplerten gairi geti turli chontzer(t) himis s(b)arutur kim bu tinin chakicatise sachitu.

XIV.

Giani uelki chontzer oltur ki beni Israil cabumi begamberleri kim biste anları tasticlerus esa itzin (h)er ne kim isleti be gketie baki oltigu(n) tzamicsi titiler be sagitleri kim chabarigundur anlar ieletigin be u(n)lara b(v)ake olanın uli tadimat ile esain menagibin bir tigumer (titigumez) kibi sachatit kıltılar sachatetleri keritzeg itigin iphstiphthar olurnursa tzuabe catirk.

XV.

Giani ikintzi chontzer(t) oltur kim ne çatar tinumize mutalic kitaplarumus uarisa piri pirine muchaliph tegiul zira kim machasdari bir iti kim bari iti eger ocle olmara iti piri pirine muchaliph ola iti.

XVI.

Giani utzintzi chonzer oltur kim isibu tim gini be atzep tineri. Rhabet be mechabet birile ol butberesler be atesibersler (h)er gerde cabule eiletiler. Tzoc zachimet be tzoc mesikat tzingiben; chaman tzachileri bu tine iman gkendi merti, belki alimleri be aclileri tachi gecrek ichticat eiletiler. Bununle ol batil tin phasıt oldi.

XVII.

Tortintzi chontzer oltur. Bu tin itzinde be tzichthen mulaliph neste goiocotur muptadai nevsani tegiltur muptadai rhucanitur, bir taric mustakimıtur kim (rhu)chlerimizi mechebetulach be hagiat ebetigine iltur.

XVIII.

Giani besintzi chontzer ochtur kin sular kimisi bu tini cabul kıltılar, bunun uzsrine thapit oldılar be chair amel isletiler, mertebe chasıl kılıilar, chem tzoc mouetziler istlatiler, isa atıila. Bu boile olmazuti egar bu tin chac olmagiagiti.

XIX.

Giani altitzit chontze oltur (h)er kimise isibu tinin aletchisine mastluch ola tzuabe catiris.

XX.

Giani gelitzin chontzet oltur. Utzu gloas on sekis gıl isibu tinin iptaline mucataleile mucharebeile mutzale leil o(t)l zamanun batısachtarı kim tzoc tacria be putlara taparlarite mestluch olup iptal itemetilur. Belki cuber buldı alemta ta sintie tein eger alachun rhidası ocle olmagiagiti bile olumasti.

Giani eile tiris bir tinibus babinde ichtisar itipen.

Temet tamam olati. (Crusius:1584,107-119 ve Migne: 1866, 334-351)

Kaynaklar

Crusius, Martinus, (1584), Turcograeciae libri octo, Basileae, s. 107-119.

Decei, Aurel, (1953), Patrik II. Gennadios Scholarios'un Fatih Sultan Mehmet için yazdığı Ortodoks İtikatnamesinin Türkçe Metni, Fatih ve İstanbul I.C. 1.S. İstanbul 1953 s.99-116.

Dinçer Fehmi, (2009), 1553 tarihli Latin harfli ilk türkçe metin 16.yüzyılda yazıldı, Milliyet, 29 Temmuz 2009 . http://blog.milliyet.com.tr/1553-tarihli-latin-harfli-ilk-turkce-metin/Blog/?BlogNo=193012

Ebüzziya Tevfik, (1329) Akaid-i hristiyaniyye ve mübteni olduğu akanim-i selase hakkında Fatih devrine aid him bir vesika-i naşenide, Mecmua-i Ebüzziya, XXX. Sene (1329), cüz 98 s. 623-630.

Florovsky Georges, (1974), Christianity and Culture, V.II.

Halasi-Kun, Tibor, (1987-1992), Gennadios' Turkish Confession of Faith, Archivum Ottomanicum 12, s.5-103.

Migne, Jarques Paul, (1866), Patrologiae Graeca, CLX, s.334-351.

Özdem, Ragıp, (1938), Gennadios'un İtikatnamesi, Ülkü Halkevleri Dergisi, sene X, sayı 60, Şubat 1938, s.529-540.

Schaff, Philip, (2003), Creeds of Christendom, V.I.

Von Hammer, Joseph, "Textus colloquii patriarchae Gennadii cum Muhammede II, e pronunciatione corrupta graeca, historiae patriarchae a Martino Crusio traducta, in idioma turcicum restitutus", Fundgruben des Orients, Wien, 1809, c.I, s.461 ve Wien, 1811, C.II, s.105-106, 164-166, 316-318, 470-473.

FOLKLOR VE TURZİM (FOLKLORİK ÜRÜNLERİN TURİZMDE KULLANILMASI MESELESİ)

FOLKLORE AND TOURISM (THE MATTER OF USING FOLKLORIC GOODS IN TOURISM)

Fikret TÜRKMEN* - Ferah TÜRKER**

ÖZET

Turizm sektörü dünyada hızlı gelişen sektörlerden biridir ve ülke ekonomisine sağladığı katkılarla önemi gittikçe artmaktadır. Özellikle son yıllarda büyük bir gelişme gösteren kültür turizmi, ülkenin sosyo- ekonomik değişim ve gelişiminde de büyük bir etkiye sahiptir. Coğrafi konumu nedeniyle tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapan Nevşehir, yüzyılların deneyimlerinden süzülerek biçimlenmiş köklü ve zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Bu kültürel mirasın turizmde kullanımı ve pazarlanması söz konusudur. Özellikle yüzyıllar öncesine dayanan seramik ve çömlek yapımı, halı ve kilim dokumacılığı ve bez bebek yapımı gibi geleneksel el sanatlarının yanı sıra yörenin mutfağı, giyim- kuşamı ve eğlence unsurları günümüzde turizm sektöründe etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Biz de bildirimizde, turizm, kültür turizmi ve folklor kavramlarından hareketle, halk kültürü ürünlerinin yerelden ulusala ve evrensele taşınma sürecinde turizm kullanımına ilişkin değerlendirmelerimize yer vereceğiz.

Anahtar Kelimeler: Folklor, Turizm, Nevşehir

ABSTRACT

Tourism sector is one of the sectors developing rapidly in the world and it grows in importance increasingly with its contributions to the

* Prof. Dr. Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Müdürü, e-posta:fikret.turkmen@ege.edu.tr.
** Araş. Gör. Dr. Ferah Türker, Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, e-posta: ferahturker@hotmail.com

economy of the country. The cultural tourism which develops especially in recent years has a significant role in the socio-economic change and development of the country. Nevşehir, receiving many civilizations throughout history thanks to its geographical position, holds the rooted and rich cultural heritage which has been formed by emulging the experiences of centuries. That this cultural heritage is used and marketed is the subject. Besides the traditional handicrafts such as rug and carpet weaving and rag doll producing and especially the fabrication of ceramics and jug which dates back to previous centuries; the kitchen, clothes and recreational activities of the region are used in tourism sector effectively. In our paper, the reviews considering the handling of tourism in the process of the popular culture's works moving from local to national and universal will be included with reference to the concepts of tourism, cultural tourism and folklore.

Key Words: Folklore, Tourism, Nevşehir

Folklor ürünlerinin turizmde kullanılması meselesi maalesef sadece bugünün ve bu bölgenin değil; Türkiye'nin ve hatta zaman zaman küreselleşme dolayısıyla da tüm dünyanın problemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyadaki küreselleşmenin etkisiyle ve Türkiye'nin de maalesef son zamanlarda gittikçe artarak oturmuş bir politika hâline gelmiş şekliyle "daha fazla turist, daha fazla döviz" sloganıyla bir anlayış içerisinde turizmde yerli olan, bizim olan, bizden olanın kullanılması yerine; daha çok başkalarının ürünlerinin kullanıldığı görülmektedir.

Bu konuda "Fethiye" örneği üzerine yaptırdığım bir çalışmada, Türk folklorunun ve folklor ürünlerinin turizmde nasıl kullanılabileceği üzerinde geniş çaplı sayılabilecek anketlerde (Polonyalılar, Almanlar, Hollandalılar, Ruslar, İngilizler, Fransızlar) bu tereddütlerimizde ve şikâyetlerimizde ne kadar haklı olduğumuz ortaya çıkmıştır. Bu durum şunu gösteriyor ki dünyadaki küreselleşme millî kültürler aleyhine gelişiyor. Dolayısıyla millî kültürler aleyhine gelişirken sadece Türk millî kültürü değil, diğer yerel kültürler de kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bunu destekleyen turizm faaliyetleri, mesela otellerimizde uygulanan "her şey dâhil" diye bir program uygulanıyor. "Her şey dâhil" programı, gelen yabancı turistlerin yerli halk ile temasını engelliyor. Dolayısıyla hem ekonomik boyutu olarak hem de kültürel boyutu olarak son derece zararlı sonuçlar doğu-

ruyor. Çünkü "Türkiye'den ve Türk imajından ne anlıyorsunuz?" diye sorduğumuzda verilen cevapların büyük bir çoğunlukla bir Müslüman ülkesi, bir İslâm kültürü, daha enteresanı güneş, kum ve deniz ülkesi şeklinde olduğu görülüyor. Hatta bize ait olarak, bizim bildiğimiz pek çok unsurun da bizle ilgisi olmadığı düşünülüyor. Bunu maalesef turizm reklamlarında da görüyoruz. Örneğin; Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlamış bir reklamda, Türkiye güzeli ya da dünya güzeli olarak bildiğimiz Azra AKIN'ın da rol aldığı bir reklam filminde 8-10 kişinin kürek çektiği gökdelenler arasında saltanat kayığı, kayık içerisinde cariyelerle oturan bir sultan ve buz dağında sema dönen semazenler ve deniz kızları veya saltanat kayığı üzerinde davul çalan kişiler vb. unsurlar ön plana çıkarılıyor ve bilakis çıkarılmak istenen imajı tarihin temiz ve güçlü bir tarihi doku, temiz ve mistik bir ülke imajıdır. Elbette ülkemizde bunlar da var; fakat bunları yaparken özellikle kontrollerde gözden kaçan başka hususlar da şey var. O da Türkçenin yozlaşması. Dolayısıyla dünyanın üçüncü mutfağı olarak gördüğümüz mutfak kültürümüzdeki Türk mutfak kültürlerinin isimlerinin bile artık Türkçe verilmediği dolayısıyla yabancılar bu yedikleri ve beğendikleri yemek çeşitlerinin isimlerini Türkçe olarak öğrenemediği için, Türkiye'de yemek olmadığı tereddütüyle karşı karşıya kaldığını görüyoruz. Bu sonuç, yaptırdığım anketlerden çıkan bir sonuçtur. Bunların dışında Türkiye ve Türk imajı, Türk kültürü hakkında net bir fikir veremediğimiz için ve bunu da verecek olan okullarımız dahil olmak üzere (Turizm Meslek Yüksek Okulları, Meslek Liseleri vs.) folklor, folklor ürünlerinin turizmde kullanılması meselesini layıkıyla veremediğimiz için buna bağlı tüm faaliyetlerde aynı sıkıntıyı yaşadığımızı görüyoruz.

Söz gelimi animasyon programı var, özellikle büyük otellerde turistleri eğlendirmek için yapılan kısa turlar var. Köy turları, yayla turları vs. bunların içerisinde yine anketlerden edindiğimiz bilgiye göre maalesef turistlere "Türk geceleri" adı altında oryantal dansöz gösterilerinin sunulması, bunun yanı sıra sanat yönü yok denecek kadar zayıf birtakım şaklabanlıkların yapılmış olduğunu görüyoruz ve bir müddet sonra da artık o gecelere turistlerin gitmediğini, gitmek istemediklerini kendi ifadelerinden anlıyoruz. Bu ve buna benzer şeyler de, mutfak kültürü de, giyim-kuşam kültürü de aynı durumdadır.

Diğer taraftan işin ekonomik boyutuna girdiğimiz zaman sorduğumuz şöyle bir soru var turistlere: "Türkiye'den giderken komşularınıza, dostlarınıza hangi hediyeleri götürüyorsunuz, ya da götürmek istersiniz?" Bun-

ların içerisinde enteresan bir şey turistik otellerimizde kaçak Çin mallarını satılmasıdır. Bunun yarattığı imaj Türkiye kaçakçılık ülkesi imajıdır. "Peki, başka ne yapıyorsunuz?" dediğimiz zaman bizim alanımıza giren bir başka çok güzel cevap var. O da şu: "Sağlık sektöründe kullanılan mahalli bitkiler götürüyoruz, küçük makam boncuğu veya nazar boncuğu diyerek kullanılan el işi yapılmış, dokunmuş, ayakkabılar, şapkalar vs. götürüyoruz. Tabiî ki bizim turizm reklamlarımızın hiçbirinde bunları görmüyoruz.

Fransa seyahatlerimden birinde, Dögol'ün doğduğu kasabada Dögol anahtarlıkları dâhil olmak üzere, küçük bir kasabanın ekonomik hayatının Dögol ve Dögol'e bağlı ürünlere bağlı olduğunu ve ona ait her türlü ürünün bir ekonomik değer hâline getirildiğini gördüm. Nevşehir'in de "açık hava folklor müzesi" gibi özelliklerini muhafaza etmiş olması dikkat çekmektedir. Eğer bunu da kaybedersek turistler o zaman sadece evleri için gelecekler ve ucuz tatil ülkesi imajından kurtulamayacağız. Bu noktada turizmin bir başka amacı olmalıdır ki o da başta söylediğimiz gibi Türk imajı, Türk kültür imajı ve Türkiye imajıdır.

NEVŞEHİRLİ ŞAİR NEDİM UÇAR'IN ŞİİRLERİNDE KELİME DÜNYASI

THE WORLD OF WORDS IN THE POETRY OF POET NEDIM UÇAR OF NEVSEHİR

Filiz Meltem ERDEM UÇAR*

ÖZET

Dil, duygu ve düşüncelerin sözle dış dünyaya aktarılması olayıdır. Dolayısıyla dil dünyamızın temelini oluşturan kelimeler, iç dünyamızın birer aynası olarak hayatımızın vazgeçilmez unsurları durumundadırlar. Şair ve yazarların ruh hâli, inançları, heyecanları, zevkleri, kısaca duygu ve düşünce dünyaları, eserlerini ortaya koyarken tercih ettiği kelimelerle okuyucuya yansır. Bu sebeple şairlerin ve yazarların dil ve üslup özellikleri ve kelime dünyaları üzerinde yapılacak çalışmalar, onların sanatına, duygu ve düşünce dünyalarına daha yakın ve daha objektif ölçülerle yaklaşma imkanı tanıyacaktır.

Bu amaç doğrultusunda, çalışmamızda; sade ve samimi bir dille yazdığı şiirleriyle Türk halk edebiyatı ozan geleneğinin günümüzdeki temsilcisi olarak değerlendirdiğimiz Nevşehirli Şair Nedim Uçar'ın üslubu hakkında çözümleme yapılmaya çalışılacaktır. Bu yapılırken de şairin yayımlanmış şiirleri esas alınacaktır. Şiirlerindeki kelimeler, işlevleri ve içerikleri açısından değerlendirilip ortak gruplar oluşturulacaktır. Kelimelerin kullanım sıklığı incelenerek şairin kelime kullanımında tercih ettiği çeşitlilik görülebilecektir. Aynı konu üzerinde yoğunlaşmış kelimeler, kelime aileleri içinde değerlendirilecek, ayrıca şairin sık kullandığı sanatlar da ele alınacaktır. Bütün bunlar, bize şâirin ruh dünyası, nesneleri, kavramları ve dünyayı algılayışı ile ilgili önemli bir kaynak oluşturacak ve böylece üslubu ile ilgili ipuçlarına ulaşılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Söz varlığı, Üslup, Şiir Şair

* Dr., Nevşehir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta:filiz.ucar@nevsehir.edu.tr

ABSTRACT

Language is the phenomenon of the transfer of feelings and ideas to the outside world verbally. Therefore, the words that form the basis of our language world are like the indispensable elements of our lives as of a mirror of our inner world. Poets' and writers' mood,beliefs,thrills,pleasures, briefly the world of their feelings and thoughts is presented to the reader with the words they prefer while producing their works. For this reason, the studies to be made upon the language and stylistic features as well as their world of words will enable us to approach to their art and worlds of emotion and thought with closer and more objective measures.

In parallel with this purpose,in our study; an analysis will be made about the style of poet Nedim Uçar from Nevşehir who is considered to be the representative of today of Turkish folk literature's poet tradition with his poems written in a sincere and plain language. During this analysis,the poet's published poems will be taken as a basis. The words in his poetry will be studied in terms of their functions and contents;following this common groups will be formed. It will also be possible to see the diversity he prefers in his use of words by examining the frequency of the use of words. The words that have focused on the same topic will be considered in word families and the figures of speech he uses frequently will be discussed as well. All of these will provide information about the poet's inner world,objects,conceptions and perception of the world and thus this will enable us to find some tips about his style.

Key Words: Vocabulary, Literary style, Poem, Poet.

Giriş

Sözcükbilim (leksikoloji), "dilin söz varlığını, yani sözcüklerini, türetmede görev alan biçimbirimlerini, birleşik sözcük, deyim, atasözü, kalıplaşmış söz gibi ögelerini incelemeye yönelen, bu ögelerin kökenlerini, oluşumlarını araştırarak biçim ve anlam açısından gelişmelerini saptamaya çalışan bir dilbilim dalıdır." (Aksan: 1998, 13).

Tanımdan da anlaşılacağı üzere sözcükbilimin ham maddesi kelimelerdir. Kelimeleri ve söz varlığını oluşturan diğer unsurları, dilin yapı taşları olarak ayrı ayrı incelemek, toplumun sadece dili hakkında değil, aynı zamanda tarihi, yaşam biçimi, hayata bakış tarzı kısaca kültürü hakkında da önemli bilgiler verecektir.

Dil bilimin önemli bir alanını oluşturan kelime dünyası çalışmaları, üslubu belirleyen önemli vasıtalardan biridir. Şairin veya yazarın duygu, düşünce ve ruh dünyası, kelime hazinesi, dili kullanma yeteneği, onun eserlerinde tercih ettiği kelimeler ve bu kelimelerin kullanım sıklığı ile yakından ilgilidir. Savaş Yelok bu konuda şunları ifade eder:

"Bir şairin şiirinde başvurduğu sanatların ses, mana ve armoniyle alakaları nispetinde kelime frekansları da onun psikolojik, sosyolojik ve poetik dünyasını ortaya koyan unsurlardır. Gramatikal sistemde bir araya gelen ve belirli bir fikir, duygu, hayal ve heyecana dair ipuçları taşıyan kelimeler, mısralar, bölümler ve nihayet bütünüyle şiir, onu ifade edenin umumi ve hususi yönlerini gösterir." (Yelok: 2008, 442-470).

Nedim Uçar'ın "Dünya Bir Dostluk Bahçesi", "Umutlar Sevmekle Başlar", Gün Işığında Zaman" ve "Sılaya Özlem" adlı kitaplarındaki şiirleri üzerine yaptığımız bu çalışmada, sözcükbilimin yapısal kısmıyla ilgilenilmiş; yani esere bağlı leksikolojik çalışmaya yönelinmiştir. Böylece şairin kullandığı kelime türleri, bu kelimelerin sıklık dereceleri belirlenerek onun kavramlar dünyası, üslubu hakkında önemli ipuçları elde edilmiştir.

Nedim Uçar

Nedim Uçar, 1945 yılında Nevşehir'in Hacıbektaş ilçesine bağlı Köşektaş köyünde doğmuştur. Ankara Polis Koleji ve Polis Akademisini bitiren Uçar, aynı zamanda Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesine devam etmiş, Anadolu Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesinden mineraller, kıymetli ve yarı kıymetli taşlar ve tarihî eserler konusunda uzmanlık belgeleri almıştır. Görevi gereği çeşitli illerde çalışan Uçar, 1994-2005 yılları arasında Emniyet Genel Müdürlüğünde 1. Sınıf Emniyet Müdürü olarak görev yapmış ve 2005 yılında Teftiş Kurulu Başkanlığından Başmüfettiş olarak emekli olmuştur.

Uçar'ın şiirle tanışması çocukluk yıllarına rastlar. O, henüz dört yaşındayken şiirle tanışmıştır. Çocukluğunu köy hayatı içinde geçirmiş; ilk şiir kitabı olan ve 1974'te yayımlanan "Öksüz" isimli eserinde de o zamanki köy gerçeklerini ve buralarda yaşayan insanların sıkıntılarını dile getirmiştir.

"Şiir benim kırk yıllık arkadaşım; bedenimin bir parçası, duygu ve düşüncelerimin dışa yansımasıdır. Kırk yıldır yazıyorum durmadan, sevdiklerime birer anı bırakmak için gönül pınarından." diyen şair için şiir, gerçekten vazgeçilmez bir tutkudur. Aşk, özlem, insan sevgisi, tabiat sevgisi, Allah

sevgisi, Peygambere övgü, gurbet acısı, sosyal konular gibi çok çeşitli konularda şiirler yazmıştır. Ayrıca Yunus Emre, Ahmet Yesevi, Karacaoğlan, Hacı Bektaş-ı Velî gibi önemli isimler için yazılmış şiirleri bulunmaktadır. Şiirleri ulusal, uluslararası, kurumsal ve bölgesel nitelikli yarışmalarda yetmişin üzerinde ödül kazanmış, yurt içinde ve yurt dışında birçok gazete, dergi, antoloji ve kitaplarda yayımlanmış, yüz altmış sekiz şiiri de yabancı dile çevrilmiştir. Ayrıca basılan kitaplarından üçü Türkçe-İngilizce şeklinde yayımlanmıştır. Şairin şiirlerinden iki yüzü Türk Sanat Müziği dalında, ikisi Hafif Müzik dalında, üçü de Çocuk Şarkıları dalında bestelenmiştir (Uçar: 2010b, 10).

Lirik bir söyleyişin, sade ve samimi bir dilin hakim olduğu şiirlerinde şair, genellikle on birli hece ölçüsünü kullanmış, zaman zaman da yedili ve sekizli hece ölçülerini denemiştir.

Şairin yayımlanmış on bir şiir kitabı dışında bir romanı, bir hikâye kitabı ve dört tiyatro eseri bulunmaktadır.

Sürekli kendini yenileyen ve aşan bir şairdir Nedim Uçar. "Öksüz" adlı ilk şiir kitabından sonra daha da güzel şiirlerle karşımıza çıkmıştır. Kendisi bu durumu şöyle ifade eder: "ÖKSÜZ büyüdü, gelişti, olgunlaştı. Şimdi bambaşka güzelliklerle bütünleşmiş olarak aramızda dolaşıyor. Büyümek, güzelleşmek için yağmura ihtiyaç vardı sadece. Uzattı ellerini göklere doğru. Yeniden özüne dönerken yağmurla buluştu sessizce."

Eserleriyle gelecek kuşaklara iz bırakan şair ve yazar Nedim Uçar, sanat hayatına büyük bir hızla devam etmekte; yeni çalışmalarıyla ve aldığı ödüllerle daha çok başarılara imza atmaktadır. Biz de kendisine bu güzel ve duygu dolu yolculuğunda başarılar diliyoruz.

1. Nedim Uçar'ın Şiirlerinde Kelime Dünyası

Bir dilin örgüsünü oluşturan kelimeler, insan yaşamında birinci derecede önemlidir ve insana, çevresine ilişkin önemli kavramları yansıtır. Şairlerin üslubunu belirleyen temel unsurlardan biri şüphesiz ki onların kelime dünyalarıdır. Ruh hâlleri, inançları, heyecanları, zevkleri, kısaca duygu ve düşünce dünyaları, eserlerini ortaya koyarken tercih ettiği kelimelerle okuyucuya yansır. Bu sebeple şairlerin dil ve üslup özellikleri ve kelime dünyaları üzerinde yapılacak çalışmalar, bize onların sanatına, duygu ve düşünce dünyalarına daha yakın ve daha objektif ölçülerle yaklaşma imkânı tanıyacaktır.

Bu amaç doğrultusunda Türk halk edebiyatı ozan geleneğinin günümüzdeki temsilcisi olarak nitelendirebileceğimiz Şair Nedim Uçar'ın şiirlerindeki kelimeler, işlevleri ve içerikleri açısından değerlendirilip ortak gruplar oluşturulmuştur. Kelimelerin kullanım sıklığı incelenerek şairin kelime kullanımında tercih ettiği çeşitlilik görülmüştür. Aynı konu üzerinde yoğunlaşmış kelimeler, kelime aileleri içinde değerlendirilmiştir. Bütün bunlar, bize şairin ruh dünyası, nesneleri, kavramları ve dünyayı algılayışı ile ilgili önemli bir kaynak oluşturmuş ve böylece üslubu ile ilgili ipuçlarına ulaşılmaya çalışılmıştır.

1.1. Nedim Uçar'ın Şiirlerinde Kelime Aileleri

1.1.1. Tabiat ile İlgili Kavramlar

İçinde pek çok kavramı barındıran tabiat, Nedim Uçar'ın şiirlerinde geniş bir yer tutar. Her şiirinde sık sık karşımıza çıkan tabiat unsurlarının yanı sıra, tabiat sevgisinin ön plana çıktığı ve bizzat tabiat hakkında yazılmış şiirleri de bulunmaktadır. "Bahar Tutkusu", "Ağaç ve Ben", "Yaylalar" bunlardan sadece birkaçıdır. Şiirlerinde tabiat unsurlarını çok kullanması, şairin tabiat sevgisinin açık bir göstergesidir.

Uçar'ın incelenen şiirlerindeki tabiat ile ilgili kelimelerin toplam sıklığı 3560'tır. Bunlar içinde en çok tekrar edilen kelimeler, "dağ", "yol" ve "su"dur.

"Dağ" kelimesinin kullanım sıklığı 218'dir. Şair, dağ kelimesinden çoğunlukla zamanın tabiatta oluşturduğu değişiklikleri anlatmak için yararlanmıştır:

> **Dağlara** sis çöktü hava karardı
> Bir türlü sabahsız ölemiyorum. (Maziye Bakınca)
> Bizim ele bahar geldi diyorsun,
> Burada **dağlara** kırağı düştü. (Kırağı Düştü)
> **Dağlara** çökerken güz yorgunluğu,
> Yollar uzak diye bahane bulma. (Sevgisiz Yaşamak)
> Mor **dağların** şakakları kırlaştı,
> Gurbet elde çile çekmek zorlaştı. (Bir Tanem)

"Dağ", kimi zaman yüceliği ile benzetme unsuru olarak kullanılır:

> Yüce **dağ** başının gitmez dumanı
> Bulutlar rüzgârda çeker amanı. (Lütfen Geri Ver)
> Karlı, yüce **dağlar** aşan
> Yollar Mevlâ'ya uzanır. (Eller Mevlâ'ya Uzanır)

Şair bazen derdinin bazen de aşkının büyüklüğünü anlatmak için "dağ" kelimesinden yararlanır.

Nedim'in derdine dayanmaz **dağlar,**
Gecenin koynunda bulutlar ağlar. (Gün Batar)
Sabırla gerçeğin sırrına varan,
Aşk ile **dağları** delendir insan. (Onurlu İnsan)
Gölgeli buluta **dağ** mı dayanır?
Yağmurlar ovaya indiği zaman. (Bahar Tutkusu)

Uçar'ın incelenen şiirlerindeki "yol" kelimesinin kullanım sıklığı 149'dur. Bu şiirlerde yol, kimi zaman bir başlangıcın kimi zaman bir bitişin habercisidir:

Yola çıkan turnaların göçünde,
Beni başka dünyalara saldın sen. (Saçlarında Yıldızlar)
Dönüşü olmayan **yolun** başında,
Felek yerden yere vurdu gönlümü. (Dönüşü Olmayan Yol)
Mutlu olmak varsa **yolun** sonunda,
İnsaf eyle diyar diyar gezdirme. (Mutlu Olmak)
Bazı şiirlerde bu kelime ömrü simgelemiştir:
Beklemekle geçti **yolun** yarısı,
Akşamın güneşi altın sarısı. (Dumanlı Dağlar)
Gözümün ışığı, gönlümün varı,
Birlikte yürüdük **yolumuz** yarı. (Aklımı Alan Güzel)
Tükendi **yollarda** gözümün feri,
Kalbimin kapısı kilitli kaldı. (Kalbimin Kapısı)

Varılmak istenen hedef karşısında bazen bir engel, bazen de bu hedefe giden bir araçtır "yol":

Hakk'a doğru giden **yolda**,
İlahi bir gizdir Yunus. (Kalplerdeki Yunus)
Ah, bu **yollar** kollarımı bağlıyor,
Benim artık buralarda yerim yok. (Ah Bu Yollar)

Kimi zaman da umutsuzluğun, çaresizliğin farklı bir şekilde ifade ediliş tarzıdır:

Yorgun düştüm artık **yolun** sonunda,
Anlamı yok bugünün de, dünün de. (Unuttum)

Uçar'ın şiirlerinde "su" kelimesinin kullanım sıklığı 136'dır. Şiirlerde su saflığın, temizliğin sembolüdür:

Suların cilaladığı bir çakıl taşı gibiyim,
Hıçkıran pınarın ayağında yosun tutmayan. (Özgürce Sevmek)
Ay ışığı yıkanırken **sularda**
Yüreğimde sevdamız var bir tanem. (Ay Işığı Sularda)
Mor çiçekler toz pembeye çalınca,
Yeşil pınar billur **suyla** dolunca. (Allı Turnam)
Şair sevgisinin derinliğini anlatmak için kullanır bu kelimeyi:
Sana olan tutkum **sulardan** derin,
Sensiz dünya bana el anneciğim. (Anneciğim)
Bazen vazgeçilmez hayati bir unsurdur:
Ekmekle **su** gibi muhtacım sana,
Yağmurun sessizce yağdığı yerde. (Bir Yudum Sevgi)
Bazen de ferahlatan bir unsur:
Özgürlük adına umutla beklenen yarınlar,
Su serper yüreğime nefes almak kadar. (Gün Tükendi)
Ağaçlar canlanır bir damla **sudan,**
Ay çıkar uyanır gece uykudan. (Düşündükçe Bulursun)

Şairin incelenen şiirlerindeki tabiat ile ilgili kullandığı kavramlar ve bu kavramların kullanım sıklığı şu şekildedir: dağ (218), yol (149), su (136), gül (129), yağmur (123), bahar (115), bulut (11), yıldız (93), güneş, dünya, rüzgâr (81), toprak, yel (65), taş (55), sel (54), mevsim (50), dal (49), gök (48), ay (42), yaprak (41), yaz, sahil (40), ışık, yayla, çiçek (38), sahil (36), ağaç, vadi (37), duman (35), esmek (34), ufuk (33), sis, ateş (32), kış (30), seher (29), deniz (27), gökyüzü, (25), gökkuşağı, gölge (24), sema, çöl (23), buz (22), pınar (21), dere, gece (20), mehtap, duvar (19), dalga, ova (17), hava, ilkbahar (16), martı, şafak (15), akşam, kor, akmak (14), güz, nehir (13), çimen, dolunay, fırtına (12), çınar, hazan, tan, gün batımı, alev (11), göl, kır, kaya, âlem, sonbahar, tepe, yamaç, köprü (10), bahçe, çeşme, koy, köz (9), bozkır, bağ, gün dönümü, kül, kum, ot, yosun (8), ayaz, buzul, çay, çağla-, çiğdem, gurup, şimşek (7), burç, doğa, ırmak, karanlık, okyanus, sabah, volkan (6), akasya, cihan, çığ, çakıl, kırağı, lav, lale, söğüt, solmak, uçurum, yanardağ, yağmak (5), çiğ, diken, etek (dağ), evren, fidan, kutup, kasırga, kumsal, mercan, menekşe, Samanyolu, sarmaşık, yerküre, yeşermek (4), çayır, çağlayan, boran, derya, ebemkuşağı, gonca, kainat, kıvılcım, kıta, kardelen, kekik, kıraç, toz, tomurcuk, tüt-

mek, yeryüzü, yatak (dere), yıldırım (3), bina, boğaz, bayır, çoban, çam, damla, ek-, biç-, gelgit, gelincik, hanımeli, harman, kıyı, kale, kavak, küre, meyve, manzara, orman, ozan, seyyare, sürgün, sararmak, şelale, tufan, tünel, uydu, yakamoz (2), çamur, çorak, çevre, çalı, defne, elma, fesleğen, feza, gezegen, gök kubbe, harabe, iklim, Jüpiter, kaktüs, karar-, kuyu, kalker, krater, kanyon, karanfil, kaldırım, leylak, meşe, Merkür, Mars, Merih, mah, Neptün, nilüfer, oluk, otlak, orkide, yeşillik, Plüton, papatya, rıhtım, sur, Satürn, sarkıt dikit, sahra, sarnıç, siklamen, sümbül, servi, tünek, tarla, Uranüs, umman, uzay, Venüs, vaha, zemheri, zambak (1).

1.1.2. Duygu ile İlgili Kavramlar

Nedim Uçar'ın hayatının büyük bir bölümü gurbette geçmiş, bu da şiirlerine ayrılık, hasret, hüzün olarak yansımıştır. Şiirlerinde kimi zaman bir güzele, kimi zaman memleketinin herhangi bir köşesine, kimi zaman da yıllarca hasret kaldığı annesine duyduğu aşkı, özlemi anlatmıştır.

Şairin şiirlerindeki duygu ile ilgili kavramların toplam sıklığı 1687'dir. Bu kavramlar ve kullanım sıklıkları şu şekildedir: gönül (160), kalp (126), yürek (112), aşk (105), sevgi (95), dert (75), sevda (62), hasret (61), sevmek (53), gülmek, hüzün (51), umut (48), çile (47), istemek (44), yâr (40), yalnızlık, hoşgörü, mutluluk (34), acı (32), duygu (29), özlem (27), özlemek (26), ağlamak (23), coşmak (19), (aşk) ateşi (16), küsmek, pişmanlık (15), ayrılık (14), sızı (12), sevinç (11), yas, âşık, kahır (9), hislenmek, huzur, sine, keder (8), tutku, sevdalı, sevgili, kırmak, yanmak (7), bağır, tutulmak, utanmak, (yüreği) burkulmak, arzu (6), yakmak, yanmak, utanç kaygı, üzmek, his, âh (5), ürpermek, saygı, sabır, korku, kıskanmak, çaresizlik, isyan etmek, matem, kuşku, hicran, murat (4), ürkek, hisse-, mutsuz, sezgi, tebessüm, efkâr, naz (3), öfke, kin, ilham, haz, ciğer, güven, ıstırap (2), kırgın, nefret, incit-, emel, gülümsemek, içli, maşuk, tasa, hürmet, kasvet, üzüntü, üzgün, hoyrat, kararsızlık, yakınma, serzeniş, şikâyet, telaş, irkil-, heves, gam, kız(dır)mak, sakınmak, çekinmek, dokunmak, elem, mahzun, cefa, dağlamak, hicap, feryat (1).

1.1.3. Yer ile İlgili Kavramlar

Nedim Uçar, şiirlerinde gerek gezip gördüğü yerlerle ilgili izlenimlerini anlatırken, gerek yıllarca uzağında kaldığı memleketine olan özlemini dile getirirken gerekse zamanın tabiatta oluşturduğu değişiklikleri anlatırken yer ile ilgili kavramlardan yararlanmıştır. Bu kavramların toplam kullanım

sıklığı 1470'tir. Çalışmamızda yön ile ilgili kelimeler de yer kavramı içinde, ancak ayrı bir grupta değerlendirilmiştir. Çünkü incelediğimiz şiirlerde bu kavramların kullanım sıklığı da oldukça fazladır.

Şairin şiirlerindeki yer ile ilgili kavramlar ve bunların kullanım sıklığı şu şekildedir: dağ (218), yol (149), yer (113), yıldız (93), dünya (81), gök (48), gurbet (39), yayla (38), vadi (37), sahil (36), ufuk (33), deniz (27), gökyüzü, tan yeri (25), çöl, sema (23), pınar (21), dere (20), sıla, durak (19), ev (18), ova (17), sokak (14), nehir (13), çimen (12), şehir, diyar (11), tepe, göl, kır, âlem, köprü, yamaç (10), bahçe, koy, çeşme (9), yuva, köşe, bağ (8), çay, buzul (7), çevre, burç, okyanus, ırmak, mekân (6), köy, doruk, saray, uçurum, cihan, yanardağ (5), etek (dağ), kutup, yerküre, kumsal, evren (4), çadır, derya, kıta, cadde, dönemeç, yatak (dere), yeryüzü, huzur, han, kâinat, yokuş (3), bina, rıhtım, kıyı, boğaz, kale, meydan, oda, Ekvator, şelale, seyyare, mesafe, zirve, küre, menzil, dergâh, tünel (2), tarla, vitrin, market, gezegen, uzay, feza, Batı (Avrupa), yaban el, belde, kahve, bulvar, pencere, tandır sedir, gök kubbe, dam, Satürn, Jüpiter, Plüton, Neptün, Uranüs, Mars, Merih, merkez, sahra, zemin, kürsü, kuyu, çatı, zindan, harabe, umman, gülşen, mesken, etraf, mahalle, vaha, otlak, sahne, kaldırım, durak (1).

Şairin incelediğimiz şiirlerindeki yön ile ilgili kavramların toplam sıklığı ise 372'dir: iç (88), üst (55), ara (29), baş (32), uzak (22), yan, ön (18), alt (15), geri, orta, dış (12), karşı (8), öte, yön (7), art, peş, uç (6), aşağı (5), nokta (4), yakın, sağ, sol (2), ırak, dip (1).

Yön ile ilgili bu kavramlara baktığımız zaman en dikkat çekici nokta, şairin, incelediğimiz şiirlerinde "uzak" kelimesini 22 kez, "yakın" kelimesini ise sadece 2 kez kullanılmış olmasıdır. Bu durum, bir gurbet şairi olarak da nitelendirebileceğimiz şairin "uzak"lardaki memleketine ve en önemlisi de annesine duyduğu özlemle açıklanabilir.

1.1.4. Zaman ile İlgili Kavramlar

Nedim Uçar'ın şiirlerinde zaman ile ilgili kavramlar önemli bir yer tutar. Zamanın öneminin farkında olan şair, duygu ve düşüncelerini adeta içinde bulunduğu zamanla özdeşleştirmiştir.

> **Senele**r değişti, **mevsimler** şaştı,
> Bulutlar ağladı, dereler taştı. (Düştük)
> Binalar yıkıldı, köprüler uçtu,

İlkbahar ayında sellere düştük. (Düştük)
Baharda şimşekler çaktığı **zaman,**
Yüreğimin teri kurumadan gel.
Yağmurlar doruğa çıktığı **zaman,**
Sel suyu göllere yürümeden gel. (Baharda Şimşekler)

Şairin incelediğimiz şiirlerindeki zaman ile ilgili kavramların toplam sıklığı 1000'dir. Bunlar içerisinde en çok kullanılanları "gün" ve "bahar" kelimeleridir.

Şiirde zaman ifadesi olarak en çok kullanılan "gün" kelimesinin kullanım sıklığı 144'tür. Bu kelime, şair için kimi zaman belirli bir günü kimi zaman da geniş bir zaman dilimini ifade eder.

Âşığın **günleri** gurbette geçer,
Bir türlü yanına gelemiyorum. (Maziye Bakınca)
Yorgun düştüm artık yolun sonunda,
Anlamı yok **bugünün** de, dünün de. (Unuttum)

Geleceğe umutla bakan, hayattan zevk almasını bilen şairin genellikle umudu simgeleyen "bahar" kelimesini de zaman kavramı olarak sıklıkla kullandığını görürüz. Bu kelimenin zaman ifadesi olarak kullanım sıklığı 115'tir.

Baharla birlikte hasretlik biter,
Serin kış yelleri dindiği zaman. (Bahar Tutkusu)

Nedim Uçar'ın incelediğimiz şiirlerindeki "zaman" ile ilgili kavramlar ve bu kavramların kullanım sıklığı şu şekildedir: gün (144), bahar (115), zaman (85), ömür (52), sabah (51), mevsim (50), yaz (43), yıl (35), kış (30), çağ (28), seher (22), gece, gündüz (20), an (19), vakit (17), ilkbahar (17), şafak, yarın (15), ikindi, akşam, ay, şimdi (14), güz (12), sene, gün batımı (11), sonbahar, hazan (10), saat (9), mazi, gün dönümü (8), tarih, erken (7), akşamüstü, bugün, yaş, dün, birden (6), eylül, kuşluk (5), nisan, süre, asır (4), geçmiş, süreç, önce, öğle (3), yüzyıl, hafta, ansızın, haziran (2), ağustos, saniye, dönem, geç, günbegün, bıldır, günübirlik, pazartesi, sürekli (1).

1.1.5. Renk ile İlgili Kavramlar

Nedim Uçar, şiirlerinde gerek duygularını ifade ederken gerekse tabiatı tasvir ederken renklere çok fazla başvurmuştur. Toplam kullanım sıklığı

306 olan renk ile ilgili kavramlar ve kullanım sıklıkları şu şekildedir: sarı (68), mavi (51), kara (35), renk (30), beyaz (29), al (28), yeşil (22), mor (19), ak (18), pembe (15), siyah (9), kızıl, boz (8), gülkurusu, kahverengi, lacivert (2), gri, alaca, turkuaz (1).

Şiirlerde en çok kullanılan renk sarıdır. Sarı kimi zaman hüznü simgeleyen sonbaharı anlatmak için kullanılmıştır.

Be, hey deli gönül çekil aradan,
Dallar gazel döker **sarı** üstüne. (Üstüne)
Hazan mevsiminin **sarı** renginde,
Akasya dalları suyun denginde. (Işık Demeti)
Uçar'ın şiirlerinde yıldızların rengi her zaman sarıdır.
Sarı yıldız hüzünlendi batmadı,
Şeyda bülbül gül dalında yatmadı. (İçimdeki Yalnızlık)
Mavi deniz sahillerde coşarken,
Mor dağlara **sarı** yıldız düşerken. (Ay Işığı Sularda)

Şiirlerde siyah ve kara renkleri, daha çok olumsuz durumları ifade etmek için kullanılmıştır:

Yokluğun kalbimde bir **kara** leke,
Geçirdim ömrümü dert çeke çeke. (Yağmurun Sesi)
Siyaha boyadık çayır çimeni,
Kaptan olmayana verdik dümeni. (Düştük)

Şiirlerde en sık kullanılan renklerden biri de mavidir. Kimi zaman gökyüzünün, kimi zaman suların kimi zaman da sevgilinin gözleri mavi olarak tasvir edilmiştir:

Tanyeri ağarıp şafak sökünce,
Akdeniz **mavisi** gözün gülüyor. (İlkbahar Yağmuru)
Yırtılınca göğün **mavi** perdesi,
Yıldızlar yerlere döküldüler. (Döküldüler)

Sahillerin **mavi** sığ sularında,
Pembe hülyalara dalan akşamlar. (Yeşil Vadilerde Akşam)

Şair zamanı anlatmak için de sık sık renk ile ilgili kavramlardan yararlanmıştır:

Siyah renge boyanırken havalar,
Hayalinle sensizliği oyladım. (Düşe Kalka)
Beyaz renge boyadım tüm umutlarımı,
Alaca karanlık çökmeden pembe ufuklara. (Özgürce Sevmek)

1.1.6. Ses ile İlgili Kavramlar

Nedim Uçarı'ın şiirlerine canlılık ve ahenk getiren unsurlardan biri de ses ile ilgili kavramlardır. Şiirlerde canlı varlıkların yanında cansız varlıkların sesleri ile ilgili kavramların da yoğun olarak bulunması dikkat çekmektedir. İnsan dışındaki varlık ya da kavramlara ait sesler genellikle tabiat taklidi kelimelerdir.

> Dereler **çağlayıp** aktığı anda,
> Özlem sona erer haz dile gelir. (Beyaz Karıncalar)
> Sarı çiğdem gelin olur düşünde,
> Yaylalarda koyun kuzu **meleşir**. (Allı Turnam)

Şiirlerde sessizliği anlatan kavramlar da bulunmaktadır. Ancak bunlar ses ile ilgili kavramlardan çok azdır. Sessizlik ile ilgili kavramlar daha çok geceyi ya da akşam vaktini anlatmak için kullanılmıştır:

> Sarı buğday başağı kıvranırken sancıdan,
> Gurubun kızıl rengi **sessizce** soluyordu. (Tütsülenmiş Dağlar)
> Bir yudumda içtim **sessiz** geceyi,
> Şafaklar sökerken sahil boyunda. (Sahil Boyunda)
> İlk akşamın **sessizliği** dallarda,
> Yavru kuşun özlemi var yollarda. (Bir Tanem)

Ses ile ilgili kavramların sessizlik ile ilgili kavramlardan çok daha fazla olması, şairin hareketli ve canlı yaşam tarzının şiirlerine yansımasıyla açıklanabilir.

İncelenen şiirlerdeki ses ile ilgili kavramların toplam kullanım sıklığı 278'dir. Bunlardan 39'u sessizlik ile ilgili kavramlardır: demek (94), söz (45), söylemek (38), ses (34), konuşmak, dile gelmek, dil, yankı (11), sessiz (10), dinlemek (9), sessizlik, çığlık, figan (7), duymak (6), çağlamak (5), inlemek, ıssız, çınlamak, (4), seslenmek, suskunluk, suskun, haykırış (3), melemek, susmak, dillenmek, hıçkırmak, ezgi, seda (2), inilti, gürlemek, lâl, çağırmak, kükremek, cıvıldamak (1).

1.1.7. Din ile İlgili Kavramlar

Nedim Uçar'ın şiirlerinde dinî kavramlar da oldukça sık karşımıza çıkmaktadır. Hatta şairin "Gün Işığında Zaman" adlı kitabındaki şiirleri, genellikle Allah ve Peygamber sevgisi üzerinedir. Bu kavramla ilgili kelimelerin toplam kullanım sıklığı 260'tır. Bunlar içerisinde en fazla kullanılanları "Muhammed" ve "Allah" kelimeleridir.

Şairin şiirlerinde geçen dinî kavramlar ve bu kavramların kullanım sıklıkları şu şekildedir: Muhammed (23), Allah (21), Mevlâ, mezar (20), şehit (16), (Allah) aşkı, Tanrı (14), yakarmak (10), Hakk, ölüm (8), kul (7), Kur'an (6), Yaradan (5), Azrail, mahşer, bayram (dinî) (4), Rab, Kitap, dua, fani, ezan, iman, cennet, inanç, secde (3), kader, cehennem, günah, miraç, nur, Fatiha, kefen, din (2), şehadet, cami, oruç, besmele, sevap, melek, minare, kevser, sırat, Kabe, Hac, Cebrail, Mekke, Medine, mescit, Zebur, Davut, Tevrat, Musa, İncil, İsa, tasavvuf, ibadet, vecd, mabet, ecel, salavat, göm(ül)mek (1).

Görüldüğü gibi şair, Allah ile ilgili olarak ayrıca Mevlâ, Tanrı, Hakk, Yaradan, Rab kavramlarını da sıklıkla kullanmıştır. Bu kavramların toplam kullanım sıklığı 71'dir.

1.1.8. Hayvanlar ile İlgili Kavramlar

Nedim Uçar'ın şiirlerinde hayvanlar ile ilgili kavramların toplam kullanım sıklığı 147'dir: kuş (53), turna (22), bülbül (13), ceylan (10), kuğu (6), kuzu, karınca (4), koyun (3), arı, kırlangıç, kelebek, kartal, kuzgun, leylek, örümcek, tay (2), at, ayı, baykuş, böcek, fil, fok güvercin, kumru, karga, keklik, ördek, penguen, serçe, şahin, yarasa, yılan (1).

Bunlar içinde en sık kullanılanı kuşlarla ilgili kavramlardır. Özellikle turna ve arkasından bülbül, en çok adı geçenlerdir. Bu kavramlar ya benzetme unsuru olarak ya tabiatın bir parçası olarak ya da zamanı anlatmak için yer almışlardır.

Gün vurdukça karlı dağlar tutuşur,
Su boyunda **yavru kuşlar** ötüşür. (Yaz Yağmuru)
Artık beni anladın mı **can kuşum**,
Hicranından gece, gündüz sarhoşum. (Tutuldum)
Fırsatlar önünden geldi de geçti,
Gençliğin elinden **kuş** gibi uçtu. (Gönülle Sohbet)
Hasreti, çileyi bir yana attım,
Göç eden **kuşlara** gönlümü kattım. (Gözlerin Bağlar)
Yola çıkan **turnaların** göçünde,
Beni başka dünyalara saldın sen. (Saçlarında Yıldızlar)
Yaylanın üstünde bir duman tüter,
Goncanın dalında **bülbüller** öter. (Bahar Tutkusu)

1.1.9. Hayal ile İlgili Kavramlar

Şair, hayal ile ilgili kavramlara oldukça sık başvurmuştur. Bu kavramların toplam sıklığı 144'tür: ruh (49), hayal (48), düş (15), hülya (12), rüya (10), serap (6), melek (2), tahayyül, peri (1).

> Şair hayatın anlamını âdeta hayal kurmakla özdeşleştirmiştir:
> Nasıl unuturum düşün bir kere,
> Adını anmadan duramıyorum.
> Kimseler olamaz derdime çare,
> **Sensiz hayal bile kuramıyorum**. (Hayal Bile Kuramıyorum)
> Çalışırım gece gündüz durmadan,
> **İnsan nasıl yaşar hayal kurmadan**? (Başımıza Gelenler)

1.1.10. Vatan ve Millet ile İlgili Kavramlar

Ülkesini ve milletini çok seven şairin şiirlerinde vatan ve millet ile ilgili kavramlar da oldukça sık görülür. Bu kavramların toplam sıklığı 100'dür: şehit (16), vatan (15), toprak (12), yurt, millet (10), bayrak (9), Türkiye (8), zafer, Türk (3), ay-yıldız, gazi (2), bağımsız, devlet, marş, ordu, ulus, Anadolu, halk, Türklük, şehadet, Türkçe (1).

Sık kullandığı kavramlardan biri olan vatan kelimesini şair, kimi zaman gurbeti anlatmak için kullanmıştır:

> Gurbetteki yolcu özler **vatanı,**
> Leylekler yuvaya döndüğü zaman. (Bahar Tutkusu)

1.1.11. Müzik ile İlgili Kavramlar

Nedim Uçar'ın şiirlerindeki kelimeler arası ahenk, âdeta bir musiki hissi uyandırır insanda. Toplam kullanım sıklığı 91 olan müzik ile ilgili kavramlar şunlardır: söylemek (38), türkü (10), dinlemek (9), saz, şarkı (6), tel (4), ağıt (3), çalmak, fasıl, ezgi, nağme (2), müzik, hava, şarkı, saba, senfoni, inlemek, ney (1).

1.2. Nedim Uçar'ın Şiirlerinde Kelime Türleri

Nedim Uçar'ın incelenen şiirlerinde yer alan kelimeler, türleri bakımından isimler, fiiller ve edatlar olarak üç grupta incelenmiştir. Başka kelimelerle birlikte grup oluşturarak cümlede görev almış isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil olan kelimeler, yukarıda belirtilen gruplara dahil edilmemiştir. Bunların içinde birbirinden farklı olan kelimelerden 965'i isim (asıl isim, sıfat, zamir, zarf), 415'i fiil ve 29'u edat (edat, bağlaç, ünlem) olmak üzere toplam

1409'dur. Bu verilere bakıldığında isim kullanımının fiillere göre daha fazla olduğu görülmektedir. Ancak bu durum, şairin üslubu ile ilgili değildir. Çünkü her varlığın ve kavramın bir ismi olduğu için bir dilde isimlerin sayı bakımından fazla olması doğaldır.

1.2.1. İsimler

İsimler nesneleri karşılayan kelimelerdir. Nesneler, canlı cansız bütün varlıklar, kavramlar, vasıflar, şahıslar, durumlar, kısaca zaman ve mekân içinde ve insan kafasında mevcut olan bütün maddi ve manevi varlıklardır. İşte isimler, bütün bu nesnelerin dildeki karşılıkları olan kelimelerdir (Ergin: 1990, 206).

Bilindiği gibi çeşit çeşit nesne vardır. Bu durumda bu çeşit çeşit nesneleri karşılayan isimlerin de karşıladıkları nesnelerin anlamlarına göre kendi aralarında birtakım kelime çeşitlerine ayrılması ve her kelime çeşidinin ayrı ayrı ele alınması gerekir.

Varlık ve kavramların adı olarak nesneleri karşılayan kelimelere dar anlamı ile isim (ki biz bu türü "asıl isimler" olarak adlandırdık.); nesneleri niteleyerek ve belirterek karşılayan isimlere sıfat; nesneleri işaret etmek veya temsil etmek suretiyle karşılayan isimlere zamir ve durumları karşılayan isimlere zarf adı verilir. Böylece geniş anlamı ile isim altında toplanan kelimeler; asıl isimler, sıfatlar, zamirler ve zarflar olmak üzere dört gruba ayrılır (Ergin: 1990, 206).

1.2.1.1. Asıl İsimler

İsimler, canlı, cansız bütün varlıkları ve kavramları tek tek ya da tür olarak karşılayan; varlıkların ve kavramların adları olan kelimelerdir (Ergin: 1990, 206-207). Nedim Uçar'ın incelediğimiz dört kitabında yer alan 266 şiirinde kullandığı asıl isimlerin sayısı toplam olarak 6756'dır. Bunlardan birbirinden farklı olanların sayısı 579'dur. Çalışmamızın "Nedim Uçar'ın Şiirlerinde Kelime Aileleri" bölümünde isimlerin içerikleri üzerine ayrıntılı bilgi verildiğinden burada bu konuya ayrıca değinilmeyecektir.

İncelediğimiz şiirlerde geçen asıl isimler ve bunların kullanım sıklıkları şu şekildedir: dağ (218), gönül (160), yol (149), gün (144), su (136), gül (129), kalp, yağmur (123), yer (113), yürek, bulut (111), bahar (107), aşk (105), sevgi (95), yıldız (93), iç (88), zaman (83), güneş, dünya, rüzgâr (81), dert (75), toprak, yel (65), sevda (62), hasret (60), taş (55), sel (54), ömür, (51), mevsim, üst (50), dal, ruh (49), gök, hayal, sabah (48), umut,

hüzün (47), söz (45), ay (42), yaprak (41), yaz, sahil, yâr (40), gurbet, çile (39), ışık, yayla, çiçek (38), ağaç, vadi (37), sahil (36), duman, (35), ses, yalnızlık, yıl (34), ufuk (33), acı (32), ateş, baş, anne (31), kış, duygu, sis (29), çağ (28), deniz, özlem, renk, seher (27), gökyüzü, tan yeri (25), gökkuşağı, gölge, mavi (24), sema, çöl, (23), buz, seher, uzak (22), pınar, Allah (21), dere, gece, Mevlâ, sarı (20), mehtap, duvar, an, sıla, anı (19), ev, mutluluk (18), dalga, ova, vakit, gündüz, ön (17), hava, mezar, şehit, baba, hasta (16), martı, alt, gelin, vatan (15), Tanrı, akşam, kor, pembe, ikindi, sokak, ayrılık, ilkbahar (14), güz, nehir, şafak (13), çimen, dolunay, fırtına, güz, orta, dış, düş, hatıra, hülya, sızı, beyaz (12), çınar, hazan, tan, alev, sene, şehir, diyar, kardeş, dil, sevinç (11), göl, kır, kaya, âlem, tepe, yamaç, köprü, türkü, hazan, rüya, yurt, millet (10), bahçe, çeşme, koy, köz, siyah, saat, koy, ana, âşık, kahır, bayrak, sonbahar (9), bozkır, bağ, kül, kum, ot, yosun, ölüm, Hakk, mazi, yuva, köşe, sine, keder, Türkiye, emekli, yas (8), kul, ayaz, buzul, çay, çiğdem, gurup, şimşek, tarih, gurup, sessizlik, çığlık, figan, tutku, sevgili, (7), burç, doğa, ırmak, karanlık, okyanus, sabah, volkan, şarkı, saz, Kur'an, yaş, çevre, peş, uç, burç, okyanus, mekân, eş, serap, bağır, arzu (6), akasya, cihan, çığ, çakıl, kırağı, lav, lale, söğüt, uçurum, yanardağ, eylül, kuşluk, köy, aşağı, doruk, saray, his, utanç, pişmanlık, kaygı, âh, töre, mor, yeşil (5), nisan, çiğ, diken, etek (dağ), evren, fidan, kutup, kasırga, kumsal, mercan, menekşe, Samanyolu, sarmaşık, yerküre, tel, Azrail, mahşer, bayram, kitap, asır, süre, nokta, etek, sınır, coşku, saygı, sabır, korku, çaresizlik, matem, kuşku, hicran, murat, emek, kızıl (4), dua, ağıt, çayır, çağlayan, boran, derya, ebemkuşağı, gonca, kainat, kıvılcım, kıta, kardelen, kekik, toz, tomurcuk, yeryüzü, yatak (dere), yıldırım, Rab, ezan, iman, Cennet, inanç, secde, süreç, öğle, ilkyaz, kuytu, kıta, çadır, cadde, dönemeç, huzur, han, yokuş, çocuk, oğul, bebek, suskunluk, seda, sezgi, tebessüm, naz, keder, Türk, zafer, mutsuz, para, hak, doktor, kara (3), bina, boğaz, bayır, çoban, çam, damla, gelgit, gelincik, hanımeli, harman, kıyı, kale, kavak, küre, meyve, manzara, orman, ozan, seyyare, sürgün, şelale, tufan, tünel, uydu, yakamoz, fasıl, ezgi, nağme, kader, Cehennem, günah, Miraç, nur, Fatiha, din, kefen, yüzyıl, hafta, haziran, bina, sağ, sol, rıhtım, kıyı, boğaz, kale, meydan, Ekvator, şelale, seyyare, mesafe, zirve, başucu, avuç, dam, menzil kanyon, dergâh, hastane, feryat, melek, öfke, kin, ilham, haz, güven, ıstırap, ciğer, gazi, kâr, moda, ilaç, şifa, hastalık, efkâr (2), kahverengi, çamur, çorak, çevre, çalı, defne, elma, fesleğen, feza, gezegen, harabe, iklim, Jüpiter, kaktüs, kuyu, kalker, krater, karanfil, kaldırım, leylak, meşe, Merkür, Mars,

Merih, mah, Neptün, nilüfer, oluk, otlak, orkide, yeşillik, Plüton, papatya, rıhtım, sur, Satürn, sarkıt dikit, sahra, sarnıç, siklamen, sümbül, servi, tünek, tarla, Uranüs, umman, uzay, Venüs, vaha, zemheri, zambak, turkuaz, müzik, saba, senfoni, ney, şehadet, cami, oruç, besmele, sevap, melek, minare, Kevser, sırat, Kabe, Hac, Cebrail, Mekke, Medine, mescit, Zebur, Davut, Tevrat, Musa, İncil, İsa, tasavvuf, ibadet, vecd, mabet, ecel, salavat, saniye, dönem, pazartesi, tarla, vitrin, market, Batı, ırak, dip, el, belde, kahve, bulvar, pencere, tandır, sedir, kucak, yerküre, merkez, zemin, kürsü, kuyu, çatı, zindan, gülşen, mesken, etraf, mahalle, sahne, kaldırım, durak, ahbap, komşu, akraba, hanım, yavru, bacı, inilti, lâl, yankı, peri, tahayyül, kırgın, nefret, emel, maşuk, tasa, hürmet, kasvet, üzüntü, üzgün, kararsızlık, şikâyet, telaş, heves, gam, elem, cefa, hicap, nâr, tasa, devlet, marş, ordu, ulus, Anadolu, halk, Türklük, ırk, savaş, Türkçe, köle, işçi, medeniyet, kanun, tabu, hukuk, ticaret, borç, enflasyon, toplum, miras, vergi, iflas, uygarlık, kontör, telefon, tören, maaş, dedikodu, sıtma, hemşire, iğne, tedavi, illet, hekim (1).

1.2.1.2. Sıfatlar

Nesneleri niteleme ve belirtme suretiyle karşılayan kelimeler olan sıfatların Nedim Uçar'ın şiirlerinde toplam kullanım sıklığı 1531'dir. Bu sıfatların birbirinden farklı olanlarının sayısı 243'tür.

Bunlar içerisinde kullanım frekansı bakımından ilk sırayı belirtme sıfatları alır. Bu tür sıfatların toplam frekansı 805'tir. Belirtme sıfatları içinde toplam kullanım sıklığı bakımında ilk sırayı ise belirsizlik sıfatları alır. Şair, farklı 10 sıfatı toplam 504 kez belirsizlik sıfatı görevi ile kullanmıştır. Burada toplam sayı ile tür sayısı arasında dikkate değer bir uçurum göze çarpmaktadır. Bu durum, "bir" sayı isminin belirsizlik sıfatı olarak 382 kez kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Bu da şairin duygu ve ruh dünyasına "belirsizlik" kavramının yön vermesiyle açıklanabilir. Uçar, insanın mutlu olabilmesi, hayattan daha fazla zevk alabilmesi için dünyaya her zaman bilinen, belli açılardan bakmak yerine bazen de farklı bakış açılarını kullanması gerektiği düşüncesiyle "bir" ve diğer belirsizlik zamirlerini fazlaca kullanmış olabilir.

Şiirlerde geçen belirsizlik sıfatları ve toplam frekansları şu şekildedir: bir (382), her (94), başka (11), bütün (7), hiçbir, tüm (3), birkaç, bazı, nice, hep (1).

Şairin incelediğimiz şiirlerinde 5 farklı kelime, işaret sıfatı göreviyle 139 kez kullanılmıştır. Bunlar içerisinde en çok kullanılan ise "bu" kelimesidir: bu (82), şu (23), o (21), bunca (8), böyle (5).

Şiirlerde 16 farklı kelime, sayı sıfatı göreviyle 134 kez kullanılmıştır: iki (32), ilk (25), bir (22), bin (12), dört (11), yedi (8), beş (5), tek (4), kırk, üç (3), birer, çift, yarı (2), üçüncü, elli, dokuz (1).

İncelediğimiz şiirlerde soru sıfatı görevindeki kelimelerin azlığı ise dikkat çekmektedir. 5 farklı kelime, 28 kez soru sıfatı göreviyle kullanılmıştır. "Nasıl" kelimesi, şiirlerde sadece "sevda", "sevgi" ve"imtihan" kelimelerini belirtmek suretiyle soru sıfatı kimliğine bürünmüştür. Burada şairin duyguları sorgulayıcı bir tutumuyla karşılaşmaktayız.

> Bu **nasıl** bir sevdadır, bu **nasıl** imtihandır? (Şehidim)
> Bilenler söylesin bu **nasıl** sevgi? (Özlemek)

Şiirlerde geçen soru sıfatları ve bunların toplam kullanım sıklığı şu şekildedir: nasıl (12), hangi (9), ne (4), kaç (2), kaçıncı (1).

Şiirlerde geçen niteleme sıfatlarının sayısı da oldukça fazladır. Şair farklı 207 niteleme sıfatını toplam 726 defa kullanmıştır.

Bir doğa sevdalısı olan şair, aynı zamanda iyi bir gözlemcidir de. Çoğu insanın fark edemediği ayrıntıları fark edip kelimelerle âdeta resim çizmekte, bir ressam titizliğiyle tablosunu oluşturmaktadır. Şiirlerdeki niteleme sıfatlarının fazlalığı da onun bu ustalığının, kelimelerle oynayabilme gücünün bir sonucudur.

Bu sıfatlar ve frekansları şu şekildedir: sarı (48), kara (32), al (28), deli (29), mavi (27), son (24), karlı (23), beyaz, ak (18), yeşil (17), yeni (15), mor (14), yorgun (13), ince, yalancı, sıralı (10), eski (9), derin, tatlı, pembe (8), yanık (7), nazlı, siyah, sıcak, tez, açık (6), sevdalı, yavru, ıssız, ulu, dumanlı, büyük, vefalı, devasız (5), kızıl, yaşlı, serin, solgun, kısa, duvaklı, güzel acı, şanlı, yaralı, vefasız, ayrı (4), mutlu, buruk, renkli, boz, ılık, ürkek, şeyda, hüzünlü, dar, kuytu, orta, soğuk, aynı, solgun, gonca, narin, kuru, garip, sisli (3), zifiri, sade, yüce, lacivert, uzun, nemli, hülyalı, gerçek, coşkun, divane, dertli, isimsiz, suskun, koca, engin, süslü, yuvasız, hoyrat, yitik, perçemli, kızgın, kocaman, buruk, içten, içli, kutlu, zalim, gizli, ölümsüz, buğulu, kuytu, hazin, ara (2), ortak, gölgeli çılgın, yalnız, Şirinsiz, Keremsiz, Leylasız, dikensiz, doygun, sessiz, ala, gülkurusu, kahverengi, gri, yaldızlı, yaslı, mahzun, geniş, sırmalı, eğri, yıkık, uçuk, billur, topal, güzide,

düz, türlü, yüksek, demli, yerli, soyka, asil, bağımsız, kırık, çorak, meçhul, körpe, kanatsız, kalın, ağır, uykusuz, benli, genç, duygusal, yalın, yoksul, zehirli, yetersiz, ölçüsüz, saf, dazlak, kirli, kambur, sahte, ziyan, kaygısız, aciz, fani, sadık, inançlı, emin, sayılı, kıraç, sonsuz, şanslı, sığ, göçmen, zamansız, mehtaplı, boş, dik, çaresiz, yağız, mayınlı, karanlık, anasız, kanlı, boranlı, baş, dertli, asmalı, taze, çürük, gagalı, olgun, kayalı, ışıklı, ebruli, yalçın, yetim, belalı, habersiz, kurşuni, susuz, beyhude, aşina, hisli, sınırsız, iyi, kötü, temiz, asırlık, sancılı, görkemli, zor, ön, çiçekli, akılsız (1).

1.2.1.3. Zarflar

Zarflar, zaman, yer, durum ve miktar isimleridir. Sıfatlar gibi zarflar da tek başlarına isimden başka bir şey değildir (Ergin: 1990, 244). Nedim Uçar'ın incelediğimiz şiirlerinde 98 farklı kelime 279 defa zarf göreviyle kullanılmıştır. Bunlardan en sık kullanılanı durum zarflarıdır. Şair, 54 farklı kelimeyi 123 kez durum zarfı göreviyle kullanmıştır.

Bu zarflar ve frekansları şu şekildedir: yine (17), sensiz (11), birden (9), ansızın (8), sessizce, uzun (6), umutla (5), uzak, boşuna, belki (3), sabırla, umarsız(ca), birlikte, asla, özgürce, artık, dar, habersiz(ce) (2), sanki, elbet, efkârımdan, hüzünlerle, durmadan, sadece, yürekten, yalnız, temiz, gülerek, iyice, hüzünlü, gizlice, karda, yavaş, denk, sert, ayrı, umarsızca, saygısızca, yeni, başıboş, zor, hızla, karşılıksız, sırayla, sürekli, hasretle, ateşinle, sonradan, tersine, düşünmeden, mutlu, aslında, kimsesiz, artık (1).

Yukarıda değinildiği gibi çok iyi bir gözlemci olan şair, zamanın doğada oluşturduğu değişiklikleri, bu değişimlerin oluşma tarzlarını duygularıyla bütünleştirerek ustalıkla betimlemiştir. Bu durum, şairin durum zarflarını diğer zarf türlerine göre daha fazla kullanmasının sebebini de ortaya koymaktadır.

Nedim Uçar'ın şiirlerinde zaman zarfları da sık kullanılmıştır. Şair, 36 farklı kelimeyi 86 kez zaman zarfı göreviyle kullanmıştır. Bu zarflar ve frekansları şu şekildedir: baharda (8), gece, erken, sonunda (6), şimdi, (5), yarın, akşamüstü, tez (4), sabah, içeri, gündüz, en (3), ilkbaharda, yokluğunda, asırlardır, şafakta, erkenden, önce, seherde (2), sonbaharda, ağustosta, uykularda, birazdan, günbegün, geç, kışta, bıldır, her, hemen, zamansız, zamanla, yıllardır, ömrümce, dışarı, henüz, az, (1).

Çalışmamızın "Zaman ile İlgili Kavramlar" bölümünde de belirtildiği gibi şair, zamanın öneminin farkındadır. Duygu ve düşüncelerini âdeta içinde

bulunduğu zamanla özdeşleştirmiştir. Bu sebeple şiirlerinde zaman zarfları önemli yer tutar.

Durum ve zaman zarflarının dışında 3 farklı kelime 20 kez soru zarfı göreviyle, 4 farklı kelime 35 kez azlık-çokluk zarfı göreviyle ve "geri" kelimesi de 15 kez yer-yön zarfı göreviyle kullanılmıştır: nasıl (16), acep (3), nice (1); çok, hep (13), hiç (8), birazcık (1); geri (15).

1.2.1.4. Zamirler

Zamirler, nesneleri temsil veya işaret suretiyle karşılayan kelimelerdir (Ergin: 1990, 249). Nedim Uçar'ın şiirlerinde 19 faklı kelime, 705 defa zamir göreviyle kullanılmıştır. Bunlardan en sık kullanılanı şahıs zamirleridir. Şair, 5 şahıs zamirini 552 defa kullanmıştır. Çokluk 3. şahıs zamiri olan "onlar" kelimesine ise şiirlerinde hiç yer vermemiştir: sen (304), ben (186), biz (32), kendi (19), o (kişi) (11), siz (5).

Şair en çok "sen" ve "ben" zamirlerini kullanmıştır. Bu durum, onun diyalog ve hitap tekniğine verdiği önemi göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Bunların dışında 12 farklı belgisiz zamiri 79 kez, 2 farklı soru kelimesini de 61 kez soru zamiri göreviyle kullanmıştır. Bu zamirlerin frekansları şu şekildedir: ne (42), kim, kimse (19), burada (17), bu (12), o (işaret) (7), biri(si) (6), kimi (5), şu (4), herkes (3), şey, hepsi (2), çoğu, başkası (1).

1.2.2. Fiiller

Fiiller, bir oluş, bir kılış ya da bir durum gösteren kelimelerdir. Dillerin söz varlığının önemli bir bölümünü tutan fiiller, Nedim Uçar'ın şiirlerinde de oldukça fazladır. Şairin incelediğimiz dört kitabındaki şiirlerinde kullandığı fiillerin toplam sayısı 3046, bunların birbirinden farklı olanlarının sayısı 415'tir. Birleşik ve deyimleşmiş fiillerin sayısı ise 386'dır. Şairin kullanmış olduğu fiillere bütüncü bir yaklaşımla baktığımız zaman bu fiillerin çoğunlukla oluş ve durum gösteren fiiller olduğunu söyleyebiliriz. Onun şiirlerinde duygu ve hayallerine yoğun olarak yer vermesi ve bunu yaparken de çoğunlukla doğadaki olaylardan yararlanması dikkate alınırsa bu durum çok doğal karşılanabilir. Ancak kılış bildiren fiiller de küçümsenemeyecek kadar çoktur.

Şairin şiirlerinde hareket unsurlarının oldukça sık görülmesi, onun hareketli bir yaşam tarzına sahip olmasının bir sonucu da olabilir. Bu sebeple

şairin fiil kullanmadığı şiiri bulunmamaktadır. Ancak fiil sayısının çok az olduğu şiirleri mevcuttur. "Yakarış", "Ya Muhammed" bu şiirlerinden bazılarıdır.

İncelediğimiz şiirlerde geçen fiiller ve bunların kullanım sıklıkları şu şekildedir: gel- (142), ol- (112), de- (94), bul- (53), düş-, geç- (52), dön-, gül- (51), yaz- (44), bil- (42), kal-, söyle- (38), es- (34), aç-, sor- (31), bit-, ver- (30), bekle-, bırak- (29), gör- (28), çık-, din-, özle- (26), sakla-, sev- (27), dök- (25), ağla-, uç-, yet- (23), çek-, al-, say-, tut-, yaşa-, yan- (22), bak-, dur-, sil-, unut- (21), benze-, git- (20), ara-, sür-, vur- (18), dol- in-, karış-, uza- (17), anlat- (16), çal-, del-, getir-, küs-, kur- (15), ak-, iste-, ıslan-, kes-, sön-, yak-, yık- (14), bağla-, başla-, düşün-, gönder-, gir-, kuru-, sığ-, yaslan- (13), duy-, ekle-, san-, süz-, uyan-, yitir- (12), coş-, dinle- iç-, konuş-, öl-, ser-, üşü- (11), at-, bat-, değiş-, kat-, sol-, taşı-, yağ-, yürü- (10), anla-, çök-, çevir-, doğ-, dal-, sun-, salın-, tüken- (9), avut-, an-, böl-, çak-, dayan-, hislen-, ör-, seç-, sarar-, taş-, tanı- (8), alın-, dağla-, inle- kır-, koş-, öğret-, tutuş-, tutul-, var-, yap- (7), boya-, bürü-, canlan-, doy-, dokun-, gizle-, götür-, gez-, koş-, öt-, oku-, öde-, sal-, tak-, yor-, yarala- (6), alış-, aş-, art-, büyü-, çoğal-, çürü-, çağla-, dolan-, durul-, hatırla-, işle-, kaz-, kavur-, piş-, sakla-, sus-, süslen-, tara-, ulaş-,üz-, uyu-, vurul-, yarış-, yüz-, yıka- (5), aldır-, barış-, bağışla-, buluş-, çalış-, çınla-, çöz-, çile-, dolaş-, dile-, giy-, hüzünlen-, inan-, kok-, koy-, kon-, ört-, sın-, sök-, sık-, sez-, tat-, ürper-, yeşer-, yüksel-, yüz- (4), ağar-, bin-, bük-, bulan-, çiz-, çatla-, dillen-, eri-, eğ-, ez-, fırla-, göç-, gözle-, giy-, havalan-, kuşat-, kaç-, kay-, kovala-, kucakla-, oyna-, öğren-, savur-, seslen-, soy-, şaş-, savrul-, söyleş-, saç-, sürün-, tüt-, tüket-, uslan-, yol-, yırt-, yatış-, yalvar- (3), arzula-, ayıkla-, atış-, ayır- buyur-, buğulan-, bulaş-, beslen-, biç-, çağır-, darıl-, doğrul-, dağıt-, don-, dinlen-, ele-, ek-, güreş-, ger-, haykır-, irkil-, kokla-, kıskan-, kana-, kapla-, kan-, karar-, kop-, kız-, kırlaş-, kurtar-, közle-, kutla-, mele-, okşa-, puslan-, patla-, pulla-, sızıla-, sayıkla-, sağ-, sat-, tatlan-, ufal-, yokla-, zorlaş-, yakış-, yüklen-, yolla-, yerleş-, yut- (2), ada-, andır-, as-, ayrıl-, allan-, aldan-, arın-, büyüle-, bele-, beze-, buyur-, bas-, buğulan-, buy-, belirt-, birleş-, boyla-, bozul-, bitiş-, buruş-, bağır-, bayıl-, bık-, bez-, barın-, cıvılda-, çat-, dağıl-, diril-,dik-, donat-, devril-, doku-, düzel-, düşle-, derle-, dolaş-, değ-, donan-, devir-, dizil-, diklen-, eğlen-, esirge-, er-, göllen-, gülümse-, göver-, genişle-, gürleş-, gürle-, göm-, ger-, hızlan-, hazırla-, izle-, ısıt-, ilerle-, ısın-, ışı-, kazan-, kıy-, kazı-, kışla-, korun-, korlaş-, küllen-, kapan-, kapat-, kısal-, kanatlan-, kirlet-, kaynaş-, kayna-,

kuşan-, katlan-, kayır-, kolla-, kükre-, köpür-, kilitlen-, kandır-, küçül-, küçümse-, kalk-, kullan-, kahırlan-, nazlan-, özen-, öp-, otur-, oyalan-, önle-, parla-, perçinlen-, payla-, paslan-, rastla-, sark-, şenlen-, sevdalan-, sınan-, savun-, sığın-, şekillen-, savur-, şakı-, şahlan-, sıva-, soğut-, sav-, sallan-, serinle-, saplan-, sakın-, sula-, toz-, tekle-, taşla-, terle-, titre-, tazele-, toplan-, üleş-, umutlan-, uy-, uğurla-, yaklaş-, yapış-, yanaş-, yat-, yokla-, yoğrul-, yakar-, zorla-, yarat-, yetiş-, yenile-, yakın-, yücel-, yer- (1).

1.2.3. Edatlar

Nedim Uçar'ın şiirlerinde anlamları olmayan sadece gramer vazifeleri bulunan kelimelerin toplam kullanım sıklığı 540'tır. Edat, bağlaç ve ünlem olarak adlandırılan bu tür kelimeler, birlikte kullanıldıkları kelimelerin, kelime gruplarının ve cümlelerin kullanılışlarına ve ifade kabiliyetlerine yardım eder (Ergin: 1990, 328-329).

Şiirdeki görevli kelimeler ve bunların kullanım sıklıkları şu şekildedir: da/de (149), gibi (91), ile (+le) (89), ki (54), için (28), değil (24), bile (23), doğru (18), kadar (10), eyvah (7), karşı, ne…ne de (6), ya (5), beri, ya …. ya da vay, ey, ah (3), sadece, amma, be hey (2), ama, ve, hem …hem de, mademki, aman (1).

1.3. Nedim Uçar'ın Şiirlerinde Edebî Sanatlar

Anlatımı güçlü kılan, ifadeye estetik bir yön veren edebî sanatlar, Nedim Uçar'ın şiirlerinde de sık sık kendini göstermektedir. Şair, şiirlerinde pek çok edebî sanata başvurmuştur. Ancak bazıları daha sık kullanılmıştır. Biz, çalışmamızda sık kullanılan sanatlar üzerinde durduk.

1.3.1. Teşbih

Şairin şiirlerinde en çok başvurduğu söz sanatlarından biri teşbih (benzetme) sanatıdır. Şair duygularını, hayallerini daha çok doğa unsurlarına benzeterek iç dünyasını yansıtma yolunu seçmiştir. İncelenen şiirlerde yapılan benzetme örneklerinden bazıları aşağıdadır.

İlkbahar tutkusu büyüler beni,
Gelin kıza benzer toprağın teni. (Bahar Tutkusu)
Suların cilaladığı bir çakıl taşı gibiyim,
Hıçkıran pınarın ayağında yosun tutmayan. (Özgürce Sevmek)
Sevda yüreğimde bir ürkek ceylan,
Bulutlar süvari, yeller küheylân. (Bahar Rüzgârı)
Bir suçum var ise bağışla beni,
Allah' a ulaşan yol anneciğim. (Anneciğim)

1.3.2. İstiare

Bir şeyi kendi adının dışında, türlü yönlerden benzediği başka bir şeyin adıyla anma sanatıdır. Açık, kapalı ve yaygın istiare olmak üzere üç çeşidi bulunmaktadır. Açık istiare, benzetme ögelerinden yalnız benzetmelik (kendisine benzetilen) ile yapılan istiaredir ki bizim incelediğimiz şiirlerde istiarenin daha çok bu türü bulunmaktadır (Dilçin: 1992, 412-415).

Doğum ile başlar sancı,
Biri yolcu, biri hancı. (Dünya Yalan)
Ruhumu okşayan tatlı sesinde,
Aşkımız beslenir can kafesimde. (Sensizlik Seninle)

1.3.3. Teşhis

Teşhis (kişileştirme), insan dışındaki varlık ve kavramlara insana ait özellikler yüklenmesiyle yapılan edebî sanattır. Tabiat unsurlarının canlandırılması, Nedim Uçar'ın şiirlerinde sık rastlanan bir durumdur.

Toprağın kokusu güle karışır,
Çayır çimen, diken ile barışır. (Bahar Tutkusu)
Ağaçlar yeşerir, tacını takar,
Güneş tabiata gülerek bakar. (Bahar Tutkusu)
Bulutlar başını almış gidiyor,
Yayladan öteye dağa küs gibi. (Küs Gibi)
Balık cevap verdi yorgun martıya,
Suyun yükü ağır, gelmez tartıya. (Yarım Kalan Sohbet)
Yüreğim yanıyor, sinem yaralı,
Bulutlar ağlıyor, bahtı karalı. (Dönüşü Olmayan Yol)
Mehtabın ışığı gülde salınır,
Yolum uzak desem dağlar alınır. (Bulutlar Kaybolur)

1.3.4. Telmih

Şiirlerde konu ile ilgili olarak tarihten bir olay ya da kişilerden söz edilmesi olarak açıklanabilen telmih sanatının örneklerine Uçar'ın şiirlerinde de zaman zaman rastlanmaktadır.

Bir garip âşığım Ferhat Dağı'nda,
Şirinsiz yolları lütfen geri ver. (Lütfen Geri Ver)
Ateşler içinde yanarken Aslı,
Keremsiz gülleri lütfen geri ver. (Lütfen Geri Ver)

Mecnun'un sevdası düşerken dile,
Leylasız çölleri lütfen geri ver. (Lütfen Geri Ver)
Ovada ilkbahar, dağ başında kar,
Cephenin önünde Nene Hatun var. (Erzurum Tabyaları'nda)

1.3.5. Tecahül-i Arif

Bir olay ya da durumun ne olduğunun bilinmesine rağmen bilinmiyormuş gibi ifade edilmesiyle yapılan sanat tecahül-i arif sanatıdır. Şair anlatımına farklı bir renk katmak için bu sanattan da yararlanmıştır.

Gözlerin çok mu güzel,
Bana mı öyle geliyor?
Bakışların kalbimi,
Kurşun gibi deliyor.(Gözlerin Çok mu Güzel)
İçimdeki yalnızlığın, adını,
Gurbet miydi, sıla mıydı unuttum.
Alamadım şu dünyanın tadını,
Hasret miydi, çile miydi unuttum. (Unuttum)

1.3.6. Hüsn-i Ta'lil

Hüsn-i ta'lil, olayın asıl sebebi dışında güzel bir sebebe bağlanması sanatıdır. İncelenen şiirlerde zaman zaman bu sanatın izlerine rastlanmaktadır.

Ak köpükler sahillere vurunca,
Gözlerine gök mavisi bulaşır. (Allı Turnam)
Beklerken ayakta mezar taşları,
Gidenler geriye dönmüyor anne. (Sensizlik)

1.3.7. Tezat

İki düşünce, duygu ve hayal arasında birbirine karşıt olan nitelikleri bir arada söyleme sanatıdır (Dilçin: 1992, 449). İncelediğimiz şiirlerde de bu sanattan yararlanılmıştır.

Tanıdık çehreler yakın, ama yabancı,
Sular tadı yitik, meyvalar mayhoş,
Bu karmaşa içinde neler yok ki?
Kimi mutlu, kimi mutsuz, kimi de sarhoş. (Yitik Şehirler)
Göz ucunda ufukların çizgisi,
Gün burcunda martıların sezgisi,
Bozulurken kutupların yazgısı,
Değişmeyen değişimdir umutlar. (Değişmeyen Değişim)

1.3.8. İstifham

Sözü, sorulan şeye cevap isteme amacını gütmeden, duyguyu ve anlamı güçlendirmek için soru biçiminde söylemektir (Dilçin: 1992, 456). Uçar, şiirlerinde sık sık bu sanattan yararlanmıştır.

Gölgeli buluta dağ mı dayanır?
Yağmurlar ovaya indiği zaman. (Bahar Tutkusu)
Yaban elde sensiz nasıl kalınır,
Yüreğimi hasret bastığı zaman. (Bulutlar Kaybolur)
Benlikten arınıp yola gelmezsen,
Yüreğin aşk ile mutlu atar mı? (İbadet Yetmez)

1.3.9. İrsâl-i Mesel

Söylenen bir düşünceyi inandırmak ve pekiştirmek amacıyla söze bir atasözü ya da atasözü değerinde bir örnek katma sanatıdır (Dilçin: 1992, 464). İncelenen şiirlerde zaman zaman bu sanatın örnekleriyle karşılaşılmıştır.

Ne de güzel söylemişler zamanla,
Bir kurşunla iki düşman vurulmaz.
Anladım ki bu yalancı dünyada,
Ev üstüne yeni bir ev kurulmaz. (Ev Üstüne Ev)
Biri methederken birisi yerer,
Biri düşünmeden ruhunu gerer,
Birisi namına ipe, un serer,
Her sözün içinde kahır bulunur. (Sözdeki Kahır)

1.4.0. Mübalağa

Bir sözün etkisini güçlendirmek amacıyla bir şeyi, ya olamayacağı bir biçimde anlatma ya da olduğundan pek çok veya pek az gösterme sanatıdır (Dilçin: 1992, 447). Şairin şiirlerinden seçtiğimiz örnekleri aşağıdadır.

İçimde ateşler yanıp sönüyor,
Gurbetin kahrını çektim de geldim. (Geldim)
Gökyüzünde yağmur olur çilersin,
Bir bakışla dağı taşı delersin. (Etme Gönül)
Nedim'in derdine dayanmaz dağlar,
Gecenin koynunda bulutlar ağlar. (Gün Batar)

1.4.1. Nida

Bu sanat, şairin çok duygulanması ve heyecanlanması sonucunu doğuran olayları ve varlıkları göz önüne getirip "ey, hey" gibi ünlemlerle onlara seslenmesidir (Dilçin: 1992, 453).

> Yüreği imanlı ey hamiyetli,
> Ellerin semada söyle kimlesin. (Söyle Kiminlesin)
> Be, hey deli gönül çekil aradan,
> Dallar gazel döker sarı üstüne. (Üstüne)

Sonuç

Nedim Uçar'ın "Dünya Bir Dostluk Bahçesi", "Umutlar Sevmekle Başlar", "Gün Işığında Zaman" ve "Sılaya Özlem" adlı dört şiir kitabındaki 266 şiiri üzerine yapılan bu çalışmada, şiirlerdeki kelimeler, işlevleri ve içerikleri açısından değerlendirilip kelime aileleri oluşturulmuştur. Sık kullanılan kelimeler, şairin ruh dünyası, nesneleri, kavramları ve dünyayı algılayışı ile ilgili önemli işaretlerdir. Bu sebeple kelime aileleri oluşturulurken bu sıklıklardan faydalanılmıştır.

Şairin şiirlerinde kullandığı kelimelere bütüncü bir yaklaşımla bakıldığında onun tabiat ile ilgili kavramlara çok fazla yer verdiği görülür. Şiirlerin çoğunda hangi konuda yazılmış olursa olsun mutlaka bir tabiat tasviri karşımıza çıkar. Şiirleri kelimelerle çizilmiş bir resim gibidir âdeta.

Nedim Uçar'ın kullandığı kelimeler, hayatının her dönemine ait izler taşır. Yıllarca hasret kaldığı annesi, özlemini çektiği memleketi, gezip gördüğü veya sevdiği yerler her seferinde farklı bir tatla karşımıza çıkar.

Türk halk edebiyatı ozan geleneğinin günümüzdeki temsilcisi olarak değerlendirebileceğimiz Nedim Uçar, açık, sade ve içten bir söyleyişle dilin bütün imkânlarından faydalanarak zengin bir kavramlar dünyası oluşturmuştur. Sıkça başvurduğu söz sanatları, kullandığı deyimler ve yöresel ifadeler, şiirlerine ayrı bir renk katmıştır. Şairin şiirlerinde kullandığı kelimelerden yola çıkarak ortaya koyduğumuz bu hususlar, Nedim Uçar'ın şiir dünyasına farklı bir pencereden bakmamızı sağlamıştır.

Kaynakça

Aksan, Doğan (1998). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim.* Ankara: TDK Yayınları.

Dilçin, Cem (1992), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara.

Ergin, Muharrem (1990). *Türk Dil Bilgisi.* İstanbul: Bayrak Yayınları.

Uçar, Nedim (1993a). *Gün Işığında Zaman.* Eskişehir: As Ofset.

Uçar, Nedim (1993b). *Dünya Bir Dostluk Bahçesi.* Eskişehir: As Ofset.

Uçar, Nedim (2000). *Umutlar Sevmekle Başlar.* Eskişehir: Uğur Ofset.

Uçar, Nedim (2010a). *Sılaya Özlem "Şiirler".* Eskişehir: Özdemir Ofset.

Uçar, Nedim (2010b). *Gönlümün Irmakları "Dörtlükler".* Eskişehir: Özdemir Ofset.

Yelok, Veli Savaş (2008). "Erkin Vahidov'un Kelime Dünyasına Bir Bakış". *The Journal of International Social Research 3,* 442-470.

ÖĞRENCİLERİN KAMPÜS OLANAKLARI TERCİHLERİNİN BELİRLENMESİ: NEVŞEHİR ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

DETERMINING OF PREFERENCES OF STUDENTS ABOUT CAMPUS FACILITIES: A CASE OF NEVŞEHİR UNIVERSITY

Funda Nalbantoğlu YILMAZ*

ÖZET

Yeni gelişmekte olan Yükseköğretim kurumlarının yapılanmasında iç paydaş olarak öğrencilerin görüşlerinin alınması ve gelecek hedeflerin bu görüşler de dikkate alınarak şekillendirilmesi gerekmektedir. Öğrencilerin üniversiteden beklentilerinin araştırılması ve bu beklentilerin karşılanması arz talep, en önemlisi de öğrencilerin üniversiteye duyduğu memnuniyet derecesi için önemli adımlardır. Öğrencilerin beklentilerinin karşılanması onların memnun olmaları, rahat bir ortamda eğitim almaları, sonuç olarak da motivasyonlarının artması yönünde olumlu etkiler doğuracaktır. Bu açıdan yeni gelişmekte olan üniversitelerin, öğrencilerinin üniversite kampüs yaşamından beklentilerinin araştırılması ve kurum hedeflerinin bu doğrultuda belirlenmesi önem kazanmaktadır.

Araştırmanın amacı, 2010-2011 eğitim-öğretim yılı Nevşehir Üniversitesi merkez kampüs öğrencilerinin kampüs alanında olmasını istedikleri olanakların tercih edilme düzeylerini ortaya koymak, yeni gelişmekte olan bir üniversite olarak öğrencilerin kampüs yaşamından beklentilerini belirlemektir. Ayrıca araştırmadan elde edilen sonuçlar, kurum stratejik planına yön vermesi açısından da önem taşımaktadır.

Araştırma, 2010-2011 güz dönemi Nevşehir Üniversitesi merkez kampüsteki çeşitli bölümlerde okuyan 161 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir. Verilerin toplanmasında "Üniversite Kampüs Olanakları Tercih Formu" kullanılmıştır. Form hazırlanırken tesadüfi olarak belirlenen öğrencilerle kampüs olanakları hakkında

* Eğitim-Öğretim Planlamacısı, Nevşehir Üniversitesi, e-posta:fundan@nevsehir.edu.tr

görüşmeler yapılmış ve elde edilen görüşme sonuçlarından hareketle formda kullanılmak üzere 8 kampüs olanağı belirlenmiştir. Belirlenen bu maddeler ikili gruplar halinde eşleştirilmiş ve öğrencilerden her bir ikili gruptaki maddelerden bir tanesini kampüs alanında olmasını en çok istedikleri özelliğe göre tercih etmeleri istenmiştir. Verilerin analizinde ikili karşılaştırmalarla ölçekleme kullanılmıştır. Öğrencilerin üniversite kampüs alanında olmasını istedikleri olanakların ölçeklenmesi sonucu "Sosyal ve Kültürel Olanaklar" öğrencilerin en çok tercih ettiği özellik olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Kampüs Olanakları, İkili Karşılaştırma Yöntemi, Ölçekleme.

ABSTRACT

The students' views should be taken as internal stakeholders in the construction of the new developing higher education institutions and these opinions should be taken into consideration in order to design the prospective goals. Investigating students' expectations from university and meeting these expectations are the important steps for supply and demand and, most importantly, students' satisfaction degree. Meeting the expectations of the students will yield positive results in that they'll become satisfied, receive training in a relaxed environment, as a result, increase their level of motivation. In this respect, researching the expectations of students on campus life in developing universities and determining the objectives of institutions in this respect are getting importance.

The aim of the research is to demonstrate the preferability levels of the campus facilities demanded on the campus by the students of Nevşehir University in 2010 - 2011 academic year and determine the expectations of students about the campus life as a developing university. In addition, the results of the survey, are also important in terms of guiding the institution's strategic plan.

The research was carried out on 161 students studying at various departments during 2010-2011 fall semester on the main campus of Nevşehir University. "University Campus Facilities Preference Form" has been used to obtain data. Randomly selected students were interviewed on the campus facilities and 8 different campus facilities were determined to use on the form based on the results of the interview. The determined items were matched pairwise and the students were asked to prefer one single item out of every group formed pairwise. Paired comparison scaling was employed in the data analysis. According to the scaling of the campus

facilities desired by the students, the item "Social and Cultural Opportunities" was determined to be the most desired one.

Key Words: Campus Opportunities, Paired Comparison, Scaling

1. Giriş

Büyük bir hızla gelişen bilgi ve teknoloji dünyasındaki değişimlere ayak uydurabilecek, araştırıp sorgulayabilecek ve öğrendikleriyle yeni bilgiler üretebilecek, ürettiği bu bilgileri kullanabilecek bireyler yetiştirmek önemlidir. Bu anlamda bireylerin çevresel, sosyal ve bilimsel gelişimlere ulaşmasında Yükseköğretim kurumları büyük önem taşımaktadır.

Yeni gelişmekte olan Yükseköğretim kurumlarının yapılanmasında iç paydaş olarak öğrencilerin görüşlerinin alınması ve gelecek hedefleri oluşturmada bu görüşlerin dikkate alınması gereklidir. Bununla birlikte Bologna süreci 2010 sonrası öncelikli hedefler ve faaliyet alanları arasında sosyal boyut kavramı dikkati çekmektedir. Sosyal boyut ile bireyler için bilgiye erişen, katılan ve devam etmede eşit fırsatlar oluşturma kastedilmektedir. Sosyal boyutun amacı olarak ise daha az düzeyde temsil edilen öğrencilerin imkânlarının artırılması, daha elverişli koşulların sağlanması, eğitim önündeki tüm engellerin kaldırılması gerekmektedir (Yükseköğretim Kurulu Bologna Süreci Uygulamaları:2010,47). Bu açıdan Yükseköğretim kurumlarının öğrenciler için uygun çalışma, barınma olanakları gibi kampüs yaşamını destekleyici hayat şartları oluşturması Bologna Süreci sosyal boyut hedefleri açısından da önemlidir.

Öğrencinin üniversiteden beklentilerinin araştırılması ve bu beklentilerin karşılanması arz talep, en önemlisi de öğrencinin üniversiteye duyduğu memnuniyet derecesi için önemli adımlardır. Öğrencilerin beklentilerinin karşılanması onların memnun olmaları, rahat bir ortamda eğitim almaları, sonuç olarak da motivasyonlarının artması yönünde olumlu etkiler doğuracaktır. Bu açıdan yeni gelişmekte olan üniversitelerin öğrencilerinin üniversite kampüs yaşamından beklentilerini araştırması ve kurum hedeflerini bu doğrultuda belirlenmesi önem kazanmaktadır.

Araştırmanın temel amacı, 2010-2011 eğitim-öğretim yılı Nevşehir Üniversitesi merkez kampüs öğrencilerinin kampüs alanında olmasını istedikleri kampüs olanaklarının tercih edilme düzeylerini ortaya koymaktır. Bir başka deyişle araştırma yeni gelişmekte olan bir üniversite olarak

öğrencilerin eğitimlerine engel olan bazı durumların tespiti, öğrencilerin kampüs yaşamından beklentilerini belirlemek için yapılmıştır. Ayrıca araştırmadan elde edilen sonuçlar kurum için gerçekleştirilmesi planlanan hedeflere yön vermesi açısından da önem taşımaktadır. Bunlarla birlikte araştırmadaki önemli bir unsurda ölçekleme yapılmasıdır. Türkiye'de eğitim alanında ölçeklemeyle yapılan çalışmalar (Anıl ve Güler:2006; Nartgün:2006; Öğretmen:2008; Kan:2008; Güler ve Anıl:2009) bulunmakla birlikte sayı itibariyle bu çalışmalar sınırlı kalmaktadır. Bu açıdan eğitim alanındaki ölçekleme çalışmalarının daha fazla yapılması ihtiyacı doğmuştur. Bu amaçlar doğrultusunda araştırmada "öğrencilerin üniversite kampüs olanaklarını tercih düzeyleri nasıldır?" sorusuna öğrencilerin verdikleri tepkilere dayalı ikili karşılaştırmalarla ölçekleme yapılarak cevap aranacaktır.

Ölçekleme çalışmaları uyarıcılar ile algılanan nicelikler arasındaki bağıntıyı bulmaya çalışan psiko-fizik bilim dalı ile gelişmiştir. Ölçekleme, bireye sunulan uyarıcıların bir kurala bağlı olarak sayılarla işaretlenmesi (Stevens:1996 akt. Anıl, Güler: 2006,31), gözlemlerden ölçülere geçişin temel kurallarını ve yöntemlerini ortaya koyan bilimsel bir çalışma alanıdır (Anıl, Güler:2006, 32). Çalışmada öğrencilere sunulan nitel kampüs olanaklarından nicel olan tercih edilme düzeylerine geçişte ölçekleme önemli bir tekniktir.

Yargıcı kararlarına ve denek tepkilerine dayalı birçok ölçekleme tekniği bulunmaktadır. Araştırmada öğrencilerin kampüs olanakları tercihlerinin belirlenmesinde yargıcı kararlarına dayalı olan ikili karşılaştırmalarla ölçekleme tekniği kullanılmıştır. Yargıcı kararlarına dayalı ölçekleme yaklaşımı, uyarıcıları bireylerin yargılarına dayalı olarak belirli bir boyutta ölçeklemeyi içerir. Gözlemcilerin her bir uyarıcının uyarıcılık derecesini belli bir yöntemle (sıralama, sınıflama, ikili karşılaştırma vb. gibi) belirlemelerine dayalıdır (Kan:2008,3). Yargıcı kararlarına dayalı olan ikili karşılaştırmalarla ölçekleme tekniği Thurstone tarafından geliştirilmiştir. İkili karşılaştırmalarla ölçeklemede uyarıcılar bireylere ikişerli şekilde verilir ve bireylerin bu uyarıcıları kendi algılamasına göre ayırt etmesi, uyarıcı hakkında bir ayırma yargısına vararak onu kendi algılamasına göre bir nokta ile temsil etmesi beklenir. İşte bu ölçekleme boyutudur (Turgut ve Baykul:1992, 57). İkili karşılaştırmalarla ölçekleme daha çok tutum cümlelerinin ölçeklenmesinde kullanılsa da uyarıcıların cevaplayıcılara ikişerli olarak verilebileceği, çeşitli konularda görüş alınabileceği her durumda kullanılabilir (Turgut ve Baykul:1992, 53).

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Türü

Araştırma, üniversite öğrencilerinin kampüs alanına olmasını istedikleri olanakları belirleme amacı taşıdığından tarama modelindedir. Tarama araştırmaları, olayların, objelerin, varlıkların, kurumların, grupların ve çeşitli alanların belirli özelliklerini belirlemek için verilerin toplanmasını amaçlayan incelemeler olarak tanımlanmaktadır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2010, 231).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırma, 2010-2011eğitim öğretim yılı güz döneminde Nevşehir Üniversitesi merkez kampüs yerleşkesinde okuyan öğrencilerden bilgi toplanabilen 161 öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada verilerin toplanması için "Üniversite Kampüs Olanakları Tercih Formu" kullanılmıştır. Form hazırlanırken kampüs alanında tesadüfi olarak belirlenen öğrencilerle kampüs olanakları hakkında görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen görüşme sonuçlarından hareketle formda kullanılmak üzere çeşitli kampüs olanakları belirlenmiştir. Bu olanaklar; sağlık hizmetleri, danışmanlık hizmetleri, kampüs içi barınma olanakları, zengin kaynak içeren kütüphane, bireysel çalışma ortamları, sosyal ve kültürel olanaklar, ders dışı kullanılabilen bilgisayar laboratuvarı ve çeşitli beslenme olanakları (yemekhane, kantin, kafe vb.) olmak üzere 8 adettir. Belirlenen bu olanakların her biri birbiriyle ikili gruplar halinde eşleştirilmiş ve 28 çift içeren ölçme aracı hazırlanmıştır.

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırmada, 2010-2011 eğitim öğretim yılı güz döneminde Nevşehir Üniversitesi merkez kampüs yerleşkesinde okuyan ve ulaşılabilen öğrencilerden elde edilen veriler kullanılmıştır.

Verilerin toplanmasında "Üniversite Kampüs Olanakları Tercih Formu" kullanılmıştır. Formda, belirlenen maddelerin her biri birbirleriyle örtüşecek şekilde ikili gruplar halinde eşleştirilmiştir. Öğrencilerden her bir ikili grupta bulunan maddelerden bir tanesini kampüs alanında olmasını en çok istedikleri özelliğe göre tercih etmeleri istenmiştir. Öğrencilerden tercihlerini belirtirken her bir gruptaki ikili eşleştirmelerden mutlaka birini seçmeleri istenmiştir.

2.5. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde ölçekleme tekniklerinden ikili karşılaştırmalarla ölçekleme kullanılmıştır. İkili karşılaştırmalarla ölçeklemede öncelikle ikili olarak karşılaştırılan 8 olanağın her birinin tercih edilme frekansları belirlenmiştir. Bu frekanslardan hareketle 8x8' lik frekans matrisi oluşturulmuştur. Frekans matrisindeki her bir değer toplam öğrenci sayısına bölünerek oranlar matrisi elde edilmiştir. Oranlar matrisi kullanılarak birim normal sapmalar matrisi bulunmuştur. Birim normal sapmalar matrisinin her bir sütununa ait değerler toplamının ortalaması bulunarak her bir kampüs olanağının tercih edilmelerine ait ölçek değerleri kestirilmiştir.

3. Bulgular ve Yorum

Öğrencilerin üniversite kampüs alanında olmasını en çok istedikleri kampüs olanaklarını belirlemek için yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular ve ikili karşılaştırmalarla ölçekleme işlem basamakları aşağıda verilmiştir.

Öğrenci görüşleri doğrultusunda belirlenen 8 çeşit kampüs olanağı ikişerli gruplar halinde 161 öğrenciye verilmiş ve öğrencilerin her bir ikişerli gruptan kampüs alanında olmasını istedikleri olanaklarından birini tercih etmeleri istenmiştir. Öğrencilerin tercihlerine göre öncelikli kampüs alanında olması istenilen tercih yargılarının frekansları bulunmuştur. Bu tercih yargılarından hareketle 8 kampüs özelliğine (uyarıcılara) ait 8x8'lik frekans matrisi oluşturulmuştur. Elde edilen frekans matrisi ise Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. 8 Özelliğe Ait Frekans Matrisi

Uyarıcılar	A	B	C	D	E	F	G	H
A	0	55	94	80	86	131	92	124
B	106	0	81	107	107	126	99	105
C	67	80	0	136	129	105	104	90
D	81	54	25	0	64	80	56	80
E	75	54	32	97	0	111	110	91
F	30	35	56	81	50	0	60	53
G	69	62	57	105	51	101	0	89
H	37	56	71	81	70	108	72	0
Toplam	465	396	416	687	557	762	593	632

Tablo 1'de verilen frekans matrisi oranlar matrisine dönüştürülmüştür. Bunun için frekans matrisindeki değerler uygulamadaki öğrenci sayısına (N=161) bölünmüştür. Elde edilen oranlar matrisi ise Tablo 2' de verilmiştir.

Tablo 2. Oranlar Matrisi (P)

Uyarıcılar	**A**	**B**	**C**	**D**	**E**	**F**	**G**	**H**
A	0,000	0,342	0,584	0,497	0,534	0,814	0,571	0,770
B	0,658	0,000	0,503	0,665	0,665	0,783	0,615	0,652
C	0,416	0,497	0,000	0,845	0,801	0,652	0,646	0,559
D	0,503	0,335	0,155	0,000	0,398	0,497	0,348	0,497
E	0,466	0,335	0,199	0,602	0,000	0,689	0,683	0,565
F	0,186	0,217	0,348	0,503	0,311	0,000	0,373	0,329
G	0,429	0,385	0,354	0,652	0,317	0,627	0,000	0,553
H	0,230	0,348	0,441	0,503	0,435	0,671	0,447	0,000
Toplam	2,888	2,460	2,584	4,267	3,460	4,733	3,683	3,925

Öğrencilere verilen kampüs olanaklarının tercih edilmelerini karşılaştırabilmek için oranlar matrisi Tablo 3' de verildiği gibi birim standart normal değerler matrisine dönüştürülmüştür.

Tablo 3. Birim Standart Normal Değerler Matrisi (Z)

Uyarıcılar	**A**	**B**	**C**	**D**	**E**	**F**	**G**	**H**
A		-0,408	0,212	-0,008	0,086	0,891	0,180	0,739
B	0,408		0,008	0,425	0,425	0,781	0,292	0,391
C	-0,212	-0,008		1,014	0,846	0,391	0,374	0,148
D	0,008	-0,425	-1,014		-0,260	-0,008	-0,391	-0,008
E	-0,086	-0,425	-0,846	0,260		0,494	0,477	0,164
F	-0,891	-0,781	-0,391	0,008	-0,494		-0,325	-0,442
G	-0,180	-0,292	-0,374	0,391	-0,477	0,325		0,133
H	-0,739	-0,391	-0,148	0,008	-0,164	0,442	-0,133	
$\sum$zjk	-1,693	-2,730	-2,555	2,098	-0,038	3,317	0,475	1,126
S_j	-0,242	-0,390	-0,365	0,300	-0,005	0,474	0,068	0,161

Tablo 3'de gösterilen birim standart normal değerler matrisine Tablo 2'deki oranlar matrisinin her elemanına karşılık gelen, birim normal dağılımının z değerleri yazılmıştır. Oluşturulan bu birim standart normal değerler matrisinin sonunda her bir sütuna ait birim standart normal değerlerin toplamını (∑zjk) gösteren bir satır oluşturulmuş ve bu satırdaki her bir birim standart değerler toplamı sütunların eleman sayısı olan 7'ye bölünerek ölçek değerleri (S_j) hesaplanmıştır.

Öğrencilerin üniversite kampüsünde olmasını istediği olanaklara ait Tablo 3'de elde edilen ölçek değerleri Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 4. Kampüs Olanakları Ölçek Değerleri

	Uyarıcılar							
	A	**B**	**C**	**D**	**E**	**F**	**G**	**H**
S_j	-0,242	-0,390	-0,365	0,300	-0,005	0,474	0,068	0,161
S_j	0,148	0,000	0,025	0,690	0,385	0,864	0,458	0,551

Tablo 4'ün ilk satırındaki kampüs olanaklarına ait ölçek değerlerinden en küçüğünün (-0,390) başlangıç noktası sıfıra kaydırılarak her bir özelliğin (uyarıcının) ölçek değeri elde edilmiştir. Tablo 4'den elde edilen uyarıcıların ölçek değerlerine göre, kampüs alanında olması beklenilen özellikler ise Tablo 5'de gösterildiği şekilde sıralanmıştır.

Tablo 5. Kampüs Olanaklarının Ölçek Değerleri ve Tercih Sıraları

Kampüs Olanakları	**Ölçek Değeri**	**Tercih Sırası**
A. Sağlık Hizmetleri	0,148	6
B. Danışmanlık Hizmetleri	0,000	8
C. Kampüs İçi Barınma Olanakları	0,025	7
D. Zengin Kaynak İçeren Kütüphane	0,690	2
E. Bireysel Çalışma Ortamları	0,385	5
F. Sosyal ve Kültürel Olanaklar	0,864	1
G. Ders Dışı Kullanılabilen Bilgisayar Laboratuvarı	0,458	4
H. Çeşitli Beslenme Olanakları (Yemekhane, kantin, kafe vb.)	0,551	3

Öğrencilerden elde edilen verilerin ölçeklenmesi sonucunda kampüs olanaklarının tercih edilme öncelikleri Tablo 5'de gösterilmiştir. Elde edilen veriler ışığında öğrencilerin kampüs alanında olmasını istedikleri özellikleri en çok tercih edilenden en az tercih edilene doğru sıraladığımızda sosyal ve kültürel olanakların ilk sırada geldiği görülmektedir. Daha sonrasında ise öğrenciler sırasıyla zengin kaynak içeren kütüphane, çeşitli beslenme olanakları (kantin, kafe vb.), ders dışı kullanılabilen bilgisayar laboratuvarı, bireysel çalışma ortamları, sağlık hizmetleri, kampüs içi barınma olanakları ve en son olarak danışmanlık hizmetlerini tercih etmektedir.

4. Sonuç ve Öneriler

Araştırma kapsamında Nevşehir Üniversitesi merkez kampüste bulunan öğrencilerin kampüs olanakları tercihlerinin belirlenmesi üzerinde durulmuştur. Yeni gelişmekte olan bir üniversite için öğrencilerin kampüs olanakları tercihlerinin belirlendiği bu araştırmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Öğrencilerin üniversite kampüs alanında olması beklenen olanakları tercihlerinin ikili karşılaştırmalar kanununun "V. Hal" denklemine göre ölçeklenmesi sonucunda en çok tercih ettikleri özellik; sosyal ve kültürel olanaklar olarak tespit edilmiştir. Bunu sırasıyla zengin kaynak içeren kütüphane, çeşitli beslenme olanakları (kantin, kafe vb.), ders dışı kullanılabilen bilgisayar laboratuvarı, bireysel çalışma ortamları, sağlık hizmetleri, kampüs içi barınma olanakları ve son olarak danışmanlık hizmetleri takip etmektedir.

Öğrencilerin kampüs içinde kantin, kafe, yemekhane gibi beslenme olanağı sunan alanlara ait tercihleri yüksek çıkmıştır. Ayrıca yapılan genel izlenimlerde yemekhane giriş sırasının yıllara göre öğrenci sayısındaki artışa bağlı olarak arttığı, öğrencilerin birbirlerini beklediği tespit edilmiştir. Bu sonuçlardan hareketle var olan kantin sayısının artırılması, yemekhane kapasitesinin genişletilmesi ve kafe gibi çeşitli olanakların sunulması önerilmektedir.

Elde edilen bulgular doğrultusunda öğrencilerin kampüs içi barınma olanaklarına ait tercihleri, kampüs alanında yurt vb. barınma olanakları olmamasına rağmen düşük çıkmıştır. Bunun nedeni olarak üniversite merkez kampüsünün şehrin dışında olmaması, merkez kampüse yakın yurtlar bulunması ve yeni yurtların yapılması, öğrencilerin kampüs

çevresinde barınma olanakları bulabilmesi, şehir içi ulaşımın kolay olması gibi nedenlerle öğrencilerin barınma olanaklarını kampüs içinde tercih etmedikleri söylenebilir. Yine üniversite bünyesinde bir tıp fakültesi, üniversite hastanesi bulunmamasına rağmen öğrencilerin kampüs içindeki sağlık hizmetleri tercihleri düşük çıkmıştır. Bunun nedeni olarak da merkez kampüsün çeşitli sağlık kuruluşlarına yakınlığı, hastanelerin diğer şehirlere oranla kalabalık olmaması gösterilebilir. Şehir ve üniversite bağlantısı açıkça göstermektedir ki; şehir olanaklarına göre öğrencilerin üniversite olanaklarından beklentileri de değişmektedir.

Bu çalışmanın sonuçlarına dayalı olarak üniversitede yapılması planlanan çalışmalar için öncelikli sırada sosyal ve kültürel olanakların artırılması için çalışmalar yapılmalı, mevcut kütüphane olanakları artırılmalı, öğrencilerin kampüs alanında yemekhane, kantin ve kafe gibi alternatif ortamlardan yararlanması sağlanmalıdır. Ayrıca üniversitenin yapılanması için oluşturulacak gelecek hedefler belirlenirken öğrencilerden elde edilen bu tercih sıralamasının da dikkate alınması önerilmektedir.

Kaynaklar

Anıl, D., Güler, N. (2006). İkili Karşılaştırmalar Yöntemi İle Ölçekleme Çalışmasına Bir Örnek. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 30, 30-36.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2010). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Pegem Akademi Yayınları, Ankara.

Güler, N., Anıl, D. (2009). Scaling through pair-wise comparison method in required characteristics of students applying for post graduate programs. International Journal of Human Sciences, 6(1), 627-639.

Kan, A.(2008). Yargıcı Kararlarına Dayalı Ölçekleme Yöntemlerinin Karşılaştırılması Üzerine Ampirik Bir Çalışma, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35: 186-194.

Kan, A. (2008). Psikolojik Değişkenleri Ölçmek İçin Kullanılan Ölçekleme Yaklaşımları Üzerine Bir Karşılaştırma. Eğitimde Kuram ve Uygulama, 4(1), 2-18.

Nartgün, Z, (2006). "Öğretmenlik Meslek Bilgisi Derslerinin Önem Düzeyinin İkili Karşılaştırmalarla Ölçeklenmesi", *A.İ.B.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2. s: 161-176.

Öğretmen, T. (2008). Alan Tercihleri Envanteri: Ölçeklenmesi, Geçerliği ve Güvenirliği. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 6(3), 507-522.

Torgerson, W. S. (1958). *Theory and methods of scaling*. Newyork: John Wiley and Sons.

Turgut, M.F., Baykul, Y.(1992). Ölçekleme Teknikleri. ÖSYM Yayınları, Ankara.

KAPADOKYA GELENEKSEL KONUTLARININ MİMARİ ÖZELLİKLERİ

ARCHITECTURAL FEATURES OF THE TRADITIONAL HOUSES IN CAPPADOCIA

Funda SOLMAZ* - Neriman Şahin GÜÇHAN**

ÖZET

Bu bildirinin amacı Anadolu'nun ortasında Nevşehir, Niğde, Kırşehir, Kayseri ve Aksaray illerini içine alan, farklı dini ve etnik gruplara ev sahipliği yapan Kapadokya bölgesindeki geleneksel konutlarının mimari özelliklerini tanımlamaktır. Bildiride sunulan tespit ve değerlendirmeler bölge konutları üzerine daha önce yapılan çalışmaları gözeterek, ODTÜ Restorasyon Bölümü'nde yürütülmekte olan "Kapadokya Geleneksel Konutlarında Yapım Tekniği: Ürgüp, Mustafapaşa ve İbrahimpaşa" başlıklı Yüksek Lisans Tezi kapsamında hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kapadokya, Geleneksel Mimari, Konut

ABSTRACT

The aim of this paper is to define the architectural characteristics of traditional houses in Cappadocia region which is located in the middle of the Anatolia, including the cities of Nevşehir, Niğde, Kırşehir, Kayseri and Aksaray. The surveys and evaluations presented in this paper are prepared within the context of an ongoing Master Thesis in METU, Graduate Program in Restoration, entitled *The Construction Techniques of Traditional Nevşehir Houses, Case Study on Ürgüp, Mustafapaşa and İbrahimpaşa* considering the former studies on traditional houses of the region.

Key Words: Cappadocia, Traditional Architecture, House

* Funda Solmaz, ODTÜ Restorasyon Lisansüstü Programı Öğrencisi, Nevşehir Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, Araştırma Görevlisi, e-posta:solmazfunda@gmail.com

** Doç. Dr., ODTÜ, Restorasyon Lisansüstü Programı, e-posta:neriman@metu.edu.tr

1.Giriş

Anadolu'nun ortasında yer alan Kapadokya Nevşehir, Niğde, Kırşehir, Kayseri ve Aksaray illerini içine alan geniş bir coğrafyaya verilen isimdir. Bu coğrafya içerisinde "peribacası" olarak bilinen volkanik oluşumların en yoğun olduğu bölge ise Nevşehir İli sınırları içerisinde bulunan Uçhisar, Göreme, Avanos, Ürgüp, Derinkuyu ile Aksaray İli sınırları içindeki Ihlara'dır. Kapadokya geçmişten bu yana farklı kültürlerin bir arada yaşadığı, benzersiz jeolojik yapısının sunduğu olanaklarla barınma gereksiniminin kolaylıkla karşılandığı bir bölge olagelmiştir (Resim 1).

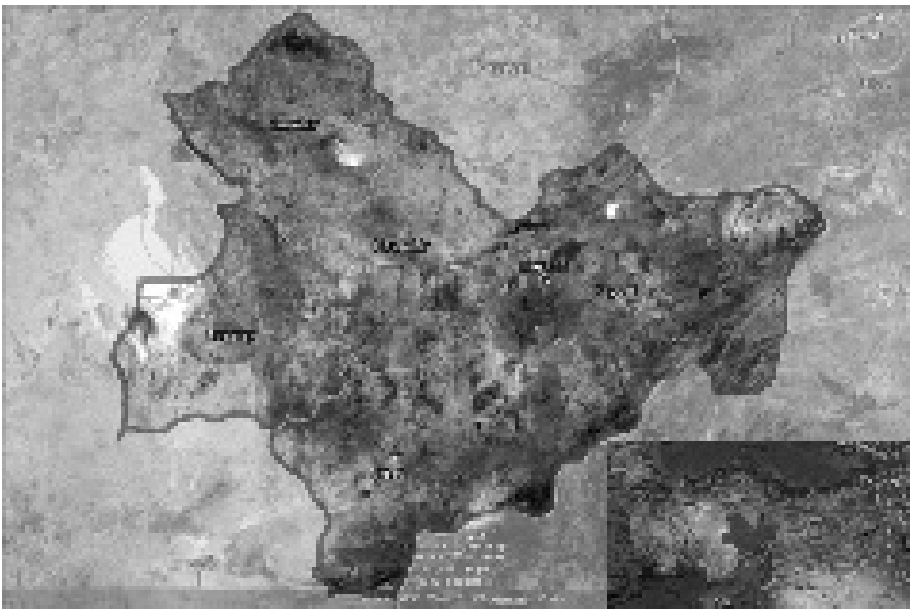

Resim 1:Kapadokya

Nevşehir'deki geleneksel konut mimarisi, Kapadokya Bölgesi içindeki diğer iller olan Kırşehir, Niğde, Aksaray ve Kayseri geleneksel konutlarıyla malzeme kullanımı ve yapım tekniği açısından bir takım benzerlikler içermesine rağmen, yerel jeolojik yapıdaki farklılıklarla bu yörelerden ayrılır. Bu nedenle çalışmada 'Kapadokya Mimarisi' olarak tanımlanan geleneksel mimari, Nevşehir İli üzerinden anlatılmıştır. Bildiri sunulan Nevşehir geleneksel konutlarının genel mimari özellikleri, bugüne kadar yapılan çalışmalara dayanan bir literatür araştırmasıyla ortaya çıkartılmış; bu araştırma arazide yapılan inceleme ve analizlerle zenginleştirilmiş, çalışma sonunda ise kısa bir genel değerlendirme yapılmıştır.

2. Nevşehir Geleneksel Konutlarının Mimari Özellikleri

Genelde Kapadokya, özelde 'Nevşehir Konutu' olarak tanımlanan konut türü, yerel/ doğal koşullarla son derece uyum içinde üretilmiş, özgününde düz damlı, eğimli yamaçlara oturduğu için teraslar üreten ve özellikle alt kotlarda kaya oyma mekânların üzerinde inşa edilmiş, son derece yerel özellikler sunan bir türdür. Günümüzde Nevşehir il merkezinde iyi korunmuş geleneksel konut sayısı oldukça az iken, Nevşehir'in ilçesi Ürgüp ve Ürgüp'e bağlı Mustafapaşa Kasabası ile İbrahimpaşa Köyü gibi yerleşmelerde geleneksel konut dokusu büyük ölçüde korunmuştur.

Nevşehir geleneksel konutlarında kullanılan yapı malzemeleri taş, ahşap ve demirdir. Yörede ana yapı malzemesi olarak kullanılan taş, ocaktan çıktığında yumuşaktır ve kolay işlenebilir. Zamanla havayla temas ettikçe sertleşen ve mukavemet kazanan bu malzeme, yüksek derecedeki ısı yalıtım özelliği sayesinde yazları serin, kışları ise sıcak bir iç ortam sağlamaktadır (Resim 2-4).

Kapadokya'da ahşap kullanımı sınırlıdır. Çoğunlukla dolap, seki, musandra, tavan ve zemin kaplaması gibi mimari elemanlarda kullanılan ahşabın en dikkat çekici kullanım alanlarından birisi de "hezen" adı verilen üst örtü türüdür. Demir ise daha çok pencere parmaklıklarında, kapı öğelerinde ve taş duvar içinde mukavemeti sağlamak amacıyla yatay bağlayıcı olarak kullanılır (Resim 4).

Resim 2-3-4: Ahşap ve demir kullanım alanları (Ortahisar)- (Solmaz, 2010)

Konut Tipleri

Bu malzeme çeşitliliği ve doku düzeni içinde Erençin (1979: 54), Kapadokya'daki geleneksel konutları üç ana grupta tanımlar: kaya oyma, kaya oyma-yığma yamaca yaslı konutlar, yola cepheli yığma konutlar:

• Kaya oyma konutlar, bölgenin jeolojik yapısından faydalanılarak yapılmış, en erken döneme tarihlenen konut türlerindendir. Bu konutlarda mekânlar vadi yamacına ya da peribacasına oyularak, oluşturulur (Resim 5-6). Vadi yamacına oyulan konutlarda, zaman içinde ailenin gereksinimlerine göre yamacın içine oyularak yeni mekânlar eklenebilir. Doğrudan peribacasının içine oyularak yapılmış konutlarda ise yeni mekân ihtiyacı, peribacasını dikeyde oyarak karşılanır.

Resim 5-6: Kaya oyma konut (Ortahisar)- (Solmaz,2010)

• Kaya oyma-yığma karma yapım tekniği ile yapılmış konutlarda ise; en yalın haldeki kaya oyma mekânın ön cephesine bazen bir duvar, bazen tonozlu bir eyvan örülerek, bazen de yığma taştan bir oda eklenerek konut birimleri çoğaltılır (Resim 7-8). Bazı örneklerde kaya oyma mekânla ilişkili sadece bir oda varken bazı örneklerde iki katlı bir konut olabilir.

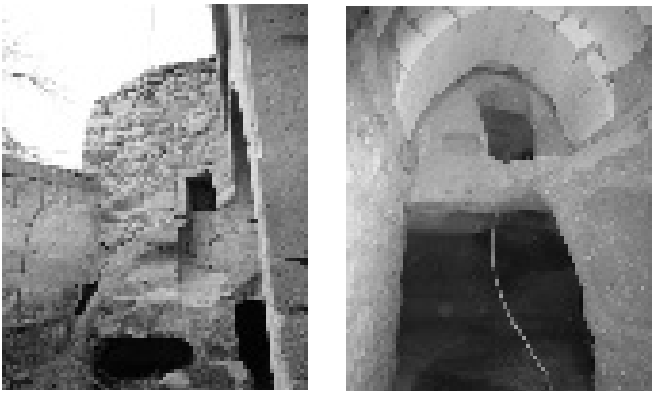

Resim 7-8: Kaya oyma- yığma konut (Ortahisar-Ulaşlı Köyü)-(Solmaz, 2010)

• Yığma yapılar ise erken dönem örneklerinde parselin gerisine çekilmiş, geç dönem örneklerinde yola cepheli, bir, iki ya da üç katlı, kullanıcının sosyal statüsünü ve ekonomik durumunu göstermeyi amaçlayan taş oyma süslemelerle bezeli konutlardır. Oyma birimlerle doğrudan ilişkisi olmayıp, bu birimlere avludan ulaşılır (Resim 9-10).

Resim 9-10: Yola cepheli yığma konut (Uçhisar-İbrahimpaşa Köyü)- (Solmaz, 2010)

Yapı-Avlu-Parsel İlişkisi

Yukarıda kısaca tanımlanmaya çalışılan Kapadokya'daki konut türleri, parsel-yapı ilişkisini de şekillendirmiştir. Kaya oyma konutlarda kullanıcı ihtiyaç duydukça kayayı oyup mekân ürettiği için, düzenli bir sistem yoktur. Bir kaya kütlesine oyulmuş mekânın ya da yığma yapının altındaki bir kaya dam, komşu yapının kullanımında kalabilmektedir. Üçüncü boyutta değişen bir mülkiyet düzeninin gelişimini sağlayan bu düzen plan düzleminde, iki boyutlu belirlenen güncel kadastral planlamanın çözümleyemediği karmaşık bir yapı sergiler. Bu durumda örneğin kadastral parsel üzerindeki yığma yapının tapusu bir kişiye aitken, altındaki kaya damın tapusu, aynı parsel numaralı tapu üzerine "irtifa hakkı" ibaresi düşülerek bir başkasının kullanımına verilmiştir (Resim 11).

Anadolu geleneksel konut mimarisinin en belirgin özelliklerinden olan yüksek avlu duvarları Kapadokya konutlarında da görülür (Resim 12). Avlu, kadının günlük ev yaşantısının geçtiği mekân olarak, mahremiyet kaygısıyla yüksek duvarlarla çevrelenmiştir. Ahır, samanlık, kiler, tandır evi ve diğer yaşama mekânları avlunun içine yerleşmiş durumda ve doğrudan ya da dolaylı yoldan avluyla ilişkilidirler.

Geleneksel dokuda bazı parsellerde yığma yapı, yola cepheli olacak şekilde yerleştirilip, doğrudan sokağa açılan bir kapısı vardır. Avlunun ise sokakla doğrudan bir bağlantısı yoktur. Bazı parsellerde ise yığma yapı, parselin gerisine çekilmiş olup, yapının sokakla bağlantısını avlu sağlar. Avlu zemini taş ya da sıkıştırılmış, sert topraktır.

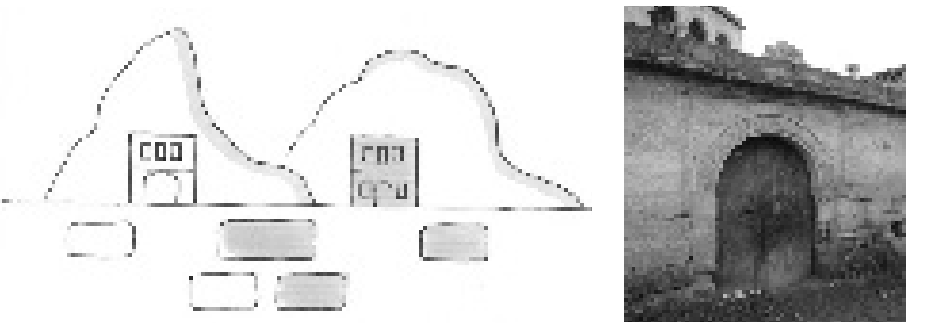

Resim 11-12: Kaya damların kullanım şekli örneği-Avlu duvarı (Ortahisar)-(Solmaz,2011)

Plan Şeması

Konut birimleri, sokaktan yüksek duvarla ayrılmış, yörede *hayat* adıyla anılan avlu içerisine dağılmıştır. Konutlar genellikle tek ya da iki katlıdır, üç katlı yapılara da rastlanır. Avlu, servis mekânlarının dağılımıyla şekillenir ve sınırlanır. Kaya oyma birimlerle birlikte kullanılan Nevşehir evlerinde her birimin avluya açılma zorunluluğu yoktur. Konutun ana birimleri şu şekildedir: oda, eyvan-sofa, mutfak, tandır evi, erzak deposu, ahır, samanlık ve yem deposu, hela.

Binan (1994:138-139), Kapadokya konutlarının temel olarak iki işlevsel birimden oluştuğunu belirtir; oda-yaşama mekânı, eyvan-geçiş ve işlik mekânı. Yapının tek katlı olmadığı durumlarda alt katlar servis mekânı olarak çalışır. Kaya oyma birimlerle yığma taş yapı birlikte kullanıldığından konutların alt katında belirli bir plan düzeni yoktur. Mutfak, tandır eviyle birlikte yine alt katta yer alır. Üst kata eyvandan üstü kapalı bir merdivenle ya da avludan üstü açık bir merdivenle çıkılır. Bazı durumlarda bu açık merdiven konutun yan cephesine yerleştirilir. Merdiven genellikle yörede "öksüz kemer" olarak adlandırılan yarım kemer ya da tam yarım daire kemerle taşınır. Duvardan konsol çıkarak, bindirme yöntemiyle yapılan merdivenler de vardır.

Üst kat, oda ve eyvanın konumlanışına göre şekillenir. Ortalama 380cm genişliğindeki atkı kemer ya da tonoz örtülü mekân bir parça olarak ele alınırsa, konut bu modüllerin ikilli, üçlü, dörtlü vb. şekillerde bir araya gelmesiyle oluşur (Binan, 1994:136).

İklim şartları da konut birimlerinin bir araya gelişlerini biçimlendirmektedir. Abdullah Erençin (1979: 45-46), Kapadokya konutunu oluşturan mekânların konuk odası, oda, tandır evi, kış mutfağı, helâ, çardak, samanlık, ambar ve ahır mekânlarının kullanım bakımından özelleştiğini söylerken; bu birimler arasında bazılarında da mevsimsel kullanımların görüldüğünü ifade eder. Örneğin; kış aylarında konuk odaları, alt kat odalar ve kış mutfakları yoğun olarak kullanılırken; üst kat odalar ve eyvanlar, yaz mutfakları ve çardaklar yaz aylarında kullanılmaktadır.

Kapadokya konutunu oluşturan mekânların özellikleri şu şekilde tanımlanabilir:

Oda: Konut biriminin en temel elemanlarından biri olan odalar, hem alt katta hem de üst katta bulunur. Konutun büyüklüğüne göre birden fazla sayıda olabilir. Bu ailenin ekonomik durumuna ve hane halkı sayısına göre değişmektedir. Zemin kat odaları genellikle kışın kullanılır. Eğer konutun ikinci katı var ise, bu kattaki odalar özellikle yazın kullanılır. Üst kat odaları avluyu ya da sokağı görebilecek şekilde konumlandırılır. Üst odalar, alt kat planına göre biçimlenirken sokağa ya da avluya çıkma yapabilir. Yığma yapım sistemi ile inşa edilen odaların üst örtüsü kemerlerle oluşturulan tonozlar ya da hezen kirişlemedir. Odaların zemini ise alt katlarda taş, üst katlarda ise taş ya da ahşap olabilir. Oda içinde seki, pabuçluk, musandıra, sedir, ocak, dolap, niş, taka ve lambalık gibi elemanlar bulunabilir (Resim 13-14).

Resim 13-14: Oda (Ulaşlı Köyü, Ortahisar)- (Solmaz,2010)

Konuk Odası ya da Baş Oda, konutta diğer odalardan kısmen farklılaşan, konukların ağırlandığı daha büyük ve özenle inşa edilmiş bir mekândır. Bu oda manzaraya hâkimiyet ve girişten kolay ulaşılabilirliği, biçimleniş ve konfor şartları açısından farklılaşır (Binan, 1994:133). Seki, pabuçluk, musandra, sedir, ocak, dolap, niş, taka gibi mimari elemanlar bakımından zengindir.

Eyvan-Sofa: Nevşehir geleneksel konutunu oluşturan birimler içinde odalardan sonra en belirleyici mekân eyvanlardır. Eyvan, üç tarafı kapalı, bir tarafı açık ve kemerle bitirilmiş, tonoz örtülü avlu yaşantısının devam ettiği, yarı açık bir mekândır (Erençin, 1979:111). Bir konutta birden fazla sayıda olabildiği gibi alt katta ve/veya üst katta yer alabilir. Bu durumda bunlardan biri yazın *tandır evi* ya da *yaz mutfağı* olarak adlandırılır.

Avluya yönlenen alt kat eyvanından başka, biçimsel olarak benzer üst kat eyvanı da bulunabilir. Üst kat eyvanının açık kısmı tekli, ikili, üçlü, dörtlü ya da askılı kemerle sonlandırılabilir (Erençin, 1979:114). Üst katta eyvan odanın/ odaların açıldığı ve avluya yönlenen bir mekândır. Bazı örneklerde bu eyvanın kapatıldığı ve/veya açık bir balkonla bitirildiği de görülmektedir.

Bu bildiride 'üst kat eyvanı' olarak tanımlanan mekân, bazı araştırmacılar tarafından 'sofa' olarak tanımlanır (Örn: Demet Ulusoy Binan, 1994, "*Güzelyurt Örneğinde Kapadokya Bölgesi Yığma Taş Konut Mimarisinin Korunması İçin Bir Yöntem Araştırması*", Doktora Tezi, YTÜ, İstanbul). Bu mekân, odalar arası bir geçiş mekânı ve aynı zamanda bir yaşama mekânı olması açısından geleneksel Anadolu konutundaki 'sofa' ile işlevsel olarak benzerlik göstermesine rağmen; bu konutların plan düzeni 'sofalı plan şeması' ile tam olarak örtüşmez. Ayrıca alt katlarda yer alan eyvan mekânı ile de büyük benzerlik gösterdiği için bu mekânlar, bu çalışmada 'üst kat eyvanı' olarak tanımlanmıştır (Resim 15-16).

Resim 15-16: Alt kat eyvanları ve üçlü kemerle sınırlandırılmış üst kat eyvanı (Ortahisar)- (Solmaz, 2010)

Tandır Evi, Mutfak, Erzak Depoları: Tandır evi, alt kotta/zemin katında bulunan mutfağın hemen önüne yerleştirilmiş, ekmek yapımı için kullanılan tandırın bulunduğu, yazın mutfak olarak da kullanılan tonoz örtülü bir eyvandır. Yemek ve ekmek pişirmek için kullanılan tandır ise mekânın ortasına, zemin oyularak yerleştirilen 40x45x50cm boyutlarında pişmiş topraktan yapılan bir elemandır. Bugün hala bazı evlerde görülen taş kapakları varıdır. Tandır, mutfak gibi kapalı bir mekân içerisine yerleştirildiğinde dışarıyla hava sirkülâsyonunu sağlayan yine pişmiş topraktan bir kanalı bulunur (Resim 17).

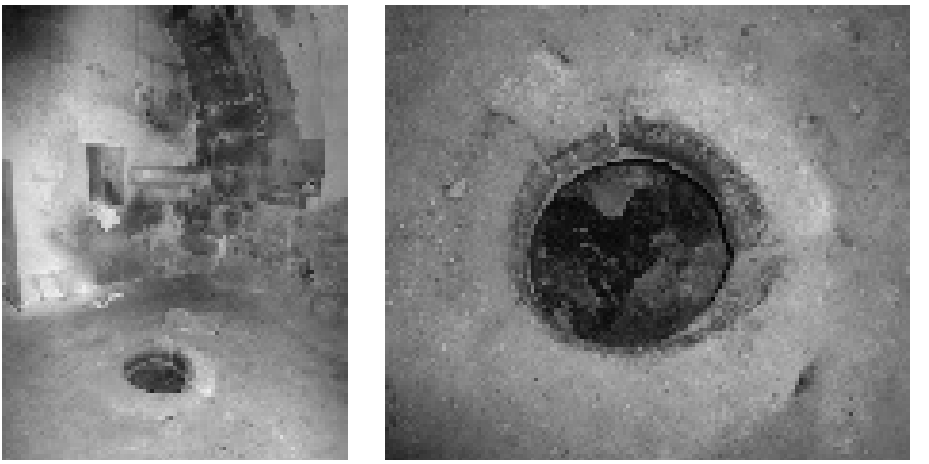

Resim 17: Tandır Örneği (Ortahisar)- (Solmaz,2010)

Zemin katta yer alan ***Mutfak***, tandır evi ve erzak depolarıyla bağlantılı olup genellikle kışın kullanılan bir mekândır. Ocak mutfağın en temel mimari elemanıdır. Ocak birçok örnekte atkı kemerlerin indiği duvarda, iki atkı kemer arasına yerleştirilmiştir. Bazı örneklerde yan duvarlara yerleştirilenleri de vardır. Geleneksel sistemde evye, su tesisatı gibi mutfak mimari öğeleri bulunmasa da değişen yaşam koşullarıyla birlikte, pek çok örnekte bu öğeler sonradan eklenmiştir.

Erzak depoları mutfakla doğrudan ya da dolaylı yoldan ilişkili, mutfak erzaklarının saklandığı depolardır. Genellikle kayaya oyularak yapılan bu mekânlarda erzakları saklamak için duvarlarda nişler, raflar ve oyma gözler bulunur. Binan (1994:134), bazı Rum evlerinde doğuya yerleştirilen erzak odalarının bereket getirmesi açısından aynı zamanda dua odası olduğunu belirtir.

Ahır, Samanlık-Yem Deposu: Kapadokya geleneksel konutlarında ahıra avludan ya da doğrudan sokaktan ulaşılabilir. Konutun altında kaya oyma ya da avlu kotunda yığma yapı şeklinde, tonoz ya da hezen örtülü yapılır (Binan, 1994: 135).

Yazın toplanan saman kışın hayvanları beslemek için samanlıkta depolanır. Havyacılık yapan bütün konutlarda samanlık ve yem deposu bulunur. Bu mekânlar ahırla ilişkili ve kolay ulaşım sağlayacak şekilde konumlandırılır.

Helâ: Avlu zemininden yüksekte, avlu duvarına bitişik ve girişe yakın inşa edilirler (Erençin,1979: 112). Ürgüp Kayakapı'da daha geç dönem konutlarında helanın evin içinde olduğu örnekler de vardır. Bu tür helalarda çok fazla mimari eleman bulunmaz. Bazı örneklerde hela duvarında az sayıda, küçük boyutlu takalar bulunabilir.

Plan Elemanları

Ocak: Nevşehir konutunda ocaklar alt ve üst kat odalarında ve mutfak mekânında bulunur. Bütün odalarda bulunma şartı yoktur. Oda ocaklarıyla mutfak ocakları arasında çok net bir ayrım yapılamamakla birlikte, oda ocaklarının alt noktasının zeminden ortalama 30-40cm yüksekte olduğu ve daha süslemeli ve yer yer boyanmış olduğu görülmektedir. Mutfak ocağı ise pişirme eyleminin daha rahat yapılabilmesi açısından zemine daha yakındır. Zeminden 20 cm yüksekliğinde bir taşa oturan ocaklar dikdörtgen formda ve 120-140 cm yüksekliğindedirler. Ocakların iki yanında taka ya da dolaplarla birlikte kullanıldığı örnekler çoğunluktadır.

Kaya oyma mekânlarda kaya içerisine yerleştirilmiş ocaklar da bulunmaktadır. Ayrıca bazı örneklerde ocağın ön yüzeyinin alçıdan yapıldığı, değişik renklerde ve desenlerde süslendiği örnekler de mevcuttur (Resim 18-21).

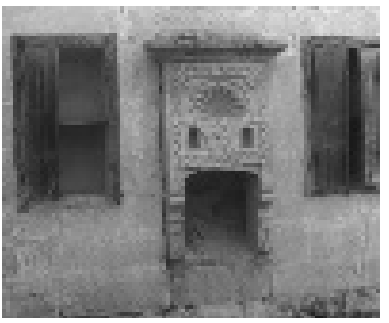

Resim 18-19: Ocak örnekleri (Ortahisar)- (Solmaz, 2010)

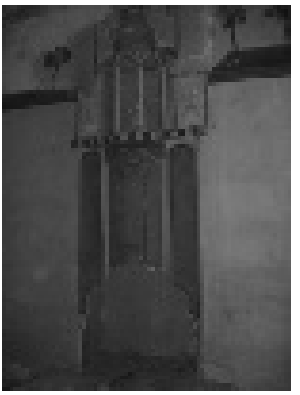

Resim 20-21: Ocak örnekleri (Ortahisar)- (Solmaz, 2010)

Dolap-Yüklük: Dolaplar kaya içersine oyularak ya da taş duvar içerisine ocağın ya da yüklüğün iki yanına gelecek şekilde, çeşitli kombinasyonlarda kullanılabilmektedir. Erençin (1979:129-130), bu sıralamaya göre olası kombinasyonları "dolap-yüklük- dolap", "dolap-ocak-dolap" şeklinde tanımlar. Daha zengin evlerde dolap kapakları ahşap işlemeli ve boyalı olup, genelde konutlarda sade ahşap dolap kapakları kullanılmıştır (Resim 22-25).

Yüklükler ise yorgan, yastık gibi eşyaların konulduğu, yere yakın, dolaba göre daha geniş ve derin nişlerdir, genellikle ön yüzleri perdeyle örtülür (Erençin, 1979:129).

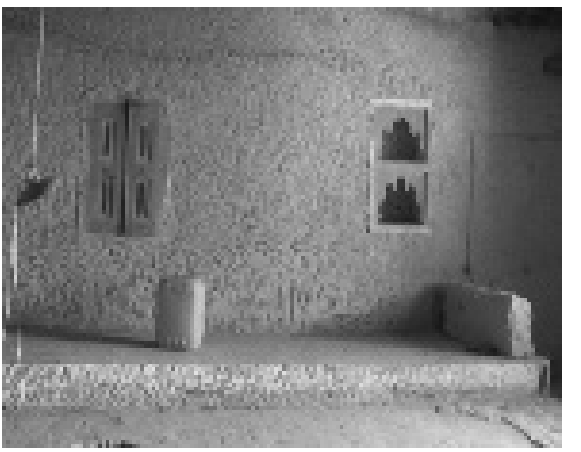

Resim 22-23: Dolap örnekleri (Ortahisar)- (Solmaz, 2010)

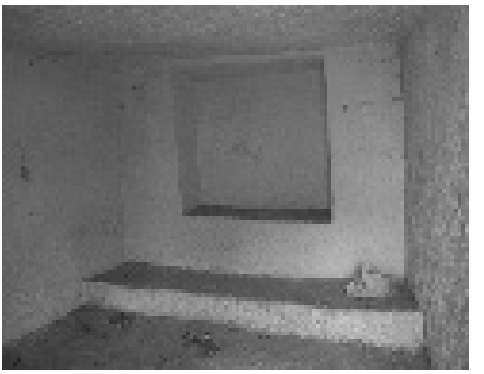

Resim 24-25: Yüklük örnekleri (Ortahisar)- (Solmaz,2010)

Gusülhane: Mustafapaşa yerleşmesi özelinde yapılan saptamalara göre seki ve pabuçluk olan hemen hemen her odada, pabuçluğun diğer köşesinde 1x1m ebatlarında bir gusülhane bulunur (Akman, 1985: 82). Gusülhane yıkanma amacıyla yapılan oldukça dar, taştan bir niştir. Genellikle dolapla birlikte kurgulanır ve dolap kapağına benzer ahşap bir kapağı bulunur. Su giderini yerleştirebilmek için genellikle dış duvara yakın yapılır. Ayrıca Nevşehir evlerinde *çağ* denilen, oda giriş kapısının doğrultusunda, karşı köşede, 10- 15 cm yüksekliğinde taşla çevrilmiş yine su gideri olan bir alan bulunur. Gusülhanesi olmayan evlerde yıkanmak için *çağ* kullanılır (Resim 26).

Resim 26: Gusülhane örneği (Ortahisar) - (Solmaz, 2010)

Sedir, Seki, Pabuçluk, Musandra: Kapadokya konutlarında oda zemini oda giriş kotundan bir basamak, yaklaşık 15-20 cm yükseltilerek, bir giriş mekânı oluşturulur. Bu giriş mekânın altı pabuçluk/seki altı gibi isimlerle adlandırılırken, ana oturma mekânı olan yükseltilmiş kısım seki üstü olarak da tanımlanır. Döşemenin niteliğine göre taş ya da ahşaptan yapılan sekiler, oda içinde mekânsal bir hiyerarşi oluştururlar. Seki ile kapı arasında kalan ve kapının açıldığı duvara paralel devam eden düşük kottaki alan pabuçluktur. Seki ile pabuçluk arasında, zemindeki seviye farkını vurgulayan, musandra denilen ahşap bir korkuluk bulunur. Odanın seki üstü olarak tabir edilen kısmında yer alan sedir ise 30-40 cm yüksekliğinde ve 50-70cm genişliğinde taş ya da ahşaptan, odanın bir, iki ya da üç duvarını çevreler. Sedir, seki üstünde oturma, yatma birimi olarak kullanılan öğedir (Resim 27-31).

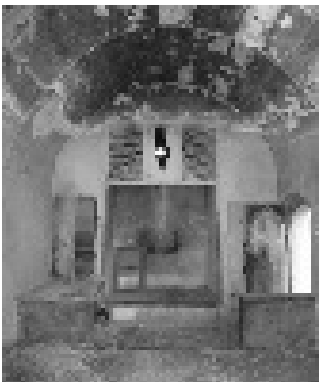

Resim 27-28: Ahşap seki, pabuçluk ve musandra örneği (Ortahisar)- (Solmaz,2010)

Resim 29: Taş seki ve sedir örneği (İbrahimpaşa)- (Solmaz,2009)

Resim 30-31: Ahşap-taş sedir örneği (Ortahisar)- (Solmaz, 2010)

Taka: Eyvan ve oda içlerinde zeminden 120-150 cm yükseklikte ve 20-30cm derinliğinde olan nişlere yörede verilen isimdir (Resim 32-35). Taka kaya içerisine oyularak ya da taş duvar içerisinde yapılabilir. Üst kısımları süslemeli, piramidal, kemerli tipleri vardır. Taş duvarlarda bu üst kısım taşa işlenerek, kaya oyma mekânlarda ise kayaya işlenerek değişik motifler yapılır. Atkı kemerli mekânlarda taş duvara yapılan takalar genellikle atkı kemerlerin arasına, tam ortaya gelecek şekilde yerleştirilmektedir (Resim 35).

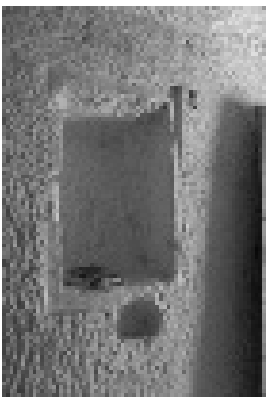

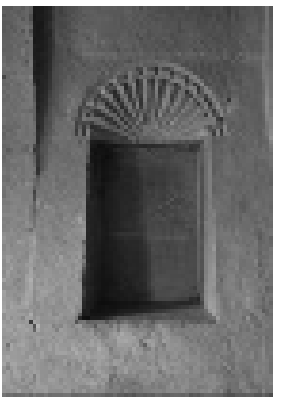

Resim 32-33-34: Taka Örnekleri (Ortahisar)- (Solmaz, 2011)

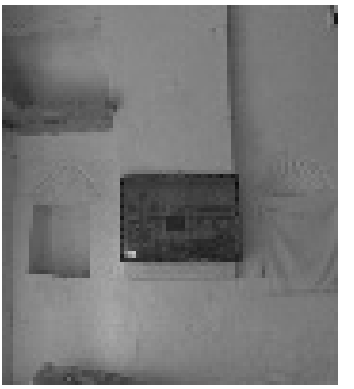

Resim 35: Atkı kemerler arasına yerleştirilmiş takalar (Ortahisar)- (Solmaz, 2011)

Raf: Odalarda zeminden 2m yükseklikte, bir ya da iki duvarda yer alan, küçük taşınır eşyaları yerleştirmek amacıyla yapılmış elemanlardır. Birçoğu dekoratif profillidir. Atkı kemerli odalarda, rafların kemerlerden dolayı yan duvarlara yapılamadığı ve pencerenin olduğu duvarda pencere üzerine yapılıp ilk atkı kemere kadar iki yandan döndüğü görülür (Resim 36-37).

Resim 36-37: Raf Örnekleri (Ortahisar)- (Solmaz,2010)

Lambalık: Lambalık, aydınlanma elemanının konulduğu, taş duvar içerisinde konsol şeklinde yapılan öğelerdir. Günümüzde işlevini yitirmiştir. Genellikle odanın iki yan duvarında ya da pencerelerin bulunduğu duvar üzerinde pencerelerin arasına yapılır (Resim 38-39).

Resim 38-39: Lambalık örnekleri (Ortahisar)- (Solmaz, 2011)

Şıralık: Pekmez ve şarap yapmak amacıyla üzümü ezmek ve suyunu çıkarmak için kullanılmaktadır. Genellikle mutfak mekânına yerleştirilen şıralık, oda zemininden 15-20 cm aşağıda üzümün ezildiği geniş bir alan ve buradan üzüm suyunun akarak biriktiği çok daha derin bir çukurdan oluşmaktadır. Bazı örneklerde üzüm çukurunun aktığı derin boşluk olmayıp oda içerisinde sadece 15-20 cm derinliğinde dörtgen bir alan vardır. Kaya oyma konutlarda yine mutfak içerisinde kapıdan girince sağ köşede ya da sol köşede konumlandırılmaktadır (Resim 40).

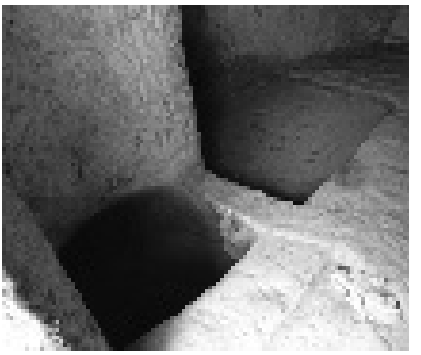

Resim 40: Şıralık (Ortahisar)- (Solmaz, 2011)

Oda Kapıları: Oda kapıları basık kemerli ya da lentoludur. Bu lentolar ahşap ya da taş olabilir. Çok fazla süsleme yoktur ve kapı kanatları ahşaptır. Oda içerisinde kapının açıldığı yönde duvarda kapı kanadının yerleşeceği oldukça ince bir niş yapılır (Resim 41-42).

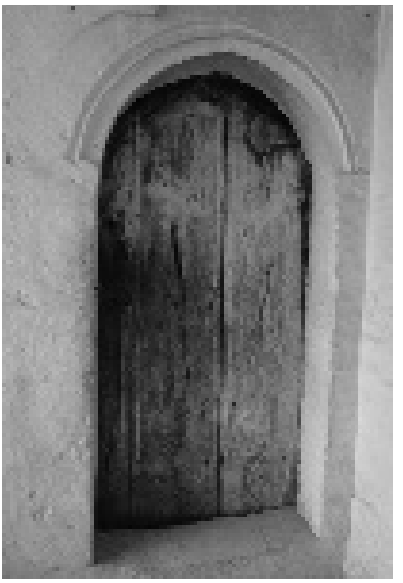

Resim 41-42: Oda Kapısı (Ortahisar- Ulaşlı Köyü)- (Solmaz, 2011)

Cephe Düzeni

Çıkmalar, kapı ve pencereler, girişler, silmeler, söveler, çatı, malzeme kullanımı ve kat sayısı Nevşehir evlerinin cephe karakteristiğini belirler.

Konutlarda kat sayısı, kütle özelliklerinin belirlenmesindeki en önemli referanslardandır. Nevşehir evleri genellikle iki katlı olmasına rağmen nadiren tek katlı ya da üç katlı örneklere de rastlanır. Binan (1994:166), Güzelyurt'ta iki katlı bir konutun zeminden saçak silmesine kadar en fazla 900cm yüksekliğinde olduğunu, bu ölçünün de, 1856 Islahat Fermanı öncesi gayrimüslimlere verilen maksimum konut yüksekliği olan 900cm (12 Zıra)'e bağlı olduğunu belirtir.

Kaya oyma yapılarda girişlerin eyvanlı-eyvansız oluşu ile geç dönem yığma taş yapılardaki sokağa açılan girişler yine kat sayısıyla birlikte geleneksel konutların kütle oranlarını belirler. Konut cephelerindeki kapı ve pencere açıklıkları ile eyvanlar cephedeki doluluk-boşluk ilişkisini şekillendirir. Özellikle giriş eyvanı, tüm kütle ele alındığında yapıdaki doluluk-boşluk oranını belirlemesi açısından da önemlidir. Eyvanlar cephede simetriyi sağlayacak şekilde ortaya yerleştirilir ve/veya alt katta tüm cephe boyunca ikili ya da üçlü olarak devam eder (Resim 43-44).

Resim 43: Cephe düzeni (Kayakapı, Ürgüp)- (Solmaz,2011)

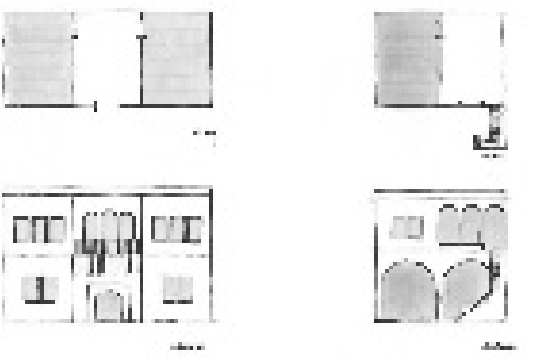

Resim 44: Cephe düzeni (Solmaz, 2011)

Pencere boşlukları genellikle 1'e 2 oranında 70-80cm genişliğinde 150-160 cm uzunluğundadır. Ürgüp'ün Kayakapı Mahallesi'nde bu oranı bozan kareye yakın açıklıklar da bulunmaktadır. Cephe boyunca tekli, ikili ya da üçlü gruplar halinde yerleştirilirler. Zemin katta, mahremiyet duygusuyla sokağa açılan çok fazla pencere bulunmaz. Bu kattaki pencereler daha sade ve kareye yakın formdadır.

Daha geç örneklerde, konut giriş kapısının doğrudan sokağa açıldığı yapılarda giriş kapısı taç kapı şeklinde genellikle ortaya yerleştirilir ve üzerinde tepe penceresi yer alır.

Çıkmalar, erken dönem örneklerinde üst kat eyvanının, cephe düzleminden çıkma yapıp üst kata çıkan merdiveni ve girişi tanımlamasıyla ya da

geç dönem örneklerinde, eyvanın cephe düzleminden açık ya da kapalı çıkma yapmasıyla oluşturulurlar.

Resim 45-46: Cephe düzeni (Ortahisar-İbrahimpaşa Köyü)- (Solmaz, 2011)

Cephe Elemanları

Çıkma: Kapadokya evlerinde açık ve kapalı çıkma türleri bulunur. Açık çıkmalar balkon şeklinde olup, alttan taş konsollarla taşınır. Bu taş konsollarda çok çeşitli bezeme örnekleri görülür. Odaların her birini bir modül olarak düşünürsek açık çıkmalar yapı cephesinde orta modülde yer alır ve cephede simetriyi sağlar. Birçok örnekte açık çıkma, orta modül (sofa-eyvan) biraz geri çekilerek oluşturulur. Böylece cephede kütle vurgusu sağlamlaştırılmış olur (Resim 47-48).

Kapalı çıkmalar ise gönyeli ve dik çıkma olarak sınıflandırılabilir (Binan, 1994:156). Gönyeli çıkma, zemin katı yapı parseli hizasında yapılan yapının üst katında düzgün dörtgen bir mekân çıkarmak amacıyla yapılır. Taşların üst üste bindirilip kaydırılmasıyla oluşturulur (Resim:49-50). Dik kapalı çıkmalar ise tüm cephe boyunca ya da oda genişliğinde, alt kat duvarına paralel olacak şekilde yapılır. Dik kapalı çıkmalar, kat silmelerinin 1- 2 taş yüksekliğinde bezemeli şekilde devam etmesiyle ya da konsol taşlarının sık bir şekilde aralıklı olarak sıralanmasıyla da yapılır (Resim 51-52).

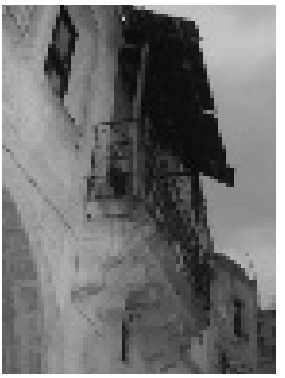

Resim 47-48: Açık çıkma (İbrahimpaşa Köyü- Ürgüp)- (Solmaz, 2011)

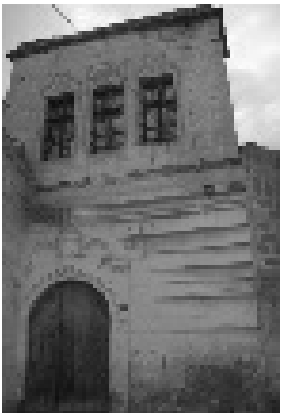
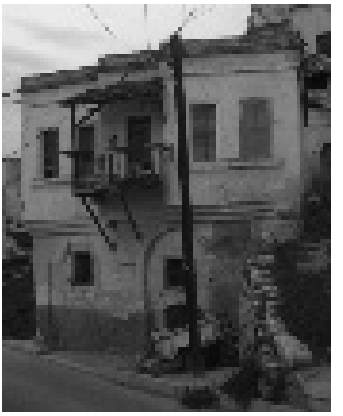

Resim 49-50: Gönyeli kapalı çıkma (İbrahimpaşa Köyü)- (Solmaz, 2010)

Resim 51-52: Dik kapalı çıkma (İbrahimpaşa Köyü)- (Solmaz, 2010)

Kapı: Nevşehir geleneksel konutlarında konut girişleri avluya ya da doğrudan konuta açılan kapılar olarak iki başlıkta incelenebilir. Daha erken konut örneklerinde yapı ile sokak ilişkisini avlu kapısı sağlar.

İki türde de giriş kapılarının açıklıkları lento, düz kemer, basık kemer, yarım daire kemer, karpuz ve armudi kemerle geçilir (Erençin, 1979:122-123). Kapı açıklığını oluşturan taşlar genelde profilli ve süslemelidir. Kapı kemerinin kilit taşı birçok örnekte süslemelidir ve üzerinde kitabesi yer alır. Kapı kanatları ahşaptır. Kökboyasıyla çeşitli renklere boyanmış çok sayıda örnek vardır. Bu özellikler iki tür için de geçerli olan özelliklerdir.

Konuttan doğrudan sokağa açılan kapılarda bu özelliklerin yanında giriş kapısının üzerinde tepe penceresi de bulunur. Ayrıca bu tür konut kapılarının iki yanına dekoratif amaçlı taş kolon yerleştirilmiş örnekler de vardır. Doğrudan sokağa açılan konut kapıları, avlu kapılarından daha küçük boyuttadır (Resim 53-54). Avlu kapıları, tarım araç gereçlerinin ve hayvanların giriş çıkışı açısından yükseklik ve genişlik olarak daha büyük ebattadır (Resim 55-56-57).

Resim 53-54: Konut giriş kapısı (Ortahisar-İbrahimpaşa Köyü)- (Solmaz, 2010)

Resim 55-56-57: Avlu giriş kapısı (Ortahisar-İbrahimpaşa-Ortahisar)- (Solmaz, 2010)

Pencere: Kapadokya evlerinde yaşama mekânlarının pencereleri, yapıların avluya ve/veya sokağa bakan cephelerinde tek olarak ya da ikili, üçlü gruplar halinde çoğunlukla, ½ oranında, düşey dikdörtgen biçimindedir. Alt katlar çoğunlukla servis birimleri için kullanıldığından ve mahremiyet kaygısından dolayı zemin kat pencereleri az sayıda, daha yüksekte ve küçük boyuttadır. Çoğu örnekte zemin kat pencereleri kareye yakın dörtgen formundadır. Tel kafes ve demir parmaklık kullanılan örnekler vardır.

Bazı büyük konutlarda pencere boyutları da büyür. Pencerelerin dış yüzeylerinde çok çeşitli süsleme ve profiller bulunur. Çoğunlukla pencerenin iki yanından başlayarak üstünde farklılaşan motifler kullanılır (Resim 58-62).

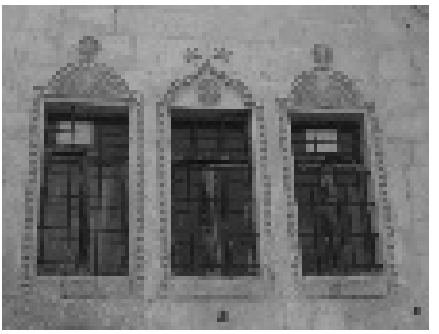

Resim 58: Pencere motifleri (İbrahimpaşa Köyü)- (Solmaz, 2010)

Tepe pencereleri, oda pencerelerinin üstünde kat silmesinin hemen altında ya da giriş kapısının üstünde yer alır ve yörede "yıldız pencere" olarak anılır (Binan,1994:153). Genellikle üstü süslü yatay dikdörtgen veya içe kavisli baklava biçiminde inşa edilir (Erençin, 1979:129), (Resim 62). Tepe pencereleri odalarda havalandırma amaçlı kullanılırken giriş kapısının üzerinde giriş mekânını aydınlatmak amacıyla yapılır ve özgün örneklerinde doğrama bulunmaz. Kapı üstü tepe pencereleri daha çok ışık almayı amaçlayacak şekilde odalardaki tepe pencerelerine göre daha büyük ebatlardadır. Giriş kapısı üzerindekiler tel kafesle ya da parmaklıkla kapatılmıştır (Resim 61-62).

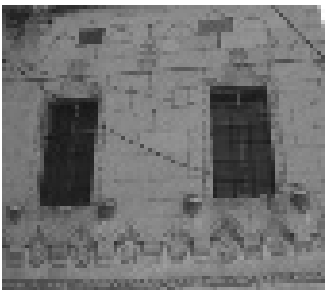

Resim 59-60: Pencere (İbrahimpaşa Köyü-Taşkınpaşa Köyü)- (Solmaz,2011)

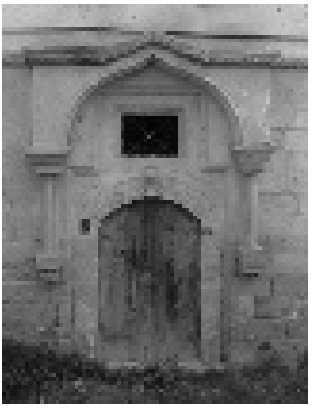
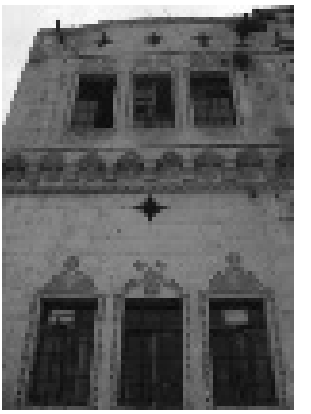

Resim 61-62: Tepe penceresi (Ortahisar- İbrahimpaşa Köyü)- (Solmaz,2011)

Yazlık Kemer: Üst kat yarı açık mekânı olan eyvanların avluya ya da sokağa yönlenen seyir cephesi, bölgede "yazlık kemer" olarak anılan ikili, üçlü kemer gruplarıyla bitirilirler (Resim 63-64). Bu kemerler bazen bir balkona açılırken bazen de üst kata çıkan merdivenle birleşir. Yarım daire kemer, karpuz kemer, armudi kemer gibi farklı kemer çeşitleri kullanılabilir. Kemer taşarlı genellikle bezemelidir. Kemerlerin oturduğu kolonlar daire, dörtgen, sekizgen ve haç şeklinde olabilir (Akman, 1985:104). Yazlık kemerlerde, ikili, üçlü gruplar halinde askı kemerler de kullanılabilir.

Resim 63-64: Yazlık Kemer (Ürgüp- Ortahisar)- (Solmaz, 2011)

Kat Silmeleri: Silmeler kat aralarında ve/veya saçak altında yapının cephesinde oldukça küçük bir çıkıntı yaparak dolanırlar (Resim 65-68). Sadece ön cephe boyunca devam eden silmelerle birlikte parselin konumuna göre dört cepheyi de dolanan silmeler vardır. Kat arasındakilere *kat silmesi,* saçak altındakilere ise *saçak silmesi* adı verilir. Binan (1994:160), kat silmesini, katları görsel olarak birbirinden ayıran yatay elemanlar olarak; saçak silmesini ise yapının bitişini vurgulayan elemanlar olarak tanımlar. Silmeler sade bir profil ile geçilebileceği gibi bölgede bezemeli örneklerle de sıklıkla karşılaşılmaktadır. Bu bezemelerle birlikte silmeler yapı cephesinde ihtişamı arttıran birer öğe haline gelmişlerdir. Bezemelerin "baklava, çivi, üçgen dikenli kirpi saçak" şeklinde çeşitleri bulunmaktadır (Akman,1985:106).

Resim 65: Profilli kat ve saçak silmesi (İbrahimpaşa Köyü)- (Solmaz,2010)

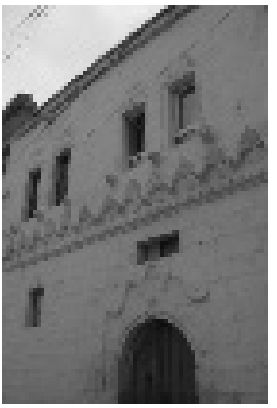

Resim 66-67: Bezemeli kat silmesi (İbrahimpaşa Köyü)- (Solmaz,2010)

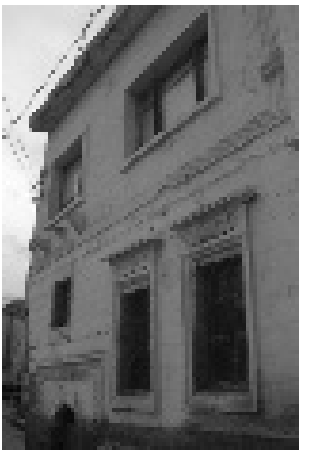

Resim 68: Bezemeli kat silmesi (İbrahimpaşa Köyü)- (Solmaz,2010)

Nevşehir Konutunun Mimari Özellikleri Üzerine Bir Ön Değerlendirme

Kapadokya'da jeolojik yapı, topografya gibi fiziksel etmenler ve sosyal yapının çeşitliliğinden dolayı Anadolu'daki diğer yerleşimlerden farklı kendine özgü bir mimari oluşmuştur. Volkanik yapının bir getirisi olarak bölgede bulunan çok sayıda taş ocağı yapı malzemesinin seçiminde belirleyici olmuştur.

Nevşehir'de tüf kayalar, oyma mekân ve yerleşmelerle en temel ihtiyaç olan barınma ihtiyacını kısmen de olsa karşılamış, böylece bölgede gele-

neksel mimarinin ana unsurlarından biri olarak kaya oymacılık gelişmiştir (Resim 69). Nevşehir evleri bu kaya oyma yapılaşmanın en yoğun olduğu yerleşim olarak Kapadokya Bölgesi içinde yer alan Kayseri, Niğde, Aksaray ve Kırşehir evlerinden farklılaşır. Böylece Nevşehir'de sosyal yapının ihtiyaçları doğrultusunda gelişen ve farklılaşan yığma taş yapı ve kaya oymacılığın iç içe geçtiği özgün bir mimari doku oluşmuştur.

İlçe ve köylerdeki yerleşim dokusuna bakıldığında; jeolojik yapının bölgeyi yine geleneksel Anadolu yerleşimlerinden farklılaştırdığını söylemek mümkündür. Kolay işlenebilen tüf kayalar, tarih boyunca çeşitli saldırılara maruz kalmış bölgenin kendine has savunmaya uygun bir yerleşim düzeni geliştirmesini sağlamıştır. Savunma gereksinimiyle şekillenen yerleşimler ya kaya ve vadi yamaçlarına kurulup yamacın içine oyularak ya da düz araziye kurulup yer altına oyularak genişletilmiştir.

Nevşehir geleneksel konutları bugüne kadar birçok çalışmaya konu olmuş ise de yapım tekniği ve malzeme kullanımı açısından çok irdelenmemiştir. Geleneksel dokuda konutlar üç farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Kaya oyma, kaya oyma-yığma ve yığma konutlar. Kaya oyma konutlara zamanla yığma yapı eklendiği için günümüzde artık sadece "kaya oyma konut" olarak kullanılan yapılar çok az sayıdadır. Bütünüyle kaya oyma mekanlar günümüzde artan restorasyon çalışmalarında yığma yapılarla birlikte yeniden kullanılmaya başlanmıştır.

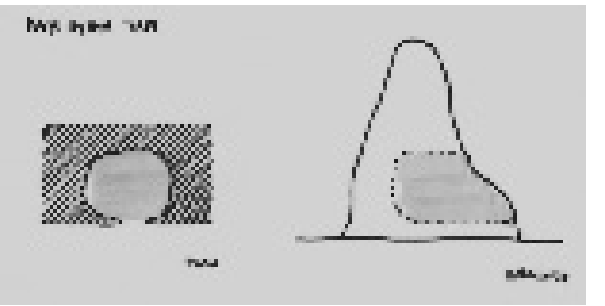

Resim 69: Kaya oyma yapı- (Solmaz,2011)

Nevşehir geleneksel konutlarının üreyebilir olmaları en belirgin özellikleridir. Sadece bir kaya oyma mekânla başlayan konut birimi, ihtiyaç duyuldukça yeni kaya mekânların oyulmasıyla ve bir sonraki aşamada yığma yapı kütlesinin eklenmesiyle yenilenen ve türeyen bir mekân organizasyonu oluşturmuştur.

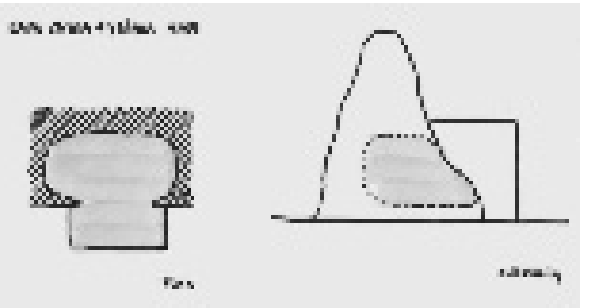

Resim 70: Kaya kütlesine yığma yapının eklenmesi- (Solmaz,2011)

Bölgede konut yapılarının parselle ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda iki tür yaklaşımın olduğunu görmekteyiz. Yola cepheli yığma konutlarda avlu bitişik nizam devam eden sokak cephesinin arkasında kalmakta ve konut girişi doğrudan sokağa açılmaktır. İkinci yaklaşımda ise yığma yapının, parselin gerisine çekildiği; avlunun sokakla yapı arasında bir geçiş alanı olduğu görülmektedir.

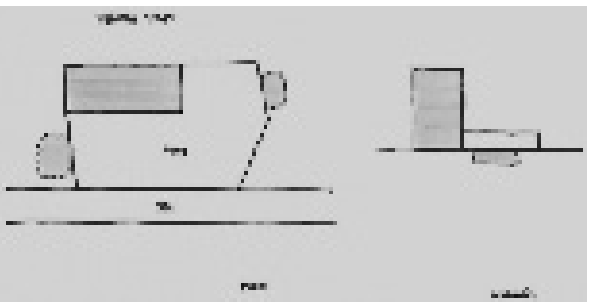

Resim 71: Parselin gerisine çekilmiş yığma yapı- (Solmaz,2011)

Konut birimlerinin gelişimde sistematik bir çoğalma gözlenmemekle birlikte konutun gelişimiyle bazı mekânlar yaz-kış kullanımı için farklılaşmaya başlamıştır. Konutun en temel birimi olan oda, mutfak-eyvan bu farklılığın en belirgin şekilde görüldüğü mekânlardır. Alt kat odaları genellikle kışın kullanılırken, üst kat odaları yazın kullanılmaktadır. Mutfak kış kullanımında kaya oyma ya da yığma bir birimken yazın mutfağın önünde yer alan eyvan "yaz mutfağı" olarak kullanılmaktadır.

Eyvanlar odayla birlikte konutun şekillenmesinde etkili olan birimlerdir. Kaya oyma ya da yığma odaların önüne yapılan bu yarı açık eyvanlar çoğu zaman bir geçiş mekânı olmaktadırlar. Üst kat eyvanı, biçimsel olarak alt

kat eyvanıyla aynıdır. Üst kat eyvanı çoğunlukla odaların arasında yer aldığından ve alt kattan üst odalara geçiş bu eyvandan sağlandığından burada 'sofa' gibi çalışır.

Nevşehir evlerinde plan elemanları ocak, tandır, dolap, yüklük, taka, gusülhane, sedir, seki, pabuçluk, musandra, raf, lambalık, şıralık olarak sıralanabilir. Gusülhane, musandra, dolap kapakları, raf gibi bazı öğelerde ahşap malzeme kullanılmış bunun haricinde çoğunlukla malzeme olarak taş seçilmiştir. Ahşap, yöre mimarisinde hezen adı verilen kirişleme sisteminde ve tavan kaplamalarında da kullanılmıştır.

Taş işçiliği bölgenin geleneksel konut mimarisinin cephe düzenini belirleyici bir unsur haline gelmiştir. Konutların pencere, kapı ve çıkma öğelerinde zengin taş bezemeler kullanılarak cephe karakteristiği belirginleştirilmiştir. Taş yapıların kat aralarında ve saçak altında devan eden silmeler de yine taş bezmelerle cephede belirleyici birer unsur haline dönüşmüşlerdir.

Kaynaklar

Erençin, A., 1979, "*Kapadokya Yerel Konutlarında Turizme Yönelik Yenilme Çalışmalarına Bir Yaklaşım, Örnek: Avcılar Köyü",* Doktora Tezi, İTÜ, İstanbul.

Tatar Akman, S., 1985, "*The Preservation and Rehabilitation Project of Yenimahalle- Mustafapaşa"*, Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Ankara

Ulusoy Binan, D., 1994, "*Güzelyurt Örneğinde Kapadokya Bölgesi Yığma Taş Konut Mimarisinin Korunması İçin Bir Yöntem Araştırması*", Doktora Tezi, YTÜ, İstanbul.

NEVŞEHİR'İN ENDEMİK BİTKİLERİ

THE ENDEMIC PLANTS OF NEVSEHIR

Gençay AKGÜL* - Nefise YILMAZ**

ÖZET

Nevşehir İç Anadolu bölgesindedir ve bitki coğrafyası bakımından İran Turan fitocoğrafik bölgesine aittir. Bu araştırmada, 2009-2010 yıllarında, Nevşehir ve çevresinden toplam 40 endemik bitki örneği toplanmıştır. Değerlendirmeler sonucu bölgede en büyük familyalar şu şekildedir: *Asteraceae* 10 takson (% 22), *Lamiaceae* 7 takson (% 16) ve *Caryophllaceae* 4 takson (% 9)'dur. Fitocoğrafik bölgelere göre ise taksonlar: İran-Turan 35 takson(%78), Akdeniz 2 takson (% 4,4), Avrupa Sibirya 1 takson (% 2,2) ve bölgesi bilinmeyenler 5 takson (% 5)'dur. Araştırmada bitkiler doğal alanlarında gözlemlenerek, Uluslararası Tehlike Kategorilerindeki (IUCN) durumları değerlendirilmiştir. Ayrıca bilimsel adlarından sonra varsa yöresel adları ve kullanım durumları ile endemik taksonlar için tehdit oluşturan faktörlere de dikkat çekilmiştir. Bazı bitkilerin doğal ortamlarındaki fotoğraflarına da çalışmada yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Endemik Bitkiler, Nevşehir, Türkiye.

ABSTRACT

Nevsehir is in the Central Anatolia, and belonging to Irano Turanian phtogeographical region. In this research, the 40 endemic plant specimens were gathered from Nevsehir and its vicinity in the years 2009-2010. The largest three families in the research area are as follows: *Asteraceae* 10 (22 %), *Lamiaceae* 7 (16 %), and *Caryophyllaceae* 4 (9 %). The rates of the taxa which are known the phytogeographical regions are Irano Turanian 78 % (35 taxa), Meditterranean 4,4 % (2 taxa), Euro Siberian 2,2 % (1 taxa), and unknown

* Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü, Nevşehir, e-posta.akgul@nevsehir.edu.tr

** Uzman, Nevşehir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü, Nevşehir, e-posta:yilmaz@nevsehir.edu.tr.

5 % (5 taxa). In this study, the IUCN situations, local names and used, and threatened factors of plant were given. The photos of some endemic plants were given, too.

Key Words: Endemic plants, Nevsehir, Türkiye.

Giriş

Bir ülkenin floristik zenginliği ve çeşitliliği, içerdiği nadir ve endemik taksonların çokluğu ile bilinmektedir. Dünyada sadece Türkiyede yetişen bitkilere Türkiye endemikleri denilmektedir. Türkiye, bitkiler açısından, dünyada en zengin ülkelerin başında gelmektedir. Bugünkü bilgilerimize göre,Türkiye'nin coğrafi sınırları içinde tür, alttür, varyete ve hibritlerle birlikte toplam 10.765 bitki taksonu bulunmaktadır. Bunlardan 3022'si endemik olup Yurdumuza özgüdür. Bu sayı gün geçtikçe artmaktadır. Yurdumuz endemiklerinin endemizm oranı % 34 civarındadır. Endemik tür sayısı komşu ülkelerle kıyaslandığında Türkiye'nin bu zenginliği daha iyi anlaşılmaktadır (Çizelge 1).

Çizelge 1. Endemik türler açısından Türkiye ve diğer yakın ülkeler arasındaki durum

Ülkeler	Tür sayıları	Endemik tür	Oranı (%)
Türkiye	10765	3022	34
Yunanistan	5000	800	15
İspanya	5050	400	8
Fransa	4650	140	3
Polonya	2450	25	0.1
İran	8000	1500	20

Türkiye'nin bitki zenginliğinin ana sebepleri arasında: İklim farklılıkları (karasal iklim, okyanus iklimi ve Akdeniz iklimi), jeolojik ve jeomorfolojik çeşitlilik, zengin su kaynakları (deniz,göl ve akarsu), büyük yükseklik farkları (0-5000 m), çok çeşitli habitat tipleri ve üç fitocoğrafik bölgenin (Akdeniz, İran-Turan, Avrupa-Sibirya) buluştuğu yerde olması, Anadolu'nun doğusu ve batısı arasında ekolojik farklılıklar bulunması ve bunun floristik farklılıklara yansımasıdır. Ayrıca başka Türkiye birçok cinsin de gen merkezidir.

Türkiye'de endemik bitkiler açısından zengin yerler; Orta Toroslar (Mut, Gülnar, Ermenek), Antitoroslar (Kahramanmaraş ve civarı), Hakkari-Van-

Bitlis çevreleri, Gümüşhane-Erzincan arası bölgeler ile, Uludağ, Ilgaz ve Kaz dağları, Bolkarlar, Amanoslar, Erciyes dağı, Tuzgölü ve çevresindeki tuzcul alanlar ile Çankırı ve Sivas dolaylarındaki jipsli sahalardır. Bu alanlardaki endemik bitkilerin önemli bir kısmı da nesli tehlike altında olan türlerdir. Bu nedenle bu alanların çoğu "Önemli Bitki Alanı" olarak nitelendirilmekte ve endemizm açısından önem taşımaktadır. Bu alanlardan Ilgaz ve Kazdağlarında 70, Amanoslarda 250, Bolkarlarda 305 ve Erciyeste 190 endemik bitki türü yayılış göstermektedir. Türkiye'de yetişen endemik türler doğada, aşırı otlatma, yangın, bilinçsiz kesim, söküm,ıslah çalışmaları, yapılaşma, şehirleşme, herbisit kullanımı ve turizm faaliyetleri gibi çeşitli tehlikelerle karşı karşıya bulunmaktadır. Bu olumsuz faktörler zamanla bitkilerin durumlarını tespit etme ve gerekli önlemleri alma ihtiyacını doğurmuştur. Bu ihtiyaca yardımcı olmak amacı ile "Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN)" kurulmuştur. Bu kuruluş yapığı çalışmalarla bitkiler için tehlike sınıflarını belirleyerek bunlara uluslar arası düzeyde harfler vermiş ve kritik durumdaki bitkileri buna göre değerlendirerek, Kırmızı Bülten denilen "Red Data Book" isimli eseri ortaya çıkarılmıştır.

Uluslar arası Korunma durumu kategorileri (IUCN: 2001):

EX: (Extinct) Tükenmiş

CR: (Critically endangered) Çok tehlikede

EN: (Endangered) Tehlikede

VU: (Vulnerable) Zarar görebilir

NT: (Near threatened) Tehdit altına girebilir

LC: (Least concern) En az endişe verici

DD: (Data deficient) Veri yetersiz

NE: (Not valuated) Değerlendirilmedi

Her ülke için ayrı düzenlenen bu eser periyodik olarak hazırlanmaktadır. Bu çalışmalar esas alınarak "Türkiye Bitkileri Kırmızı Kitabı " adlı eser hazırlanmıştır (Ekim vd. 2000). Bitki türlerini tehdit eden bu faktörler kimi zaman bitkinin yok olmasına ve bir anlamda ortadan kalkması anlamına gelmektedir. Türkiye'de bu alanda yapılan çalışmalara göre endemik türlerin 12'sinin neslinin tükendiği belirlenmiştir. Ayrıca 30 kadar bitkinin geleceği de tehlike altında bulunmaktadır. 170 tür ise dar yayılışa sahiptir.

Çalışma alanını kapsayan Nevşehir ve çevresi İç Anadolu bölgesinde olup,

380 39 N, 340 35 E koordinatlarındadır. Rakımı 1150 m olan ilin doğusunda Kayseri, güneyinde ve batısında Niğde ve Aksaray bulunmaktadır. Çevresinde değişik yükseltilerde dağ (Oylu dağı 1623 m., Alaşar dağı 1418 m.) ve tepeler (Kahveci tepesi (1400 m.) ile vadiler (Güvercinlik vadisi, Soğanlı vadisi) bulunmaktadır. Turizm bölgesi olan Uçhisar, Göreme, Zelve, Avanos, Ürgüp, Derinkuyu, Kaymaklı ve Ihlara da ile yakın yerlerdir. Kuzey doğusunda ise Göreme milli parkı bulunmaktadır. Volkanik ve engebeli bir sahayı kaplayan bölge yarı-kurak alt çok soğuk ve kurak üst çok soğuk Akdeniz iklimlerinin etkisi altındadır. Bu çalışmanın amaçlarından birisi de ile ait olan endemiklerin yeniden toplanarak, durumları hakkında bilgi sağlamak, son durumları ve tehlike kategorileri ile ilgili bilgiler elde etmektir.

Materyal ve Metot

Araştırma materyali, çalışma alanından 2009-2010 yıllarında çeşitli vejetasyon dönemlerinde çiçekli ve meyveli olarak toplanmıştır. Toplanan bitki örnekleri herbaryum kurallarına göre kurutulup, adlandırmaları yapılmıştır. Adlandırmalarda Türkiye florası başta olmak üzere çeşitli komşu ülke flora kitaplarından yararlanılmıştır (Davis:1968-1985; Davis: 1988; Güner vd: 2000; Heywood vd: 1964-1981). Teşhis edilen örneklerin bir kısmı çeşitli üniversite herbaryumlarındaki (ANK., GAZI) uzmanlarınca teşhis edilmiş örneklerle karşılaştırılmıştır. Araştırmada bazı taksonların genel görünüşleri ve karakteristik organlarına ait arazi fotoğrafları çekilerek ve varsa halk arasındaki kullanım özellikleri de yörede yaşayan kaynak kişilerden sağlanmıştır. Bitkilerin verilişi alfabetik sıraya göredir. Taksonların bilimsel adından sonra, bilinen Türkçe ve yöresel adı, habitatı, toplayıcı adı ve numarası ile kısaca varsa kullanım özellikleri verilmiştir.

Bulgular

APIACEAE

Bupleurum heldeichii Boiss. et Bal., Akgül 2900, İr. Tur. el., Lr (lc).

ASTERACEAE

Achillea aleppica DC. subsp. *zederbaueri* (Hayek) Hub.-Mor. Akgül 2934, İr. Tur. el., Lr (lc).

Anthemis fumariifolia Boiss. (Yoğutotu), Akgül 2937, İr. Tur. el., Lr (lc): Bölgedeki halk tarafından yoğurt mayalamada kullanılmaktadır, (Şek. 7).

Anthemis wiedemanniana Fisch. et Mey. Akgül 2925,Lr (lc)

Centaurea kotschyi (Boiss. et Heldr.) Hayek var. *kotschyi* (Boiss. et Heldr.) Hayek, Algül 2940, İr. Tur. el., Lr (lc).

Centaurea urvillei DC. subsp. *stepposa* Wagenitz (Çoban çökerten, Çoban kaldıran), Akgül 2939, İr. Tur. el., Lr (lc), (Şek. 5).

Geropogon hybridus (L.) Schultz, Akgül 2901, Akdz. el., Lr (nt)

Helichrysum arenarium (L.) Moench subsp. *aucheri* (Boiss.) Davis et Kupicha, Akgül 2920, İr. Tur. el., Lr (lc): çiçekli kısmından çay yapılarak içilmektedir.

Onopordum anatolicum (Boiss.) Eig. Akgül 2902, İr. Tur. el., Lr (lc).

Pilosella hoppeana (Schultes) C. H. et F. W. Schultz subsp. *isaurica* Hub.-Mor. Akgül 2903, İr. Tur. el., Lr (lc).

Scorzonera eriophora DC. Akgül 2904,Lr (lc).

BORAGINACEAE

Alkanna cappadocica Boiss. et Bal. Akgül 2905, İr. Tur. el., Lr (lc).

Onosma isauricum Boiss. et Heldr. Akgül 2906, İr. Tur. el., Lr (lc).

Paracaryum ancyritanum Boiss. Akgül 2914, İr. Tur. el., Lr (lc).

BRASSICACEAE

Alyssum pateri Nyar. subsp. *pateri* Nyar, Akgül 2915, İr.- Tur. el., Lr (lc).

CARYOPHYLLACEAE

Arenaria ledebouriana Fenzl. var. *ledebouriana* Fenzl., Akgül 2916, Lr (lc).

Dianthus anatolicus Boiss. (Anadolu karanfili), Akgül 2917, Lr (lc).

Minuartia corymbulosa (Boiss. et Bal.) Mcneill var. *corymbulosa* (Boiss. et Bal.) Mcneill, Akgül 2918, İr. Tur. el., Lr (nt).

Saponaria prostrata Willd. subsp. *prostrata* Willd. (Sabunotu), Akgül 2922, İr. Tur. el., Lr (lc).

FABACEAE

Astragalus pelliger Fenzl (Kadıngöbeği), Akgül 2923, Lr (lc).

Hedysarum cappadocicum Boiss. (Yonca), Akgül 2924, İr. Tur. el., Lr (lc).

Onobrychis argyrea Boiss. subsp. *argyrea* Boiss. (Yonca), Akgül 2927, İr. Tur. el., Lr (lc).

GUTTIFERAE

Hypericum pseudolaeve Robson, Akgül 2928, İr. Tur. el., Lr (lc): çiçekli kısmı çay şeklinde demlenerek içilmektedir.

ILLECEBRACEAE

Paronychia condenseta Chaudhri, Akgül 2929, İr. Tur. el., Lr (nt).

IRIDACEAE

Iris galatica Siehe (Navruz), Akgül 2930, İr. Tur. el., Lr (lc): tazeyken çiçekleri yenilmektedir (Şek. 4).

LAMIACEAE

Marrubium parviflorum Fisch. et Mey. subsp. *oligodon* (Boiss.) Seybold (Peryavşanı), Akgül 2931, Lr (lc), (Şek. 2).

Phlomis armeniaca Willd. (Nabrız), Akgül 2932, İr. Tur. el., Lr (lc), (Şek. 1).

Salvia hypargeia Fisch. et Mey. (Adaçayı), Akgül 2933, İr. Tur. el., Lr (lc), (Şek. 8).

Salvia yosgadensis Freyn & Bornm. (Irehan), Akgül 2935, İr. Tur. el., Lr (lc).

Salvia cryptantha Monthbret & Aucher ex Bentham (Kokulu ot, Ballık otu, Deve yağlıcası), Akgül 2936, İr. Tur. el., Lr (lc): soğuk algınlıklarında çiçekleri demlenerek çayı içilmektedir, (Şek. 3).

Scutellaria orientalis L. subsp. *santolinoides* (Hausskn. ex Bornm.) Edmondson, Akgül 2926, İr. Tur. el., Lr (lc).

Stachys annua (L) L. subsp. *cilicia (*Boiss.) Bhattacharjee, Akgül 2921, Akdz. el., Lr (lc): soğuk algınlıklarında yaprakları çay şeklinde demlenerek içilmektedir,

Stachys cretica L. subsp. *anatolica* Rech. Fil., Akgül 2920, İr. Tur. el., Lr (lc).

LINACEAE

Linum hirsutum L. subsp. *anatolicum* (Boiss.) Hayek var. *anatolicum* L. (Anadolu keteni, Zeyrek), Akgül 2919, İr. Tur. el., Lr (lc).

PLUMBAGINACEAE

Acantholimon kotschyi (Jaub. et Spach.) Boiss. subsp. *laxispicatum* Bokhari, Akgül 2913, İr. Tur. el., VU: bölge halkı yakacak olarak kullanmaktadır.

Acantholimon saxifragiforme (Hausskn. et Sint.) ex Bokhari (Kör keven, Kirpi yastığı, Tosbağa dikeni), Akgül 2912, İr. Tur. el., VU: bölge halkı yakacak olarak kullanmaktadır.

RHAMNACEAE

Rhamnus petiolaris Boiss. (Cehri, Ceri), Akgül 2011, Lr (lc): Meyveleri zayıflamak için yutulmaktadır.

RUTACEAE

Haplophyllum telephioides Boiss. Akgül 2909, İr. Tur. el., Lr (nt).

SCROPHULARIACEAE

Verbascum brachysepalum (Fisch. et Trautv.) O. Kuntze, Akgül 2908, Akdz. el., Lr (lc), (Şek. 6).

Scrophularia libanotica Boiss. subsp. libanotica Boiss. var. *cappadocica* R. Mill Akgül 2907, İr. Tur. el., Lr (lc).

Sonuç ve Tartışma

Türkiye Florasındaki kayıtlara göre Nevşehir'de 226 takson bulunmaktadır. Bunlardan 77'sı endemiktir. Bu araştırma sonucu çalışma alanında bulunan endemik taksonlar yakın illerle karşılaştırıldığında Nevşehir üçüncü sırada gelmektedir. İlin komşu illere göre daha dar bir sahayı kaplamasına rağmen endemizim açısından ilk üç sıra içinde bulunması alanın endemizim açısından zengin olduğunun bir göstergesidir. (Çizelge 2). Ayrıca bölgeden daha önce Doğan (Doğan ve Akaydın, 2002) ve Koyuncu (koyuncu ve Kollmann, 11978) tarafından tanımlanan *Acantholimon avanosicum* ve *Allium nevsehirense* alana özgü endemiklerdir.

Çizelge 2. Nevşehir'in endemik taksonlar açısından yakın illerle karşılaştırılması

İller	Endemik tür sayıları	Oranı (%)
Kayseri	300	30
Niğde	295	37
Nevşehir	77	34
Yozgat	59	24
Aksaray	36	26
Kırşehir	32	39

Bu çalışmada çeşitli zamanlarda Nevşehir ve çevresinden toplanan bitki örneklerinin değerlendirilmesi ile 40 endemik takson tespit edilmiştir. Toplanan bitkilerin teşhisi ve sonuçların değerlendirilmesi sonucu bölgede en büyük familyalar şu şekildedir: *Asteraceae* 10 takson (% 22), *Lamiaceae* 7 takson (% 16) ve *Caryophllaceae* 4 takson (% 9)'dur. *Asteraceae*'nin birinci sırada olması Türkiye florasındaki sırayla benzer özellik göstermektedir.

Çizelge 3. Alandaki taksonların familyalara göre dağılımı

Familyalar	Endemik tür sayısı	Oranı (%)
Asteraceae	10	22
Lamiaceae	7	16
Caryophyllaceae	4	9
Diğer	19	40

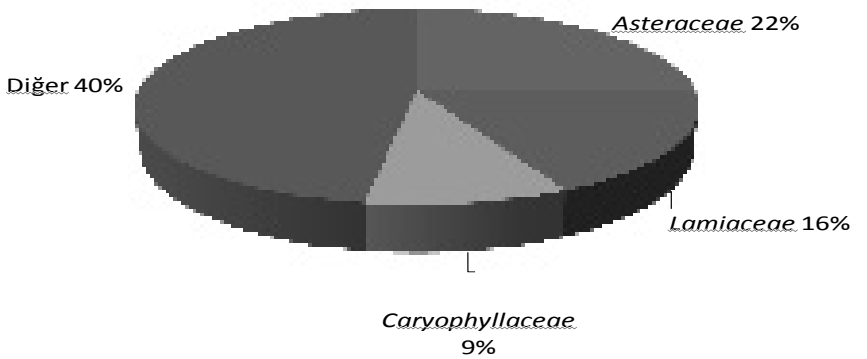

Şekil 1. İçerdiği taksonlar açısından en büyük familyalar ve oranları

Fitocoğrafik bölgelere göre ise taksonlar: İran-Turan 30 takson(% 75), Akdeniz 3 takson (% 8) ve bölgesi bilinmeyenler 7 takson (% 18)'dir (Şekil 1). Alanda bulunan taksonların çoğunun İran Turan fitocoğrafik bölge elemanı olamsı alanın İran Turan floristik bölgesinde olduğunu göstermektedir. Akdeniz elemanlarının bulunması ise bölgenin Akdeniz fitocoğrafik bölgesine yakın olması ve Akdeniz özellikli alanların bulunmasının bir sonucudur.

Çizelge 4. Toplanan endemik taksonların fitocoğrafik bölgelere göre durumu

Bölgeler	Tür sayısı	Oranı (%)
İran Turan	30	75
Akdeniz	3	8
Bilinmeyenler	7	18

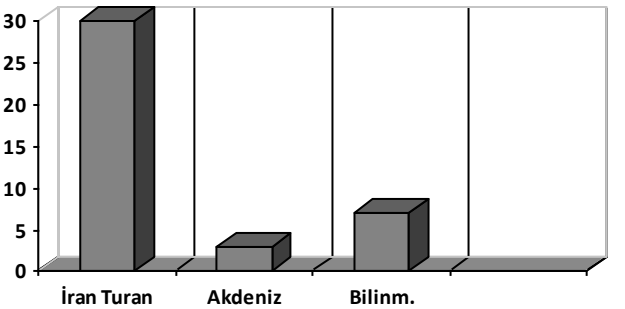

Şekil 2. Endemik taksonların fitocoğrafik bölgelere göre dağılımı

Araştırmada bitkiler doğal alanlarında gözlemlenerek, Uluslararası Tehlike Kategorilerindeki (IUCN) durumları değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucu VU'da (zarar görebilir) iki takson, Lr (nt)'de (tehdit altına girebilir) 5 takson ve Lr (lc)'de (en az endişe verici) ise 33 takson bulunmaktadır.

Çizelge 5. Endemik taksonların IUCN kategorilerindeki durumları

Bölgeler	Tür sayısı	Oranı (%)
VU	2	5

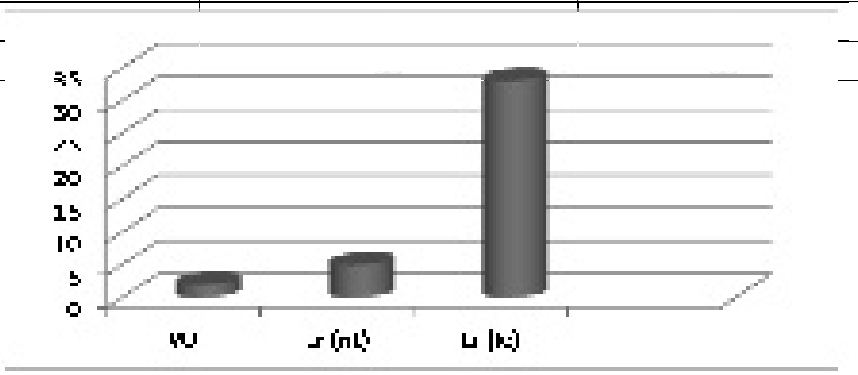

Şekil 3. Endemik taksonların IUCN kategorilerindeki oranları

Çalışma sonucu alanın endemizim açısından zengin olduğu görülmektedir. Endemikler açısından tehlike oluşturan faktörler arasında yangınlar ve tarla açma başta gelmektedir. Yapılan çalışma sonucu alanda bulunmayan iki yeni takson (*Salvia cryptantha, Verbascum brachysepalum*) ilin endemikler listesine dahil edilmiştir.

Kaynaklar

Davis, P.H. (ed.), Flora of Turkey And The East Aegean Islands, 1-9, Edinburgh Unıv. Press., Edinburgh, 1968-1985.

Davis, P.H., Mill, R. R., Tan, K., Flora of Turkey And The East Aegean Islands, 10 (suppl.), Edinburgh, 1988.

Güner, A., Özhatay, N., Ekim, T., Başer, K. H. C., Flora of Turkey and The East Aegean Islands, 11 (suppl.), Edinburgh, 2000.

Heywood, V. H., Tutin, G. T., Burgers, N. A., al., Flora Europaea, 1-5, Cambridge Univ. Pres 1964-1981.

IUCN 2001. IUCN Red list of threatened species, categories and criteria (Version 3.1). IUCN Species Survival Commission, IUCN, Gland, Switzerland & Cambridge, UK.

Ekim, T., Koyuncu, M., Vural, M., Duman, H., Aytaç, Z., Adıgüzel, N. 2000. Türkiye Bitkileri Kırmızı Kitabı. Ankara: Türkiye Tabiatını Koruma Derneği, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yayınları.

Doğan, M. ve G. Akaydın, 2002, A New Species Of Acantholimon Boiss. (*Plumbaginaceae*) From Turkey, Botanical Journal of the Linnean Society, 138: 365-368.

Koyuncu, M., Kollmann, F., 1978. Two New *Allium* Species From Turkey, Israel Journal of Botany, 27, 90.

Ş 1. *Phlomis armeniaca*

Ş 2.*Marrubium parviflorum* ssp. *oligodon*

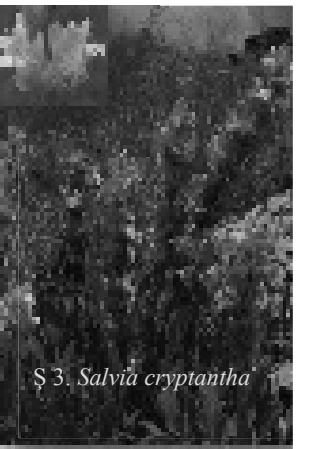
Ş 3. *Salvia cryptantha*

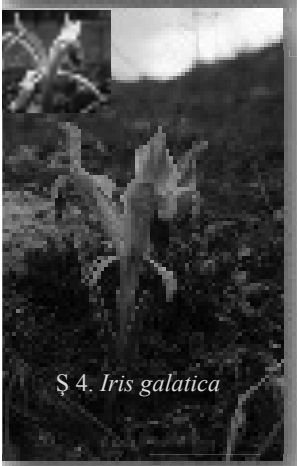
Ş 4. *Iris galatica*

Nevşehir çevresindeki bazı endemik taksonların bulundukları alanlardaki genel görünüşleri

Ş 5. *Centaurea urvillei*

Ş 6. *Verbascum brachysepalum*

Ş 7. *Anthemis fumariifolia*

Ş 8. *Salvia hypargeia*

NEVŞEHİR'İN DEKORATİF AĞAÇ VE ÇALILARI

THE DECORATIVE TREES AND SHRUBS OF NEVSEHIR

Gençay AKGÜL* - Nefise YILMAZ**

ÖZET

Bu çalışma 2009-2010 yıllarında Nevşehir il merkezinde gerçekleştirilmiştir. Toplanan bitki materyallerinin değerlendirilmesi sonucu 25 familyaya ait 72 bitki taksonu tespit edilmiştir. Araştırma alanındaki en büyük üç familya, tür sayıları ve oranları sırasıyla; *Rosaceae* (Gülgiller) 13 (% 18), *Cupressaceae* (Servigiller) 9 (% 12) ve *Pinaceae* (Çamgiller) 8 (% 11)'dir. En çok tür ihtiva eden cinslerden Ardıç (*Juniperus*), Akçaağaç (*Acer*) ve Söğüt (*Salix*) 5 tür, Gül (*Rosa*) 3 türdür. Ayrıca bölgede en yaygın bitkiler arasında Yalancı Akasya (*Robinia*), Leylak (*Syringa*), Duvar sarmaşığı (*Hedera*), Dut (*Morus*) ve Mazı (*Thuja*) bulunmaktadır. Bu çalışmada bitkilerin bilimsel adından sonra, yerel adları ve kullanımları verilmiştir. Bazı endemik bitkilerin resimlerine de araştırmada ayrıca yer verilmiştir. Bu çalışmadaki bitkilerin geneli kültür bitkisidir.

Anahtar Kelimeler: Dekoratif Ağaç ve çalılar, Nevşehir, Türkiye

ABSTRACT

This research weas made in Nevsehir city between 2009 and 2010. At the end of the study, 74 taxa belonging to 25 families were identified. The largest three families in the researches area are as follows: *Rosaceae* 13 (18 %), *Cupressaceae* 9 (12 %), and *Pinaceae* 8 (11 %). The genera including the most species are *Juniperus*, *Acer* and *Salix* 5 and *Rosa* 3. In addition, the common plants in the area are Yalancı Akasya (*Robinia*), Leylak (*Syringa*), Duvar sarmaşığı (*Hedera*), Dut (*Morus*) and Mazı (*Thuja*). In this study, after scientific names, local names and used were given. The photos of some endemic plants were given, too.

Key Words: Decorative trees and shrubs, Nevsehir, Türkiye

* Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü, Nevşehir, e-posta: akgul@nevsehir.edu.tr

** Uzman, Nevşehir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü, Nevşehir, e-posta: yilmaz@nevsehir.edu.tr

Giriş

Nevşehir İç Anadolu Bölgesinde olup, 38^0 39 kuzey, 34^0 35 doğu koordinatlarındadır. Rakımı 1150 m olan ilin doğusunda Kayseri, güney batısında Niğde ve Aksaray bulunmaktadır. Çevresinde değişik yükseltilerde dağ (Oylu dağı 1623 m., Alaşar dağı 1418 m.) ve tepeler (Kahveci tepesi (1400 m.) ile vadiler (Güvercinlik, Soğanlı, Zelve) bulunmaktadır. Turizm bölgesi olan Uçhisar, Göreme, Zelve, Avanos, Ürgüp, Derinkuyu, Kaymaklı ve Ihlara da ile yakın yerlerdir. Ayrıca ilin sınırları içinde Göreme milli parkı bulunmaktadır. Engebeli bir sahayı kaplayan bölge yarı-kurak alt çok soğuk ve kurak üst çok soğuk Akdeniz iklimlerinin etkisi altındadır. Çalışma alanı olarak seçilen bu bölgenin daha önce dekoratif ağaç ve çalıları ile ilgili bir araştırma bulunmamaktadır. İlin ağaç ve çalımsı bitkilerinin belirlenmesindeki amaç, bitkilerin kültürel varlıklarımız olarak kayıt altına alınmasıdır. Ayrıca bu çalışma sonucu elde edilen veriler kent ekolojisi açısından da önem taşımaktadır. Alanın turizm bölgesi içinde olması nedeniyle verilerin ileride peyzaj uygulamalarında ve kentin yeşillendirme çalışmaları açısında da öneme sahiptir.

Materyal ve Metot

Araştırma materyali, çalışma alanından 2000-2010 yıllarında çeşitli vejetasyon dönemlerinde çiçekli ve meyveli olarak toplanmıştır. Toplanan bitki örnekleri herbaryum kurallarına göre kurutulup, adlandırmaları yapılmıştır. Adlandırmalarda çeşitli floralar, ağaç ve çalımsı bitkilere ait kaynaklardan yararlanılmıştır (Atay:1988, 393; Davis: 1968-1985;Davis: 1988; Güner vd: 2000; Heywood vd:1964-1981; Mataracı: 2002; Kasaplıgil: 1992; Kayacık:1963). Araştırmada bazı taksonların genel görünüşleri ve karakteristik organlarına ait arazi fotoğrafları çekilerek ve varsa halk arasındaki kullanım özellikleri ayrıca belirlenmiştir. Bitki familyalarının verilişi alfabetik sıraya göredir. Bitkilerin bilimsel adından sonra, bilinen Türkçe ve yöresel adı, habitatı ve kısaca varsa kullanım özellikleri de verilmiştir.

Bulgular

1. ACERACEAE

Acer palmatum Thunb. (Japon akçaağacı), AKGÜL 3701: bahçe ve yol kenarları; peyzajda kullanılmaktadır.

A. negundo L. (Dışbudak yapraklı akçaağaç), AKGÜL 3702: yol kenarları; odunu, tahta eşya, kutu, kasa, hamur odunu ve kimyasal damıtma için kullanılmaktadır (Ş 8.).

A. platanoides L. (Çınar yapraklı akçaağaç) , AKGÜL 3704: bahçe ve yol kenarları; peyzajda çok kullanılmaktadır.

A. rubrum L. (Akçaağaç), Akgül 3705; Park bahçe ve yol kenarları; peyzajda ve gıda sanayisinde kullanılmaktadır.

2. ARALIACEAE

Hedera helix L. (Sarmaşık, Adi orman sarmaşığı), Akgül 3706; park ve bahçeler; öksürük, astım ve boğmacaya karşı kullanılmaktadır.

3. BERBERIDACEAE

Berberis vulgaris L. (Kadın tuzluğu), Akgül 3708: park ve bahçeler; yaprakları tazeyken yenilir.

4. BETULACEAE

Betula pendula Roth. (Salkım huş), Akgül 3709: parklar ve yol kenarları, yaprakları kurutularak, çay şeklinde vücudu kuvvetlendirici olarak kullanılmaktadır.

5. BIGNONIACEAE

Campsis radians (L.)Seem. (Acem borusu), Akgül 3710: bahçelerde, özellikle geniş alanlarda, duvar, çardak, çit ve parmaklıkların yeşillendirilmesinde sıklıkla kullanılmaktadırlar.

Catalpa bignonioides Walt. (Büyük yapraklı katalpa), Akgül 3711: parklar; peyzajda kullanılmaktadır (Ş 3.).

6. BUXACEAE

Buxus sempervirens L. (Anadolu şimşiri), Akgül 3712: park ve bahçeler; Gemi-tekne yapımı, ev ve süs eşyaları, alet sapları yapımında kullanılmaktadır.

7. CAPPARACEAE

Capparis spinosa L. (Kebere, Kapari), Akgül 3713:açık alanlar ve yol kenarları; yurdumuzda pek bilinmemesine rağmen gebere otunun kök kabuğunun idrar söktürücü ve kabızlık giderici bir özelliği vardır.

8. CAPRIFOLIACEAE

Lonicera caprifolium (Hanımeli), Akgül 3730: park ve bahçe; yaprakları kabız, meyve müshil ve kusturucu olarak kullanılmaktadır (Ş 10.).

Viburnum opulus (Girabolu), Akgül 3729: bahçe: Meyveleri turşu şeklinde hazırlanıp suyu içilir. Genellikle iki alanda kullanılmaktadır: Biri, yumurtalık ve dölyatağı kasları ile ilgili problemlerdir. İkinci kullanım alanı ise, aşırı adet kanamalarının ve menopozla ilgili aşırı kanamaların kontrol altına alınmasıdır (Ş 1.).

9. CUPRESSACEAE

Chamacyperis lawsoniana A. Murr. (Yalancı servi), Akgül 3731: park, bahçe ve yol kenarları; peyzajda kullanılmaktadır.

Cupressus sempervirens L. var. *horizontalis* (Akdeniz servisi), Akgül 3732: park, bahçe ve mezarlıklarda; süs olarak kullanılmaktadır.

C. arizonica L. (Arizona servisi), Akgül 3733: park, bahçe ve yol kenarları; dekoratif bir süs bitkisi olarak kullanılmaktadır.

Juniperus communis ssp. *nana* (Bodur ardıç), Akgül 3734: park, bahçe ve yol kenarları; odun ve yaprakları damıtılarak, parfümeri ve ilaç endüstrilerinde kullanılan ardıç esansı elde edilir. İdrar söktürücüdür, idrar yollarını temizler.

J. foetidissima Willd. (kokulu ardıç) , Akgül 3735: park ve bahçe; peyzajda kullanılmaktadır.

J. horizontalis Wild. (yatık ardıç), Akgül 3737: park ve bahçe; Alan yeşillendirmelerinde, örtücü olarak kullanılmaktadır.

J. sabina L. (Sabin ardıcı), Akgül 3752: park, bahçe ve yol kenarları; park ve bahçe düzenlemelerinde çoğunlukla grup halinde kullanılmaktadır.

Thuja orientalis L. (Doğu ladini) , Akgül 3753: park, bahçe ve yol kenarları; peyzajda kullanılmaktadır (Ş 2.).

T. occidentalis L. (Mazı) , Akgül 3754: park, bahçe ve yol kenarları; peyzaj ve parfümeride kullanılmaktadır.

10. ELEAGNACEAE

Eleagnus angustifolia L. (İğde), , Akgül 3754: park, bahçe ve yol kenarları; meyveleri tazeyken yenilmekte ve kaynatılarak içilmektedir. Bağırsak bozukluklarını ve ağız pasını gidermek için kullanılmaktadır.

E. orientalis (Sultan iğdesi) , Akgül 3715: park, bahçe ve yol kenarları; meyveleri yenir.

11. FABACEAE

Acacia farnesiana L. (Akasya), Akgül 3719: parklar ve yol kenarları; Peyzaj, ilaç ve kozmetikte kullanılmaktadır.

Caesalpinia gillesi Wall. & Hook., (Aslan bıyığı), Akgül 3720: park ve bahçeler; peyzajda kullanılmaktadır.

Robinia pseudoacacia L. (Yalancı akasya), Akgül 3721: park, bahçe ve yol kenarları; inşaat endüstrisinde ve mobilya endüstrisinde kullanılmaktadır.

Gleditsia triacanthos L. (Yalancı keçiboynuzu) , Akgül 3721: park; peyzajda kullanılmaktadır.

12. FAGACEAE

Quercus pubescens (Meşe), Akgül 3716: bahçe ve açık alanlar; kabuğu kaynatılıp soğutularak ağız ve boğaz yaraları için kullanılmaktadır.

13. HIPPOCASTANACEAE

Aesculus hippocastanum L. (Adi kestane, At kestanesi), Akgül 3717: park ve bahçeler; meyvesi toz haline getirilerek çeşitli hastalıklar için kullanılmaktadır.

14. JUGLANDACEAE

Juglans regia L. (Ceviz), Akgül 3718: bahçe; peyzajda kullanılmaktadır, meyve kabukları yün boyamada kullanılmaktadır, yapraklar parfümeride kullanılmaktadır.

15. MALVACEAE

Hibiscus syriacus L. (Ağaç hatmi), Akgül 3725: park ve bahçe; peyzajda kullanılmaktadır.

16. MORACEAE

Morus alba L. (Akdut), Akgül 3726: bahçe ve yol kenarları; meyveleri tüketilir, süs bitkisi olarak kullanılmaktadır, tarım aletleri, müzik aletleri yapımında kullanılmaktadır.

M. nigra L. (Karadut) , Akgül 3727: bahçe ve yol kenarları; meyveleri yenir.

Maclura pumifera (Adi dut, Ayı elması, Yalancı portakal ağacı), Akgül 3728: park ve bahçe; meyveleri ağrı kesici olarak kullanılmaktadır

17. PINACEAE

Picea pungens Engelm. (Mavi ladin) , Akgül 3738: park ve bahçe; peyzajda kullanılmaktadır.

P. orientalis L. (Doğu ladini), Akgül 3739: park ve bahçe; Başta selüloz ve kağıt sanayi olmak üzere çeşitli alanlarda kullanılmaktadır.

Pinus nigra Arn. ssp. *pallasiana* (Lamb.) Holmboe (Kara çam), Akgül 3740: park, bahçe ve yol kenarları; mobilya, ağaç ve ambalaj sanayisinde kullanılmaktadır.

P. sylvestris L. (Sarı ıçam), Akgül 3741: park, bahçe ve yol kenarları; peyzajda kullanılmaktadır.

Abies pinsapo Boiss. (İspanyol Göknarı), Akgül 3743: park, bahçe ve yol kenarları; peyzajda kullanılmaktadır.

Cedrus atlantica Manetti. (Atlas sediri), Akgül 3744: park, bahçe ve yol kenarları; park ve bahçelerde süs olarak kullanılmaktadır.

C. deodora Loud. (Himalaya sediri), Akgül 3745: park, bahçe ve yol kenarları;mobilya, doğrama gemi, tekne, kağıtlık lif, travers ve sanayide kullanılmaktadır.

Cryptomeria sp. (Kriptomeria), Akgül 3746: park ve bahçe; peyzajda kullanılmaktadır.

18. PLATANACEAE

Platanus orientalis L. (Çınar), Akgül 3781: park ve bahçe; park ve bahçelerde süs olarak kullanılmaktadır.

19. RHAMNACEAE

Rhamnus petiolaris Boiss., (Cehri, Ceri), AKGÜL 3780: açık kayalık alanlar; meyveleri zayıflatıcı etkisinden dolayı suyla yutularak kullanılmaktadır.

20. ROSACEAE

Crataegus pontica C. Koch. (Alıç, Yemişen), Akgül 3756: bahçe ve açık alanlar; Koroner damarları genişleterek, kan dolaşımını artırır. Böylece angina adı verilen kalp ağrıları azalır.

C. monogyna L. (Alıç, Yemişen, Geyik dikeni), Akgül 3757: bahçe ve açık alanlar; meyveleri yenilmektedir, Çiçek ve yaprakları kurutularak çay şeklinde içilmektedir (Ş 6.).

Cotoneaster horizontalis Decne, (Yayılıcı taş elması), Akgül 3758: park ve bahçe; peyzajda kullanılmaktadır (Ş 7.).

Cerasus avium L. (Kiraz), Akgül 3759: bahçe; kereste sanayisinde kullanılmaktadır ve meyvesi tüketilir. Kabuğu peklik verici ve ateş düşürücüdür, Yapraklan müshildir, Çiçekleri göğsü yumuşatır ve öksürüğü geçirir, meyve sapı ise idrar söktürücü ve kabızlığı giderir.

Cydonia oblonga Miller, (Ayva), Akgül 3759: bahçe; peyzajda kullanılmaktadır ve meyvesi tüketilir. Çocukların büyümesini ve gelişmesini hızlandırır, Grip ve nezle de iyileşmeyi hızlandırır, Ayva çiçeği kaynatılıp içildiğinde annelerin sütünü artırır (Ş 11.).

Pyrus eleagnifolia Pall. (Ahlat), AKGÜL 3703: bahçelerde, süs ve yiyecek olarak.

Prunus. domestica L. (Erik), Akgül 3759; gıda olarak kullanılmaktadır.

Pyracantha coccinea M. Roem. (Ateşdikeni); park ve bahçelerde, süs olarak kullanılmaktadır (Ş 12.).

Pyrus communis L. (Armut); bahçelerde süs ve yiyecek olarak kullanılmaktadır.

Rosa canina L. (Kuşburnu, Gül burnu, İt burnu), Akgül 3760: park ve bahçelerde, meyvelerinden reçel yapılmaktadır, kurumuş meyveleri kaynatılarak sıcak veya soğuk şekilde içilmektedir.

R. foetida Herrm. (Sarıgül, Acemgülü), Akgül 3761: park ve bahçelerde süs olarak kullanılmaktadır.

R. hemispaerica J. Herrn. (Sarı yabangülü), Akgül 3763: park ve bahçe.

Malus sylvestris Miller, (Elma), Akgül 3765: bahçelerde süs ve yiyecek olarak kullanılmaktadır.

21. OLEACEAE

Fraxinus excelsior L., (Adi dışbudak), Akgül 3774: park, bahçe ve yol kenarları; Yaprakları, idrar söktürücü, müshil ve süt ifrazını arttırıcı olarak kullanılmaktadır. Tohumların idrar söktürücü etkisi vardır.

Jasminum fruticans L., (Yasemin), Akgül 3778: bahçelerde; çiçekli dallarından hazırlanan infusyon (%5) dahilen idrar verici ve kurt düşürücü olarak kullanılmaktadır.

Ligustrum vulgare L., (Kurtbağrı), Akgül 3776: park ve bahçeler; peyzajda kullanılmaktadır (Ş 5.).

Syringa vulgaris L., (Adi leylak), Akgül 3775: park ve bahçeler; peyzajda ve parfümeri sanayisinde kullanılmaktadır.

22. SALICACEAE

Salix alba L., (Ak söğüt), Akgül 3766: park ve bahçe; Ateşi düşürür ve ağrıları keser. Sinirleri yatıştırır ve uykusuzluğu giderir. Romatizma ve gut şikayetlerini azaltır.

S. babylonica L., (Salkım söğüt), Akgül 3768: park ve bahçe; park ve bahçelerde kullanılmaktadır.

S. matsudana Koidtz., (Kıvrık yapraklı söğüt), Akgül 3769: park ve bahçe, Akgül 3769; peyzajda kullanılmaktadır (Ş 4.).

Populus alba L., (Akkavak), Akgül 3771: park, bahçe ve yol kenarları; peyzajda kullanılmaktadır.

P. nigra L., (Kara kavak), Akgül 3772: park, bahçe ve yol kenarları; çit bitkisi olarak yetiştirilir.

23. TILIACEAE

Tilia tomentosa Moench. (Ihlamur); park ve yol kenarlarında, süs olarak kullanılmaktadır.

24. ULMACEAE

Ulmus glabra Hudson. (Dağ karaağacı), Akgül 3747: park, bahçe ve yol kenarlarında, kaplama, mobilya üretiminde kullanılmaktadır.

U. carpinifolia (Ovakaraağacı); park, bahçe ve yol kenarlarında; peyzajda kullanılmaktadır.

25. VITACEAE

Parthenocissus quinquefolia (L.) Pl., (Sarılıcı duvar sarmaşığı), Akgül 3751: park ve bahçeler; peyzajda kullanılmaktadır.

Vitis vinifera L., (Asma, üzüm asması), Akgül 3750: Bahçelerde, çekirdekleri kurutulup toz haline getirilerek sade veya karışım şeklinde kullanılmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada toplanan bitki örneklerinin değerlendirilmesi sonucu 25 familya, 72 tür ve türaltı takson tespit edilmiştir. Taksonlardan 17 tanesi *Gymnospermeae*'ye ve 55 tanesi *Angiospermae*'ye aittir. Çalışma alanında özellikle *Rosaceae* (Gülgiller) familyası üyelerinin ilk sırada yer aldığı görülmektedir (13 takson, % 18). Daha sonra sırasıyla *Cupressaceae* (Servigiller) (9 takson, % 12), *Pinaceae* (Çamgiller) (8 takson, % 11) ve diğer familyalara (43 takson, % 59) ait üyeler gelmektedir (Şekil 1).

Çizelge 1. Alanda en çok takson içeren ilk beş familya ve takson sayıları

Familyalar	**Takson sayıları**	**Oranları %**
Rosaceae	13	18
Cupressaceae	9	12
Pinaceae	8	11
Diğer	43	59

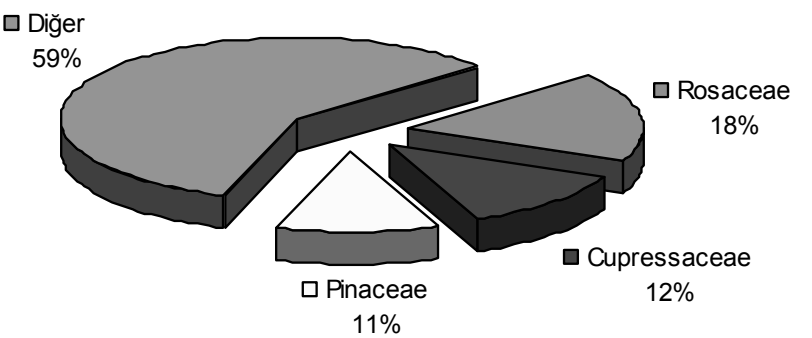

Şekil 1. Alanda en çok takson içeren ilk beş familya ve oranları

Bu çalışmadaki toplanan *Quercus pubescens*, *Rhamnus petiolaris* ve *Crataegus monogyna* gibi doğal bitkiler dışındaki bitkilerin tamamına yakını kültür bitkisi olup, alanda çeşitli zamanlarda yetiştirilmiştir. Ayrıca Açık tohumlular (*Gymnospermae)* gurubuna ait ve kültür bitki üyelerinin çok olduğu familyalardan Servigiller (*Cupressaceae)* ve Çamgiller (*Pinaceae)'*in de ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir.

Ayrıca bölgede en yaygın türe sahip başlıca cinsler arasında Gül (*Rosa)*, Ardıç (*Juniperus)* ve Söğüt (*Salix)*, ikinci derecede yaygın olan cinsler arasında ise Ladin (*Picea*), Göknar (*Abies*), Çam (*Pinus*) ve Sedir *(Cedrus*)'un yer aldığı görülmektedir. Bitkiler alanda daha çok dekoratif özellikleri nedeniyle peyzaj amaçlı kullanılmaktadır. Daha sonra sırasıyla odun özellikleri nedeniyle endüstri alanında, yaprak çiçek ve meyveleri ise tıbbi ve gıda amaçlı olarak kullanılmaktadır.

Kaynaklar

Atay, İ., Kent ormancılığı, İstanbul Üniversitesi Orman fakültesi yayınları, Nu.3512-393, 1988.

Davis, P.H. (ed.), Flora of Turkey And The East Aegean Islands, 1-9, Edinburgh Unıv. Press., Edinburgh, 1968-1985.

Davis, P.H., Mill, R. R., Tan, K., Flora of Turkey And The East Aegean Islands, 10 (suppl.), Edinburgh, 1988.

Güner, A., Özhatay, N., Ekim, T., Başer, K. H. C., Flora of Turkey and The East Aegean Islands, 11 (suppl.), Edinburgh, 2000.

Heywood, V. H., Tutin, G. T., Burgers, N. A., al., Flora Europaea, 1-5, Cambridge Univ. Pres, 1964-1981.

Mataracı, T., Ağaçlar (Marmara bölgesi doğal egzotik ağaç ve çalıları), Türkiye Erozyonla mücadele ağaçlandırma ve doğal varlıkları koruma vakfı yayınları, Nu.39, 2002.

Kasaplıgil, B., Türkiye'nin geçmişteki ve bugünkü Meşe Türleri, Orman Bakanlığı, Orman genel müdürlüğü yayınları, Nu.675-70, 1992.

Kayacık, H., Orman ve park ağaçlarının özel sistematiği, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Yayınları, Nu.985-83, 1963.

http://www.intersemillas.es/uploads/ornamentales/Acer_negundo_fruits.jpg

http://www.biopix.com/photo.asp?photoid=57593&photo=ligustrum-vulgare

http://www.imagejuicy.com/images/plants/c/cotoneaster/9/

http://powellgardens.files.wordpress.com/2008/09/quince.jpg

http://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:English_Ivy_Hedera_helix_Red_Brick_Wall_2892px.jpg

http://greencamera.blogspot.com/2009_09_01_archive.html

http://www.aphotoflora.com/af_viburnum_opulus_guelder_rose.html

http://www.dogabotanik.com/sayfa.php?ID=35

http://hobibahcemiz.net/viewtopic.php?f=24&t=203

Ş 1.*Viburnum opulus* (Gilaboru)

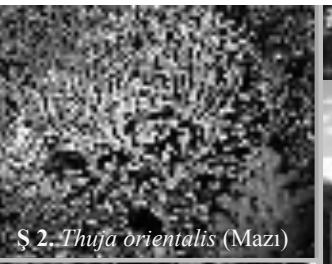

Ş 2. *Thuja orientalis* (Mazı)

Ş 3.*Catalpa bignonioide*
(Acem borusu)

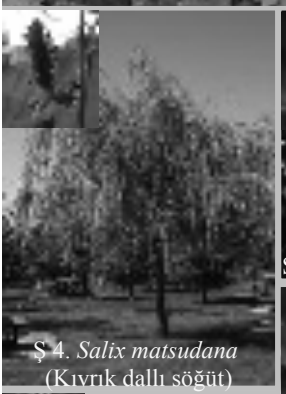

Ş 4. *Salix matsudana*
(Kıvrık dallı söğüt)

Ş 5. *Ligustrum vulgare* (Kurtbağrı)

Ş 6. *Crataegus. monogyna*
(Alıç)

Ş 7. *Cotoneaster horizontalis*
(Yayılıcı taş elması)

Ş 8. *Acer negundo*
(Akçaağaç)

Ş 10. *Lonicera caprifolium*
(Hanımeli)

Ş 9. *Hibiscus syriacus*
(Çingülü)

Ş 11. *Cydonia oblonga*
(Ayva)

Nevşehir park ve bahçelerinde yaygın olarak görülen bazı dekoratif ağaç ve çalılar

Ş12.*Pyracantha coccinea*
(Ateş dikeni)

BİRİNCİ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNDE NEVŞEHİRLİ NİĞDE MEBUSU ATA BEY

ATA BEY AS A NİĞDE DEPUTY OF THE FIRST PARLIAMENT OF THE GRAND NATIONAL ASSEMBLY OF TURKEY

Gülin ÖZTÜRK*

ÖZET

Milli Mücadeleyi başarıyla sonuçlandıran Birinci Meclis, Türkiye Cumhuriyetinin temellerinin atılmasında önemli bir fonksiyona sahiptir. Ata Bey, Nevşehir doğumlu olup, Osmanlı Mebuslar Meclisinde Niğde Mebusu olarak görev yapmıştır. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinde Niğde Mebusu olarak görev yapan, Birinci Mecliste Nevşehir'de bir liva mahkemesi teşkili için kanun teklifinde bulunan, ayrıca bu mecliste Dahiliye ve Adliye Vekaleti Vekilliği görevinde bulunan Ata Bey'in Birinci Meclisteki çalışmaları TBMM Arşivi, Zabıt Cerideleri, Emekli Sandığı Arşivi ve diğer tetkik eserler esas alınarak ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nevşehir, Ata Bey, Niğde, Birinci Meclis, TBMM

ABSTRACT

The First Parliament of The Grand National Assembly of Turkey has an important role in the successful completion of the National Struggle for Indepence and laying the foundations of Republic of Turkey. Ata Bey, who was born in Nevşehir, served as a Niğde Deputy in the Ottoman Chamber of Deputies. Ata Bey, who was served as Niğde Deputy of The First Parliament of The Grand National Assembly of Turkey, also played a key role in the foundation of a province law court in Nevşehir when he was a deputy in the First Parliament. Moreover he also acted as a representative of Ministry of Justice and Ministry for Internal Affairs. In this research, Ata Bey's services in the First Parliament will be presented based on archives of TBMM and the General Directorate of Retirement Fund, minute books (proceedings) of The Grand National Assembly of Turkey and other investigative resources.

Key Words: Nevşehir, Ata Bey, Niğde, First Parliament, TBMM

* Öğr. Gör., Niğde Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-posta:gulinozturk51@hotmail.com

Giriş

İlk Türkiye Büyük Millet Meclisi ülkenin işgallerden kurtarılması ve Cumhuriyetin kuruluşu açısından oldukça önemlidir. Bu Meclis Milli Mücadele'nin yürütülmesinde Mustafa Kemal Paşa'nın elindeki en önemli hukuki dayanak olmuştur. Diğer bir ifade ile Milli Mücadele hareketinin meşru ve hukuki bir zemine oturmasını bu meclis sağlamıştır. Milli Mücadele Meclisi, yeni bir devlet kurarak da kurucu Meclis unvanlarını hak etmiştir.[1] Meclis bu özelliklerinin dışında sosyolojik açıdan da temsil yeteneği oldukça fazla olan bir Meclis idi. Meclisi oluşturan milletvekillerinin kıyafetleri, yaşları, düşünce yapıları, eğitim düzeyleri, yetiştikleri ortamlar birbirinden çok farklı idi. Sarıklı, aksakallı, cübbeli, eli tespihli hocalarla, askeri üniformalı genç subaylar ile yazma veya şal sarıklı aşiret beyleri, külahlı ağalar ve kavuklu çelebilerle Avrupa'daki yüksek öğrenimlerini bitirip geri dönmüş batı kültürüyle yetişmiş Kuvâ-yı Milliye kalpaklı gençlerden oluşan bir Meclis idi.[2] Böyle bir Mecliste Ata Bey(Atay) ve General Hakkı Paşa (Sütekin)[3]'nın Nevşehirli olarak yaptıkları çalışmalar hem ülke hem de Nevşehir için büyük önem taşımaktadır.

I. Ata Bey'in Hayatı, Eğitim Durumu ve Memuriyeti

Ata Bey, 1882 yılında Nevşehir'de doğmuştur.[4] Babası Kadı Mehmet Hilmi Efendi annesi Şerife Hanım'dır.[5] Eğitim hayatına Nevşehir iptidaî mektebinde başlamış Karaman rüştiyesinde devam etmiştir. Daha sonra İstanbul Mercan İdâdîsin de okumuştur. 1905 yılında Mülkiye Mektebinin yüksek kısmından "iyi" derece ile mezun olmuştur.[6]

---

1 Mukaddes Arslan, "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Türkiye Cumhuriyeti Tarihindeki Yeri ve Önemi" *AAMD,* Sayı.56, C.XIX(Temmuz 2003) Türkiye Cumhuriyeti'nin 80. Yılı Özel Sayısı, 786.

2 Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *İlk Meclis,* Yeni Gün Haber Ajansı Basım ve Yayıncılık, İstanbul 1999, s.16.

3 General Hakkı Paşa ve Birinci Meclis'teki faaliyetleri için bkz., (Selma Çamur, *Birinci Meclis'te Niğde Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri),* Niğde Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Niğde 2009, s. 65-68, 129-131.

4 *TBMM Arşivi, 359 NSD,* Tercüme-i Hâl Kâğıdı; *Emekli Sandığı Arşivi, VH 000 278 NSD;* Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923,* C. III, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s. 809; *Devletimizi Kuranlar, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi,* 65. Yıl-Ajans- Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara 1985, s. 101; *Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü 23 Nisan 1920-20 Ekim 1923,* TBMM Genel Sekreterliği Yayınları, Ankara 1994, s. 240 (Eser sonraki dipnotlarda *Albüm* olarak kısaltılacaktır); Çamur, *a.g.e.,* 61.

5 *TBMM Arşivi, 359 NSD,* Tercüme-i Hâl Kâğıdı; *TBMM Arşivi, I.Dönem Muamelat Defterleri,* Rumuz II, 2/2, s.57 (Sonraki dipnotlarda eser *MMD* olarak kısaltılacaktır) s.57; Çamur, *a.g.e.,* 61; Emekli Sandığı Arşiv kayıtlarında Ata Bey'in annesi Şerife Hanım'ın Nevşehir Rüşdiye Okulu Öğretmeni oğlu Ahmet Atay'dan almakta olduğu 29 lira 28 kuruşluk dul aylığı göz önünde tutularak 5269 Sayılı Kanuna göre 1 Ocak 1949 tarihinden itibaren oğlu Ata (Ataullah) Bey'den dolayı Vatani Hizmet tertibinden 145 lira 72 kuruş aylık bağlanmıştır. *(Emekli Sandığı Arşivi, VH 000 278 NSD).*

6 *Emekli Sandığı Arşivi, VH 000 278 NSD;* Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı),* C. III, Mars Matbaası, Ankara 1968-1969, s. 1071; Çoker, *a.g.e.,* s. 809; Çamur, *a.g.e.,* 61.

Memuriyet hayatına Eylül 1905 yılında Konya İl Maiyet memuru olarak başlamış, burada stajını tamamlayarak kaymakamlığa terfi etmiştir. Eylül 1908 tarihinde Ürgüp Kaymakamlığına atanmış[7] ve aynı yıl da evlenmiştir. Nisan 1910 yılında Karaağaç,[8] Ekim 1911 Aziziye, Mayıs 1913'te Karaman Kaymakamlıkları görevlerini yürütmüştür. Eylül 1913'te Sivas Vilâyeti Mektupçuluğuna atanmıştır. "Sivas Mektupçusu" olarak görevini yürütürken mutasarrıflığa yükseltilerek Nisan 1916'da Yozgat, Ekim 1917 yılından itibaren Maraş Mutasarrıflıklarına atanmıştır.[9] Maraş Mutasarrıflığı görevi devam ederken[10] Meclis-i Mebûsan'ın dördüncü dönemi için yapılan seçimlerde 36 oy alarak Niğde Milletvekili olmuştur.[11] Ata Bey'in seçim mazbatası Meclis-i Mebûsan'nın 26 Ocak 1920 tarihli toplantısında onaylanarak kendisine 727 sicil numarası verilmiştir.[12] Milletvekili seçildiğinde 38 yaşında idi.[13] Ata Bey'in meclise ne zaman katıldığı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Bu konudaki ilk bilgi kendisinin şiddetli kış şartlarından dolayı izinli sayılması hususunda meclise çektiği telgraftır. Bu telgraf da meclisin 9 Şubat 1920 tarihli 8. oturumunda okunmuştur.[14]

Ata Bey'in Osmanlı Mebuslar Meclisi'ndeki milletvekilliği Meclis-i Mebûsan'nın feshedilerek dağılması ile sona ermiştir.

II. Ata Bey'in Meclis-i Mebûsandaki Faaliyetleri

Son Osmanlı Meclis-i Mebûsan-ı 12 Ocak 1920'de açılmış, 18 Mart 1920 tarihinde toplantılarını erteleyerek dağılmıştır. 11 Nisan 1920 tarihinde de

7 9 Eylül 1324 tarihli yazıda Ürgüp Kazası Kaymakamı Şerif Efendinin hal ve hareketlerinden halkın şikayetçi olması üzerine bu kaymakamın görevine son verilerek yerine Mekteb-i Mülkiye-i Şahane mezunlarından memur Ata Bey görevlendirilmiştir. *BOA,* DH-MKT, Dosya No:2619, Vesika No:40, 4 Ramazan 1326; Ayrıca Ata Bey'in Ürgüp Kaymakamlığı görevine 907 kuruş maaşla başlayıp kendisine 646 kuruş harcırah verilerek bunun %5 inin de Bab-ı Ali teshilat sandığına verilmiştir. *BOA,* DH. MKT, 8 Şevval 1326 , Dosya No.2645, Vesika No:40.

8 Dahiliye Nazırının 8 Şubat 1325(21 Şubat 1910) tarihli yazısında Konya vilayeti dahilinde Ürgüp ve Karaağaç Kazaları Kaymakamları Mehmet Ata Bey ile Bedreddin Efendi'nin görülen luzum üzerine becayişleri uygun görülmüştür. *BOA,* İ.DH, Dosya No:1480, Gömlek No:1328/S-41, 14 Safer 1328; Meclisin 18 Aralık 116 oturumunda Konya mebusu Hacı Bekir Bey, Ata Bey'in Karaağaç'da Kaymakamlık yaptığını bildirmiştir. *ZC,* D.1, C.6, s.409.

9 *BOA,* DH SAİD 152/29; Çankaya, *a.g.e,* s. 1071; *İlk Meclis Anketi-Birinci Dönem TBMM Milletvekillerinin Gelecekten Bekledikleri,* TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 100, Ankara 2004, s. 320.

10 *TBMM Arşivi, 359 NSD,* Tercüme-i Hâl Kâğıdı; *Albüm,* s. 40

11 *ATASE Arşivi,* ATAZB, Kutu No:22, Gömlek No:74.

12 *Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi,* Devre 4, C.1, s.25; Ahmet Demirel, *İlk Meclis'in Vekilleri-Milli Mücadele Döneminde Seçimler-,* İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 209; Ata Bey ile birlikte seçilen diğer Niğde milletvekilleri ise; Mehmed Emin Bey ve Muhiddin Bey'dir. (Taha Niyazi Karaca, *Son Osmanlı Meclis-i Mebûsan Seçimleri),* TTK, Ankara 2004, s. 297.

13 *MMD* s.57 ; *Devletimizi Kuranlar,* s. 101; Çamur, *a.g.e,* s. 61.

14 *MMZC,* Devre 4, C.1, s.67.

padişahın buyruğu ile kapatılmıştır.[15] Bu sürede toplam 24 oturum gerçekleştirmiştir. Ata Bey 9 Şubat 1920 tarihli 9. oturumdan itibaren meclis çalışmalarına katılarak aktif bir rol oynamıştır. 1 takriri, 1 sual takriri, 1 takrirde imzası bulunan Ata Bey, yapılan 3 oylamada kabul oy kullanmıştır.

II. I. Takriri

1-Meclisin 29 Şubat 1920 tarihli 16. oturumunda 1336 senesi Mart ve Nisan aylarına mahsus Muvakkat Bütçe Kanununun üçüncü maddesinin *"1334" senesi Muvâzene-i Umûmiyye Kanunu ile bunun neşrinden sonra neşr olunan Kavanin ve Kararnameler ile verilen, Devletçe istifa olunmakta bulunan rüsum ve tekâlifin "1336" senesi Mart ve Nisan mahları zarfında cibayet ve tahsüine devam olunacak ve ancak Harb Kazançları vergisine müteallik Kararnamenin tatbiki, kanuniyet iktisab edinceye değin tecil edilecektir* şeklinde değiştirilmesi ile ilgili Ata Bey ve arkadaşları bir takrir vermiş ancak bu takrir Meclis Genel Kurulu tarafından oylamaya konulmamıştır.[16]

II. II. Sual Takriri

1- Meclisin 12 Şubat 1920 tarihli oturumunda Niğde Mebusu Ata Bey ve yedi arkadaşının Maraş, Antep, Urfa ve çevresinde vuku bulan mezâlim ve fecâyi hakkında hükümete yönelik olarak verdikleri bir sual takrirleri vardır. Bu takrirlerinde Fransız ve Ermeniler'in Maraş'ta birçok Müslüman'ı şehit ettiklerini şehre zarar verdiklerini söyleyip, buralarda asayişin sağlanması ve yapılanların dünyaya duyurulması için bu konuda hükümetin ne düşündüğünü sormuşlardır. Yapılan görüşmeler sonucunda Meclis tarafından bu takririn değerlendirmeye alınması kabul edilmiştir.[17] Meclisin 26 Şubat 1920 tarihli oturumunda da bu takrir gereği için Bakanlar Kurulu'na havale edilmiştir. [18]

II. III. İmzasının Bulunduğu Takriri

1- Meclisin 28 Şubat 1920 tarihli oturumunda "1336 senesi Mart ve Nisan aylarına mahsus Muvakkat Bütçe Kanunu" üzerine Niğde Mebusu Mehmet Emin ve arkadaşlarının, öğretmenlerin maaşlarının verilebilme-

15 Padişahın Osmanlı Mebuslar Meclisi'nin kapatılması hususunda verdiği buyruk için bkz. *(Takvim-i Vekayi'),* 13 Nisan 1336, s. 1.

16 *MMZC,* Devre 4, C.1, s.284.

17 *MMZC,* Devre 4, C.1, s.99-100; Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi III, 1920 Üçüncü Cumhuriyet Birinci Büyük Millet Meclisi,* İş Bankası Yayınları, İstanbul 2010, s.71.

18 *MMZC,* Devre 4, C.1, s.220.

si için her vilayet ve sancağın Maliye Nezaretinden alacağı olan miktara mahsuben Mart, Nisan geçici bütçesinin Maliye nezareti tahsisatına elli bin lira zam yapılmasına dair verdikleri takrirde Ata Bey'in de imzası bulunmaktadır.[19]

II. IV. Katılmış Olduğu Oylamalar

1- Meclisin 9 Şubat 1920 tarihli oturumunda Sadrazam Müşir Ali Rıza Paşa Kabinesine beyan-ı itimadı mutazammın Erzurum Mebusu Celâlettin Arif Bey ve arkadaşlarının takriri üzerine yapılan oylamada Ata Bey, kabul oyu kullanmıştır.[20]

2- Meclisin 29 Şubat 1920 tarihli oturumunda 1336 senesi Mart ve Nisan aylarına mahsus Muvakkat Bütçe Kanunu Lâyihasının üçüncü maddesinin düzenlenmesi hakkında İstanbul Mebusları Hamit ve Adnan Bey'lerin takririne Ata Bey, kabul oyu vermiş ancak takrir reddedilmiştir.[21]

3- Meclisin 29 Şubat 1920 tarihli oturumunda 1336 senesi Mart ve Nisan aylarına mahsus Muvakkat Bütçe Kanun Lâyihası üzerine yapılan oylamada kabul oyu kullanmıştır .[22]

II. V. Konuşmaları

1- Meclisin 23 Şubat 1920 yılında Gelibolu Mebusu Celâl Nuri Bey'in, ***Milletvekilleri tarafından verilen takrirlerin Mecliste okunmasına, Ariza-i Cevabiye müsveddesinin Usûl-ü müzâkeresine ve Nizamname-i Dahilinin onuncu faslının ilgasına*** dair teklifi üzerine Ata Bey, teklifin önce Lâyiha Encümeni'ne gitmesi gerektiğini daha sonra Lâyiha Encümeni'nde dikkate alınıp alınmaması hakkında müzakereler yapıldıktan sonra Encümen-i Mahsusa'ya gönderilebileceğini söylemiştir.[23]

2- Meclisin 23 Şubat 1920 yılında Edirne Mebusu Galip Bahtiyar Bey'in, ***İstanbul Vilâyeti Muhasebe-i Hususiyesi'nden maaş alanların parasızlık yüzünden yaşadıkları sıkıntı hakkındaki Hükümet ve Encümen tarafından alınan kararların görüşülmesine*** dair beyânatı üzerine Ata Bey, Muhasebe-i Husûsiyye'den maaş alan muallimlere taşrada hiç maaş verilmediğinden muallimlerin zor durumda olduklarını bu sebeple bu ko-

19 *MMZC,* Devre 4, C.1, s.249-250.
20 *MMZC,* Devre 4, C.1, s.89.
21 *MMZC,* Devre 4, C.1, s.290.
22 *MMZC,* Devre 4, C.1, s.293.
23 *MMZC,* Devre 4, C.1, s.191.

nunun çok önemli olduğunu belirtmiş, bu hususun Meclis tarafından görüşülmesinden sonra ait oldukları nezaretlerce gerekli açıklamaların yapılması gerektiğini söylemiştir.[24]

III. Ata Bey'in Büyük Millet Meclisindeki Faaliyetleri

Osmanlı Meclis-i Mebusa 'nın feshedilmesi üzerine Ankara'da Büyük Millet Meclisinin açılması için gerekli çalışmalar başlamıştır. Bütün illerde olduğu gibi Niğde'de Büyük Millet Meclisine katılacak milletvekilleri için 6 Nisan 1920 tarihinde yapılan seçimlerde Mustafa Bey (Soylu), Zeynel Abidin Bey (Bayhan), General Hakkı Paşa (Sütekin), Mustafa Hilmi Bey (Soydan), Vehbi Bey (Çorakçı) seçilmişlerdir.[25] Ata Bey ise bu seçimlere katılmayıp Büyük Millet Meclisine Osmanlı Meclis-i Mebûsanı'ndan gelerek iştirak etmiştir.[26] Böylece Niğde'nin Büyük Millet Meclisi'ndeki milletvekili sayısı 6'ya çıkmıştır. Bu vekillerden General Hakkı Paşa (Sütekin) ve Ata Bey (Atay) Nevşehirli'dir.

Ata Bey Büyük Millet Meclisine 3 Temmuz 1920 tarihinde katılmış[27], 14 Temmuz 1920 yılında ise Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nde çalışmak üzere Büyük Millet Meclisi'nce görevlendirilmiştir.[28] Meclisin 13 Aralık 1920 tarihinde yapılan seçimde Ata Bey, 91 oy alarak Divan Kâtipliği'ne seçilmiştir.[29] Büyük Millet Meclisi'nin 16 Aralık 1920 tarihli genel kurul toplantısında Mustafa Kemal Paşa tarafından Adliye Vekâleti vekilliği için gösterilen adaylar arasındadır. Yapılan oylamada gerekli çoğunluk sağlanamadığından Ata Bey kendisine rey verilmemesi hususunda bir takrir vererek adaylıktan çekilmiştir.[30] Ata Bey, Meclisin 29 Ocak [31] ve 1 Şubat 1921 tarihli oturumlarında Mustafa Kemal Paşa tarafından Adliye vekilliğine tekrar aday gösterilmiştir. Yapılan oylamalar sonucunda Zekai Bey, Ata Bey karşısında 3. turda 80 oyla Adliye Vekili olmuştur.[32] Buna karşılık

24 *MMZC,* Devre 4, C.1, s.196.
25 Selma Çamur, *a.g.e.,* s.43.
26 Demirel**,** *a.g.e.,* s.259; Mahmut Goloğlu, *a.g.e.,* s. 383.
27 *MMD*, s.57; *ZC*, D.1, C.2, s.151; Çoker**,** *a.g.e.,* s. 809
28 *ZC,* D.1, C.2, s.327.
29 *MMD,* s.57; Çoker, *a.g.e.,* s. 809.
30 *ZC,* D.1, C.6, s.397-398; Çamur, *a.g.e.,* s. 117.
31 *ZC*, D.1, C.7, s.431.
32 *ZC,* D.2, C.8, s.49, 57; Rıdvan Akın, *TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare,* İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 125-125.

Ata Bey, 8 Şubat 1921 tarihinde Dahiliye Encümeni Reisliği'ne seçilmiştir.[33]

Refet Paşa'nın 1921 Mart'ında Dahiliye Vekilliği'nden istifası üzerine[34] Ata Bey 21 Nisan 1921 tarihinde Dâhiliye Vekilliği'ne seçilmiştir.[35] Mayıs 1921 yılında İcra Vekilleri Heyeti yenilendiğinden Dahiliye Vekilliği'nden 16 Mayıs 1921 tarihinde istifa etmiş ise de, 19 Mayıs 1921 tarihinde 147 oyla yeniden seçilmiş ve bu görevine 30 Haziran 1921 tarihine kadar devam etmiştir.[36] Dahiliye Vekili Fethi Bey, Büyük Taarruz öncesi Londra ve Paris'te diplomatik temaslarda bulunmak üzere Avrupa'ya gönderilir.[37] Fethi Bey'in makamında bulunmadığı bu dönem Dahiliye Vekilliğine, Ata Bey 10 Temmuz 1922 tarihinde 160 oy ile ikinci kez seçilir. Ata Bey'in bu görevi 19 Eylül 1922 tarihine kadar devam etmiştir.[38] Ata Bey böylelikle birinci Mecliste iki kez Dahiliye Vekilliği görevini yürütmüştür.

Ata Bey'in Büyük Millet Meclisinde, 15 Mayıs 1921 tarihli Grup Esas Defterinde ismi Birinci Grup üyeleri arasındadır.[39] 11 Aralık 1921 tarihinde ise Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun, İdare Heyetine seçilmiştir.[40]

26 Ocak 1922 tarihinde Harp Encümeni kararıyla ordu geri hizmetlerine gözetim ve yardım için kurulan Meclis Heyeti'nde görevlendirilmiştir.[41]

Ata Bey Meclisin I. ve IV. toplantı yıllarında 2. ve 3. şubede ve 4 ayrı encümende görev almıştır. Bu encümenler; Dâhiliye, Mâliye, Muvâzene-i Maliye ve Kavânin-i Maliye Encümenleri'dir. Bu encümenler de görevlendirilme tarihleri ve aldığı oylar aşağıdaki tablolarda ayrıntılı şekilde gösterilmiştir.

33 *ZC,* D.2, C.8, s.161-162.
34 *ZC,* D.2, C.9, s.169.
35 *ZC,* D.2, C.9, s.42-43.
36 Ata Bey'in istifa tarihi 30 Haziran 1921 tarihi olmasına rağmen bir kaynakta bu görevin Kasım 1921 tarihine kadar devam ettiğini belirtilmektedir (Akın, *a.g.e.,* s. 127); Çoker, *a.g.e.,* s. 810.
37 Akın, *a.g.e.,* s. 128.
38 *ZC,* D.1, C.21, s.349; *ZC,* D.1, C.23, s.97-98; *MMD,* s.57; Veysel Genya, *Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 25. Yıl Dönümünü Anış, 23 Nisan 1945,* Ankara 1945, s.95-98; Çoker, *a.g.e.,* s. 810; Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz,* Merk Yayınları, İstanbul 1988, s. 1097.
39 Genya, *Anış,* s.245; *İlk Meclis Anketi,* s. 320.
40 Genya, *Anış,* s.243.
41 *ZC,* D.1, C.16, s.142; *MMD,* s.57; Çoker, *a.g.e,* s. 809.

III.I. Görev Aldığı Şubeler

Meclisin Toplantı Yılı	Görev Aldığı Şube	Seçildiği Tarih[42]
I. Toplantı Yılı	2. Şube[43]	11 Temmuz 1920
II. Toplantı Yılı	3. Şube[44]	2 Mart 1921
III. Toplantı Yılı	2.Şube[45]	1 Mart 1922
IV. Toplantı Yılı	3.Şube[46]	1Mart 1923

III. II. Görev Aldığı Encümenler

Meclisin Toplantı Yılı	Görev Aldığı Encümenler	Seçildiği Tarih[47]
I.Toplantı Yılı	Dahiliye	11 Aralık 1920[48]
	Maliye Kadro	8 Ocak 1921[49]
	Dahiliye Encümen Başkanı	8 Şubat 1921[50]
II. Toplantı Yılı	Dahiliye	5 Mart 1921[51]
	Muvâzene-i Mâliye	5 Mart 1921[52]
III. Toplantı Yılı	Kavânin-i Mâliye	26 Haziran 1922[53]

42 *MMD,* s.57.

43 *MMD,* s.57; *TBMM Arşivi, I. Dönem Şube ve Encümenler Defteri,* Esas No:10, Rumuz:II-2a/4, 1336-1139, s.17; Genya, *Anış,* s.106.

44 Zabıt Ceridelerinde 3. şubeye atanma tarihi 2 Mart 1921'dir. *ZC,* D.1, C.9, s. 18; *MMD,* s.57; *Şube ve Encümenler Defterleri,* s.33; Genya, *Anış,* s.111.

45 Meclisin 1 Mart 1922 tarihli 1. oturumunda Ata Bey 2. Şube'ye seçilmiştir. ZC, D.1, C.18, s.20; MMD, s.57; Şube ve Encümenler Defterleri, s.21; Genya, Anış, s.108.

46 *ZC,* D.1, C.28, s.21; *MMD,* s.57**;** *Şube ve Encümenler Defterleri,* s.39; Genya, *Anış,* s.113.

47 *MMD,* s.57.

48 *MMD,* s.57; *Şube ve Encümenler Defterleri*, s.71.

49 *MMD,* s.57; *ZC,* D.1, C.7, s.224.

50 *MMD,* s.57; *Şube ve Encümenler Defterleri,* s.72; Genya, *Anış*, s.128.

51 *MMD,* s.57; Genya, *Anış,* s.129.

52 *MMD,* s.57; Ayrıca Şube ve Encümen defterinde Ata Bey'in Muvâzene-i Mâliye Encümenliği'nin haricinde 5 Mart 1921 yılında Dahiliye Vekaleti'ne seçildiği ifade edilmektedir.(*Şube ve Encümen Defterleri,* s.92).; Genya, *Anış*, s.177.

53 *ZC,* D.1, C.21, s.95; *MMD,* s.57; Bu encümeliğe seçim tarihi Şube ve Encümenler defterinde 21 Haziran 1922 olarak ifade edilmiştir. (*Şube ve Encümenler Defterleri,* s.103); Genya, *Anış,* s.161.

III.III. Diğer Görevleri

Meclisin Toplantı Yılı	Görevi	Aldığı Oy	Seçildiği Tarih
I.Toplantı Yılı	Divan Katipliği	91	13 Aralık 1920[54]
II. Toplantı Yılı	Dahiliye Vekaleti[55]	112[56]	21 Nisan 1921[57]
	Dahiliye Vekaletinden İstifa		16 Mayıs 1921
	Dahiliye Vekaleti	147	19 Mayıs 1921[58]
	Dahiliye Vekaletinden İstifa		30 Haziran 1921[59]
	Ordu geri hizmetinde gözetim ve yardım için memuriyeti		26 Ocak 1922[60]
	Memurin Muhakemat-ı Tetkik Heyet-i Azalığı		30 Ocak 1922[61]
III. Toplantı Yılı	Dahiliye Vekaleti Vekilliği		10 Temmuz 1922[62]
	Dahiliye Vekaleti Vekilliğinden İstifa		18 Eylül 1922[63]

Meclisin Toplantı Yılı	Görevi
I.Toplantı yılı	Maliye Vekaleti[64]
II. Toplantı Yılı	2.defa Tetkik Heyetine seçilmiş.[65]
III. Toplantı Yılı	1-Pontus Meselesi tetkik için Teşekkül eden Heyet[66] 2-Tetkik Heyeti[67]

54 *MMD,* s.57.
55 *ZC,* D.1, C.10, s.64; *MMD,* s.57**;** *Şube ve Encümenler Defteri,* s.75.
56 *ZC,* D.1, C.10, s.64; *MMD*, s.57.
57 *ZC,* D.1, C.10, s.64; *MMD*, s.57; Genya, *Anış*, s.94
58 *ZC,* D.1, C.10, s.320; *MMD,* s.57.
59 *MMD*, s.57.
60 *ZC,* D.1, C.16, s.142; *MMD*, s.57; Çoker, *a.g.e,* s. 809.
61 Ata Bey bu seçimde 63 oy alarak Memûrin Muhâkematı Tetkik Heyeti'ne seçilmiştir. (*ZC*, D.1, C.16, s.173); *MMD,* s.57.
62 Ata Bey Dahiliye Vekaleti'ne 160 oy ile seçilmiştir. (*ZC,* D.1, C.21, s.349); *MMD,* s.57; Ata Bey, Fethi Bey'in izinli sayılması üzerine bu göreve geçici olarak atanmıştır. (Genya, *Anış,* s.95.)
63 Ata Bey Bu görevinden 17 Eylül 1922 tarihinde BMM Başkanlığına yazmış olduğu yazıda istifa etmiştir. (*ZC,* D.1, C.23, s.97-98); *MMD,* s.57; Ata Bey, 18 Eylül 1922 tarihinde sağlık sebeplerinden dolayı bu görevinden istifa etmiştir. (Genya, *Anış,* s.98.)
64 *TBMM Arşivi, I. Dönem Muvakkat Encümen Defteri,* Rumuz II-2/5, s.3; Genya, *Anış,* s.215.
65 *Muvakkat Encümen Defteri,* s.27; Genya, *Anış*, s.226.
66 *Muvakkat Encümen Defteri,* s.49; Genya, *Anış*, s.221.
67 *Muvakkat Encümen Defteri,* s.27;Genya, *Anış,* s.226.

III.V. İzinler

Ata Bey, Milli Mücadele ile ilgili yapılacak çalışmalara katılacağından dolayı 12 Temmuz 1920 yılında Meclis tarafından izinli sayılmıştır.[68] BMM Reisinin, Heyet-i Umumiye'ye yazmış olduğu yazıda Ata Bey'e 29 Haziran 1921 tarihinde Divan Başkanlığı'nın izni ile 2 Temmuz 1921 tarihinden itibaren 4 ay süre ile izin verilmiştir. Bu izni 17 Eylül 1921 yılında sona ermiştir.[69] Bundan başka 31 Ekim 1922 yılında Meclis Başkanlığı'ndan izin talebinde bulunmuş[70] ve 1 Kasım 1922 yılından geçerli olmak üzere kendisine 3 ay daha izin verilmiştir.[71]

III. VI. Katılmış Olduğu Oylamalar

Ata Bey, Birinci Meclis döneminde kabul edilen 338 kanun oylamasının 70 tanesine (%21) katılmıştır. Katılma oranı düşük gibi görünse de, bunun sebebi Ata Bey'in Milli Mücadele çalışmalarına aktif olarak katılmak için görevlendirilmesi ve bu sürelerde izinli sayılmasından kaynaklanmaktadır.Katıldığı bu oylamalardan 68'inde kabul (%98)[72], 1 çekimser20, 1

68 *MMD,* s.57.

69 *ZC,* D.1, C.11, s.95-96; *TBMM Arşivi, 359 NSD, MMD,* s.57; Çoker, *a.g.e,* s. 810.

70 *TBMM Arşivi, 359 NSD.*

71 *ZC,* D.1, C.24, s.302; *MMD,* s.57.

72 Bu kanunların isimleri ve oylamalar için bkz. (KM, D. I, C.I, s.53; CR, No.8, 28 Mart 1921, s. 2; *ZC*, D.1, C.5, s.400; KM, D. I, C.I, s.56; CR, No.8, 28 Mart 1921, s. 2; *ZC*, D.1, C.5, s.468; KM, D. I, C.I, s.55; CR, No.8, 28 Mart 1921, s. 2; *ZC*, D.1, C.5, s.468-469; KM, D. I, C.I, s.54; CR, No.8, 28 Mart 1921, s. 2; *ZC*, D.1, C.5, s.469; *ZC*, D.1, C.5, s.470; KM, D. I, C.I, s.61; CR, No.8, 28 Mart 1921, s. 3; *ZC*, D.1, C.6, s.75; KM, D. I, C.I, s.64; CR, No.8, 28 Mart 1921, s. 4; KM, D. I, C.I, s.70; CR, No.9, 4 Nisan 1921, s. 3; *ZC*, D.1, C.6, s.137; *ZC*, D.1, C.6, s.221;*ZC*, D.1, C.6, s.293; KM, D. I, C.I, s.78; CR, No.10, 11 Nisan 1921, s. 2; *ZC*, D.1, C.6, s.330; KM, D. I, C.I, s.84; CR, No.10, 11 Nisan 1921, s. 3; *ZC*, D.1, C.7, s.27; KM, D. I, C.I, s.81; CR, No.10, 11 Nisan 1921, s. 2; *ZC*, D.1, C.6, s.522-523; *ZC*, D.1, C.7, s.236; KM, D. I, C.I, s.86; CR, No.11, 18 Nisan 1921, s. 3; *ZC*, D.1, C.7, s.317; KM, D. I, C.I, s.87; CR, No.11, 18 Nisan 1921, s. 3; *ZC*, D.1, C.7, s.369;KM, D. I, C.I, s.92; CR, No.11, 18 Nisan 1921, s. 4; *ZC*, D.1, C.7, s.400; KM, D. I, C.I, s.94; CR, No.11, 18 Nisan 1921, s. 4; *ZC*, D.1, C.7, s.400; KM, D. I, C.I, s.93; CR, No.11, 18 Nisan 1921, s. 4; *ZC* D.1, C.8, s.77-78; KM, D. I, C.I, s.95; CR, No.5, 7 Mart 1921, s. 4; *ZC*, D.1, C.8, s.102; *ZC*, D.1, C.8, s.553-554; KM, D. I, C.I, s.112; CR, No.12, 25 Nisan 1921, s. 2-3; *ZC*, D.1, C.8, s.553; *ZC*, D.1, C.9, s.44; KM, D. I, C.I, s.104; CR, No.5, 7 Mart 1921, s. 4; *ZC*, D.1, C.9, s.64; KM, D. I, C.I, s.113; CR, No.12, 25 Nisan 1921, s. 3; *ZC*, D.1, C.9, s.163; KM, D. I, C.I, s.114; CR, No.12, 25 Nisan 1921, s. 3; *ZC*, D.1, C.9, s.164; KM, D. I, C.I, s.115; CR, No.12, 25 Nisan 1921, s. 3; *ZC*, D.1, C.9, s.259; *ZC*, D.1, C.9, s.442; KM, D. I, C.I, s.123; CR, No.14, 9 Mayıs 1921, s. 2; *ZC*, D.1, C.10, s.148; KM, D. I, C.I, s.123; CR, No.14, 9 Mayıs 1921, s. 2; *ZC*, D.1, C.10, s.149; KM, D. I, C.I, s.122; CR, No.14, 9 Mayıs 1921, s. 2; *ZC*, D.1, C.10, s.449; KM, D. I, C.I, s.143; CR, No.18, 27 Haziran 1921, s. 2; *ZC*, D.1, C.11, s.121; KM, D. I, C.I, s.145; CR, No.20, 11 Temmuz 1921, s. 1; *ZC*, D.1, C.15, s.12; KM, D. I, C.I, s.194; *ZC*, D.1, C.15, s.78; KM, D. I, C.I, s.196; *ZC*, D.1, C.15, s.155; KM, D. I, C.I, s.197; *ZC*, D.1, C.15, s.156; *ZC*, D.1, C.15, s.187; *ZC*, D.1, C.15, s.229-230; KM, D. I, C.I, s.203; *ZC*, D.1, C.16, s.7; KM, D. I, C.I, s.206; *ZC*, D.1, C.16, s.51; KM, D. I, C.I, s.207; *ZC*, D.1, C.16, s.134; KM, D. I, C.I, s.212; *ZC*, D.1, C.16, s.135; KM, D. I,

red[73] oyu kullanmıştır. Ata Bey'in kullandığı "kabul" oylarının yüksek oluşu, Mecliste Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele yanlısı bir tutum içerisinde olduğunun bir kanıtıdır. Ayrıca Ata Bey, 1921 yılından itibaren başlayan gruplaşmalar içerisinde Mustafa Kemal Paşa ile birlikte hareket edenlerin kurdukları birinci grup içerisinde yer almıştır.

Ata Bey, kanun oylamaları dışında Mecliste vekâletlerle ilgili güven oylamaları, İnebolu-Ankara yolunun tahsisatı, Evkaf bütçesi, Müdafaa-i Milliye Vekaleti Bütçesi, Mebuslardan vefat edenlerin ailelerine verilecek tahsisat, matbuat ve istihbarat müdüriyetinin 1338 yılı bütçesi, Sinop'taki tersaneye ait arazinin belediyeye terki, 1338 yılı BMM bütçesi, Sıhhiye Vekaleti bütçesi gibi konulardaki toplam 31 oylamaya daha katılmış bu oylamalardan 28'ine kabul[74], 2'sine çekimser[75], 1'ine de red[76] yönünde oy kullanmıştır.

III. VII. Kanun Teklifi

1-Meclisin 27 Kasım 1921 tarihli oturumunda Ata Bey, Nevşehir'de bir liva mahkemesi teşkili hakkında kanun teklifi vermiştir. Bu teklif, Meclis Genel Kurulu tarafından Layiha Encümenliği'ne havale edilmiştir.[77] Meclisin 2 Aralık 1921 tarihli oturumunda bu teklifle ilgili olarak hazırlanan Layiha Encümeni mazbatası gereğince bu defa da Adliye Encümeni'ne gönderilmesine karar verilmiştir.[78] Meclisin 25 Aralık 1921 tarihli oturumunda Ata Bey, Meclise vermiş olduğu bu kanun teklifinin gerekçesini de yaptığı

C.I, s.211; *ZC*, D.1, C.21, s.227; KM, D. I, C.I, s.284; *ZC*, D.1, C.21, s.265; *ZC*, D.1, C.21, s.266; KM, D. I, C.I, s.285; *ZC*, D.1, C.21, s.309; KM, D. I, C.I, s.286; *ZC*, D.1, C.23, s.130-131; KM, D. I, C.I, s.314; *ZC*, D.1, C.23, s.181; KM, D. I, C.I, s.315; *ZC*, D.1, C.23, s.355; KM, D. I, C.I, s.317; *ZC*, D.1, C.23, s.416-417; KM, D. I, C.I, s.319; *ZC*, D.1, C.24, s.22; *ZC*, D.1, C.24, s.48; KM, D. I, C.I, s.323; *ZC*, D.1, C.24, s.377; KM, D. I, C.I, s.327; *ZC*, D.1, C.24, s.433; KM, D. I, C.I, s.328; *ZC*, D.1, C.24, s.501; KM, D. I, C.I, s.329; *ZC*, D.1, C.28, s.223-224; *ZC*, D.1, C.28, s.343-344; *ZC*, D.1, C.28, s.345; *ZC*, D.1, C.28, s.383; *ZC*, D.1, C.28, s.426; *ZC*, D.1, C.28, s.427; *ZC*, D.1, C.28, s.428-429; *ZC*, D.1, C.28, s.516; *ZC*, D.1, C.29, s.24; *ZC*, D.1, C.29, s.98; *ZC*, D.1, C.29, s.99; *ZC*, D.1, C.29, s.100-101; *ZC*, D.1, C.29, s.194).

73 *ZC*, D.1, C.23, s.434; KM, D. I, C.I, s.320.

74 *ZC*, D.1, C.7, s.27; *ZC*, D.1, C.7, s.91; *ZC*, D.1, C.8, s.32; *ZC*, D.1, C.8, s.319; *ZC*, D.1, C.9, s.330; *ZC*, D.1, C.10, s.257; *ZC*, D.1, C.10, s.415; *ZC*, D.1, C.14, s.289; *ZC*, D.1, C.21, s.490-491; *ZC*, D.1, C.23, s.310; *ZC*, D.1, C.23, s.323; *ZC*, D.1, C.23, s.418; *ZC*, D.1, C.24, s.49; *ZC*, D.1, C.24, s.136-137; *ZC*, D.1, C.24, s.209; *ZC*, D.1, C.24, s.378; *ZC*, D.1, C.24, s.379-380; *ZC*, D.1, C.24, s.381; *ZC*, D.1, C.24, s.382; *ZC*, D.1, C.24, s.383-384; *ZC*, D.1, C.24, s.384-385; *ZC*, D.1, C.24, s.385-386; *ZC*, D.1, C.24, s.525; *ZC*, D.1, C.28, s.190; *ZC*, D.1, C.29, s.58; *ZC*, D.1, C.29, s.97; *ZC*, D.1, C.29, s.147; *ZC*, D.1, C.29, s.239.

75 *ZC*, D.1, C.23, s.181; *ZC*, D.1, C.23, s.246.

76 *ZC*, D.1, C.24, s.446.

77 *ZC*, D.1, C.6, s.51.

78 *ZC*, D.1, C.6, s.170.

konuşmada açıklamış ve Nevşehir'in Niğde sancağına bağlı bir kaza olup, Niğde'nin Nevşehir haricinde birçok kazasının olduğunu, bu sebeple adliyede bazı sıkıntıların çıktığını ifade etmiştir. Bu konu ile ilgili örnek veren Ata Bey, Arabsun'dan Niğde İstinaf Mahkemesi'nde incelenmesi gereken bir mesele için şahitler istendiğini ancak mesafenin uzaklığı dolayısıyla bu şahitlerin gidemediklerini bu gibi olaylara çok sık rastlanıldığını söylemiştir. Nevşehir'de adliye teşkilatının olduğunu bunun bir sancak istinaf mahkemesi şekline dönüştürülür ise civar yerlerdeki Arabsun, Avanos, Ürgüp gibi kazalara ait adliyelik olan sorunların giderilebileceğini söylemiştir. Çünkü Avanos kazasının Kırşehir'e bağlı bir kaza olduğunu ve mülkî bağlılığının bâki kalacağını, Arabsun ,Nevşehir'e üç dört saat, Niğde'ye yirmi iki saat mesafede olduğunu, Ürgüp'ün ise Nevşehir'e dört saat mesafede bir yer olduğundan bu yerlerin Niğde ile olan adliye işlerinin mesafenin uzaklığından dolayı günlerce süreceğinden ahalinin sıkıntıya girebileceğini bu konuşmasına ilave etmiştir.[79] Bu nedenle de halkın içerisinde bulunduğu sıkıntıyı ortadan kaldırmak için aşağıda belirtilen kanun maddelerinin kabul edilmesini istemiştir.

1- Nevşehir, Ürgüp. Arabsun, Avanos kazaları mercii istinafisi olmak üzere Nevşehir'de bir Adliye liva mahkemesi teşkil olunmuştur.

2- İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren mer'iyyül icradır.

3- İşbu kanunun icrasına Adliye Vekili memurdur.

Adliye Encümeni bu teklifi müzakere ederek Heyet-i Umumiye'ye gönderilmesine karar vermiştir.[80] Ancak bu kanun teklifi daha sonra Meclis Genel Kurulu tarafından yapılan görüşmeler sonucunda kal edilmemiştir.

III. VIII. Takriri

1-Meclisin 16 Aralık 1921 tarihli 115. oturumunda Niğde mebusu Ata Bey, Adliye vekâleti için kendisine rey verilmemesine dair bir takrir vermiştir. [81]

III. IX. Konuşmaları

1- Meclisin 28 Nisan 1921 tarihli oturumunda İzmit Mebusu Hamdi Namık Bey'in, "İstanbul'dan gelen şüpheli kişilerin bir garnizonda muhafa-

79 *ZC*, D.1, C.7, s.18, 19.
80 *ZC*, D.1, C.7, s.18, 23.
81 *ZC*, D.1, C.6, s.397.

za ve Hükümetçe iaşe edilmelerine dair" temenni takriri üzerine Ata Bey yapmış olduğu konuşmada; hükümet'in bu teklife taraftar olmadığını İstanbul'dan ve diğer yerlerden gelenler hakkında hudutlarda, iskelelerde özel memurlar tarafından inceleme yapıldığını ve şüpheli görünenlerin kabul edilmediğini ifade ederek, bu kişilerin İstanbul'a iade edildiğini belirtmiştir. Bu sebeple bu kişiler için ayrı bir garnizon teşkiline gerek olmadığını Dahiliye Vekaleti'nin bu durumu uygun bulmadığını söylemiştir. [82]

2- Meclisin 28 Nisan 1921 tarihli oturumunda Çorum milletvekili Dursun Bey'in "resmi makamlara gönderilen yazıların sansüre uğramadan ifade edilmesi" ile ilgili takriri üzerine Ata Bey, Dahiliye Vekili olarak yaptığı açıklamada resmi makamlara şikayeti olanların evraklarının sansür edilmemesini kabul ettiklerini ifade etmiştir. Hiçbir telgrafçının telgrafhaneye gelen telgrafı çekmemezlik yapamayacağını, aleyhinde olsa dahi bu telgrafı çekmek mecburiyetinde olduğunu ayrıca bu telgrafı idare memuruna göstermek zorunda olmadığını da konuşmasına ilave etmiştir. Telgrafçı veya telgraf müdürünün görevini suistimal ederek herhangi bir aykırı davranışta bulunmaları durumunda bu kişilerin muhakkak cezalandırılacağını da belirtmiştir. Ata Bey konuşmasının devamında, kimlerin mektupları sansür edilmiş ise bunun hemen bildirilmesini söyleyerek böyle davranışta bulunan memurların derhal cezalandırılacağını, ancak bu şekilde bunun önüne geçilebileceğini söylemiştir. Sansürün, Meclis-i Âli'nin de uygun gördüğü, içteki emniyet ve asayişi sağlamak için yapıldığını hükümetin bu konuda müraacatta bulunduğunu ama bunun her konu için olmadığını söylemiş, mebuslara gelecek mektupların hiçbir zaman sansüre tâbi olmadığını söylemiştir.[83]

3- Meclisin 28 Nisan 1921 tarihli oturumunda Hayvan tazminatı hakkındaki Kanunun "***Zâbitanı askeriye ile jandarma zâbitanına ve süvari polis memurlarıyla süvari tahsildarlarına ifayi vazife esnasında telef olan hayvanları için verilecek tazminat miktarı yüz lirayı tecavüz edemez"*** şeklindeki birinci maddesi üzerine Diyarbakır milletvekili Kadri Ahmet Bey'in Süvari polislere tazminat verilip, Süvari jandarmaya verilmemesini söylemesi üzerine Ata Bey süvari jandarma efradı vazife esnasında veya takipte bulunduğu zaman hayvanı telef olacak olursa zararının hükümetçe tazmin olunduğunu ve bunun için bütçede tahsisatın olduğunu

82 *ZC*, D.1, C.10, s.130.
83 *ZC*, D.1, C.10, s. 132-134.

söylemiştir. 100 liraya olan güzel bir hayvanın 40 - 50 liraya satın alınamayacağını bir tazminat itası gerektiğini, kullanışlı ve dayanıklı bir hayvanın satın alınması için para verilmesi gerektiğini, aksi halde jandarmanın lâyıkı ile görevini yapmayacağını bu sebeple de 1337 senesi bütçesinde jandarma için böyle bir ödeneğin olduğunu belirtmiştir. Ayrıca arpasını çok verip, bakımına özen göstermediğinden dolayı telef olan hayvanlar için hükümetin tazminat vermeyeceğini, tazminatın ancak yapılan incelemeler sonucunda başka bir şeyde telef olduğuna kanaat getirilirse bedeli karşılığı tazminatın verilebileceğini söylemiştir. Ata Bey, verilecek tazminat ile ilgili olarak da en az 100 lira verilmesi gerektiğini zaten binecek hayvanın 150 liraya alındığını söyleyerek, tazminatın süvari polisleri yada süvari tahsildarları için çok da gerekli olmadığını ancak süvari jandarmaları için elzem olduğunu ifade etmiştir. [84]

4- Meclisin 18 Haziran 1921 tarihli oturumunda Bilûmum bütçeler üzerinde Muvazene-i Maliye Encümenince yapılan tahkikatın 1 Temmuz 1337'den itibaren mamulünbih olması hakkında Muvâzene-i Mâliye Encümeni mazbatası üzerine Ata Bey, yaptığı konuşmada Bütçeyi tetkik ederken bâzı tasarruflar yapıldığını ancak bu tasarrufların Muvâzene-i Mâliye Encümeni ile Vekâletin ortak bir görüşe sahip olmadığını belirtmiştir. Muvâzene-i Mâliye Encümeninin Dahiliye Vekâleti'ndeki Heyet-i Teftişiye'yi , Nüfus Genel Müdürlüğü'nü, hapishaneler, mebani-i emiriye müdüriyetleri ve genel müdürlüklerin kaldırdığını, bu genel müdürlüklere ait görevlerin ise müsteşar tarafından yapılacağını belirtmiştir. Dahiliye Vekâleti bütçesinin daha önce incelendiğini azami tasarruf yapılarak bir önceki Maliye Encümeni'ne geldiğini söylemiştir. Ata Bey ayrıca genel müdürlüklerin kaldırılmasının o vazifelerin görülmeyeceği anlamına geldiğini belirtmiştir. Jandarma bütçesi ile ilgili olarak da Ata Bey yaptığı konuşmada 1336 ve 1337 yıllarına ait bütçenin de değerlendirilmesini yapmıştır. Hakkari milletvekili Mazhar Müfid 'in bu bütçelerden bahsetmesinin sebebini Ata Bey'e sorması üzerine Ata Bey, Dâhiliye Vekâleti bütçesinde ne dereceye kadar tasarruf yapıldığını Heyet-i Celile'ye bildirmek olduğunu, amacının 1336 senesi bütçesi ile 1337 senesi için yapılan bütçe arasındaki farkı ve 1337 bütçesinin Muvâzene-i Maliye Encümeni'nde icra edilen incelemede yapılan tasarrufu arz etmek olduğunu söylemiştir. Yine İdâre-i Umumiye-i Vilâyat ve İdare-i Mahalliye'nin vazifesinin çok önemli olduğu-

84 *ZC*, D.1, C.10, s.135-136.

nu, bunların müsteşar tarafından idare olunamayacağını, bütün bunlarda son kararın Heyet- i Celile'ye ait olduğunu söylemiştir. Heyet-i Teftişiye'ye gelince; vekâletin teftişe aid olan Vazaif-i Müfettişi Umumilik vasıtasıyla ifa olunduğundan ve her vekâlete ait müfettişler o müfettişi umumiliklerin maiyetine verileceği için müfettişlik teşkilâtının bâki kalması gerektiğini söylemiştir. 1336 senesi bütçesine göre jandarma bütçesi maaşlarının eksik olduğunu 1337 senesi için jandarmaya yedi bin mevcut ilâvesiyle bir bütçe getirildiğini, 1337 senesi bütçesinin kabul olunmamasına binaen 1336 bütçesi esasına göre bütçe tanzim olunmasına karar verildiğinde jandarma sayısında bir azalmanın gerekli görüldüğünü ancak buna imkan olmadığını belirtmiştir.[85]

5-Meclisin 4 Eylül 1922 tarihli oturumunda Kayseri Mebûsu Ahmet Hilmi Bey'in, "yüzde yirmi Tekâlif-i Milliye bakayasına dair" suali üzerine Ata Bey, Mükellefiyet-i Nakliye-i Askeriye kanununun yayınlanmasından sonra yüzde yirmi bakayanın alınmayacağına dair vekâlette bir muamele kaydının olmadığını ancak Başkumandanlığın bir bildirisinin olduğunu söyleyerek, bâzı yerlerin yüzde yirmiyi tamamlayamadıklarını, bu esnada miktarın tahsiline devam edilmesinin halkı sıkıntıya soktuğunu, tahsil aleyhinde müraacatların başladığını belirtmiştir. Dâhiliye Vekâleti'nin bu işin aslını araştırdığını, yüzde yirmi bakayanın alınamayacağına dair bir madde ve hiçbir karar olmadığından dolayı meseleyi Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nden sorduğunu belirtmiştir. Dahiliye Vekâletinin kendisine açık bir tebligatı olmadığından ve Müdafaa-i Milliye Vekâleti de takibata ve tahsilata devam edilmesi gerektiğini bildirmesinden dolayı cereyan eden muamelenin bundan ibaret olduğunu belirtmiştir.[86]

6-Meclisin 7 Eylül 1922 tarihli oturumunda "1338 senesi Dâhiliye bütçesinin harcırah maddesine 30 bin lira tahsisatı munzamına itasına dair" kanun üzerine Ata Bey yaptığı konuşmada, harcırah tahsisatı bitmiş olmasına rağmen geri alınan mahallere acilen memur gönderilmesi zarûri olduğu için yeniden harcırah istendiğini dolayısıyla bu zammın bir an önce yapılması gerektiğini söylemiştir.[87]

7-Meclisin 11 Eylül 1922 tarihli oturumunda Burdur Mebusu İsmail Suphi Bey ile arkadaşlarının," işgalden kurtarılmış bölgeler hakkında alınacak

85 *ZC*, D.1, C.10, s. 395- 399.
86 *ZC*, D.1, C.22, s. 485.
87 *ZC*, D.1, C.22, s. 560.

tedbirler" hakkındaki takriri üzerine Ata Bey yapmış olduğu konuşmasında hükümetin geri alınan memleketlerdeki halkın maruz kaldığı felaketleri önlemek için maddi yardımda bulunduğunu, Sıhhiye ve Muâvenet-i İçtimâiye Vekâleti, Hilâl-i Ahmerle(Kızılay) beraber bu yerlere muhtelif heyetler gönderdiklerini bunun dışında vekâletin, Hilâli Ahmer teşkilâtı olan mahallerde, Hilâl-i Ahmerler'in faaliyete geçmesini tebliğ ettiğini, Hilâl-i Ahmer teşkilâtı olmayan yerlerde de ticaret ve belediye odalarından oluşan heyetlerin felâketzedelere yardımda bulunacaklarını söylemiştir. Telgraf hatlarındaki tahribatlar için de süratle önlemlerin alındığını, inzibat ve asayişi temin için, icab eden yerlerden jandarmalar alınarak gönderildiğini ve buna benzer önlemlerin yapılabilmesi için Heyet-i Celile'ye arz edilen tahsisatın tasdik edilerek hükümete verilmesine gerek olduğunu söylemiştir.[88]

Ayrıca Ata Bey Meclis kürsüsünün haricinde yöneltilen bir soru karşısında şu konuşmayı yapmıştır. Birinci Mecliste yazı işleri müdürü olarak çalışan ve sonraki dönemlerde Tunceli ve Bingöl'den milletvekili seçilmiş olan Necmeddin Sahir (Sılan) Bey Birinci Meclis'teki milletvekillerine yönelik olarak tek sorudan oluşan bir anket düzenlemiştir. Bu ankette "***Kazanılacak olan milli istiklal mücadelemizin bolluklu ve verimli olması neye bağlıdır***." [89] şeklindeki soruya Ata Bey 2 Şubat 1922 tarihinde:

"Kutsal savaşımızın hakkıyla yararlı ve sonsuza değin parıltılı olabilmesi için ulusu gelecekte uzun süreli bir barışa eriştirmek ve sükûn ve düzenini çağın kültür ışıkları ve uygarlık tanıklarına alışık ve saygın kılmak ve açık deyişle, uluslararası yarışmada güçlerini bölünmeye ve boşa harcanmaya uğratmadan evrenin ilerleme yasasını devletimizde tamamıyla gelişmeye eriştirecek siyasal, ekonomik ve bilimsel önlemleri almaya özellikle özen göstermek gereklidir, kanısındayım" diyerek cevap vermiştir [90].

III. X. Gizli Oturumda Yaptığı Konuşmaları

1- Meclisin 26 Temmuz 1922 tarihli Gizli Oturumunda Ata Bey, "Yeni bir İstiklal Mahkemesi" teşkiline dair İcra Vekilleri Heyeti tezkeresine dair yapmış olduğu konuşmada memlekette görülen lüzum üzerine İstiklal

88 *ZC*, D.1, C.22, s. 613.
89 *İlk Meclis Anketi,* arka kapakta yer alan bilgi.
90 *İlk Meclis Anketi,* s. 320.

Mahkemeleri'nin oluşturulduğunu, bu mahkemelerin kurulmasının, diğer mahkemelerin resmi kanununa bağlı kalmadan işleri sonuçlandırdığından dolayı tesis edildiğini belirtmiştir. İstiklal Mahkemeleri'nin devamlı bir surette kalmasınında uygun olmayacağını belirten Ata Bey, bu mahkemelerin olağanüstü hallerin devam etmesi ve bölgelerden çağrılması durumunda o bölgelere gönderilmesi gerektiğini söylemiştir. Amasya, Samsun ve Tokat çevresindeki Pontusçuları muhakeme etmek üzere bir mahkeme heyetinin gönderilmesini, bunların muhakemeleri neticelendirildiğinde asayişe önemli bir katkı sağlayacağını söyleyerek, İstiklal Mahkemeleri'nin hemen kaldırılmasının iyi olmayacağını Amasya veya Ankara'da gereken durumu incelemek için mahkemeye ihtiyaç duyulabileceğini diğer yerlerde bulunan mahkemelerin faaliyetinin ise şimdilik tatil edilebileceğini, bu şekilde yapılanmanın hiçbir sıkıntı yaratmayacağını belirtmiştir. Görüşmeler sonucunda Ata Bey'in bu fikirlerini destekleyen takrirler kabul edilmiş ve İstiklal Mahkemesinin üye seçimi daha sonraki bir tarihe atılmıştır.[91]

2- Meclisin 19 Ağustos 1922 tarihli Gizli Oturumunda, Pontus teşkilatı hakkında Malatya Mebusu Sıtkı Bey ve arkadaşlarının şifreli telgrafları üzerine Dâhiliye Vekili Ata Bey, bu telgraftan ne anladığı ile ilgili olarak bu yerlerde yapılan Rum eşkıyasının fenalıklarının layıkıyla bildirilmediğinden bir takım şikâyetlerin olduğunu, halbuki orada ne olay olmuş ise mutasarrıflığın bütün yönleriyle izahatta bulunduğunu söylemiştir. Eşkıyanın gerçekten de bu yerlerde çok zulüm yaptığını, bu kötülüklerin sebebinin buradaki düzensizlikten ileri geldiğini bu nedenle de o çevredeki jandarma kuvvetini hükümetin yeterli görmediğinden dolayı oradaki jandarma kuvvetine üç bin kadar nefer ile arttırılmasını kendisinin de teklif ettiğini ifade etmiştir. Bu konudaki evrâkın Heyet-i Celile'ye geldiğini, eşkiyanın uzaklaştırılması için 10. Fırkanın görevlendirildiğini, bunların da ellerinden geleni yaptığını belirtmiştir.

Ata Bey, Mâliye Vekili'nin Adana'da gereğinden fazla jandarma olduğunu, fazla olan jandarmanın çevredeki yerlere gönderilebileceği şeklindeki sözleri üzerine de Adana'nın önemli bir konumda bulunduğunu dolayısıyla Adana ve çevresinde çok fazla jandarma bulundurmayı gerektirdiğini söylemiş, bu nedenle fazlalık olarak düşünülen jandarmanın başka yerlere kaydırılmasının uygun olmayacağı cevabını vermiştir. Ayrıca üç bin jandar-

91 *TBMM Arşivi, Gizli Celse Zabıtları,* C.III, s.621-622; Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri, Cilt I-II, 1920-1927,* İzmir 1988, s. 132-133.

manın bu işi yapamayacağının belirtilmesi ile ilgili olarak da Ata Bey, mâli bakımdan herhangi bir sorun yoksa, tabi ki bu sayının arttırılmasının iyi olacağını fakat oradaki jandarma kuvvetinin faaliyete geçebilmesi yada takibat yapabilmesi için bu kadar kuvvetin ilâvesinin yeterli olacağını ifade etmiştir. Ata Bey, Tokat mebusu Rıfat Bey'in konuşmasında bu bölgelerdeki eşkiyalık meselesinin bitmesi için bazı sebeplerin olduğunu söylediğini ama bunlar ile ilgili bir açıklama yapmadığını belirterek, jandarmaya verilen maaşın yeterli olmadığını Adana ve çevresindeki jandarmanın, maaşlarına zam istediklerini, az para ile geçinmelerinin kesinlikle mümkün olmadığını, bununla da ilgili bir layiha olduğunu belirtmiştir. Hakkari milletvekilinin ***bu üç bin jandarma ile Pontus meselesinin ortadan kalkacağına emin misiniz?*** şeklindeki soruya Ata Bey verdiği cevapta, üç bin jandarmanın yeterli olabileceğini, işe yarayacak kişilerden oluşturulur ve de maaşları zamanında verilip ehemmiyetle idare olunursa bu eşkiyaların uzaklaştırılabileceğini söylemiştir.[92]

3- Meclisin 24 Ağustos 1922 tarihli 91. oturumunda Pontus Meselesi hakkındaki kanun layihası üzerine Ata Bey yapmış olduğu konuşmada bu meselenin Meclis'e Tokat'dan gelen bir şifre münâsebetiyle görüşüldüğünü, kendisinin de burada Dâhiliye Vekili olarak fikirlerini açıkladığını söylemiştir. Buna göre bu gibi görevleri, yetkili olan vekaletin ve hükümetin yerine getirdiğini, hükümetin "hiçbir zaman yapılmış olan bu fenalıkların incelemesine gidilmesin" diye bir açıklamada bulunmadığını asıl önemli olan meselenin bölgelerde eşkiyalık yapanların buralardan uzaklaştırılması olduğunu, bunun için de hükümetin düşündüğü tedbiri Meclise bildirdiğini söylemiştir. Hükümetin bu bölge de bulunan kumandanı yeterli görmeyerek 10. fırkayı Dâhiliye Vekaleti emrine verdiğini, belirtmiştir. Bunun üzerine yapılan incelemelerde yardım meselesine öncelik verilerek fırkadan kaç kişinin katılacağını Dâhiliye Vekaleti'nin kararlarına uyulması gerektiğini, Müdâfaa-i Milliye Vekaleti'nden mevcut bu fırkanın geçim masrafının ne olduğunu sorduğunu ayrıca Müdafaa-i Milliye Vekaleti'nin Muvâzene-i Mâliye Encümenince kabul edilen şekil ve surete göre tespit edilen miktar ile fırkanın gösterdiği miktar arasında çok fark olduğunu söylemiştir. Dâhiliye Vekaleti'nin oradaki bölgeleri kuvvetsiz bırakmak istemediğinden dolayı jandarma kuvvetinin bir an önce harekete geçerek üç bin jandarma daha ilavesini sağlayarak bunu Meclisten istediklerini belirtmiştir. Dâhiliye

92 GCZ, C.III, s.653-658.

Vekili olarak diğer milletvekillerinin kendisine "***bu işi ne zaman sonlandıracaksın?"*** sorusunu sormaları üzerine Ata Bey cevaben, elinden geleni yaptığını bunun bir güven meselesi olduğunu eğer kendisinden çok daha iyi bu işi yapabilecek birisi varsa Dâhiliye Vekilliği'nden derhal ayrılıp yerini ona bırakabileceğini söylemiştir.[93]

III. XI. İmzasının Bulunduğu Takrirleri

1-Meclisin 10 Şubat 1921 tarihli oturumunda Sivas Mebusu Rasim Bey ile arkadaşlarının, "Burdur Mebusu Veli Bey'in, mazeretinin meşru addiyle Meclise kabul olunmasına dair" takririnde Ata Bey'in de imzası bulunmaktadır. Bu takriri, Meclis Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir.[94]

2- Meclisin 31 Mart 1921 tarihli oturumunda Konya Mebusu Ömer Vehbi Efendi ile arkadaşlarının, "Mecelle-i Ahkâmı Cezaiye tertip edilmesine dair" takririnde Ata Bey'in de imzası bulunmaktadır. Bu takririn Şeriye Vekaleti'ne havalesi Meclis Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir.[95]

3-Meclisin 24 Temmuz 1922 tarihli oturumunda Dersim Mebusu Mustafa Beyle arkadaşlarının, Kırşehir Sabık Mebusu Bekir Efendi hakkındaki İstida Encümeni mazbatasının acil olarak müzakere edilmesine dair takririnde Ata Bey'in de imzası bulunmakta olup, bu takriri Meclis Genel Kurulu tarafından kabul edilmemiştir. [96]

4- Meclisin 28 Ekim 1922 tarihli oturumunda Trabzon Mebusu Hasan Bey ile arkadaşlarının, Kırşehir Sabık Mebusu Bekir Efendi'ye ait İstida Encümeni Mazbatası'nın acilen müzakere edilmesine dair takririnde Ata Bey'inde imzası bulunmaktadır.[97]

5- Meclisin 12 Nisan 1923 tarihli oturumunda Karesi Mebusu Vehbi Bey ile arkadaşlarının, "memurinden mebus olanların tekaüt ve mâzûliyet hak ve muamelelerine dair" takririnde Ata Bey'in de imzası bulunmaktadır. Bu takrir karar şeklinde oylamaya koyularak Meclis Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir. [98]

93 *GZC,* C.III, s.728-729.
94 *ZC*, D.1, C.8, s.162-163.
95 *ZC,* D.1, C.9, s.282.
96 *ZC,* D.1, C.21, s.485.
97 *ZC,* D.1, C.24, s.228.
98 *ZC,* D.1, C.29, s.95.

6- Meclisin 15 Nisan 1923 tarihli oturumunda Karahisar-ı Sahib Mebusu Ömer Lûtfi Beyle arkadaşlarının Büyük Millet Meclisi memurlarının İstiklâl Madalyası'yla taltiflerine dair takririnde Ata Bey'in de imzası bulunmaktadır. Bu takririn Divan Başkanlığı'na havalesi kabul edilmiştir.[99]

III. XII. Kanun Teklifi Üzerine Verdiği Değişiklik Önerileri

1- Meclisin 8 Eylül 1921 tarihli 72. oturumunda Kayseri Mebusu Âtıf Beyin, Yahyalı nahiyesinin Develi kazasına ilhakı hakkında kanun teklifi ve Dahiliye Encümeni mazbatası üzerine Ata Bey vermiş olduğu takrirde; Yahyalı nahiyesinin Kayseri ya da Niğde'ye bağlanması hakkında her iki sancak Genel Meclisi tarafından yapılan incelemeler sonucunda Yahyalı ahalisinin Niğde'den ayrılmaması konusunda birbiri ardına müraacatların olduğunu durumun yeniden değerlendirilmesi için evrakın Dahiliye Vekâleti'ne gönderilmesi gerektiğini teklif etmiştir.[100]

IV. Ata Bey'in Birinci Meclis Sonrası Faaliyetleri

Ata Bey, 5 Ağustos 1923'te yapılan seçimlerde 287 oy alarak Niğde'den II. Dönem Milletvekili seçilmiştir. 12 Ağustos 1923 tarihinde mazbatası onaylanan Ata Bey 4 Eylül 1923 tarihinde Meclise katılmıştır.

Ata Bey, İkinci Meclis Döneminde; İrşad, Memurin Muhakemat, Divan-ı Muhasebat, Memurin Encümeni Mahsus, Dâhiliye ve Nizamname-i Dâhili Komisyonlarında çalışmıştır. Ayrıca Divan-ı Muhasebat Komisyonu'nun sözcülüğüne ve Dâhiliye Komisyonu'nun başkanlığına seçilmiş olup, 3 Kasım 1926'da Meclis'in tebriklerini Cumhurbaşkanı'na sunacak heyette yer almıştır. Bu dönemde iki konuda önergesi, Genel Kurul'da ise değişik 10 konuda olmak üzere 23 konuşması vardır[101].

Meclis'in III. Dönemi için yapılan seçimlerde, 329 oy ile yeniden Niğde Milletvekili olarak seçilmiştir. Ata Bey, 5 Eylül 1927 tarihinde mazbatasını alarak 1 Kasım 1927 tarihinde Meclis'e katılmış, Bütçe ve İç İşleri ile ilgili komisyonlarda görev almıştır.[102] Ata Bey III. Dönem Niğde milletvekili görevini yürütürken 1 Ocak 1931 Salı günü Ankara'da vefat etmiştir[103]. Evli

99 ZC, D.1, C.29, s.152-153.
100 *ZC*, D.1, C.12, s.165.
101 Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi: TBMM- III dönem 1923-1927.,* C. III, TBMM Vakfı Yayınları ; 3, Ankara 1995, s. 633.
102 Kazım Öztürk, *a.g.e.,* Ankara 1995, s. 505.
103 *TBMM Arşivi, 359 NSD,* Tercüme-i Hâl Kâğıdı; *Emekli Sandığı Arşivi, VH 000 278 NSD;* Çankaya, *a.g.e.,* s. 1071.

olup 2 kız, 2 erkek 4 çocuk babası idi. [104] Ata Bey Soyadı kanunundan önce vefat ettiği için ailesi "Atay" soyadını almıştır. [105] Nüfus kaydında adı "Ataullah" olup Meclis'te "Ata Bey" olarak anılmıştır. [106] Arapça ve Farsça dillerine aşina olup Rumca ve Fransızca bilmektedir. [107] Ata Bey, TBMM'nin 24 Ekim 1923 tarihli kırkbirinci oturumunda Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği tezkere neticesinde Meclis tarafından Milli Mücadele'yi destek ve Meclis çalışmaları sürecinde sağlamış olduğu katkılardan dolayı yeşil şeritli İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir.[108]

Sonuç

Ata Bey, 1920 ve 1931 yılları arasında 11 yıl milletvekili olarak görev yapmıştır. Bu görev süresi içerisinde siyasi, iktisadi, sosyal, eğitim ve kültürel konularda birçok konuşmalar yapmıştır. Ayrıca Meclisin yasama faaliyetleri içerisinde yer alan kanun teklifi, takrirler ve önergeler hazırlamıştır. Bunların dışında Meclis çalışmalarının daha hızlı ve sağlıklı çalışması için her yasama döneminde oluşturulan komisyonlarda görev yapmıştır. Ata Bey yukarıda ifade edilen Meclis çalışmalarını yaparken hem ülkeyi yakından ilgilendiren meseleler üzerinde hem de seçim bölgesi olan Nevşehir ile ilgili sıkıntıların çözülmesi noktasında aktif bir rol oynamıştır.

Birinci Meclis'te kritik bir dönemde iki kez Dâhiliye Vekilliği görevi yürüten Ata Bey, Milli Mücadele yıllarında üstlendiği bu görevle Meclis çalışmalarına önemli katkı sağlamıştır. Birinci Mecliste görev yapan diğer milletvekilleri gibi Ata Bey de ülkenin işgallerden kurtarılması ve yeni bir devletin kurulmasında üstüne düşen görev ve sorumlulukları yerine getirmek konusunda büyük fedakârlıklar göstermiştir. Sonuç olarak Ata Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın bilgisine, tecrübesine güvendiği ve önemli görevlere getirdiği bir milletvekili olmuştur. Ata Bey Birinci Meclis ve daha sonraki dönemlerde milletvekili olarak yaptığı çalışmalarla da Nevşehir'e haklı bir onur kazandırmıştır.

104 *TBMM Arşivi, 359 NSD,* Tercüme-i Hâl Kâğıdı; Çankaya**,** *a.g.e.,* s. 1071; *Albüm***,** s. 40.
105 *TBMM Albümü 1920-2010, I. Cilt 1920-1950,* TBMM Basın ve Hakla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, Ankara 2010, s. 79.
106 *BOA, DH SAİD* 152/29; Çoker, *a.g.e.,* III, s. 809-810.
107 *TBMM Arşivi, 359 NSD,* Tercüme-i Hâl Kâğıdı; *Albüm,* s. 40.
108 *TBMM Arşivi, İstiklal Madalyası Defteri,* Esas No:3-C, Rumuz IV-15, Madalya No:1906.

Kaynaklar

1. Arşivler

A. Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi

Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi, D. 4, C. I, TBMM Basımevi, Ankara 1992.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, Cilt 1-29.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Cerideleri, Cilt 1-2.

I.Dönem Milletvekilleri Muâmelat Defterleri, Rumuz II, 2/2.

I. Dönem Niğde Milletvekili Tercüme-i Hal Kağıdı.

I. Dönem Şube Ve Encümen Defteri Esas No:10. Rumuz:II-2a/4,1336-1339.

I. Dönem Muvakkat Encümenleri Defteri, Rumuz: II-2/5, 1336-1339.

*TBMM Arşivi, İstiklal Madalyası Defteri***,** Esas No:3-C, Rumuz IV-15

B. ATASE Arşivi

ATAZB Kataloğu

Kutu No:22, Gömlek No:74.

C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA, İ.DH, Dosya No:1480, Gömlek No:1328/, S-41.

BOA, DH-MKT, Dosya No:2619, Vesika No:40.

BOA, DH. MKT, Dosya No.2645, Vesika No:45, 8 Şevval 1326.

BOA, DH SAİD, 152/29.

D. Emekli Sandığı Arşivi

Mehmet Ata (Ataullah) Dos. No. VH 000 278.

2. Gazeteler

Takvim-i Vekayi

Ceride-i Resmiye

3. Kitaplar ve Makaleler

Akın, Rıdvan, *TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare,* İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

Arslan, Mukaddes, "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Türkiye Cumhuriyeti Tarihindeki Yeri ve Önemi" *AAMD,* Sayı.56, C.XIX (Temmuz 2003) Türkiye Cumhuriyeti'nin 80. Yılı Özel Sayısı, 786.

Aybars, Ergün, *İstiklal Mahkemeleri, Cilt I-II, 1920-1927*,Atatürk'ün Ölümünüm 50. Yılı Anısına, İzmir 1988

Çamur, Selma, *Birinci Meclis'te Niğde Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri,* Niğde Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Niğde 2009.

Çankaya, Ali, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı),* C. III, Mars Matbaası, Ankara 1968-1969.

Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923,* C. III, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1994.

Demirel, Ahmet, *İlk Meclis'in Vekilleri-Milli Mücadele Döneminde Seçimler-,* İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

Devletimizi Kuranlar, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, 65. Yıl-Ajans- Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara 1985.

Genya, Veysel, *Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 25. Yıl Dönümünü Anış, 23 Nisan 1945,* Ankara 1945.

Goloğlu, Mahmut, *Milli Mücadele Tarihi III, 1920 Üçüncü Cumhuriyet Birinci Büyük Millet Meclisi,* İş Bankası Yayınları, İstanbul 2010.

İlk Meclis Anketi-Birinci Dönem TBMM Milletvekillerinin Gelecekten Bekledikleri, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No: 100, Ankara 2004.

Karabekir, Kazım, *İstiklal Harbimiz,* Merk Yayınları, İstanbul 1988.

Karaca, Taha Niyazi ,*Son Osmanlı Meclis-i Mebûsan Seçimleri,* TTK, Ankara 2004,

Öztürk, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi: TBMM- III dönem 1923-1927.,* C. III, TBMM Vakfı Yayınları ; 3, Ankara 1995.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü 23 Nisan 1920-20 Ekim 1923, TBMM Genel Sekreterliği Yayınları, Ankara 1994.

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, *İlk Meclis,* Yeni Gün Haber Ajansı Basım ve Yayıncılık, İstanbul 1999.

7 NUMARALI NEVŞEHİR ŞER'İYE SİCİLİNİN IŞIĞINDA NEVŞEHİRLİLERİN YATIRIM ARAÇLARI

LEGISLATIVE NEVSEHIR REGISTRY NUMBER 7 LIGHT INVESTMENT TOOLS NEVSEHIR

Gülser OĞUZ*

ÖZET

7 numaralı Nevşehir Şer'iye sicili 8 Muharrem 1298 20 Ramazan 1308 (1880-1900) tarihlerini kapsamaktadır. 10 yıllık bir süreyi kapsayan bu defter 174 pozdan oluşmaktadır. Defterin genelinde tereke kayıtları mevcuttur. Bunun yanında defterde miras taksimi, hüccet ve çeşitli anlaşmazlıklara dayalı kayıtlar mevcuttur. Bizim çalışmamızı kaynak oluşturacak verileri ise defterdeki tereke kayıtlarından elde etmeyi amaçlıyoruz.

Tereke kelime anlamı olarak bir kişinin öldükten sonra geride bıraktığı malları demektir. Yani ölen kişinin geride bıraktığı giyim kuşam eşyaları, ev eşyaları, canlı hayvanları, mülkleri, mücevher ve nakit paraları genellikle sayısı ve para değeri belirtilerek ayrıntılı olarak defterlerde tutulurdu. Aynı zamanda bu kayıtlarda kişinin alacak verecek ilişkisi de belirtilmektedir. Bu kayıtları tutan kişi ise kadıdır. Kadının bu hizmetinin karşılığını ise tuttuğu kayıttaki tereke yekûnundan belirli bir pay alarak sağlamaktaydı. Bu da kadının tereke ne kadar çok ise o kadar çok hak kazanması demekti ki bu durum kadının çok titiz, mirasçıların mal kaçırmasının önüne geçmeye çalışmasına sebep oluyordu. Böylece tereke kayıtlarının kaynak olarak güvenilirliğinin arttığını söyleyebiliriz. Burada hemen belirtmek gerekir ki tereke kayıtları bazı özel durumlarda tutulurdu. Yani kadı her ölen kişinin terekesini tutmazdı. Bu kayıtların tutulmasını sağlayan bazı unsur vardı. Bunlar ölenin küçük yaşta çocuğunun olması, mirasçısının olmaması, mirasçılar arasında anlaşmazlık çıkması

* Okt. Gülser OĞUZ, Nevşehir Üniversitesi Avanos MYO, e-posta:gulseroguz@nevsehir.edu.tr.

üzerine mirasçıların mahkemeye başvurmasıydı. Bu durumda tereke defterlerinin toplumun genelini yansıttığından bahsetmek mümkün görünmemektedir. Bu da elde edilenlerle genellemeye gitmeyi zorlaştırmaktadır. Ama yine de tereke kayıtları eksikliklerine rağmen önemli verileri içermektedir.

Biz çalışmamızda tereke kayıtlarındaki taşınır taşınmaz mallardan hareketle kimlerin nelere yatırım yaptığını saptamaya çalışacağız. Yatırın araçlarının mesleklerle olan ilişkisi, şehirde oturanlarla köy ve nahiyelerde oturanların yatırım önceliklerinin neler olduğu, ortalamanın üstünde serveti olan kişilerin nelere yatırım yaptığı gibi sorulara çalışmada cevap aranmaya çalışılacaktır. Aynı zamanda toplumda para akışından yani 'tefecilikten' hayatını idame ettiren kişilerin olup olmadığının da belirlenebileceğini düşünmekteyiz. Toparlamak gerekirse kişilerin sosyal konumlarıyla yatırım araçları arasında nasıl bir bağ olduğu belirlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nevşehir, Tereke, Yatırım araçları.

ABSTRACT

Legislative track record of the number 7 Nevsehir 8 Muharram 1298 20th Ramadan 1308, includes the dates. Cover a period of 10 years, this book consists of 174 exposures. Although the book inherit the estate records in the notebook division based on the available records. Estate records form the data source to our work aims to deliver the guestbook entry.

Legacy of a person's word as meaning the goods are left behind after death. In other words, left behind by the deceased's clothing items, household goods, live animals, property, jewelry and cash funds usually by specifying the number and value for money notebooks separately, in detail. At the same time, these records will give the person the relationship is specified. This person keeps the records of the cadi. If the cadi holds the record value for this service by taking a share of the estate provided a certain sum. This is how much the cadi's estate, this indicates that meant so much to gain the rights of cadi are very particular, the heirs to take precedence conceal the goods was caused by work. Thus, increasing the reliability of estate records say that as the source. Here, it must be said right away in some special cases separately, estate records. In other words, all the deceased's estate would not be writing from cadi. There were some elements that these records are kept. They rece-

ive the deceased child at a young age, heir to the absence, on the disagreement among the heirs of the heirs to resort to the court. Estate in this case, it is not possible to talk about the books reflect the wider community. This also makes it difficult to go to those obtained from the generalization. Despite the shortcomings of the estate records, but still contains important data.

Real estate records of goods movement who moved to this study, we try to determine what investment is doing. Lay means the relationship between professions, those who sit in the city and township residents of the village and above-average wealth, what are the investment priorities of the people who respond to study questions such as what a search of his investment will be studied. At the same time the flow of money in society, ie whether there is fraud, the life-sustaining people have the opportunity to see the study. To sum up the connection between their social positions and investment vehicles that will be determined.

Key Words: Legacy, Nevsehir, Investment Tools, Cadi.

1-Giriş

Çalışmamıza veri oluşturmak için 7 numaralı Nevşehir Şer'iye Sicili'nden 18 tereke kaydını seçtik. Bu kayıtların seçilmesinde kullanılan yöntem şudur: Öncelikle verilerin okunabilirliğine de dikkat edilerek farklı aralıklarla ve bütün defteri kapsayacak şekilde 15 kayıt seçilmiştir. Daha sonra bütün defterdeki tereke kayıtlarının tamamı incelenmiş ve en zengin olan birinci ve ikinci kişinin terekesi seçilmiştir. Daha sonra da en fakir diyebileceğimiz bir kişi de verilere eklenmiştir. Bu yöntemin seçilmesinin sebebi defterdeki kişilerin sınırlı bir şekilde tanıtılması nedeniyle ayrı tabakadaki kişilerin çalışmaya dâhil edilmesi endişesidir. Yine çalışmayı genişletebilmek amacıyla Nevşehir merkezde oturanlarla çevre köylerde ve nahiyelerde oturanların da bulunmasına dikkat edilmiştir. Sonuç olarak elimizdeki 18 veriyle birlikte köylü-kentli, kadın-erkek, zengin-fakir, askeri sınıf üyesi-reaya, Müslim-gayri Müslim gibi farklı grupların temsiliyeti sağlanmıştır.

Tereke kayıtları, araştırmacıları pek çok bakış açısına göre çeşitli bilgiler edinmemizi sağlayacak önemli verileri içermektedir. Bu kayıtları pek çok açıdan inceleyen çalışmalar bulmak mümkündür. Bir kişinin terekesinin dökümünün verildiği çalışmaların yanında(Çadırcı: 1986,154-164; Emecen :141-148;Cezar: 1977, 41-75); bir döneme ait tereke kayıtlarından

hareketle kapsamlı bir çalışma yapan araştırmacılar da vardır(Barkan: 1966, 1-120; Özdeğer: 1988). Tereke kayıtlarını diğer arşiv kaynaklarının yardımıyla irdeleyen çalışmalar da mevcuttur. (Canbakal:2009)

2-Nevşehir'deki Kişilerin Sosyal Statüleri ve Meslekleri

Bu bölümde defterdeki veriler ışığında kişilerin geçim kaynakları, sosyal hayatları, meslekleri hakkında bilgi vermeyi amaçlıyoruz. Verileri zaman zaman kısıtlı olması kesin sonuçlara gitmemizi zorlaştırmaktadır. Fakat yine de elimizdeki veriler kişilerin geçim kaynakları ve sosyal hayatları hakkında az da olsa fikir sahibi olmamızda yardımcı olabilecek düzeydedir.

Seçtiğimiz 18 kişiden 7 tanesi Nevşehir'e bağlı köy ve nahiyelerdendir. 11 kişi ise merkezde oturmaktadır. Bunlardan 2 kişi kadındır ve merkezde oturmaktadır. Hiç birinin hangi işle meşgul olduğu kesin olarak belirtilmemiştir. Yalnız birkaç kişinin terekesindeki eşya ve mülklerinden yaptığı işler haklında fikir sahibiyiz. Mesela El-hâc Yabub isimli müteveffanın terekesinde top top çeşitli türlerde kumaş bulunmaktadır.(NŞS 7, 278/1.) Dolayısıyla bu kişinin sadece giyecek diktirebilmek için bu kadar çok bez bulunduramayacağı düşüncesinden hareketle bezzaz olabileceğini söyleyebiliriz. Yine bu kişinin terekesinde bez ve kumaşa dayalı ürünlerin çok olması onun üretici değil tacir olduğu izlenimini vermektedir. Zira bez üreticisi olsaydı aynı tür bezden çok sayıda olması gerekirdi.[1]

Yine Nevşehir merkezde oturan ve tanıtılırken sadece babasından bahsedilmeyip dedesinin babasının da tanıtıldığı ve bu sebepten Nevşehir'in köklü ailelerinden birinin mensubu olabileceği izlenimi yaratan Mumcu Şeyh Ali Oğlu eşyalarından değil, ama mülk çeşitlerinden ticaretle uğraştığı fikrine ulaşmak mümkündür. Çünkü El-hâc Ömer bin Ali'nin yedi tane mülk dükkânının olduğu görülmektedir. Eşyaları arasında bu dükkânlarda neler satabildiği ya da ne iş yapabildiğine dair fikir sahibi edebilecek çeşit yok. Eşyaları arasında çavdar, arpa ve hınta gibi hububat var ama bunların miktarı ticaret yapmaya yetecek miktarlar gibi görünmüyor (NŞS 7, 278/1). Bu durumda şüpheci yaklaşarak bu kişinin servetinin yarıdan fazlarını oluşturan dükkânlarını kiraya verdiğini düşünebiliriz. Ama yine kayıtlarda bu kişinin gelirleri arasında hiçbir icare meblağının olmaması bu olasılığın çok düşük olduğunu göstermektedir.

[1] Bu kişinin terekesinde bulunan bazı eşyalar şunlardır: 7 top asdar, Maraş ve Antep iplik alacaları, 5 deste fes, top gök bez, kırmızı bez top, arkalık top, beyaz dülbent, 12 yeşil sarık.

Mülk ve eşyalarından ne işle meşgul olduğunu öğrenebildiğimiz en güzel örnek defterdeki kayıtlar içinde en zengin ikinci kişi olan Tahirbeyzade Derviş Bey bin Ömer'dir. Bu kişinin terekesinde 18 kazgan (kazan) ve çok sayıda kapak vardır. Yine mülkleri içinde değirmen hissesi 1000 kuruş, pazaryerinde bir bab dükkân 700 kuruş, pabuççu dükkânında hisse, ambar hissesi, çarşıda dükkân hissesi, handa 8 bab dükkân, handa hisse gibi kalemler vardır. Ayrıca bu kişi 60 danasına ve birkaç manda ve ineğe sahiptir(NŞS 7, 83/1). Bu veriler bize Tahirbeyzade Derviş Bey bin Ömer'in, üretici esnaf değil de alım satım işleriyle uğraşan bir tacir olması ihtimalinin daha yüksek olduğunu düşündürmektedir. Yine bu kişi büyük bir olasılıkla büyük baş hayvanın ticaretini de yapmaktadır. Ekonominin pek çok alanıyla ilgilendiği anlaşılan Derviş Bey'in çalışmamıza ve Nevşehir'deki ekonomik hayata dair son derece önemli veriler sağladığı görülmektedir.

Ortalama bir terekesi olan Karaalizad Hacı Mehmed'in de dükkân hisseleriyle beraber kiremit dükkânının olduğu görülmektedir (NŞS 7, 4/4). Yine terekesinde terazi ve kantarların yanında çeşitli hububatların bulunduğu karyede oturan Kuru Mustafa bin Ebubekir'nin da ticaretle uğraştığı düşünülebilir. Ayrıca bu kişinin 11 kişiden alacağı olması da dikkate değerdir(NŞS 7, 29/1).

Veriler ışığında 18 kişiden 5 kişi ticaretle uğraşmaktadır. Bu kişilerden iki tanesi defterdeki bütün kayıtların en zengin olanlarıdır. 1 kişi ise merkezde oturmamaktadır. Bir kadını saymazsak geriye kalan 9 kişinin mesleği ya da geçim kaynağı belli değildir. Fakat unvanlarına bakarak kişilerin meslekleri hakkında yorum yapılabileceğinden çalışmamızın bir de bu yönden bakmanın fayda sağlayacağı düşüncesindeyiz.

Seçtiğimiz 18 kişiden 6 tanesinin unvanı vardır. Bunlardan 3 tanesi *ağa*[2] bir tanesi bey lakabına sahiptir ve askeri sınıfa mensup olabilir. 2 kişi de *efendi* lakaplıdır ve ilmiye sınıfından olmalıdır. Bu kişilerin terekelerine bakıldığı zaman orta düzeyde bir hayat sürdükleri görülmektedir. Lakapları açısından bakıldığında da kesin olmamakla birlikte 5 kişinin askeri sınıf üyesi olduğu ihtimali ve diğer kişilerin reaya olduğu ortaya çıkmaktadır.

2 Osmanlı devlet teşkilatının genişlemesi ve gelişmesi üzerine ağa, askeri teşkilatta en çok kullanılan unvan olmuştur. Bunun yanında Osmanlı idaresi Anadolu'da zayıfladıktan sonra taşrada zenginleşen ve çoğalan 'ayan' denilen kişilerin de ağa unvanını kullandığı görülmektedir. II. Meşrutiyete kadar da ordu teşkilatında yüzbaşı ile binbaşı arasında kolağası rütbesi görülür. Bkz. Faruk Sümer, 'Ağa', *TDV İslam Ansiklopedisi, C. I, İstanbul, 1992, s. 452.*

Derviş Bey lakabına karşın ticaretle uğraştığı düşünülürse askeri sınıf üyesi ama ticaretle meşgul biri olduğu düşünülebilir.

Seçtiğimiz kişiler içinde 2 kişinin gayri Müslim olduğu görülmektedir. Meslekleri ve geçim kaynakları belli olmayan bu iki kişinin biri merkezde biri Kara Sinan'da oturmaktadır. Merkezde oturanın terekesi ortalamanın üstündeyken Kara Sinan'da oturanın terekesi fakirdir.

3-Nevşehirlilerin Yatırım Araçları

Yatırım araçları başlığı altında kişilerin hayattayken paralarını defterin aktardığı kadarıyla yatırdığı kalemleri irdelemeyi amaçlıyoruz. Yöntem olarak ise tümden gelim yöntemi uygulanacaktır. Yani genel bir analizden sonra daha özel sorular sorularak 18 kişi gruplara ayrılacak ve bu grupların yatırım araçlarında farklılık var mı? yok mu? açıklanmaya çalışılacaktır. Peki, yatırım araçları nelerdir?

Yatırım araçları içinde mülkler yani ev, arsa, bağ, bahçe, han, hamam, değirmen gibi taşınmaz mallar; mücevherler yani takılar, altın paralar; nukud; kitap; alacaklar; hayvanat yani at, inek, dana, manda, arı vb. ile ev ve giyim kuşam eşyaları yer alır. Biz de bahsedilen bu başlıklar altında kişilerin yatırım araçlarının bir tablosunu çıkardık(Bkz. Tablo 2).

Bu tabloya göre Nevşehirli aileler paralarını % 62,7'lik bir oranla mülke yatırmışlardır. Sayı bakımından en çok yatırım yapılan mülk çeşidi 51 kıt'a ile bağdır. Bağa yatırım yapan kişi sayısı ise 17'dir. Karyede yaşayan Kuru Mustafa bin Ebubekir 10 kıt'a bağa sahiptir. Bağlarından biri mülk bağdır ve 3150 kuruştur(NŞS 7, 29/1). Bu meblağ, en yüksek mülk bağ fiyatıdır. Bağların fiyatları ise 100- 1000 kuruş arasında değişmektedir. Yani en çok sahip olunan bağ tarzı mülkler fiyatlarının daha uygun olması nedeniyle olsa gerek halk tarafından tercih edilmiş olmalıdır. Bunda iklim ve coğrafyanın etkili olması da önemli bir etkendir.

İkinci sırada sahip olunan mülk türü 20 adet ile mülk menzildir. 3 kişinin ise ikişer adet mülk menzili vardır. En pahalı mülk menzil 25000 kuruş ile Tahirbeyzade Derviş Bey bin Ömer'e aittir(NŞS 7, 29/1). Bunun dışında merkezde yaşayanların mülk menzilleri 5000 kuruştan yukarıya doğru çıkan meblağlardadır. Karyedeki mülk menzil fiyatları ise yaklaşık 1000 kuruştan başlayıp 6500 kuruşa kadar çıkmıştır. 6500 akçe eve sahip olan kişi, Arapsun'da yaşayan Elhaç Süleyman Efendi bin Şaban'dır(NŞS 7:

181/2). El-hâc Süleyman Efendi, karyede yaşayıp ortalamanın üstünde terekeye sahip olan 2 kişiden biridir.

Üçüncü sırada sahip olunan mülk türü 19 adetle dükkân ve dükkân hissesidir. Dükkâna sahip olan 5 kişinin kimliği, yukarıda ticaretle uğraşan kişilerin açıklandığı bölümde gösterilmiştir. Dükkân fiyatları da çeşitlilik göstermektedir. Mesela bir hırdavat dükkân 200 kuruşken, aynı kişinin başka dükkânı 10000 kuruştur (NŞS 7, 51/1). Yine Tahirbeyzade Derviş Bey bin Ömer'in çarşıdaki dükkân hissesi 11500 kuruş, handaki 8 bab dükkânı 3000 kuruş iken, pazaryerindeki dükkânı 700 kuruştur. (NŞS 7, 83/1). En zengin kişi olan El-hâc Ömer'in han civarındaki 7 dükkânının değeri 50000 kuruştur(NŞS 7, 100/1).

Diğer mülk tarzı yatırım araçları ise 3 bahçe, 7 hırdavat menzil, 2 ahır, 2 değirmen, 2 ambar ve bir odadır.

İkinci yatırım aracı ise %32,3 ile ev eşyası ve giyim kuşamdır. İncelediğimiz terekeler içinde genel olarak rastlanılan giyim eşyaları şunlardır: Gömlek, aba gömlek, kebir ferace, don, kürk, ağaç sakal tarağı, tarak, siyah tarak, yeşil sarık, mintan, şal, arkalık, beyaz dülbent gömlek, işlemeli havlu, şal, entari, uçkur, çuka entari, nafe kürk, aba şalvar, çift çorap, yemeni ve Acemkâri şal. Mutfak eşyaları arasında pekmez leğen, kazgan (kazan), çömlek, kapak, kahve değirmeni, kahve takımı, güğüm, küp, küpçük, tabak, şişe, kıyma bıçağı, tas, leğen, ibrik, kahve tabağı, pekmez leğeni, hamur leğeni, kefgir dibek, değirmen bulunuyordu. Diğer ev eşyaları ise yorgan, döşek, yasdık, Burusa yasdık, kilim, halı, pelâs, peşkir, makad, iskemle, şamedan (şamdan), buhurdan, fenar, saat, asma saat[3] , sandık, tezgâh, münakkış kilim, seccade ve çuval vb. idi.

Genelde halk arasında kullanılan bu eşyaların zengin ve fakir arasındaki dağılımı ise şu şekildedir: Elimizdeki tereke kayıtları içinde en fakir olan Ali bin Mustafa'nın az sayıdaki eşyaları 1 pelası 80, 1 çuvalı 20, diğer pelası 60, tüfengi 90 kuruş olarak gösteriliyor (NŞS 7, 8/1). El-hâc Ömer'in ise 3 pelası 150, 2 çuvalı 30 ve tüfengi 50 kuruş olarak gösteriliyor. Bunun yanında El-hâc Ömer'in nargilesi, kahve takımı, halısı, münakkış kilim, saat, seccade ve yastık yorganı bulunmaktadır (NŞS 7, 100/1) .

3 İki kişide saat vardır.

Yine elimizdeki en az eşyaya yatırım yapan El-hâc Yakub bin Ali ile en çok yatırım yapan El-hâc Süleyman Efendi ibn Şaban'ın eşyaları karşılaştırıldığında ortaya çıkan sonuç şudur: El-hâc Yakub'un 3 yastığı 15, 4 boz kilimi 150, 1 pelası 20, bir kilim seccadesi 20 kuruş değerindedir(NŞS 7, 278/1). El-hâc Süleyman Efendi'nin ise kilimi 34, pelaslarından biri 16, diğeri 82, 5 Burusa yastığı 17 kilim seccadesi 20 kuruş değerinde(NŞS 7, 181/2). Yalnız El-hâc Süleyman Efendi'nin saati[4], şafi kilimi, kahve takımı çok sayıda teşbihi vb eşyaları cins ve sayı bakımından daha zengin. Buradan çıkan sonuç şudur: dar açıdan bakıldığında Nevşehirliler benzer eşyaları benzer kalitede kullanıyorlardı. Yani zengin kişinin fakirin kullandığı seccadeden çok pahalı ve gösterişli bir seccadesi yoktur. Aşağı yukarı herkes ortalama bazı eşyaları kullanıyordu. Fakat varlıklı kişilerin evinde eşya çeşidi daha çoktur. Fakirler hayatını idame ettirecek kadar eşya alırken zenginler farklı eşyalarla evini ve giyim kuşamını renklendirebiliyordu.

Üçüncü yatırım aracı hayvanattır. 18 kişiden sekizi de canlı hayvan beslemektedir. Fakat bu canlı hayvanlar bir kişi hariç yedi kişi için paranın değerlendirildiği alan değil de günlük ihtiyaçların karşılanması için beslenildiği izlenimi yaratmaktadır. Çünkü bu hayvanların sayısına ve çeşidine baktığımızda bir evin ihtiyaçlarını giderecek kadar beslendikleri görülmektedir. Örneğin Karacaşar Karyesi'nden Ali bin Mustafa'nın bir çift öküzü, bir danasıyla ineği ve bir kovanı bulunmaktadır. Bu kişinin eşyaları arasında onar keyl çavdar ve burçağı ve 3 keyl yarması bulunmaktadır. Yani Mustafa oğlu Ali karyesinde tarlasını sürebilmek için iki öküze sahipti. Süt ve yoğurt ihtiyacını bir inekten karşılıyordu ve bal için bir kovanı vardı (NŞS 7: 8/1). Elmacızade Musa Ağa da bir inek ve buzağı beslemekteydi(NŞS 7: 82/6.) Defterdeki en zengin kişi olan Mumcu Şeyh Ali oğlu El-hâc Ömer ise bütün servetinin içinde 200 kuruşluk bir inek bulundurmaktaydı. Bu durum bize hayvancılığın inek, dana, manda, koyun arı gibi çeşitlerinin sürdürülmesine rağmen az tercih edildiğini düşündürmektedir. Ama bu durum hayvancılığın bu coğrafyada yapılamadığı ihtimalini ortaya çıkarmamalıdır. Zira defterdeki ikinci zengin kişi olan Derviş Bey bin Ömer'in birkaç ineğinin yanında 60 tane danası bulunmaktaydı. Şüphesiz bu 6 dana bir evin ihtiyacı için olamaz. Diğer yatırım araçları ise Nevşehirliler açısından pek kullanılmamış görünüyor.

4 Bazı eşyalar zenginliğin göstergesidir. Mesela saat, kürk, şal gibi eşyalar bazı kişilerin elinde bulunurdu.

Mücevhere yapılan yatırım ise yok denebilecek düzeydedir. İki kişinin kitabı ve bir kişinin mücevher niteliğinde eşyası vardır. Nevşehir merkezde yaşayan Zeyneb'in 360 kuruş değerinde beşlik altını bulunmaktadır(NŞS 7, 281/2). Mücevher gibi eşyalar parada ağır yükte hafif eşyalardır. Bir terekede mücevher değeri taşıyan eşyaların bulunmaması en azından terekesi zengin kişiler için şüpheyle yaklaşılması gereken konulardandır. Çünkü bir kişi öldüğü zaman miras paylaşımı kadıya intikal edecekse mirasçıların saklanması kolay bu tür eşyaları ortadan kaldırma ihtimali bir hayli yüksektir. Hal böyle olunca bu tür eşyaların karşımıza çıkmaması çok da şaşırtıcı olmasa gerektir. Örneğin defterimizdeki en zengin üç kişinin hiç mücevherinin gösterilmemesi bu görüşü doğrulamaktadır.

Diğer bir yatırım aracı olan kitap da seçtiğimiz veriler içinde çok rağbet görmeyen bir yatırım aracıdır. Kitap yatırım aracı olarak değer verilen bir eşyadır. Aynı zamanda kitap, çoğu zaman okuryazarlığın göstergesi olduğu gibi, sahip olan kişinin hangi kültürel düzeyde olduğunun da göstergesidir. Çünkü kişinin sahip olduğu kitapların çeşidinden ve çokluğundan onun dönemindeki dünya görüşü hakkında bilgi sahibi olmamız mümkündür. Kitaba yüklenen bu haklı değerden olmalı ki, karşımıza çıkan tereke kayıtlarında kitaplar büyük oranda listenin en başında kaydedilir. Bu yüzden yapılan araştırmalar gösterir ki kitap bir lüksün göstergesidir. Aynı zamanda kitap ve kütüphaneler genelde askeri sınıf üyesi kişilerde daha çok bulunmaktadır (Artan:1998, 59).

Bizim defterimizin kaydedildiği yıllar ise 19. Yüzyılın son çeyreği olduğu için kişileri kitap sahibi olabilmesinin önceki dönemlere göre daha kolay olduğu bilinmektedir. Bu en azından bahsi geçen yüzyılda basım faaliyetlerinin ve ulaşımın daha kolay olmasından kaynaklanır. Seçtiğimiz verilere baktığımız zaman ortaya çıkan sonuç şudur: 18 kaydın içinde 2 kişide birer kitap bulunmaktadır. Defterdeki zengin kişilerden olan ve Nevşehir merkezde yaşayan Derviş Bey bin Ömer'in 200(NŞS 7: 83/1), karyede yaşayan ortalama bir hayat sürdüğünü düşündüğümüz İsa Ağa'nın ise 50 kuruş değerinde *Kelam-ı Kadim*'i bulunmaktadır(NŞS 7, 177/4). Varlıklı olduğunu söylediğimiz Derviş Bey bin Ömer'in ve İsa Ağa'nın terekelerinde kitap sahibi olması yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda normal görülüyor. Kanaatimize göre, kitap bu kişiler arasında yatırım aracı olarak görülmemiştir. Sebeplerini çoğaltılabilir. Mesela, başkente uzaklık, kişilerin üst düzey yönetici olmaması, kentin kültürel düzeyi vb.

Başka bir yatırım aracı olan nukud da kayıtlarımız içinde az tercih edilen kalemlerdendir. Nukudu bulunan tek kişi pek çok alanda faaliyet gösterdiğini düşündüğümüz Derviş Bey bin Ömer'dir. 10000 kuruş nakit var ve bu terekesinin % 13'ünü oluşturmaktadır (Bkz. Tablo 2). Derviş Bey'de nakdin bulunması normaldir. Çünkü bu kişi ticaret uğraşan, dükkânları olan, 60 danası olan, pabuççu dükkânında hissesi olan, çok sayıda kazganı olan ve bu veriler ışığında para akışı olan biridir. Diğer kişilerin nukudunun bulunmaması ise yukarıda mücevherde açıklanan sebepten olabilir. Diğer bir sebebin de bu kişilerin pek çoğunun orta halli ya da fakir kendi yağında kavrulan insanlar olması mümkündür.

Son olarak yatırım aracı olarak aldığımız alacak paradır. Burada kastedilen, ölen kişinin sağlığında parasını ihtiyacı olan kişilere borç belirli bir faiz karşılığında borç vermesidir. Yani bu tür kişiler hayatını parasını işleterek kazanırlar. Bunun belirtileri çok sayıda kişiye borç vermesi, verdiği borcun terekesinde çok büyük bir yekûn tutması vb. Bizim defterimizde de 2 kişinin borç verdiği görülmektedir. Biri bir kişiye borç veren Arapsun Kazası'ndan El-hâc Süleyman Efendi'dir(NŞS 7, 181/2). Bu kişinin verdiği borç verilen meblağın çok az ve bir kişiye verildiğinden ötürü bizim konumuzun dışında görülüyor. Diğer kişi ise Kuru Mustafa bin Ebubekir'dir. Bu kişinin ticaretle uğraşma ihtimalinin olduğunu yukarıda belirtmiştik. Fakat terekesinin % 15'ini alacaklarının oluşturması bizi bu konuda acaba dedirten bir durumdur (Bkz. Tablo 2.)

4-Köylülerin ve Kentlilerin Yatırım Araçları

Bu bölümü oluştururken Tablo 2'de oluşturduğumuz verileri karyede yaşayanlar ve merkezde yaşayanlar olarak ikiye böldük. Merkezde yaşayan kişi sayısı köyde yaşayana göre 4 fazla olduğunu da belirtmek gerekir. Kazada yaşayanlardan 2 tanesi ağa bir tanesi efendi lakaplıdır. Merkezde yaşayanlardan1 tane *bey*, 1 tane *ağa*, 1 tane *efendi* lakaplı kişi olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 4 ve 5).

Karyede yaşayanlarla merkezde yaşayanların hepsi mülke ve ev eşyasına yatırım yapmıştır. Her iki tarafta da 4 kişi hayvan beslemektedir. Ancak hayvan besleme durumunun karyede daha çok olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü şehirli 11 kişiden dördü hayvan beslerken köylü yedi kişiden dördü hayvan beslemektedir. Bu durumda eşitlikten bahsetmek zordur. Bu arada köyde oturanların hayvan edinmeye daha çok ilgi duymaları da son derece doğaldır. Genelde nukudu olan bir kişi de merkezde oturmaktadır. Yine mücevheri olan bir kişi de şehirde oturmaktadır.

Merkezde oturanlar paralarını 62498 kuruş ile eşyaya yatırmıştır. Oranları ise % 20,8'dir. Merkezde oturanlar ev eşyasının ikinci sıraya koymuştur. Karyede oturanlar ise paralarının yarısından çoğunu % 52.2 ile eşyaya yatırmıştır. Bu oranın para olarak değeri ise 59028 kuruştur. Burada tezat bir durum görülmektedir. Her şeyden önce köyde yaşayanlardan 4 kişinin olmadığı hatırda tutulmalıdır. Çünkü bu eşitsizlik ortalamayı etkiliyor almalıdır. Daha iyi sonuca gitmek için iki tarafın eşyalarının ne olduğuna bakmak gerekir.

İki tarafın eşyalarının ne oranda farklılaştığını anlamak için eşya yekûnları birbirine çok yakın olan karyede yaşayan İsa Ağa bin İbrahim ile merkezde Yaşayan Derviş Bey bin Ömer'in eşyalarını karşılaştırdık. Çıkan sonuç şudur: Ömer'in 9 döşeği vardır ve 600 kuruştur. Halil'in ise 2 döşeği 120 kuruştur. Halil'in terekesinde yastık, fener, leğen, pelas, tas gibi eşyalar varken Ömer'in farklı olarak mobilya denilebilecek çekmecesi, nafe kürkü, Acemkâri şalı vardır (NŞS 7, 177/; 83/1).

İkinci örnek de merkezde yaşayan Mumcu şeyh Ali oğlu El-hâc Ömer ile karyede yaşayan Süleyman Ağa bin Mehmed'e aittir (NŞS 7, 100/1;108/2). Ali'nin 137 kuruşluk halısı, 1 yastığı 49 kuruş, şamedanı 40 kuruş, bir döşeği 65 kuruştur. Mehmed bin Abdullah'ın ise 3 döşeği 200 kuruş, 3 yastığı 30 kuruştur. Bu iki kişinin eşyalarının değerleri aşağı yukarı aynıdır. Buradan çıkan sonuç şudur: eğer kişilerin ev eşyasına yatırdığı meblağ birbirine yakınsa ev eşyalarının değeri hemen hemen aynıdır. Köyde veya kentte yaşaması ev eşyalarının değerlerinde değişikliğe sebep olmamaktadır.

Merkezde oturanlar en iyi yatırım aracı olarak mülkü seçmiştir. Çünkü şehirde oturanlar % 74.5 bir oranla 231955 kuruşla mülke yatırım yapmıştır. Karyede oturanlar ise eşyadan sonra en çok mülke yatırım yapmıştır. Oranı %40.7, ayırılan para da 46091 kuruştur. (Bkz. Tablo 3;4).

Bu iki kesim arasındaki farkın kaynağını bulmak için yine birbirine yakın düzeyde mülke yatırım yapan kişilerin terekeleri karşılaştırıldı. Buna göre karyede oturan Sismun veled Yorgi ile merkezde oturan El-hâc Yakub bin Ali'nin mülkleri şu şekildedir; Yorgi hırdavat menzil 150, ahır ambar 150, karyede menzil 5000 ve bağ 100 sahibi (NŞS 7, 129/3). El-hâc Yakub bin Ali ise hırdavat mülk 100, 4 oda 1 bablı mülk menzil 4000, bağ 500, bağ 500, bağ 150 sahibi idi (NŞS 7, 278/1). Ayrıca bütün veriler içindeki mülk

yatırımlarına bakıldığında bir mülk menzile merkezde 6500 kuruş baha biçilirken (NŞS 7, 4/4), Arapsu'nda ambarıyla beraber mülk menzile aynı baha biçildiği görüldü (NŞS 7, 181/2). Ama ufak bir ayrıntı karyede en pahalı mülk menzil budur. Diğerleri bu rakamın altındadır. Merkezdeki mülk menzil fiyatlarının 25000 kuruşa kadar çıktığı görülmektedir (NŞS 7. 83/1).

Bağ fiyatları ise aşağı yukarı benzer değerlerdedir. Bunun yanında hem karyede, hem de merkezde değeri daha düşük mülk menzil fiyatları da olduğu anlaşılmıştır. İki kesim arasındaki mülk yatırımının bu denli fazla olmasını etkileyen bir başka etken ise şehir merkezinde dükkânların olmasıdır. Zira en zengin Mumcu Şeyh Ali oğlu El-hâc Ömer'in 50000 kuruş değerinde 7 dükkânı bulunmaktadır(NŞS 7, 100/1).

Bu verileri destekleyecek durumdaki bir başka şey de bütün terekelerin ortalamasının 23565 kuruş olması. Bizim elimizdeki veriler gösteriyor ki karyede oturanlardan sadece 2 kişi bu ortalamanın üstüne 29625 ve 38574 kuruşla çıkabilmiştir. Merkezde bu ortalamayı aşan 5 kişidir. Merkezdeki dört kişini de 10000 kuruşun üstünde terekesi olduğu görülmektedir. Karyede 10000 kuruşun üzerine çıkabilen 2 kişi vardır (Bkz. Tablo 3;4)

Toparlamak gerekirse; merkezde oturanlarda ev eşyası bakımından karyede oturanlara göre ufak tefek farklar görülse de asıl farklılık taşınmaz mallarda görülmüştür. Benzer tereke yekûnlarına sahip köydeki ve merkezdeki kişilerin benzer denilebilecek düzeyde mülke yatırım yaptığı görülse de zengin kısım merkezdedir. Yani ticaretin aktığı, üretilen malların el değiştirdiği yerdedir. Bu yerlerin de şehir merkezleri olması çok şaşırtıcı değildir.

5-19 Yüzyılın Son Çeyreğinde Nevşehir'de Hayat

Bu bölümü oluştururken elimizdeki verileri maksimum düzeyde kullanarak bir olay örüntüsü yakalamaya çalıştık. Konuyu köyde ve şehirde olmak üzere ikiye ayırdık.

Köyde yaşayan Nevşehirliler hayatlarını sürdürmek için bir mülk menzile sahipti. Büyük çoğunluğunun da herhangi bir canlı hayvanı vardı. Dolayısıyla süt ve süt ürünlerini kendileri üretiyordu. İçlerinde 1 çift öküze ya da 1 çift mandaya sahip olanlar vardı ki bu güne göre birer traktör demekti. Bu kişiler demek ki hububat yetiştiriyordu. Zaten mutfaklarına bakıldığı

zaman burçak, çavdar yarma, bakla gibi yiyecek maddelerinin olduğu görülüyor. Bunun yanında Nevşehirli köylü genellikle bağcılıkla uğraşıyordu. Terekelerde bulunan bağlar, küpler ve pekmezler bunun en açık göstergesidir. Yani halk bu coğrafyada çok iyi yetişen üzümü işlemeyi öğrenmiş durumdadır. Aynı zamanda birkaç terekede görüldüğü üzere Nevşehir civarında bahçeler bulunmaktadır. Bu bahçeler de Nevşehirlilerin meyve ve sebze ihtiyacının karşılıyor olmalıdır. Unu sağlamak için civarda değirmenlerin bulunduğu da görülüyor. Üretici bir yapı sergileyen Nevşehir köylüleri bu özelliklerini dokumada da sergiliyor olmalı. Çünkü terekelerde tezgâhlar bulunmaktadır.

Şehirdeki hayat ise köydeki hayattan çok farklı görünmüyor. Bir mülk menzil, bağ, bazen canlı hayvan ve evinde eşyası ve giyim kuşam. Nevşehirli sıradan insanların hayatını idame ettirmeye yarayacak dört ana unsurun bunlar olduğu görülüyor. Fakat merkezi karyelerden farklı kılan bazı unsurların olduğu da dikkatten kaçmamalıdır. Her şeyden önce şehirler tabi olarak daha büyük. Pek çok mahalle var. Mahallelerin merkezi bazılarının isminden anlaşılacağı üzere bir camidir. Bazı mahalleler ise dini aidiyetlikle ayrılmış görülüyor. Çünkü elimizde bir Hristiyan Mahallesi kaydı vardır. Ayrıca merkezde bir handan zikredilmesi ticaretin ve paranın şehir merkezinde aktığının göstergesidir. Bu unsurda şüphesiz Nevşehir merkezin karyeye göre daha canlı olmasını sağlamıştır. Bu canlılık ise terekelerdeki farklılığın sebebi olmalıdır.

6-Sonuç

Nevşehir'in sosyal tarihine dair elimizde şu ana kadar yapılmış ciddi ve kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Dolayısıyla yapılan çalışmaların eksik yönlerinin olabileceği gerçektir. Yapılan bu çalışma Nevşehir tarihine bir katkı sağlayacaktır.

Elde edilen veriler incelendiğinde ortaya çıkan sonuç şöyledir: Nevşehir'de kişiler hayatlarını idame ettirebilmek için farklı uğraşlar yapmaktadır. Bunlardan en kesin olanları, çiftçilik, bağcılık, hayvancılık ve ticarettir. En değerli yatırım aracı ise taşınmaz mülklerdir. Şehirdeki mülkler karye ve köylerdeki mülklerden daha değerlidir. İkinci yatırım aracı ise eşyadır. Toplumun kullandığı belirli eşyalar vardır. Yani en zengin kişi ile en fakir kişinin kullandığı eşyalar değer bakımından neredeyse birbiriyle eşittir. Ama zenginlerin ev ve giyim kuşamları daha renkli daha süslüdür.

Tablo 1: Kişilerin kimliklerini ve mesleklerini tanıtır tablo.

Sayfa no	Belge no	Mahalle	Ölenin adı	Baba adı	Cinsiyeti	Dini	Mesleği	Tereke yekûn
8	1	Karacaşar karyesi	Ali	Mustafa	Erkek	Müslim	Belirsiz	4095
281	2	Cami'i Atik Mahallesi	Zeyneb	Abdullah	Kız	Müslim	Belirsiz	5355
278	1	Kırca şerif mahallesi	Elhaç Yakub	Ali	Erkek	Müslim	Belirsiz	5721
43	1	Nar karyesi	Hafız oğlu Elhac Mehmed	Mehmed	Erkek	Müslim	Belirsiz	6270
129	3	Anaköy karyesi	Yorgi	Sismun	Erkek	Gayri Müslim	Belirsiz	7620
78	1	Kapucu Başı Mahallesi	Zeyneb Hatun	Abdullah	Kız		Belirsiz	8227
19	2	Bükük ? Mahallesi	Ali	Abdullah	Erkek	Müslim	Belirsiz	9220
108	2	Sulu ? karyesi	Süleyman ağa	Mehmed	Erkek	Müslim	Askeri sınıf alabilir	10090
2	1	Memiş bey	İbrahim Efendi	Ali	Erkek	Müslim	İlmiye sınıfı olabilir	15841
177	4	Anaköy karyesi	İsa ağa	İbrahim	Erkek	Müslim	Askeri sınıf alabilir	16750
82	6	? mahallesi	Elmacızade Musa ağa	Elhac Mehmed	Erkek	Müslim	Askeri sınıf alabilir	17840
4	4	Tahta Cami'i Şerif Mahallesi	Karaalizade efendi oğlu hacı Mehmed	Yusuf	Erkek	Müslim	Belirsiz	23970
137	4	Hristiyan mahallesi	Miço	Simon	Erkek	Gayri Müslim	Belirsiz	26520
181	2	Arapsun kazası ahalisi	Elhac Süleyman Efendi	Şaban	Erkek	Müslim	İlmiye sınıfı olabilir	29625
29	1	? Karyesi	Kuru Mustafa	Ebubekir	Erkek	Müslim	Belirsiz	38574
51	1	Eski il mahallesi	İncikci İsmet usta	İsmet	Erkek	Müslim	Belirsiz	38934
83	1	Memiş bey	Tahirbeyzade Derviş Bey	Ömer	Erkek		Askeri sınıf olabilir	73455
100	1	Cami'i şerif-i Cedid	Mumcu şeyh Ali oğlu Elhac Ömer	Ali	Erkek	Müslim	Belirsiz	86080
								424187

Tablo 2: kişilerin yatırım araçlarını gösterir tablo.

Mahalle	Ölenin adı	Mesleği	Eşya yekûn	mchr yekûn	ktap yekûn	Mülk yekûn	Hayvan yekûn	Borç verdikleri yekûn	Nukud	tereke yekûn
Karacaşar karyesi	Ali	Belirsiz	1985 %48.7	0	0	1350 %39.9	760 %18.2	0	0	4095
Cami'i Atik Mahallesi	Zeyneb	Belirsiz	3995 %74.6	360 %6.6		1000 %18.67	0	0	0	5355
Kırca şerif mahallsi	Elhaç Yakub		471 % 8.3			5250 %91.7	0	0	0	5721
Nar karyesi	Hafız oğlu Elhac Mehmed	Belirsiz	1620 % 25.8	0	0	4650 %74.1	0	0	0	6270
Anaköy karyesi	Yorgi	Belirsiz	1950 %25.5	0	0	5400 %70.2	270 %4.3	0	0	7620
Kapucu Başı mahallesi	Zeyneb Hatun	Belirsiz	3227 539.2	0	0	5000 %60.7	0	0	0	8227
Bükük ? Mahallesi	Ali	Belirsiz	2340 %25.3	0	0	6880 %74.2	0	0	0	9220
Sulu ? karyesi	Süleyman ağa	Askeri sınıf olabilir	3690 %36.5	0	0	5800 %57.4	600 %5.9	0	0	10090
Memiş bey	İbrahim Efendi	İlmiye sınıfı olabilir	3541 %24.3	0	0	12000 %75.7	0	0	0	15841
Anaköy karyesi	İsa ağa	Askeri sınıf alabilir	7650 %45.6	0	50 %0.29	8650 %51.6	400 %2.3	0	0	16750
? Mahallesi	Elmacızade Musa ağa	Askeri sınıf alabilir	5740 %32.1	0	0	12000 %67.2	100 %0.5	0	0	17840
Tahta Cami'i Şerif Mahallesi	Karaalizade Efendi oğlu hacı Mehmed	Belirsiz	**11000** %45.8	0	0	12970 %54.2	0			23970
Hristiyan mahallesi	Miço	Belirsiz	13470 %50.5	0	0	13000 %49.4	50 %0.1	0	0	26520
Arapsun kazası ahalisi	Elhac Süleyman Efendi	İlmiye sınıfı olabilir	22585 %76.2	0	0	6970 %23.5	0	70 %0.3	0	29625
? karyesi	Kuru Mustafa	Belirsiz	19548 %50.6	0	0	13271 %34.4	0	4206 %15	0	38574
Eski il mahallesi	İncikci İsmet usta	Belirsiz	6699 %17.2	0	0	32235 %82.8	0	0	0	38934
Memiş bey	Tahirbeyzade Derviş Bey	Askeri sınıf olabilir	7705 %10.4	0	200 %0.1	51050 69.4	4500 %6.1	0	10000 %13.6	73455
Cami'i şerif-i Cedid	Mumcu şeyh Ali oğlu Elhac Ömer	Belirsiz	4310 %5	0	0	81570 %94.7	200 %0.3	0		86080
Toplam			121526 %32.3	360 %0.08	250 %0.05	266076 %62.7	6880 % 1.62	4276 %1	10000 %2.35	424187

Tablo 3: Merkezde yaşayanların yatırım araçları

Mahalle	Ölenin adı	Mesleği	Eşya yekûn	Mücevher yekûn	Kitap yekûn	Mülk yekûn	Hayvan yekûn	Borç verdikleri yekûn	Nukud	Tereke yekûn
Cami'i Atik mahallesi	Zeyneb	Belirsiz	3995 %74.6	360 %6.6		1000 %18.67	0	0	0	5355
Kırca şerif mahallesi	Elhaç Yakub		471 % 8.3			5250 %91.7	0	0	0	5721
Kapucu Başı Mahallesi	Zeyneb hatun	Belirsiz	3227 %39.2	0	0	5000 %60.7	0	0	0	8227
Bükük ? Mahallesi	Ali	Belirsiz	2340 %25.3	0	0	6880 %74.2	0	0	0	9220
Memiş bey	İbrahim Efendi	İlmiye sınıfı olabilir	3541 %24.3	0	0	12000 %75.7	0	0	0	15841
? Mahallesi	Elmacızade Musa ağa	Askeri sınıf alabilir	5740 %32.1	0	0	12000 %67.2	100 %0.5	0	0	17840
Tahta Cami'i Şerif Mahallesi	Karaalizade Efendi oğlu hacı Mehmed	Belirsiz	**11000** %45.8	0	0	12970 %54.2	0	0	0	23970
Hristiyan Mahallesi	Miço	Belirsiz	13470 %50.5	0	0	13000 %49.4	50 %0.1	0	0	26520
Eski il Mahhallesi	İncikci İsmet usta	Belirsiz	6699 %17.2	0	0	32235 %82.8	0	0	0	38934
Memiş bey	Tahirbeyzade derviş bey	Belirsiz	7705 %10.4	0	200 %0.1	51050 69.4	4500 %6.1	0	10000 %13.6	73455
Cami'i şerif-i Cedid	Mumcu şeyh Ali oğlu Elhac Ömer	Belirsiz	4310 %5	0	0	81570 %94.7	200 %0.3	0		86080
Toplam			62498 %20.8	360 %0.02	200 %0.01	231955 %74.5	4850 %1.5	0	10000 %3.2	311217

Tablo 4: Kaza ve köylerde yaşayanların yatırım araçları

Mahalle	Ölenin adı	Mesleği	Eşya yekûn	mchr yekûn	ktap yekûn	Mülk yekûn	Hayvan yekûn	Borç verdikleri yekûn	Nukud	tereke yekûn
Karacaşar karyesi	ali	Belirsiz	1985 %48.7	0	0	1350 %39.9	760 %18.2	0	0	4095
Nar Karyesi	Hafız oğlu Elhac Mehmed	Belirsiz	1620 % 25.8	0	0	4650 %74.1	0	0	0	6270
Anaköy karyesi	Yorgi	Belirsiz	1950 %25.5	0	0	5400 %70.2	270 %4.3	0	0	7620
Sulu ? Karyesi	Süleyman ağa	Askeri sınıf olabilir	3690 %36.5	0	0	5800 %57.4	600 %5.9	0	0	10090
Anaköy karyesi	İsa ağa	Askeri sınıf alabilir	7650 %45.6	0	50 %0.29	8650 %51.6	400 %2.3	0	0	16750
Arapsun kazası ahalisi	Elhac Süleyman Efendi	İlmiye sınıfı olabilir	22585 %76.2	0	0	6970 %23.5	0	70 %0.3	0	29625
? Karyesi	Kuru Mustafa	Belirsiz	19548 %50.6	0	0	13271 %34.4	0	4206 %15	0	38574
Toplam			59028 %52.2	0	50 %0.01	46091 %40.7	2030 %1.7	4276 %3.78	0	113024

Tablo 5: Kaza ve merkezde yaşayanların yatırım araçlarının karşılaştırmalı tablosu

	Eşya yekûn	mchr yekûn	ktap yekûn	Mülk yekûn	Hayvan yekûn	Borç verdikleri yekûn	Nukud	Tereke yekûn
Merkezde yaşayanlar	62498 %20.8	360 %0.02	200 %0.01	231955 %74.5	4850 %1.5	0	10000 %3.2	311217
Karyede yaşayanlar	59028 %52.2	0	50 %0.01	46091 %40.7	2030 %1.7	4276 %3.78	0	113024
Genel toplam	121526	360	250	279046	6880	4276	10000	424187

Tablo 6: Yatırım Araçlarının Çeşitleri

Çeşit	Bağ	Mülk	Hırdavat menzil	Dükkân	Bahçe	Ambar	Değirmen	Ahur	Oda
Sayı	51	20	7	19	3	2	2	2	1

Kaynaklar

NŞS 7, 100/1; NŞS 7, 278/1; NŞS 7, 181/2, NŞS7, 8/1, NŞS 7, 82/6, NŞS 7, 83/1, NŞS 7, 177/4; NŞS 7, 108/2; NŞS 7, 129/3; NŞS 7, 4/4, NŞS, 29/1; NŞS 7, 51/1; NŞS 7, 137/1

Kitaplar

Artan, Hülya 1998,"Terekeler Işığında 18. Yüzyıl Ortalarında Eyüp'te Sosyal Yaşam Tarzı Standartlaruna Bir Bakış: Orta Halliliğin Aynası", 18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'tereke Sosyal Yaşam, Ed. Hülya Artan, 49-64.

Barkan, Ö. Lütfi 1966, "Edirne Askeri Kasamsına Ait Tereke Defterleri (1545-1659) ", Belgeler, C. III, S. 5-6, 1-125.

Canbakal, Hülya, 2009, 17. Yüzyılda Ayntâb Osmanlı Kentinde Toplum ve Siyaset.

Çadırcı, Musa 1986, "Hüseyin Avni Paşa'nın Terekesi", Belgeler, 1986, C. XI, S. 15, s. 145-164.

Emecen, Feridun 18-22 Eylül 2000 "Ayan ve Muhallefâtı: Karaosmanoğlu Hacı Mustafa Ağa" CİEPO, XIV. Sempozyumu Bildirileri, 141-148.

Özdeğer, Hüseyin 1998, 1463-1640 Bursa Şehri Tereke Defteri, İstanbul, 1988.

Sümer, Faruk 1992, 'Ağa', TDV İslam Ansiklopedisi, C. I, 451-452.

BASILI METİNLERİN SAYISAL ANALİZİ YOLUYLA KARAMANLI HALKINI TANIMAK

RECOGNIZING KARAMANLI PEOPLE THROUGH A STATISTICAL ANALYSIS OF PRINTED TEXTS

Günil Özlem AYAYDIN CEBE*

ÖZET

Karamanlılar, 1922'ye dek Anadolu coğrafyasında yaşamış Türkçe konuşan gayrimüslim halklardan biridir. Kapadokya bölgesinde yaygın olarak bulunmaları nedeniyle de Nevşehir'in tarihi ve kültürü açısından incelenmesi gereken önemli bir topluluktur.

Bu bildiride, Karamanlıların 19. yüzyılda ürettikleri basılı Türkçe metinlerin sayısal analizi yoluyla, topluluğun kültürel, dinî ve edebî yönelimleri gösterilecektir. Ardından, Karamanlıca üretimin bu yüzyılda basılmış olan Ermeni ve Arap harfli Türkçe metinlerle karşılaştırmalı incelemesi sunulacaktır.

Bu kapsamdaki bir çalışmayı gerçekleştirebilmek amacıyla, çeşitli bibliyografyalardan, edebiyat tarihlerinden, ansiklopedilerden ve antolojiler gibi kaynaklardan yararlanılarak bir veritabanı oluşturulmuştur. Özellikle Karamanlıca metinler için yararlanılan kaynaklar, Millî Kütüphanenin hazırladığı *Eski Harfli Türkçe Basma Eserler Bibliyografyası* başlıklı çalışma, Evangelia Balta'nın *Karamanlidika* üst başlığını taşıyan üç bibliyografyası ve Sévérien Salaville ve Eugène Dalleggio'nun *Karamanlidika* üst başlıklı bibliyograflarıdır.

Çalışmada, özel bir sayısal değer atama yöntemiyle türler ve yüzdeler belirlenmiş, bunlara göre grafikler çizilmiştir. Karşılaştırmalı grafikler, hangi türdeki yapıtların hangi yüzdelerle basıldığını, hangi yayınevlerinin, yayıncıların ve kentlerin Karamanlıca üretimde söz sahibi olduğunu, ortak ve farklı kültürel ve edebî üretimleri ortaya koyacak; bu yolla, Karamanlı halkını daha yakından tanımaya olanak sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Beşerî ve sosyal bilimlerde istatistik yöntemleri, Edebiyat sosyolojisi, Yunan harfli Türkçe basılı metinler

* Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta:gcebe@nevsehir.edu.tr

ABSTRACT

Karamanlis are one of the Turkish speaking non-Muslim communities who lived in the Anatolian geography until 1922. Since they mainly inhabited the Cappadocia region, examining their cultural and literary production would contribute substantially to our understanding of Nevşehir's historical and cultural past.

In this presentation, through a statistical analysis of printed Turkish texts by the Karamanlis in the 19th century, the cultural, religious and literary tendencies of the community will be demonstrated. Afterwards, a comparative investigation of the Karamanli production with printed texts of the same era in Turkish in Armenian and Arabic script will be presented.

In order to realize a study in such dimensions, a database is formed depending on data from various sources such as bibliographies, literary histories, encyclopedias, and anthologies. The sources used for Karamanli texts in particular are the bibliography of the National Library of Turkey on 19th century printed Turkish materials in Arabic, Armenian and Greek scripts (*Eski Harfli Türkçe Basma Eserler* Bibliyografyası), and bibliographies of Evangelia Balta and Sévérien Salaville and Eugène Dalleggio, all under the main title, *Karamanlidika*.

In the study, the genres and percentages are shown in graphics by a special method of numerical designation. Comparative graphics will reveal which genres were printed in what percentages, which printing houses, printers and cities led the Karamanli production, and the common repertory and diversity of cultural and literary materials. Thus, enable a closer acquaintance with the Karamanli community.

Key Words: Statistical methods in humanities and social sciences, sociology of literature, Turkish printed in Greek script

Karamanlılar, 1922'ye dek Anadolu coğrafyasında yaşamış Türkçe konuşan gayrimüslim halklardan biridir. Kapadokya bölgesinde yaygın olarak bulunmaları nedeniyle de Nevşehir'in tarihi ve kültürü açısından incelenmesi gereken önemli bir topluluktur. Bu çalışmada, Karamanlıların 19. yüzyılda bastıkları Yunan harfli Türkçe yani Karamanlıca metinlerin sayısal analizi yoluyla, topluluğun kültürel, dinî ve edebî yönelimleri gösterilecektir. Bu yapılırken Karamanlıca üretimin bu yüzyılda basılmış olan Arap ve Ermeni harfli Türkçe metinlerle karşılaştırmalı incelemesi sunulacaktır.

Bu kapsamdaki bir çalışmayı gerçekleştirebilmek amacıyla, çeşitli bibliyografyalardan, edebiyat tarihlerinden, ansiklopedilerden ve antolojiler gibi kaynaklardan yararlanılarak bir veritabanı oluşturulmuştur. Özellikle Karamanlıca metinler için yararlanılan kaynaklar şunlardır: Millî Kütüphanenin hazırladığı *Eski Harfli Türkçe Basma Eserler Bibliyografyası* başlıklı çalışma (2002), Evangelia Balta'nın *Karamanlidika* üst başlığını taşıyan üç bibliyografyası (1987a, 1987b, 1997) ve Sévérien Salaville ve Eugène Dalleggio'nun *Karamanlidika* üst başlıklı bibliyografları (1958-1974).

Çalışmada, özel bir sayısal değer atama yöntemiyle türler ve yüzdeler belirlenmiş, bunlara göre grafikler çizilmiştir (Ayrıntılı bilgi için bkz. Ayaydın Cebe 2009). Karşılaştırmalı grafikler, hangi türdeki yapıtların hangi yüzdelerle basıldığını, ortak ve farklı kültürel ve edebî üretimleri ortaya koymuş; bu yolla, Karamanlı halkını daha yakından tanımaya olanak sağlamıştır.

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çok milletli görüntünün Türkçe yapıtlar düzeyinde yansımasını değerlendirebilmek için Arap, Ermeni ve Yunan harfli basılı yapıtların türlerine ve basım yıllarına göre sayısal çözümlemesini yapmak uygun olur. Çözümlemeye geçmeden önce, oranları kavrayabilmek adına bu alfabelerde yazılmış Türkçe yapıtların sayısını belirtelim. Bu çalışmanın kaynaklarına göre, 19. yüzyılda, Arap harfleriyle 18.140, Ermeni harfleriyle 1377, Yunan harfleriyle 602 Türkçe yapıt yayımlanmıştır.

Öncelikle, Arap harfli Türkçe basılı yapıtların dağılım yüzdesi grafiğine bakıldığında, yüzyıl boyunca basılan her dört yapıttan birinin edebî nitelik taşıdığı görülür (Ek 1). Din konulu yapıtlarda ise oran yüzde 13'tür; edebiyat diliminin neredeyse yarısı kadar bir dağılım söz konusudur. Bu oranı değerlendirirken bu yüzyılda basılmış Arapça Kur'an'ların bu grafikte yer almadığını anımsatmak gerekir. Bununla birlikte, 19. yüzyılda Kur'an'ın Türkçe çevirileri yayımlanmamış olmasına karşın, çok sayıda hadis, tefsir ve ilmihâl basılmıştır. Kur'an'ı açıklayan ya da dinin temel kurallarını anlatan yapıtların yanında şer'i hukuka dayalı pek çok fıkıh kitabının da basılmış olmasına karşın, edebiyat yapıtlarının sayıca üstünlüğü gerçekten de dikkat çekicidir. Ermeni ve Yunan harfli Türkçe metinlerde ise din konulu yapıtların edebiyattan daha çok sayıda basıldığı görülmektedir.

Ermeni harfli yapıtlarda din, yüzde 33'le başı çeken kategori olurken edebiyat yapıtları yüzde 27'dir (Ek 2). Yunan harfli yapıtlarda ise iki kategori arasındaki farkın arttığı gözlemlenebilir: din yüzde 36, edebiyat yüzde 21

(Ek 3). Ermeni ve Yunan harfli Türkçe dinî yapıtların oransal büyüklüğünü değerlendirirken bu yüzyılda Türkçe İncil ve Tevratların defalarca basılmış olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir.

Ermeni ve Yunan harfli Türkçe yapıtlarda dilbilim kategorisi altında sayılan sözlük ve dilbilgisi kitapları gibi yapıtların yüksek oranda olduğu da görülmektedir. Asıl dikkati çeken nokta, Yunan harfli Türkçe yapıtlarda "Resim ve Müzik" kategorisinin yüzde 3'lük bir değerle diğer alfabelere göre daha yüksek bir yüzdeye sahip olmasıdır. Burada, resimle ilgili tek bir yapıta karşılık 35 tane müzikle ilgili yapıt bulunmaktadır. Bunların çoğunluğunu Türkçe ve Rumca halk şarkıları derlemeleri oluşturur.

Ermeni harfli Türkçe dinî yapıtlara bakıldığında 1840'lardan itibaren mezhep farklılıklarına dair kalem kavgalarının Osmanlı Ermenileri arasında okur bulduğu anlaşılmaktadır. Boğos Levon Zekiyan, mezhepler arası farkların belirginleştiği bu polemikleri Ermenilerin laikleşme sürecinin bir yansıması olarak değerlendirir (2001: 98). Bu konuda, Karamanlı cemaatinin önde gelen gazeteci ve yayıncılarından biri olan Evangelinos Misialidis'in 1857'de Ermeni harfli yayımladığı, çevirmeni belirtilmemiş olan *Risaleyi Mezhebiye, yani Ermeniyan Milletinin, Ortodoks Rum Kilisesiyle olan Fark ve İttifaksızlığına Dair olarak Bir Dindar Kimsenin Rumca Lisanından Bir Telif* başlıklı yapıt dikkat çekicidir. Bu tür tartışmalar, yüzyıllardır Osmanlı'nın millet sistemine göre aynı kilise altında sınıflandırılan Ermeni ve Rum Ortodoksların birbirlerinden farklarını vurgulayan yeni bir kimlik inşasına giriştiklerini ortaya koyar.

Yunan harfli Türkçe dinî yapıtların yaklaşık üçte biri misyoner yayınıdır. İngiliz Bibl Şirketinin yanı sıra Amerikan Misyoner Şirketi de çok sayıda yapıt yayımlamıştır. Evangelia Balta, "Karamanlıca (Karamanlidika) Basılı Eserler" başlıklı makalesinde misyoner yayınlarının ortalama 5.000 gibi çok sayıda basıldığını ve misyoner örgütlerinin kurduğu kilise, okul, hastane ve çeşitli hayır kurumlarına ücretsiz dağıtıldığını belirtir. Balta, "Karamanlı halkının, finansmanına, basımına ve çevirisine herhangi bir katılımın[ın] söz konusu olmadığı" bu yayınları, Karamanlıca yapıtlar arasında saymaz ve ayrı olarak inceler (1989: 58).

Yunan harfli dinî yapıtların yüzyılın ilk yarısında ağırlıklı olarak basıldığı gözlemlenebilir. Bu dönemde basılan edebiyat yapıtları da çoğunlukla dinî içeriklidir. Yüzyılın son çeyreğinde ise Yunan harfli edebiyat yapıtlarında din dışı konular öne çıkar. Bu dönemde, genel eğilimle koşut olarak Avru-

pa dillerinden özellikle de Fransız edebiyatından yapılan modern edebiyat türlerinin çevirileri okurlarca rağbet görmektedir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, bu yüzyılda "telif" kabul edilebilecek bir Yunan harfli basıma henüz rastlanmamıştır. Bu ölçüte en yakın yapıt, Evagelinos Misailidis'in 1871-1872 yılları arasında dört cilt olarak basılmış *Temaşa-i Dünya ve Cefakâr ü Cefakeş* adlı romanıdır. Başkarakteri Favini'nin değişik coğrafyalarda yaptığı maceralı yolculuklarının anlatıldığı bu roman, İstanbullu bir Rum olan Grigoris Paleologos'un Yunanca kaleme aldığı ve 1839 yılında Atina'da iki cilt olarak basılan "*O polipathis*" (Cefakeş) romanının "uyarlama"sıdır (Boz 1990: 36). Bu konudaki çalışmasında Sula Boz, Misailidis'in romanı "serbest bir çeviriyle Karamanlıca yazdığını", romanın çatısını korumakla beraber Favini'nin başından geçenleri zenginleştirerek anlattığını belirtir (36).

Karamanlıca edebî yapıtların Arap ve Ermeni harfli çevirilerle karşılaştırılmasına göz atalım (Ek 4). Tablodaki ilk yapıt, Daniel Defoe'nun *Robinson Crusoe* başlıklı romanının 1853'te basılmış Yunan harfli çevirisidir. Bu, aynı zamanda, hâlihazırdaki bilgilere göre İmparatorlukta yapılmış ilk Türkçe roman çevirisidir. Tabloda *Robinson Crusoe*'dan sonra yer alan "Yenovefa" hikâyesi, Alman yazar Papaz Christoph von Schmid'in hikâyelerinden en çok çevrilmiş olandır. Özellikle Rum cemaatinde çok popüler olduğu görülen bu yapıtın kırk yıl boyunca Osmanlı edebiyatının gündeminden düşmediği anlaşılmaktadır. *Genoveva*'nın Doğu Akdeniz'deki tüm cemaatler tarafından bilindiğini belirten Johann Strauss, Venedik Mıhitarist Papazlarının Schmid'in yapıtlarını daha 1840'larda Ermeniceye çevirmeye başladığını söyler. Kitap, Bulgarca ve Yahudi İspanyolcasına da çevrilmiştir (2009: 247).

Yenovefa'nın hikâyesi kültürler arası etkileşimi göstermesi açısından ilginç bir örnektir. Tabloda da görüldüğü üzere, başkarakterin adının çeşitli biçimlerde yazılmış olması ve bazı Yenovefa hikâyelerinde yazar ya da çevirmen adının bulunmaması, bu anlatının Osmanlı cemaatleri arasında bir sözlü hikâye olarak da dolaşmakta olabileceğini düşündürür. Balta'nın da Yunan harfli Yenovefa hikâyelerini diğer halk anlatılarıyla birlikte "popüler risaleler" sınıfında saydığını belirtmek gerekir (1998: 17, 18). Bu anlatının ne oranda Schmid'in yapıtından etkilendiği, ne oranda yerel bir halk anlatısı olduğu metinler gün ışığına çıkarılıp karşılaştırmalı olarak incelendiğinde yanıtlanabilecek önemli sorular olabilir. Ne de olsa, Schmid de

hikâyesinin esin kaynağını Fransız *chanson*larına dayanan bir Alman halk anlatısında bulmuştur (Blamires 1999: 112-13; ayrıca bkz. Puckett 1916).

Tabloda basım tarihi açısından üçüncü sırada bulunan yapıt, Fénelon'un *Les Aventures de Télémaque*'ıdır. Bu yapıtı Osmanlı'da Türkçeye ilk aktaran kişi, Mısırlı Yusuf Kâmil Paşa'dır. Bu çeviri, Avrupa edebiyatından Arap harflerine yapılmış ilk edebî çeviri olması nedeniyle Osmanlı edebiyatının ve Türkçenin gelişimi açısından önemli bir yere sahiptir. Yapıtın Arap harfli çevirisinin popülerliğine karşılık Ermeni ve Yunan harfli çevirileri birer kez basılmıştır.

Avrupa edebiyatının bu ilk roman örneklerinden sonra çevrilen yapıtlar arasında çok daha güncel bir seçim olarak Alexandre Dumas, père'in *Le Comte de Monte-Cristo* (1844)'su bulunmaktadır. Bu çeviri, özellikle konusuyla bazı yazarların modern kurmacaya bakışını etkilemiştir. Örneğin, Ahmed Midhat, iki ciltlik *Hasan Mellah yahud Sır İçinde Esrar* (1874-1875) adlı romanını *Monte-Cristo*'dan "esinlenerek" yazmıştır. Romanın Arap harfli yapılmış bu ilk çevirisinden on yıl sonra Ermeni ve Yunan harfli çevirileri eş zamanlı olarak basılmıştır.

Eugène Sue'nün yedi ölümcül günahı konu edindiği *Sept Péchés capitaux* başlıklı yapıtından çevrilmiş hikâyeler ise farklılık gösterir. Mihalaki adındaki bir Rum tarafından *Şikemperverî. Oburluk*, Arap harflerine çevrilmişken Yunan harfli olarak da *Tama'karlık* ve *Gazap* basılmıştır. Etienne Enault da farklı yapıtlarıyla tabloda yer almaktadır ve yazarın Ermeni harfli çevirisine rastlanmamıştır. *Manon Lesko* da yalnızca Arap ve Yunan harfleriyle basılmıştır.

Bunların yanında yalnızca Yunan harfleriyle çevrilmiş yapıtlar da bulunmaktadır. Bunlardan biri, Melas'ın "*Gerostathîs*"idir. Yunan milliyetçisi Melas'ın gençlere yönelik bir ahlak kitabı biçiminde kaleme aldığı bu yapıt, okul kitabı olarak da kullanılmış, o dönemdeki genç Yunanlı kuşağın eğitiminde etkili olmuştur (Merry 2004: 268-69).

Evangelinos Misailidis'in *Seirîn* başlığıyla çevirdiği *La Sirène de Paris*'nin de diğer cemaatlerce basılmış Türkçe çevirisine rastlanmamıştır. Montépin'in Eugène Grangé'yle birlikte yazdığı bir komedi olan bu yapıt 1860 yılında Paris'te sahnelenmiş ve aynı yıl birden fazla baskı yapmıştır. Misailidis'in 192 sayfalık çevirisinin hangi türde yapıldığı ise araştırılmayı bekleyen bir konudur.

Meşhur Monte-Hristo Hikayesinin Zeyli. Lord Hop başlığıyla Alexandre Dumas'ya atfedilmiş çeviriye benzer bir diğeri ise Jules Lermina adına kayıtlıdır: *Lord Hop*, 1878'de Vasilaki adında bir Rum tarafından Arap harflerine çevrilmiştir. Bu örnek, Mihalaki'in çevirisinde olduğu gibi, gayrimüslim cemaat üyelerinin Türkçeye hâkimiyetini göstermesi açısından da dikkat çekicidir. Strauss, bunun *Fils de Monte-Cristo* (1881) adlı yapıt olduğu söylerse de (2009: 231) çevirinin ve özgün yapıtın tarihleri uyuşmamaktadır.

Yalnızca Yunan harfli basılmış yapıtlardan ilginç bir örnek, farklı yazarlardan altı hikâyenin bir araya getirildiği derlemedir. "Taliin Cilveleri" başlıklı ilk hikâye muhtemelen çevirmenin kendisi tarafından kaleme alınmıştır: "A. Georgiadis"-"A. Yorgiadis". Bu çalışmanın kaynaklarına göre, 19. yüzyılda, bu derlemedeki yazarların başka hiçbir basılı çevirisi yayımlanmamıştır. (Elbette, bu durumun süreli yayınlarla karşılaştırılması gerekir.) Bu anlamda, bu yapıtta, Edgar Allan Poe'nun "Kara Kedi"sini de içeren sıra dışı bir seçkinin yapıldığı söylenebilir.

Yunan harfli basılmış çeviriler arasında yabancı yazarların yanı sıra Ahmed Midhat'ın yapıtları da bulunmaktadır. Yoanis Gavriilidis'in çevirdiği *Yeniçeriler* ve *Şeytan Kaya Hikâyesi*, 1891'de İstanbul'da basılmıştır. *Yeniçeriler* önce Misailidis'in *Anadoli* gazetesinde tefrika edilmiştir.

Bu bağlamda, Kleanti Harambilidi (Kleanthîs Kharalampidîs)'nin hazırladığı iki ciltlik *Mecelle-i Edebiyat-ı Osmaniyye* seçkisini de anmak gerekir. Türkçe dilbilgisi ve Rumca-Türkçe bir sözlük de içeren bu yapıtta, Strauss'un verdiği bilgilere göre, Cevdet Paşa, Arif Paşa, Edhem Paşa, Rifat Paşa, Münif Efendi ve Namık Kemal gibi çeşitli Osmanlı yazarlarından seçme parçalar yer almaktadır (1995: 227.124). Yapıt ilk olarak 1873'te Mühendisyan Matbaası'nda Arap ve Yunan harfli olarak basılmıştır. Bunu izleyen diğer basımlar da farklı matbaalarda ve farklı yıllarda çift alfabeli olarak yapılmıştır. Çevirmen aracılığı olmadan Arap harfli basımlarıyla eş zamanlı biçimde Yunan harfli basılan bu yapıtların yalnızca çevrimyazı olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir deyişle, o dönemde Arap harfli yapıtların Yunan alfabesine aktarılması konusunda teknik kolaylık ve uzman işgücü sağlanmıştır. Bu tür basımlar, aynı zamanda cemaatler arasında güncel edebiyat alanında karşılıklı bir ilginin olduğunu da gösterir.

Anlaşılacağı üzere, Arap ve Ermeni harfleriyle basılmış Türkçe metinler karşısında niceliksel olarak düşük düzeyde kalan Yunan harfli metinler, edebî ve kültürel etkileşim söz konusu olduğunda azımsanamayacak bir

varlık göstermektedir. Metinlerin büyük çoğunluğunun henüz gün ışığına çıkarılmamış ve modern okura ulaştırılmamış olmasından dolayı burada yalnızca yapıtların künyelerinden ve bazıları hakkındaki kısıtlı bilgilerden yola çıkarak değerlendirme yapılabildi. Umuyoruz ki yakın gelecekte, akademinin ruhuna yaraşır şekilde bilgi tekelinin boyunduruğundan kurtarılacak olan bu yapıtların yüzyılı aşan suskunluğu giderilecektir. Böylece, üzerlerine yapılacak bilimsel çalışmalarla Osmanlı'nın kültür ve edebiyat tarihini daha sahih biçimde yeniden yazmanın, Türkçenin gelişimini daha ayrıntılı kavramanın yanı sıra Nevşehir coğrafyasının geçmişini de daha yakından tanıyarak bugününü daha iyi anlamak da mümkün olacaktır.

Kaynaklar

Ayaydın Cebe, Günil Özlem. (2009). "19. Yüzyıl Osmanlı Toplumu ve Basılı Türkçe Edebiyat: Etkileşimler, Değişimler, Çeşitlilik". Yayımlanmamış doktora tezi. Ankara: Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü.

Balta, Evangelia. (1987a). *Karamanlidika. Additions (1584-1900) Bibliographie analytique*. Atina: Centre d'Études d'Asie Mineure.

——. (1987b). *Karamanlidika. Additions (XXe siècle) Bibliographie analytique*. Atina: Centre d'Études d'Asie Mineure.

——. (Şubat 1989). "Karamanlıca (Karamanlidika) Basılı Eserler". Çev. Andonis Zikas. *Tarih ve Toplum* 11 (62): 57-59.

——. (1997). *Karamanlidika. Nouvelles additions et compléments I. Bibliographie analytique*. Atina: Centre d'Études d'Asie Mineure.

——. (Yaz 1998). "Karamanlıca Kitapların Dönemlere Göre İncelenmesi ve Konularına Göre Sınıflandırılması". Fransızcadan Çev. Erol Üyepazarcı. *Müteferrika* 13: 3-19.

Blamires, David. (Ocak 1999). "The Later Texts in Gustav Schwab's 'Volksbücher': Origins and Character". *The Modern Language Review* 94 (1): 110-121.

Boz, Sula. (15 Haziran 1990). "Paleoloğos / Misailidis / Favini: Üç İsim, Bir Akrabalık". *Milliyet Sanat* 242: 36-37.

Eski Harfli Türkçe Basma Eserler Bibliyografyası: (Arap, Ermeni ve Yunan Alfabeleriyle) 1584-1986. [2002]. Ankara: Millî Kütüphane Başkanlığı.

Merry, Bruce. (2004). "Melás, Leon". *Encyclopedia of Modern Greek Literature*. Westport, CT ve Londra: Greenwood Press, 268-69.

Puckett, H. W. (Şubat 1916). "The 'Genoveva' Theme with Paticular Reference to Hebbel's Treatment". *Modern Philology* 13 (10): 609-24.

Salaville, Sévérien ve Eugène Dalleggio. (1958-1974). *Karamanlidika. Bibliographie analytique d'ouvrages en langue turque imprimés en caractères grecs I-III: 1584-1900*. Atina: Institut Français d'Athènes.

Stepanyan, Hasmik A. (2005). *Ermeni Harfli Türkçe Kitaplar ve Süreli Yayınlar Bibliyografyası (1717-1968)*. İstanbul: Turkuaz Yayınları.

Strauss, Johann. (Kasım 1995). "The *Millet*s and the Ottoman Language: The Contribution of Ottoman Greeks to Ottoman Letters (19th-20th Centuries)". *Die Welt des Islams* 35 (2): 189-249.

——. (Bahar 2009). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kimler, Neleri Okurdu? (19.-20. Yüzyıllar)?" Çev. Günil Ayaydın Cebe. *Kritik* 3: 205-65.

Zekiyan, Boğos Levon. (2001). *Ermeniler ve Modernite: Gelenek ve Yenileşme, Özgüllük ve Evrensellik Arasında Ermeni Kimliği*. İstanbul: Aras Yayıncılık.

Ek 1: Arap Harfli Türkçe Yapıtların Kategorilerine Göre Dağılım Grafiği

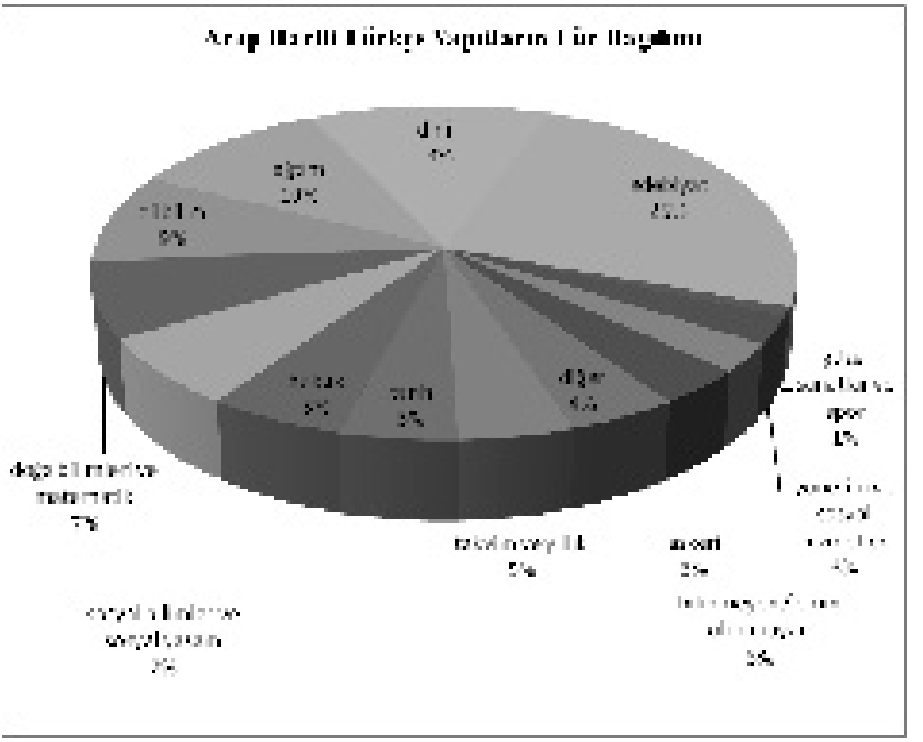

Ek 2: Ermeni Harfli Türkçe Yapıtların Kategorilerine Göre Dağılım Grafiği

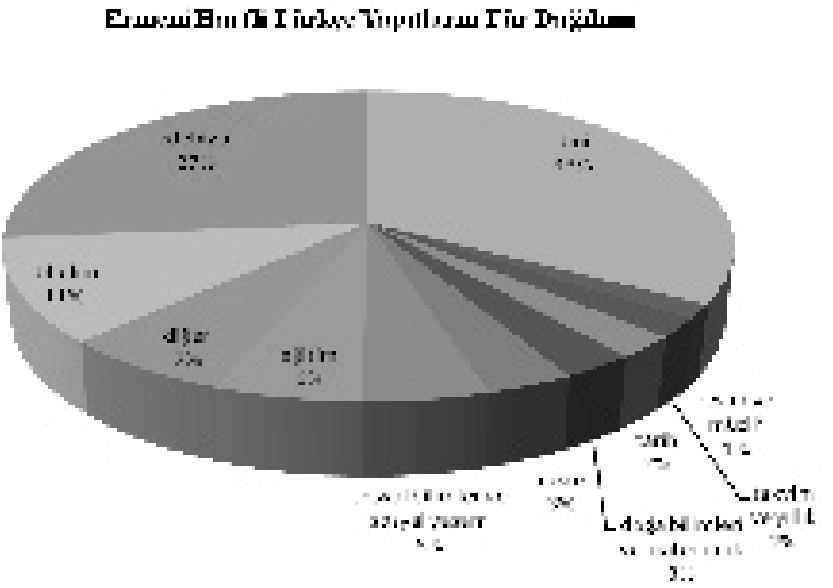

Ek 3: Yunan Harfli Türkçe Yapıtların Kategorilerine Göre Dağılım Grafiği

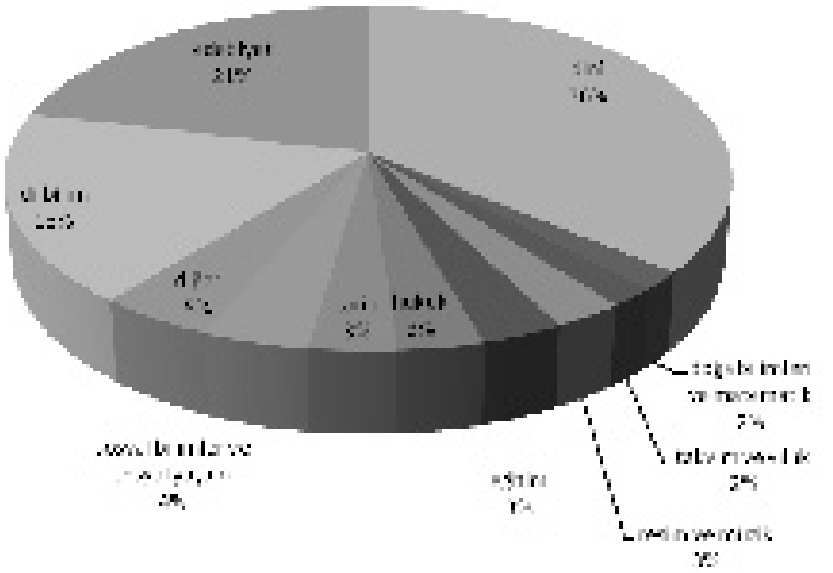

Arap, Ermeni ve Yunan Harfli Ortak Çeviriler Tablosu (Modern Hikâye ve Roman)

Özgün Yapıt	Yapıt Başlığı	Yazar	Çeviren	Açıklama	Basım Yeri	Hicri	Miladi	Matbaa / Yayınevi / Dizi
***Robinson Crusoe* (1719)**	*ROBİNSON KRUSOS HİKAYESİ*	Defoe, Daniel	Dimitrakis Çelebi	Yunan harfleriyle	İstanbul		1853	Yoanis Lazaridis Tab'hanesi
	Hikâye-i Robenson	Defoe, Daniel	Arapçadan çev. Ahmed Lütfü		İstanbul	1280	1864	Takvimhane-i Âmire Matbaası
	Tercüme-i Hikâye-i Robenson	Defoe, Daniel	Ahmed Lütfü		İstanbul	1283	1867	Matbaa-i Âmire
	Tercüme-i Hikâye-i Robenson	Defoe, Daniel	Ahmed Lütfü		İstanbul	1286	1870	Muhib Matbaası
	Hikâye-i Robenson	Defoe, Daniel	Ahmed Lütfü		İstanbul	1287	1871	
	Tercüme-i Hikâye-i Robenson. Tercüme-i Robensin	Defoe, Daniel	Arapçadan çev. Ahmed Lütfü		İstanbul	1291	1874	La Türki Matbaası
	Hikâye-i Robenson	Defoe, Daniel	Ahmed Lütfü		İstanbul	1294	1877	
	Hikaye-i Robenson	de Foe, Daniel	Topalyan, Hripsime K.	Ermeni harfleriyle	İstanbul		1879	Hayasdanyats
	Robenson	Defoe, Daniel	Şemseddin Sami	Fransız-cadan kısaltılarak	İstanbul	1302	1885	Mihran Matbaası
	Hikâye-i Robenson	Defoe, Daniel	Ahmed Lütfü		Bahçesaray		1889	Tercüman Gazetesi Matbaası Kütübhane Serisinden
	Hikâye-i Robenzon	de Foe, Daniel	Fransız-cadan çeviri	Ermeni harfleriyle	İstanbul		1892	Berberyan, Nişan

Özgün Yapıt	Yapıt Başlığı	Yazar	Çeviren	Açıklama	Basım Yeri	Hicri	Miladi	Matbaa / Yayınevi / Dizi
Genoveva (1810)	*Yenovefa hikayesi...*			Yunan harfleriyle			1854	
	YENOVEFA HİKAYESİ. İşbu hikaye Ahlak-i hamide ile mevsuf ve haza nisa taifesinin ibret almasına mahsus olmağ ile...		Evangelinos Misailidis	Yunan harfleriyle	Dersaadet		[1854]	Anadoli Matbaası
	Yenoveva, Ahlakı Hamide ve Haza Nisa Tayfesinin İbret Olmasına Mahsus Hikâye	Schmidt, Christophe		Ermeni harfleriyle	İstanbul		1855	Kükciyan, Rupen
	Yenovefa Hikayesi...			Yunan harfleriyle			1864	
	Yenovefa Hikayesi...			Yunan harfleriyle			1867	
	Yenoveva Hikayesi	Schmidt, Christophe		Ermeni harfleriyle	İstanbul		1868	Kükciyan, Rupen
	Tercüme-i Hikâye-i Jenevyev / Jöneviyev		Mehmed Memduh Paşa		İstanbul	1285	1869	Tatyos Divitciyan Matbaası
	Jeneviyev	Schmidt, Christophe	Arabacıyan, Bidar M.	Ermeni harfleriyle	İstanbul		1876	
	İngilterra Düşesalarından Kenovape Nam Afife Kadının Hikâye-i Garibesi		B. Arabacıyan	Ermeni harfleriyle	İstanbul		1886	Kafafyan, Hovsep
	Kenovape yani Ahlak-ı Hamide ile Mevsufe Bir Kadın	Schmidt, Christophe	Arabacıyan, Bidar M.	Ermeni harfleriyle	İstanbul		1891	Kafafyan, Hovsep
	Jenovefa		Ahmed Midhat [Resmolu Midhat İbnül Ahmed ?]		İstanbul	1311	1894	Kasbar Matbaası Asır Kütübhanesi Romanları
	Yenovefa. Faziletin Muzafferiyatını Mübeyn Gayet Feci Roman	Smit, Hristoforos	Savopulos, Prodromos - Köseoğlu, P. S.	Yunan harfleriyle	Dersaadet		1894	E. Suma ve Şürekası Matbaası
	Tabiatda Uluhiyeti Tanımaklık Yani Eihenfesli Erikos Ve Yenovefa Hikayeleri			Yunan harfleriyle	İstanbul			Ekdotikon Katastîma Ger. Aleksandratû kai Sas
	Yenovefa Hikayesi...			Yunan harfleriyle				

Özgün Yapıt	Yapıt Başlığı	Yazar	Çeviren	Açıklama	Basım Yeri	Hicri	Miladi	Matbaa / Yayınevi / Dizi
***Les Aventures de Télémaque* (1699)**	*Tercüme-i Telemak*	Fénelon			İstanbul	1275	1859	
	Tercüme-i Telemak	Fénelon		Müellif adı İsmail Hakkı Üsküdarlı diye geçer	İstanbul	1279	1863	Tasvir-i Efkâr Matbaası
	Tercüme-i Telemak	Fénelon			İstanbul	1279	1863	Tab'hane-i Âmire
	Tercüme-i Telemak	Fénelon			İstanbul	1283	1867	Matbaa-i Âmire
	Tercüme-i Telemak	Fénelon			İstanbul	1286	1870	Tasvir-i Efkâr Matbaası
	Tercüme-i Telemak	Fénelon			İstanbul	1287	1871	Mekteb-i Sanayi Matbaası
	Tercüme-i Telemak	Fénelon			İstanbul	1294	1877	Şeyh Yahya Efendi Matbaası
	Telemak Tercümesi	Fénelon			Bursa	1297	1880	Matbaa-i Hüdavendigâr
	Tercüme-i Telemak	Fénelon			Bursa	1297	1880	Hüdâvendigâr Matbaası
	Telemak Tercümesi	Fénelon			Bursa	1298	1881	Matbaa-i Hüdavendigâr
	Tercüme-i Telemak	Fénelon			İstanbul	1299	1882	Ahter Matbaası
	Telemak Tercümesi	Fénelon			İstanbul	1302	1885	Civelekyan Matbaası
	SER-GÜZEŞT-İ TELEMAK	Fénelon		Yunan harfleriyle 2 cilt	Der Aliye		1887	Tupois İ. Margaritû-Tupois A. Maksûrî
	Cümel-i Hikemiye-i Telemak	Fénelon		3. Baskı	İstanbul	1307	1890	Matbaa-i Ebüzziya Kitabhane-i Ebüzziya
	Télémaque	Fenelon		Ermeni harfleriyle	İstanbul		1894	
	Tercüme-i Telemak	Fénelon			İstanbul			Hacı Hüseyin Efendi'nin Matbaası

Özgün Yapıt	Yapıt Başlığı	Yazar	Çeviren	Açıklama	Basım Yeri	Hicri	Miladi	Matbaa / Yayınevi / Dizi
***Gerostathîs* (1858)**	*Gerostathîs Yani Çocukluk Kemaletimin Vukuatleri*	Melas, Leon	Aristovulos, F. P. G.	Yunan harfleriyle 2 cilt	Atina		1866-1867	Filadelfialu H. Nikolaidi'nin Tab'hanesi
Sept Pêchés capitaux	*Yedi Mühlik Günahlar Tembellik*	Eugene Sue	Fransızcadan çev. Panosyan, Garabed	Ermeni harfleriyle	İstanbul		1868	Levant Herald
	Şikemperverî. Oburluk	Sue, Eugène	Mihalaki		İstanbul	1299	1882	Matbaa-i Ebüzziya
	Fransa'nın meşhur hikayecilerinden Evzen Sui'nin Yedi ölümlü günahlar unvanı ile telif itdiği hikayatdan biri olan TAMA'KARLIKDIR.	Sui, Evzen	Misailidis, Evangelinos	Yunan harfleriyle	Dersaadet		1884	Evangelinos Misailidis Matbaası
	GAZAP HİKAYESİ	Sui, Evzen		Yunan harfleriyle	İstanbol		1885	E. Misailidis ve Mahdumleri Matbaası
***Le Comte de Monte-Cristo* (1844)**	*Monte Kristo*	Dumas, Alexandre	Teodor Kasap	6 cilt	İstanbul	1288	1872	Ahmed Midhat'ın Matbaası - Çıngıraklı Tatar Matbaası
	Monte Kristo	Dumas, Alexandre	Fransızcadan çev. M. Nakkaşyan	Ermeni harfleriyle 6 cilt; İlk dört cilt	İstanbul		1882	Papazyan, Mihran
	MONTE HRİSTO	Dumas, Aleksandros (Fransa meşahir-i şuarasından)	Vasilios İ. Tokmeçoğlu - Hippokratis G. Margaritis (Naşirler)	Yunan harfleriyle 6 cilt	Dersaadet		1882	Grafikos Kosmos Matbaası-Hipp. Margaritis Matbaası
	Monte Kristo	Dumas, Alexandre	Fransızcadan çev. M. Nakkaşyan	Ermeni harfleriyle 6 cilt; Son iki cilt	İstanbul		1883	Papazyan, Mihran

Özgün Yapıt	Yapıt Başlığı	Yazar	Çeviren	Açıklama	Basım Yeri	Hicri	Miladi	Matbaa / Yayınevi / Dizi
	Çingene Kızı. Madmuazel de Kerven	de Montepin, Xavier	Toloyan, H.	Ermeni harfleriyle	İstanbul		1876	Manzume-i Efkâr
	Çingâne Kızı. Madmuazel dı Kerven	de Montepin, Xavier	Fransızcadan çev. H. Tolayan	Ermeni harfleriyle 2 cilt	İstanbul		1879	Manzume-i Efkâr
	Çingene Kızı	de Montépin, Xavier	Ali Rıza Bey - Düzelten: Mustafa Reşid	1. cilt	İstanbul	1306	1889	Cemal Efendi Matbaası
	Çingene Kızı	de Montépin, Xavier	K.S. - Düzelten: Mustafa Reşid	2. cilt	İstanbul	1306	1889	Cemal Efendi Matbaası - Şirket-i Mürettibiye Matbaası
	Çingane Kızı. Gayet Meşhur Feci Ve Meraklı RomanOlup.	De Montepen, Ksavye	Misailidis, Evangelinos	Yunan harfleriyle 6 cilt	Dersaadet		1894	Anadoli Matbaası
	Madam Blakizkof yahud Fitne-i Cihan	de Kock, Charles Paul	Mehmed Ata		İstanbul	1295	1878	Mihran Matbaası
	Fitne-İ Cihan Yahod Madam Bilakizikof	De Kok, Pol	Teodor. Yese Fetvacoğlu	Yunan harfleriyle	İstanbol		1882	Anadoli Matbaası
***Manon Lescaut* (1731)**	*Manon Lesko*	Prevost, Abbe	M. Nuri Şeyda		İstanbul	1297	1880	Mekteb-i Sanayi-i Şahane Matbaası
	Manon Lesko	Prevost, A.	İ. Panayotidis	Yunan harfleriyle	İstanbol		1898	Panayotidis Matbaası
	Manon Lesko	Prevost, Abbe	Hasan Bedreddin		İstanbul	1317	1900	Kasbar Matbaası Vatan Kitabhanesi Sahibi O Ferid

Özgün Yapıt	Yapıt Başlığı	Yazar	Çeviren	Açıklama	Basım Yeri	Hicri	Miladi	Matbaa / Yayınevi / Dizi
***Les Filles de bronze* (1880)**	*Tucdan Kızlar*	de Montepin, Xavier	Fransızcadan çev. H. Tolayan	Ermeni harfleriyle 5 cilt	İstanbul		1880	Manzume-i Efkâr
	Tucdan Kızlar	de Montepin, Xavier	Fransızcadan çev. H. Tolayan	Ermeni harfleriyle	İstanbul		1881	Manzume-i Efkâr
	Tucdan Kızlar	de Montepin, Xavier	Tolayan, H.	Ermeni harfleriyle	İstanbul		1891	
	TUÇDAN KIZLAR	De Montepin, Ksavyer	Fransızcadan çev. Pavlidis, T. S. (Naşir)	Yunan harfleriyle 6 cilt	Dersaadet		1891	Anadoli Matbaası
	Tunçtan Kızlar	de Montépin, Xavier	Mehmed Tevfik	Resimli 2 cilt	İstanbul	1309	1892	Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası
	SEİRÎN [La Sirène de Paris]	De Mondepen, Ksavyer	Evangelinos Misailidis	Yunan harfleriyle	Dersaadet		1882	Evangelinos Misailidis Matbaası
	MEŞHUR MONTE-HRİSTO HİKAYESİNİN Zeyli. LORD HOP.	Dumas, Aleksandros		Yunan harfleriyle 6 cilt; 1. cilt	Asitane		1884	Dim. ve At. Nikolaidi Matbaası
	MEŞHUR MONTE-HRİSTO HİKAYESİNİN Zeyli. LORD HOP.	Dumas, Aleksandros		Yunan harfleriyle 6 cilt; 2-4. ciltler	Asitane		1884	Manzume-i Efkar Matbaası
	MEŞHUR MONTE-HRİSTO HİKAYESİNİN Zeyli. LORD HOP.	Dumas, Aleksandros		Yunan harfleriyle 6 cilt; 5. cilt	Asitane		1885	Zareh Matbaası
	MEŞHUR MONTE-HRİSTO HİKAYESİNİN Zeyli. LORD HOP.	Dumas, Aleksandros		Yunan harfleriyle 6 cilt; 6. cilt	Asitane		1885	P. Sotiryadis Matbaası

Özgün Yapıt	Yapıt Başlığı	Yazar	Çeviren	Açıklama	Basım Yeri	Hicri	Miladi	Matbaa / Yayınevi / Dizi
***La Porteuse de pain* (1884)**	*ETMEKÇİ HATUN*	De Montepin, Ksavyer	Fransızcadan çev. Emanuilidis, İlyas M.	Yunan harfleriyle 6 cilt	Dersaadet		1885	Evangelinos Misailidis Matbaası
	Ekmekçi Hatun	de Montepin, Xavier	Fransızcadan çev. H. Tolayan	Ermeni harfleriyle 5 cilt	İstanbul		1886	Bağdadlıyan, Karegin
	Ekmekci Kadın	de Montépin, Xavier	Ahmed İhsan [Tokgöz]		İstanbul	1306	1889	A. Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası
	Simon ve Mari	de Montepin, Xavier	Alik, Andon	Ermeni harfleriyle	İstanbul		1885	Civelegyan, Dikran
	Simon ve Mari	de Montepin, Xavier	Alik, Andon	Ermeni harfleriyle	İstanbul		1887	Civelegyan, Dikran
	Simon ve Mari	de Montépin, Xavier	E. Atik / Âlik		İstanbul	1306	1889	Ceride-i Şarkiye Matbaası
	SİMEONA ve MARYA...	De Montepin, Ksavyer	Fransızcadan çev. Yoanidis, Yoanis	Yunan harfleriyle			1890	
	ŞEYTANIN AMUCA ZADESİ	Buri, Gontran	Misailidis, Evangelinos Efendi	Yunan harfleriyle	İstanbol		1885	Evangelinos Misailidis Matbaası
	Bir Serseri	Enol, Etienne - Judicis, Louis	Ahmed İhsan [Tokgöz]		İstanbul	1303	1886	Ceride-i Askeriye Matbaası
	Vicdan Faciaları	Enault, Etienne	Ali Muzaffer	2. Baskı	İstanbul	1311	1894	Âlem Matbaası Ahmed İhsan ve Şürekâsı Asır Kütübhanesi Hikâyeleri
	Madam Orelya	Enol, Etien	İ. Panayotidis	Yunan harfleriyle				
	İFETLU VE İSMETLU MARTA. FAMİLYALARA MAHSUS HİKAYE-İ NEFİSE		Evangelinos Misailidis Efendi	Yunan harfleriyle	Dersaadet		1886	Evangelinos Misailidis Matbaası

Özgün Yapıt	Yapıt Başlığı	Yazar	Çeviren	Açıklama	Basım Yeri	Hicri	Miladi	Matbaa / Yayınevi / Dizi
***Le Fiacre no. 13* (1880)**	*13 NOMEROLİ AREPE*	De Mondepen, Ksavye		Yunan harfleriyle			1888	
	13 NOMEROLİ AREPE	De Mondepen, Ksavye		Yunan harfleriyle			1888	
	13 Numaralı Araba	de Montépin, Xavier	Halil Edib - Ali Rıza		İstanbul	1307	1890	Mahmud Bey Matbaası
	13 Numaralı Arabanın Zeyli	de Montépin, Xavier	Halil Edib		İstanbul	1307	1890	Mahmud Bey Matbaası
	13 Numaralı Araba	de Montepin, Xavier	Arabacıyan, M.B.	Ermeni harfleriyle Cilt 1-3	İstanbul		1894	Biberyan, Garabed
	ROMAN KÜTÜPHANESİ CÜZ CÜZ NEŞR OLUNUR		Yorgiadis, A.	Yunan harfleriyle 6 hikaye içerir: A. Georgiadis, "Taliin Cilveleri"; Gabriel Prevost, "Dasha"; Raoul de Nabery, "Kadınlar Cinayeti"; Emile Souvestre, "Lefki Lorzi"; Emile Chevalier, "Dul ve Bakire"; Edgar Poe, "Kara Kedi".	İstanbol		1889	Ant. Maksuris ve Vlasios Filipidis Matbaası
	PRENSES ANZOL	Sue, Eugène	Yoanidis, Yoanis	Yunan harfleriyle Ayrı basılmadan önce Anadoli gazetesinde tefrika edilmiştir.	İstanbol		1892	

Özgün Yapıt	Yapıt Başlığı	Yazar	Çeviren	Açıklama	Basım Yeri	Hicri	Miladi	Matbaa / Yayınevi / Dizi
	İntikamcı Lamar, yahod karının kıymeti. [Ce que coûtent les femmes, 1868]	Ruket, Yulios [Jules Rouquette]	Fransızcadan çev. Yoanis Kalfoğlu	Yunan harfleriyle			1894	
	[İN<GİLİZ...> ANA BEL HİKAYESİ]	François Thomas Marie de Baculard d'Arnaud		Yunan harfleriyle Eksik nüsha				

AVANOS'LU RESSAM NİHAT TANDOĞAN VE ESERLERİ

A PAINTER FROM AVANOS: NIHAT TANDOGAN AND HIS WORKS

Hafize PEKTAŞ*

ÖZET

Nihat Tandoğan 1930 yılında Avanos'ta doğdu. Çocukluk yıllarında Avanos ilçesinde Kızılırmak'ın taşıdığı sihirli çamurla oynadı. Şekillendirdiği çamurdan Oyuncaklar, heykeller yapmaya başlayan Tandoğan, 10'lu yaşlarında çini atölyelerinde çamurdan yaptığı çanak ve çömleklere renk ve desenlerle şekiller verdi. 1940 yılında Avanos'ta bir seramik atölyesinde seramik tasarımı başladı. 1953 yılında Ankara'ya yerleşti ve 1961 yılına kadar Harp Okulu'nda bir teknik ressam olarak çalıştı. Tandoğan yeteneğini kendi kendine geliştirmiş ve resim üzerinde yoğunlaşmıştır. Hiç resim eğitimi almamış olmasına rağmen çok ünlü ressam onun atölyesinden yetişmiştir. 1974 yılında Ankara Devlet Galerisi'nde ilk kişisel sergi açmıştır. Resimlerinde sanatın klasik –akademik temeli üzerinde figür, doğa konularına ağırlık vermiştir. Sanatçı doğa görünümlerinden giderek geometrik düzen anlayışına geçmiştir.81 yaşındaki ressam Nihat Tandoğan, 'Son peyzajlar' adlı sergisinin açılışına gitmek üzere bindiği ticari taksinin içinde geçirdiği kalp krizi sonucu 11 Mayıs 2011 de yaşamını kaybetmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nihat Tandoğan, Türk Ressamları, Nevşehir'li Sanatçılar

ABSTRACT

Nihat Tandoğan was born in Avanos in 1930. He started painting on his own in childhood. Tandogan started to tile colors and patterns, shapes, pottery workshops and gave the dish made from clay.the age of 10. In the 1940s, he began designing on ceramics at a ceramic workshop in Avanos. In 1953, he moved to Ankara

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Mesleki Eğitim Fakültesi, Uygulamalı Sanatlar Eğitimi Bölümü, Öğretim Üyesi, KONYA. e-posta:hfzpkt@Hotmail.Com

and worked as a draftsman at the Military Academy until 1961. Tandoğan developed his skill by himself and concentrated on painting. He had his first solo exhibition at the State Gallery in Ankara in 1974. Art paintings on the basis of the classical-academic figures, gave emphasis on nature. Artist concept of geometric design has increasingly views of nature. Although he has not studied painting was brought up a very famous painter. 81-year-old painter Nihat Tandoğan, 'Last Landscapes' to go to the opening of his exhibition of a heart attack and died.

Key Words: Nihat Tandoğan, Turkish painters**,** The artist of the Nevşehir

Resim.1 1 Nihat Tandoğan

Giriş

'*Resmin gerçek karakterini bulmaya çalışıyorum. Natürmort, peyzaj, portre, soyut, ne tür olursa olsun girmişimdir, araştırmışımdır, bulmuşumdur ve yapmışımdır. Bunlar sağlam yapıtlardır'.* Bu sözler; bütün ömrünü sadece resim yapmaya adamış bir Anadolu ressamının, Nihat Tandoğan'ın sanatla ilgili kaygılarını ve sanat hayatını en iyi şekilde anlatmaktadır.

Eserleri müzayedelerde satılan, yurtiçinde ve yurtdışında pek çok önemli koleksiyonda resimleri bulunan bu değerli ressamın Türk resmiyle ilgili kaynaklarda yeterince yer almaması bu araştırmayı önemli kılmaktadır.

Bu çalışma da çağdaş Türk ressamları arasında önemli bir yeri olan ressam Nihat Tandoğan'ın hayatı, sanat hakkındaki düşünceleri ve eserleriyle ilgili bilgi toplamak amaçlanmıştır.

Araştırmanın Yöntemi; Bu araştırmada tarama modeli uygulanmıştır. Bu modelin, konuyu belirlemeye yönelik olduğu kabul edilmiştir. Tarama modeli kapsamında çeşitli dergi, broşür ve internet kanalıyla ulaşılan bilgilerden yararlanılmış ve kaynak kişilerle görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen veriler analiz edilerek amaç doğrultusunda değerlendirilip yorumlanmıştır.

Nihat Tandoğan'ın Hayatı

Nihat Tandoğan, 1930 yılında Nevşehir'in Avanos ilçesinde dünyaya gelmiştir. Çiftçilikle uğraşan bir ailenin çocuğudur. Çocukluğu diğer Anadolu köy çocukları gibi çamur oynayarak çamurdan oyuncaklar yaparak geçmiştir. Arkadaşlarıyla birlikte sekilendirdikleri çamuru yine kendi yaptıkları fırınlarda pişirmeye denemişlerdir. Hatta bir süre heykel de yapmıştır.

Kızılırmak'ın kırmızı sihirli çamuru Avanos'ta sadece çocukların oynadığı bir oyuncak malzemesi değil aynı zamanda çömlekçilikte de kullanılmaktadır. Bir zanaat olarak Avanos ta çömlekçilik Hititlerden öncesine uzanmakta ve Anadolu'da Hititlerden bu yana günümüze kadar hiç kesintiye uğramadan çömlek yapılan tek yerdir.

Şekillendirdiği çamurdan oyuncaklar, heykeller yapmaya başlayan Tandoğan, onlu yaşlarında çini atölyelerinde çamurdan yaptığı çanak ve çömleklere renk ve desenlerle şekiller vermiştir.

Bu dönemi kendisiyle yapılan bir röportajda şöyle ifade etmiştir.

'*Çocukluğumda oyuncaklarımızı da topraktan biz yapardık, hatta ağızlık bile yaptığımız olmuştur. Avanos'taki çini atölyesinde hocamız da yetenekli birisi idi ve heykel çalışıyordu. Evet, seramik veya heykel olabilirdi ama olmadı. Resme merakım vardı. Bir şeyi yapmak için iyi bilmek gerektiğine inanırım. Dolayısıyla ben, resme olan merakım nedeniyle bunu iyi bir incelemeye almıştım. Büyük ustaların ne yaptığını anlamaya çalışarak kendimce bir ipucu arıyordum, bu da beni resmin içine çekti'* (Asomedya,2003:71).

Askerliğini tamamladıktan sonra içindeki dürtüyle 1953 yılında Ankara'ya gelmiştir. Bu dönemde Kara Harp Okulu matbaasında teknik ressam olarak görev yapmış ve subay derneklerinin resim sergileri ile ilgilenmiştir. Aynı zamanda mesai dışındaki zamanlarında Ulus'taki Foto Ege, Foto Cemal, Foto Sanat gibi bazı fotoğrafçılarda çalışmıştır. Fotoğrafçılarda fotoğraf büyütme, rötuş, renklendirme gibi işlemleri yapmıştır. 1956 yılında seçtiği meşakkatli yolda ona hep destek olan Macide hanımla evlenmiştir.

1961 yılında Kara Harp Okulundaki işinden kendi isteğiyle istifa etmiş ve Almanya'da işçi olma kervanına katılarak Almanya'ya gitmiş fakat dört ay sonra geri dönmüştür. Kara Harp Okulundaki işine tekrar başlayamayınca Ulus'ta posta caddesinde bir dükkân kiralayarak yine fotoğrafçılardan gelen işleri yapmaya devam etmiştir. Bu esnada da yağlı boya resim çalışmaya başlamıştır. Kırk yıldan fazla ulustaki mütevazı atölyesinde çalışmalarına devam etmiş, iki binli yıllarda Çankaya Birlik mahallesindeki atölyesine taşınmıştır.(Macide Tandoğan,2011)

Tandoğan yeteneğini kendi kendine geliştirmiş ve resim üzerinde yoğunlaşmıştır. 1955 ten buyana Devlet Resim ve Heykel sergilerine katılan sanatçının çeşitli yarışmalardan kazandığı ödülleri de bulunmaktadır (Zeren,1999:28).

İlk kişisel sergisini 1974 yılında Kızılay Zafer çarşısındaki Ankara Devlet Güzel Galerisi'nde açan sanatçının yurt içinde birçok önemli galeride sayısı tam olarak tespit edilemeyen kişisel sergileri bulunmaktadır. Aynı zamanda yurt dışında da sergiler kişisel sergiler açan Tandoğan birçok değerli Türk ressamı ile birlikte karma sergilere de katılmıştır.

Hiç resim eğitimi almamış olmasına rağmen çok ünlü ressam onun atölyesinden yetişmiştir. Atölyesine devam eden ressamlardan bazıları; Günay Arıtman, Gülay Yüksel, Güzin Arısoy, Güngör Tekin, Tülin Erdoğdu, Nihal Kavat, Hakkı İnan, Berna Cordan, Fatma Tuna Gürlek, Ekmel Tokatan 'dır(Çiğdem Tandoğan,2011).

Tandogan Birleşmiş Ressamlar ve Heykeltraşlar Derneği ve GESAM (Türkiye Güzel Sanat Eseri Sahipleri Meslek Birliği) üyesi olmuştur. Gesam'ın düzenlediği resim kurslarında da hocalık yapmıştır.

Resim sanatının büyüsünün ve gizeminin peşinde bir ömür geçiren Nevşehirli sanatçı ressam Nihat Tandoğan, 81 yaşında 'Son peyzajlar' adlı sergisinin açılışına gitmek üzere bindiği ticari taksinin içinde geçirdiği kalp krizi sonucu 11 Mayıs 2011 de yaşamını kaybetmiştir.

Eserleri ve Sanat Hakkındaki Düşünceleri

Başkentteki çağdaş sanat hareketlerinin ilk gelişmelerine Halkevleri, İnkılap Sergileri ve Devlet Sergileri kaynaklık etmişlerdir. Bunun yanı sıra devletin resmi kurumları da bu konuda özendirici katkılarda bulunmaktadırlar. İstanbul büyük kent yaşamının tüm özelliklerini ve Boğaziçi görüntülerini sanatta yansıtırken, Ankara Anadolu gerçeğini bozkır yaşamını işlemiştir.

Ankara'daki sanat hareketi yöreselliği ile kişisel sanat deneylerini başarılı bir şekilde yakalamaya çalışmıştır. Başkentte halkın sanata ilgisiyle ilişkili ve halkla bütünleşmiş bir resim gelişimi dikkati çeker.

Kurtuluş savaşı yıllarında küçük bir kasaba görünümünde olan Ankara, Cumhuriyetin ilk yıllarıyla birlikte hızla gelişmiş ve bunun sonucu olarak 1930'lu yıllarda kendini kültür ve sanat alanlarında da kendini göstermiştir. İstanbul'un arkasından ikinci sanat merkezi haline gelmiştir. Bu dönemde sanat hareketleri oldukça sınırlıdır (Anonim.1).

1933'te ilk İnkılâp Resimleri Sergisi, 1935'teki "Utku Plastik Ar Sergisi", Ankara Halkevi Ar Şubesi'nin geleneksel sergileri, bugünkü Opera yapısında Ankara Sergievi'nin 1938'de açılışı ve nihayet 1939'dan başlayarak her yıl düzenli biçimde Devlet Resim ve Heykel sergilerinin geleneksel duruma sokulması gibi olaylarla kırk yıllık bir geçmişle biçimlenen Ankara sanat ve kültür ortamı, bu şehri İstanbul'un yanında Türk resmine katkıda bulunan ikinci bir sanat merkezi haline getirmiştir.

İlk Devlet Resim ve Heykel sergileri bu dönemde başlamıştır. Sergiler oldukça azdır ve küçük sanatçı gurupları varlık göstermektedir. İlk sanatçılar olarak karşımıza Naci Kalmukoğlu ve Malik Aksel çıkar. Bu iki isim resim sanatımızın genellikle "üçüncü devre" olarak isimlendirilen dönemine girerler. 1930'lu yıllarda gelişme gösteren bu yerel-yöresel sanat anlayışı Ankaralı ressamları İstanbullu ressamlardan ayırmaktadır (Anonim.1).

Ankaralı ressamlar çevre gözlemlerine önem vermişler ve yerel motifleri ve tatları, güncelliğe tercih etmişlerdir. İstanbul'dan gelen çağdaş evrensel değerler, Ankara'da yerel değerlerle bütünleşmiştir. Eşref Üren, İhsan Cemal Karaburçak ve İsmail Altınok'da Ankaralı öncü ressamlar arasında sayılabilir. İzlenimci denilebilecek bir sanatçı gurubunda bu dönemde Ankara'da yaşamaktadır. Bunlar arasında Şefik Bursalı, Naim Uludoğan, Mehmet Yücetürk, Adil Doğançay, Şükrü Erdiren, Ömer Hatipoğlu, Arif Kaptan, Orhan Kılıç, Mehmet Uzel, ve Hamza İnanç, sayılabilir(Anonim.1).

Bütün bu ressamlar öznel üslup farklılıkları içerseler de, dönemin yerel özelliği olan izlenimcilik etrafında toplanırlar. İstanbul ile Ankaralı ressamlar arasında yukarıda bahsettiğimiz gibi konu ve anlatım olarak farklar olsa da, Türk resminin 1940'lardan bu güne kadarki genel eğilimleri her iki çevre içinde geçerlidir. Bunu Simgeci-fantastik, lekeci ve anlatımcı eserlerde görmekteyiz. Ankaralı sanatçılar her ne kadar yöresel eğilimler ağır

bassa da, görsel sorunlar kişisel bir anlatım dili yakalamak için sadece birer amaçtır. Orhan Peker, Turan Erol, Duran Karaca, Oya Katoğlu, Kayıhan Keskinoğlu, Nevzat Akoral, Nuri Abaç, Mustafa Ayaz gibi sanatçılar yöresel konu anlatımlar yakalama yolunda çalışmalar yapmışlardır (Anonim.1).

Yirmi üç yaşında geldiği Ankara'da elli sekiz yıl yaşayan Tandoğan hem Ankara'daki sanat çevresinden etkilenmiş hem de Ankara sanat ortamına önemli katkılar sağlamış ressamlarımızdandır.

Resimlerinde deseni ve kurguyu hep ön planda tutmuştur. Hiç resim eğitimi almamış olmasına rağmen naiflik kolaycılığına sığınmamıştır. Sağlam deseni bütün resimlerinde dikkat çeker. Uzun yıllar fotoğraf büyütme işiyle uğraşması onun sağlam deseninin temelini oluşturmuştur. Klasik ölçüleri hep ön planda tutan ressam eski resim havasında manzara ve natürmortlarıyla ünlenmiştir. Empresyonist tarzdaki manzara ve natürmortlarında ışık, renk ve leke kullanışı kendine has resimlerini ayırt edilmesini sağlamaktadır.

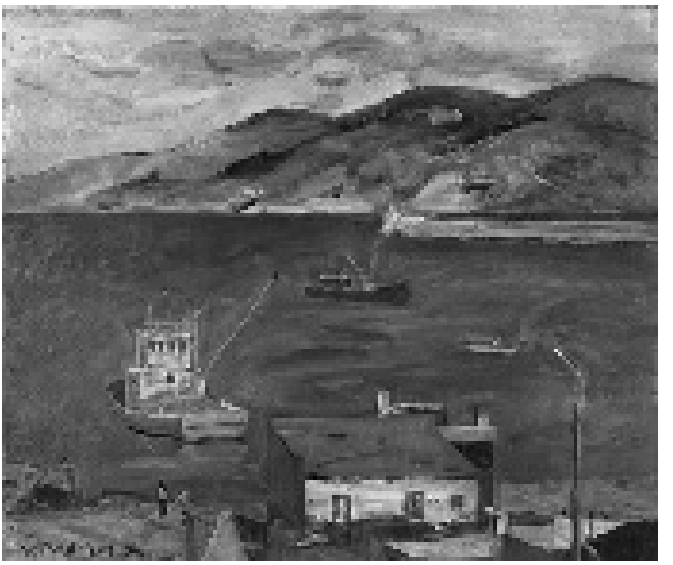

Resim.1.6 40 x 48 cm, tuval üzerine yağlıboya, Sarıyer, 1994

Burhan Günel sanatçıya ait bir sergi broşüründe Tandoğan'ın resimlerini şöyle anlatmaktadır.*' Nihat Tandoğan'ın resimlerinde göze çarpan eskime eskitme yaşlı dünyamızın insana bıraktığı üstü kapalı bir hüznün anlatımı olsa gerek. Ancak, resimlere figürler girdiğinde, özellikle çalışan gü-*

zel insanların (emekçilerin) dünyası anlatıldığında hem renkler canlanıyor, hem umut ve güzellik belirginleşiyor, hem de her şeye karşın canlılığını yitirmeyen doğanın, çevreyi kuşatan tüm olumsuzlukların, kirlenmelerin, tehdidinde de olsa çekiciliğini, dirimselliğini sürdürmekte olduğu vurgulanıyor. Nihat Tandoğan'ın resimleri yaşamın gizlerini anlattığı kadar renklerin gizlerini de barındırıyor. Bu resimler izleyicinin katılımını bekliyor' **(Günel,1997).**

Tandoğan'ın izlenimci tarzdaki peyzaj ve natürmortları resim çevrelerinde çok beğeni görmüş ve resimleri hep alıcı bulmuştur. Fakat bununla yetinmeyip yeni arayışlarına devam etmiştir. Bu arayışları onu biçim bozmaya ve giderek daha geometrik, kübik bir anlatım tarzına götürmüştür. Resimle ilgili serüvenini şu cümlelerinde en güzel ifade etmektedir.

...*Aynı resmin tekrarı yozlaşmış bir ticarettir. Zahmeti yok ki, aynı şeyleri, kalıpları tekrar tekrar yap... Adam durmadan aynı resmi tekrar edip duruyor.*

…Bir resmin bir kalıbı vardır. Her resimde yeni düzen kurmak zorundasınız. Bu iş üretimciliğe gelmez, üretimci oldunuz mu satma arzusunda iseniz, durmadan aynı şeyleri yapacaksınız. Bir zahmeti yok ki, aynı şeyleri yapıyorsunuz. Birinde maviyi hakim yapıyorsunuz birinde de kırmızıyı, el de alışmış, seri imalat...

…Bir şeyi yapmak için iyi bilmek gerektiğine inanırım. Dolayısıyla ben, resme olan merakım nedeniyle bunu iyi bir incelemeye almıştım. Büyük ustaların ne yaptığını anlamaya çalışarak kendimce bir ipucu arıyordum, bu da beni resmin içine çekti.

…Ben sabah saat 7'de evden çıkarım ve akşam saat 9'a kadar çalışırım. Fazla üretici değilim ama araştırmaya çok önem veririm. Yeni düşüncelerim varsa uygulamaya geçerim. Aldığım bilgileri hemen tatbik etmeye koyulurum. Beğenmediğim bir resmi, ne kadar çalışırsam çalışayım siler yeniden yaparım.

…Kompozisyon diyorsunuz, armoni diyorsunuz, figürlerde hareket ediyorsunuz, ritm diyorsunuz, uyum, şekiller arasında bağlantı kurma falan. Bunlar zaman içinde gelişiyor zaten, öğrendikçe başka şeyler de devreye giriyor, bu gün belli bir kültür seviyesine geldiğime inanıyorum. (Asomedya,2003:73).

Geometrik soyut anlayışını yalın renk ve arık biçim ile minimalist anlayışa vardırmıştır. Tandoğan kübik çalışmalarında öylesine kendine has bir üslup yaratmıştır ki geldiği bu nokta her ressamın hayalidir. Bu tarz kübik çalışmalarında kent, kasaba görünümleri ve natürmortlar yanı sıra ağırlıklı olarak kadın figürleri konu olmuştur.

Resim.1.9. Nihat Tandoğan Tual üzerine yağlı boya 40x50cm

Ressamın yurtdışında Türk resminin yeri hakkındaki düşünceleri ise şöyledir.

…Türk resminin yurtdışında yeri olabilmesi için önce onlar ayarında eser vermek gerekir. Çünkü bir kıstas var. O kıstasa varamamışsanız, yurt dışında da bir şey ifade etmez.

Konuya bir de şöyle bakalım; Türkiye de iyi bir yere vardınız, iyi bir ustasınız. Ama o düzeydeki insanı kim keşfedecek. Keşif yok. Batıda bu var. Eğer güçlüyseniz, kendinize has bir yorumunuz varsa, resim dünyasına bir katkıda bulunmuş iseniz o zaman çevrenizin oluştuğunu görürsünüz. Avrupa da bu işler meslek halindedir. Pek çok yayında sanat yazarı vardır, eleştirmeni vardır. Ayrıca o eleştirmenler de ressamlardan daha çok iyi bilgili insanlardır, ama resim yapamazlar. Bu ortamlarda çalışmalar zayi olmaz, mutlaka bir yerden değerlendirilir. (Asomedya,2003:73).

Araştırmaya, öğrenmeye sanat kültürünü yükseltmeye çok önem veren Tandoğan, sadece emekle sanatçı olunmayacağını da böyle anlatmıştır.

…Sanatçı olmayı hedeflediyseniz, onun için riske gireceksiniz. Devlete memuriyet yapıp da sanatçı olunmaz. Acısını çilesini çekeceksin, sancısını çekeceksin. Çok çalışacaksın, araştıracaksın ve öğreneceksin. Öğrenmeden, çalışmadan olmaz. Başı boş çalışma neye yarar. Bizde çoğunluk böyle, bakıyorsun bir ömür vermiş ama bir şey geliştirememiş, yapamamış. Beyinde gelişme yok, teknik de yok, bilgi dağarcığı zayıf ama bütün gün çalıştı... Bütün gün çalışarak sanat öğrenilmez ki. Bir taraftan işin fikir yönünü de kavrayacaksın. Sadece amelle olmaz. Bunu da yürüten çok az insan var. Eğer yürütüyor ve başarısız oluyorsa yeteneksiz demektir. Seviyordur, çalışıyordur ama yetersizdir. Her insan yetenekli olmaz, biraz da yetenek gerekli tabii ki. (Asomedya,2003:74).

Hayatını resim yapıp satarak kazanan ressamımız koleksiyonerler ve Türk resim piyasasını yakından tanımaktadır. Bu konudaki düşüncelerini de aşağıdaki satırlarda bulmak mümkündür.

…Bilinçsiz bir insanın koleksiyon yapması kadar saçma bir şey olamaz. Bunun adı resim toplamaktır, koleksiyon değil. Alımların da hiç birinin doğru olduğuna inanmıyorum.

…Bir kısım çevreler, son günlerde adı duyulan ressamların üzerine gidiyor, onların da amacı kazanmak olunca sistem işlemeye başlıyor. Resimlerinin hepsini satıyor, toplum galeyana geliyor ve "bak ne kadar resim" satmış diyerek buraya yöneliyor.

…Alıcı zaten anlamıyor, parası var ama ömründe bir tek kitap bile alıp bakmış değil. Arkadaşı aldığı için o da resim alacak. Tesadüf bu ya, arkadaşında gördüğü aynı resmi de isteyebiliyor veya aynı ressam diye tutturuyor. Başkasını alırsa yanıldığını düşünecek. Böylece satışlarda artış oluyor. Çok sattığı için mi talep oluyor, talep olduğu için mi çok satıyor? (Asomedya,2003:74).

Popüler bir kişi olmak yerine sanatçı olmayı tercih eden Tandoğan mütevazi, sakin bir yapıya sahiptir. Kendini tanıtmak için günümüz reklam politikalarından uzak sadece iyi resim yaparak sanat dünyası içinde saygın yerini almıştır.

…bilenler bana gelsin, bilmiyorsa zaten bana da gelmeyecektir. Siz ne yaparsanız yapın, çevrenizde sizi algılayacak insanlar olmazsa, içe kapanık olmak zorundasınız veya öyle görülür.

….Küskünlük, kırgınlık, kendini çekme değil. Biz sanatçıysak, bizi tanıyanlar varsa buyursun gelsin. Biz kendimizi ortaya atmayız. Ben popüler bir

kişi olmak yerine sanatçı olarak kalmayı yeğlerim. Ticari bir zihniyetimiz de yoktur, medyatik olmak gibi bir isteğimiz de yoktur.

Benim resmimi gören, bir sanatçının bir resmini gören, sanattan anlıyorsa mutlaka bir yakınlık gösterir, bana, bize gelir…(Asomedya,2003:71).

Sonuç

Nihat Tandoğan Avanos'taki çini atölyesinde başlayan sanat aşkıyla yola çıkıp, Ulus Posta caddesinde eski yapı atölyesinde; zamana, yozlaşmaya karşı sanat adına beyniyle yüreğiyle ve bileğiyle bir ömür vermiştir. Resim yapıp satmaktan başka hiçbir eylemi ve ekonomik geliri olmayan ressam 'evindeki mobilyaların rengine uygun resim isteyen resim alıcılarına' karşı onurlu bir direnişle çalışmalarını sürdürmüştür.

Yaşar kemal'in aynı anda yayımlanan otuz dokuz kitabının bir özelliği de Kitap kapaklarının Türk resim tarihinin örnekleriyle dolu olmasıdır. Her bir kitabın kapağında Abidin Dino, Nedret Sekban, Orhan Peker, Avni Arbaş, Fatma Tülin, Turan Erol, Ergin İnan, Turgut Pura, Ömür Balcıoğlu, Nuray Günay, Metin Eloğlu, Ömer Uluç, Muzaffer Genç, Aliye Berger, Ekrem Kahraman ve Bedri Rahmi Eyüboğlu gibi ressamlar arasında Nihat Tandoğan da haklı yerini almıştır. (anonim.2)

Başlangıçta kendi deyimiyle klasik-akademik tarzda resim çalışan Tandoğan'ın resimlerinde bir süre izlenimcilik (empresyonizm) öne çıkmıştır. 1960'lı yıllardan itibaren araştırmalara incelemelere ağırlık vermiştir.1980'e kadar birçok tarz deneyen sanatçı son resimlerini figürlerin bilinçli bir biçimde deforme edildiği soyutlamalar şeklinde tanımlamıştır.

Sanatın kimsenin yapmadığını yapmak olduğunu kendine ilke edinen, plastik sanatları rayına oturtmanın uzun süren çalışmalar ve tecrübe ile mümkün olacağına inanan ressam Nihat Tandoğan '*Son Peyzajlar*' adını verdiği sergisiyle sanatseverlere anlamlı şekilde veda etmiştir.

Kaynaklar

Asomedya, Ankara Sanayi Odası Aylık Yayın Organı, Haziran 2003

Zeren,Timur.,Tuale Renk Verenler,Ankara Kültür Sanat Etkinlikleri,yıl:7sayı:56 1SSN-B02-0366 Aralık,1999

Günel,Burhan.,Doku Sanat Galerileri Nihat Tandoğan Sergi Katalogu, Ankara, Haziran,1997

Doku Sanat Galerileri Nihat Tandoğan Sergi Katalogu,Ankara,Haziran,1992

Doku Sanat Galerileri Nihat Tandoğan Sergi Katalogu,Ankara,Haziran,1994

Gürpınar Sanat Galerisi Nihat Tandoğan Sergi Katalogu ,Ankara, Aralık,1995

Doku Sanat Galerileri Nihat Tandoğan Sergi Katalogu,Ankara,Haziran,1997

Kibele Sanat Galerisi, Nihat Tandoğan Sergi Davetiyesi,İzmir, kasım,1996

Doku Sanat Galerileri Nihat Tandoğan Sergi Katalogu,Ankara,Aralık,1998

Doku Sanat Galerileri Nihat Tandoğan Sergi Katalogu,Ankara,Nisan,1998

Mart koleksiyon, Nihat Tandoğan Soyut Resimler Sergisi Davetiyesi Ankara, Mayıs 2008

Valör Resim Galerisi Nihat Tandoğan Son Peyzajlar Sergi Katalogu, Ankara Mayıs 2011

Kaynak Kişiler

Macide Tandoğan, Eşi (Görüşme-2011,Ankara)

Çiğdem Tandoğan,Kızı (Görüşme-2011,Ankara)

Mehmet Kıyat ,Doku Sanat Galerileri sahibi, Resim Eksperi (Görüşme-2011, Ankara)

İnternet Kaynakları

(Anonim.1)http:// www.turkresmi.com

(Anonim.2)http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/printnews.aspx?DocID=17790076

Online sergi www.lebriz.com

http://www.turkishpaintings.com

http://www.balimuzayede.com

http://hurarsiv.hurriyet.com.tr

http://www.stilllife.com.tr/nihat_tandogan.htm

http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/printnews.aspx?DocID=17790076

http://kapadokyaavanos.blogspot.com/2007/10/nihat-tandogan.html

BİR MECMUADAN HAREKETLE NEVŞEHİRLİ DAMAT İBRAHİM PAŞA'YA DAİR BAZI TESPİTLER

THESE ARE SOME OBSERVATIONS ABOUT DAMAT İBRAHİM PASHA FROM THE MOVEMENT OF A PERIODICAL

Hakan YEKBAŞ*

ÖZET

Nevşehirli Damat İbrahim Paşa; yaşadığı döneme damgasını vurmuş, yaptığı yenilikler, sosyal ve kültürel hayattaki atılımları ile adından sıkça söz ettirmiş bir şahsiyettir. Kendisi iyi bir tahsil görmüş olan İbrahim Paşa; ilmî sohbetlerden hoşlanan, tarih, edebiyat ve şiire bir hayli düşkün olan ve aynı zamanda âlimleri ve şairleri himaye eden bir yapıya da sahiptir. Bu özelliğinden dolayı olsa gerek devrinde birçok şair, ondan övgüyle bahseden manzumeler yazmıştır.

Damat İbrahim Paşa'ya yazılan bu manzumeler, dönemin önemli edebî simalarından olan Fâiz ve Şâkir Beyler tarafından bir mecmuada toplanmıştır. Süleymaniye Kütüphanesi Hâlet Efendi Kitaplığı 763 numarada kayıtlı olan bu mecmuada, III. Ahmet ve birkaç vezire ait manzumeler de yer almaktadır.

Mecmuada yer alan şiirler, dönemin şairlerinin gözüyle Nevşehir'in yetiştirdiği bu önemli devlet adamının Lale Devrindeki icraatları, sosyal ve kültürel hayata katkıları konusunda önemli bilgiler içermektedir. Bu itibarla mecmuada yer alan manzumeler vasıtasıyla Damat İbrahim Paşa, Nevşehir ve dönemin sosyal yaşantısına dair bilgiler sunulacaktır.

Bu çalışma vesilesiyle başta tarih manzumeleri olmak üzere edebî metinlerin tarih araştırmalarına kaynaklık edebileceği gösterilmek istenmiştir. Ayrıca yine edebî metinler vasıtasıyla tarih içinde belli bir dönemdeki toplum psikolojisi ile sosyal ve kültürel hayata dair bilgilerin de tespitinin mümkün olduğu ifade edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Damat İbrahim Paşa, Lale Devri, Nevşehir, Edebî Metin, Mecmua, Tarih Manzumeleri.

* Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sivas. e-posta:hyekbas@gmail.com

ABSTRACT

Damat İbrahim Pasha is a person who is from Nevşehir and who influenced his period when he lived and also who has a personality that he did innovations in social and cultural life. He took a good education. He liked scholarly conversation and he was excessively devoted to history, literature and poem; however, he had a structure who protected scholars and poets. For this cause in his era, lots of poets wrote poems which mention of him with eulogy.

These poems which written to him was collected in a periodical by Faiz and Sakir Bey who are important persons of their era. This periodical is registered in Süleymaniye Library Halet Efendi Bookcase 763 number and there takes the place of other poems who belongs to III. Ahmet and to a few viziers.

According to the period's poets, this important government man's achievements in Tulip Era has important knowledges about contribution to social and cultural life. Therefore there will be present knowledges which is about Damat İbrahim Pasha, Nevşehir and period's social life by means of piece of verses taking place in periodicals.

With this opportunity, it is wanted to show, poem of history, which become first, and literary texts are the source for historical research. Besides, with the help of literary texts knowledge about psychology of society, social and cultural life are expressed to be possible for detection at a certain period in the history.

Key Words: Damat İbrahim Pasha, Tulip Era, Nevşehir, Literary Text, Periodical, History Poems.

Giriş

Edebî eser, birçok edebiyat araştırmacısına göre kendi yapısı içinde bir bütündür; onun edebi değerini, kendi dışındaki toplumsal ve tarihî olaylarla olan münasebeti değil, yapı, üslup ve kompozisyonundaki uyum yani estetik ölçüler belirler. Buna karşın özellikle edebiyat tarihçileri, edebî eseri bir belge olarak görmekte ve sosyolojik bir araştırma nesnesi olarak metne yaklaşmaktadır. Böyle bir yaklaşımın sonucunda Agâh Sırrı Levend, edebî eserlerin bütün düşünce ve sanat ürünleri gibi toplumun hayatıyla ilgili olduğu ve millî kültürün izlerini taşıdığı için hem sanat eseri hem de yazıldıkları zamanı canlandıran birer belge olarak ele alınması gerektiğini ifade etmektedir (1988: 3). Bu tür yaklaşımda edebî eser, bir milletin geçirdiği

bütün değişimlerin aynası olarak görülür. Öyle ki Levend, toplumları tanıma konusunda edebiyatın, tarih biliminden üstün olduğunu şu sözlerle açıklamaktadır:

"*Toplumbilim araştırmalarında çok zengin bir kaynak olan tarih, bu konuda edebiyatla asla yarışamaz. Tarih, ulusları ancak siyasal birer topluluk olarak ele alır; onları uluslararası ilişkiler çerçevesi içinde izler. Tarihin belgeleri olan fermanlar, kanunlar, tutanaklar, anlaşmalar, antlaşmalar vb., ancak tarihçinin elinde dile gelen tanıklardır.*

Oysa edebiyat; umut, kaygı, heyecan ve tutku içinde çırpınan, çabalayan insan yığınlarını, bütün düşkünlükleri ve değerleriyle canlandırır." (1988: 52-53).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere tarih biliminin temel kaynakları sayılan resmî vesikalar, fermanlar, kanunlar, anlaşmalar vb.lerinin aslında yaşayan tanıklar olmadığı, Fuad Köprülü'nün ifadesiyle bugünkü hayat ile alakası olmayan cansız şeyler olduğu gerçektir. Köprülü, tarihçinin bu tür belgeleri eski sahneleri yaşatmak için bir vasıta olarak kullandığını, buna karşın edebî eserlerin tıpkı mimarî eserler ve hattatların yazıları gibi hâlâ hayatta olduğunu, içinde bulunduğumuz zamanla irtibatını kesmediğini de ifade etmektedir (1999: 23).

Temel olarak farklı araştırma sahaları olmakla birlikte edebiyat ile tarih biliminin birçok ortak noktada birleştiklerini görmekteyiz. Bu ortak noktalardan en önemlisi ise "*geçmiş*"tir. Fakat bir edebiyat tarihçisi ile tarihçinin geçmişe bakışları farklıdır. Çünkü bir edebiyat tarihçisi için ele aldığı geçmiş, henüz geçmemiştir. Edebiyatçının incelediği eser, güncelliğini korumakta ve yaşamaktadır. Halbuki yukarıda daha önce de değindiğimiz gibi tarihçinin ele aldığı geçmiş, artık tarihe mal olmuş ve devrini bitirmiştir. Örneğin "*…bugün Lale Devri yoktur. Ama o devirde yaşayan Nedîm'in divanı elimizdedir ve hâlâ değerini korumaktadır*." (Levend, 1988: 15).

Tarih ile edebiyat arasındaki bu ortak noktadan dolayıdır ki tarihçilerin edebî eserleri kendi açılarından dikkatle incelemeleri faydalı olacaktır. Her ne kadar edebî eserler, tarihî bir olayı ihtiva etmeseler de tarihi aydınlatma bakımından değer taşımaktadırlar. Aslında bunun bariz örneğini özellikle Eski Çağ tarihi araştırmalarında görmekteyiz. Tarihçiler, bugün dahi eski çağlara ait dinî, edebî ve efsanevî eserleri "*tarihî bir kaynak*" olarak kabul etmekte ve tarihin eski, bilinmeyen çağlarını onlara dayanarak aydınlat-

maya çalışmaktadır (Kaplan, 1990: 71). Bunun için bir tarihçinin yalnız umumî ve resmî vesikaları değil; her türlü husûsî vesikaları, mektupları, sicilleri, sanat eserlerini incelemesi gerekmektedir. Resmî görüşün hemen hemen hâkim olduğu "*muteber belge ve bilgiler*" yanında halkın bakış açısına tercüman olan kimselerin manzum veya mensur olarak meydana getirdikleri edebî eserler de tarihçiye zenginleştirici malzemeler verecektir (Tural, 1990: 215).

Bu bakımdan Osmanlı edebiyat metinlerinin önemli bir bölümü, tarih araştırmalarına kaynaklık edebilecek bilgi ve malzeme içermektedir. Öyle ki bu metinler, sadece tarihe değil felsefe, sosyoloji, hukuk, iktisat, siyaset, din, tıp, folklor vb. sosyal bilimlerin birçoğuna yardımcı olabilecek önemli birer kaynaktır.

Osmanlının gündelik hayatından efsanesine, biliminden kültürüne, dilinden folkloruna kadar pek çok detay malzemesini içeren divan edebiyatını, bu yüzden tarih biliminden ayrı düşünümeyiz. Medhiyesinden hicviye ve mersiyesine, şehrengizinden surnâme veya gazavatnâmesine, tezkiresinden sefaretnâme veya siyasetnâmesine, seyahatnâmesinden münşeat ve letâifnâmesine kadar hemen hemen bütün edebî türler tarihle doğrudan alakadar iken, divan edebiyatını sadece mey ü mahbub gazelleri derekesinde incelemek (Pala, 2003: 13) sanırız büyük bir haksızlık olacaktır.

Bu vesileyle özellikle sosyoloji, iktisat, folklor, siyasî ve sosyal tarih araştırmalarına kaynaklık etmesi bakımından divan edebiyatı metinlerinin zengin birer belge olduğunu gösteren birkaç araştırmadan bahsetmek istiyoruz:

Bu konudaki en eski çalışmalardan biri Necib Asım'a aittir. Necib Asım'ın "*Mesîhî Divanı: Divanlardan Tarihçe Nasıl İstifade Edilir*?" başlıklı yazısındaki "*Tarihe me'hûz olacak eserlerin bir kısmını da âsâr-ı manzûme teşkîl ider.*" (1326: 300) şeklindeki sözleri, divan edebiyatı metinlerinin tarih araştırmalarında kullanılması gerektiğini ifade etmektedir. Mesîhî Divanı'nı temel alan Necib Asım, divandaki bazı manzume ve beyitlerden hareketle, şairin yaşadığı dönemin dili ve tarihine dair önemli bilgiler sunmuştur. "*Top ayna, kına, eğri kılıç, balıkların kulağına küpe takmak, düğünlerde cariyelerin başı üstünde leğen götürmesi, mezarlara serv ağacı dikilmesi, bazı savaş aletleri, pusula, para birimleri, kum saati...*" gibi şairin yaşadığı dönemdeki toplumsa hayata dair bilgiler, Necib Asım'a göre tarihe yardımcı olabilecek önemli bulgulardır (1326: 308).

Sanat eserlerinin, tarihi aydınlatma açısından değer taşıdığına ve yazıldıkları dönemin zihniyetini ifade eden fikir ve semboller içerdiğine inanan Sabri F. Ülgener, bu düşüncesini şu cümlede açık bir şekilde ifade etmektedir:

"*Uzun zaman toplumun gündelik yaşayışı üstünde, basmakalıp sofiyâne rumuz ve ibareleri veya İran edebiyatının alışılmış imajlarını gözü kapalı tekrarlamaktan öteye gidemediği ısrarla ileri sürülen divan edebiyatını araştırmalarımız boyu apayrı bir çehre ile yanımızda bulacağız. Gerçek ve baha biçilmez bir belge ve hazine kaynağı olarak!"* (2006: 12).

Bu görüşleri doğrultusunda "*Zihniyet Aydınlar ve İzmler*" kitabında "*Bir Deneme: İki Devir ve İki Terkîb-i Bend*" başlıklı yazısında Bağdatlı Rûhî ve Ziya Paşa'nın terkîb-i bendlerini sosyolojik bir çözümlemeye tabi tutmuş ve bu sayede şairlerin yaşadıkları dönemin zihniyetine dair önemli sonuçlara ulaşmıştır. Ülgener, divan edebiyatı yapıtlarının, kendi dönemlerinin sosyal koşul ve olaylarına tanık olduğunu ifade ettikten sonra özellikle terkîb-i bendlerde insan davranışına, cemiyet hayatınının aksaklıklarına rastlanabileceğini söyler (1983: 30). Ülgener, ayrıca Bağdatlı Rûhî ve Ziya Paşa'nın terkîb-i bendlerini karşılaştırmak suretiyle Osmanlıdaki "*merkez-çevre*" ikili yapısına dikkat çekmektedir. Merkez ve çevre (taşra)de bu iki şairin yaşadıkları sosyal koşulların ne derece farklı olduğunu gösteren Ülgener, bir taraftan saltanat merkezine diğer taraftan ağa, konak, inanç karışımı bir feodaliteye dikkat çekmektedir (1983: 35-38). Ülgener'in farklı devirlerde yazılmış iki manzumeden yola çıkarak yaptığı sosyolojik tespitler, birçok yönüyle de sosyal tarihe de kaynaklık etmektedir.

Aynı şekilde Andreas Tietzse, "*The Poet As Critique of Society: A 16. Century Ottoman Poem*" başlıklı makalesinde, Gelibolulu Mustafa Âlî'nin bir terci-i bendini inceler ve tıpkı Ülgener gibi bu şiirden yola çıkarak Osmanlının sosyal meseleleri üzerinde durur. Tietze'ye göre Âlî'nin şiiri, 16. yüzyıl sonu Osmanlı toplumuna ayna tutmaktadır (1977: 120).

Divan şiiri araştırmalarının önemli isimlerinden olan Cemal Kurnaz, benzerlerinden farklı bir yaklaşımla bazı manzumelerdeki rediflerden yola çıkarak şairlerin ve yaşadıkları dönemdeki toplumun psikolojisini yansıtan sonuçlara ulaşmıştır. Kurnaz, divan şairlerinin kullandığı bazı yeni rediflerin, aynı zamanda birer "*belge*" niteliğinde olduğunu ifade etmektedir (1997: 265). Muhtelif şairlere ait "*eksilmede, kalmamış, o da bir zaman imiş, harâb*" gibi rediflerden yola çıkan Kurnaz, bu rediflerin siyasal olayla-

ra paralel olarak değişen toplum psikolojisini de yansıttığını söylemektedir (1997: 266). Cemal Kurnaz, bu gibi rediflerin birer tarihî belge niteliğinde olduğunu ve toplumun sosyal psikolojisini yansıtan deliller olduğunu da belirtmektedir (1997: 276).

Mine Mengi'nin XVII. asrın önemli şairlerinden Nâbî'nin *Hayriyye* isimli mesnevisinden hareketle yaptığı inceleme, edebî metinlerin tarih incelemelerinde neden kullanılması gerektiğini gösteren bir diğer önemli çalışmadır. Mengi, *Hayriyye*'nin manzum bir nasihat kitabı olmasının yanı sıra yüzyılın genel durumu hakkında bilgi veren tarihî bir belge niteliği taşıdığını ifade etmektedir. Eserin kuru bir pendnâmeden öte, o dönem Osmanlı toplum yapısını pek çok yönleriyle gözler önüne seren manzum bir tarih görünümünde olduğunu (1994: V/1967) ifade eden Mengi'nin bu çalışması, disiplinler arası çalışmanın önemini de göstermektedir.

Abdülkadir Karahan'ın "*Bir Tarih Belgesi Olarak 'Divanlar'dan Yararlanma*" başlıklı bildirisi de bu konuda yapılmış önemli çalışmalardandır. Günümüzde henüz tarih kaynakları arasında; edebî eserlerin ve özellikle şiir mecmualarının, divanların, mesnevilerin, hamselerin ve buna benzer diğer eserlerin öneminin ve değerinin anlaşılamadığını (1994: V/2028) söyleyen Karahan, divan edebiyatın önemli şairlerinden örnekler vermek suretiyle tezini ispatlamaktadır. Karahan; başta Fuzûlî olmak üzere Nef'î, Nâbî, Ahmed Paşa, Nedîm gibi farklı asırlarda ve dönemlerde yaşayan şairlerin manzumelerinden hareketle divan şiiri metinlerinin, tarih araştırmalarına yardımcı olabileceğini göstermiştir. Özellikle doğum, ölüm, düğün, saray-köşk ve çeşme inşası, bazı devlet adamlarının önemli görevlere atanması gibi hususların açığa kavuşmasında, tarih düşürmelerinin önemli birer kaynak olduğunu söyleyen Karahan, bazen bu tür bilgilerin tarih kitaplarında bile bulunmadığını da ifade etmektedir (1994: V/2053-2054).

Divan edebiyatı metinlerinin sadece şaraptan ve güzelden bahseden metinler olmadığını daha önce ifade etmiştik. Divan şairlerinin farklı türlerde yazdıkları edebî eserler de tarihe kaynaklık edebilecek önemli bilgiler ihtiva etmektedir. *Fetihnâme, gazavatnâme, hâl tercümeleri, Hurşidnâme, İskendernâme, Maktel-i Hüseyn, menâkıbnâme, nazire mecmuaları, Saltuknâme, Danişmendnâme, Battalnâme, sefaretnâme, sergüzeştnâme, seyahatnâme, surnâme, sulhiyyeler, Selimnâme, Süleymannâme, şehrengiz, tarih, tezkire, vefeyatnâme, vakâyinâme, velayetnâme, zafernâme*… gibi birçok edebî türde yazılan eserler, aynı zamanda tarihe kaynak olabilecek önemli ürünlerdir (Atlansoy, 1997: 17-18).

Ali Fuat Bilkan, yukarıda adı geçen bu türlerin, doğrudan doğruya tarih alanına giren edebî eserler olduğunu söylemektedir. Bilkan; bu eserlerin dışında bilim ve kültür tarihine önemli katkıları bulunan *falnâmeler, hendese, hesap, Zayirçe, İlm-i Tıb, İlm-i Tencim* gibi türdeki eserlerin de disiplinler arası çalışmalara önemli katkıları bulunduğunu ifade etmektedir. Divanlardaki doğum, evlilik, ölüm vb. konular dışında özellikle mimarî eserlerin yapımı ve bitişlerine yazılan tarihlerin, yazıldıkları dönemin kültür ve sanat envanterinin tespitine (2006: 98-99) önemli katkılar sağlayacağını belirten Bilkan; mesnevi, rubai ve gazel gibi nazım şekilleriyle yazılan bazı manzumelerin felsefe, sosyoloji ve tarih gibi alanlara önemli malzemeler sunacağını da özellikle vurgulamaktadır (2006: 100).

Osmanlı tarih araştırmalarında edebî metinlerin kullanılması konusunda bazı tarihçilerin de hemfikir olduğunu görmekteyiz. Osmanlı tarihine yönelik yapılan çalışmalarda tarihî bir metinden ziyade edebî eser görünümündeki biyografi kitapları bu kaynakların başında gelmektedir. Özellikle sadrazamlar, şeyhülislamlar, ulemâ, reisülküttaplar, hattatlar, şairler hakkında yazılan biyografi niteliğindeki eserler bu bakımdan önemlidir.[1] Tanzimat öncesi Osmanlı tarihinin kaynaklarına dair kapsamlı bir bibliyografya hazırlayan Erhan Afyoncu, çalışmasında edebî nitelikteki eserlerin de tarih araştırmalarına kaynaklık edebileceğini göstermiştir. Afyoncu, resmi tarih yazıcılığının dışında birçok müellifin tarih sahasında eser verdiğini, bunların başında gazavâtnâme, zafernâme, sefernâme gibi eserlerin geldiğini söylemektedir (2007: 41). Afyoncu'nun çalışmasında bunların dışında surnâmeler, tezkireler, vefeyâtlar, münşeat mecmuaları da tarihin önemli kaynakları arasında gösterilmektedir (2007: 142-153).

Bütün bu örnekler divan edebiyatı metinlerinin sadece edebî gayelerle değil, aynı zamanda sosyoloji ve tarih gibi beşerî bilimler açısından da rahatlıkla incelenebileceğini göstermektedir. İşte bildirimize konu olan Fâiz ve Şâkir Bey Mecmuası da bu nitelikleri haiz bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Mecmua, tertip edildiği dönemin yani Lale Devrinin genel özelliklerini yansıtmasının yanı sıra yine bu dönemin önemli isimlerinden Nevşehirli Damat İbrahim Paşa hakkındaki tarihî bilgilere katkıda bulunacak bilgiler de ihtiva etmektedir.

1 Bu konudaki ayrıntılı bilgi ve bibliyografya için bk: KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. (1995). *Tarih Araştırmalarında Usûl*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, s. 159-163.

Fâiz ve Şâkir Bey Mecmuası

Edebiyat tarihi araştırmalarında şimdiye kadar hakkıyla istifade edilememiş olan mecmualar, önceki devirlere ve yazıldıkları dönemin sanat anlayışına dair bize önemli bilgiler sunmaktadır. Şükrü Elçin, mecmuaların çoğu zaman adsız ve iddiasız görünümlerine rağmen gerek dış görünüşleriyle gerekse muhtevalarıyla Türk milletinin okuma zevk ve seviyesini göstermesi bakımından değerli olduğunu ifade etmektedir (1993: 5). Edebiyat tarihi açısından önemli olan mecmuaları, ana hatlarıyla; nazire mecmuaları, antoloji niteliğindeki seçme şiir mecmuaları, türlü konularda risalelerin bir araya getirilmesiyle ortaya çıkan mecmualar, aynı konudaki eserleri (tıp, ilahiyat…) içine alan mecmualar, fıkralar ve özel mektupları kapsayan mecmualar olarak sınıflandırmak mümkündür (Levend, 1988: 167).

Bazen edebiyat tarihinin asıl kaynaklarına yardımcı olan bazen de yegâne kaynak olarak işlev üstlenen mecmualar, edebiyat araştırmalarında önemli bir yere sahiptir (Aydemir, 2007: 123). Mecmualar, içinde barındırdığı şiir ve şairler vasıtasıyla dönemin okuyucu zevki ve şairin okunurluğu konusunda bizlere önemli ipuçları vermesinin yanı sıra şairler arasında ilgi kurabilmenin yollarından biridir. Şairler arasındaki münasebetlerin ve bu şairlerin birbirlerinden nasıl ve ne kadar etkilendiklerinin tespiti açısından özellikle nazire mecmualarının önem arz ettiğini ifade etmeliyiz.

Mecmuaların bu özelliklerinin yanı sıra özellikle bilim ve kültür tarihine yardımcı olabilecek eserler olduğunu da belirtmeliyiz. Daha önce yukarıda da ifade ettiğimiz gibi mecmuaların; tıp, ilahiyat… gibi alanlarda yazılmış eserleri ihtiva etmesi ve başta devlet ricali olmak üzere önemli kişilere ait yazışma ve mektupları içermesi, onların önemli kaynaklar arasında olmasını sağlamıştır. Ayrıca mecmualarda yer alan başta padişahlar, sadrazamlar, kaptan paşalar, şeyhülislamlar gibi önemli devlet adamları; camiler, çeşmeler, sebiller, bendler, medreseler, kütüphaneler, türbeler… gibi yapılar; sûr-ı hitan, akd ü zifaf, itmam-ı kitab ü hat, maktûlan, ma'zulân, tecdid-i sikke, vefat… gibi farklı konularda yazılan tarih manzumeleri, bazen tarih kitaplarında bile bulunmayan bilgileri ihtiva etmesi bakımından önemlidir.

Bildirimize konu olan Fâiz ve Şâkir Bey'in hazırlamış oldukları mecmua da yukarıda bahsi geçen türdendir. Yani bu mecmua, sadece edebî açıdan değil özellikle kültür tarihi ve sosyal tarih açısından incelenmesi gereken önemli bir eserdir.

Bu mecmuadan ilk olarak Ali Canip Yöntem bahsetmiştir. Yöntem, Osmanzâde Tâib'den bahsederken bir manzumesinin de bu mecmuada

yer aldığını söyler (Sevgi, Özcan, 1996: 156). Agâh Sırrı Levend ise bu mecmuanın Lale Devrinde İbrahim Paşanın emriyle Fâiz Efendi ve Şâkir Bey tarafından hazırlandığını ifade etmektedir (1988: 173).

Mecmuayı tertip edenlerden Fâiz Efendi'nin asıl adı Ali Ağa'dır. Tezkire müellifleri Râmiz ve Sâlim; Fâiz Efendi'nin Şamlı olduğunu, Enderun'da görev yaptığını ve mahir bir şair olduğunu söylemektedir (Erdem, 1994: 235; İnce, 2005: 530). Fâiz'in Damat İbrahim Paşa ile yakınlığı muhtemelen Enderun'da görevli olmasından kaynaklanmaktadır. Fâiz Efendi, aynı zamanda hattat ve musikişinastır. Mecmuanın hattatlarından ve müstensihlerinden biridir. Vefatı 1142/1730'dur (Tuman, 2001: II/737).

Gümrükçü Hüseyin Paşazâde olarak tanınan Şâkir Bey ise İstanbul'da doğmuştur. 1132/1720 yılında Damat İbrahim Paşa'ya yazdığı gazel ve kasidelerin tavassutuyla önce Süleymaniye Medresesinde sonra Dârü'l-hadis Medresesinde görevlendirilmiştir. 1145/1732 yılında Arpaemini-zâde Sâmi yerine vakanüvis olarak atanmıştır. 1155/1743 yılında Halep şehrine mevleviyyet rütbesiyle tayin olmuştur. Aynı yıl vefat etmiştir. Şiir ve inşada yetenekli bir şair olan Şâkir Efendi'nin kaynaklara göre bir de divanı vardır (Erdem, 1994: 169-170; İnce, 2005: 418; Tuman, 2001: II/469).

Fâiz Efendi ve Şâkir Bey'in hazırlamış olduğu mecmua, 635 varaktan müteşekkildir. Mecmuada 98 şairden alınmış 523 şiir bulunmaktadır. Eserde, Damat İbrahim Paşa'nın yanı sıra başta III. Ahmet olmak üzere Lale Devrinin önemli paşalarına ve devletin ileri gelenlerine yazılmış 268 kaside, 179 tarih manzumesi, 17 gazel-i müzeyyel, 17 nazm, 17 manzume, 7 terkib-i bend, 5 terci-i bend, 3 tahmis, 2 mesnevi, 2 mukattaat, 2 müseddes, 2 muaşşer, 1 tahmis ve 1 lugaz bulunmaktadır.

Mecmua, Damat İbrahim Paşa'nın isteğiyle hazırlandığı için güzel bir yazıya ve tertibe sahiptir. Eserin başında alfabetik olarak şiirleri rediflerine göre sıralayan 12 varaklık bir fihrist bulunmaktadır.

Bugüne kadar mecmuanın tamamı üzerinde kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Sadece Metin Hakverdioğlu, 2007 yılında tamamladığı doktora tezinde mecmuada Damat İbrahim Paşa için yazılmış 242 kasidenin metinlerini ortaya koymuş ve bunlardan yola çıkarak bir inceleme yapmıştır.[2] Çalışmada kaside dışında başta tarihler olmak üzere diğer nazım şekilleri incelemeye da-

2 Tez için bk: HAKVERDİOĞLU, Metin (2007). *Edebiyatımızda Lâle Devri ve Nevşehirli Dâmat İbrahim Paşa'ya Sunulan Kasîdeler*, Konya: SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

hil edilmediği gibi Sultan Ahmet ve diğer devlet adamlarına yazılan manzumelerde dikkate alınmamıştır. Bizim çalışmamızın da özellikle bu tez çalışmasına dahil edilmeyen tarih manzumelerini kapsadığını ifade etmek istiyoruz.

Mecmuanın düzenlenmesinin müsebbibi olan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, Osmanlı tarihinin en önemli simalarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşadığı dönemde ilim ve kültür faaliyetlerine verdiği önem yüzünden özellikle şairlerin övgü dolu şiirlerine konu olan Damat İbrahim Paşa, renkli kişiliği ve farklı yönetim tarzıyla Osmanlı sadrazamlarının en ünlü isimlerinden biridir.

Eski adı Muşkara olan Nevşehir'de 1073/1662(?)'de doğan İbrahim Paşa'nın babası İzdin voyvodası olarak bilinen Sipahi Ali Ağa, annesi ise Fatıma Hanım'dır (Aktepe, 1993: 441). Akrabasından birinin yardımı ile sarayın helvacılarından olan İbrahim Paşa; zekâsı, becerikliliği ve gayreti sayesinde baltacılık, evkaf kâtipliği ve yazıcı halifeliği gibi görevlerde bulunmuştur. Sultan III. Ahmet'in şehzadeliği döneminde yanında bulunmuş, yakın dostu olmuştur (Altınay, 1973: 9). III. Ahmet'in tahta çıkmasıyla rûznâmçe-i evvel, mîrâhûr-ı evvel ve rikâb-ı hümâyun kaymakamlığına getirilen İbrahim Paşa, bir müddet sonra Fatma Sultan'la evlendirilerek padişahın damadı olmuştur. Damat İbrahim Paşa, 1130/1718 ylındaki Pasarofça Antlaşması'yla birlikte sadrazam olarak görevlendirilmiştir (Aktepe, 1993: 441).

Tabiat itibariyle harpten nefret eden, devleti barış içinde kan ve barut kokusundan uzak bir şekilde idare etmek isteyen ve aynı zamanda eğlenceye ve zevke düşkün ince ruhlu, kibar bir şahsiyet olan Damat İbrahim Paşa'nın bu özellikleri, devleti idare anlayışına da yansımıştır. Hem mizaç olarak padişahla uyuşması hem de damad-ı şehriyâr olması hasebiyle devleti adeta bir hükümdar gibi kendi siyaseti doğrultusunda yönetmeye başlayan Damat İbrahim Paşa'nın en önemli amacı; içerde ve dışarda barış ortamını sağlamak, bu sayede askerî ve idarî ıslahatlarla bozulan devlet teşkilatına çekidüzen vermek, imar, sanat ve edebiyat faaliyetleri ile millete hayatın zevklerini yaşatmak olmuştur.

Bu doğrultuda önce maliyeden işe başlayan Damat İbrahim Paşa, aldığı tedbirlerle bütçedeki aksaklıkları giderdi. Öyle ki 1134/1721 yılı başında devletin bütün masrafları çıktıktan sonra hazine, 5675 divanî keselik fazla ile kapandı. İbrahim Paşa elde ettiği bu gelirlerle Anadolu'nun çeşitli yerlerinde, özellikle doğduğu yer olan Nevşehir'de ve İstanbul'da birçok cami, mektep, medrese, çeşme, sebil, kütüphane, imaret, saray, kasır, köşk ve

yalılar inşa ettirdi. Bu eserlerden Sâdâbâd adı verilen ve imarı iki ay içinde bitirilen Kâğıthâne, İstanbul'un en rağbet edilen eğlence mekânlarından biri oldu (Aktepe, 1993: 442). Yazın çırağan safaları, kışın helva sohbetlerinin yapıldığı bu dönem daha sonraları *Lale Devri* olarak anılacaktır.

Bütün bunlara karşın bir taraftan siyasî olayların getirdiği sonuçlar, diğer taraftan iktisadî ve içtimaî meseleler Damat İbrahim Paşa'nın günden güne yıldızının sönmesine sebep olmuştur. Yeni vergilerin konulması, İstanbul'da işsizliğin artması, her gün değişik yerlerde eğlencelerin düzenlenmesi vb. nedenlerle halkın arasında alttan alta bir kaynaşma ve huzursuzluğun fitilini ateşlemiş, bunun sonucunda da 1730 yılında Patrona Halil İsyanı adı verilen bir ayaklanma sonucu Damat İbrahim Paşa, asilerin isteği üzerine saray tarafından öldürülmüştür (Altınay, 1973: 110-141).

Kendisi iyi bir tahsil görmüş olan, ilmî sohbet ve tartışmalardan hoşlanan, ileri görüşlü, yenilik taraftarı, tarih, şiir ve edebiyata bir hayli düşkün olan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, devrinin ileri gelen âlimlerini ve şairlerini daima himaye etmiştir. Döneminin akademisi sayılabilecek âlim ve kâtiplerden oluşan otuz iki kişilik bir ilim heyeti ile başlattığı tercüme faaliyetleri, özellikle tarih alanında önemli eserlerin Türkçeye kazandırılmasına vesile olmuştur. İlim ve edebiyatı koruduğu gibi matbaacılığın yurdumuzda gelişmesine vesile olan Damat İbrahim Paşa, Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi vasıtasıyla da Batı ile ciddi temaslar kurulmasına zemin hazırlamıştır. Damat İbrahim Paşa'nın şuurlu gayretleri ile bu dönemde gerçekleşen teceddüd hamlesinin sonucunda maliye ve tıp alanında da önemli gelişmeler sağlanmıştır (Altınay, 1973: 86-93).

Bütün bu özellikleri ile Damat İbrahim Paşa, özellikle şairler arasında müstesna bir yere sahip olmuştur. Bu yüzdendir ki belki de Osmanlı sadrazamları içinde kendisine en fazla kaside yazılan sadrazam da odur. Bu bakımdan incelememize konu olan mecmuanın; Damat İbrahim Paşa'nın yaptığı yenilikler, imar faaliyetleri, devlet adamlığı ve kişiliğine dair önemli bilgiler sunduğunu söyleyebiliriz.

Mecmuadaki Tarih Manzumelerine Göre

Damat İbrahim Paşa ve Nevşehir

Mecmuada, Damat İbrahim Paşa'ya dair en önemli bilgileri tarih manzumelerinden aldığımızı ifade etmek istiyoruz. Tespitlerimize göre mecmuada 179 tarih manzumesi bulunmaktadır. Mecmuada; III. Ahmet'e

hitaben yazılmış sıhhatnâmeler, Pasarofça Antlaşması, sûr-ı hitanlar, yeni bir yıla giriş, saray ve köşk tamirleri, İbrahim Paşa'nın kaymakam, sadrazam ve damat oluşu, İran, Gence, Revan, Luristan gibi yerlerin fethi, padişah ve sadrazam çocuklarının düğünlerine dair surnâmeler, Darphane, Şeref-âbâd gibi mekânların açılışı, tüfek atışları, çeşme yapımları, Nevşehir'de cami, hamam ve çarşı gibi yerlerin yapımı gibi konularda tarih manzumeleri mevcuttur. Eserde yer alan 179 tarih manzumesinin 97 tanesi; Sultan Ahmed'in ve bazı sadrazamların çocuklarının sünneti, yeni yıl, Tophane'nin yenilenmesi, kalyon yapımı, Mehemmed Paşa'nın vezareti, Eyyüp Cami'nin tamiri, Kasr-ı Hümâyûn'un yapılışı, Revan, Tebriz ve Gence gibi yerlerin fethi… gibi konularda yazılmıştır. Bunların dışında kalan tarih manzumeleri Damat İbrahim Paşa'ya hitaben yazılmıştır. Damat İbrahim Paşa'ya yazılan tarih manzumelerinin konulara göre dağılımı ise şöyledir:

· Sulh anlaşmaları için 15 tarih manzumesi

· Sultan III. Ahmet'e damat olması sebebiyle 14 tarih manzumesi

· Vezirliğe atanması dolayısıyla 14 tarih manzumesi

· Tüfek atışları ve yapılan menzilnameler için 10 tarih manzumesi

· Nevşehir'deki imar faaliyetleri ile ilgili 9 tarih manzumesi

· İstanbul'daki çeşmelerin yapımı için 8 tarih manzumesi

· Sahildeki Çırağan Sarayı için 4 tarih manzumesi

· Şehzadebaşı'nda yaptırdığı Dârülhadis için 4 tarih manzumesi

· Bayramını tebrik için 1 tarih manzumesi

· Yeni saray yapımı için 1 tarih manzumesi

· Sarayın tamiri için 1 tarih manzumesi

· Yeni yıl için 1 tarih manzumesi

Görüldüğü gibi mecmuada, Damat İbrahim Paşa'ya hitaben yazılmış 82 tarih manzumesi mevcuttur. Bu manzumeler, Damat İbrahim Paşa'nın icraatları hakkında bilgi verdiği gibi bu dönemde önemli faaliyetlerin de gerçekleştiğini göstermektedir. Ayrıca bu manzumeler, Damat İbrahim Paşa'nın şairler tarafından sevilen biri olduğuna da işaret etmektedir.

Mecmuada Damat İbrahim Paşa ile ilgili olan tarih manzumelerine baktığımızda özellikle Paşa'nın Nevşehir'deki imar faaliyetleriyle ilgili olanlara

sıkça rastlamaktayız. Bunda dönemin ünlü şairleri arasında olan Seyyid Vehbî, Nahifî, Ahmed Neylî, Nedîm, Râşid, Osmanzâde Tâib gibi şairlerin Paşa'nın himayesi altında olması etkili olmuştur (Uzunçarşılı, 1956: 152).

Damat İbrahim Paşa'nın sadrazamlığı süresindeki en büyük imar faaliyeti doğduğu Karaman Vilayeti Niğde Sancağı kazalarından Ürgüp'e bağlı bir köy olan Muşkara'da gerçekleşmiştir. Ahmet Refik Altınay, "*Dâmâd İbrahim Paşa Zamanında Ürgüb ve Nevşehir*"[3] başlıklı makalesinde İbrahim Paşa'nın Ürgüp ve Nevşehir'le ilgili icraatlarından bahsederken şu ifadeleri kullanmaktadır:

"*İbrahim Paşa, doğduğu karyeyi ihyâ idecek, aynı zamanda Anatolu'nun en güzel noktasında nefis ve zarîf bir şehir vücûda getirecekdi.*" (Altınay, 1340: 162).

"*İbrahim Paşa, hayatının sonuna kadar, Nevşehir'le meşgûl oldı. Ay geçmiyordu ki, dîvândan vezîr-i a'zam ve damad-ı mükerremin inşa ve bina itdirdiği câmi-i şerîfe lâzım olan taş ve kireç içün hükümler yazılmasın… Bununla beraber İbrahim Paşa, asırlardan beri devşirmelerden terkib iden vezîr-i a'zamlar arasında ilm ü irfâna hizmet iden bir vezîr olduğu gibi, vatanını ihya içün Anatolu'da başı başına bir şehir te'sîsine muvaffak olan Türk oğlı Türk, zevk-i selîm sahibi, kadr-şinas bir vezîr-i a'zamdır.*" (Altınay, 1340: 185).

Gerçekten de A. Refik Altınay'ın belirttiği gibi Damat İbrahim Paşa, Muşkara'yı yeniden inşa etmek ve Anadolu'da güzel bir şehir vücuda getirmek istiyordu. Paşa'nın bu amacı, sadrazamlığı döneminde gerçekleşmiştir. Ahmet Refik, İbrahim Paşa'nın bu dönemde Ürgüp'e on tane çeşme yaptırmasına rağmen (1340: 161), Nevşehir'e çeşme, hamam, mektep cami ve medrese inşa ettirmek suretiyle bu amacını gerçekleştirmek istediğini belirtmektedir. Ahmet Refik, Paşa'nın yaptırdığı bu eserlerin her biri için yazılan tarihleri de örnek vererek bu görüşünü desteklemektedir.

İşte Fâiz ve Şâkir Bey mecmuasında da bu konuda tarihler mevcuttur. Ahmet Refik'in Damat İbrahim Paşa'nın Nevşehir'e verdiği önemi tarihî bilgi ve belgelerle anlatırken aynı zamanda bu mecmuada da yer alan tarih manzumelerini örnek vermesi ilgi çekicidir. Bu bağlamda mecmuada Paşa'nın Nevşehir'de yaptırdığı eserlerle ilgili şu manzumelere rastlamaktayız:

[3] Makale için bk: Ahmet Refik, "Damad İbrahim Paşa Zamanında Ürgüb ve Nevşehir", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, No: 3 (80), İstanbul 1340 (1924), s. 156-185.

Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın kendi memleketiyle ilgili imar faaliyetlerinin başında çeşmeler gelmektedir. Ürgüp'e on çeşme yaptıran Paşa, Ahmet Refik'in verdiği bilgilere göre Muşkara'ya 8 tane çeşme yaptırmıştır. Buna göre Damat İbrahim Paşa'nın Nevşehir'de yaptırdığı çeşmelerin adları ve yapım tarihleri aşağıdaki gibidir:

1. Mevrûkçu Çeşmesi (1133/1720-1721)
2. Sefer Bey veya Damgacı Çeşmesi (1134/1721-1722)
3. 1137/1724-1725 tarihli bir çeşme
4. Tavukçu Çeşmesi (1139/1726-1727)
5. Çekiç Çeşmesi (1139/1726-1727)
6. Pîrîoğlu Çeşmesi (1139/1726-1727)
7. 1139/1726-1727 tarihli bir çeşme
8. Bekdik Çeşmesi (1140/1727-1728) (Altınay, 1340/163-169)

Buna ek olarak mecmuanın mürettiplerinden olan Şâkir Bey'in bir tarih manzumesinden anladığımız kadarıyla Damat İbrahim Paşa, Nevşehir'e bir çeşme daha yaptırmıştır. Manzumede çeşmenin adı geçmemektedir. Fakat tarih mısra'ından çeşmenin 1138/1725-1726 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır:

> Okurlar su gibi leb-teşnegân târîhini Şâkir
> Gel iç nev-çeşme-i dil-cûy-ı İbrâhîm Paşa'dan
>
> 1138/1725-1726
> Şâkir, M/481b[4]

Damat İbrahim Paşa'nın Nevşehir'deki imar faaliyetleri sadece çeşmelerle sınırlı değildir. Bunların yanı sıra mecmuadaki tarih manzumelerinden edindiğimiz bilgilere göre cami, mektep, hamam, han ve çarşı da yaptırmıştır.

Bu yapıların başında Damat İbrahim Paşa'nın yaptırdığı camiler gelmektedir. Dönemin ünlü şairlerinden Dürrî Efendi'nin manzumelerinden anladığımız kadarıyla Paşa'nın, Nevşehir'de yaptırdığı ilk eserlerin bir cami ve hamam olduğu görülmektedir:

4 İncelememize konu olan mecmua, çalışmamızda *"M"* kısaltması ile gösterilmiştir.

Melekler didiler tekbîr ile târîhin ey Dürrî
Salâdır câmi'-i a'lâ-yı İbrâhîm Paşa'ya

1131/1719
(Altınay, 1340/161)

Doğduğu yer olan Muşkara'yı büyütmek, yöre halkının güven içinde yaşamasını sağlamak, çevre bölgelerden insanları göç ettirmek suretiyle şen ve ma'mur bir yeni şehir oluşturmak isteyen Damat İbrahim Paşa; içinde bir cami, medrese, imarethane, sıbyan mektebi, hamam ve çeşmenin bulunacağı bir külliye inşa etmek istiyordu (Altınay, 1340: 169-170). Külliye içindeki caminin, Râşid Efendi'ye ait aşağıdaki tarih manzumesinden 1139/1726 yılında tamamlandığını anlıyoruz:

Sûy-ı hâtifden işitdüm Râşidâ târîhini
Câmi'-i ra'nâ münevver ma'bed-i 'âlî-makâm

1139/1726
Râşid, M/477b

Caminin dış kitabesinde ise Nedîm'in aşağıdaki tarih manzumesi bulunmaktadır:

Didi bu mısra' ile târîh-i itmâmın Nedîm
Kıldı İbrâhîm Paşa câmi'-i enver binâ

1140/1727-1728
Nedîm, M/480a

Damat İbrahim Paşa'nın külliye içinde yaptırdığı mektebin tarihini ise yine Râşid Efendi yazmıştır:

Zâ'irânından işitdüm Râşidâ târîhini
Bî-bedel yapıldı İbrâhîm Paşa mektebi

1139/1726-1727
Râşid, M/477b

Daha önce Nevşehir'de bir hamam yaptıran İbrahim Paşa, külliye içinde özellikle kadınlara mahsus bir de hamam yaptırmıştır. Bu hamama dönemin büyük şairlerinden Nedîm ve Râşid, ayrı ayrı tarihler yazmıştır. Râşid'in yazdığı tarih manzumesinden hamamın ücretsiz olarak hizmet verdiği anlaşılmaktadır:

Sakın bir habbe virme dinle hammâmı ne dir târîh
Gelüp gir akçesiz hammâm-ı İbrâhîm Paşa'ya

1140/1727-1728
Râşid, M/478a

Nedîm ise hamamın bitiş tarihini iki mısra' ile nazmetmiştir. Aşağıdaki beyitlerden hamamın çok güzel olduğunu ve şehre güzellik kattığını da öğrenmekteyiz. Ayrıca Nedîm'in nazmettiği bu tarih, hamamın kitabesi olarak yazılmıştır:

Eyledüm çün vakt-i itmâmın Nedîmâ'dan su'âl
Böyle iki mısra'-ı târîh ile virdi cevâb
Cûd-ı İbrâhîm Paşa germ idüp bâzârını
1140/1727-1728

Buldu bu hammâm ile bu şehr-i zîbâ âb u tâb
1140/1727-1728
Nedîm, M/480b

Paşa'nın sıbyan mektebi olarak yaptırdığı binanın kitabesinde yer alan tarih manzumesi ise, Lale Devri'nin ünlü şairlerinden Seyyid Vehbî'ye aittir:

Vehbî-i bende du'â idüp didi târîhini
Cûd-ı İbrâhîm Paşa yapdı bu nev-mektebi
1139/1726-1727
Seyyid Vehbî, M/479b

Damat İbrahim Paşa, Muşkara'nın sadece sosyal ve kültürel hayatına katkıda bulunacak yapılar inşa ettirmemiştir. Bunların dışında beldenin ekonomik açıdan gelişmesi için de çeşitli önlemler almıştır. Bunlardan biri de yaptırmış olduğu handır. İçinde on beş kadar oda mevcut olan bu handa; abacı, astarcı, çukacı, kumaşçı kuyumcu gibi esnafların çalışması için dükkânlar mevcuttur. Paşa, bu hanın kitabesindeki tarih manzumesini Râşid'e yazdırmıştır:

Görenler didiler târîhini menkût ile Râşid
Bu hân bu çârsû Nevşehri âbâd eyledi hakkâ
1139/1726-1727
Râşid, M/478b

Ayrıca Râşid, bu han için aşağıdaki tarih manzumesini de yazmıştır:

Hitâmın gûş idüp menkût ile Râşid didüm târîh
Bu bî-mânend hân bünyâd-ı İbrâhîm Paşa'dır
1139/1726-1727
Râşid, M/479a

Damat İbrahim Paşa, Muşkara'daki sosyal, kültürel, mimarî ve ekonomik alanda yaptığı bu hizmetlerin ardından beldenin adını da *Nevşehir* olarak

değiştirmiştir (Altınay, 1340: 177). Paşa'nın Nevşehir'le ilgili yaptığı tüm faaliyetlerde özellikle hâmisi olduğu şairlere, tarihler yazdırması onun adının bir anlamda ölümsüzleşmesine de vesile olmuştur.

Damat İbrahim Paşa'nın imar faaliyetleri sadece Nevşehir'le kısıtlı değildir. Nevşehir dışında özellikle payitahtın merkezi olan İstanbul, Paşa'nın döneminde deyim yerindeyse bir şantiyeye dönüşmüştür. Sultan III. Ahmet'le birlikte İstanbul'un değişik yerlerinde çeşme, medrese ve saray gibi birçok yapı yaptıran Damat İbrahim Paşa'nın bu faaliyetleri de şairler tarafından mısralara dökülmüştür. Örnek teşkil etmesi bakımından bazılarına aşağıda yer veriyoruz[5]:

Damat İbrahim Paşa'nın yaptırdığı çeşmelere yazılan bazı tarihler:

Gûyiyâ bu cây-gehde bu sebîl-i bî-bahâ
'Ayn-ı zemzemdür maḳâm-ı pâk-i İbrâhîm'de

1132/1719-1720
Fâiz, M/130b

Lisânumda Reşîdâ böyle câriî oldı bu târîḫ
Sebîl-i 'ayn-ı İbrâhîm Paşa'dur içüñ śıḥḥâ

1140/1727/1728
Reşid, M/154a

Okur tarihini her bir gelen 'atşâna dir Sâmî
Buyur âb iç sebîl-i âsaf İbrâhîm Paşa'dan

1131/1718/1719
Sâmî, M/155b

Ayaġından içüp bu mâ'-ı pâki söyledüm târîh
Sebîl-i mâ'-ı İbrâhîm Paşa 'ayn-ı zemzemdür

1134//1721-1722
Musîb, M/171b

Ziyâde bir güzel târîh tahrîr eyledi Vehbî
Suyın buldı Çubuklı devr-i İbrâhîm Paşa'da

1134/1721-1722
Seyyid Vehbî, M/265b

5 Damat İbrahim Paşa'nın İstanbul'da yaptırdığı çeşme ve sebillerle ilgili ayrıntılı bilgi için bk: KUT, Günay - AYNUR Hatice (1991-92). "Damat İbrahim Paşa'nın İstanbul'da Yaptırdığı Çeşmelerin ve Sebillerin Kitabeleri", *MÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi Âmil Çelebioğlu Armağanı*, Sayı: 7, s. 393-422.

Damat İbrahim Paşa eşi Fatma Sultan'la birlikte yaptırdığı Şehzadebaşı'ndaki Dârülhadis için de dönemin şairleri birçok tarih manzumesi yazmıştır. Örneğin Sadîk, her mısra'ında medresenin yapımına tarih düştüğü 7 beyitlik bir tarih manzumesi yazmıştır. Örnek olarak bir beytini aşağıda veriyoruz:

Medrese olmış makâmında sebîl-i zemzemi
1132/1719-1720

Fî-sebîli'llâh-ı sâf el-hakk zihî 'aynü'ş-şifâ
1132/1719-1720
Sadîk, M/125a-125b

Aynı şekilde medrese için Behcetî ve Tâlib de tarih düşmüşlerdir:

Behcetî tebrîk idüp tullâb târîhin didi
Âsaf İbrâhîm Paşa müjde yapdı medrese
1132/1719-1720
Behçetî, M/92b

Alup ecrini Hak'dan geldi ihyâ-yı 'ulûm itdi
Çü dârü'l-'ilm-i Dâmâd İbrahîm Paşa evela'llâh
1132/1719-1720
Tâlib, M/127a

Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın bu yapılar dışında yaptırmış olduğu Çırağan Sarayı, Kasr-ı Cedîd ve Sahilhâne Sarayı için Şehrî (M/142b), Tâ'ib (M/84b), Sâhîb (M/69a), Râşid (M/91b) ve Vâkıf (M/206b) gibi şairlere yazdırmış olduğu tarih beyitleri de mevcuttur.

Mecmuada bunlar dışında da Damat İbrahim Paşa'nın siyasî icraatlarına yönelik tarihler de düşürülmüştür. Bunların başında belki de en önemlisi olan sulhiyye tarihleri gelmektedir. Sulhiyyeler, özellikle o dönemdeki toplum psikolojisini ve halkın siyasî olaylara bakış açısını yansıttığı için önemlidir. Daha önce fetihlere, zaferlere duyulan memnuniyet ve sevinçten dolayı şiirler yazan divan şairlerinin artık barış imzalandığı için sulhiyye yazması, bu dönemdeki zihniyet değişiminin önemli bir göstergesidir.

Aslında edebiyattaki bu değişim, daha çok Osmanlı Devleti'nin XVI. asırdaki padişahından vezirine, ulemasından sanatkârına, askerinden siviline kadar uyumlu tablonun bozulmaya başlamasının doğal bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. M. Kayahan Özgül, edebiyatımızdaki bu

değişime şu şekilde değinir: "*Sanatın tabiatı gereği yaşanan 'edebî yenilenme' bir yana, sanatkârın -her insan gibi- sosyal bir varlık oluşu da eserinin değişkenlerini etkileyecektir… Devletin değişim kararı alışına kesin bir tarih aransa da bulunamayabilir, fakat, sembolik olarak Karlofça Antlaşması'nın (1699) bir dönüm noktası, bir kavşak sayılması mümkündür. Nitekim, antlaşmanın ardından gelen Lale Devrinde sanatların hemen hepsinde görülen –bilinçli veya bilinçsiz- değişim kımıldanışlarını, bu yeni yola sanatkârların da sapmaya başladıklarının güçlü bir işareti saymak mümkündür.*" (Özgül, 2006: 602).

Görüldüğü gibi ülkenin siyasî ve sosyal hayatındaki çalkantılar ile diğer alanlardaki değişiklikler ve yenilikler, divan edebiyatı geleneğinde de değişimin ve farklı arayışların başlamasına sebep olmuştur.[6] Bu değişimin divan şiirindeki en belirgin örneklerinden biri de sulhiyyelerdir.

Lale Devrinde yazılan sulhiyyeler, Pasarofça ve İran Antlaşmaları'nı konu edinmektedir. Her ne kadar tarihî kaynaklarda ve ansiklopedi maddelerinde bu antlaşmalar hakkında yeteri kadar bilgi bulunsa da hiç şüphesiz sulhiyyelerin ayrı bir yeri vardır. Çünkü bu türde yazılmış manzumeler, tarihi bir dönemi ve dönüşümü açık bir şekilde anlatmaktadır. Bu yönüyle sulhiyye türünün "*yumuşak*" bir kanıt olmakla birlikte "*katı*" yapıları yani tarihî belgeleri doğrudan destekleyen, onlarla paralel çizgide ilerleyen ve tamamlayıcı özellik taşıyan veriler olduğu söylenebilir (Rahimguliyev, 2007: 7).

Bu bağlamda Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya hitaben yazılan sulhiyyelere baktığımızda yapılan barış antlaşmalarının büyük bir sevinçle karşılandığını, halkın artık savaştan bıktığını ve huzur içinde yaşamak istediğini görmekteyiz. Bu isteğin bir yansıması olan sulhiyyeler, Damat İbrahim Paşa'nın iktidarda kaldığı sürece neden birçok eğlence düzenlediğini anlamamıza yardımcı olacaktır. Gerçi bu eğlencelerin büyük bir bölümünden saray erkânı istifade etmiş olmasına rağmen Lale Devri süresince savaş olmaması, halkın emniyet ve güven içinde yaşamasını sağlamıştır.

Mecmuada Damat İbrahim Paşa'ya yazılan sulh tarihlerine baktığımızda birisi hariç hepsinin Pasarofça Antlaşması ile ilgili olduğunu görmekteyiz.

6 Özellikle 18. asırda divan edebiyatındaki değişimi konu edinen çalışmalar için bk: HORATA, Osman (2002). "Zihniyet Çözülüşünden Edebî Çözülüşe: Lale Devri'nden Tanzimat'a Türk Edebiyatı", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: 11, Ankara: Yeni Türkiye Yay., s. 573-592.; İSEN, Mustafa (2002). "Başlangıçtan XVIII. Yüzyıla Kadar Türk Edebiyatı", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: 11, Ankara: Yeni Türkiye Yay., s. 532-572.

Mecmuada bu konuda yazılmış 15 tarih manzumesinden 14'ü Pasarofça Antlaşması'nın imzalanması sonucu nazmedilmiştir. Biri ise Rusya ile yapılan İstanbul (İran) Antlaşması'na düşürülen tarih manzumesidir.

Mecmuadaki sulhiyye türündeki tarih manzumelerinde, dönemin toplum psikolojisinin ve sosyal hayattaki değişimin izlerini görmek mümkündür. Her şeyden önce yıllarca süren ve yenilgiyle sonuçlanan savaşlar, Osmanlı toplumunu her anlamda olumsuz yönde etkilemiştir. Bu yüzden sulhun ardından yazılan manzumelerde halkın düşüncelerini rahatlıkla görmekteyiz. Örneğin Fâiz, yazmış olduğu manzumede:

Hoşâ vakt-i ferâh-râ habbezâ hengâm-ı gam-fersâ
Sürûr-ı hâtır-ı ser-cümle 'âlem olmada müzdâd
Ne vakt-i şevk-bahşâ bî-mu'âdil mevsim-i ra'nâ
Ki âsârı ide her kalb-i mahzûnı neşât-âbâd
Fâiz, M/60a

…

Tabîb-i re'y-i sadr-ı a'zam itdi sulhla ıslâh
Mizâc-ı dehri devrân itmiş iken hayliden ifsâd
Fâiz, M/60b

demektedir. Yani bu anlaşmanın imzalanmasıyla gamlar dağılmış, herkesin sevinci ziyadesiyle artmıştır. Öyle ki herkese şevk bahşeden bu zamanın eşi benzeri yoktur. Bütün hüzünlü kalpler bu sayede neşeyle dolmuştur. Bütün bunların müsebbibi ise Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'dır. Paşa, devrin bozulan ve fesat içindeki mizacını tıpkı bir tabip gibi tedavi ederek ıslah etmiştir.

Bu arada beyitte geçen bir kavrama özellikle dikkat çekmek istiyoruz. Birinci mısra'daki *ıslah* tabiri, Damat İbrahim Paşa'nın yenilikçi yönüne de işaret etmektedir.

Aynı şekilde dönemin ünlü müverrihlerinden olan Dürrî Efendi de sulh antlaşmasını büyük bir sevinçle karşılamıştır. Dürrî Efendi'nin bu manzumesi, barış antlaşmasına kadar gerçekleşen olayları tahkiyevî bir tarzda anlatması bakımından ilginçtir. Şair, şiirin başında Osmanlıyı bir hastaya benzetmiştir. Tabi bu hastayı tedavi ve ıslah edecek olan da Damat İbrahim Paşa'dır. Damat İbrahim Paşa, Dürrî'ye göre öyle iyi bir hekimdir ki önce hastalığı teşhis etmiş, sonra da tedavi etmiştir:

Bu cihetten memleket oldı birâz muhtel mizâc
Vâcib oldı bir hakîm-i hâzıka 'arz-ı merâm
Öyle bir hâzık ki nabz-ı devleti teşhîs eder
Olmıya vâ-beste-i tedbîr eşhâs-ı li'âm

Dürrî, M/60a

Yukarıdaki beyitlerde Dürrî'nin Osmanlıyı bir hastaya benzetmesi, devletin durumunu ve halkın olaylara bakışını göstermesi bakımından önemlidir. Dürrî, Damat İbrahim Paşa'nın göreve gelmesinin ardından her tarafa nameler göndererek asker topladığını, karadan ve denizden düşman üzerine harekete geçmek için hazırlandığını da söyler. Paşa, gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra Sofya'ya doğru hareket eder:

Nâmeler irsâl idüp her semte 'asker cem'ine
Geldi deryâlar kadar mecîd dilîrân-ı be-nâm
Ol gazâ-yı nusret-ârâ-yı zafer-pirâyenün
Berren ü bahren görüp cümle mühimmatın temâm

…

Hâsılı serdâr-ı ekrem 'asker-i İslâm ile
İtdiler sahn-ı fezâ-yı Sofya'da darb-ı hıyâm

Dürrî, M/61b

Bu hazırlıkların ardından Paşa, Sofya'da iken Nemçelilere yani Avusturyalılara bir mektup göndererek bir elinde barış kalemi bir elinde ise savaş için kılıç olduğunu söyleyerek bunlardan birini seçmelerini ister. Dürrî'ye göre savaşmak için kendisinde kudret bulamayan düşmanlar, çaresiz barış yapmayı kabul ederler:

Sofya'dan bir nâme tahrîr eyleyüp gönderdi kim
İşte geldim hâzır ol ey düşmen-i duzah-makâm
Bir elimde kilk-i sulh u bir elimde tîg-i ceng
Kankısı matlûb ise yokdur dirîgim ve's-selâm
Gördiler yok hiç birinde cenge pây-ı iktidâr
Kıldılar nâ-çâr sulh üzre hemân kat'-ı kelâm

Dürrî, M/61b

Gelen bu cevap üzerine Damat İbrahim Paşa, divanı toplayıp savaşa son vermek gerektiğini söyler. Divandakiler de "*Emr ü ferman sizindir.*" diyerek Paşa'nın kararına uyacaklarını belirtirler:

Cem' idüp dîvânına cümle ricâl-i devleti
Didi bu emr-i hâtıra virelim hüsn-i hitâm
Didiler fermân senin sensin vekîl-i saltant
Arada biz kulların fermâna tâbi' emre râm

Dürrî, M/62a

Yukarıdaki beyitlerden anlaşıldığı kadarıyla vezirliği döneminde Damat İbrahim Paşa'nın kararlarının sorgulanmadığı da görülmektedir.

Barış antlaşmasının yapılması halk arasında sevinçle karşılanmıştır. Savaş ateşi, sulh suyu ile söndürülmüştür. Bunun üzerine birçok şair, bu anlaşmaya tarih yazmaya başlamıştır:

Hâsılı halk-ı cihânın râhatın ûlâ görüp
Virdiler sulh u salâha iki cânibden nizâm

…

Çün söyündi âteş-i peygâr âb-ı sulh ile
Başladı târîhe her bir şâ'ir-i şîrîn-kelâm

Dürrî, M/62b

Dürrî, manzumesinin sonunda hem lafzen hem manen antlaşmanın tarihini söyler:

Re'y-i İbrâhîm Paşa-yı Felâtûn-fehm ile
Yüz otuz da 'akd olındı Nemçe sulhı ve's-selâm

1130/1718

Dürrî, M/63a

Dönemin âlim şairlerinden olan Neylî de diğer şairler gibi Damat İbrahim Paşa'yı bir hekime benzetmiştir. Onun sayesinde dünya kederleri yok olmuş, halk rahata ermiştir:

Âsaf-ı 'ahdün dem-i 'adli şifâ-yı sadr olup
Oldı tenfîs-i kürûb-ı dehr ile râhat-resân

Neylî, M/63a

…

Hüsn-i tedbîr ile bir ân içre revnak-yâb olup
Buldı re'yinden cemâl-i mülk ü millet hüsn ü ân

Neylî, M/63b

Neylî, manzumesinin son beytinde tarih düşürürken antlaşma sayesinde emniyet ve huzurun sağlandığını da ifade etmektedir:

Kıldı emn-âbâd cümle kişveri sulh u salâh
Buldı sa'y-ı dâver-i ekremle âsâyiş cihân

1130-1718
Neylî, M/63b

Mecmuada; Feyzî (M/65a), Sâlim Çelebi (M/68b), Kâtip (M/70b), Osmanzâde Tâ'ib (M/83b, M/199b), Kâmil (M/126b), Hamdî (M/129b) gibi şairler de benzer bir şekilde barışın sağlanmasından dolayı duydukları memnuniyetleri ifade eden manzumeler yazmışlardır.

Pasarofça Antlaşması sebebiyle yazılan tarih manzumelerine baktığımızda Damat İbrahim Paşa ve o döneme dair önemli bilgilere ulaşmaktayız. Her şeyden önce barış antlaşması tüm milletin sevinmesine neden olmuştur. Bu yüzden olsa gerek manzumelerde "*emn, râhat, âsâyiş, hüsn-i hitâm, ferah, gam-fersâ, beşîr, sürûr*…" gibi memnuniyet ifade eden kelimelerin sıkça kullanıldığını görmekteyiz. Dikkat edilirse Osmanlının ihtişamlı yıllarında çoğunlukla *fetih, zafer, nizâm-ı âlem...* gibi ifadelerle askerî başarıları öven şairler, artık barışa övgüler düzmeye başlamışlardır. Bu da değişen Osmanlı toplumunun psikolojisini en iyi şekilde yansıtmaktadır. Doğal olarak bu psikoloji, şairlerin kelimelerine de yansımıştır.

Tarih manzumelerinde Damat İbrahim Paşa ile ilgili olarak sıklıkla "*sulh, salâh, şifâ, nizâm, tedbîr, hekîm, re'y, ıslah*…" gibi kelimelerin de kullanıldığı görülmektedir. Bu kelimelerin Paşa için kullanılması tesadüfi değildir. Çünkü o, şairlerin gözünde tıpkı bir hekim gibi hastasını iyileştirmek için tedbirler almıştır.

Şairlerin bu yaklaşımını mecmuadaki kasidelerde de görmekteyiz. Genel olarak bir maksat, bir niyet üzere yazılan kasidelerde, övülen kişiye dair hususlar ve yaptıkları işlerin değerlendirilme biçimi, şairin kullandığı kelimelere de yansır. Şairlerin, Damat İbrahim Paşa'yı överken kullandıkları "*cedîd, tecdîd, hayât-ı nev, terakkî, Mehdi-i sâhib-zamân, yeni*…" gibi kelimeleri kullanması bu bakımdan ilgi çekicidir. Bu ifadeler, Damat İbrahim Paşa'nın yenilikçi tarafına gönderme yapmaktadır. Örnek teşkil etmesi bakımından birkaç beyti aşağıda veriyoruz:

Tecdîd ider berât-ı celâlin kazâ anın
Kim 'âdeti ri'âyet-i 'ahd-i kadîm olur

Tâ'ib, M/1b

Dime eskilerin vardır tarîkinda yenisin sen
Efendim eskilikden yeniler va'llâhi ra'nâdır
Es'ad, M/113a

Vücûdı hânedân-ı cûdı tecdîd eyledi yek-ser
Unutdurdı zamân-ı Hâtemi lutf-ı firâvânı
Sâlim, M/79a

Sonuç

Edebî eserlerin bazıları, tarihî bir vakayı ve süreci konu edinmesi bakımından tarihle doğrudan bağlantılıdır. Durum böyle olunca, edebî eserlerden nasıl yararlanılacağı ya da tarih başta olmak üzere herhangi bir bilim dalında edebî eserlerin yardımcı bir kaynak olarak ne şekilde kullanılacağı irdelenmeledir. Çünkü bir dönemi veya tarihî bir şahsiyeti incelerken o dönemdeki olaylara dair yazılmış edebî metinleri göz ardı etmek bazen bizi yanlış yerlere götürebilir.

Bu tespitlere Nevşehirli Damat İbrahim Paşa bağlamında baktığımızda edebî metinlerin tarih araştırmalarında ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Kimi tarihçilere göre zevk ve sefahat düşkünü olarak nitelendirilen bu önemli devlet adamı, edebî metinlere bakıldığında çok farklı bir görüntü sergilemektedir.

Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, her şeyden önce uzun süren savaşlar sonunda barış yapmak suretiyle yorgun, bıkkın ve umutsuz hâldeki millete umut olmuş bir devlet adamıdır. İktidarı döneminde siyasî, iktisadî, mimarî ve sosyal hayata dair yaptığı birçok yenilik, özellikle şairler tarafından ilgiyle ve takdirle karşılanmıştır. Bu vesileyle de Paşa'ya hitaben birçok manzume yazılmıştır. Bu manzumeler sadece övgü amacıyla nazmedilmemiştir. Başta tarih manzumeleri olmak üzere bu şiirlerde, Damat İbrahim Paşa'nın yapmış olduğu imar faaliyetleri, yenilikler ve Osmanlı topraklarında sağladığı düzen özellikle vurgulanmıştır.

Aynı zamanda ilim ve kültür faaliyetlerine önem veren bir devlet adamı kimliğiyle yaşadığı dönemdeki birçok şaire hâmilik yapan Damat İbrahim Paşa'ya yazılan bu manzumelerin ortak özelliklerinden biri de, Paşa'nın Nevşehir'e yapmış olduğu hizmetlerle ilgilidir. Damat İbrahim Paşa, doğduğu yer olan Muşkara'ya o kadar hizmet etmiştir ki Anadolu'nun ortasında yeni bir şehrin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Adını Nevşehir koyduğu bu beldede yaptığı hizmetleri, gerçek anlamda ölümsüz kılan da hâmisi bulunduğu şairlerin mısraları olmuştur.

Ayrıca, dönemin şairlerinin gözüyle bakıldığında Damat İbrahim Paşa; yaptığı yenilikler, düzenlemeler ve bazı ıslahat hareketleri ile Osmanlı Devleti'nin bir anlamda kurtarıcısı olarak görülmektedir.

Bazen tarihî vakaların arkasındaki gerçekleri ve olayların yansımalarını resmî belgelerde görmek mümkün olmayabilir. Bu gibi durumlarda yazıldığı dönemdeki olaylara bazen toplum psikolojisini yansıtacak bir şekilde bazen de eleştirel açıdan yaklaşan edebî eserler, bizlere farklı bir bakış açısı kazandırabilir. Bu yüzden tarihî olaylar ve şahsiyetlere dair yapılacak incelemelerde, bunlarla ilgili yazılmış edebî eserlerden de istifade edilmesinin özellikle kültür tarihi ve sosyal tarih araştırmalarına önemli katkılar sağlayacağını düşünüyoruz.

Kaynaklar

Afyoncu, Erhan (2007). Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Aktepe, M. Münir (1993). "Damad İbrahim Paşa, Nevşehirli", *TDVİA*, Cilt: 8, İstanbul, s. 441-443.

Altınay, Ahmet Refik (1340/1924). "Damad İbrahim Paşa Zamanında Ürgüb ve Nevşehir", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, No: 3 (80), İstanbul, s. 156-185.

Altınay, Ahmet Refik (1973). *Lâle Devri*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Atlansoy, Kadir (1997). "Edebî Metinlerin Tarih Kaynağı Olarak Değeri", *Tarih Boyunca Türk Tarihinin Kaynakları Semineri*, 6-7 Haziran 1996, İstanbul, s. 15-25.

Aydemir, Yaşar (2007). "Metin Neşrinde Mecmuaların Rolü ve Karşılaşılan Problemler" *Turkish Studies*, Volume 2/3 Summer, s. 122-137.

Bilkan, Ali Fuat (2006). "Tarih Araştırmalarında Edebî Metinlerin Değeri", *Osmanlı Şiirine Modern Yaklaşımlar*, İstanbul: L&M Yay., s. 97-103.

Elçin, Şükrü (1993). *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara: Akçağ Yay.

Erdem, Sadık (1994). *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı*, Ankara: AKM Yay.*Fâiz ve Şâkir Bey Mecmuası*, Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Kitaplığı, No: 763.

İnce, Adnan (2005). *Tezkiretü'ş-Şu'arâ Sâlim Efendi*, Ankara: AKM Yay.

Kaplan, Mehmet (1990). "Tarih ve Edebiyat", *Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyumu*, Fırat Havzası Araştırma Merkezi Yay., s. 71-76.

Karahan, Abdülkadir (1994). "Bir Tarih Belgesi Olarak 'Divanlar'dan Yararlanma", *X. Türk Tarih Kongresi*, Cilt: V, 22-26 Eylül 1986, Ankara, s. 2027-2054.

Köprülü Fuad (1999). *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara: TTK Basımevi.

Kurnaz, Cemal (1997). "Divan Şiirinde Belge Redifler", *Divan Şiirinde Belge Redifler*, Ankara: Akçağ Yay., s. 265-276.

Levend, Agâh Sırrı (1988). *Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt: I, Ankara: TTK Basımevi.

Mengi, Mine (1994). "Gerileme Devrini Belgeleyen Bir Edebî Eser: Nabi'nin Hayriyye'si", *X. Türk Tarih Kongresi*, Cilt: V, 22-26 Eylül 1986 Ankara, s. 1967-1975.

Necib Asım (1326). "Mesîhî Divanı: Divanlardan Tarihçe Nasıl İstifade Edilir?", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, Cilt: I, Sayı: 5, s, 300-308.

Özgül, M. Kayahan (2006). "Şark Ekspresi'yle Garb'a Sefer", *Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt: 2, İstanbul: KTBY, s. 601-660.

Pala, İskender (2003). "Bir Elmanın İki Yarısı: Klâsik Şiir ve Osmanlı Tarihi", *Akademik Divan Şiiri Araştırmaları*, İstanbul: L&M Yay.

Rahimguliyev, Bayram (2007). Osmanlı Edebiyatında Dönüşümün Şiiri: Sulhiyyeler, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Bilken Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sevgi, Ahmet, ÖZCAN, Mustafa (1996). *Prof. Dr. Ali Cânip Yöntem'in Eski Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*, İstanbul: Sözler Yayınları.

Tietze, Andreas (1977). "The Poet As Critique of Society: A 16. Century Ottoman Poem", *Turcica* X/1, s. 120-160.

Tuman, Mehmet Nâil (2001). *Tuhfe-i Nâilî* , Cilt: II, (hzl: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı), Ankara: Bizim Büro Yay.

Tural, Sadık (1990). "Tarihçinin Edebiyat Dünyasından Alması Gerekenler", *Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyumu*, 21-26 Mayıs 1984 Elazığ, s. 211-221.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı (1956). Osmanlı Tarihi, Cilt: IV, Ankara: TTK Yay.

Ülgener, Sabri F. (1983). "Bir Deneme: İki Devir ve İki Terkib-i Bend", *Zihniyet Aydınlar ve İzmler*, Ankara: Mayaş Yay., s. 28-38.

Ülgener, Sabri F. (2006). "Giriş", *İktisâdi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul: Derin Yay., s. 3-16.

HEYKELTIRAŞ HAKKI ATAMULU

SCULPTOR HAKKI ATAMULU

Hanife YÜKSEL* - Serap YILDIZ İLDEN**

ÖZET

Türk heykelinin yeterince üzerinde durulmayan isimlerinden olan heykeltıraş ve yontu ustası Hakkı Atamulu, Nevşehir Derinkuyu da başlayan yine orada son bulan serüveninde Anadolu'nun bu küçük ilçesi ve diğer kentlerinde arkasında pek çok heykel bırakmıştır. Hakkı Atamulu Derinkuyu ilçesinde 1912 yılında doğmuş; İzmir ve İstanbul da geçen ilköğreniminden sonra Güzel Sanatlar Akademisi'ne devam etmiştir. 1938'de mezun olduktan sonra Almanya'da 'Frankfurt ve Berlin'de' heykeltıraşlar Garbo ve Arno Brekke'in yanında mesleğine dair bilgisini genişletmiş Türkiye'ye döndükten sonra Derinkuyu-Nevşehir ve diğer iller için pek çok üretimde bulunan sanatçı; çevresi için üzerine düşen sanatçı misyonunu hakkıyla yerine getirmiştir.

Hakkı Atamulu, dönemine göre yeniliklere, farklı anlatım ve teknik arayışlarına en açık, en atak heykeltıraşlarından biridir. Döneminde yapılan heykellerin paralelinde fakat onlardan farklı olarak uçlarda dolaşan, dünyaya farklı bir algılamayla yaklaşan, zaman zaman alışılmadık bağdaştırmaları ve imgeleriyle plastik dili sürekli biçimsel yenilikler/deneyimler peşinde koşan bir heykeltıraş olmuştur.

Doğduğu ve sonradan geri döndüğü coğrafyaya sırtını dönmeden heykelinin konu ve kavram alanını genişleterek yerellikten evrenselliğe ulaşmayı başarmıştır. Yaşadığı dünya doğadaki her şey ve tüm varlıklar, onun çekicinin ucunda biçime dönüşmüştür. Henüz emekleme döneminde olan Türk heykeli için yaptığı yenilikler, heykelin Anadolu insanının zihninde bir kavrama dönüşmesi ve oranın şartları içerisinde yarattığı mucize ile hak ettiği yerde bulunmamaktadır.

* Dr. Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Heykel Bölümü Dumlupınar Bulvarı 07058 Kampus ANTALYA e-posta:hanifeyuksel@gmail.com

** Arş.Gör. Afyon Kocatepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Heykel Bölümü ANS Kampüsü AFYONKARAHİSAR, e-posta: serapyildiz55@hotmail.com

I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu için yörenin sanatçısı olan Heykeltıraş/ Yontucu Hakkı Atamulu ile 2001 yılında yapılan röportajda kendisinin anlattığı heykel serüveni paylaşılacak, yapıt çözümlemeleri ve Nevşehir ve Türk sanatı için döneminin ötesinde olan getirdiği yenilikler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hakkı Atamulu, Sanat, Heykel

ABSTRACT

Master Sculptor Hakkı Atamulu who was overlooked enough names on the Turks sculptor, that is his advanture begining and ends in Derinkuyu Nevşehir. He left behind many statues at this small town in Anatolia and the other cities. Hakkı Atamulu was born in Derinkuyu Nevşehir at 1912, after the first training in Bursa and Istanbul he continued Academy of the fine arts. After the graduated he has expanded the knowledge of the profession with sculptors Garbo and Arno Brekke in 'Frankfurt and Berlin' Germany until the beginning of the second world war. After returning toTurkey Artist who was in many productions Derinkuyu –Nevşehir and other cities he has right to carried out in cumbent on the artist's mission.

Hakkı Atamulu is clearest, most attacks innovations, different expression and the search for a technique one of the sculptors, according to on his period. In line with the statues of the his period but ends of the circulating as different them, approaching a different perception to the world, with his images and of unusual couplings from time to time continuous stylistic innovations/experiences in pursuing.

He has succeeded in from locality to universality that he was born and later returned turn one's back on geography his statue of the subject and expanding the concept area. His living world, everything in nature and all as sets turned into form on his hammer. He has made to innovation for the Turkish statue which isin its infancy. There is no place it deserves that the statue turning a concept on people mind and that in placein the context of.

It will be shared in an interview in 2001 with the Hakkı Atamulu who local sculptor that he told sculpture adventure and his works analysis will be presented and It will be presented that he has brought innovations of beyond his period for Nevsehir and Turks arts for the first International symposium on Nevşehir History and Culture

Key Words: Hakkı Atamulu, Art, Statue

Heykeltıraş Hakkı Atamulu

Bugün Cumhuriyet döneminin ilk heykel sanatçıları hakkında metinleştirilmiş Türkçe kaynak bulmak birkaç ansiklopedik bilgi dışında neredeyse olanaksız. Yapıtları ile Türk heykelinin bugünkü duruma gelmesinde katkısı olan bu sanatçıların unutulmuşluğu göz ardı edilmez bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Türk heykel tarihi derslerinin kapsamının dışında kimse bilmemekte, konuşmamakta, tartışmamaktadır. Oysa bu sanatçılar hayata geçirdikleri uygulamalarla Türk heykel sanatına yaptıkları katkılarla anılmayı fazlasıyla hak etmektedirler.

Bu sanatçılardan biri olan Hakkı Atamulu 1912 yılında Nevşehir Derinkuyu'da doğar; çocukluğunun geçtiği ilk on yıldan sonra 1922'de Derinkuyu'dan İzmir'de bulunan abisinin yanına giderek ilk ve orta öğrenimini burada tamamlar. İstanbul Lisesinin parasız yatılı sınavını kazanmasıyla spora ve güzel sanatlara olan ilgisi onu bir seçim yapmaya iter. Güzel Sanatlar Akademisine girmesiyle heykel onun bütün hayatının yönünü belirleyen bir amaca odaklanmasına neden olur.

Büyük bir aşkla başladığı akademide genç Cumhuriyetin genç bir sanatçı adayı olarak gündüzler ona yetmez, geceleri de okulun duvarından atlayarak gündüzden açık bıraktığı okulun arka kapısından girecek kadar bitmek bilmeyen bir çalışma azmine sahiptir. Akademide önceleri Mahir Tomruk'un öğrencisiyken sonra Atatürk'ün yurda davet ettiği Belling'in öğrencisi olur.

Suret yasağının dinsel yaptırımının yüzyıllar boyu katı bir biçimde bu topraklarda geçerliliğini koruması, diğer figüratif sanatlar gibi heykel sanatının da gelişip büyümesini engellemiştir. Cumhuriyetle beraber ortadan kalkan bu durum heykel sanatı için alınan doğru bir kararla, bu alanda işini en iyi bilen insanlar tarafından öğretilmeye başlandığında bundan faydalananlardan biri de Hakkı Atamulu'dur.

"Biz ne öğrendiysek Belling'den öğrendik" diyen Atamulu, Çağdaş Türk Heykeli ve Sanatı için Atatürk'ün dışarıdan sanatçı getirtmekle verdiği kararın önemini vurgular. Çağının en önemli heykeltıraşlarından olan Belling ve Alman etkisi Atamulu'nun yapıtlarındaki plastik dilde kendini hissettirir. Akademideki eğitiminin üçüncü yılının sonunda diplomasını alarak Berlin'e giden Atamulu Teknik Yüksek Okuluna girer, orada ilk ustası Arno Brekker olur. Bu arada Klimis Scheibe ve Kolbe ile tanışır. Daha sonra Frankfurt'a giderek Garbe ile bir yıl kadar çalışır. II. Dünya savaşı başlamak üzere oldu-

ğu için yurda dönen Atamulu askerliğini yapmak üzere İstanbul'a döner ve yedek subay okulunda askerliğini tamamlar. Askerlik bitince yine bir öğrenci gibi Belling'in yanında çalışmaya başlar.

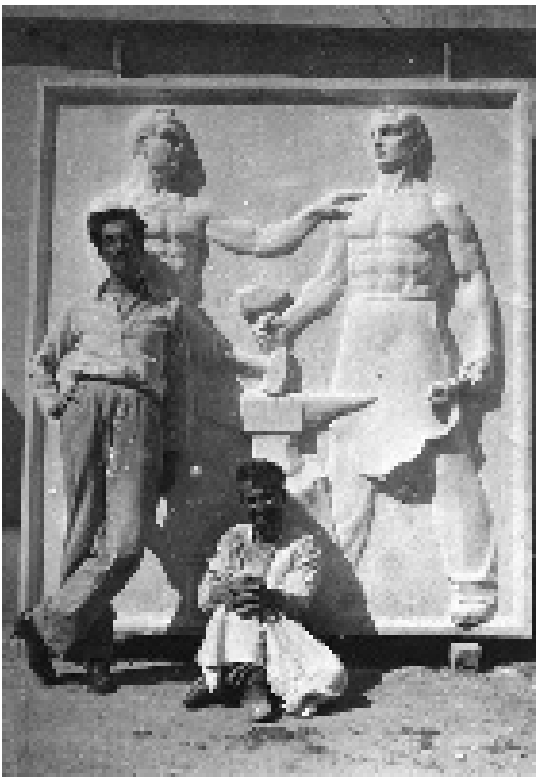

Hakkı Atamulu, Şadi Çalık ile birlikte

Dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in Akademiyi ziyareti esnasında onunla konuşma fırsatını yakalayan Atamulu o dönemde kamusal alan için yapılan anıt yapma isteğini dile getirir. Malatya Anıtının yapımın kendisine verilmesiyle ilk kamusal alan anıtını yapan Atamulu bu anıtın ikinci ayağı olan Atatürk yontusunun yapım aşamasında Nijad Sirel ile beraber çalışmıştır.

1946 da Nijad Sirel ile ortak olarak Malatya ya bir Atatürk bir de İnönü olmak üzere iki heykel yaptı. (Gezer,1984,153)

Malatya Atatürk Heykeli 1946-1947

Nevşehir Damat İbrahim Paşa Heykeli,1946

Malatya Anıtının arkasından Damat İbrahim Paşa heykelini yapan Atamulu, o dönemde açılan anıt mezar yarışması için hazırladığı maketlerden dört - beş ikincilik alır ve anıt mezarın 23 Nisan Kulesi'ndeki kabartmayı proje mimarı Prof. Emin Onat'ın isteği ile uygular. Hakkı Atamulu 23 Nisan Kulesi kabartmasından sonra İstanbul Üniversitesi önüne konulan bronz Atatürk ve Gençlik Anıtı'nı 1951 de Yavuz Görey ortaklığıyla tamamlayıp yerine yerleştirir.

Atatürk ve Gençlik Anıtı, İstanbul, 1951

Atatürk anıtından sonra Derinkuyu'ya geri dönen Atamulu aslında geri dönmeyi planlarken ard arda gelen anıt işleri yüzünden geri dönemez. Derinkuyu'nun ilçe olmasından sonra kendisine gelen belediye başkanlığı teklifini bir taraftan mesleğine bir taraftan da kendine yediremezken bulunduğu coğrafya için yapabileceklerini düşününce başkanlık teklifini kabul eder. İki ayrı dönemde başkan olarak seçilen Hakkı Atamulu Anadolu'nun bu küçük kasabası ve sanat için yapabilecekleri ile yola çıkmıştır. O dönemde kasabanın su sorunu gibi temel problemlerini çözmekle başlayan Atamulu kasabanın çehresini değiştirecek düzenlemelerde imza atar. 1960'lı yılların uzaktaki kasabalarından biri olan Derinkuyu için o dönemin şartları göz önünde bulundurulursa bugünün kentlerinde bile gerekli düzeyde olmayan düzenlemeleri yaparak kasabadaki sosyal hayatı olumlu yönde pekiştiren olguları tasarlayıp hayata geçirir.

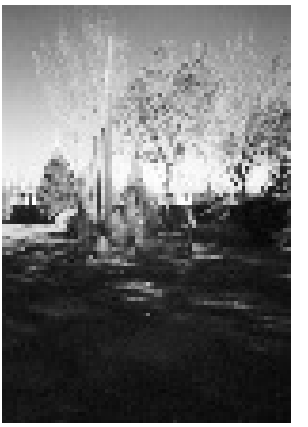
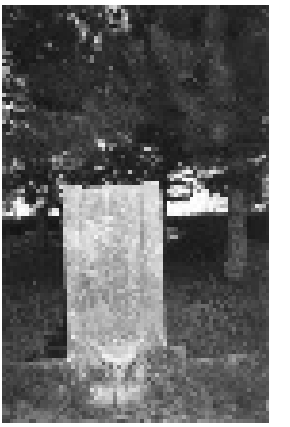

Hakkı Atamulu'nun Derinkuyu Kültür Park içerisinde bulunan heykelleri

Hakkı Atamulu'nun Derinkuyu'da inşa ettiği cami

Derinkuyu'da düzenlenmesi ve her şeyi ile 4 senede gerçekleştirdiği kültür parkta, on iki yapıtı, bir klâsik açık hava tiyatrosu, gazino, yüzme havuzu, kütüphane, çocuk bahçesi, paten sahası, dışarıda spor sahaları ve hamam bulunmaktadır. Bunların oturduğu alan yüz bin metrekaredir. Bilinen örneklerinden farklı olarak başladığı ve yarım kalan camiyi ileriki dönemlerde kitaplık veya tiyatro olmaya elverişli biçimde tasarlamıştır. Siyasetin sanatçı kimliğiyle taşınması çok güç olan etiketinden sıyrıldıktan sonra; 1965'te Erzurum Kongre Anıtını arkasından 1966'da Nevşehir, Atlı Atatürk anıtını yapar.

Atatürk Anıtı, 1965, Erzurum

Atlı Atatürk Anıtı, 1966, Nevşehir

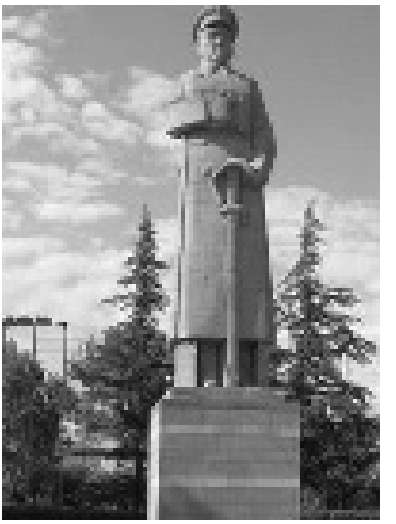

Atatürk Anıtı Derinkuyu Kültür Park

Yine bu dönemde başladığı taş Atatürk heykeli, Mısır yontularında olduğu gibi plastik bir kütle anlayışı egemendir. Derinkuyu'daki parkın içinde bulunan bu heykel Türkiye'deki ilk arkaik üslupla yapılmış yontudur. 1968'te Bor Atatürk Heykeli'ni, 1979'da Mucur Atatürk Anıtı'nı, 1976'da Hacı Bektaş Heykeli'ni yapmıştır. 1980'de Ürgüp'te ayrı ayrı yerlerde bir balıklı çeşme, halı çarşısının girişinde sağ duvardaki düzenleme, üstte büyük bir soyut yontu, içeride ve karşıda ikişer metre boyunda taştan üç yontusu vardır.

İlk Adım Anıtı, 1982, Samsun

Samsunda yapılacak 'İlk Adım Anıtı' yarışması için tasarladığı maket kabul edilince alçı uygulamasını gerçekleştirip Budapeşte'de yapılan bronz dökümünden sonra yerine yerleştirilir. Atatürk'ün doğumunun 100. yılında Samsun halkı tarafından yaptırılan bu anıtın öndeki üçlü figürü, Atatürk ve beraberindekilerin Samsun'a ilk ayak basışlarını simgelerken Kurtuluş Mücadelesinin buradan başlatıldığını ifade etmektedir. Dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in 1982'de Samsun ziyareti sırasındaki talimatıyla anıtta yer alan heykellerden elinde defne yaprağından çelenk bulunan bir kız ile elinde güvercin bulunan genç erkek figürleri ''muzır" oldukları gerekçesiyle kaldırılmıştı. Uzun süre çeşitli kuruluşların depo ve bahçelerinde bekletilen söz konusu iki heykel, 1999 yılındaki 19 Mayıs törenleri sırasında tekrar eski yerlerine konulmuştur.

Hakkı Atamulu Derinkuyu'daki evinde, 2001

1990'lı yıllarda Ankara ve İstanbul'da iki kişisel sergi açan Atamulu ;

"Bu yurt benim yurdum, bu toplum benim toplumum; onları hep çok sevdim. Sevdiğim içinde ölesiye çalıştım. İstanbul'dan uzak kalmak sanat çevreleri ile yeni kuşağın beni unutmasına neden olmuştur. Ama şimdi

geriye bakıyorum da bunlar önemli değil çünkü ben bir yontucuyum ve çağımdan sorumluydum. Gereklerini de yerine getirdiğime inanıyorum. Hakkı'nın adı geçtiği yerde, Derinkuyu'nun adı, Derinkuyu'nun adının geçtiği yerde de Hakkı'nın adı geçecek. Bu nedenle de yaşadığım zamanı sanatımla gelecek kuşaklara aktardım."(Atamulu, Mart 2001) sözleriyle üzerine düşen sanatçı misyonunu yerine getirmiş olmanın iç huzurunu üzerinde taşır. Evindeki ve atölyesindeki yapıtlarını, Erciyes Üniversitesine bağışlayan Atamulu 2006 yılında vefat etmiştir.

Hakkı Atamulu, dönemine göre yeniliklere, farklı anlatım ve teknik arayışlarına en açık, en atak heykeltıraşlarından biridir. Döneminde yapılan heykellerin paralelinde fakat onlardan farklı olarak uçlarda dolaşan, dünyaya farklı bir algılamayla yaklaşan, zaman zaman alışılmadık bağdaştırmaları ve imgeleriyle plastik dili sürekli biçimsel yenilikler/deneyimler peşinde koşan bir heykeltıraş olmuştur.

Hakkı Atamulu'nun sanatında keskin dönemeçler yoktur. Alman Ekolü'nün plastiği onun yapıtları üzerinde okunabilmektedir. Non-figüratif çalışmalarında da soyutlamalarında da her kabuk değişiminin kendi içinde geçirgen bir yapısı vardır. Dolayısıyla hiçbir dönem bir diğerinden kesin ve katı kurallarla ayrılmaz. Kendini ifade etmeye önce figüratif çalışmalarla başlar ardından üç boyutlu anlatımın kendine sağladığı olanakları sonuna kadar kullanarak kendi plastik serüvenini yaratır. İşlerinin gerçekten birbirleriyle iç içe oldukları söylenebilir. Sanki durmadan biri bir diğerini açıyor gibidir.

Hakkı Atamulu malzemeye hakim, tekniği güçlü bir sanatçıdır. Figürlü yapıtlarında çok temiz modle edilmiş büyük kütleler, stilize edilmiş detaylarla hareketlendirilmiştir.Yapıtlarında genellikle, tok, dolu kitleler ağır basar. (Gezer,1984,155)

Doğduğu ve sonradan geri döndüğü coğrafyaya sırtını dönmeden heykelinin konu ve kavram alanını genişleterek ilgilendiği olgularda da yerelden evrensele doğru bir açılım dikkati çeker. Yaşadığı dünya doğadaki her şey ve tüm varlıklar, onun çekicinin ucunda biçime dönüşmüştür. Henüz emekleme döneminde olan Türk heykeli için yaptığı yenilikler heykelin Anadolu'da bireylerin zihninde bir kavrama dönüşmesi ve oranın şartları içerisinde yarattığı mucize ile hak ettiği yerde bulunmamaktadır

Hakkı Atamulu'nun hayatını yaratıcılığın dışa vurması ile "yani kendini gerçekleştirmesi" ya da varoluşunun anlam kazanması olarak tanımlayabiliriz. Kendi doğal yapısından kaynaklanan kendini gerçekleştirme, tanıma, dışa vurma güdüsü çevresindekiler için sağlıklı ve özgür kişilik geliş-

tirmesinde önemli bir itici güç olmuştur. Mücadele içinde geçen heykel serüveninde yaşadığı kırgınlıklar ve hayal kırıklıklarından daha çok heykel adına yaptıkları yontularında adını sonsuzluğa taşıyacaktır.

Hakkı Atamulu'nun Yapıtlarından Örnekler

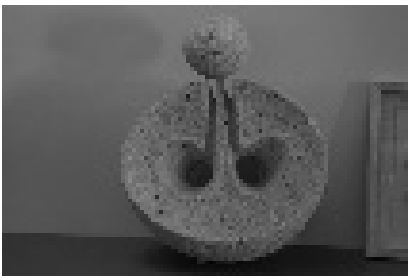

Kaynaklar

Atamulu, Hakkı; Mart/2001 Görüşme

Atamulu, Hakkı; *Yontularım,* 1996, Odak Ofset,

Gezer, Hüseyin; *Cumhuriyet Dönemi Türk Heykeli,* Türkiye İş Bankası Yayınları, 1984

Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1. Basım 2006, İstanbul

BİR RUS ARAŞTIRMACI GÖZÜ İLE KARAMANLILAR

THE KARAMAN PEOPLE FROM A RUSSIAN RESEARCHER'S EYE

Harun GÜNGÖR*

ÖZET

Gagauzlarla ilgili araştırma ve incelemeleri ile tanıdığımız Rus araştırmacı Valentin Aleksanroviç Moşkov,1902 yılında kaleme aldığı Turetskiye *Plemenna na Balkanskom Poluostrove,(= Balkan Yarımadasında Türk Kavimleri)*1* adlı eserinde Balkanlarda yaşayan Müslüman ve Hıristiyan olan bütün Türk toplulukları hakkında bilgi vermekte, Hıristiyan Türkleri Surguçlar (s.54-58), Makedonya Gagauzları (59-60) ve Karamanlılar(s..38-44) başlıkları altında ele alıp incelemektedir.

Biz bu bildirimizde diğer Hıristiyan toplulukları bir tarafa bırakıp Moşkov'un yukarıda adı geçen eserinde Karamanlılarla ilgili verdiği bilgileri aktaracağız. Ancak söz konusu kitaptaki bilgileri aktarmadan önce Karamanlılar hakkında kısaca bilgi vermek istiyorum.

Karamanlılar, Karadeniz'in kuzeyi, Balkanlar ve Anadolu'nun hemen her tarafında dağınık halde yaşamış ve yaşamakta olup dili Türkçe, dinleri Ortodoks Hıristiyan olan bir topluluktur. Kökenleri üzerinde birçok teori ortaya atılmış, tartışmalar yapılmış olmakla birlikte, bize göre bunlar Anadolu'da Bizanslılar tarafından Hıristiyanlaştırılmış Türklerdir. Karamanlılar kendilerini bu adla adlandırmamaktadırlar. Karamanlılara bu adın hangi nedenlerle verildiği pek belli değilse de, Karamanlı adı ilk defa Macar elçilik üyesi Hans Dernschwan'ın

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, e-posta:harunhoca@yahoo.com

1 * V.A. Moşkov'un bu kitabının iki baskısı bulunmaktadır.
a) V.A. Moşkov, *Turetskiye plemena na Balkanskom poluostrove,* İzvestiya *Russkogo geografiçeskogo obşestva, St Petersburg,1904.*
b) V.A,. Moşkov, Turetskiye plemena na Balkanskom poluostrove, Stranitsi istorii gagauzov, (Yayına hazırlayan CC. Bulgar), Kişinev 2005. Biz bu tebliğimizde Stepan Bulgar tarafından resimlerlerle desteklenerek yayınlanmış olan baskıyı kullandık.Bu kitap Çuvaş Türkolog Elena İvanova tarafından Balkan Yarımadasında Türk Kavimleri (Manas Yayıncılık, Elazığ 2006) adı ile de Türkçeye çevrilip yayınlanmıştır.

1553–1555 yıllarında yaptığı Anadolu'daki gezileri konu alan seyahatnamesinde *Caramanos şeklinde geçmektedir. Karamanlı olarak nitelediğimiz bu insanların Grek alfabesini kullanarak meydana getirdikleri edebi eserlere de Karamanlıca/ karamanlıdıka adı verilmektedir.*
Anahtar Kelimeler: Karamanlılar, Hıristiyan Türkler, Nevşehir.

ABSTRACT

The Russian researcher, Valentin Aleksanroviç Moşkov, who is known with his researches and studies about the Gagauz gives information about all Muslim and Christian Turk communities living in the Balkans in his work named Turetskiye *Plemenna na Balkanskom Poluostrove,(= The Turkish Tribes in Balkan Peninsula*) that he penned in 1902. He investigates the Christian Turks under the headings of the Gagauz (s.45-53), the Surguç people (s.54-58), the Gagauz of Macedonia (59-60) and the Karaman people (s..38-44).

In this paper, leaving the other Christian communities aside, we will talk over the information about the Karaman people which Moşkov gives in his above-mentioned work. Yet, I want to give brief information about the Karaman people before transferring the information in Moşkov's work.

The Karaman people whose language is Turkish and whose religion is Orthodox Christianity is a community having lived in the north of the Black Sea, in the Balkans and in almost every part of Anatolia. So many theories and discussions have been put forward about the origins of them, but according to us the Karaman people are the Turks christianised by the Byzantines in Anatolia. The Karaman people call themselves with this name. The name 'Karaman' for the first time appeared as *Caramanos* in the member of the Hungarian embassy, Hans Dernschwan's itinerary which is about his trips in Anatolia during the years 1553-1555. Also, the literary works which these people that we call the Karaman people created using Greek alphabet are entitled in *Karaman language/ karamanlıdıka*.

Key Words: Karaman People, Christian Turks, Nevsehir.

Gagauzlarla ilgili araştırma ve incelemeleri ile tanıdığımız Rus araştırmacı Valentin Aleksanroviç Moşkov,1902 yılında kaleme aldığı *Turetskiye Plemenna na Balkanskom Poluostrove [Balkan Yarımadasında Türk*

Kavimleri][2]* adlı eserinde Balkanlarda yaşayan Müslüman ve Hıristiyan olan bütün Türk toplulukları hakkında bilgi vermekte, Hıristiyan Türkleri Gagauzlar (s. 45-53), Surguçlar (s. 54-58), Makedonya Gagauzları (59-60) ve Karamanlılar(s. 38-44) başlıkları altında ele alıp incelemektedir.

Biz Bu bildirimizde diğer Hıristiyan toplulukları bir tarafa bırakıp Moşkov'un yukarıda adı geçen eserinde Karamanlılarla ilgili verdiği bilgileri aktaracağız. Ancak söz konusu kitaptaki bilgileri aktarmadan önce Karamanlılar hakkında kısaca bilgi vermek istiyorum.

Karamanlılar, Karadeniz'in kuzeyi, Balkanlar ve Anadolu'nun hemen her tarafında dağınık halde yaşamış ve yaşamakta olup- *Türkiye 37 aded Karaman ve karamanlılarla ilgili yer adı bulunmaktadır*-dili Türkçe, dinleri Ortodoks Hıristiyan olan bir topluluktur. Kökenleri üzerinde birçok teori ortaya atılmış, tartışmalar yapılmış olmakla birlikte, bize göre bunlar Anadolu'da Bizanslılar tarafından Hıristiyanlaştırılmış Türklerdir. Karamanlılar kendilerini bu adla adlandırmamaktadırlar. Karamanlılara bu adın hangi nedenlerle verildiği pek belli değilse de, Karamanlı adının ilk defa Macar elçilik üyesi Hans Dernschwan'ın 1553–1555 yıllarında yaptığı Anadolu'daki gezileri konu alan seyahatnamesinde *Caramanos* şeklinde geçtiği ifade edilmekte ise de Mgr Addai Scher tarafından, Abbasi Halifesi Tahir (1225–1226) zamanında kaleme alındığı belirtilip *Histoire Nestorienne inedite (Chronique de Seert),Patrologia Orientalis (1908)* adı ile yayımlanan Arapça kitapta şöyle bir olay anlatılmaktadır: Şapur b. Erdişir, Roma İmparatoru Publius Licinius Valerianus'u (253–263) 260 yılı başlarında yapılan Edessa savaşında yeniyor.[3]

Ve bu savaşta aldığı esirleri de yanına alarak ülkesine dönüyor. Beraberinde getirdiği bu esirleri kurduğu bir şehre yerleştiriyor, işlemeleri için de onlara yeterince toprak veriyor. Zamanla bu Hıristiyanların sayısı artıyor ve kilise ihtiyacı ortaya çıkıyor. Bu olay yukarda zikrettiğimiz kitapta:

---

2 V.A. Moşkov'un bu kitabının iki baskısı bulunmaktadır.
a) V.A. Moşkov, *Turetskiye plemena na Balkanskom poluostrove, İzvestiya Russkogo geografiçeskogo obşestva, St Petersburg,1904.*
b) V.A,. Moşkov, *Turetskiye plemena na Balkanskom poluostrove, Stranitsi istorii gagauzov,(Yayına hazırlayan CC. Bulgar), Kişinev 2005.* Biz bu tebliğimizde Stepan Bulgar tarafından resimlerlerle desteklenerek yayınlanmış olan baskıyı kullandık.Bu kitap Çuvaş Türkolog Elena İvanova tarafından *Balkan Yarımadasında Türk Kavimleri (Manas Yayıncılık, Elazığ 2006*) adı ile de Türkçeye çevrilip yayınlanmıştır.

3 *Histoire Nestorienne inedite (Chronique de Seert), Patrologia Orientalis,* (1908). Premiere Partie fasc. 1, s. 222

وتفرق النصارى في سائر البلدان و كثروا بالمشرق. و بنى يرانشهر التي هي كرسيّ مطرانة فارس

بيعتان و سميت واحدة بيعة الروم والاخرى **كرمانون** . وكان يصلي فيهما باليونانية و السريانية.

"***Hıristiyanlar öteki ülkelere yayıldılar ve doğuda sayıları çoğaldı. Pers papazlarının idare merkezi olar İranşehr de biri Bi'atü'r-rum= (Katolik kilisesi)diğeri de Bi'atü Karamanun= Ortodoks kilise kurdular. Orada ibadetler Yunanca ve Süryanice yapılıyordu"*** şeklinde anlatılmaktadır. Görüldüğü üzere burada bir *Karaman Kilisesinden* söz edilmektedir. Acaba burada ifade edilen Karamanlılar kimlerdir? Etnik bir grup mu, dinibir cemaat mi? Dini literatürde yen alan Karamanlı Kilisesi bir heteredoksiyi ifadeetmektedir? Bunların üzerinde mutlaka durulması gerekir.

Karamanlı olarak nitelediğimiz bu insanların Grek alfabesini kullanarak meydana getirdikleri edebi eserlere de *Karamanlıca/ karamanlıdıka adı* verilmektedir. E. Balta, Karamanlıca ilk eserin 1584 yılında Martinus Kurisius'un *Turcograeciae libro acto* eseri olduğunu, ama asıl Karamanlıca literatürün 1718'de başlayıp 1929 yılında sona erdiğini bildirmektedir.[4] Ne var ki, elimizdeki kaynaklarda 1701 yılında Bükreş'te, Psidya papazı Serafim tarafından *Proskinitarıon=Kutluşerif* adlı bir kitabın yayınlandığını görmekteyiz.[5]

Karamanlı adını verdiğimiz bu kimseler 1924 yılında yapılan mübadele anlaşması sonucunda Türkiye'den Yunanistan'a göç etmiş ve Yunan hükümeti tarafından da Yunanistan'ın Kuzeyinde yer alan *Kavala, Drama, Serres, Kozanı, Orastiada* ve *Selanik* civarlarına yerleştirilmişlerdir. Türkiye'den geldikleri bölgelerin ağız özelliklerini koruyarak Türkçe konuşan karamanlılar, 1980 yılından itibaren hızlı bir biçimde dillerini kaybetmeye başlamışlardır. Bu dil sadece mahalli düğünlerde, kahvelerde ve aile içinde konuşulan bir dil haline gelmiştir. Bugünkü genç nesil ise bu dili tamamen unutmuş gözükmektedir.

Yukarıda da belirttiğim üzere, XX. yüzyılın başlarında Rus istihbarat subayı olarak görev yapan Moşkov, bu görevinin dışında başta Gagauzlar olmak üzere Balkan Yarımadasında yaşayan Türklerin etnik ve etnoğrafık yapıları

4 Evangelia Balta, "Karamanlıca (karamanlidika) Basılı Eserler", (Çev Andonis Zikas), *Tarih ve Toplum,* S. 62 (1989), s. 121.

5 Const, C. Giurescu, "Livres imprimes â Bucarest entre 1701 et 1768", *Revista İstorica Romana,* Bucureşti 1946, s. 275-286.

ile de ilgilenmiş, Küçük Asya olarak nitelediği Anadolu'dan gelen Karamanlılara da kitabında yer vermiştir (s. 38-44).

Karamanlıların tarihi ve etnik kökeni hakkında fazla bir bilgisinin olmadığını ifade eden Moşkov, Bulgaristan coğrafyasında *Karaman/ Karamanova/ Karamanlı* adlı birçok yerleşim yeri bulunduğunu belirtmekte, bu yerleşim yerlerinde Türklerle Bulgarların karışık köylerde yaşadıklarını anlatmaktadır.[6]

İstanbul'da karşılaştığı ilk Karamanlının Kayseri'den gelmiş bir kişi olduğuna dikkat çeken Moşkov, İstanbul'un karamanlılar için sadece gelişi güzel bir yerleşim yeri değil, aynı zamanda bir kültür merkezi olduğunu, burada *Anatoli* adında karamanlıca bir de gazete çıkarıldığını belirtmektedir.[7]

Karamanlıların İstanbul'da Galata'ya yakın yerlerde oturduklarını, *Zindan Kapısı* denilen yerde ticaret yaptıklarını ifade eden Moşkov, Karamanlıların Türkçe dışında başka dil bilmediklerini, bu yüzden de onlarla sadece ve sadece Türkçe anlaşabildiklerini özellikle vurgulamaktadır.[8]

Fiziki açısından Karamanlıları Osmanlılardan ayırt etmenin mümkün olmadığına işaret eden Moşkov, yine de Osmanlılarla Karamanlılar arasında bir fark görmekte, bu farkı da Karamanlıların Osmanlılara göre daha cana yakın ve güler yüzlü kişiler olduğunu açıklamaktadır.

Karamanlıların dillerinin Osmanlılarınkinden ayrı olmadığına tekrar tekrar dikkat çeken Moşkov, ancak onların Hıristiyanlıkla ilgili bazı kavramları kullandıklarını, Paskalya bayramına *Paksa, Torna hafta,* yılbaşı arifesinde söylenen *kolyadlara kolanda* dediklerini anlatmakta ve Paskalya'da birbirlerini selamlarken *Hrıstos Aneşti=İsa dirildi* cümlesini kullandıklarını ancak bu selamlaşma sırasında öpüşmediklerini ifade etmektedir.[9]

Karamanlıların evlilik törenleri hakkında da bilgi veren Moşkov, düğünlerin Pazar günleri yapıldığını, geline *al duvak* örtüldüğünü, Anadolu'da uygulanan düğün bayrağı geleneği yerine *fener* kullanıldığını, düğünlerde sağdıçlara önem verildiğini anlatmaktadır. Kilisedeki ayinlerin din kitaplarının Türkçeye çevrilmediği için Yunanca yapıldığından bahseden Moşkov,

6 V.A,. Moşkov, *Turetskiye plemena na Balkanskom poluostrove, Stranitsi istorii gagauzov, (Yayına hazırlayan CC. Bulgar),* Kişinev 2005, s. 38.
7 Moşkov, *a.g.e.,* s. 39.
8 Moşkov, *a.g.e.,* s. 39.
9 Moşkov, *a.g.e.,* s. 40.

yine de karamanlıların *İncil Simvoller* ve *Otçe naşe=bizim Babamız* dualarını karamanlıca okuduklarını belirtmekte, karamanlıların etnik kökeni hakkında *Anatoli* gazetesi redaktörü ile tartıştığını anlatmakta, ancak tartışma hakkında fazla bir bilgi vermemektedir.[10]

Karamanlıların Anadolu'da Konya, Ankara, İzmir, Bursa, Trabzon ve Kastamonu'da yaşadıklarını, Adana'da ise az sayıda da olsa Karamanlıların bulunduğunu ifade eden Moşkov, Bu halkın Yunancayı değil, sadece Yunan alfabesini bildiğini vurgulamakta, çeşitli dillerden Karamanlıcaya ilk tercüme yapan kişinin Alanya'lı metropolit *Ankorsky Serajim;* Kayserili metropolit ve Nevşehirli din adamı *Sergey* olduklarını belirtmekte burada oldukça önemli bir hususa dikkat çekerek *Karamanlıca edebi dili olarak Kapadokya şivesinin* kabul edilip kullanıldığına işaret etmektedir.[11]

Karamanlıca edebiyatın babası olarak Evangelinos Misailides (1820–1890)'i gösteren Moşkov, onun birçok kitabı Karamanlıca'ya çevirdiğini, kendisinin de birçok eser yazdığını anlatmakta ve karamanlıca orijinal eserlerin azlığına dikkat çekmektedir.[12]

Uluslar arası nitelikte iki Karamanlıca eserden bahseden Moşkov, bu eserlerden birinin Küçük Asyalı Victor Hugo veya Tolstoy olarak da bilinen Evangelinos Misailidis'in dört ciltlik *Cefakar*[13] adlı kitabı, diğerinin de Simon Digormisoglu'nun *Divan-ı-Talipi* adlı eseri olduğunu ifade etmektedir. Bu eserler dışında da dikkate değer eserler olduğuna işaret eden Moşkov, Kastroglu'unun Zincidere'deki Kristetel manastırı ile ilgili olarak kaleme aldığı eseri de zikretmektedir.[14]

Bütün bu bilgileri kendisine *Anadoli* gazetesi redaktörü Yordan Limnidi'nin verdiğini anlatan Moşkov, Karamanlılarla ilgili bilgilerin bu kadar olduğunu söylemektedir.

10 Moşkov, *a.g.e.*.41

11 Moşkov, *a.g.e.,* s. 43.

12 Karamanlıca kitapların sayıları, dönemlere göre incelenmesi, konularına göre sınıflandırılması ile ilgili olarak bkz: Evangelia Balta, *Karamanlıca kitapların dönemlere göre incelenmesi ve konularına göre sınıflandırılması, (Çev: Erol Üyepazarcı) Müteferrika-Yaz, Sayı: 13,* s. 3-19.

13 Evangelinos Misailidis'in *-Temaşu-i Dünya ve Cefakar ü Cefakeş* adlı eseri 1986 yılında Robert Anhegger-Vedat Günyol tarafından Latin-Türk alfabesi *ile Seyreyle Dünyayı- Temaşa-i Dünya ve Cefakar-ü cefakeş* adı ile yayınlanmıştır.

14 Moşkov, *a.g.e.,* s. 44.

SOSYOLOJİK AÇIDAN NEVŞEHİR'DE DİN HİZMETLERİ

SOCIOLOGICAL PERSPECTIVE OF RELIGIOUS SERVICES IN NEVŞEHİR

Hasan YAVUZER*

ÖZET

Tarihi, kültürel ve doğal zenginlikleri ile bilinen Nevşehir, tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Günümüzde İslam dininin hakim olduğu Nevşehir'de din hizmetleri İl Müftülüğü tarafından verilmektedir.

Bu çalışmada Nevşehir'de gerçekleştirilen din hizmetleri değerlendirilecek, bu hizmetlerin sosyolojik bir analizi yapılacaktır. Asırlardan beri İslam kütürü ile yoğrulan Nevşehir'de en önemli din hizmeti cami ve Kuran kurslarında gerçekleşmektedir. Konferans, panel ve sempozyumlar başta olmak üzere çeşitli etkinlikler ile hizmet cami dışına çıkarılmakta dır. Radyo ve televizyon programları ile de daha geniş kitlelere ulaşılmanın yolları aranmaktadır. Günümüzde Nevşehir birlik ve beraberlik içerisinde yaşanılan bir huzur kentidir. Yardımlaşma ve dayanışmanın en güzel örnekleri verilmektedir. Bu konuma gelinmesinde verilen din hizmetlerinin önemli katkısı olduğu düşünülmektedir.

Nevşehir Üniversitesinin açılması Nevşehir'de sosyal ve kültürel hayatta bazı gelişmeler yaşanmasına sebep olacaktır. Nevşehir müftülüğünün bu gelişmeleri göz önüne alarak yeni hizmet politikaları geliştirmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nevşehir, Kapadokya, Din, Din Hizmetleri, İman, İbadet, Ahlak, Müftülük, Cami, Cemaat.

ABSTRACT

City of Nevsehir is known with its natural, historical and cultural riches, who has hosted many civilizations through history. Islam is

* Yrd. Doç. Dr. Nevşehir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi, e-posta:hasanyavuzer@yahoo.com

the dominant religion in Nevsehir where the religious services are being provided by Provincial Office of Mufti.

This study is to find out about worship services and its sociological analysis in Nevsehir. Nevsehir is colored by centuries of Islamic culture and most of the important religious services take place at mosques and Koran schools. A variety of events extracted out of a mosque services by conference panel discussions and symposiums. It is also sought ways to reach a wider audience by radio and television programs. Today, city of Nevsehir is the place of living in unity and solidarity in a peaceful way. Aid and solidarity are the most beautiful examples to this where is thought to solely focus on the important contribution of religious services.

With the opening of the University of Nevsehir, some improvements are to be expected in social and cultural life in the city of Nevsehir. The office of Mufti in Nevsehir may have to develop new policies and expand itself with the services that will be provided.

Key Words: Nevsehir, Cappadocia, Religion, Worship Services, Faith, Worship, Morality, Religious Office, Mosque, Community.

Giriş

Bu konuşmamda din nedir, din hizmetleri nedir, bu hizmetleri kim, nerede ve nasıl vermektedir gibi konulara açıklık getirmeye çalışacağım. Bu hizmetlere sosyolojik bir bakış açısıyla yaklaşacağım.

Din insanlık tarihi ile başlamış ve tarihin her döneminde varlığını devam ettirmiş temel kurumlardan bir tanesidir (Yavuzer, 2011, 17). Din hizmetleri ise, dinin daha iyi anlaşılması, anlatılması, dinin yaşanması ve yaşatılması için din mensuplarına götürülen hizmetlerdir. Ülkemizde ve ilimizde halkımızın büyük çoğunluğu İslam dinine inanmakta, bu dine inanlara da Müslüman denilmektedir. Resmi rakamlara göre nüfusun % 99.2'si Müslümandır (http://www.enfal.de/turkiye.htm : 27.10.2011).

Ülkemizde din hizmetlerinden sorumlu bir kurum olarak Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur (Uzunoğlu, 1980, 9). Diyanet İşleri Başkanlığı Cumhuriyet'in en eski kurumlarından bir tanesidir. 29 Ekim 1923'de Cumhuriyet ilan edilmiş, 24 Mart 1924 tarihinde de Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur (Düstur, III. Tertip, 1931, 665-666). Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatıyla kurulan bu riyaset din ile ilgili işlerden sorumlu ve yetkili tek kurum olarak ilan edilmiştir.

Günümüzde Diyanet İşleri Başkanlığı merkez, taşra ve yurtdışı teşkilatı olarak üç ana grupta yapılanmıştır (www.diyanet.gov.tr : 23.10.2011). Ankara'da bulunan merkez teşkilatı din hizmetlerini sevk ve kontrol etmekte, taşra teşkilatı ile yurtiçinde, yurtdışı teşkilatı ile de yurtdışında yaşayan vatandaş ve soydaşlara din hizmeti götürülmektedir (Yavuzer, 2006, 60-71).

Taşra teşkilatı il ve ilçe Müftülükleri ile yüksek ihtisas merkezleri ve eğitim merkezi müdürlüklerinden oluşmaktadır (Resmi Gazete: 13 Temmuz 2010 Tarihli ve 27640 Sayılı). Kanun gereği "İl ve ilçe kuruluşlarının başında birer müftü bulunur. İl müftüleri Diyanet İşleri Başkanlığına, ilçe müftüleri ise il müftülüklerine bağlıdır. İl ve ilçe müftüleri, bölgelerinde Diyanet İşleri Başkanlığını temsil eder, din hizmetlerini, dinî müesseseleri yönetir ve din görevlilerinin hizmetlerini düzenleyip denetler" hükmü getirilmiştir (6002 sayılı Diyanet kanunu).

Tüm illerde olduğu gibi il olduğu dönemden itibaren Nevşehir ilinde de din hizmetleri il müftülüğü tarafından organize edilip yürütülmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere Nevşehir İl Müftülüğü Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilat yapısı içerisinde taşra teşkilatında yer almaktadır. İl Müftülüğünün başında il müftüsü, ilçe müftülüklerinin başında da ilçe müftüsü bulunmaktadır. İl Müftüsü il genelinde, ilçe Müftüleri de ilçelerindeki din hizmetleri ile ilgili en yetkili kişilerdir.

Sizlerinde malumu olduğu üzere Nevşehir 20 Temmuz 1954 yılında il olmuştur (Nevşehir Kültür Tarihi, 2010, 5). İlk il müftüsü de 22.03.1955 tarihinde atanmıştır. İl olduktan sonra Nevşehir il müftüsü olarak görev yapan ilk müftü Ali KILINÇ olmuştur. O tarihten günümüze onbir (11) il müftüsü görev yapmıştır. 05.12.2008 tarihinde Nevşehir İl Müftüsü olarak göreve başlayan Dr. Süleyman AKTAŞ 24.02.2011 tarihinde Gümüşhane İl Müftüsü olarak atanmıştır. O günden bu zamana kadar yeni bir müftü tayini yapılmamış ve halen bu görev vekalet ile yürütülmektedir.

İlçeleri ayrı ayrı ele aldığımızda ilçelerden bir kısmının Nevşehir'in il olmasından daha eski tarihlerden beri ilçe olduğu görülmektedir. Nevşehir'e bağlı ilçelerden Avanos'ta 1910, Gülşehir'de 1913, Ürgüp'te 1922, Hacıbektaş'ta 1948, Kozaklı'da 1955, Derinkuyu'da 1960, yılından beri ilçe Müftükleri bulunmaktadır. O tarihlerden beri buralarda ilçe müftüleri görev yapmaktadır (www.nevsehirmuftulugu.gov.tr (23.10.2011);Kuruluşundan Bugüne Diyanet İşleri Başkanlığı Albümü (1924-2009), 2010,

210). Nevşehir'in ilçelerinden olan ve en son ilçe statüsüne kavuşan Acıgöl daha önceden merkeze bağlı Bucak statüsünde iken 04 Temmuz 1987 tarihinde 3392 sayılı yasayla Nevşehir İli'ne bağlı bir ilçe haline dönüştürülmüş, 14 Eylül 1988 yılında fiilen ilçe faaliyete geçmiştir (Acıgöl: Kapadokyanın Giriş Kapısı-İpek Yolunda Bir Durak, 2010, 2). Aynı yıl ilçe müftüsü atanarak göreve başlamıştır (www.nevsehirmuftulugu.gov.tr (23.10.2011).

Nevşehir genelinde görev yapan müftülük personelinden 40 kişi genel idare, 624 kişi din hizmetleri ve 8 kişi de yardımcı hizmetler sınıfında istihdam edilmektedir. Ülke genelinde uygulanan sözleşmeli personel Nevşehir Müftülüğünde de uygulanmakta, kadrolu görevlilerden ayrı olarak din hizmetlerinde sözleşmeli personel de istihdam edilmektedir.

2011 yılı Ocak ayı itibariyle il genelinde görev yapan kadrolu ve sözleşmeli personeli topladığımızda din hizmetleri sınıfında 387 imam hatip, 109 müezzin kayyım olmak üzere 495 cami görevlisi, 14 vaiz-vaize, 115 Kuran kursu öğreticisi olmak üzere toplam 624 personel bulunmaktadır. Buna il ve ilçe müftülüklerindeki idari ve yardımcı hizmetler sınıfındaki personeli de dâhil ettiğimizde 2011 Ocak ayı itibariyle itibariyle Nevşehir Müftülüğüne bağlı olarak 672 personel görev yapmaktadır.[1]

1- Gerçekleştirilen Din Hizmetleri

Ülkemizde dini konularda en yetkili kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığının görevleri *"İslam dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek" olarak tespit edilmiştir* (Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı Tarihçe-Teşkilat-Hizmet ve Faaliyetler (1924-1997), 1999, 48).

Diyanet İşleri Başkanlığı kendisine tevdi edilen hizmetlerin çok önemli bir kısmını taşrada il ve ilçe müftülükleri, yurtdışında da din hizmetleri müşavirlik ve ataşelikleri ve bunların bünyesinde görev yapan personel ile yerine getirmektedir (Yavuzer, 2011, 193.

Nevşehir Müftülüğü de İslam dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmekte, din konusunda toplumu aydınlatarak ibadet yerlerini yönetmektedir. Bu madde gereğince Nevşehir İl Müftülüğü tarafından yerine getirilen görevleri 1**-** Din Hizmetleri, 2- Sosyal ve Kültürel Ağırlıklı

1 Veriler il müftülüğünden alınmıştır.

Hizmetler olarak iki ana grupta ele almak mümkündür. Sosyal ve kültürel ağırlıklı hizmetlerin temelinde de din hizmetleri yatmakatdır. Din Hizmetlerini ise cami içi ve cami dışı hizmetler olarak yine iki bölümde değerlendirilmektedir.

2- Cami İçi Din Hizmetleri

a) Ezan-Sala, b) Namaz, c) Hutbe, d) Vaaz- nasihat, e) Aşır ve mukabele okuma, f) Hatim ve hatim duası, g) Cami Dersleri/Kuran ve Dini Bilgiler Öğretimi, h) Mevlit ve Kandil Programları

2.1- Cami Dışı Din Hizmetleri

1. Cenaze Hizmetleri, 2. Hac-Umre, 3. Kuran Öğretimi ve Kuran Kursları, 4. Fetva, 5.İhtida, 6. Dini Nikah/İmam Nikahı7. İsim Koyma, 8. Açılış ve Temel Atma, 9. Nişan ve Düğünler, 10. Yamur Duaları**,** 11. Dini Yayınlar**,** 12. Asker Uğurlama**,** 13. Hacı Uğurlama,14. Kurban Hizmetleri**,** 15. Akşam Oturmaları ve Ev Sohbetleri**,**16. Diyanet Takvimi ve İmsakiye

2.2- Sosyal ve Kültürel Hizmetler

1. Televizyon ve Radyo Programları, 2. Konferans, Panel ve Sempozyumlar

2.3- Farklı Kesimlere Götürülen Din Hizmetleri

1. Çocuklara ve Gençlere Götürülen Din Hizmetleri, 2. Bayanlara Götürülen Din Hizmetleri, 3. Tutuklu ve Mahkûmlara Götürülen Din Hizmetleri, 4. Diğer Hizmetler

2.4- Din Hizmetlerinde Yaşanan Süreç ve Gelinen Nokta

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında içerisinde bulunulan şartlara bağlı olarak ülke genelinde olduğu gibi Nevşehir'de de uzun yıllar oldukça sınırlı sayıda personel ve sınırlı imkânlar ile din hizmetleri yürütülmüştür. Bu dönemde başta köy ve kasabalar olmak üzere pek çok yerde görev alan cami görevlilerinin ücretleri de vatandaş tarafından karşılanmıştır. Bu nedenle çeşitli olumsuzluklar ve din görevlisini rencide eden durumlar yaşanmıştır. O yıllarda iyi yetişmiş din görevlisi bulmada pek çok zorluk ile karşılaşılmıştır. Sosyal güvence ve yeterli imkan sağlanmadığı için iyi yetişmiş bir kişiyi o görevde tutma konusunda da çeşitli sıkıntılar çekilmiştir. Bu uygulama 1965 yılında çıkarılan 633 Sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'un kabulüne kadar devam etmiştir.

633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile hem Diyanet İşleri Başkanlığı merkez ve taşra teşkilatında yeni düzen-

lemeler yapılmış hem de Diyanet'e yeni kadrolar tahsis edilmiştir. Cami görevlilerine kadroya geçirilme ve sosyal güvence başta olmak üzere yeni imkânlar sağlanmıştır. Bu durum hem Diyanet camiasında hem de halk nezdinde çok olumlu karşılanmıştır. Ücretin devlet tarafından verilmesi ile hem din hizmeti veren bir görevlinin çeşitli kişiler tarafından rencide edilmesi büyük oranda önlenmiş, hem de din görevliliği daha cazip bir konuma gelmiştir. Bu durum ise hizmette kalite ve verime olumlu etki yapmıştır.

3-Din Hizmetlerinden Örnekler

Nevşehir'de müftülüklerin yerine getirmiş olduğu hizmetlerin önemli bir kısmı camilerde ve Kuran kurslarında cami görevlileri ve Kuran kursu öğreticileri tarafından yerine getirilmektedir. Diyanet hizmetleri denildiğinde ülke genelinde olduğu gibi Nevşehir'de de genelde buralarda verilen hizmetler akla gelmektedir.

İmam hatipler beş vakit namaz, Cuma, bayram ve teravih gibi cemaat ile kılınan namazların kılınmasında, cuma ve bayram namazlarında okunan hutbelerin okunmasında cemaate yardımcı olmaktadır. Müezzin kayyımlar ezan ve sala okunması başta olmak üzere ikame görevlerini yerine getirmektedirler. Yaz döneminde camilerde verilen dersler de imam hatip ve müezzin kayyımlar tarafından verilmektedir. Cenazenin yıkanması, kefenlenmesi, namazının kılınması, defnedilmesi de yine bu görevliler tarafından yapılmaktadır. Cenaze evinde Kuran okunup dua edilmesi, cenaze sahiplerinin yapacağı diğer dini programlarda da bu görevliler cenaze sahibi ve yakınlarına yardımcı olmaktadır. Yörede geleneksel bir uygulama olarak isteyen çiftlerin veya yakınlarının talebi üzerine resmi nikahlarının yapılmasından sonra dini-imam nikahı da yine bu görevliler tarafından icra edilerek vatandaşa yardımcı olunmaktadır(Yavuzer, 2008, 192).

Özetle söylemek gerekirse Nevşehir ve civarında cenazeler cami görevlilerinin önderliğinde kaldırılmakta, cenaze namazları camilerde kıldırılmaktadır. Resmi nikâh işlemlerini yapan kişilerin istemeleri halinde dini nikâh-imam nikâhı da bu görevliler tarafından icra edilmektedir. Böylece din görevlileri en acılı ve en mutlu günlerinde vatandaşın yanında yer alarak önemli bir boşluğu doldurmakta ve psikolojik destek olmaktadır. Bizzat müftülüğe gelerek veya telefon ederek soru soranlar ile çeşitli konularda sorunları olanlar da yine müftülük hizmetlerinden yararlanmaktadır.

Bunlardan ayrı olarak yörede hacca gidecek vatandaşlardan bazıları hacca gitmeden veya gidip geldikten sonra yemekli ziyafetler vermekte, din görevlilerini davet ederek böyle mutlu günlerinde Kuran okunup dua edilmesini istemektedir. Çok yerde asker uğurlama ve hacı göndermelerde de Kuranı Kerim okunup, dualar yapılarak topluca helalleştikten sonra uğurlama yapılmaktadır. Bu durumlarda da din görevlileri toplumun beklentilerine cevap vermekte ve çok önemli sosyal ve psikolojik bir fonksiyon icra etmektedirler. Geleneksel bir uygulama olarak yörede bazı aileler yeni doğan çocuklarının isimlerinin konulmasında da din görevlilerinden yardım talep etmektedir. Din görevlileri gelen talebe cevap vererek çocuğun sağ kulağına ezan sol kulağına kamet okuyarak o çocuk ve ailesi için dua etmektedir. Çocuğun sağlıklı, sıhhatli ve uzun ömürlü, ailesine, devletine, milletine ve insanlığa hayırlı, helalinden hayırlı ve bereketli kazançlar sahibi olması için dua etmektedir. Bu durum aileleri ve yakınlarını mutlu etmekte ve psikolojik olarak rahatlatmaktadır.

Cami ve Kuran kursu personelinden ayrı olarak il ve ilçe müftülüklerinde vaiz ve vaize kadrosunda çalışan bay ve bayan vaiz ve vaizeler görev yapmaktadır. Vaiz ve vaizeler camilerde namazlardan önce ve sonra vaaz ederek cemaati bilgilendirmektedir. Bu görevlilr gerektiğinde Kuran kurslarında okuyan öğrencilere de yardımcı olmaktadır. İl Müftülüğü emrinde çalışan bayan din Hizmetleri Uzmanı hem bayanların sorunlarını dinlemekte ve sorularını cevaplamakta, hem de bayanlara götürülecek din hizmetlerinin organizesini yapmaktadır.

Yurt genelinde olduğu gibi Nevşehir'de de cami dışında da etkinlikler olmakta televizyon programları, konferans, panel, sempozyum ve seminerler ile dini ve milli konularda vatandaş aydınlatılmaktadır.

Nevşehir bulunduğu coğrafi konum başta olmak üzere sahip olduğu tarihi ve kültürel zenginlik ile dünyanın hemen her yerinden pek çok ziyaretçi ağırlamaktadır. Pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış, tarihi ve doğal güzellikleri ile bilinen Kapadokya bölgesine belirli bir süre için ziyaret yapanlar olduğu gibi Nevşehir'e yerleşen ve burada ikamet eden çok sayıda yabancı yerleşimci de bulunmaktadır. Nevşehir'e geliş ve kalış sebepleri ve süreleri farklı olan bu ziyaretçilerden Müslüman olanlar da olmaktadır. Bu konuda il ve ilçe müftülükleri tarafından kendilerine yardımcı olunmakta, kelimeyi şahadet getirerek Müslüman olmaları sağlanmaktadır. Bu vesile ile ihtida merasimleri düzenlenmekte ve Müslüman olanlara ihtida belgeleri verilmektedir.

4- Personel İhtiyacının Karşılanması

Cumhuriyetin ilk yılları başta olmak üzere takip eden dönemde camilerde görev yapan imamların bir kısmı kadrolu olarak görev yapmış, bunlar maaşlarını da devletten almışlardır. Kadrosu olmayan veya kadro verilmeyen yerlerde ise vatandaş ücretini kendisi vererek imam tutmuşlardır. Sayıları itibariyle oldukça yüksek olan bu ikinci uygulama ülke genelinde çok geniş bir alanda ve uzun süre uygulanmıştır. Zamanla kadrolu görevlilerin sayıları artmış olmakla beraber pek çok da yeni cami yapılmıştır. Bu camilere kadro verme işi devam etmiş ancak verilen kadrolar ihtiyacı karşılayamamıştır. Benzer uygulamalar ülke genelinde hemen hemen her yerde devam etmiştir.

Kadrolu personel ile ihtiyacın karşılanamadığı durumlarda günün şartlarına göre vekil veya fahri imam hatip ve müezzin kayyım atama yoluna gidilmiştir. Günümüzde vekil ve fahri imam hatip ve müezzin kayyım uygulaması büyük oranda sona ermiş, bu ihtiyaç sözleşmeli personel ile yerine getirilme yoluna gidilmiştir.

Kuran kurslarında da benzer durum yaşanmış, kadrolu görevliler ile karşılanamayan ihtiyaç daha önceki yıllarda fahri görevli, son zamanlarda da sözleşmeli personel ile karşılanma yoluna gidilmiştir. Hem camilerde hem de Kuran kurslarında bu uygulama halen devam etmektedir. Son zamanlarda vaiz ve vaizlerde de sözleşmeli personel istihdam edilmeye başlanmıştır.

5- Din Hizmetlerinde Görev Alan Personelin Eğitim Durumu

Yıllara göre Diyanet İşleri Başkanlığı istatistiklerini incelediğimizde son yıllarda din görevlilerinin eğitim durumunda ciddi bir yükselme kaydedildiği görülmektedir. İlk önemli değişiklik İmam hatip okulları/liselerinin açılması ve mezun vermesinden sonra başlamış, o tarihten itibaren teşkilat içerisinde imam hatip mezunlarının sayısında önemli artışlar olmuştur. Teşkilat istatistiklerinde uzun yıllar imam hatip ve müezzin kayyımlar arasında imam hatip mezunlarının gözle görülecek şekilde artış gösterdiği dikkat çekmektedir. Bu durum ülke genelinde olduğu gibi Nevşehir ilinde de fark edilmektedir. Son yılarda ise önlisans ve lisans düzeyindeki eğitim durumunda ciddi bir artış gözlenmeketdir.

2011 Ocak ayı itibariyle Nevşehir il genelinde kadrolu ve sözleşmeli ayrımı yapmadan Cami ve Kuran kursu personelini eğitim durumu bakımından

beraber değerlendirdiğimizde il genelinde ilkokul 3, ortaokul 10, lise 211, önlisans 334, lisans mezunu 92 olarak belirlenmiştir. Cami ve Kuran kursu personelinden lisansüstü eğitim durumuna sahip personel olmadığı anlaşılmıştır.

Yine 2011 Ocak ayı itibariyle Nevşehir il merkezi, ilçeler ve bağlı yerleşim yerlerinde görev yapan her kademedeki personelin eğitim durumu 4 ilkokul, 10 ortaokul, 224 lise ve dengi, 313 önlisans, 107 lisans, 5 lisansüstü olarak belirlenmiştir. Lise ve dengi okul mezunları kategorisinde yer alan 224 kişinin çok büyük bir kısmı İmam Hatip Lisesi mezunudur. Verilerde 313 kişi ile önlisans mezunlarının çoğunlukta olduğu dikkat çekmektedir. Buna 107 lisans ve 5 lisans üstü eğitim durumunu da dahil ettiğimizde 672 kişiden 425 kişinin yüksek öğretim mezunu olduğu görülmektedir. Buna 224 kişilik lise mezunlarını da eklediğimizde Nevşehir genelinde lise, önlisans, lisans ve lisans üstü bir eğitim almış personel sayısının 649 olduğu görülmektedir.

5.1- Hafızlık Durumu

Bundan ayrı olarak daha başarılı olabilmek için Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilatında görev yapan personelde görevi gereği hafız olma durumu büyük önem arz etmektedir. Özellikle cami görevlilerinde hafızlara daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Kuran Kurslarında da hafız yetiştiren hocaların hafız olması önem arz etmektedir. Müftü ve vaizin hafız olma şartı aranmamakla beraber hafız olmaları işlerini büyük ölçüde rahatlattığı kabul edilmektedir.

İmam hatip, müezzin kayyım, Kuran kursu öğreticileri, vaiz ve vaizelerden kadrolu ve sözleşmeli ayrımı yapmadan hafız olanları beraber değerlendirdiğimizde il genelinde 80 imam hatip, 52 müezzin kayyım ve 11 vaiz olmak üzere 143 personelin hafız olduğu tespit edilmiştir.

6- Nevşehir'de Camilerin İl Merkezi ve İlçelere Göre Dağılımı[2]

Nevşehir'in Acıgöl, Avanos, Derinkuyu, Gülşehir, Hacıbektaş, Kozaklı ve Ürgüp olmak üzere 7 ilçesi, 133 köyü ve 44 beldesi bulunmaktadır(www.nevsehir.gov.tr (15.10.2011).

Daha önce de belirtildiği gibi Nevşehir il genelinde toplam 473 cami bulunmaktadır. Anadolu'da, insanlar düzenli olarak ibadet yapmasalar da,

2 Veriler Nevşehir il müftülüğünden alınmıştır.

ezan sesinin duyulmasını, minarelerin gökyüzünde yükselmesini kendi kimliğinin, kültürünün ve uygarlık dünyasının bir sembolü olarak görmüşlerdir. Bu bakımdan, Anadolu insanı camisiz köy, minaresiz mabet bırakmamaya özen göstermiştir. Nevşehir'de bu düşünce ve uygulamadan nasibini almıştır.

Toplam 473 camiden %28'ini teşkil eden 136'sı Nevşehir merkez ile merkeze bağlı kasaba ve köylerde bulunmaktadır. Bunu 74 cami (%16) ile Ürgüp, 62 cami (%13) ile Avanos ve 55 cami ile (%12) ile de Gülşehir takip etmektedir. Kozaklı ilçe merkezi, kasaba ve köylerinde bulunan 47 cami, genel sayı içinde %10'luk bir yekûn teşkil etmektedir. 22 cami ile (%5) en az cami Derinkuyu ilçesinde bulunmakta, bunu 37 cami ile (%8) Hacıbektaş, 40 cami ile (%8) de Acıgöl takip etmektedir.

Aşağıdaki tabloda il ve ilçe merkezleri ile bağlı yerleşim yerlerindeki cami ve nüfus sayısı, toplam nüfus içerisindeki yeri ve cami başına düşen nüfus sayısı görülmektedir.

Tablo-1: Camilerin il merkezi ve ilçelere göre dağılımı[3][4][5]

Yerleşim	Cami sayısı[1]	%'si	Nüfus[2]	%'si	Nüfus ve Cami paritesi[3]
Nevşehir merkez, bağlı kasaba ve köyler	136	28	117327	41,31	863
Avanos	62	13	35832	12,61	578
Derinkuyu	22	5	22179	7,81	1.008
Gülşehir	55	12	25269	8,90	459
Hacıbektaş	37	8	12413	4,37	335
Kozaklı	47	10	15726	5,54	335
Ürgüp	74	16	33829	11,91	457
Acıgöl	40	8	21450	7,55	536
Toplam	**473**	**100**	**284025**	**100**	**600 – 4571**

3 İl ve ilçe merkezleri ile bağlı yerleşimdeki cami sayısını, toplam cami sayısı içindeki oranını gösterir.
4 İl ve ilçe merkezleri ile bağlı yerleşimdeki nüfusu, toplam nüfus içindeki oranını gösterir.
5 İl ve ilçe merkezleri ile bağlı yerleşimde nüfus/cami paritesini gösterir.

Tabloda da görüldüğü üzere Nevşehir ili genelinde yer alan tüm camilerden %28 gibi önemli bir kısmı şehir merkezinde ve merkeze bağlı yerleşim yerlerinde yer almaktadır. Bunların dışında kalan ve %72 oranındaki diğer camiler ilçe merkezleri ile belediye ve köy yerleşim yerlerinde bulunmaktadır.

7- Nüfus, Cami ve Cemaat Paritesi

2009 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre Nevşehir ilinin 284.025 olan toplam nüfusunun 117.327'si (41.31) il merkezi ve merkeze bağlı yerlerde yaşamaktadır. Geriye kalan nüfusun ilçelere göre dağılım ve yüzdeleri şu şekildedir. 35.832'si (%12,61) Avanos'ta; 22.179 (% 7,81) Derinkuyu'da; 25.269 (% 8,90) Gülşehir'de; 12.413 (% 4,37) Hacıbektaş ilçesinde; 15.726 (% 5,54) Kozaklıda; 33.829 (% 11,91) Ürgüp'te; 21.450 (% 7,55)'ide Acıgöl'de ikamet etmektedir.

2009 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre Nevşehir ilinin merkez, ilçe ve köylerle beraber toplam nüfusu 284.025 olup, her 600 nüfus başına bir (1) cami düşmektedir. Nüfus ve cami paritesine göre il merkezi ve merkeze bağlı yerleşim yerlerinde 863 kişiye bir cami düşmektedir. Toplam cami sayısının il merkezi ve ilçelere göre dağılımına baktığımızda ise şöyle bir tablo ile karşılaşmaktayız. Avanos'ta 578; Derinkuyu'da 1008; Gülşehir 459; Hacıbektaş ve Kozaklı 335; Ürgüp'te 457; Acıgöl'de 536 kişiye bir cami olarak belirlenmiştir.

Verilerden de anlaşılacaı üzere köyler ve bağlı tüm yerleşim yerleri ile beraber değerlendirildiğinde Hacıbektaş ve Kozaklı ilçeleri 335 kişiye düşen bir cami ile il genelinde en az nüfus/cami paritesine sahip ilçeler olarak dikkat çekmektedir. Derinkuyu ise, 1008 kişiyle en fazla nüfus/cami paritesine sahip yerleşim yeri olarak görülmektedir. Nüfus başına düşen cami sayısı bakımından Avanos'ta 578, Acıgöl'de 536, Gülşehir'de 459, Ürgüp'te ise 457 kişiye bir cami düşmektedir.

İl ve ilçe merkezlerindeki cami sayısına gelince Nevşehir merkezde 67, Avanos 13, Derinkuyu 6, Gülşehir 8, Hacıbektaş 2, Acıgöl 6, Kozaklı 12, Ürgüp 19 olarak tespit edilmiştir. İlçeler içerisinde 19 cami ile en fazla cami Ürgüp'te bulunmaktadır. Bunu Avanos 13, Kozaklı 12, Gülşehir 8 cami ile takip etmektedir. Nevşehir'in ilçeleri içerisinde ilçe merkezi bakımından en az cami 2 cami ile Hacıbektaş'ta bulunmaktadır. Bunu 6'şar cami ile Derinkuyu ve Acıgöl takip etmektedir.

İl merkezi ve ilçe merkezlerinde yaşayan nüfusu buralarda bulunan cami sayısı ile beraber değerlendirdiğimizde cami başına düşen kişi sayısı şu şekilde olmuştur.

Yerleşim Yeri	Nüfus	Cami Sayısı	Nüfus/Cami Paritesi
Nevşehir Merkez	84.631	67	1.263
Avanos	11.872	13	913
Derinkuyu	10.538	6	1.756
Gülşehir	8.741	8	1.093
Hacıbektaş	5.252	2	2.626
Kozaklı	6.945	12	579
Ürgüp	17.856	19	940
Acıgöl	5.854	6	976
Toplam	**151.689**	**133**	**1.146**

Nevşehir il merkezinde 1263, Derinkuyu'da 1756 kişiye bir cami düşmektedir. 2626 kişiye bir cami düşen Hacıbektaş ilçe merkezi Nevşehir genelinde en yüksek oranda kişiye bir cami düşmektedir. Kozaklı 576 kişiye bir cami ile en az sayıda kişiye bir cami düşen ilçe olarak dikkat çekmektedir Bunu 913 ile Avanos, 940 Ürgüp, 976 Acıgöl takip etmektedir.

8- Genel Değerlendirme ve Sonuç

Tarihi, sosyolojik ve antropolojik araştırmalar açıkça ortaya koymaktadır ki beşer tarihi boyunca milletleri meydana getiren en önemli temel değerlerden bir tanesi din olmuştur.

Kültür ve medeniyetlerin oluşumunda, sosyal ahlak ve milli kimliğin şekillenmesinde, bireysel ve toplumsal huzur, barış, kaynaşma ve dayanışmanın tesis edilip sürdürülmesinde, din daima en önde yer almıştır. Bundan sonra da insanlığın geleceğinde en etkin olacak faktörlerin başında din olgusu yer almaya devam edecektir (Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı Tarihçe-Teşkilat-Hizmet ve Faaliyetler (1924-1997), 1999, 4.)

Toplumun temel kurumlarından olan din, insanlık tarihinin başlamasından itibaren tüm toplumların vazgeçemediği önemli bir kurum olmuş, aynı önem günümüzde de artarak devam etmektedir. Joachim Wach'ın dediği gibi dinin teorik (inanç), pratik (ibadet) ve sosyolojik (dini topluluk) olarak üç önemli yönü bulunmaktadır Akyüz, İhsan Çapçıoğlu, 2010, 88). Nevşehir'de vaaz ve hutbelerde bir taraftan dinin inanç ve ibadet yönü ile

ilgili bilgiler verilmektedir. İman esasları anlatılarak ibadetlerin pratik uygulamasında yardımcı olunmaktadır. Diğer taraftan hak, hukuk, adalet, doğruluk, dürüstlük, çalışma, kazanma, üretme, tüketme, israf, cimrilik, yaptığı işi sağlam ve düzenli yapma, kul hakkı, yetim hakkı, anne baba hakkı, komşu hakkı ve devlet malına zarar vermeme, birlik, beraberlik, kardeşlik, yardımlaşma ve dayanışma gibi konular ele alınarak dinin sosyolojik yönü olan toplumu ilgilendiren husularda vatandaş aydınlatılmakatdır.

Başta müftü, vaiz-vaize ve Kuran kursu öğreticileri olmak üzere her kademedeki personel tarafından yerine getirilen irşat ve eğitim öğretim faaliyetleri Nevşehir ve çevresindeki manevi hayata ayrı bir renk katmaktadır. Can, mal ve namus güvenliği açısından bu gün Nevşehir bir huzur kenti olarak kabul edilmektedir. Yardımlaşma, dayanışma ve kaynaşmanın da en güzel örnekleri yaşanmaktadır. Nevşehir'deki huzur ve barış ortamının sağlanması, birlik ve beraberlik içerisinde yardımlaşma ve dayanışmanın en güzel örneklerinin verilmesinde bu din hizmetlerinin olumlu katkıları göz ardı edilmemelidir.

Bununla birlikte Nevşehir genelinde camilere devam edenlerin büyük ekseriyetini belirli bir yaşın üzerine gelmiş olan kişiler oluşturmaktadır. Bu durum gelecek açısından düşündürücü bulunmaktadır.

Dikkatlerinize sunmak istediğim bir başka konu bırakın daha eskilere gitmeyi bugün Nevşehir beş sene önceki Nevşehir değildir. Nevşehir Üniversitesinin açılmasıyla farklı bir yapı oluşmuştur. Bu bağlamda yurtiçi ve yurtdışından 8000 civarında bir genç potansiyel Nevşehir'e gelmiştir. Bundan ayrı olarak her unvanda öğretim elemanı ve çeşitli kademelerdeki idari personel de Nevşehir'in kültür ve sosyal hayatına ayrı bir zenginlik katmıştır. Buna ilave olarak Üniversitenin başta bilimsel olmak üzere sosyal ve kültürel pek çok etkinlikleri olmaktadır. İlerleyen süreçte bu etkinlikler artarak devam edecektir.Tüm bunlar Nevşehir'de sosyal ve kültürel hayata etki yapacaktır. Böyle bir ortamda Nevşehir müftülüğü bu durumları göz önüne alarak yeni tedbirler almak zorundadır. Aksi takdirde ileride telafisi güç durumlar ile karşılaşılma ihtimali söz konusudur.

Bu bağlamda din hizmeti veren personel mesleki bilgiler başta olmak üzere beşeri ilişkiler bakımından da eğitime alınmalıdır.

Yapılan vaazlar ve okunan hutbeler daha özenle seçilmeli ve daha dikkatle hazırlanmalıdır. Hutbeyi okuyacak ve vaaz yapacak personelin hazırlığına ve sunumuna ise özel bir önem verilmelidir.

Vaaz ve hutbelerde sevgi, saygı, hoşgörü konularına daha fazla yer verilmeli, yardımlaşma, dayanışma, kaynaşma, birlik, beraberlik ve kardeşlik gibi konular her vesile ile dile getirilmelidir.

Eğitim-öğretim konusuna özel bir önem verilmeli, hurafe ve batıl inançlar başta olmak üzere kötü alışkanlıklardan korunması konusunda gençlere yönelik yeni tedbirler alınmalıdır.

Sadece dini anlatmak veya din hizmetini yerine getirmekle kalınmamalı, Nevşehir Üniversitesinde okuyan öğrencilerin barınma ve diğer ihtiyaçlarının temin edilmesi konusunda istismarcı ve çıkarcılara fırsat verilmemesi için ilgili ve yetkili kişi ve kurumlar ile işbirliğine gidilmelidir.

Bu zamana kadar Nevşehir ve genelinde hayır yapma denildiği zaman genelde cami, Kuran Kursu, okul, çeşme, hastane, sağlık ocağı akla gelmiş ve vatandaş bu konulara yönlendirilmiştir. Günümüzde bu konuda da bir zihniyet değişikliğine gidilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Yaratılmışların en efdali olan insana yatırım yapma konusunda yeni bir bilinç oluşturulmalı müftülük ve din görevlileri de buna öncülük yapmalıdır. Öğrencilere burs ve kredi verilmesi konusunda hayırseverler teşvik edilmelidir.

Camiler, sadece günün belirli saatlerinde vakit namazı kılmak için açık tutulmamalıdır. Küçük çocuklar için iyi bir oyun ve eğlence alanı olarak değerlendirilmeli. Gençler ve öğrenciler için araştırma, okuma ve sohbet salonları, bayanlar ve yaşlılar için özel mekânlar hazırlanmalıdır. Camiler ve müştemilatı dini nikâh ve toplantı yapılan, davet verilen bir alan olarak kabul edilmelidir. İmkanlar ölçüsünde camilerde bilgisayar odaları başta olmak üzere herkesin istifadesine sunulabilecek sosyal tesisler ve imkânlar hazırlanmalıdır. Böylece camiler her yaş ve cinsten, her eğitim ve kültür seviyesinden insanların oturup hoş vakit geçirebilecekleri mekânlar haline dönüştürülmelidir.

Bu amaçla, camilerin etrafındaki kalın yüksek duvarlar kaldırılmalıdır. Bu, sur niteliğindeki taş duvarlar, sosyal hayatla camilerin arasında bir perde rolü üstlenmektedir. Camilerin çevresi banklarla donatılmalı, yeşillendirilmeli, camiler adeta birer gül bahçesine dönüştürülmelidir. Yerli ve yabancı ziyaretçilerin yoğun olarak bulunduğu yerleşim birimindeki belli başlı dini yapılar ışıkla geceleri aydınlatılmalıdır. Nevşehir'i tanıtıcı reklam ve afişlerde tarihi camilere de yer verilmelidir.

Nevşehir bugün dünyanın dörtbir yanında sevenleri bulunan Hacı Bektaş Veli gibi bir din büyüğü çıkarmıştır. Onun görüş ve felsefesi gönülleri olduğu gibi insanları da aydınlatmıştır. "Bir olalım, iri olalım, diri olalım" ile "gelin canlar bir olalım" sözlerindeki mesaj kapadokya bölgesinde ve Nevşehir'de ilgi ve kabul görmüştür. Asırlardan beri Nevşehir sevgi ve hoşgörünün merkezi olmuştur. Bundan sonra da öyle kalmalıdır. Bunun için herkese sorumluluk düşmektedir. Nevşehir yöneticileri, sivil toplum kuruluşları, Nevşehir halkı ve Nevşehir'de yaşayan herkes bu bilinç ile hareket etmelidir.

Kaynaklar

Acıgöl: Kapadokyanın Giriş Kapısı- İpek Yolunda Bir Durak; Acıgöl Kaymakamlığı, 2010 ?,

Akyüz, Niyazi -İhsan Çapçıoğlu; *Ana Balıklarıyla Din Sosyolojisi,* 2. Baskı, Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara 2010,

Düstur, III. Tertip, İstanbul 1931, s.665-666

Kuruluşundan Bugüne Diyanet İşleri Başkanlığı Albümü (1924-2009), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1.Baskı, c.3, Ankara 2010,

Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı Tarihçe-Teşkilat-Hizmet ve Faaliyetler (1924-1997), Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1999,

Resmi Gazete : 13 Temmuz 2010 Tarihli ve 27640 Sayılı

Uzunoğlu, Ahmet ; *Açıklamalı Diyanet İşleri Başkanlığı Mevzuatı,* 2.Baskı, Nalbantoğlu Matbaası, Ankara 1980,

Yavuzer, Hasan; *Çağdaş Din Hizmetleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı,* Laçin Yayınları, 2.Baskı, Kayseri 2006

Yavuzer, Hasan; "Diyanet İşleri Başkanlığının Kurumsal Yapılanması İçinde Cami Hizmetlerine Sosyolojik Bir Bakış", Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBArD), sayı 12, Diyarbakır 2008.

Yavuzer, Hasan; *Kayseri'de Din Hizmetleri,* Laçin Yayınları, Kayseri 2011,

Elektronik Kaynaklar

www.diyanet.gov.tr (23.10.2011)

http://www.enfal.de/turkiye.htm (27.10.2011)

www.nevsehirmuftulugu.gov.tr (20.10.2011)

www.nevsehir.gov.tr (23.10.2011),

http://www.diyanethaberler.com/haber/dr-suleyman-aktas-1577.html (29.10.20119